بعنوان صنائع مکملین و فصحای خلاق زمان و رنگین سخنان
انشای شیرین مقال که تنگ را با عذوبت فیض گفتاریش پیوند روحانیست موصوف
انشای فیض رحمانی
از شکر گفتاری شگرف مقالی حکیم حافظ محمد عبدالرحمن متخلص حیرت جھنجانوی ملبس بلباس تصنیف
در مطبع منشی نولکشور بفیض بار مرتبه آیین طبع شد

اطلاع ۔ اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہو جسکے مطالعہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ہو اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب انشا فارسی و اردو کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہو اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب انشاآت فارسی

انشاے بہار عجم ۔ بالتزام الفاظ فارسی در رقعات کہ کوئی عربی کا لفظ نہین آیا مصنفہ مولوی امانت علی ۔

انشاے فیض رسان ۔ انشا آموزی کے واسطے تمیم القاب و آداب کے صفات کے فقرے مصنفہ منشی حفیظ اللہ

انشاے تمیز ۔ مصنفہ منشی کالی راے تخلص تمیز ۔

انشاے خلیفہ ۔ مع اشعار کار آمد خطوط نویسی مشہور انشا درسی از خلیفہ شاہ محمد قنوجی ۔

انشاے منیر ۔ خط نستعلیق مصنفہ میر صافی منیر لاہوری

انشاے بہار ہند ۔ رقعات بعبارت عاری مسجع تصنیف عبد العزیز آروی ۔

انشاے جامی ۔ مصنفہ ملا عبد الرحمن جامی ۔

انشاے طاہر وحید ۔ از منشی مرزا طاہر وحید ۔

انشاے فائق ۔ مصنفہ مولوی محمد فائق ۔

انشاے دولت رام ۔ مصنفہ منشی دولت رام ۔

انشاے صفدری ۔ اسمین رقعات فارسی بمقابل اسکے رقعات اردو مین تصنیف مفتی غلام صفدر لاہوری ۔

انشاے گلزار عجم ۔ مصنفہ مولوی مقبول احمد فاروقی ۔

انشاے مفید ۔ تصنیف منشی لچھمن رام پنڈت ۔

انشاے دلاویز ۔ تلازم شطرنج مین مصنفہ مولوی عبد العزیز آروی ۔

انشاے عجیب ۔ اسمین رقعات ہین سواے لفظا کے لفظ عربی نہین ہو مصنفہ منشی محمد جعفر ۔

ظہیر الانشا ۔ مصنفہ منشی محمد ظہیر الدین ۔

انشاے صفیر بلبل مع صحت نامہ ۔ یہ ترجمہ کی انشا ستین عبارت کی ہو مصنفہ مولوی عبد اللہ خان علوی خرجوی جنکا پایہ نثر نگاری مین ہم رتبہ قتیل ہو ۔

انشاے دلکشا ۔ جلی قلم مصنفہ منشی فتح چند ۔

انشاے بے نقاط ۔ سب رقعے صنعت سقوط النقاط مین ہین تصنیف منشی کاشی پرشاد ۔

انشاے لطیف ۔ اسم بامسمی ہو تصنیف منشی لال ہیرا

رقعات عالمگیری ۔ جو خود بادشاہ عالمگیر نے طرف شاہزادگان کے تحریر فرمائے ۔

رقعات عزیزی ۔ مصنفہ مولوی عبد العزیز آروی ۔

رقعات قتیل ۔ جسمین سلیس عبارت مطابق تکلم اہل زبان ہو مصنفہ مرزا محمد حسن قتیل تخلص ۔

رقعات ابو الفضل ۔ علامی وزیر اکبر بادشاہ ۔

پنج رقعہ ۔ مصنفہ ارادت خان واضح اور مشہور پنج رقعہ ظہوری ہی پورے حاشیہ پر دو شرح ہین ۔

۱ شرح ۔ از عبد الرزاق یمنی ۔

۲ شرح ۔ از مولوی عبد الاحد ۔

ضیا بعنوان ساطع مکین مکان فضل و خلاق زمین و زمان
انشای شیرین مقال که شکر را با عذوبت فیض گفتاریش پیوند روحانیت موصوف
انشای فیض رحمانی
از فکر گهربار شکرفشان مقالی حکیم حافظ محمد عبدالرحمن تخلص به حیرت جهنجهانوی صاحب
در مطبع نامی منشی نولکشور به فیض بار مرتبهٔ ثانی طبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

زبان طوطی ناطقه که از شکر ستایش داور بیهمال شیرین مقال نه باشد لال باد و مرغ اندیشه آسمان پرواز
بر بلندی کاخ نیایش ایزد پاک آشیانه نه بندد از نشیمن باغ صبح نفسان روشن روان نیست بیمقال
شوا و نیه ذات گزیده صفات است که همه رموز پاسے ناوالسته مردمان خردپژوه و نیکو پیاموخت چراغ
کار آگاهی و شمع و دوربینی در بزم نهاد انسان برافروخت تا از نور جهان افروزش راه راستی و خیرسگالی
بینند پیشه و تمناے درخشان و راز پاسے تابان کا آگاه نیده او است پیاموز بخشیدن گناه گاران اهرمن
بند مندان کار او است هم اول آفرینش همه کائنات از او است و واپسین نهایت و ما واے بد وست
سبحان الله چه گرامی ستوده بارگاه است که هر که ره و براه آرد کسوت رحمت و خلعت مغفرت پوشد و چه
عالی درگاه است که هر که گردن برخاک و رغم بنهد لباس رستگاری و تاج آزاد [illegible] بد نظم جهان اورا
شاه والا تو لی + همه هستند هست فرما توی + تو دادی به خلعت کرمت + چراغ تو برکردی از رحمت
مرا داده گوهر جان فروز + نگهدار از دشمن سینه سوز + نگهدار مارا ز راه خطا + مینداز مارا به چاه خطا +
همین دارم از تو امید نجات + که خود آفریدی درین شش جهات + همین است امید از ذات تو +
نه آید ز من جز سداے نکو + خدایا روے سپید خود را به سیاهی معصیت سیاه کرده ام و در دریا
گناه و ناهنجاری سفینه خود را انداخته ام خدایا از راه راست و طریق روشن با غواے دیو دور افتاده ام

وحشت کربت و صعوبت شده ام چاره نارفتنی و سخن ناگفتنی از شما ست کرده از خود رفته و گفته ام خدایا ما همه
قائلیم تو بیا و دانی همه بیچارگیهٔ چراییم آواره تیره چراغی پشیمانی خدایا این بیکس را کس بیچاره نگران
خود دار خدایا آن جامه که من رشته ام و آن روزی بخشش که من کشته ام خدایا در رحمت و افضال
بر روی ما بگشا و این گم گشته را راه راست بنما خدایا از من هیچ بندگی نیامده تقصیر مند ه ام و سر افگنده و
بنده گنهگارم سخت شرمسارم **نظم** نه بخشد کسی چون نه بخشی مرا + ندارم بجز تو کسی رهنما + خدایا توئی یار و
یاور راست + هر این گم شده را توئی رهنما ست + توئی خالق و رازق و دستگیر + ز اسرار ناگفته هستی
خبیر + مکن نا امید این گنهگار را + ز پا ست دلم برکن این خار را + میفگن بدریاے جرم و گناه +
سپیدی روئیم گردان سیاه + به بازار محشر مکن نا امید + سیاهی روئیم گردان سپید +
گرفتار زنجیر عصیان شدم + به صحراے پر هول حیران شدم

نعت پیغمبر محمد صلی الله علیه و آله وسلم

درود نامحدود برآن نور پاک باد که سبب ایجاد سپهر و زمین پیکر گزین اوست و موجب آفرینش
هیژده هزار عالم ذات ستوده صفات اوست یعنی محمد مصطفیٰ حبیب کبریا که از دار داوری همتا
همه انبیا را پیشوا امین خدا اشرف انبیا شفیع المذنبین رحمة للعالمین چراغ باغ هدایت درخشان
گوهر نبوت عشقش باعث مغفرت و رستگاری و اطاعتش موجب قربت و عقبی گذاری دلیکه از
جوش آتش عشقش خالی باشد خانهٔ زنبور باد و سینه که بجز وش درد محبتش بود سینه نور باد و نام
نامی زندگی افزاے مرده دلان یاد گرامی شفا بخش بیمار دردمندان آفتاب عالمتاب آفتابه
بردار بزم پاک خوشه چین خرمن نور اوست ماهتاب شب افروز زله رباے خوان خورشید
ظهور اوست ... پاسبان درگاه اوست عیسیٰ غاشیه بردار خرگاه اوست مطلع قصیدهٔ
ایجاد و تکوین مقطع قطعهٔ آفرینش زمان و زمین ممدوح رب العالمین محبوب حضرت ارحم الراحمین
امام اولین و آخرین خاتم النبیین و المرسلین غیاث المستغیثین پشت پناه مومنین والنجم طغراے
فرمان ثناے اوست یٰسین آیت روشن ستایش بے انتهاے اوست **نظم** اے فخر جهان ترا
ثناها + بر وصف تو شاهست طاها + اے سرور کشور دو عالم + این هر دو جهان زتست قایم +
رخشنده زتست ماه ایمان + از نام تو روشنست هر جان + بر خاک درت نثار جانها + از روے صدق

توتر شده زبانها ٭ چون نام تو بر زبان رانم ٭ قندیست که در دهان فشانم ٭ آن شعلهٔ عشق پرفروزست
جان و دل و سینه ام بسوزست ٭ آن دل که ندارد عشق پاکت ٭ بیند همه درد و غم فلاکت ٭ از عشق
تو رونق هست ایمان ٭ این سینه و دل ز تست تابان ٭ هزاران هزار رحمت و درود بر آل اطهارش
و اصحاب پاکش باد سبب تالیف بر دوربینان پاک نژاد و روشن درونان صافی نهاد پنهان و پوشیده
مباد که این خوشه‌چین نیاز اتما عبدالرحمن که زاد و بوم این فقیر پرتقصیر خاک پاک جهان‌آباد است
دیر باز این ژولیده حال شکسته بال از گردش زمانه و کشاکش آب و دانه آتش زیر پاست جائیکه
کشش خورش میکشد بیتابانه میرود و بمقامیکه جناح روزی می پراند ناچاری پرد گاهی از دوری
دوستان و مهجوری خویشان مذاق زندگی تلخ تر از صبر دارد و گاهی از گذشتن گذشتگان
و رفتن ره نوردگان باغ بقا خون جگر میخورد دمیکه میرود خشتی از دیوار عمر میکند نه کلاه
سایهٔ پدری بر سر نه لباس شفقت مادری در بر ست نه قوت بازوی برادر نه اعانت یار و یاور
گرم جوش جز گرمیِ آفتاب بر سر نیست و بجز در دامن غیر از آبلهٔ اندوه در جگر نه درین بوستان تنگ
ارم نما آسای نسیم و این کوه هستی را از کلید انفاس پرسوز از بیخ می افگنم از همه و همه از ما کمسواد
و هر کرا دیدم سبزه وار بیگانه خو چندانکه همچو باد صبا با اقصای عالم بگشتم و در هر گلشن و انجمن پا نهادم چو
دلاویز گذشتم از کدامی گل بوی محبت نشنیدم و کسی جا چهرهٔ زیبای عروس فتوت ندیدم هر کرا یافتم
دشمن سینه یافتم و پس هر کس که شناختم سراپا کینه یافتم یعنی در کانون سینه آتش حسد و اخگر کینه
و چشم از جوش محبت منافقانه میکنند چون رشتهٔ امید از همه گسسته یافت و شیشهٔ تمنا بر سنگ یاس
و هراس شکست خواستم که بگوشهٔ نهان همچو عیب زشت و کالای بیرون متواری شدم و بزاویهٔ
عزلت و کنج خلوت چراغ تنهائی برافروزم و در بازگشت ارباب دنیا بر روی خود به بندم ناگاه
از یاوری اختر و رهنمونی طالع رسیدن بحضور لامع النور والاجاه عالی دستگاه جناب
مولوی سید احمد خان بهادر نجم الهند دام اقباله روداد ستایش آن کریم السجیه
بیرون از یک بهشت و آفتاب بگزیده و دست نوشتن اوصاف پاکش دریا را بکوزه آمودن
آن والاجاه این دیوانه روسیاه را از خاک تضیعی ناکامی برداشته بمسند اوج بلند و نامی
نشاند و آب التفات بر چهرهٔ خاک آلوده ام برفشاند و از صحرای ادبار نگونساری وادی النا

مکنت وانکساری برآورده گلشن آباد استمالت وراحت رسانید وہمہ خارہاے تردداتِ جانفرسا و زندگی
گسل را از پاے دل برچید و ردواے کرم وکسوتِ عاطفتِ بزرگانہ برسر دوشم بکشید اکنون بہ رہنمونی
عنایت وقلاوزی توجہ کریمانہ آن قدسی نہاد در عملی گذم غریبانہ و درویشانہ میگذرانم وکاریکہ تفویض
است انجام میدہم وبہ ارک یکجہتی وحصار یکتائی جناب مولوی محمد صاحب تسبیح انفاس
سست اساس را بطرز خوش آمد خاطر مے شمارم وغنچۂ زندگی از اہتزاز نسیم تسلیم ورضا تازہ وریحان ارم
این نونہال گلشن ایالت وجلالت ودوحۂ چمن سعادت وابہت ہم از دریاے کرم وافضال عفو پیش
این تشنۂ آب محبت را سیراب ہان وشیرین زبان دارند وبآب اعطاف واخلاق شریفانہ داد آغشتہ
ہمداواے دل مجروح وہم سعر وفنا ندر روزے براہِ کرم جوشی وستودہ خوئی طلسم از گنج جانی برداشتہ گوہر
نطق بے بہا بدینگونہ بسلک تقریر درسفتند واز گفتار شیرین روحے تازہ در کالبد افسردہ دمیدند
کہ بشنو بشنو کہ تباے این نخجانہ حسرت انتما ہمہ از یاس وہراس نہادہ اند واز نقش فنا این دار ناپایدار
را روشناس کردہ نفسے از انفاس درین قفس خاکی ماندنی نیست واکثر اوراق کتاب بقا خواندنی نیست
نخل زندگی را آمد ورفت ارّہ انفاس مے بُرد واین تسلسل بازگشت دم چوب حیات را کرم آسا
میخورد واین گل وبوے گلزار ہستی را کہ مے نگری ہمہ از لطمۂ باد خزان مجہول ونہان شدنیست واین
پری تمثالان سہی قامت را کہ مے بینی ہمہ بکوے عدم نہفتنی نالۂ بلبل شاہد راست بر فناے گل است
وجوش وخروش مے گواہ صادق بر بے ثباتی خمار مل است نظم بزیر فلک کس نماند بجا + بجز حق
کسے را نباشد بقا + نہ گل در چمن ماند وے نے بہار + نہ بلبل نہ قمری نہ شمشاد وخار + برون آر از
گوش این پنبہ را + ببین پیش خود راہِ مرگ وفنا + بگو تابکے خسپی در خواب ناز + ببین صبح شد
کن وضو و نماز + سیاہی زموفت کن روسپید + مباداکہ فردا شوی ناامید + نمی ترسی از
روسیاہی خود + [illegible] ہراس از تباہی خود + نداری زیاران دیرینہ یاد + چہ سان خاک
خوردو چہ سان [illegible] باد + ندانی کجا رفت آن بزم پاک + خزیدند وخفتند در قعر خاک +
برین عمر ناپایدار تکیہ کردن وشیفتۂ جمال زوال پذیر بوے گل شدن از فروغ دانش وبینش
بسا دور است واز دولت فرزانگی وحشمت یگانگی مہجور باید کہ کارے بجا آری کہ دیرپا
باشد وبراے موجودگان کارنامۂ انبساط وآیندگان را یادگار نامۂ خرد افزا ہوش آفرین بود

گفتم کہ چہ کنم وچہ ارمغانِ خاطر پسند برروے کار آرم کہ پس از پدرود کردن وادیے ہستی خداداد
بکار آید ارشاد فرمودند کہ نثرہائے دیرینہ کہ در رگ لبستہ اند آنہا را از قید خفا رہائی ورستگاری دہ
وازنہان خانۂ نامرادی برآوردہ وپردۂ گمنامی از روے زیبایش یکسو کردہ جلوۂ شہود بخشی
عرض کردم وآب آتش رنگ از گریبے خجالت وانفعال بروریختم کہ حضرتا سخن چہ ونثر سخن چہ آن
پریشان گفتار بہ انجمن آوردن ناستودگی ہائی پنہان را از مشعل وانمودن ست کردار نازیبا را
بربندر روشن آوردن اجمال شبینہ را آفتاب آسا آشکار کردن ہست فرمودند کہ از فراوانی لطفِ ایزد
بے ہمتا وبیکرانیٔ اعطاف قادر بیچون وچرا آ عیب جوآہو گیرنہ ہستیم چشم روشن دل ودانا فہم رسا اندیشۂ
پاک داریم این ہمہ کہ ہست برائے مخلصانِ صافی نہاد وگزیدہ نژادست نہ برائے خوردہ گیران
ویران درون سست بنیاد ایشان را از حملہ بدی جویان حقہ فطرت اسپیہ وہراسے نیست و از نیش
زنی نکتہ چینان آہو دوست وسواسے نہ چون دیدم کہ دست استبداد بدامنم از تہ دل مے زنند
وبر عیب جوئی وپوست کنی چشم ندارند وازآب مسرت بخش خیر سگالی مسرور اند حکم والا را سعادت
جاوید پنداشتہ کمر جہد برفراہمی مسودات بربستم وہمہ نوشت ونامرغوب را بدین ترتیب مرتب کردم
وبہ فیض رحمانی روشناس نمودم فیض اول در مکتوبات کہ بہ بزرگان ترقیم یافت فیض
دوم کہ بدوستان صورت تحریر پذیرفت فیض سوم کہ بخردان وعزیزان تحریر پوشید
امید از جمیع نفسان آفتاب منش وروشن درونان ماہتاب پرتو کہ تقدس درزندہ دلی استان بوس
درگاہ بلند دستگاہ ایشان ہست آنست کہ خطائے کہ بینند اِذا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا کِرامًا بکار آرند وآتش
آہو گیری وخوردہ بینی در کانون سینہ نا فروزند پوشیدن خطا نوشیدن شربت بقا ست
واغماض از زشتی وزبون موجب شرف واعتلاست وبدبوئی عیوب را بہ پردۂ کرم والتفات
بپوشند ودر عد آسا برمن مسکین نخروشند پندارند کہ انسان ضعیف البنیان ام سہو ونسیان
مادۂ سرشت ماست

فیض اول بحضور بزرگان

مکتوب اول بنام جناب مولوی فدائی حسین صاحب متخلص بہ فدا رئیس جالکول سلمہ اللہ تعالی

امیدگاها مقدس دستگاها ملجاے کوتاه دستان پشت پناه گسسته رستان فلک آستان ملک داستانا
سلامت خاک جبهه از جاروب مژه رفته سرمهٔ دیدهٔ دل کرده بدعاگاری ست و آینوالا از شامت نفس
اماره و جوش هواے طبع آواره خلیع العذار و گسستهٔ زمام ام روے دل از قبلهٔ طاعت یزدان
و از فرح گلگشت گلزار دنیا یکسوست به خوے نفس بدخو هم خود طائر اندیشه از شاخ دماغ بد و به پرواز
آورده سر بصحراے جنون میزند و مرغ دانش از قفس خود پریده بهوا دشت دیوانگی خاک مذلت
میبیزد از استیلاے آتش جنون نه آرزوے حصول دنیا نه خواهش دستی خانهٔ عقبیٰ نه از یار و اقربا
کارے و نه از خویش و بیگانه تمناے و بیدارے امید که بنور رشد و سے خدا داد خود این حیران
وسرگردان دشت ظلمت و عصیان را براه مستقیم آرند و نقش رسیدگی و وارستگی از کلک
کرم و توجه پنهانی از ناصیهٔ سینهٔ این روسیاه بزدایند قطعه مرغ دلم ببین که پرید همین رود
چون اشک غم ز دیده چکیده همین رود + غرق است بحر جرم و گناهان حباب + این دل بدیگ حرمان
خزیده همین رود + دعاے خاص فرمایند که این پابند زنجیر هوا و هوس از زندان معصیت
رستگاری یابد و باوج کامیابی رسد آفتاب رهنمائی و هدایت قربانی از افق اکرام و افضال طالع لامع

مکتوب دوم قبلهٔ دردمندان و کعبهٔ مستمندان سلامت شعلهٔ آرزوے قدمبوسی در کانون
سینه بحدے مشتعل است که اگر آب از چشمهٔ چشم بر و زمزم نه زمین و زمان را خاک سیاه بطرفة العین بلقمه
التهاب این شعلهٔ جهان تاب را از آب اشک فرو کرده نگاشتنی است ضروری هنگامیکه پیش از این
نگاشتهٔ نیاز آگین بحضور حاشیه بوسان درگاه ملایک پایگاه عرش دستگاه آسمان جاه که
ملجاے حاجتمندان و ماواے ژولیده مویان و امیدگاه بسته کاران و اجابت کدهٔ خواستگاران
[illegible] رفتن کالاے خانه خود و کتب و دیگر اشیاے لابدی موجودهٔ بیت الحزن رنگ ترقیم تحتیه
بهواے نفسا[illegible] اے دیو درونی خواهان چند کتب ضروریه بپا مردی آن مسند آراے
ایالت و بسالت [illegible] بودم بوالبشن جواب صاف تر از رخسار گلعذاران دادند و تیغ انکار
را بر گلوے آرزو [illegible] راندند از این اغماض سینه خراش و انکار وفا و مروت فرسا بسا اعضا
که از گران بارے امید و [illegible] رستگاری بخشیدند و دیده نگران را از غبار نگرانی خلاص نمودند
قطعه از زخم تیغ منت و احسان رهانده + از خاک آز و حرص بکیوان نشانده +

بے نعم چو کردہ لطف و عنایت ست • خاطرم با وج صبر و توکل رسانده • اگرچه بادی النظر چشم تمنا
اشک ریز ملالت و خجالت شده بود اما چون بدیدهٔ تعمق دیدم شیرین آب از دریاے لطف و اکرام
چشیدم چراکه بار احسان گران تر از کوه ست و اندوهناک تر از غم مرگ ازین بلاے نفسانی رہاندی
و بمنزل صبر و قناعت که بہین مشرب برگزیدگان درگاه کبریاست رساندی جاے سپاس ست
نه موجب یاس و هراس آفتاب جاه و جلال از افق اکرام و افضال درخشان باد •
مکتوب سوم قبلهٔ خوردان و کعبهٔ مستمندان سلامت آرزومندم که از پنجهٔ مژه پاے خدام
والا مقام بوسم و خود را برداے عقیدت و ارادت بپوشم بهرحال کلید قفل کشایش از ید
تقدیر ست و انجاح همه امور زیر فرمان ایزد نعم النصیر چهار ماه است که آفتاب خرد نوازی و کرم گستری
نهفته ست و ماهتاب عنایت و کوکب پروری بکسوف دل دردمندے طپید که حال
وطن چیست و در دشت دوری ارباب وطن چگونه باید زیست هرچند دل دیوانه طبع
جویا را میگویم که از که پرسم و از که جویم نه یارے نه غمخوارے و نه هادیے و نه مددگارے
سایه بجز سایهٔ خدا ندارم و پشت پناهے غیر از جامع المتفرقین ناچارم غمخوار من داغ غم و مددگار
من ناسور الم کدام کس است که بمن پردازد و از کوایف و حقایق آن دیار نشر سیاحات
بحث فی الفضول شوریدهٔ ما سر از تفکر برآورده و بگوش جان با یماے انگشت مهر و کنایهٔ
چشم الطاف نشان ذات اقدس صفات داد و غبار یاس و هراس را از آئینهٔ دل زنگ بستر
زدوده صورت اطمینان اشکار نمود و پندے خاطر پسند و اندرزی ارجمند فرمود که اے
نادان و لا اتحادی دانش و بینش از گرد ملال پاک کن و کالبد توهمات و تردّدات را و خاک
انداز و نطاق اندوه و ملال از کمر جان بکشا و از دشت کوته سگالی و صحراے سرگردانی
بعمرانات اطمینان و شارستان آسودگی درآ و گوهر مدعا که برشته خاطر [illegible] اندر
برآورده بسلک تحریر درآری اگر بدادن پاسخ چین بجبین بوند و روے عاطفت ازین
ناگردانند از آن باز در دیگوشه انزوا باید کرد و بساط [illegible] و عزلت گزیده بزاویهٔ خفا
باید گسترد چون این سخن دلپذیر بگوشم خورد حسب الامر حسرت دل نگارش مرکوز خاطر
خود زبان خامه را از شورابهٔ مشکهٔ خویش پر آبله کرده دل رمیده را باز بجمعیت فرا چیند

می پرسم کہ ازمن چہ دیدند کہ رو کشیدند چہ اشک حسرت بودم کہ بخاک فراموشی ریختند و چہ غبار کلفت بودم کہ زمام توجہ ازین سودر پیچیدند آرزو دارم کہ تا آمد و رفت انفاس کہ گزیدہ مسافران ملک بقا اند را و نامہ و پیام جاری ماند وقتیکہ ہم آشیانہ عنقا شوم و طیلسان بیچھائی زدنیا بدوش کشم و پس دو نیستی بر روئے ہستی اندازم و نرد زندگی در بازم ہاندم این تار و پود تعلقات صوری از ہم و گسستہ خواہد شد امید کہ بفور ملاحظہ عریضہ ہذا از بار انتظار سبکسار فرمایند نیز خرد نوازی خوشا باد

مکتوب چہارم عرضداشت بحضور لامع النور جناب مولوی سید احمد خان صاحب بہادر سی۔ ایس۔ آئی۔ قبلہ

آفرین صد آفرین برہمت والائے تو	کی بچشم اندیشہ گنجد اوج بخششہائے تو
وصف تو ہر گز نیاید از زبان خیکشن	جائے من خاک است شد گرد ون گردان جائے تو
کی سر آید ذرہ ناچیز وصف آفتاب	شد منور آسمان از نور دانشہائے تو

داور دادگر داد پسند سرچشمۂ جود و کرم را در دریائے سینۂ دریا طلبان ابر کف موج زن و شمع نوال الطاف را در کاشانۂ دل ستودہ خصلان پاک نژاد درخشان دارا د درین زمان میمنت توامان قدسی صحیفہ ہمچو رحمت آسمانی و ابر یزدانی پرتو افگن گردیدہ از حضیض خاک باوج افلاک رسانید کسوت تمنہائے بے پایان پوشانید چون نور در قدسی صحیفہ را واکردم نسیم بہشت بہر شمیم گلستان آرزو و باغ پریشان را از رایحہ تمنائے دلی معطر و معنبر گردانید یعنی کاغذ زر یافتم شادان و فرحان بر قلب کو چوٹی بہرت و انبساط از پائے دل شتافتم آن کاغذ زر را اگر تعویذ بازوئے خوانم بجا ست و فرمان آبرو و نشان مباہات گویم روا ست از رسید نقش جان بسینہ باز آمد و [illegible] سر نو راست شد و تار کی زندگی اکلیل خورسندی یافت زخم جگر از [illegible] سینہ [illegible] و آیا غم از سینہ جان شکستہ و غبار اندوہ و احزان از صفحۂ دل بہ [illegible] کرم و الطاف نہ الافرو نشستہ بیت نہ زر دادہ بلکہ جان دادۂ ۔ زجور ترو دامان دادہ [illegible] امدا و را امداد غیبی و دستگیری آسمانی می انکارم چراکہ از روزیکہ دزد سیاہ باطن کلبۂ احزان مارا از جیار و بیعتار فتہ و روب کردہ نشانہ حصیر بے نوائی و کاسۂ آب نوش ہم نگذاشتہ ہمچو ششریان بلباس عریانی ملبوس بودم

وبه خونابه جگر حسرت وافسوس مانوس درین زمان روزگار بسر بر خاطر وزمانیان در پے گوناگون
خراش وتراش آسمان بر سرم سایه افگند وزمین جاے پا نهادن نمی دهد دوست از سایه ما
میگریزند وبیگانگان از تیغ وتیر جور وستم مے ستیزند قربان بران خاطر دریا مقاطر که درچنین
آوان عبرت خیز گوهر یادم دران گنجید وغبار بران آئینه سینه که دران صورت پرداخت این فهم
انعکاس یافت این همه برکات ذات ستوده صفات ست که زمان وزمین زلطمه حادثات وصدمه
واقعات مصئون ست واین همه سایه توجهات کرامات آیات انفاس تقدس اساس بر سران
وزمانیان ست که مهد زمین از جنبش وحرکت از سیلاب انقلاب روزگار محفوظ بوده برجاست شکر
این نوازش عظمی شد آن شکر است که به نیروے پاره گوشت که نامش زبان ست ادا کرده شود
ویا از زبان هر بن مو استاده سپاس گذارده شود اگر سوسن آسا همه تن زبان شوم ویا مانند
گل پر وهمه تن خار خار بوده زبان شکر از دهان بیرون آرم یکے از هزار هم بجا آوردن
نمے توانم چون ادایش ناممکن مجبور بدعاے خیر می پردازد الهی آفتاب کرم وافضال همیشه درخشان باد

مکتوب پنجم دراجراے تنخواه حسب فرمایش شعر اے آفریدگار بده رزق ... یا
نفس را بگو که خورد خاک همچو مار بحضور فیض گنجور لامع النور خورشید ظهور سلامت آداب که
در حضور نیاز گرانیست مستمندانه بتقدیم رسانیده معروض میدارد وقتیکه نیر زندگی والد ماجد
بر فلک هستی نور افشان بود ولباس حیات در بر داشتند ازین تنخواه از سرکار والا اقتدار
مے یافتند چون حسب فرمان ایزدی آن کوکب درخشان رو به حجاب ذات اجلال ...
جان بجان آفرین داد وآن تن مبارک راهی واپسین کشید وگوشه لحد را گزید ...
وریدهان وظیفه بدستور بوالده ساجده عابده ام میدادند وزیکه آن بعفو ... هم نقاب
بر چهره زندگی کشید وبه پرده عدم متواری شد وازین سراے فانی ...
آن اوراد معینه همچو رزق میت بر آسمان موقوفی مرتفع شد افسوس همراه زندگی ...
رزق ماهم بدریدند وتشنه وگرسنه گذاشتند حیرانم که چه خورم ... تشنه وگرسنه
چه خوانم امید که براه کرم کریمانه این عقده بسته را از انامل التفات بزرگانه کشود می بخشند
واین زورق نشین بحر طلاطم را از گرداب هلاکت برآورده بر ساحل حیات رسانند

که به پامردی حضور از این دریای هولناک نهنگ آمود که تا مشق طفلی و کودکی است بیرون آمده
بوسعت آباد تمیز و شارستان دانش و بینش فرا رسم و این بارگران را که زمانه طالب علمیست بآسانی
بمنزل رسانم زیاده عرض سمع خراشی و فضول سرائی است — آفتاب اقبال درخشان و دریای کرم موج در موج باد

مکتوب ششم

حضرت عالیجاه بلند دستگاه قبله آرزومندان و کعبه نیازکیشان سلامت از دیر باز
در زمانه فراز هیچ پیاله شراب و نرگس بیخواب در انتظار قدوم میمنت لزوم باز دیده و چشم وا بودم چون
از کشش درونی و جذب نهانی من صبح تمنا از دامن ظلمت شب یاس بدمید و شام هجران به پایان
رسید و آفتاب مراد از افق آرزو طلوع یافت و توسن حرمان از صحرای انتظار به قید اطمینان و استقامت
زمام خود بتافت خیر اجلال رونق افروزی بر آسمان بهجت بدرخشید و کوه هموم از سینه ام بکاهید
از دولت تشریف آوری آن گوهر کان مکرمت و افضال تابان لآلی تاج جاه و جلال جبین سپاس
بدرگاه معبود کارساز نیاز سودم و دست دعا درازی عمر و حشمت فراز نمودم همون دم بیتابانه از پای
چشم و به پنجه مژه و کشش شوق ملازمت والا افتان و خیزان با آسا بفرد و درگاه آن آسمان پایه رسید
و تا از دربانان و غمزه بوابان که مانند افعی بر در خزانه بودند کشیدم و خنجر انتظار زهر ناب زندگی
گسار بر گلوی شوق مالیدم پس از تکاپوی مزید و تجسس شدید آشکارا گردید که ذات اقدس
آنچون دل صاحبدلان و مثل اسرار فراشتان در خلوت ست و شمع جلوت در پرده فانوس
مانند نور ارباب باطن پوشیده و صهبای تنهائی با غمگساران زنده دل نوشیده سوای
خلوتیان عفت [illegible] را دست نیدارند و تنفسی را در بزم فردوس نظر بار نمیدهند مجبور بشوقیکه
آمده [illegible] بان شوق بلکه صد هزار حرمان واپس رفتم چون بوقت دیگر باز آتش زیارت ملازمت
[illegible] گردید و خار اضطراب و پنجه جوشش محبت دامن دل کشید ناچار مانند
سگ [illegible] لابه کنان فایز شدم پدید آمد که هنوز کسی را بار نیست بلکه ملک هم
مجال [illegible] بهر حال مایوسانه و محرومانه دل بریان و دیده گریان
واپس [illegible] بیاد اشرف خواهم گذشت بار سه بار که فلک پایگاه هم بار یافت
افسوس بار نیافتم و چون [illegible] باز آتش حرمان بتافتم این همه شکایت از شور بختی خود
نه از تحفه بندگان اقدس [illegible] که برونق افروزی والا عرصه چند روز هم گذشت

اما صورت خیال این وسیاه ژولیده حال بریت مخیله خدام جم احتشام نرفت از وقوع این امر
غیر معمول سخت ملول ام و مانند شیشه ساعت مینای در ونم همه مکدر وغبار آگین دارم
پیداست که چشم روشن وجهان بین آن ستوده خصال گزیده اقبال را خاک افلاس ما تیره گردانید
و دین مروت وفتوت را خیره ساخت بهزاران هزار اضطراب میگویم که داور دادگر اعمه
این افلاس محبت گسل را کوتاه فرما و اقلیم سینه بزرگان را از نور کرامت وعنایت درخشان
وتابان کن اگر از کرم قدیمی اثری و از گلزار عنایت دیرینه نظارتی باقی مانده باشد
ساتگین محبت را از آب گل رنگ مروت وفتوت وشایستگی وخوشخلقی لب پر دارند و دولت
اخلاق و وفاق را از گنج نهان سینه بکینه بر آورده بکار آرند وکسی را از دین حقارت ناپدید
وتیغ سوء خلقی بر تارک بندگان خدا نباید کشید چرا که امیری وفقیری سبزه رو ئیده یک
گلشن و آفریننده همه کائنات ایزد ذوالمنن ست کسی را رنگ و بو داده تا بش گل نهاد وکسی را
بر آتش سوزان تاب داده بلبل روشناس کرد وکسی را بار دار لذت بخش نمود وکسی را پا فگار و
پر خار فرمود جای چشمه شیرین روان ساخت وجای ریگ خشک از تاب آفتاب تابنده سینه
ره نوردان را بنائره تشنه لب گداخت گاه بهار گاه خزان گاه برشگال وگاه خشک سال گاه روز روشن
گاه شب سیاه پیدا نموده گلخن ست مردم هوشیار دانش پژوه را باید که شیفته این عجوز پر فریب
دنیا نگردد و از تازیانه نیرنگی زمانه غافل نبود سخاوت از دریا وشفقت از آفتاب وتواضع
از زمین باید آموخت والتسلیم التکریم

مکتوب هفتم در باره عفو تقصیر تحریر یافت عتاب نامه خطاب انتما که هر حرف
از خشم آسمانی وبلای ناگهانی میداد وموج سطورش سیل
قرطاس همچو میدان رستخیز پر از گرد گنه گناهگاران ذی قصور و [illegible] دارا
حسرت معمور روی نامه از دود دخان جرایم ماگلخن تا [illegible] این
بیاوی آورد و هر فقره پر عتابش غنچه دل را از دست [illegible] و چون [illegible]
در کشودم و از پای چشم اندیشه جهان پیما میدان عبارت را پیمودم و بفور سنجیدم همه
بزه ناکرده وگناه ناشمرده بودند وبزنجیر خطا های تا سر زده ماخوذ فرموده ندمنیده انم

که این اعمال نامه کدام تر دامن و سرمست باده خود کامی بدست خدام والا رسید که قبل از گستردن
فرش بازپرس رستخیز برین فقیر قیامت برپا گردانید انکار از جرایم که بفتراک این سراپا خاک بسته اند
ورزیدن آتش غضب داوری را از همه خشک سوزاندن بجوش آوردن ست و دریاے قهر بندگان
آستان بوس را از طوفان خیرگی بخروش آوردن ناچار همه ناکرده را کرده خود پنداشته زبان
عجز بے سرایم و آتش خشوع و نائره خضوع در کانون سینه افروخته بالحاح تمام گوهر سرشک
از دریاے چشم برآورده بر دامن جان مے افشانم قطعه کارے بجز گناه نداریم یا حفیظ ٭ عذر
بغیر آه نداریم یا حفیظ ٭ هر چند روسیاه و گنهگار و مجرمیم ٭ جز رحمت پناه نداریم یا حفیظ ٭ با
لطف و رحمتت که سپر شفاعت است ٭ اندیشه از گناه نداریم یا حفیظ ٭ چون بانگشت [illegible] یا
رحمتست ٭ یک نامه سیاه نداریم یا حفیظ ٭ چون شماره گناه [illegible] سیاهان از قطره باران [illegible]
ازین معنی پیوسته از فراوانی خجالت و افزونی انفعال سر ندامت افگنده [illegible] هستی ما از
آب و خاک معصیت سرشته اند و فرمان وجود اقدس از آب رحمت نوشته سزاوار این [illegible]
کردار [illegible] درخور خود کنیم و بندگان والا عفو درخور خویش فرمایند بیت [illegible] گریه [illegible]
دامن خویش ٭ اشک تا دامن آلوده من پاک کند ٭ هنوز چراغ سپهر سر از شرق
مے برآرد و همه عاصیان امید قبول توبه دارند رجا که از حال من درگذرند دریاے کرم
در خروش و دیگ عفو در جوش باد

ذریعه [illegible] بشتم جناب حضرت [illegible] صاحب قبله مرادات و کعبه حاجات پشت پناه شکسته دلان
دستگاه [illegible] کاران مدظله العالی نقش عبودیت و پرستندگی را از لوح جبین نیاز آگین کرده
[illegible] رسانیده معروض میدارد نسیم عنبر شمیم از باغ عنایات و
گل [illegible] شاخ [illegible] آورده [illegible] و کاخ خرد نوازی از نور شمع التفات
[illegible] نامه گزیده طراز [illegible] فیضان علمی جلوه اصدار فرموده
[illegible] از نیکو [illegible] از زبان [illegible]
شکر [illegible] گفتار [illegible] بود که از نه آمدن پاسخ نگاشته سابق ازین [illegible] ملال و
احزان بر دامن دل دارم که نتوانم گفت و در سلک تقریر [illegible] بیان [illegible]

حضور من لاریب پیش ازین نامهٔ عظامی نامهٔ مفاخرت انتماء اجلال و اعزاز فرموده بود خواسته
بودم که بجان و دم رنگ تسطیر جواب قدسی نامه بریزم و دودهٔ سیاه در دخود از غربال سینه بروے
قرطاس بہ بیزم چون آن کان عز و علا گوهر جان به نثار میخواست و این دل ریش چنین نقد کاسه را
براے نثار قدم میمنت لزوم داشته بود در نثار و عدم نثار متاع جان توقف دو روزه
بمیان آمد بروز سوم که هنگام عرضی نگاری بود بوقت نواخت چهار گهنهٔ روز قفل مکان شکست
و همه کالاے خانه که اندوختهٔ همه عمر بود بطرفة العین همچو هوش عشاق خسته درون و مثل شکیب بیدلان
کربت مشحون به یغما رفت هیچ چیزے پوشیدنی و خوردنی و آب نوشیدنی و روشتنے باقی نماند
بعریانی همپاے محشریان و بیجایگی همساے مردگان گردید و از غایت اندوه و فراوانی
کلفت بر ریگ اضطرار غلطید لباس تنم بجز یاس و هراس هیچ نماند و منشی تقدیر قلم جفا برقم
آسودگی ما راند برداشتن دو صدمه در آن واحد بر جان نحیف من افتاد و رخت
آسایش و راحت در دشت هولناک اندوه نهاد نخستین صدمه بیاد رفتن اشیاء موجوده
دیگر باز بهم رسانیدن کالاے مایحتاج مثل کسوت سرماے شبینه و روزینه چه گویم که چه آفتها
بودکه سر دوان این ترانه سنگ از منقب جگر سفتن و کوه بکاه کندن ست درین کاو کاو
بدلم آمد که بحضور انور این همه واقع روداده از زبان خامه بگذرانم و داستان جان خراش
پیش بندگان اقدس بخوانم چون خامه را به بن سبابه گرفتم سروش غیبی خروش احتجاج
بر داشت که اے نادان این کار زنهار مکن پیک قلم را درین راه الماس
مساز مخاطب تو از دشنهاے ترددات جان فرسا و خدنگ تفکرات آه [illegible]
نزار است و از صعوبات آسمانی و مکروهات زمانی سیماب [illegible]
گفتن نمک بر جراحت پاشیدن و ناسور جان از ناخن الا[illegible] داغها
نیک سنجیدم و بجاے خود اندیشیدم که فی الحقیقت بند[illegible] [illegible] ان
ندارند و کوه اندوه آن ملایک دستگاه گران تر ازین صد[illegible] [illegible] چون [illegible]
اسباب و حقیقت وزدی اثاث البیت خود در همان آوان سپرد خامه نمودم و دیده [illegible]
و مصلحتاً در گفتگوے این معامله از کلید بیان نکشودم اکنون که میپسند اندک از بسیار

ویکی از هزار جواهر احوال پریشان خود را در سلک تحریر در کشید و گریبان خموشی را از مقراض
تحریر بدرید این معنی را ملحوظ خاطر دریا مقاطر داشته قصور عدم تسطیر عرائض معاف دارند و روا
آمرزش بر دوش این باده پیمای مصطبهٔ اندوه اندازند افسوس اشیار فتنی پیشی از رفتن تا
همچو یاران گذشته برفت رفته باز آمدن تیر از کمان جسته بشست آوردنست و مرغ از قفس
پریده را باز بقفس انداختن مجبور دست از تجسس کشیده سنگ صبر و شکیب بر سینه نهادم و بر رفته
انا للّٰه خواندم و دل بجان آفرین بستم و بر لوح دل این نقش فرو نشاندم که همین سان روزی
دز داجل امتعهٔ هستی را چشم زدن خواهد ربود و در تنگنای لحد خواهد خوابانید زیاده خامه
فرسودن فضول و موجب ملول ست والتسلیم

مکتوب نهم قبلهٔ خدا گویان و کعبهٔ یزدان جویان همراز آگاه دلان و مساز روشن ضمیران
بیدار دل فروزان دانش و بینش سلامت تسلیمات فدویانه و تکریمات مستمندانه بتقدیم رسانیده
معروض میدارد دیریست که آفتاب عالمتاب مخلص پروری و بنده نوازی از مشرق التفات
طلوع نیافته و جوشش گرمی تفقدات کریمانه شیوع نیافته ندانم که پیک صبا خرام راه این
دا[illegible] از یاد داده و یا خیال این ژولیده حال از مخیلهٔ عالی بمغاک نسیان فرو افتاده یا بار
محبت هواخواهان دیرینه از دوش جان فرو نهاده یا مرغ یاد ما ناخن زن و چهره خراش
[illegible]س حافظهٔ قدسی گردید یا گلستان همیشه بهار کرم و افضال از سموم استغنای خمول و
[illegible] [illegible] نیست ... که یار آورده محبت نه خار ست که خار آورده محبت بو[illegible]
[illegible] ... بنشین بسته زبان را یاد کردن و گوشه گزین خلوت دو[illegible]
[illegible] ... ل خاطر آر د اگر عیاذاً باللّٰه آر دهمه زراعت اخلاق فالقبین
[illegible] ... وت و استکبار که عصف مأکول خواهد شد او را از پامالی خزان
[illegible] ... فشه برو باید گماشت و محافظ کرد ار شیا روزی خو[illegible]
[illegible] ... ری باید شمرد که بوزیدن هوای انقلاب و دگرگونی
[illegible] بن اختیار مستور ... خواهد رو باد رسعی محمد حسن جوس آسا نالیده ام و ناه وا ار و
روز بروز کاهیده ام که او را از پستی مدارج بر آورده براوج بام علو [illegible]

افسوس هنوز تیغ بزیر دندان و پنبه در گوش ست و همان تشنهٔ آب آرزو بدستور و خروش امیدا
که زنجیر جهد بلیغ نتیجه جنبانند که آن سرگردان وادی تشتت و توزع بشارستان تمنا جا یابد آرزا
ـه ارک آرزو فشاندن لوای بلند نامی و فراخ حوصلگی خود افراشتن ست پیوسته کوکب

اقبال و جاه و جلال درخشان باد

مکتوب دهم بموقف عرض بندگان والاجاه فلک دستگاه گردون رکاب عالی قباب سما
گلهای تسلیمات زیب دستار نیاز آثار ساخته مستمدانه عرض پرداز ست که از بدو صبح تمیز
آغاز انکشاف سپیدهٔ نور خرد خیر و شر تا سایه وار پهلو سگ دست آموز پیوسته سوی
چشم کرم و دست عطای والای تکرم و خادمانه رکاب بوس بندگان اقدس ام از شوخ بخت
خود چنانم که درین عرصه فراوان گروها گروه مردم از هر دیار و امصار و بسا جا چندان فتح
حاشیه بوس بزم فردوس نشان شدند و کلید ابواب مراد بکف آوردند و از نخل تمن
بار آرزو چیدند و بساعد دامان روشناس هم همین قدسی توجه از آب زلال چشم دلی سیراب
دهان و تر زبان گشتند اما این تیره پای سیه بختی و هامون نورد درم طالعی از کوی نکبت
صعوبت بمنصه عزت و مفاخرت نرسید و آب شیرین از چشمهٔ دریا دلی و فیاضی بندگان
خورشید سیما است که خار نا امیدی از پای آرزو نه برآمد و غنچهٔ دل از اهتزاز نسیم الطاف
والا نخندید و سینه خمه آرزوهای دیرینه گردید آفتاب کرم بر آسمان علو مرتبت و ابهت
درخشید اما این ذرهٔ خاک نهفته را نه تابید بارها ابر الطاف و اعطاف بر روی
متراکم گردید در کشت خشک ما یک قطره نه بارید چندانکه دست دراز و دهن فراز نمـ
خاک یاس و خار هراس نیافتم هرچند چراغ لجاجت بایوان خضوع و خشـ
بجز داغ حسرت و حرمان چیزی نماند و خست گاهی از زشـ
و شربت ما ستیا انده و الی خانهٔ اقدس خجشید اکنون در تنگنا
تا سپیکه گذرانم که شام جوانی بصبح پیری گرایید و شب [illegible] بدلید
از بار انتظار هلال آسا خمید و موی سیاه از بیم دست امید سپید گردید دیده
از دیدن و گوش از شنیدن و دهن از خوردن و پا از رفتن رو گردانید لیکن نفس

می بخشند بسرعت راه خدا بطریق انبیا مینماید و خرما بیرد ودرتن افزاید چون این تحفهٔ شریف یافتم از زبان هزاربیان سپاس هزار ازیاد فرمائی بندگان عالی شدم داور عالم تا قیام عالم ذات ملکی صفات را دائما شادمان داراد آمین یارب العباد

مکتوب دوازدهم بعرض بندگان عالی متعالی ملجاے واماندگان وماواے افتادگان دستگیر بیدستان وپایان روشنضمیر جاودان دام اقبالکم آستان فیض نشان را از پنجهٔ مژه دودست چشم بوسیده عرض پرداز خدام والامقام ست هفته میگذرد که آسمان برسر پرخاش و زمانه درپے کین وبازار مخاصمت وعداوت کینه وران دشمن دین گرم وتنور محبت وعنایت بزرگان ازجوشش طوفان گردش فلک سرد است افسرما که فرمان فرما برسر ماست بدیدهٔ چشم قهر بنگرد وپیوسته تیغ کینه آهیخته دارد وبودن ما را خار سینه میداند وهردم بیانش چینش از ابروی تنگ خشم گرفته ترو گرفته میماند از هرسخن او زهر جان تراش وکلمات بستی خراش میریزد وغبار مباحثت و دود مباعدت از صفحهٔ روے او میخیزد افترا هاے هوش گداز زندگی سوز از نهانخانهٔ خود می چیند که نکرده ایم وخار آن جرایم بفتراک جان ما می بندد که ندیده ایم درین حیات دو روزه لذت مماتت چشانید وخدنگ زهره سدکرده به پهلوے جان خلانید شام همچو شام غریبان وسحر چون محرم ماتمیان ست روز چون روز محرم وشب چون شب قتل بهزار غم مجسم بگناه ناکرده وخطاے نادیده وناشنوده فرامیگیرد ودرپے لا اینحلهٔ ازبیداد گری او بے اجل میمیرد هر که وهمه وهر وضیع وشریف از فراوانی ظلمت ظلمش زندگی فراموش کرده میگرید ومیگوید شعر هردم آزردیے غیرسبب راچه علاج گذشتیم غضب راچه علاج ها دستگیرا درین طوفان بے تمیزی بجاے خموشیدن واغماض از انصاف ارشاد فرمایند که رستگاری ازین عذاب که فزون تر از شداید سقر ست گردد و حلقهٔ رہائی درگوش آید چون از زندگی سخت بیزارم که یادداز تلخی ممات سیه چه از بس پایکار وعرصهٔ زیست تنگ تر از آغوش زندان ودرمانده بستی تیره تر از کنج لحد پرحرمان هردم همین ناله وزاری بدرگاه جناب باری ست که

ای داور داوران و ای پادشاه پادشاهان و ای غفار الذنوب و ای ستار العیوب ای رب العالمین
و ای حاجت روای مساکین و ای حل مشکلات بسته کاران و ای مرهم بخش شکسته دلان از
خونین پنجهٔ ستمگاران و سنان درشتی درشت کاران رستگاری فرما و ای برفرازندهٔ سایبان
نیلوفری و گسترندهٔ فرش زمردین و ای یکتای بی همتا و ای واحد بیچون و چرا از زهر عقرب
غضبناکان و آتش خشم افروزان یکسو داشته بکنف عنایت و سایهٔ حمایت خود آر و ما را
درین دشت جهنم آسا مسیار اگرچه ما گنهکاریم ناشستنیها کشته ایم ناشستنیها سرشته ایم اما همه با
رحمت و مغفرت تست پر ای آمرزش سیه کرداری خود آیهٔ لاتقنطوا من رحمة الله بدست
داریم و بنا بر شفاعت وخشنود پاک را شفیع آریم جرم کردن و انبار سیه کرداری ما همه بود نزن
کار ماست بخشودن عصیان و آمرزیدن تیره سندان کار تو است ما ناکردنی ها از شناخت
اعمال کرده ایم که بنده گنهکاریم تو کردنی های خود کن که آمرزگار سیه کاران و شوریده سران است
ما را محبت دنیا بکوی هلاکت انداخت و طول امل در آتش هوا و هوس بسوخت و دیو تیره روی که
نامش شیطانست براه ناسزا برد و نفس اماره از تفرج گلستان طاعت و گلگشت بوستان
عبادت باز داشت و جلیسان ابلیس منش بهاویهٔ معصیت و زندان ضلالت راه نمود
اغثنی یا غیاث المستغیثین اگر تو درین وقت رحم نکنی جز ذات پاک تو کسی یار و مددگار نیست
برین عاصی ناهنجار ببخشاید لطف کریا کرم کن برین مشت خاک * مکن ناامیدم ز درگاه پاک
[illegible] گاری و من زشت کار * گناهم ببخش ای خداوندگار * امید از ذات مستغنی صفات
[illegible] ی برانگیز که این گرفتار زنجیر کردار ازین قفس هولناک هستی
[illegible] چون این فرمان فرما بخواب هم نبیند سالها جاده عافیت او
[illegible] یاد اقبال و دولت موظف باشد زیاده آداب
[illegible] صاحب کریم الخلق عمیم الاحسان سلامت از شقهٔ نیاز
[illegible] عقیدت را مزین ساخته معروض میدارد فرمایند
[illegible] بیکران [illegible] رشید که این زادهٔ گرارا از نوید مسرت جاوید سویت گزین
[illegible] شادمان و آسوده جان نگردانید ازین معنی یاد آن ها یون نهادیرا سون خاطر ست

چون معنی از لفظ گاہے جدا نشود همین سان ورد آن نو رسیده نهال از زبان دل فراموش
نمیشود یاد گرامی یا تو فیق زندگی بخش این پژمرده دلان افسرده جانست همچنانکه روح از غذا تازگی یابد
همچنین از یاد سامی جانم سرمایه توانائی اندوزد ایزد کام بخش نهال آرزو و نخل اقبال ایشانرا
پیوسته از امطار افضال خود سرسبز و ریان دارا د دریغ و الا گوش هم رسید که از ناهمواری زمانه و
ناسا عدت روزگار گرد کلفت و غبار تو زع بر دامن حال محبت اشتمال دارند و از
فراوانی اندوه و بیکرانی احزان گلستان خاطر مجمول و پژمرده است از ین تراکم نا ملائمی از
تعلیم نونهالان باغ زندگی خبرے ندارند و نمی پرسند که چه خوانند و کجا مانند سوگند هزار
سوگند یزدان دانش بخش ست که از دریافت این کیفیت طبیعم نقطه وار در دائره تردد و
تفکر ست مناسب که خود را از دریاے عمیق ملالات و اندیشه بر ساحل هوش و خویش انکاری
رسانیده رشته نظم و نسق تعلیم و تربیت طفلان از دست ندهند و چراغ تدبیر به ایوان
سگالش چنان برافروزند که از حصول علوم دین که دولت بیدار کونین ست بے بهره
نباشند کسیکه از باغ علم جاوید بار بهروزی و فیروزی نخورد اتیار نادانی و خار بولهوسی
از دنیا بخود برد و شجره علم الهی تابان تر از نور علوم دنیویست چون از قانون یزدی
و آئین آسمانی و طریق فرستاده داور داد گر آگهی یافت آفتاب فیروزی بر آسمان عزت
نیکو بتافت همان دم علومیکه اختر بخت را بتابد و عقده کشائی از رشته مهمات کند و از
حضیض جهل بشرقستان اوج علم و هنر آرد و از خاک ضلالت به افلاک هدایت
و دراعزاز و مباهات را کلید و ابواب سید را مفتاح بود تعلیم دهند فقط که درین
حاکم وقت محصون و مصئون باشد حصول او مقبول طبائع
چراکه او ذریعه گزیده و وسیله پسندیده انجاح مرام ست
اوج مناصب همه انام ست میان حاکم و محکوم این ...
فرمان روا میگردد و این تکلم معتمد علیه داور وقت
افتخار و اقتیاز میسازد و باید دانست که درین روزگار بر تر از اغوش علم قدیمه را
همچو دلق کهنه و تقویم پارینه پنداشته از نظر تعظیم و تکریم انداخته اند و میگویند که این ورق

گردانی غیر از فراز گوئی و دراز نفسی لقمهٔ معده بر نخیزد و سوائے سخن تراشی و دماغ خراشی و انتفاخ
عروق گلو و اشتعال زرو از آتش غیظ و غضب ثمرے دیگر بهم نمیرسد و نیز گنجینهٔ سینه را که
مخزن اسرار الٰهی و راز باطنی است آتشکدهٔ کینه ساختن ست تا این سبب این کهنه خرقه پوشان [illegible]
دانش آرایان بلند فطرت و خرد وران ارجمند خصلت بار نمیدهند و بپایهٔ اعتلا و بلندی نمیرسند بنا بر
که زمام عنایت و توجه جانب تعلیم برخورداران که جگر گوشهٔ هستی و گل گلزار شجرهٔ هستی اند منعطف فرمایند
و فنون جدید و قدیم هر دو بیاموزانند و آموزگار ادب در دست ملازم دارند و این زمان را از
بهترین نعماے یزدانی و نیکو عطایاے سبحانی پنداشته دمے رایگان نگذارند که وقت جوانی زمان
بهار گلزار ست درین زمان نضارت افزا هر تخمے که بریزند و نهالیکه نشانند همه سرسبز و شاداب
بوده بار آور خواهد بود و طوریکه چوب تر را به پیچند پیچیده و خمیده خواهد شد چون گرمی آفتاب
شباب و حرارت عنفوان استیلا یافت و از فراوانی پوست ریعان جوانی خشکی پذیرفت
باز خمیدن و پیچیدن دشوار و اشکالست کسے که در زمان بهار طفلی باغ تهذیب را از خس و
خاشاک غفلت و جهالت پاک نساخت درخشان جوهر دانشمندی و فرزانگی را انجاب [illegible]
[illegible] ناکامی انداخت این باغ را بوقت بهار و بموسم خوشگوار [illegible] صاف نمایند که روے زمین
[illegible] سبزه بصارت افزا و سبزه از گلهاے لطافت و نضارت انتما پوشید و از تماشاے
[illegible] و ریحان او نشئهٔ انبساط بچشم دیده وران بجوشید یعنی زمین [illegible] آفتاب جهالت [illegible]
[illegible] تازگی بخش علم و هنر بپوشند و سبزه را اندر [illegible] الوان گو
[illegible] آراسته [illegible] روح افزا دهند مردم دانش پژوه [illegible] شرف [illegible]
[illegible] بهار گرداند که غیر از [illegible] و نشاط [illegible]
[illegible] سواے دل بستگی و همزبانی و هوش افزائی نباشد
[illegible] که تفقیده زبان و شست جهل را سیراب [illegible]
[illegible] گان تیه نادانی را غذاے جان افزا آبرو بخش علم
و فنون [illegible] آموزگاه شایسته و دبستان خرد آفرین [illegible] بسپارند
[illegible] تازه خواندگی [illegible] آبیاری باز پرس امتحان سیراب و مطرا دارند و از

با وجوم در رنگ تعویق یکسو داشته هر دم نگران باشند و از هوا ے صحبت دیگر کو دکان بازاری و همراهان تماشه دوست باز دارند گل نوشگفته و غنچهٔ لب بسته را با د صبا تازه و ریان دارد و چون هوا ے تند و تیز برسد مخمول و پژمان ساز د یاد دارند بلکه بر لوح ضمیر بیضا تنویر مرتسم فرمایند که علمیکه از روشنیهاے ایزد پرستی دور داشته بظلمت آباد غفلت و ناهنجاری راه نماید و دین و دوربین عقباے را غبار آگین نکبت و قساوت حب دنیا ساز د و اکا از ان ذهولت کنند زمام اشهب دل چابک خرام منعطف و باز دارند و فنونیکه بطریق سعادت و هدایت آرد و در چمنستان دنیا از سیاحت گلهاے رنگارنگ آسایشے و در بوستان آخرت از بوے ریاحین کردار ستوده آرایشے رو دهد و غنچه هاے امانی و آمال در گلزار کونین بشگفانند و از غذویت تهذیب و حسن اخلاق شیرین دهان گردانند گنجینهٔ خاطر و خزینهٔ سینه فراوان فراوان ذخیره دارند و بے بینی و عاقبت سگالی بجمیع مهمات و امورات نصب العین دارند و دنیا را مزرعة الاخرة گویند باید که علمے که درین کون فساد سست بنیاد سر بر آرند او را تخم رستنی و بذرے بالیدنی و نهالے بار آوردنی و سبزه خرامیدنی انگارند که روزے این کردنی پیش آمدنیست و ثمره او خوردنی و لذت او چشیدنی هر تخمیکه کارند از درخت خوش ذائقه کارند مبادا از غوایت نفس و هواے جسمانی تخمے ناکاشتنی کاشته آید و بروز آسایش کف افسوس بهم سوده شود زیاده اداب ساغر عیش و نشاط از باده حصول مرادات در دور باد مرقوم دوازدهم فروری

مکتوب چهاردهم بجناب حضرت مولوی صاحب بدر العلما نجم الفضلا صدر الصدور شمس الکملا سلامت بعد تحیات وافره و تسلیمات متکاثره و دعاے مستجاب و ثنا معروض باد درین نزدیکی باتهامات نقصان و زبانی وارد ا[illegible] اصغا یافت که چندکسان تیره طینت ژولیده کیش و بدسگالان [illegible] سینه شان از ظلمت بدعت و قساوت گنجینه شقاوت و ضلالت [illegible] کلمات رکیک و غثیث انتها را از طبیعت خبث طویت خود [illegible] آستان شریف بربسته اند و غبار شورش و فساد بمیدان [illegible] برانگیخته ازین معنی فتورے عظیم و زلزله فخیم در دیار استقلال آن مجمع الکمال راه یافت

وہرج بیکران وتہاون فراوان با وقات ستودہ انداخت از شنیدن این معاملہ ہایلہ اسلیے
عافیت ربا وحزنی آسودگی فرسا رو داد حضرتا این زمانہ بسا نازک وہوش گداز وفتنہ انداز ست
مومن صادق ومسلمان واثق بودن وبراہ خشوع مردانہ پانہادن ولگاشتن زہد وتقوے
دلیرانہ خرامیدن دیدہ ودانستہ بزندان ملامت وعقوبت نشستن ست ورشتہ آبرو ومباہات از
کار دصعوبات ومکروہات گسیختن ہرکہ بظاہر صورت مسلمان دارد وبباطن سیرت شیاطین فرانماید
ہرکہ بصورت آرایش از جبہ ودستار دارد بمعنی جانب کعبہ ہوا وہوس غوایت وضلالت
نمازگذار در روے دل او سمت دنیا وتوجہ درونی سوے عجب واعتلا ظاہر آرایش بزرگانہ
فروہشتہ وبباطن آن آب وخلاب مکر وتزویر سرشتہ برلب لا الہ الا اللہ ودر دل شعلہ مشتعلہ
حب ملکت وجاہ ہست بساط ظاہر آرایان حباب آسا درون بیرون آباد وزور وکذب را شعار ساختہ
وانش شیطان را یار ومددگار انگاشتہ صحبت اینان ہمچو خیمہ کافران ست کہ بصورت
قبہاے بلند وایوان ارجمند وازنقوش بوقلمون ورنگہاے گوناگون مزین ومشین
امّا باطنش پر از عذابہا کہ ہا دیہ ومملو از عقابہاے ہاویہ وازنیشہاے گزدم وافعی سیاہ دم
[illegible]ست ہر ذی آبرو را کسوت آبرو ازین قطاع الطریقان نگاہداشتن اصعب المعاملات
[illegible] ترین امورات ست بیدار درونی باید کہ رداے وقار را از دست برد این رہزنان
[illegible]ان باطن پاس دارد وآگاہی درخشان وہوشیاری تابان واندیشہ معاملہ شناس
[illegible] ونا غنودہ میشاید کہ طیلسان وقعت را از یغماے غارتگران تیرہ سگال
[illegible]ست حفاظت نماید شنیدہ شد کہ بعض ناہنجاران کور سرشت بہایم خصال
[illegible]ت فلان کس را پاس نکرد وشیشۂ دلش را از سنگ جفا
[illegible] نازک تر از شاخ گل بود از رسن ہیچ قاری سخت بستہ
[illegible] چہ سرایم کہ چہ حالت دارم داور دادگرا وشانرا بکیفر
[illegible] عنکبوت ست کہ بلطمۂ ہواے از ہم بگسلد بطرفۃ العین
[illegible] ہستی [illegible] میرایدِ دنیا داران مانند مگس حریص پابند این نسج عنکبوت
ماندہ واسیر این زندان بے میعاد تا زندہ اند خار ہوس از راہ دنیا میرویند.

و کنّاس خو بستند که قاذورات این ناپاک غا نه می شو یند و مزدوراند که آرام کده مردان خدا
سے آرا یند و گل کوب اند که سقوف خانهٔ اولیاء الله پیوسته میکو بند و قاحتیکه ازین گروهٔ بشکوه
بنسبت خادمان مقیمٔ علیا که سجده گاه پاکان و بوسه گاه خدا پرستان ست از پردهٔ قوه بمنصهٔ
فعل گرایند و گستاخی که ازین تیره سگالان نگون اندیشه و سیاه درون خباثت پیشه بخدمت
جاروب کشان شدهٔ ملایک رتبه که مطاف آگاه دلان خداشناس و بیت الامن خدا
جویان تقدس اساس ست از پردهٔ خفا با علای اعتلا واقع گردید سینه خراش و هستی
تراش دوستان صافی المشرب و سنان فکر و خدنگ اندیشه در پهلوی دل پیوسته خلنده
از نیش عقرب ست داور دادگر انصاف پسند مخالفان ژولیده وضع و کینه نوازان بیخ زیلیع را
از روشنیهٔ حیات بچاهٔ سیاه ممات نشاناد و خانهٔ عافیت و جمعیت را از کالای آسودگی ویران
از سینهٔ عشاق گرداناد دنیا عبرتگاه سراپا انتباه ست آسودگی این خانه فرسودگی و پیرایه
کاشانه ست و بهبودگی این بازار در انقطاع بنیاد کاخ عقبیٰ ست و خوشنودی این دار
ناپایدار در انقطاع شاخ گلزار جزا ست هر که زیر سایهٔ دیوار این قصر سست اساس رخت
راحت انداخت و طیلسان غفلت بر روکشید دین و دانسته خود را بمغاک هلاک انداخت
آرزو دارم که پیمانیکه این معامله پیش داور وقت رود و بزم تحقیقات رونق پذیرد
طرز رسیدا... گاهی و که دیدهٔ دل و چشم جان خاک راه انتظار ست و از آیینه کوائف
مقدمه چهرهٔ نصرت و صورت کامیابی مرئی میشود و از اهتزاز نسیم توجه رب کریم ا...
راسخ ست که غنچهٔ مراد بشگفد و نخل آرزو ثمر مسرت و انبساط آرد و از ... کرشمه
سنگ جفا افتاد و مینای راحت از رحیق مروق نشاط خا...
و جمعیت بحجاب سحاب حزن و اندوه متواری شد شب و روز
آتشین کوهستان مکاتب حیران و سرگردان مجنون وار
وادیهٔ پیمای ترددات جانخراش و صحرانورد
المیکه از زبان خامه تقدیر بر صفحهٔ تکوین و ابداع سپکید پس از پسهان برزمین
خانهٔ این آشفته درون پریشان دل بهم رسید کاشانهٔ خاطرم آرام کدهٔ غم و افکار ست

هنوز یکے از خانۂ دل پا بیرون نمی نهد که دیگرے زنجیر در میجنباند صبحم چون صبح محرم ست و شبم
چون شب شهادت جلوے نیست که دمے بآسایش و اطمینان بیاسایم و مقامے نے که براحت
و آرام چندے گذرانم در نحو لا چون اسیر زنجیر سراسیمگی و اندوهگینی ام ازین سبب از طواف
آستانه شریف محروم ماندم ورنه از پاے چشم و پنجۂ مژه بخدام درگاه فلک اشتباه حاضر بودمے
و شریک این حادثۂ زندگی گداز شدمے و بساط جهد و سعی کماینبغی گستردمے و نقد جان حزین را
نثار بر اقدام سعیلے کردمے در از نفسی را معاف فرمایند والتسلیم معروضه بست و ششم جنوری سنه [illegible]

مکتوب پانزدهم ۱۵ بجناب رشادت مآب حضرت بهائی صاحب قبلۂ مستمندان و کعبۂ عاجزان
سلامت مراسم عقیدت و لوازم فدویت بتقدیم رسانیده معروض میدارد از روزیکه غبار
دوری و دود مهجوری چشم زندگی و روے هستی را مکدر و تیره گردانیده چه نالم که چه حالت دارم
سالهاست که مرغ خیال و طائر آرزو براے زیارت آن خیر البقاع و گزیده دیار پروردگار عالم
در قفس و ماغ آشیانه گزین ست اما از مقراض ناداری گریبان همم چاک در چاک است و همائے
آسمان پیماے عزم از غایت ابتهال و انکسار پابند دام اضمحلال و انهماک ست مدتهاست
که زخم فقدان دیار سعادت آثار در جگر ست تدبیر معالجه و شر شگی هر چند بر آورم هیچ رو به
اندمال و التیام نه آورد اگرچه قفس قالبم اینجا است اما طائر روحم بر سر بام آن هادی الانام
نشیمن گزین ست درین زمان مبتلاے سخت صعوبات و اسیر کمند مکروهات و تالمات ام
[illegible] آتش سوزنده دل و جانست و یاد کردنش تیر دوزنده جگر پر حرمان ست در حیرتم که
[illegible] غربت و مباعدت را یاد کنم و یا خانۂ آخرت را که ویران تر از
[illegible] یا کتاب یا [illegible] و [illegible] نشینان پاک کردار را و مطالعه دارم
[illegible] و بلبل آسا ناله و فریاد کنم آه ثم آه همه وابستگان چه والد
[illegible] برادر خوش کردار و چه اهلیه حافظ اسرار و چه احباب محبت
[illegible] داند و ما را درین سراے فانی و جاے گذاشتنی
گذاشتند اکنون درین دریاے هستی هیچ در یکتا در صدف حیات ام نیست غمخوارم بجز زخم دل
و مددگارم غیر از آه جانسل نیست چند انکه سفینۂ تکاپو در زورق جد و جهد پویان هست

تهمت اند اختم اما از سلاسل امواج طلاطم نادارمی رو به ساحل نکشید و کشتیٔ آرزو یکبار هم او نرسید
و صورت اسباب نشود و بمرت تمنادین نشد که این مشت خاک را از تیره مغاک معصیت برداشته
بزیر اقدام تقدس التیام رسانیده دست مبارک را به نیروی ارادت و عقیدت معتقدانه بگیرم
و به درود ولت خانه که نمونه جنت الماوای ماست بیرم افسوس هزار افسوس که تیر افلاس پهلوی
تشنگی را سالم نگذاشت و خنجر ہلاکت خون طاقت هستی ما در رگ حسرت و ملت انداخت خواسته بودم
که دست همایون فلان صاحب را عصای پیری بجای پیر تصور دیده بگیرم اوشان از گرفتن دست
این روسیاه مخذول العاقبت رو کشیدند و انگشت ابا بر رقم آرزوی ما نهادند آوردن ما
در سلسلهٔ علیه خود نپذیرفت اگرچه جواب صاف نداده اند اما انکسار را وسیله انکار سفیر مایند از رو
ایجیشن گرامی و نقاوه عظامی که بنام نامی حضرت ممدوح شرف نفاذ یابد دران چند کلمهٔ خیر در
سعی این کمینه ورگاه از زبان خامهٔ مشکین شمامه بگذرانند که دست من از طرف حضور
بگیرند و بنام خدا گرفتن بیاموزانند و توجه مرشدانا و هادیانه اندازند که این شگفته دنیای
دنی از زندان بی میعاد هوا و هوس برهد و زنگ معصیت از آئینهٔ سینه پر دود خورشید
مهرزدان و مهر وشنور پاک بر آسمان دل بتابد از روزیکه دوده دوری و غبار مهجوری
از آتش خانه تقدیر و وادی نیرنگی زمانه برانگیخته دیده جان را خیره و آئینه دل را تیره ساخته
صحرای ناپیدا کنار هیبت آگین زندگی فرسایه المشرقین رو نموده چه گویم که درین عرصه
چه حادثه‌های حسرت انتما دیده ام و واقعات گوناگون و آفات بوقلمون کشیده
هزاران هزار یکی هم برشته بیان سفتن نمیتوانم بعضی ازان اند
دل را سیلاب هرزه کشیدند و گریبان استقلال خود وار
دست و علایق این روسیاه بر دارند که برادر خود بر سم و
خوابگاه و الهی آرام گاه شود و خانه بار و سوره گردد
چو بستان اعمال قبیح و کردار و قبیح افتد همه جریده
بیضی برشته دوزخ ۱۲
تیره تر از دل کافر نیشود از فراوانی تحیر و بیکرانی تحسر پاسها و عرصه‌ها بهر دیوار
بیکس و بکس تنها شم میگویم که الهی این کوه گناه چگونه خواهم برداشت و این راه صعب

الماس ریز خار آگین باین آبله پائی چسان خواهم نورد درین شب تاریک و راه باریک چگونه
بمنزل مقصود خواهم رسید و از بلندی پل صراط بچه طور خواهم گذشت و در تیره زندان گور
تا یوم نشور بے یار و مددگار بچه نهج خواهم گذرانید آه من القبر و حالاته و نکیرین را جواب کردار
ناستوده خود چه خواهم داد و امید رستگاری از که خواهم نهاد کارے برائے خوشنودی ایزد
جهان دار بہ نیت گزیده نکرده ام و چراغے براه مصطفے صلی الله علیه و آله وسلم نه افروخته ام
خدمتے زنده داران اقلیم شریعت نکرده ام باطاعت نفس اماره همه زمان زندگی بسر برده ام
دائما این دشمن دوست نما را بخون دل پرورده ام و سجاده نیاز بر در نفس همیشه گسترده ام
هیهات هیهات از زبان خدا خدا میگویم و پرستش هوا و هوس مینمایم هردم بر خود مے لرزم که
سودائے بازار جزا چگونه خواهد بود دست من از شرم کساد جنس عصیان در بغل خواهد بود
و بیع محشر (یعنی خدا تعالے ۱۲) نقد آمرزش و بخشش بر کف نهاده خواهد بود امروز گاہے تخم عبادت در زمین ارادت
و عقیدت نکاشته ام فردا از کشت اعمال چه خواهم برداشت و زراعتے برائے خدا نکرده ام
بروز رستخیز چه خواهم کاشت موسم از بر دیری و ژاله شیب سپید ست و رویم از تیرگی
ستودگی سیاه استخوان از پرده پوست نمایان و روے عروق از آلینه جلد مانند
[illegible]سن تابان اسنان (یعنی دانت ۱۲) از زلزله کهنگی بجنبش آمدند و نیروے تن از غایت فرسودگی به
[illegible]ش گرائید و گل حصار شکنج [illegible]ید و قوت باصره ضعیف گردید و گوش از شنوائی
[illegible] زنهیب سفر واپسین زهره هستی آب گردید بار گناه گران تر از کوه و مرکب لنگ
[illegible] پر خار پاے آبله دار نه همراهے نه مددگارے در حیرتم که چه کنم
[illegible] به اتفاق رفتن افتد از سعادت ملازمت و اندرنها ے
(شفقت ۱۲) [illegible]د الرزاق صاحب ریش جهان چیزے اندالی مے گرائید
[illegible] الاتام سمت الفقراء و امام العلماء مرکوز خاطرست
[illegible] هر چند اشتغال کسے هد که مالیکه داری زود پر و
بهواے جهد کرامامتراقش تا وادی شهپر پرواز را پریدن نمیدهد دستگیرا دستگیری
فرما که کشتے هستی ما در گرداب اضطراب است و ناخدائی کن که سفینه ما از قعر این دریاے ناپیداکنار

برکنار نجات آید ده یازده سالست که بتقریب چاکری وارد علی گڈھ ام وم شماری وجانسپاری و وقت گذاری میکنم درینجا یاران غمگسار کفیل غمخواری و غمزدائی و پشت پناہے ما اند و از ته دل مونس خاطر خستہ ما و طبیب جگر جراحت رسیده این نیاز اتما هستند فی الحقیقت ذوات ستوده صفات شان مرہم کافوری است برائے زخم سینہ بیکینہ ما و توجه شان مفرح یاقوتیت بنابر دل دیوانۂ ما بخشنده جان و ایمان او شانرا از آب سحاب کرم و افضال خود همچو بهار دائما سرسبز و ریادارا دو دیگر صاحبان نیز هستند که نادیده شیفتہ جمال باجلال آنجناب اند و از مدت مدید و عرصۂ عزید نہال عقیدت صادق و چراغ محبت واثق و دریاۓ ارادت راسخ و شمع مودت صافی و نیر موانست کافی در اقلیم خاطر و میدان سینۂ خود شاداب و نور افشان ازان درگاه ملایک پایگاه میدارند و آرزو دارند که از لب ادب قدوم میمنت لزوم را ببوسند و دست خود بدست مولوی معلوم الاسم ارادتانه داده اند و نام یزدان روشنی بخش خاطر شکستگان میگیرند و نیازمندانہ تسلیم میرسانند آیت بزرگان دین تکیه گاه این دل شکسته و دواۓ شفا این خسته جگرانند ایزد بیهمتا نخل زندگیۓ ایشانرا از ترشح سحاب الطاف بے پایان خود در گلزار عالم دائما نضارت آگین دارا د آمین۔ اید و ن گلستان این دیار از رو ئیدن سبزہ [illegible] وجود خود پرستان و خود داران و بر و ن سنجان سزاوار وم راست کردن و [illegible] گزیدن نمانده گل اسلام از وزیدن سموم طمع نفسانی و هواۓ جسمانی عمامه [illegible] دراز ریش مخمول و پژمان ست و خیابان تقوے از لطمۂ صرصر [illegible] ممبر آرایان ویران درون تفتیده تر از زبان عاشقان [illegible] نادیدنی و شنیدن واقعات ناشنیدنی مرغ دلم از [illegible] و دریاۓ حیرانی و پریشانی دم بدم موج طوفانی [illegible] از جلوۂ محبوبان محبت و اتحاد خالی و خانۂ سعادت [illegible] تیره و تاریک آرزو دارم که گاه گاه درچنین اوقات از [illegible] همایون خود مشرف مباہات بخشیده باشند از دراز طرازی این تفته دل خونابه [illegible]

میکدهٔ اندوه گران خاطر نشوند که این همه جوش عقیدت و خروش ارادت است بن انامل
خامه را انگیزد و که بپاس ادب چون میدان کاغذ کوتاهی ورزید ناچار باقی جوشش درونی
ناگفته در سینه نهفته ماند زیاده آداب مرقومه چهارم ماه شوال ۱۳۱۹ هجری از علی گڈهه +
مکتوب شانزدهم بحضور سراپا نور جناب حضرت بھائی صاحب قبله حاجات و لوح
نقوش مرادات سلامت گلهای تسلیم و نیاز را زیور دستار افتخار ساخته معروض میدارد
چهار ماه چند یوم است که طاوس خامهٔ شکین شمامه بگلزار تسطیر گوهر تحریر حالات آن جهات
جلوه افزا نشده و طوطیهٔ قلم عطار در رقم بگلستان تحریر دلپذیر ره نداد آن سواد شکر ریز
نگردید پیداست که در گلشن محبت بزرگانه بجای نسیم عنبر شمیم الطاف غبار خزان رو بهتر
آورد و سبزهٔ عنایت مرببانه از خیابان تفقد و اعطاف در گسترد و عندلیب کرم کریمانه
بر شاخسار بنده نوازی مرغوله سنج نگردیده و بلبل تفضلات گرامی بیاگانه بر گل خرد پروری
نغمه سرا نگشته اگر ازین سانحهٔ حسرت بار روی جگر را از ناخن افسوس خراشیده لاله وار
خون آگین کنم بجاست و اگر ازین واقعهٔ کلفت پاش ناالتفاقی گریبان دل نیاز گرا را
مانند گل پاره پاره نمایم زیباست درین زمان از گردش بخت نارسا و طالع ناهمایون
بنحیر بلای آسمانی گرفتار آمده ام که هیچ نتوانم گفت از گرمی تردد درونی دیگ دل
مانند خمی در جوش است و دریای جنون از طغیانی واقعات سماوی در خروش است
[illegible] گی اندوه آفتاب عالمتاب ایزد پرستی و دریچهٔ خانهٔ دانش را در ابر غفلت و
[illegible] از [illegible] هموم ناشادی و تراکم هموم ناشادی شمع عافیت اندیشی و شعور
[illegible] بر جیان خواهم گذرانید و این بار سیاه گردانید
[illegible] دشمن صعب ست سلاسل غفلت و ذهولت بر بقه
[illegible] و امثین سگالی و عافیت بینی خود ندارم و از نشه
[illegible] نم ندانم که ببازار سخن چیان را وشیمه
[illegible] یکیا شد [illegible] فنا [illegible] نشینند و بخاک هلاک گیرد اعتلا اراده بسر
افتادن دارد هر چند بدیده خیرت چشم حیرت میکرم که جد و پدر و مادر و برادر و

خویش و اقارب و یاران با اخلاص همه یا از گلستان زندگی همچو بوی گل از صدمهٔ سموم اجل
بخاک فنا خزیدند و طیلسان حیات را از مقراض فنا از هم دریدند و بزاویهٔ لحد پنهان گشتند و روزی
ما را هم ازین خار پر آزار سینه‌ها بی شگافتنی و همین کوه دشوار گذار کافتنی نفس کافر لقر بحریف شیرین
مسلط بمد زمانه از دنائت خود نان جوین هم نمیدهد تن خاکی لباس مفاخرت و امتیاز میجوید آسمان در دادن
پاره گلیم و پلاس هم اغماض دارد هر چند خود را از شگفتن و پژمردن گلها و روئیدن و سوختن
گیاها فرو افتادن از پایهٔ هستی و بخاک فنا ریختن این کالبد گلی را آگاهی میدهم و از خواب غفلت
هوشیار میکنم اما نفس بیهوش تنبه نمیشود و خوف قیامت نمیخورد هر لحظه مائل بدنیای دنی ست و
پیوسته مصروف در انهدام ایوان سلامتی و عافیت و بیخ کنی ست از انجاکه ذات والا تازه بهار
چمنستان حقیقت و طریقت ست و ایاغ دماغ از آب رحیق وحدت و ایزدشناسی آسوده مرجوا
این غریق لجهٔ معصیت را بلب رستگاری آرند و زنگ کدورت از آئینهٔ دل بزدایند و از
قعر دریای مدبری و سرکشی برآورده بر ساحل کامرانی رسانند دل را پیوسته میگویم
که روزی بغار فنا همچو بذر بخاک افتادنی ست و انبار حیات بتیرهٔ مغاک گور نهادنی ست اگر
چیزی را که هوش افزا از گل اعمال الصالحات همراه خواهد برد آن خانهٔ تاریک روشن تر
از اعلای علیین ست و اگر دود سیاه کردار سیئات پیش آمد و هوای کرم کریم کارساز
آن مغاک از چنبر های سجین ست و این تن نازنین طعمهٔ مار و مور شدنی و تار و زیست
بخاک هلاک بسر بردنی کنون وقتست که در زمین زندگی قلبهٔ جهد و طاعت به ران و تخم
ریز و از نفس سرکش و انابت جناب من الله این خاک بیز بیهٔ معصیت را با قلا
و در دیار درستی عاقبت آرند و از خارستان لهو و لعب
بگیرند که گور در و تم و ضعیف تر از مور اگر برق کرم نخوا
خواهد بود زیاده آداب پانزدهم

مکتوب هفتادهم بالاحضرت بلند قدرت کرامت

و پرستندگی را گلگونهٔ جبین نیاز ساخته معروض میدارد ... میگویم
که زمانه تا اینجا بهیچ نامساعدست که نقدیکه گاه به بندم فورا خذف دیده ... و دو زیده

بهم میرسانم از شامت کردار ناستوده بیغامیرو وزر را با من مخالفتیست که مهر را از دل عاشق
و دانش را از دماغ مجنون و بهار را با خزان و شب را با روز هرچند میخواهم که تحمیل تکالیف
هر وضیع و شریف و تکمیل مهمات همه اصاغر و اکابر که وابسته رگ جان اند در روح و ارور
شریان دل جاگزین هستند شوم و بار اندوه و کوه هموم احبا و دوستان که روشنی شمع
شبستان آبرو و مباهات اند بر کمر خود نهم اما تیر تقدیر و سنان مشیت رب قدیر نمیخواهد
و آسمان بکام ما هیچ نمیزند و مهره بازی از گردش دور دوار بدست ما نمیرسد آفتاب آرزو
از افق امید بر سر ما نمی تابد و شام تیره بختی بسحر فرخی و فرخندگی نمیگراید و از قعر دریای
ناکامی دامان در تابان حصول مرام بهم نمیرسد با این همه دشواری و صعوبت در وادی
خاطرداری و دلجوئی و اندوه ربائی مخلصان و عزیزان تکاپوی مزید و جهد بلیغ بتقدیم
میرسانم و بر جراحت هر مجروح مرهم التیام می نهم و دشت نوردان تیه کربت و غربت را
از خارزار هولناک و از مغاک بلاک برآورده بمنزل دلکشائی ما تیمنا میرسانم و گرد محنت
و عقوبت از چهره خاطر شان از آب خبرگیری و آرزو برآری حتی الوسع و کامروائی
تا بنیروی همت خود پاک میشویم ازین سبب پیوسته دست آسودگی ما بزنجیر دام بسته
و شیشه سگالش اندرونی بر سنگ تردد و اندوه پر شکسته و ما همچو شیشه ساعت از غبار رنج انفکا
افکار تیره حواس و پریشان لباس می باشیم چون اکثر واردان آن دیار را سپاس طراز
[illegible] و خیر سگالی آن والا نوال بلند اقبال رطب اللسان و شیرین دهان یافتیم و نیکو شنیدیم
[illegible] کاران شیدست از مکالمه ساحی دلنوی شریف بارباب با [illegible] مقاصد گشتند و
[illegible] م از ناخن عنایت و کرم آن کریم السجایا عقده حاجات خود
[illegible] باس [illegible] گلستان سپاس بقیاس اقتباس گل [illegible]
[illegible] افضال آن [illegible] و خصال [illegible] اقبال از چشمه توجه
[illegible] از لب خشک [illegible] کرم و سیرابی و [illegible] منصب گدائی
[illegible] دارم [illegible] نیاز [illegible] و فکر [illegible] که هر دم [illegible] جانم
سبکسار شوم اگر بتقدیم تبلیغ مرام یاد آوری همت عرش سیر گرامی رهبری نماید

ورق دستگیری و دوست نوازی نه جنبد فی الفور رنگ آگهی بیزند افسوس هزار افسوس ست
که نفس حریص انسان ست بنیان بے دانش و بینش را چسان ذلیل و خوار میسازد و بگوناگون ملوثا
و ذلالت مبتلا مینماید آوا ز تراکم تیرگی اندیشه نمیداند که روزی دهنده آرنده و بر آرنده بخشنده
جان و روان ست هر ذی روح کم زدور را بر وقت طلب روزی میرساند و هر حاجتمند را از خاک صحبت
و مغاک نکبت برداشته بافلاک رفعت و سعادت می نشاند هر بنده و هیده را از وحشت بیناک ایمن
بعمرانات مراد سے آرد و کلید ابواب اسرار هر قاضی و دانی بدست قدرت خویش میدارد
و خاک خشک را اگر خواهد رشک فردوس گرداند و کوه و هامون را از گلهای رنگا رنگ
نضارت بخشش تر از باغ ارم نماید این چنین بادشاه بے نیاز و کارساز را گذاشته بسان سگ بر
بر در ها بتلاش معاش بدریوزه گری میرود اے نفس کا فرکیش خاک بخور و آبرو مریز
و خون دل بنوش و با دامن کس میاویز اگر یکے احسان کنی امیری و چون سوال کنی
اسیری و بشکم سنگ صبر بند و دست از بغل بیرون مده نظر بخدا دار و دیگرے را میازار

والسلام مورخه نهم فروری [illegible]

مکتوب بست و سوم در تعزیت طفل شعر تا که زمانه داغ غم بر جگر نهد یکداغ
نیک تا شده داغ دگر نهد + هر داغ کاورد قدر سے ر و به بهتری + آن داغ را
و داغ دگر نهد + این دردنامه ایست مستمند عبد الرحمن گنهگار بارگاه پرورد
بخدمت ملایک خصلت منبع الجود والاحسان مجمع تفضلات بے پایان قبله درویشان
کعبه عقیدت اندیشان استظهار شکسته بالان حل المشکلات بے کاران [illegible]
[illegible] وافضالکم شرائط کورنش و عتبه بوسی را سر به افتخار خاقین
[illegible] قدسی نامه هدایت شمامه بعین انتظاری شرف نزول اجلال
[illegible] خرو ربا آرام سوز کلفت اندوز واقعه زندگی فرسا فزنا
[illegible] سیل غموم و هموم بر کشور دل و دیار روح بر گشاد
راحت ربا درین حادثه قیامت زا اگر دامن دل نه درد چه عجب [illegible] آزناحن
الماس اند و ه خراشد چه باز و این واقعیست تا ابد الآباد و این رنجیست الی یوم القیام

حیف هزار حیف تنها یارای آه کردن و نه نیروی جام تلخ صبر نوشیدن که از مقراض آه دامن پای
شریعت غرا از هم میدرود و از شعلهٔ سکوت کالای زندگی و خرمن هستی خاکستر میشود درین باب
در اندرز کوفتن کمان نمک بر زخم جگر بیختن است داستان نصایح خواندن زهر در جراحت تازه
انباشتن است درین باره بجز گریستن و از دین حسرت جزع را نگریستن هیچ نتواند شد
شعر: خانهٔ چرخ ستمگر باد ویران تا ابد ٭ کاندرو خورشید راحت هست دائم در کسوف ٭
بهر حال والدهٔ آن نوخرام ریاض جنت را ساغر شکیب از میکدهٔ اندرز و پند جرعه جرعه
گاه بگاه چشانیده باشند و معجون نصایح دلپذیر که از شفا نامهٔ آسمانی پیدا است مشام
بگاه میداده باشند و جراید گرامی (یعنی قرآن مجید) گذشتگان بگوشش رسانیده باشند و در و درود
عاقبت محمود سهر و هم کرانده باشند که این کردار روبنده خاک حزن از صحن دل است
و شوینده غبار آلام از دامن سینه است اغنی که شعله جواله این ماتم لاعلاج ازین
آب منطفی گردد و احقر هم دست بدعا است که بخشنده شکیب و توانائی آن مرکز انام را
و عزیزان دیار آن شیر نوش نهر نعیم را آب زلال صبر و شکیبائی چشاند عنان توسن دولت
و اقبال بدست خادمان الاباد

[illegible]وب نوزدهم ٭ حضرتنا مخدومنا مکرمنا مدظلهم العالی لوازم بندگی و مراسم
[illegible]گی بتقدیم رسانیده [illegible] میدارد صحیفهٔ شریف نگاشتهٔ کلک جواهر سلک
[illegible]ین گرمی هنگامهٔ زد و خورد که ماچین دل این بیمار ناتوان و حادثات زمانه بود رسید
[illegible] پادشاهی [illegible] جان یافت از آب اندرز و نخاوت پند دلبند سراپا
[illegible] پذیرفت کیفیت برادران حقیقت معاندان دریافته
[illegible] رگ سرخ شده تا اینهم که گشته است نیز نگماسے
[illegible] دیده ام و بر جان ناتوان کشیده ام از ان چه طرازم
[illegible] اقلام انجساز از تا آغاز روز تا نورزیدن
[illegible] بر نگارم از دفتر نکبت و صعوبت حرفی هم به پیرایهٔ
نگارش آوردن نتوانم و از هر سوی زبان یکی را هم باتمام رسانیدن طاقت ندارم

بهر حال انچه که بمکیال بیان و بمیزان گفت میگنجد میگویم و بهزار آبله پائی درین راه خار آگین
الماس ریز میپویم از هزار یکے این است که درین عرصهٔ شانزده سالگی همه مردمان خانه و احقا
چه مادر و پدر و برادر طعمهٔ نهنگ اجل گشتند و ساکنین کل من علیها فان از خمخانهٔ تقدیر درکشیدند
و فرش زندگی از ایوان هستی در نوردند و تار هستی از گزلک مرگ گسستند و کاخ فراخ
حیات را از کلنگ ممات بر افگندند و دریاے شیرین انفاس را از زهر آب فنا تلخ کردند
خانه را اندهان کده دل را غمزده نمودند و خود بباغ اعلی علیین شتافتند و ما را تنها
درین سراے فانی گذاشتند اکنون در صدف دنیا چو در یکتا ام و در رنگ افشانی ولت
خواری سینهٔ تمنا یار و مددگار بجز پروردگار نیست درین دار ناپائیدار با کسے کار نیست
درین حالت شوریدگی و آشفتگی هر که مرا بیند اگر مرد صادق است بدین ترحم مینگرد
ورنه از تیر نگاه خشم آگین قهر آلود مرغ جانم صید و نیز غنچهٔ هستی ما را فنا را و باغ
راحت خویشے پندارد چه کس اند که در پیچ کنی ثاقل زندگی من کمر همت چست بسته ستو
خورده اند که بجنبش مژه بیا سا خواهم رسانید و از اوج خورسندی بموج دریاے
نیستی خواهم نشانید در انداختن بناے قصر حیات من ساختن مشکوی ابدی
سیاهات خود انگاشته اند و آسودگی دارین و فلاح کونین در گشتن من پنداشته اند
از دردمندان من کسے نیست که آتش کینه در کانون سینه از هیزم بغض و حقد نه
وکالیده سمت راهیمه وار در تنور ناثرت و خباثت نیک نه سوخته نشانهٔ تیر جفا ام و
خدنگ بلا هر که اقربیست دشمن تر و زهرناک تر از عقربیست چیر الم که
از آشیانهٔ دلهاے خویشان کجا چه پرید و طایر یگانگ
بکدام باغ خانهٔ اقامت ورزید ایا چه دماغ از آ
و گلستان ادراک هواے مودت و شفقت و ب
نه خیال چراغ موانست و موالفت از صرصر
دیگ حقد و تنور حسد از خاشاک نکوهیده رو
از فراوانی عبوست و بیگانگی پیوست خیلی نشتر از گرگ و یوز و پشه اخلاص

ایزد پرستی مصور گلیم سیه کاری و دلق ناهنجاری از سر هرزگی و نفس پرستانی فرو آر و تخم
رذالت و ناکسی در کشت کردار مکار دشمن خود را که تا تش ابلیس است و به بهاو دل
نشست شیشه آبرو را به سنگ معصیت در شکسته از تیغ ریاضت و سنگ عبادت سرش بکوب
و ایوان طاعت را از خس و خاشاک ریا و صورت پرستی برروب این کاخ خاکی از صرصر اجل در
لطمهٔ فنا روزی بخاک یکسان شدنی است و این شگوفهٔ گلی از سموم موت برنگ عدم ریختنی است نشهٔ باده حیات
از ترشی مرگ از پردهٔ دماغ بیرون تاختنی است کاسهٔ هستی از سندان فنا شکستنی تنها بجا که
همچو مور ناتوان تار و رشتهٔ جستنی و گوهر حسرت دانه در رشتهٔ مژه سفتنی جلیس نفس کافر
وانیس دیو سیاه در درون شو و نگارستان خباثت و ریگستان ضلالت از پای خیره سگالی
و نافرمانی مپو این جهان سایهٔ آن جهان است این فانی و آن جاودان شیفتهٔ حسن عارضی بودن
نادانی ست و فریفتهٔ برنگ و بوی این گلستان چند روزه شدن سراسر پشیمانی نفس
دشمنیست دوست نما و یاریست عداوت انتما سخن چرب و شیرین او زهریست هلاهل قول
فصیح و ملیح او حنظلیست سراپا تکاسل و تساهل صحبت او دامی است براه بقا نهاده محبت
او غلیست در طریق زهد و تقوی گسترده سر او از تیغ مجاهده بتراش و ریشش از
ناخن مجادله بخراش لگام فاقه در دهن فولاد خای او انداز و پلاس زهد و دلق ریا
کسوت او ساز تا این دشمن آستین را از برهنه کنی و یار طاعت یزدان بیهمتا بسرش گذاری
گوهر از دریای حقیقت و تابان لالی از کان طریقت بدست آری و در کنج گو
و زاویهٔ لحد آسایشی نیابی و از گلستان عقبی گل مراد بدامن فلاح نچینی چه
دنیا کشت زار فراز این جهان است چرا که از کاشتن و درو ک
و در تخم ریزی و آب پاشی این گلزار همیشه بهار کاهل این
آب فراوان بده و از هبوب نسیم نیم شبی مناجات و طاعا
گوهر دل از پنجهٔ مژه بدامن انفعال ریز برای پرستید
پرده نیم شب از بستر خواب نوشین عاشقانه برخیز اگر در
تکاسل ورزی بغایله زیب خود را به خلاب عذاب اندازی گرداب ناستوده

انگشت نظر تنبیه بشمر غم امروز بگذار و غم فردا بخور که شیے آید باز نمیرود و شباب میرود باز نمی آید
وقتیکہ راکب جان مرکب عنصری بگذاشت و مغاک زندگی از خاک فنا بہ انباشت ہمان دم غبار
نہ مددگارے نہ جلیسے نہ انیسے نہ شفیقے نہ رفیقے نہ محبے نہ مخلصے صرف کردار ستودہ و ناستودہ ہمراہ اند
و ہمین افعال سیاہ و سپید ہوا خواہ تاریکئ گور یا دکن و گوشۂ خلوت و زاویۂ وحدت آباد
باز کسے یاد نخواہد کرد و بر خاک مزار بجز سبزہ یاس و خاشاک ہراس کسے فاتحہ نخواہد خواند
انچہ کردنی ست بکن چراغ عمل خیر برافروز تا بہ کلبۂ تیرہ و تاریک شعشۂ عالم افروز اندازد و
چمن پرستش ایزدی و رزمین خلوص بکار تا گل خندان زندگی بخش فروغ افزا در بہار عقبیٰ
بخندد باید فہمید کہ دریاے چشم چشمہ ایست از دریاے قدرت تنگرے تعالیٰ کہ چمنستان
طاعت و عبادت از آبیاری او نضارت آگین و مطرا باشد و دماغ ابا غلیت از حنا
عنایت یزدانی کہ از شراب محبت و ریاضت سرشار نشۂ وحدت واو ریحتا باشد و گوش
صدف ایست کہ گوہر اوامر و نواہی را محفوظ داشتہ بقعر دریاے خلوص نشیند و سینہ گنجینہ ایست
کہ جواہر زواہر اسرار باطنیہ را مصئون داشتہ آب و تاب انقیاد بخشد حضور من چون این
اندر زہارا از حضرت دل شنودم عنان تعلق ازین خاکدان سست بنیان برگردانیدم و دیگر
وے ادنیٰ تاملی بر خود بکشودم از ہمہ زمام یکجہتی گسیختہ با نتہاے شناسائی و رزیدم اکنون
او اند میر کیم خلیع الحذار نکار از شہر و نہ مقصد از بازار با کسے واسطہ ندارم الا از پروردگار
غفار و آمرزگار است آفتاب سایہ گستری و بندہ پروری نور افشان باد
ب ... غریب نواز مسکین پرداز دستگیر شکستہ دستان حامی و مددگار بیکسان
... آستان بوسی خدام والاجاہ فلک اشتباہ عرض گذارست سپاس عطاے
... ناہ نظران کہ باین بندہ کوچک براہ نوازش مرحمت شد
... م الفاظ بجا آرد کہ خس دریارا چہ ستاید و ذرہ ناچیز آفتاب را
... دورنما کہ صاف تر از دل اولیا و شفاف تر از نور چشم حور
... بینی اش ہمہ بہ آتش حرمان بسوزد و بیجا سفاہت و اگر یا ہتا
عالما بہ از ... عرق انفعال ریزد رواست بان دیدہ دورنما است کہ

بستیزم مجمله رموز نهانی یکے اینست کہ اکنون چون بآئینۂ حال خود صورت زندگی و چہرۂ قوائے
جسمانی مے بینم آثار پیداست کہ آفتاب عمرم بس کوہ آمدہ و شب جوانی بسحر پیری گرائیدہ و شاخ شجر
شباب از صرصر شیب زندگی فرسا مخمول و پژمان گردید و نیروے جوارح از جاے اقامت خود
یکسوئی ورزیدہ و تگرگ باری ضعف و ناتوانی زراعت عنفوان را مندپور گردانیدہ شمع بینائی
قریب ست کہ از باد تند نزلہ و سرفہ از شبستان دماغ خاموش شود و عمرو و قوت شنوائی
نزدیک است کہ از لطمۂ صرصر صداع دائمی بیہوش گردد و طائر توانائی از آشیانۂ سر اعضا پرید
و مرغ بینائی از نشیمن خود دوری ورزید ازین آرزو دارم کہ پیش از فرو رفتن خورشید
زندگی بغار مغرب فنا اصلا آسا بگوشۂ کاشانہ منزوی شوم و در زاویۂ تنہائی و بی تعلقی تخفیف
و سبکساری باشم در آنجا بآسودہ دلی و زندہ و بیرونی دریا دوار بہا بقیۂ عمر بگذارم و
پلاس تعلق صورت و گلیم دنیا جوئی از دوش فرو افگنم چرا کہ خود در کار دنیا قرار تہی یابم
و از یاد خدائی یگانہ محض بیگانہ حیف دارم کہ از گلزار آرزوی بابہار مقصود دو اسپہ
میگریزد و بدریاے تمنا بجاے آب یک یاس میخیزد دامن جوانی بدست شیب رسید
و آفتاب کامرانی بہ نشیب گرائید و مار ہوا و ہوس بگلویم آویختہ و شیشۂ زندہ پرستی
سعادت اندیشی بر یک غفلت و جمعیت ریختہ میخواہم کہ چندے بگوشۂ تنہائی نشست بدبیر
چیزے توشۂ عقبیٰ کنم و منتظر بر لبیک گفتن داعی اذا جاء اجلہم باشم عرض دیگر اینست کہ در پولا
از اہنجاری و بد اندیشی و تکلیف دہی ہمہ داوران و فرمان فرمایان اینجا گروہ مسلمانان
[illegible] تعصب [illegible] کینہ نگرند از فرط تعصب نمے خواہند کہ مسلمانی یا کلمہ گوئی
[illegible] براہ سلامت رود یا نام این گروہ اندوہ زدہ در مجلس آنہا کسے
وقعت ایشان را سیلاب دار وگیر داوران [illegible] بنیاد [illegible]
[illegible]نات و نشستنات [illegible] ارتداد و نہال آبرو و اعزاز ایشان [illegible]
شدن [illegible] و جمال شایستگی و تہذیب ایشان را در آئینہ
جمال مسلمانان در کسوف ست و کوکب جاہ و جلال
[illegible]ان در خسوف چون [illegible] یک صفات بندگان عالی متعالی ترقی خواہ و افتخار طلب

وبهبودی جو مسلمانان ست بیترسم که مبادا درین راه شورش انتما غبار ناملائمی بر دامن ضمیر انور
ضیاگستر نشیند و دو وتردد بدین کوشش خدام والاجاه یابد ازانجاکه بنیاد این کار برائے
خداست در کار خدا از موانعات انتقامی هراسان نباید بود و دشنهٔ اضطراب بدست خاطر که موثر
رحمت آسمانی ست نباید زد چنانچه زنده دلے گفته **قطعه** آن خداوندان که ره طے کرده اند
گوش با بانگ سگان کے کرده اند + خدمتے میکن براے کردگار + باقبول ورد خلقات چکار +
نشین ہمائے ہمت را بر ذروه فلک نهم باید بست و شیشه سیالات سحت آفرین را بر سنگ
علو ہمتی باید شکست ہمه وقت صهباے اولوالعزمی از مصیطه بلند چدمی پیاپے باید نوشید
و در انجاح مرام مسلمانان باید کوشید نیر اقبال با جادهٔ جلال باد مرقوم بست وہفتم ماه نومبر ۱۸۹۸ء

مکتوب بست و یکم

بحضور لامع النور خداوند خدایگان پشت پناه جہان و جہانیان ملجاے و ماواے مستمدان جناب نواب کلب علی خان صاحب بہادر فرزند
دلپذیر دولت انگلشیه دام اقبالکم حائل از بار آستان بوسی خدام فلک احتشام که
ذریعه مفاخرت دنیا و آخرت بندگان راسخ الاعتقاد است زینت بخش گلوے خاطر نیاز نامه
ساخته بعرض بندگان عالی متعالی میرساند مدت مدید و عرصه مزید ست که این نامه
گراے گوشه گمنامی جویائی هرسه نثر محتی ترانهٔ غم قندیل حرم شگوفه خسروی که رشحه کلک
جواهر سلک بندگان والاجاه است بکوشش لی مصروف است هرچند مراتب تلاش
بتقدیم رسانیدم امانیافتم بهرجائیکه شنیدم کسبت بپاے چشم و پنجه مژه شتافتم جواب
آوردم که هرکس زیاده از جان عزیز دارد ومنید بد بلکه جدائی چند روزه
پندارد چند مرتبه بنظر سرسری از زیارت نسخه مرحمتی بندگان حضور که بسوسیله
دل تشنه را از آب زلال معانیش سیراب کردم و شربت
متفاست و پیوسته زیر نظر حکام والامقام ست دیدن
آنجاکه بر طرز تحریر دلپذیر وگذارش تقریر جادو آگین
دل دیوانهٔ من دامن خاطر نمیگذارد که زندگی بے
بر جراحت این استیلاے شوق بپاشم ناچار دست [illegible]

بندگان حضور فیض ظهور رام کہ ہر سہ شر مذکوره براه خاوندی و ذره پروری مرحمت گردد از
ذات فیض سمات امید واثق و رجاے صادق دارم کہ نالۂ این عاشق صادق و فریاد این
درویش دلریش بذروه اجابت رسیده دامن آرزویم از گوهر اجابت مملو و پر خواهد بود
داغ محرومی بر ناصیۂ التماسم نخواهند نهاد و دست نوازش و کرم کہ نمونۂ ابر رحمت است
برین فقیر خواهند کشاد سبحان الله چه نثر نثره نثار رسالت و فصاحت و ثار است کہ آب حیات
معانی زندگی بخش بظلمات حروفش همچو نور در شب دیجور تابان و شعشعۂ لطافت و بلاغتها
در ابر فقراتش آفتاب وار درخشان و نور افشان است نزاکت مضامینش همچو غمزۀ
محبوبان بدلربائی مهیا و صیانت ترکیبش مانند وقار تمکین ارباب ملکنت و ابهت هر ام
شوکت و جلالت افزا است زهے صفاے عبارت دلنشین هوش افزا فروغ بخش
کہ بر هر لفظ شکیلش نقد روح مسیحیان بهزار جان قربان زهے دلربائی مضامین
لطافت آگینش کہ بر اوج معانیئ دلاویز فصاحت خیز و مرغ ادراک باشندگان
ملاء اعلے تسبیح خوان عروس حسن ترکیب و بندش عبارت او چون نور دیدۀ جاگزین
محل دلهاے نازک خیالان بلند اندیشه ست و نظم و نسق صورت الفاظش چون نقش [illegible]
[illegible] بلوح خاطرهاے والانظران سخن پیشه هر لفظش باغیست همیشه بهار نضارت بخش
[illegible] افزا و هر نقطش گوهریست گران بها فروغ ده سینۀ ارباب فهم و ذکا توصیفش چون
[illegible] فکر من نارسا و ہیچدان بیرون و تعریفش از حیز قدرت خامۀ این درویش
[illegible] ست لهذا بدعاے دولت و اقبال مے پردازم و دست دعا بترقی حشمت
الا لعالمین مے افرازم تنگری تعالے ذات ستوده صفات
[illegible] مروه با عز و جاه و اراد آمین یارب العبا و سعید؟ فقط ۲۳ نومبر ۱۸۶۲ء
[illegible] ب منشی صاحب عطار در قم برجیش شمیم عالی همم منبع الجود
[illegible] ندی را بتقدیم رسانیده معروض میدارد نوازش نامه
واله [illegible] بخش افزا و سرمایۂ گزیده نصائح خرد انتما بود مع هر شش
یعنی شگوفۀ خسروی [illegible] قندیل حرم در ساعت سعید و آوان حمید چون بهار بهبود

در وفق بانجمن جلوه صدور انداخت و این سرگردان وادی تردد را بشارستان اطمینان
رسانید و معزز و ممتاز ساخت ایزد توانا باین درویش نوازی و فقیر پروری ذات
عالی صفات آن دریاے مکرمت و افضال را تا قیام جهان در بزم زمان کامران و ارادت
نامه عالی را تمیمه بازوے جان ساختم و عطیه کبرے رحمت آسمان پنداشته بر تارک دل
نهادم حسب ارشاد سامی عرضی بمد عرضی روانه درگاه کیوان دستگاه کرده شد بذریعه آن لعل
گران قیمت وقت ملاحظه حضور انور خواهد گذشت بعرضیے سابق مد بسم الله را خود عرضی تصور
بلا مد عرضی روانه کرده شد ازان بدعت تازه خود بخت منفعلم از آینده گاہے خلاف دستور
درگاه عرضی بلا مد نگاشته نخواهد شد هدایت عالی تکیه گاه ما بندگان خواهد بود قطعه
خط بر عرضیے احقر مد بسم الله بود + از رموز باطنم آگاه ظل الله بود + دیده و دانسته
از سر هیچ سہوے سرزده + واقف این راز علیا شاه والاجاه بود + گلدسته ریاحین حسن
عنایت و کرم اعنی نامه عظامی از نقوش تاریخ تحریر نامه که دستور العمل همه دانش مندان
آگاه در [illegible] است معرا بود نه بر لفافه از تاریخ روانگی ایماے رفته و نه بر خاتمه گراے نامه
زیر دستخط سامی نشانی یافت خط سامی را ما بندگان ژولیده خاطر دستور العمل کار آگهی
پنداریم لهذا عرض ست که تحریر نکردن تاریخ بر خطوط دستور گاه است یا سهواً از زبان قلم
تراوش نیافت اگر فرصت یاری دهد و اخلاق خداداد رهبری فرماید از انهم آگهی بدهند
این تحریر استفسار است نه اعتراض چرا که در دیار ما کدامی کتابت بے ثبت تاریخ
نمی پوشد زیاده نیاز بداهم بایراد کرامت نامجات معزز و ممتاز [illegible]

مکتوب بست و سوم بعرض بندگان عالی متعال

[illegible] حاجی حرمین شریفین نواب محمد کلب علی خان
[illegible] دام اقبالکم پس از آستان بوسی عاکفان پایه
[illegible] رتبه و اقفان حاشیه دربار ثریا پایگاه سپهر
[illegible] معروض میدارم که بتاریخ ششم جنوری ۱۸۸۳ [illegible]
[illegible] فیضان آسمانی و رحمت یزدانی جلوه صد و رشید ذره ناچیز را [illegible]

لہذا دست بستہ آرزومندیم کہ اگر توزک جہانبانی و فرمان فرماے بندگان عالی از خلوتخانہ ضمیر
تقدس تخمیر بعرصہ شہود گراید براے دیگر جہانداران زمان برگزیدہ و آئین پسندیدہ خواہد بود
و نیز براے درس طالب علمان مدرستہ العلوم کہ عنقریب از مد حضور از خلوت نہانی بقوہ ببرزم فعل آمدنیست
ستودہ کتابے دانش فروز گیاست افزا درایت انتما خواہد بود جہانداران پیشین و فرمان
فرمایان نخستین ہم توزک جہانبانی خود ہا نگاشتہ گذاشتہ اند توزک جہانگیری گواہ بیچ
بیدار دروبی و فرزانگی جہانگیرست و توزک تیموری شاہد راستی گرا برمردانگی و جہانستانی
تیموریست این ہمہ گزارش از جوش ارادت و موج دریاے عقیدتست قصور زیادہ گوئی و شرارت خامی
و درازنفسی معاف آرزومندم کہ اگر دیگر کدامی نثر یا رقعات چکیدہ خامہ اعجاز نگار باشد از آنہم
ذخیرہ اندوز مباہات و اعزاز فرمایند بعید از ذرہ نوازی نخواہد بود آفتاب دولت و اقبال
بر آسمان جاہ و جلال دائما تابان و درخشان باد بحرمت نون و آلہ الامجاد سعد و ضیہ یازدہم
ماہ جنوری ۱۸۸۰ع بمقام علی گڈھ

مکتوب بست و چہارم جناب حضرت بھائی صاحب قبلہ آمانی و آمال پشت پناہ ستمندان شکستہ بال
دام افضالکم لوازم پرستندگی و مراسم بندگی بندگانہ بجا آوردہ عرض میدارد
ابر گہربار رحمت آثار اعلے نامہ نامی و صحیفہ گرامی برکشت حال این مدبر زشت اعمال ہمچو
سحاب نضارت مآب بارید نہال افسردہ خاطر نیاز گزار را سرسبز و ریان گردانید و از نمایش
کوائف مندرجہ مباہات فراوان و سعادت بیکران بخشید نور صفاینش در دیں دل
چراغ اعزاز جاوید روشن گردانید چوشکہ در دیگ ضمیر خورشید تنویر انزار
این نامہ سیاہ زدہ بود ہمہ بجاست از اثر جذب دروی و کشش
باطنی و طپش قلبی آنقدسی صفات دلم گواہ است بیشک
بجا ماندے الجنابہ ضرور براے دیدن این دیوانہ ژولیدہ
درینجا قدم رنجہ فرمودندے و تقدیم سفر و کربت غ
و سبب تعویق در نامہ نگاری سہل انگاری نبود بلکہ ...
اندکے براے آگہی بندگان آسمان پایہ گزارش میدہم واز دود درد ناک ...

کانون سینه و بوته دل را خالی میکنم حضرت من ازرزیکه والدین ما تفسیر اذا جاء اجلهم از مدرسه
تقدیر ایزدی خوانده و داعی اجل لبیک گفته و بگوشه دار النعیم و در حجرهٔ اعلی علیین لسجیده جاوید
منزوی بوده اند دلم سخت مضطرب ست و حالم همچو ریگ آتش زیر پاست کدام جا دل آشفته ما قرار
نمیگیرد و کسی جا آرامی و راحتی نمی پذیرد سینه از غبار حرمان دامن دشت رشک تخیر ست نفسیکه می آرم
همه وحشت خیز و شعله انگیز و از عمرانات و شارستان زمان میگریزم و بدامن کوه و دشت همچو
باشندگان وادی صحرای آویزم سوزیکه در دل دارم اگر بد و نرخ بودی یکچشم زدن از
حدتش خاک سیاه شدی و شمع الامان الامان برافروختی از سوراخ شدن آسمان رسیدن
این صدمات هوش گداز دل و دیم سپید اشکم و خود را به قابو ترشکل پرکاه در تلاطم امواج
می انگاشتم که دفعتاً حادثهٔ دیگر رو داد یعنی دیوار خانه زندگی ما از سیلاب اجل بطرفة العین
بشکست و شکوی راحت و آرام از طوفان صرصر فنا بر زمین نشست هرچند درین باب تکاپوی
یاران و اقربایان بکار رفته که باز صحن خانه خاشاک ویرانی و بربادی از بیمار و بی حسن تدبیر
رفته آید و دیوار شکسته را تجدیداً بنا کرده شود و غبار یاس و هراس از چهره حال این
روسیاه سراپا ابتهال شسته گردد چون کوکب بخت ما در ابر حرمان نسبته و دریای سیه بختی
کام طامعی و ریحان همه جهد خاندان و کوشش ساعیان رایگان رفت و هیچ گشودی رو نمود
از ناخن تدبیر مدبران بستوده سگال عقده از رشته کار نگشود اکنون که چهرهٔ دل به آ
[illegible] ناخن غم می‌پایم و در و دیوار خانه را مرثیه خوان و زمین و آسمان را در آه و
[illegible] انگارم زنده ام [illegible] اندوه بصورت می خندم الا زهر خند لباس تنهائی
[illegible] سیه بختی بر دوش و کتاب اندوه در آغوش ست همه
فراموش و زبان نطق و دم زدن خاموش ازین حوادث
[illegible] بودم و سانحات و واقعات پیش آمده را بچشم عبرت
[illegible] ان طفلی مانند برق خاطف بدیده دل میدرخشید
[illegible] نخل حسرت بخیابان جان میشگفانید وقتیکه جوش
استغنا سیه [illegible] دوش [illegible] دستی جوانی خواب آسا بدیوان خانه تخیل رو مینمود

دست جاشیهٔ امید قهٔ مجمع احبه صادق الوداد نقش هستی از صفحهٔ دل بکزلک حسرت میزدود
این ذره تشنه‌نشین دریای اضطرابی بلطمه تند باد حوادث روزگار بیقرار میگردد و عنان تمت
در زمام عزیمت بدست زمانه است بهر جا که خواهد کشان کشان میبرد باید چون بعمان هولناک طوفان خیز
حزن و اندوه غرق ام و از ساحل هوش و حواس فرسنگها دور و در گرداب اضطراب از هرسو
محصور ازین سبب درنگی و تهاونی و تساهلی بنامه نگاری رو داد امید عفو از ذات گرامی دارم
و آنکه زر حساب آمدنی اراضیات خراجی بنوک کلک جواهر سلک سپرده اند از دیدنش انبساطی
بیکران و نشاطی فراوان دست داد جای سپاس داور داد گریست که کدامی اراضی از کاشت
و بذر ریزی خالی نماند و تخم تردد همه جا نشاند و زر مالگذاری سرکار هم از آمدنی ادا گردید
و زر باقی سرکار هیچک نماند آمدنی چاه البته دیم و الا بسیار اندک است بران اضافه باید کرد
اگرچه آن زمین زرخیز کامل نیست اما شور هیچو بخت شوهان ناهنجار و ناقابل الزراعت هم نیست
مناسب که حسب اقتضای وقت و حیثیت زمین افزونی محصول باید فرمود و پته جدید حسب معمول
بنام مزارعان جدید باید نگاشت چاه وضع جالپور از کاشت گوجران باید برآورد و به کاشتکاران
دیگر باید داد اگرچه محصول اندک و قلیل رو داد اما آن چاه را زیاده ازین بکاشت گوجران
گذاشتن منظور نیست از اراضی قاضی والا پانزده بیگه زمین پخته جدا کرده و از تخو[illegible] و خار [illegible] جدا
و محصور نموده باغی دلکش و چمنی مطبوع و نهال خوش قطعه اشجار نادر وضع باید نشاند و قلمه
درگشت این اندیشه سترگ و هم بزرگ بر وی باید راند و درخت انبه خوش ذائقه و غیره
و دیگر میوه جات بنشانند و یک قطعه دل فزا مسرت بخش برای گلکاری کم
بگذارند و تخم گلهای هرموسم حسب هدایت این فقیر آرام طلب
و همه باغ را به چهار کس چمن بندان خوش سلیقه صنعت طر
همگی نخل آرایان ملاحظه میفرموده باشند و در وسط با
این ریسیاه مرتب نمایند و مکان سرور حیص بیص و
فرمایند و خاک تساهل و غبار تکاسل بر دامن اجرا
چرا که این وادی پیمای ناکامی بسال اینده همچو بهار چمن دیا هوای خزان [illegible] بیسر

وبقیه انفاس را بر دیوار از دوا پشت نهاد و میگذارند و از خاک افشانی کوه و دشت و صحرا نوردی
زمانه پا تا به گردش از پا مے بر آرد و آنکه براے روزگار عبد المجید بسا یار خامه فرسوده انگشتان
دوات ریخته و تاکید مزید بکار رفته همه فرسوده عالی مستحسن کرسی نشین خاطر احقر است عروس کار زار
عنقریب از پرده خفا جلوه افروز بزم شهود شدنی است و صوے نیکو بر روے کار آمدنی است
و سبب تعویق و تساهل در روزگارش این امر دشوار رو نموده است که درین زمان نهال علوم
جدیده در گلستان جهان و گلزار زمان بر دمند و بار آورست و از بوے دلاویزش
دماغ ابناے روزگار از بس معطر و هر کس بر تبسم این ریاحین نوشگفته شیفته و هر نفس
بر غنچه هاے گل تازه و سبزه نو دمیده فریفته و غنچه فنون قدیم هیچ تقویم دیرینه از پایه اعتبار
و وقار فرو افتاده از کار رفته است اکنون ماهران فنون قدیمه بکمال نکبت و خواری در بدر
خاک بسر هر سو سر زنان و گرد افشان میگردند که شیشه شکسته دل شبه مے پذیرد چون نیرنگ
روزگار را باید فرمود و بار لباس کهنه را از دوش دل باید کشود و زنگ دیرینه را از تیغ سفینه
سینه زدود باید زدود و همان وقت غنچه آرزو چمنستان آمانی و آمال خواهد شگفت و دیو نیرو
طا[illegible] سے این تازه بهار باد را از خواب غفلت پرست خوان یزدی را در دیوان کده وفا
بفرمایان [illegible] ل و قیمتے نیست و فارسی طرازان کهنه خیال گرایان را در انجمن انگریزی ملیا
عزتے و منزلتے ندار[illegible] نشین هند چه سبے برید[illegible] قفس چه داند و شنوند بوے گل انگریزی
[illegible] گل صد برگ نگرا[illegible] چه پیده راه راست انگلستان بکوه و مغاک و دشت
[illegible] دیار پا[illegible] نهاد را نیکو بفهمانید که اگر درین زمان که بر سر ما میگذرد از
[illegible] مطلب همان سامان شایستگی بکف باید آورد و کلید
[illegible] گوهر زندگی بخشی ما تیا چیند تا متاع لیاقت فنون جدید
[illegible] حات خود ننخواهند و خست چراغ بهروزی و آسودگی
[illegible] از رخت باید که لوازم تجرد وی بکار برد و هر اسم طرز زبا
[illegible] زمانه بمعاونت و استمداد ایشان کمر همت بپا کرده اند و ضا و ما
چه چند و گلستان خواهد شد و دبستان آرزو بار آسودگی گل بهبودی آید و زبانیان

هم اورا برادر وقت پند اشته با نجمن خود راه بخشند و درچشم موالفت ومصاحبت بسان همدیگر بیننده
بهار باغ آفریدگار عالم جا دهند. باید فهمید که هرکس هم سخن وهم زبان خود را عزیز دارد و اورا
ذی رتبه وبلند دانش پندارد تا به اموختن زبان او ور وقت سخن دل نه ریزی گوهر بے بهائے دولت
وحکمت از ویرانهٔ افلاس نه انگیزی وبا بالین آرایان این زمان نه امیزی واز خاک مذلت
ومغاک نکبت نخیزی بهرحال اگر روزگار بلند خواهند لوائے فنون جدیده بدست بردارند
در تعمیر بنا طرز شریعت را که از نقوش کلام ربانی نمونه لوح محفوظ است از این خیالات مختصر الحصول

پیدا زند معروضه ۲۹ - اکتوبر ۱۸۹۴ع

مکتوب بست وپنجم ۲۵ دستگیر بیکسان روشن ضمیر والا شان دام ظلکم از فقره نیاز واتصال
جبین حال را برآراسته خدا نه عرض پرداز ست گلدستهٔ ریاحین افضال ومجموعهٔ شگوفه بائے
اجلال اعنی قدسی نامه مشکین شمامه پر توصدور فرموده از حقیقت نگاشتها شرف آگاهی بخشید
وذره ناچیز را از نور عنایت مربیانه تابانید وانچه نوشته بود که بعض کوته سگالان تیره درون
وتعسف پسندان جهالت اتما چند اشجار کاشته را که مین مارا فروختند و در و کراندند وخوابگاه
واپسین خود را از آتش دود ناک جهنم انباشتند ودندان آز و شره برمال وانتقال اهل
عقیدت اشتعال تیز نمودند وبآب حرص وطمع بر خود بکشودند ونائره کینه در بوته سینه برافروختند
وخار بدنامی وخاشاک ذلت برائے سوختن استخوان خود فراهم کردند از شهود این حرکات
غیرت نما را انگشت حیرت بدندان ماند برافروخته ولشکر افسوس بیکران وعساکر حسرت اوان رخ بحصار دل
فرمودند وتاع سبب بیاسودگی واطمینان را تاراج کردند کی مارا برائے تیر بلا وخدنگ جفا آماج کردند
حقیقت نیست که اشجار معلومه کاشته ونشانده برادر راست آشنا
بوسے شرکت وسہامت کسے هیچ نیست از ثمر دلپسند آنی بهرچی مانند
غبار سے بری وپاک ومصون ومحفوظ همچو سبزه محبوبان خوش
هوائے شرکت نوزین ویاران سہامت سنار هین و...
دیگر به داشته ونه لوائے ملکیت غیر با پیش آن افراشته
ومسرور ایستیم ونشه بدماغ از سخن چینی چرب زبانان یکسو مانده وپیوسته غلبه ملکیت...

کارکنان مادر انجا رانده و نه وسقته بر شاخهاے رشک فردوس آن نهالان طائر آسمان
پرواز مزاحمت آشیانه بسته و نه مرغ طمع از قفس سینه کسے طائر سیاه مشرب جانب اشجار ها
جسته از تا آغاز روز دماغ کدامی دعویدار از خمار ادعا مخمور نگشته و از اوان گستردن
بساط ایجاد و تکوین خانه استبداد و استنزاع نسبت این نهالان معموره نه شده جاے
غور و تامل است که کدام دلیل ملکیت خاافغان و اثر و ن سگالست و بکدام حجت قبضه عاندان
مغشوش درون بران نهال ست هان البته پیش از زین بگوش این نیاز نیوش رسیده بود
که برادر کلان ما هنگام بند و بست بغیبت این نیازگرا برا تغلب دست تطاول بر مال ما
فراز کوده نام گرامی خود بخانه مالک درج گرانده اند و نقش انا لاغیری در خانه ملکیت نشانده
این هم بفهمند و بخوض تمام به کنه مقدمه فرا رسند که تا عرصه چند سال برادر کلان ما از جانب
این فقیر سربراه کار بر جمله جائداد برادرانه و بزرگانه حسب دستور زمانه بوده و همه کار و بار مالی
و ذاتی ما بصوابدید ان برادر مرحوم داستان انجاح و انصرام خوانده چون خار عدم
توجهی برادر مذکور در راه اجراے مهمات اراضیات ریخته دیدم و رشته یگانگت و صفاے طینت
[illegible] ار و ذم سگالی گسیخته یافتم مجبوراً و مصلحتاً همه امورات مالی و البته ذات خود معه اشجار را
از پنجه فولادی قبضه شان برآورده شد و همگی کار و بار به آن والا دستگاه سپرده شد چنانچه
از عرصه هشت سال جمله اراضیات خراجی از جانب به نگاهداشت آنحضرت ست باید دید که
[illegible] ملکیت عاصیان ویران سگال بپایه ثبوت میرسد و بکدام وجه آن درختان منسوب
[illegible] ست او شان میشود اکنون کاغذات پتواری را ملاحظه فرمایند اگر در کاغذات بندو
[illegible] با گذشته ست آنرا عاصیان ناحق ملکیانه پند ارند و همچنین
کاغذات بند و بست سی ساله سابق هم ملکیت او شان نفس ... ست
[illegible] داوری داد گرست و همه غواصض معامله بداد پژوهی داور داد گستر است
[illegible] زبان خامه فرسوده اند و حال مقصد صفحی ... حاکم ... پیشانی
[illegible] ست هنوز آن نونهال فرخنده فال بلند اقبال نزد
این فقیر خسته حال ساله [illegible] اجلال نه فرسود و زنگ اشتهار از آئینه دل نیاز منزل

نزد و خانهٔ چشم فرودگاه اوست کوشک دل و قصر جان آرامکده و خوابگاه اوست این
دیده و دل خانهٔ بی تکلف یاران و عزیزانست جایی که خوش آید همه جا سیر تماشاست
حقیقت بهرسی روزگار بدست قدرت پروردگار هست بسا هنرمندان افلاطون فرهنگ
خاک بیزان دشت هولناک پریشانی اند که بجوی نرسند و بسا بی هنران مجنون آهنگ
ننگ دانش پیشه دراک اند که پا و رنگ جهانبانی و تخت کامرانی کام آرزو فرسایند و چراغ
دولت رهی در کاشانهٔ اقبال می افروزند کسی را در دیوانخانهٔ مشیت او مجال دم زدن نیست و کدامی
دست را نقوش نگاشتهٔ او را نیروی ستردن نیست بارها دیده شد که بسا گرامی و سلالگان و ذی شان
بیدار فطرت از حصول دولت روزگار بی نیل رفتند و بارها مردمان بی یار و مددگار
و خسته و ژولیده روزگار بر علو مناصب و بر اوج مراتب محض از کرم ایزدی جلوه گر شدند
چون سلسلهٔ این بقبضهٔ احکم الحاکمین است و او قادر بر همه اقالیم زمان و زمین است باید که همه
بود و نابود خود را برضا و قضا و قدر سپرده گام فرسای این ناحیت شوند و این بیرانه را
خانهٔ بی تکلف پنداشته به طیب خاطر رونق افروز اینجا بوند نگاه پی کمایشتی از جوارح ظاهری
ماست و شگفانیدن گل آرزو و خیابان مراد به وزیدن نسیم عنایت و فضل خداست قبلهٔ
مستمندان و کعبهٔ دردمندان سبب دیگر فقدان روزگار تغییر و تبدل هوای در گلشن
علوم و فنون هم است علوم قدیمه اچو آوان قدیم و کتب کهن دیرینه تقویم پیکاره مثل
استخوان رمیم بیکار شد و غواصان بحر ساعت با اینها رمیده پا بخوشش نمیز شدند و از
چشمهٔ شیرین فواحدات سیراب دهان و طیب اللسان نمیگردند و از دست سا
زبان موجود و صبای مرام نمی نوشند و نغمهٔ خوش الحان
دل نمی شنوند و لباس راحت اساس علوم مروجه را
بوار رفتار مختصره این عصر نمی شنیدند از برعاشتوق این شد
و تعصب که در میدان سینا همه کعبه پرستان صافی شـ
بر حاشیهٔ از حضیض نکبت و نکال و مغاک صعوبت و و با
سفاهت و گلیم دنائت از دوش حال فرو نمی آید و نیز همه خداپرستان از گردش

اعمال زشت خود خدارا خدای یکتا و قادر بیهمتا نمی دانند و او تعالی را همچو شان بلند او نمی شناسند
نماز نمیگذارند و از تازیانهٔ صوم نفس سرکش را بیاسا نمیرسانند و زکوة نمیدهند و حق ذوی القربی
ادا نمی نمایند و به خیابان مروت و فتوت و یگانگت و محبت آب بالالفت و شفقت نمیریزند
و همه شب همچو خر غفلت شعار میخسپند و سحر دم از بستر خواب نوشین برای یاد خدا
نمی جنبند و از خورش حرام نمی پرهیزند و از فراهمی مال طیب فرسنگها می گریزند و
از مادر و پدر و پیر و مرشد متخاصمانه می ستیزند برادر روحانی را دشمن تر از مار و عقرب
پندارند و آبروی اسلام نگاه دارند و از لوباشی و بدمعاشی باز نمانند خانه سعادت
و مطاوعت یزدانی را به آتش معصیت و تیره کاری سوزانند این همه اسباب ذلت و خواری
از نابکاری و بدکاری ماست نتیجه ریاست از ماست والسلام مع الاکرام

مکتوب بست و ششم ۲۶ کاشف دقایق آسمانی واقف حقایق یزدانی حافظ سفینهٔ آشنایان
عمان عز و علا قاسم انوار تجلیات مضمر و خفا دام الله افضالکم پس از تسلیم عبودیت فلک اشتباه
که سجده گاه انام و پرستش کدهٔ خاص و عوام است خادمانه عرض پرداز است امروز
سپیده دم که زمانه از شطرنج لیل مهرهای نجوم و قمر را در نوردیده بزم گنجفه آرائی تر
ورق آفتاب را از کف شب ربوده بر بساط روز انداخت و در بر دوات جهات جهان
جهانیان پرداخت این عقیدت پناه غلام وار کمر انقیاد از نطاق عقیدت و ارادت
استوار بسته کار سرکار فیض آثار یا پیگاه مصروف گشت و در سر انجام مهام صراحی آسا دو زانو
[illegible] و انجذب [illegible] و کوشش ظاهری مستعد بیرون بازی افتخار [illegible]
[illegible] و اتفاقات و حادثات جهان را از دیو انخانهٔ فکر و اندیشه بیرون
[illegible] هم چون قضای مبرم بر سر رسید و عالی نامهٔ مشکین [illegible]
[illegible] رسانید ابواب عز از و مباهات بر کشود
[illegible] نوشته بود که طبع فیض منبع حضور اقدس از
تغییر موسم از مرکز اعتدال یکسو بوده بجانب کثافت
و ملالت گراییده [illegible] کسل و بیکرانی انقباض بدنی ناتوان گردیده

از استماع این خبر ترددهوش فرسا وطمینان ربا پیرامون خاطر نیاز ماثر گردید ناخن اندیشه
سینه راحت و استمالت بخراشید شافی مطلق و حکیم برحق ذات ملایک صفات را از جمیع کروهات
روحانی وجسمانی محفوظ داشته بر مسند جاه و جلال اقبال دارا بحرمت النون و آله الامجاد سخت آرزومندم
که براه ذره پروری و بنده نوازی از چگونگی احوال کرامت اشتمال بندگان عالی متوسلاً
آگهی رود و از کیفیت شبانه روزی همایون عنصر مطلع گردد تا مژده زندگی بخش تندرستی
و بهبودی حضور والا بسمع نیاز نخواهد رسید ناخن تردد چهره دل را خواهد خراشید حضور والا
از نواے عیب بهره گداز کلک جواهر سلک گردا زنگار بارگاه فلک اشتباه حضور اقدس
ماهی دل نیاز منزل این وسیاه بر یک اضطراب و اضطرار غلتان و تپان گردیده و
از غایت هواے هیبت و خوف بید دلم بلرزید و از شدت هراس و قهرداوری پاے
استقلال بخلاب ناشکیبائی بلغزید و لشکر اندوه در کشور سینه خیمه زن گردید و بساط انبساط
از ایوان خاطر در نوردید نشیبے در گاه عطار در قم مے نگارد که کدامی نگاشته این نامه سیاه
خالی از گرد حقارت و خار ذلت سوسیشی که چشمه فیض بحق زمان و زمانیان خصوصاً این
نمی شنود واز بهر مکاتبه و و دتحقر و غبار تذلل او بدیده دل میرسد ازین سبب یک گرد
خاطر عرش مناظر گرانی گراست و آئینه سینه فرتاب گنجینه از صدور نا ملایمی و بر همی چهرا
از شهود این معامله سرمه دانش و بینش از دیده هوش و خرد الطبعیانی امواج خونابه اشک
فرو ریخته شد و رگ اندیشه تهبت و آسودگی از کار رفت و نزع و هراس گسیخته شد
که این گرد باد از کدامی دشت پر خار کدورت و غبار برخاست و این هنگامه
براے کدامی مصلحت در میدان ارادت و عقیدت این بود
که بندگان عالی خاطر غوامض شناس و دقیقه رس و دانش
در ذات خود فراهم دارند و نیکو میدانند که آلودگان
که در معاملات بلند و امورات ارجمند خاک بارگاهان
و اشیاء محجوبه و هر غوبه آن خداوند والاشان را که و
خود را بخاک معصیت بیالایم و ایاغ صهیبے تلخ خوار را فزانکه بیهوده سرائی را اشتهائی

در سایهٔ باغ دلکشا که نشانده و پرورده آن قبلهٔ دین و ایمان ست بلکه و ساغر شهرت بلندی آن خود
هرزه گوئی در بزم پاکے ترتیب داده بندگان حضور ست بے محابا بچشم و گل آبروے هزار رسالهٔ
از منقار زاغ دنائت ورق ورق پریشان گردانیم و گرد بزه مندی بر دامن عزت خداوندانه
بر فشانیم حضرت من این آستان بوس دیرینه از چنین شورش نفرت خیز عاقبت سوز متنفر نهاد و در سنت
و از چنین آتش افروزی و کیشه داری از بس نفور جبن پاک نفس را آزردن و در خرمن سبابا
آتش جهان سوز بدطینتی زدن ست ولی نعمی ملایک خود را رنجانیدن گلشن سعادت را از سموم
مذموم زبون نفسی از بیخ بر کردن ست امید که برین آتش غیظ و غضب آب کرم و نوازش
انداخته شعلهٔ جوالهٔ بد مهری را منطفی فرمایند و از خطائے این قدیر روسیاه که در حقیقت تهام
صریح است در گور نه پیچیده ماتخل پوسیده و کهنه در زمین ارادت و عقیدت ایستاده است
که تاب افگندن برق غضب داور وقت ندارد و زندگی با شاخ بے برگ از باغ
خلوص و بنار بسته است که طاقت برداشت صدمهٔ رعد قهر فرمان غرماے زبان در چند
بے چند این بر سے مزاج تقدس امتزاج از خواب ذهولت سر بر دارد و بگوید که شجر
خشک را در گلستان سبز نضارت آگین جا نے دهند و نهال بے ثمر را در بوستان بهشت آسا
[illegible] نظیر ایستاده و سالم نمیگذارند این کهنگی ما هم درین باغ جا دید بهار که مراد از دربار
بار است بے آسیب نخواهد گذاشت و تخم بوسیده و کرم رسیده بودن ما را محفوظ و
مصون از بلاے آسمانی نخواهد داشت چون جوش دریاے آزردگی حضور فیض ظهور
[illegible] دی و پژمردگی غنچهٔ خاطر این نیازگر است زیبا آنست که اسباب بر انگیختهٔ
[illegible] ستا [illegible] ے اجرش بے گناهی پیش خدام گردون احتشام بجواهم منصوبه رسوایی [illegible] اندوختن
[illegible] تقصیر [illegible] اشتمال نیست سبب آن چنین رو داده بود که درین نسبه یک مسوده
[illegible] هشت جزو کتاب الخط باریک خط سراپا غلط و بے ربط عربی عبارتها
[illegible] ن بجاے الطباع بلا انضباط سطور نامربوط و غیر منقوط همچو نوشته
[illegible] نته عشره این همه ها حلیهٔ انطباع پذیرد و درنگ تراخی بمیان
[illegible] شد با [illegible] دارا [illegible] خواهد بود چون دیدم که تصحیح و درستی و بر فراهمی چند گونه ماهران

ودانندگان وخرده‌پژوهان منحصر است و اجتماع چندین ماهران متعدده الفنون در یک
آوان صعب و دشوار و محال است و تیاری و درستی آن کار دقیق و نوردیدگان
طریق تحقیق درین قلیل مدت بعید از قیاس وخلاف دانش ست خیرخواهانه بطور اطلاع
بندگان والا را از حقیقت حال وکیفیت اشکال آگاه کرده بودم وتنگیها که در اجرای کار
وانجاح مرام مرئی بود مت وعن بحضور پرنور خاشیه بوسان درگاه اشرف گذارش
کرده‌ام وهمگی کیفیت خرابیها و نقصهای کم وکاست بخدام انور عرض نمودم ونیز بیدلی
وپژمردگی خاطر ملازمان از نا یافتگی تنخواه که از سه ماه بی آب و دانه اند ضمناً بزبان خامه
نیاز طراز سپردم تاکه خدام عالی مقام پندارند که ازین فقرهای گوناگون حرف وقت یاد
از فرمان عالی شان که هفت روز است خواهد گردید حیف هزار گونه حیف که همه دلسوزی
وعرق ریزی ما باعث دلدوزی وغضب افروزی وکینه توزی شد وتمامی جهد و کوشش
بندگان بطوریکه کدورت وحسرت اندوزی شد تخم نیکی کاشتم خرمن زشتی بر داشتم بنای
باغ ارادت تمام بود داغ ندامت یافتم **قطعه** این چه شورلیست که در دور زمان می‌بینم
دشمن خویش همه پیر و جوان می‌بینم * در نوردند همه فرش وفا و الفت * جا بجا خار جفا تیغ وسنان
می‌بینم * هر چند براه وفا کشتم خار جفا بر داشتم شمع عقیدت و ارادت در بزم خلائق
برافروختم بجای سرور مبایات و نور عنایات دود اندوه اندوختم اکنون راه زندگی
در تنگی دگر است واحوال این پلاس پوش خاک نشین در صعوبت و غربت نظر
وهمه کار ما بدست همه لیست زیاده آداب

مکتوب بست وهفتم بجناب حضرت بهائی صاحب ظل گستر غریب‌نواز

تسلیمات بندگانه بتقدیم رسانیده معروض میدارد
چون ابر رحمت بر کشت زار خشک و تفتیده نزول فرمود
وخاشاک نگرانی را از صفحهٔ دل بزدود وخرمیکه در باب
ملوک بالا آمد واز نور افشانی چراغ خرد
وکاشتکاران برای تردد و کاشت دادند وکدامی قطعه زمین از فرماوانی عرق

ومحنت چیزی وکوشش بلیغ آن مرجع الانام افتاده نماند ودر سرکاری انآمدنی از انضیات
بخوبی او اشد ازین احسانات گوناگون بارکش منت وکرم و الا ام ایزد جهان آفرین ذات والا
را از همگی صعوبات ومکروهات زمان مصئون ومحفوظ داراد و آنکه درباب تلاش معاش فرزند
دلبند خود شکایتاً قلمی فرموده اند که این نامه سیاه ژولیده طالع مراتب جهد وسعی کماینبغی بجا
نے آرد ولوازم جستجو چنانکه باید بمنصه شهود نے رساند جناب والا این همه خیالات رکیکه وتوهمات
دمیمه ست درین زمان روزگار مثل روزگار گردش و دواودوی است تا پا را از رنج آبله سفر
دل را از بندش نطاق تردد آزرده ومتحمل نه سازند روی روزی در آئینه خیال دیدن نتوانند
استحصال روزگار درین نزدیکی بر بیچارگان بی وسیلگان بسا دشوار است هر که وسیله گزیده دارد
یا رسے لیاقت از حضیض ناکامی باوج کامرانی میرسد و هر که وسیله خزیله ندارد گو افلاطون
وقت وجالینوس دهر و ابو علی زمان باشد کسے بپشیزه و خرمهره نے خرد ما را است حال
که خاک افشان و سرزنان همین دشت پرخار ام چون دستگیرے واثق و معاونے
صادق ندارم در وادی یاس و هراس بهزار جان فرسائی و جگر کاهی بهر سو دیوانه وار
میگردم و خاک حسرت بر سر مے افگنم و خار کلفت بپاے جان مے زنم و از دشنه مایوسی سینه را
مشبک میدارم مردمان روشن طالع خفته بختان دل وسیلگان را مے گویند که شما را دستگاه علم
در کاربرآری مهمات مالی وملکی حاصل نیست وسواد لیاقت ولیاقت در نهاد کامل نیست اگر
جوینده روزگارم بخت فارسی خوان است آنرا گویند که این زمانه انگریزان است شما بزبان انگریزی
[illegible] ندارید لهذا هیچ رهی ست و اگر ساعدت وقت انگریزی دان باشد او را فرمایند که تا
[illegible] عربی و فارسی شرف آگهی نیابی لیاقت فهمیدن اصول قوانین ونشر قوانین
[illegible] همه علوم چه دینی و دنیوی قادر باشد و از هر باغے گلے
[illegible] فرو نری چشیده باشد و از هر چشمه و هر بحر کرا آبے چشیده باشد
[illegible] ت کثیر است ولشکر ضعف و ناتوانی بر ارک برنائی و شباب
[illegible] ل تو سد دیر سرانجام شدن تواند حضرت من بر اسے
الن [illegible] ت وصدمات جان فرساست که بکالبد گفت نے در آید

وبکیال بیان نمی گنجد جہانے درین شورش آبرو ربا ابتلاست وعالمے ہماے روزی را
جویاست کشود کار از کلید تقدیرست تدبیر را ہیچ مدخلی نیست ہفت سال ست
کہ صورت آسودگی وبہبودگی براے برادر مذکور رخ نموده وبہ ہیچ کس وبہ ہر اسباب
وابست میگویم اما ہرگس بر تاب دادن موجود است راه مقصود کسے نماید چون کار
چنین گره در گره است باید کہ تکیہ بر خدا باید داشت وکرم او را پس وپیش باید انگاشت
ہمہ بے دستگاہان او دستگیرست وبرآرندهٔ مقصود از صدف ہر دو ہمہ امیر وفقیر است
اکنون زیباست کہ پا تا سفر بپوشند وساغر مسافرت بنوشند ودرنجاے بے تکلف برسند
من جہد کنم شما دعا از خدا نمایند اغلب کہ عروس مدعا جلوه نازہم شہود گردد وآغوش
آرزو آرزومند را گہر نشاط وانبساط بخشد وغنچہ تمنا بہ اہتزاز نسیم عنبر شمیم جہد ودعا
بشگفد ورياحين اميد بہبوب صبا تبسم درآید ومن از زخم سنان زہرتاب
طعنہ دوستان فراہم وآن ستوده درون از کاہش فکر معاش اطمینان یابند
جناب من از روزے کہ دودمان ما خاک ویرانی وبربادی برسر ریخت ومعاندان
تیغ جفا واعتساف برآہیخت ودر گلستان آسودگی صرصر فرسودگی رسید و
بجاے عندلیب نشاط زاغ صعوبات ومکروہات گوناگون نشیمن گزید ولم
از بود وباش وطن مالوف دل برداشتگی خاطر بردوش جان کشید وبہبودگی
خویش در دیار غیر بدید میخواہم کہ از خار وخود خود غبار ہستی خویش صفحہ جنت نظیر
وطن را پاک ودامن قلوب نامہربانان کدورت آگین را صاف سازم وبہ ورا
رخت اقامت شاست انتظار را بکشم وزیاده ازین خار راه کسے نشوم ا
کہ آینده از خاک ناپاک ناگذار بے خزان وطن را
ما را از صفحہ ہندوستان فردوس آئین نابود چند ا
آزار ده خاطر دشمن را ہم مکدر نہ سازد چون دید
ازین درویش آشفتہ درون خار کینہ در دل
وپیوستہ سنگ جفا بر شیشہ خاطر مے زند وغبار

ازین سبب مرغ دلم جناح کشاے بلندی پرواز ست و بر شاخ نخل دیگر آشیانه انداز والسلام

مکتوب بست و ششم (۲۶) بعرض بندگان عالی متعالی خداوند خدایگان پشت پناه بیکسان والا
دستگاه خاک نشینان دستگیر عاجزان گردون بارگاه ثریا جاه سلیمان حشم سکندر خدم دام اقباله
پس از اقتباس انوار عتبه بوسی که سجیه رضیه عاکفان آستان ملایک نشان ست معروض میدارد
از عرصهٔ دراز و زمانهٔ فراز ما بندگان بمیدان هولناک صبر و قناعت تکاپو مزید داریم و از
خار خار تردد و وادی شبانه روزی درین دشت الماس زیر کف پاے جان را مشبک و
خون افشان مے یابیم و بهمگی نشیب و فراز و کوه و هامون صبر و قناعت که انتهی نورزیدیم تا هنوز
بمنزل آسودگی و بهبودگی نرسیدیم و از سنبل شیرین آرزو دنفیدگی زبان را بهره آگین نکردیم
و کشتهٔ توزع و تشتت از سینهٔ تمنا برآوردیم و از صحراے تنگدستی به شارستان [illegible]
نرسیدیم یعنی سه ماه ست که بے آب و دانه صرف بقدرت قادر زندگی بخش و حکم داور مطلق
مے زئیم و خون دل میخوریم و آب اشک مے چشیم چون ظاهر و قائده رزق از [illegible]
خورش و روزی ما همچو گروه سبوحیان جز یاد رزاق برحق نمانده و نخل فریاد و فغان [illegible]
خیابان بارگاه خالق نه نشانده ایدون یاد خدا و ذکر ایزد بے همتا کار غذا میدهد و هر کس
زجرگه ملایکانه مے زید جاے دید بندگان والا است که حالا بمیدان صبر و قناعت که جا
[illegible] سے دم زدن و پا نهادن نمانده کدامی طرفے و سمتے نیست که در انجا اشهب تکاپو [illegible]
[illegible] گوشش [illegible] رانده و [illegible] که نهال تکاپو به آنجا نه نشانده حالا ما را ازین [illegible]
[illegible] زندگی فشار صبر و توکل بر ورند و بدیگر خیال صعوبت اشتعال [illegible]
[illegible] قناعت بر زخم جگر پاشیم یا حکم عطیه تنخواه واجب الادا [illegible]
[illegible] تسلیم و روزی داده و بخشنده رازق مطلق [illegible]
[illegible] الا اکنون جمیع مراسم و لوازم صبر و قناعت بتقدیم رسانیده [illegible]
[illegible] انگاه عنایات و توجهات آن قدسی اساس [illegible]
مردمان [illegible] صبر و شکر کامل العیار شویم اگر خدا نخواسته [illegible]
نرسید و تشنگی بمیردیم انبار افسوس و حسرت همراه بخاک ببردیم حیف [illegible]

هستی چند روزه از وظیفهٔ جلیلهٔ شکر و سپاس ناآشنا ماندیم و آب از چشمهٔ شیرین لئن شکرتم
لازیدنکم نه چشیدیم رجا که حالا به گلشن آباد سپاس گذاری رسانند و بارگران صبر
و توکل از دوش جان ناتوان ما بردارند و دردی که بر دل میگذرد از آن چه نالم
و از سوز درونی خود چه سرایم که از درد ما آسمان خون شفق میگرید و برق مضطربانه می‌طپید
و ابر از دریا اشک افشانست و رعد نعره زنان و آه کشان ست و کوه پاش پاش و دشت
پاره پاره و دامن گل گریبان چاک و بلبل نعره زنان غلطان بر خاک با و سموم نشان از آه
دردناک ماست و طوفان نوح اثر از گریهٔ بی باک ماست تیر دعا از زشت کرداری و
نابکاری ما به آسمان نمی رود و شمشیر قضا از آب زندگی فرسای خود گلوی خشک سینه‌ها را
سیراب نمیکند و درد دل پر درد ما دا اکا جوع جوع است و مشغلهٔ خاطر محزون پیوسته
خضوع و خشوع ست در زمین امید تخم جهد کاشته بارها نمی دواند و نخل آرزو از آب
ریزی چشمهٔ چشم ما ثمرهٔ ما تمنا نمی دهد خزانهٔ قناعت به پایان رسید و بهار توکل بخزان
گرائید و کمر استقلال شکست و قصر همت و استقرار از صدمهٔ سیلاب هراس بخاک نشست
درین عالم یاس و بیچارگی اگر نگاه مرحمت شود بجاست ورنه فریاد و فغان پیش خدا است
تا شور جهان از زمین و دوران گرم و سرد زمانه کهن جهان ست مائدهٔ فیض عام گسترده باد آمین

مکتوب بست و نهم ۲۹ بجناب فیض مآب منشی صاحب منبع فیوضات گوناگون و مجمع
بوقلمون گوهر دریای کرامت و افادت و جوهر کان ابهت و جلالت زاد افضاله
از دستار تسلیم و نیاز تارک جان ارادت جا دیدار داده خادمانه و ممنونانه عرض
فلک احتشام ام صحیفهٔ شریف مرقومهٔ بست و هفتم ماه جنوری [illegible]ع جلوهٔ جدید و بر
کلبهٔ تاریک این نیازگرا را آفتاب عالمتاب مباهات و افتخار نورانی فرموده [illegible]
مندرجه کسوت انکشاف پوشید و بوی اطمینان از نفحات مضامین دلاویز مشام
نوشته اند که تذکره به طرز دلنشین و طور متین که نظیر خود [illegible] عالم تمثال ندارد از
تصنیف حضور نواب صاحب زیر طبع ست و بعد یک ماه لباس تکمیل در بر خواهد کرد
و اکلیل تجمل بسر خواهد نهاد و یک نسخه به این روسیاه هم مرحمت خواهد بود از این

نوید سعادت جاوید جان بجان آمد و امیدے که در پردهٔ دل نهان داشتم بگوش آمد
از فضل ایزد بے همتا رجاے واثق ست که عنقریب این عروس مسرت الحجله گوش بمنصه
دیده جلوه گر خواهد بود و این همه که هست پرتو تفضلات بے پایان و توجهات بیکران آن
ذات همایون صفات ست ورنه این نامهٔ سیاه کجا و این دولت بیدار کجا کلام ملوک
بملوکان میرسد و به فقیران سے گلیم رسیدن بس اشکال ست چون آفرینندهٔ لیل و نهار
آن برگزیدهٔ انفس و آفاق را جوهر غریب پروری دیده نوازی بخشیده هست آنجناب
این احقر را از فیض جبلی و اثری فطری خود به اوج آرزو و به طارم تمنا رسانید تا زنده ام
بند احسان سامی ام اگر ناگوار طبع معلے نشود و مخل اوقات شریف نگردد از مضامین
تذکره آگاهی رود آیا تذکرهٔ امرا از زمان ست چون مآثر الامرا یا تذکرهٔ شعرا رشک سحبان
جادو بیان ست یا تذکرهٔ علماے ذوی الاقتدار ست و ثار است چرا که آرزومندم که حسب فهم
کم مایه هیچ پایهٔ خود آنچه که در عمر خویش یا شنیده ام از آن هم مدد شایسته آفرینندهٔ
اقدس را بدهم اگرچه ضعیف تر از مور و کم زور تر از پشه و ناچیز تر از ذره ام چون
سلیمان دعوت مورچهٔ ناچیز در زین بود همین سان سلیمان اگر عرض ما بندگان بدرجهٔ
استجاب رساند و به کرسیے پذیرائی نشاند جا دارد شاید که کدامی واقعه از واقعات
دیده و شنیدهٔ ما سزاوار درج تذکرهٔ اقدس باشد لهذا دست بسته عرض پرداز ام
که کیان خامه نگاران خود را بدایتے مبرهن و ارشادے بیّن رود که فهرست مضامین تذکره
در تن غلوش نگاشته در اینجا ابلاغ دارند و نیز این هم پرسیدنی و دریافتنی است
که اگر تقریظے از این جا فرستاده آید در اختتام تذکره جا خواهد یافت یا گوشهٔ عاطفت بران
پیوند دل نخواهد بود هر گلشن را خار بند و احاطه واجب است تقریظ ما بندگان هیچ خارش
و خار بند خواهد شد اگر ممکن الوقوع بود نوک خامه بحقوق قرطاس النفس سائیم و جوے خون
دوات بر سطح کاغذ بیزنم قبلهٔ فکر و اکثر عروس تقریظ را به انجمن ظهور آرم و چون
بیند که بارش در کتاب نا ممکن ست خاموش باشم و این هم پرسیدنی ست که سپاس نامه
عطیهٔ تذکره بوقت رسیدن او به بندگان حضور نواب صاحب دام اقبالهم روانه کنم

یا بالفعل آنچه مصلحت وقت باشد آگهی ضرورست از درازنفسی و طول نویسی این خاک نشین ملال خاطر
نه شوند زیاده نیاز است و بس زمام اشهب خامه بدست اقبال باد هر قوم هفدهم ماه فروری سنه ۱۸۶۶ع
مکتوب ششم اسم بحضور ابهت و شوکت گنور ملجاے مستمندان و ماواے مفتقران فلک تخت
ملک عظمت داو ید داوران فرمان فرماے زمان و ام افضالکم دلق تسلیم سراپا تکریم بر دوش جان
انداخته عتبهٔ والا را قبلهٔ حاجات ساخته سجدات عبودیت بتقدیم رسانیده معروض میدارد
دو ماه میگذرد که خرده نگار درگاه آسمان پایگاه از تیغ صداے جان گسل یاس و هراس ما
نمک خواران مائدهٔ افضال را بتر سا بند که ازین باز بالوقت سرکاری زیستی و بے روزی
بدرگاه رازق برحق گریستنی خواهد بود ازین نواے جان فرسا سخت بترسیدم و بیدآسا
بر خود لرزیدم که اکنون قبل از جان دادن نان دادم و بے نان تا کے زنده خواهم ماند
و به یقین پنداشتم که اجل عنقریب میرسد و این کالبد خاکی بخاک زود تر پنهان میشود
بیمار دم شدم و سے دیدم که نخستین اتمام تنخواه میشود یا انجام انفاس روے نماید اول ثمر
رزق از شجر جان بر زمین مے افتد یا شاخ زندگی از تبر فنا بریده میشود درین یاس و هراس
گران جانی ها کمیکشیدیم و منازل زندگی را بکرب تمام ے خانگار آسے بریدیم سزاوار دیدنی
بود نه لایق شنیدنی بهزار ذلت و خواری و اشکباری و سه ماه تنخواه باقی مانده بسر بردم
و بسا خون دل خوردم به هر ماه قطعه برید تنخواه از جانب سرکار و به هر دم کاهیدگی انفاس
این سبب اساس از طرف پروردگار درین زود خورد و قطع برید بودم که دفعتاً مژدهٔ
جان افزود و نوید مسرت اندوز از منشیے سالخه نگار آستانهٔ شریفت شنیدم که الوفع
سرکار بار اجرا یافت و آفتاب عنایت و اکرام از مطلع مغرب التوا باز طلوع شده
مجدداً بر سر علیه خوران بتافت و بگلزار جود احسان نقش بهار نضارت و تازگی از
سر نو بنشست و عندلیب تفضلات و بخشش بر گلهاے گوناگون زمزمه سنج گشت و
آن عنایت بایجاد آمد باشندگان چمن باز آشیانه بر شاخهاے مراد بنا کرد و غنچهٔ تنگدلی
از مزاحمت و خوشی طبعی نسیم جنت شمیم بخنده گرائید و اندوه درونی و احزان روحی مبدل
بمسرت گردید و نرگس چشم سپاس کشوده بکمال ادب نگاه بر پشت پا انداخت و لاله پیالهٔ

شکر و سپاس بدست نهاده خود را بخیابان عبودیت بیکپا ایستاده ساخت و فاختهٔ برقلهٔ شمشاد
نشسته تسبیح لئن شکرتم لازیدنکم بخروش الحانی شنید دلنواز بخواند و بلبل نکوبختی و وجد
اَللّٰهُ یبسط الرزق لمن یشاء بصحن چمن نشاند ازین نسیم انبساط و هوای نشاط گل زندگی
بشگفت و مرغ اندوه و الم بآشیانهٔ فنا بخفت الکوثر اند سپاس بقیاس و لذا شکر بغایت
از گلوی جان میسرایم و زخمهٔ شادمانی و کامرانی برتار فراخ دلی و آسوده درونی
میزنم و به پستان منت پذیری و احسان ورزی آب از چشمهٔ چشم نیاز میدهم و سرود
خوشی و خورمی می نوازم و بدرگاه ایزد بیهمال و بجناب خدای ذوالجلال دست عابد داشته
و دامن انکسار و ابتهال برافراشته بخضوع و خشوع درد انگیز عرض پردازم و برادمناجات
از حسن عقیدت از پای جان و تحفه داکام رسانم که ای کریم آن کریم النفس
گدانواز را بمراتب علیا و پایهٔ والا فایز کن و حکم جهان مطاع عالم مطیع را بروی زمین
جاری کن و در درگاه او را آسمان بنده و از پاسبان و بر خاک آستان او جان شیفتگان
قربان یا رب بحق یا رب العباد

مکتوب سی و یکم بموقف عرض ایستادگان بارگاه ایوان پایگاه کیوان دستگاه ثریا
شکوه برجیس سطوت جناب نواب ملایک آب فریدون قباب دام اقبالکم ناصیهٔ نیاز را
از خاک سجود ناصیه و آستان گردون نشان نورانی ساخته میرساند عرصهٔ یکسال ست
که از عطیهٔ شریف مشتمل نسخهٔ کلک جواهر سلک بندگان عالی متعالی سر افتخار را بلندتر
از عرش معلی یافتم و بتقاضای خلوص و تخلیه بجا دررا ماثورهٔ دلچسپ ذخیرهٔ عبارات و
اعزازی اندوختم اما دل نیاز منزل پیوسته جویای دیگر تصانیف لطیف ست پیش ازین
از جوشش عقیدت و خروش ارادت آرزومند تمکنهٔ ضمیر نیاز تخمیر را بپایهٔ عرض خدام والا
رسانیده بودم جواب آن بوضوح انجامید که تذکرهٔ شعرای جادو گفتار به اصلاح بندگان عالی
کسوت ترتیب می پوشد هنوز در خلوت خانهٔ مطبع ست و تا پیکه حلیهٔ جهان آرای انطباع در بر
کرده به بارگاه حضور سراپا نور برای اقتباس انوار خاک بوسی دربار گهربار اقدس
خواهد آمد همان وقت یک نسخه این عقیدت طراز راسخ الاعتقاد سراپا انقیاد را هم مرحمت خواهد

چنانچه نام این نامه سیاه به فهرست علیه پایان شرف اندراج یافت ازین نوید کرامت جاوید دل
همچو گل شگفت و مثل بهار تازه و توانا گردید و سجدات سپاس هو دسے گردانیده شد چون از جنوری ۱۸۶۸ع
تا جنوری ۱۸۶۹ع عرصهٔ یک سال دامن امتداد بر سر زمانه کشود و انتظار مزید با نتهار سید و شعلهٔ آرزو
این آرزومند ملتهب و دود اشتیاق از فرط یادگاری منسکب است امّا این دم آفتاب تمنا
از خلوتخانهٔ خاور جلوه افروز کلبهٔ احزان این رو بیش در لیش نه شد هردم اضطرابم از دامن
اشتعالک نالهٔ آرزو را به کانون سینه مے افروزد و کالاے استقلال و استقرار را از
حجرهٔ دل هیزم آسا مے سوزد که مبادا نام این ناکام از دیوان حافظ علیا که نسخهٔ لوح محفوظ است
از دود نسیان و فراموشی رفته باشد و نقش خیال این نیاز اشتمال از آب سهو که خاصهٔ اوراق
از دامن یاد فرو شسته باشد لهذا عرضیهٔ تمنا بطور یاد دهی بندگانه معتقدانه ارسال دربار
فیض آثار است که وقتیکه تذکرهٔ مذکوره از قعر دریاے قوه بساحل فعل بر آید یک نسخهٔ عطیه جهت گرد
دیگر التماس دست بسته هم دارم که درین زمان زبانی بر صادر و وارد و بر اقاصی و ادانی
بگوش ما خاک بوسان آستانهٔ ارادت رفته که بندگان عالی را بیشتر شغل در شعر و سخن مے ماند
و عروس مضامین دلاویز خاطر فریب از حجلهٔ عالم غیب بمنصهٔ ظهور جلوه میدهد و لبنات خیالات
معنی طراز بلندی گرا بزم شاعری را از شعلهٔ درد انگیز انواع سخن گرم میدارند و بساحات مقالات
شیرین ادا انجمن محفل را از بهار شیرین سراے رشک فردوس مے فرمایند و گلکدهٔ سخن
و حدیقهٔ اندیشه از رشحات سحاب توجه حضور لامع النور شاداب تر از قلوب اولیاست و
چمنستان معانی و گلستان فکر از آبیاری ترشح آب عنایت والا سطر اتراز صحن بهشت
جان افزاست شعر گفتن اگرچه بادی النظر شغل عالیست و غبار تردد و خاشاک فکر را اجاره و
متعالیست امّا براے بیکاران و تیره کامان مفلس و ناداران نه براے سلطانان جهانبانان
و خدیوان و حافظان زمان کارفرمان گزاران و جهانداران گیتی ستانان بهتر از شعر
گفتن گوهر معدلت در سلک ابت و جلالت سفتن بست و بجاے نغمه و الحان خوش نوایان
در زمزمهٔ تاریش صداے مستفیضان و داد طلبان و زخمی دلان و ستم دیدگان
از گوش دل شنفتن افضل الاشغال و اکرام الخیال است چه خوش بود که زمام توجه

از نظاره مرگ رخ از حیات بگردانید و کالبد خاکی در کنج گور چو گنج مخفی و پنهان گردید از آن زمان بعض وابستگان او از من آنقدر برهم و روگردان و کینه گرا شدند که از گفتن لیسا و درست و شمردن شمایه آنها بیدار کردن فتنهٔ یوم النشور ست بوته کینه و کانون بغض را از انگشت عداوت وقساوت درونی بهیجے برافروختند که اگر عشرهٔ عشیرش به سلک تحریر و رشتهٔ تقریر کشیده آید هرگز بگوش اعتبار درنگنجد و روے گوارا به آئینهٔ تصدیق و یقین نه بیند ستمیکه ظالمانه و جوریکه بیدادانه کرده اند این ست که در گردن جانم زنجیر اتهامهاے گوناگون و غل بهتان طوقلهو بسته اند و مینائے ایمان خود را بر سنگ جفا درشکسته اند و از دشنهٔ طعن سینه خراشش و سنان شکوهٔ زندگی تراش روے دلم مجروح کرده اند و طائر جان را از خنجر خون آشام دشنام مذبوح کرده اند به کمال خیره چشمی و بیوفائی دلیرانه میگویند که گاہے زوجهٔ خود را از زر و جواهر نه نواختت و از لباسهاے زرنگار رنگ مزین نه ساخت و بر سر بر عروج خورمی و شادمانی نه نشاند و در برو رح عیش لیساط انشاط نگسترد و نه وقتے داستان از کتاب آسودگی و بهبودگی خوانده و نه گاہے وکشت تمول و تجمل به رکشاره دستی افشانده و نه گاهی در دیگدان آتش فراغ روزی افروخت و نه گاہے ذخیره فارغ البالی و خوشحالی در کوشک اقبال اندوخت و نه گاہے گداے پارهٔ نان انه مائدهٔ اش یافت و نه گاہے خورشید کرم و بذل بر سرش تافت پوست افلاس مصاحب خاص ست و پلاس نکبت و غربت مناص از چنین افتراهاے جانسوز و بهتان ح اتهام فتنه افروز آئینه دل را از زنگ کدورت و غش قساوت تیره کرده از چنین سخن چینی و افتراپردازی چشم محبت را خیره کرده شبے نیست که دشمن بیداد باطن بر فرش خار حسد نه بخفت و روزے نه که معاندین تباه سگال در راه حیات غبار عداوت نه انگیخت کسے که در دانست آن بیباکینان با من دردمندانه در آمیخت فوارهٔ اشک النس او را از کار حیله و فسونگری بگسیخت و کسے که بخیال شان چراغ تیمارداری بیجانه نابرافروخت معاً دیدهٔ نورش از سوزن جدل بر دورنی بردوخت چون دیدم که بودن ما به سبب غبار تنهائی و تندصرصر بیکسی در گلشن آباد وطن سخت اشکال ست و افروختن شمع بسر زندگی درین تندباد بے مساعدت و معاونت یاران غمگساران از بس محال تازگئ باغ بے آبیاری سحاب دشوار و روشنئ چراغ بزم تعلقات بے امداد روغن و

فقیر بود از کار و آسودگی در وطن بے استعانت معاون بعید و بهبودگی در مولد مجالست جلیسان
ناپدید بلا ازین صدمات کلفت سمات نهال قامت از صرصر اندوه و احزان خمیده و گریبان معاشرت از مقراض ملالها
واشگافته درونی بدرید یاران بزم مصاحبت را دیدم که در بوتهٔ کینه آتش حسد افروخته اند و کالاے
محبت سوخته و آشتی بیگانه و بهانه ماند دارند و بچشم خصومت و عداوت نظرے اندازند نائرهٔ کبر و منی
در تنور سینهٔ هر کس مشتعل و هر نفس به پیچ کنی و دل خراشی و آتش [illegible] خانهٔ بزم تو و مشتعل ازین معنی [illegible]
و چشم جان نور بینائی دیگر یافت و آفتاب کشود حقیقت بر کشور دل بطرز جان افروز بتافت و بهر ذره
و هر برگ کاه و در هر قطرهٔ دریا جمال جلال ربانی موج زن و کوکب کمال هدایت نماے یزدانی تابان و
نور افگن یافتم و بارقهٔ قدرت عز و عظمت و تعالے از فرش تا عرش درخشان تر از مهر و ماه دیدم دریغ
دنیا را مبتلا بپنجهٔ خزان و گل هستی را بستهٔ دام سموم فنا مخمول و پژمان پنداشتم موج انفاس را چون آب
بے آبجو بیروانی و طائر عمر را مثل هوا در بیپرانی انگاشتم و همه موجودات را بستهٔ زنجیر قضا و قدر دانگی
بجبر و قسر را در حیز مشیت خداے اکبر یافتم از معائنهٔ این حال بلا تحاشا جانب بیداے فضاے و تعا
(بمعنی بے ترس و بے پروائی)
شتافتم و شهباز دل را از صید مرغ الفت و محبت همه اشیاء فانی بر داشتم و بعشق یزدانی و محبت ربانی
در آویختم و بادهٔ کامجوئی هوا و هوس از زاویهٔ دل بر ریگ نسیان فرو ریختم اکنون حال لیے دارم که نتوانم
و در ماجراے درونی در سلک بیان نهان نتوانم گفت آه هزار آه تا راجل و در راه منزل دور و دراز
شب سیاهی لنگ و مسلک تنگ رهبر غیر از شریعت محمدیه و طریقت مصطفویه روبرو نه دستگیرے بجز
اندوه و دردولی هم پهلو نه ازین تنگی و نافراخی خواستم که تودهٔ جسم خاکی را به آب عشق الهی بریزم و
کوه سراسیمگی یاد آور بیئے داور برحق بر دوش جان برانگیزم و گردن نفس را لفس و الپسین و
هردم را دم آخرین میدانم و کوے گور را آرام گاه و گوشهٔ لحد را فردوس کده مے انگارم وطنم بعد انتقال
دیوان رستخیز هر جا که خدا ببرد آنجا است و مال و متاع ما پیرا ز حساب و کتاب روز بازپرس از طاعت
و عبادت هر چه باقی ماند او از آن ماست نور شریعت محمدیه هادیے ماست و لمعهٔ شعلهٔ عشق الهی
در هر حال رهنما است هنگامیکه در دشت فنا و بیستان عدم سراسیمهٔ خاک افشان بودم خداے تعالے
همراه بود وقتیکه بوے گل هستی بمشام وجودم رسید لباس حیات از کسوت خانهٔ تقدیر پوشید در قلعه
محکم [illegible] محصور گردید و شامل تعلقات دنیوی از نهانخانهٔ قدرت ایزدی نوشید تا عدم هم خدا
(جا افتد)

ولبهان نابود — خالق اکبر را چون لب تفسیده و دل از آتش حرمان سوزان ولبیان مے یابد + آب [illegible]
و رحمت بے اندازہ از دریاے کرم خود مے رساند چون شکم گرسنه و تن عریان مے بیند جامه [illegible]
مے پوشاند و طعام لذیذ میخوراند چون بگور روم و از بازار جهان نابود شوم همان ذات برحق انیس ست
بدینسان که در آفتاب محشر برهنه پا شتابم در آن دم نیز خداے لایزال جلیس است زیاده چه بر طرازم [illegible]

مکتوب سی و سوم این سپاس نامه ایست از نامه سیاه ژولیده موزر در پریشان حال نکبت مآل
سراپا مدبر داغ دل نجفت عبدالرحمن بخدمت بابرکت والا رحمت کهف الفقرا رئیس الصلحا نخل بند
ریاض ریاضت و منبع شیرین محیط عبادت و اطاعت همراز رموز سنت نبوی و همساز بزم مصطفوی
مولوی مشتاق حسین صاحب دام الله افضالکم - پس از نوردیدن دشت نیاز که ستوده ترین منازل
عقیدتمندان راسخ الاعتقاد است معروض میدارد که شادش نامه مختار با غنا افزا که هر حرفش نگاری بخش
اندوه مندان بی نوا ان باد و هر لفظش امیدواری نماے مایوسان خسته درونان صعوبت انجام ساعت سعید
و آوان حمید بیچ هلال عید بحق روزه داران افلاس و مانند نسیم نضارت شمیم بحق چمنستان خزان
رسیده تفسیده اساس جلوه صدور فرموده ابواب افتخار و اعزاز کشود و مباهات بیکران و سعادت
فراوان افزود و بپاسخ پریشانی و حیرانی براه مهربانی و قدردانی این فقیر بے نوا نوک خامه عنبر شمامه
شده بود کلاز کار زندگی تراش گردش سپهر کج آهنگ رقم استقلال را از صفحه دل حک باید کرد و مانند فلک
در تحمل هر دیاری شب و روز همه تن پا باید بود و بپوار خود در انجا که مرحبا گفته باید داد و بر عنایت
خداے ذوالجلال نظر باید نهاد و هر چه مطلوب و مرغوب باشد از درگاه فلک دستگاه بالطور بطور
بالطور مطالبه باید گرفت و هرگاه که بدل رسد رقم داده ما واپس کن یا کن بهر نوع اختیار ست
و اگر منظور خاطر بود به آستانه بیمطلب بیا و در پنجا شریک آب و طعام ما شود و امداد ترا در راه از پنجا بجهر
که خواهد بود رسانیده خواهد شد حضور فیض ظهور رسم سپاس گذار این توجهات بے پایان منت پذیر
این عنایات فراوان بدل و جان ام و شکر این ره پروری و بنده نوازی از زبان دل و لب جان
وا میکشاید آرم شکر این توجه شما آنست که از گوشت پاره زبان ادا کرده آید و یا از یاوری
و یامردی خواسته سر بپایان رسد + این میدان ناپیدا کنار آنست که اگر طائر فهم تیز بال و هم
شیرین مقال از ازل تا ابد به پرد و زبان تقریر بکشاید عشر عشیر هم از کالبد ادا و کسوت تحریر نمجد

وحرفی هم از داستان سپاس گفته نه آید تا زنده ام احسان مند درگاه اقدس ام فی الحقیقت آستانهٔ
والا سجده گاه ما بندگان ست و خاک عتبهٔ سرمهٔ دیدهٔ ما نیازکیشان ست اما باید دید که بی اوقات بر
گداگری یاوه هرزه در راهی نیشود و کشتی عمر در آب که قلیل العمق و قصیر المد در روانی نه پذیرد و گلستان
زندگی از آب اشک هوای سرد حسرت سیرابی و شادابی نه ورزد و در بازار جهان از امتعه و قمشه
عاریتی رونق نگیرد و بزم زمان از صهبای وام و قرض پایداری نه بیند میگوییم که آن قدسی نژاد
گزیده نهاد هم باز ازین دوستان هوا خواهان خود را باین چنین توا ضعات و توجهات معاونت و امداد
نه دهند که درین باب بسا دقتها و خرابیها است ملاحظه فرمایند که آبروی دوستان پاک سرشت از بار گران
قرض ریختن و رشتهٔ خلوص را از کار داسان گسیختن و بزم محبت و عاطفت را از دود دخان
آز رسم و حیا مکدر ساختن و زر مودت و ملاطفت را در کانون نده گداختن ست برای یاوری
و دستگیری بر نکوهیده مفلس و افتاده از پای همت برخاستن و لوای مددگاری و اعانت
هر خسته خاطر ژولیده درون در میدان سخاوت افراشتن علم گدائی خود به بازار کون و فساد
افراختن و سامان افلاس ای خانهٔ خود مهیا ساختن ست و بنای آسودگی و قصر راحت خود
از کلند تیره سگالی از بیخ و بن برانداختن ست طریقهٔ پرورش تهی دستان و ذریعهٔ معاونت
هیچ مایگان این ست که هر که را مقید سلسلهٔ انکسار بینند او را از دشتهٔ پر خار سینه فگار
ناکامی و نا فرجامی بر آورده به مرغزار نضارت آثار بلند نامی و نیکو ایامی رسانند و از گلستان
بیقسمتی چمنستان دل پژمردگی آرند و اشک کلفت از آب الفت از دیدهٔ دل فرو شویند
و گرد حسرت از چهرهٔ خاطر به بایند و از صحرای جگر خراش بیقلقی به شارستان تعلق و نا[illegible]
وقار تر و از پای طبیعت [illegible] معاونت برکشند [illegible] کم مایه و نا واقف الـ[illegible]
را جوهر صنعت و حرفت به [illegible] اندوختن [illegible] کردن و دقایق بو قلمون [illegible]
کردن ست و غریق لجهٔ تعب و مکائد را بر کنار عافیت کشیدن و آنکه اندر [illegible] ویژه که هر حرفی
به در چاشل [illegible] محفوظ یاد داشت و هر لفظش را در [illegible] دل باید نگاشت
در باب نگاه داشت مراتب حق شناسی حضرت ولی النعم خود فرموده اند به [illegible] هوش [illegible]
و سلک خاطر نیکوترین وجه [illegible] اطاعت و انقیاد [illegible] را [illegible]

پنداریم و هرلحظه آستانهٔ علیای ارباب سے وا و اسے مفاخرت و مباهات دارین سے انکار هم شناختن
حق بزرگان برافراختن علم ذلت و حرمان هست خاک رش اکسیر خود میدانم و بجا فروختن عرق
فلاکت خون دل میفشانم تا شاخ حیات از نسیم انفاس جنبش هست و ذره زندگی از نور آفتاب هم
در تابش بیهست شده وار بحیثیت خادمان درگاه اقدس جا نخورم و دمے از بجا آوری حکم اشرف
غافل و قاصر نیم اما گراهی خدام فلک احتشام فلک احترام آستان بوس و حاشیه نشین درگاه گردون
پایگاه بودن این دروغ ریش را مثل تقویم دیرینه و پلاس پارینه سے انکار ند دلنشزا و مزاحاً
میسپندند که همیشه گشنه و بیغم هم از شیوه نزاوار سوختنست و چراغ بے دهن نالایق افروختن هر
بساط بوسی درگاه عرش اشتباه که سجده گاه عالم و عالمیان و مرجع انام خاص و عوام است
هر بروت سیاه خود بچو نهال نورسته بیابان نشاط سے بالد و بر ریش سفید و هجوم آژنگ آزرده
که مانند موج آب بر صفحهٔ رخسار از کثرت شیب پیری پدیدار سے خندد و بحاله خاموش جا سے آرامیدن
نیماید و دو حاجب و سے ما را از تیر حقد و کینه سے تراشد این گرگونیها درین بوستان بیخزان مانع
رشید والی مجرما قاست شده و این چنین اقامات در اوراق قدامت آتش حسد زده مجبورانه یا
بدشت حرمان سے نهم و تقصیر انداز کاسهٔ گدائی پیش دیگر گدا نواز فرا سے نایم نمیخواهم که دل مورے
بیازارم و پیش دشمن تیغ بقا و دست و انتقام از بنیاهم برآرم و آنکه درین زمان بیفتن آنجناب بگذرین
اورنگ آباد شده از حسن اتفاقات شنیده ام که در زمین دکن فسادے عظیم و فسادی
قدیم هویداست و هنگامهٔ پرخاش مذهبی و خشونت شهری پیداست در میان ملامت گویان
مختلف کیش تیغ عداوت آمیخته و در کمر هر فریق خنجر دو دم شناعت و عداوت آویخته بر عالم آرا
جسے پوشش پوشش خروشش و جشیانه و خروشش آمد طبع خود از دیگ طینت خبیث طویت بر آرد
دا آتش هیچ مجادلت و مقاتلت شجر خود آرائی و خویشتن ستائی سے افروزد چنانچه مهدوی المشرب
مهدی المذهب انجادلت پیشه از دو جهان و هنگام سودن جبین نیاز پیش خالق زمین و زمان
خون پاک شهرا ز تیغ بیدریغ بریک فنا ریخت و رگ هست اورا درین نماز مسا ارکار و ظلم و جفا
گسیخت از برخاستن گرد این فتنه تشویش مزید و تردد بیکران رونمود و هوا اگر اینها بار اندر
و پیش جا نیم فرسود چون توان ... الکمال ... آنجا نه بود و لهذا چندان تعریف نمی رود

نیافتم تا چار چون موش من باران دین در غریبی آفت رسیده کو بکو و در بدر مانند غول دشتی سرزنان و سینه
کوبان میگردیدم و بهر جا که رفتم بانگ جز هیچ برو برو دور شو نمی شنیدم بهزار دشواری و خواری
گذرم به بازار افتاد و همه دکاکین را مانند دست بخیل بند یافت اما یک حلوائی دکان خود مثل باب
کریم اندمانع نده دل و شب بیداران مفتوح و شمائل واداشت و اسباب ضروری میسر داشت
رگ حلم در او بر حال تباه ام بجنبید و شمع تلطف و تعطف بکاخ سینه اش از آتش مروت و نرم دلی بتافت
دلیرانه و بیباکانه در دکان خود جا داد و باره وافر منت الاکرام بر دوش جانم نهاد همچون هم آتش
برافروخت و هیزم فراوان براے گرم ما بسوخت و جامه و اسباب آب رسیده را بتابش آتش خشکانید
و حصیر کهنه که غیر از نقش بوریا هیچ نشان نمیداد براے این شوربه نوش ضبط صعوبت بگسترانید
تا انتشار نور نگاه مانند مرده در گوشه کمر بر بستر بوریا که در آن هم هزار درجه بهتر از مسند شاهی بود
راست کردم و نقد حواس باخته باز بهم آوردم چون آفتاب را بریده سیری و نگونساری ساخته آمد
رو از حجله خاور باز نمود و گریه شمع به پایان رسید خاکستر پروانه بهوا به پریدن ولیک
روسیاه مانند شمع حسرت با سفر به کمر بسته با دل حزین و خاطر شکسته رهگرای منزل مقصود شد
گذرگاه مسافران بزیر آب نشسته زمین بحجاب خلاب ناپدید بود از توارد باران آب در راه تا به
و بعضی جا تا به نشستن و یا تا به کمر بود از این سبب گاه مثل مرغابی بر سطح آب آشنا و گاهی با ضرر داز
ماهی آسا بدرون آب امی پیمودم و گره سفر را از ناخن جهد میداد و از رشته طالع خود میکشود
از هنگام طلوع نیر روز تا برآمدن ماه شب افروز بهزار جانکاهی و عرق ریزی بهشت کروه قطع
منزل کردم از توارد آب و افزونی خلاب سه را به رفتن و پست و بلند کرده و با خوردن
و از تلید سنگریزه و خار های صحرائی کفش پا پاره پاره گردید و لباسیکه بر تن ام بود از
قطره باران و عرق پوسید و بدرید و همچو مشربان عریان و برهنه به پیوده آب قطع راه میکردم
چون بجهان سرای رسیدم دیدم که از موج دریای چمن و طغیانی دریا اکثر سرایه آب فرو رفته
از ریزه طوفان زندگی در ساکنین بگریختند و خانهای کاروان سرا گرداب بلا و آرام گاه
تشنگان و غرقان شدند و نشانی از هیچ نوع در انجا نیست و صورت زمین ناپدید بود و هم
گرداب قیامت خیز و هلاکت انگیز همه جا موجود از دیدن این جا رشته هستی زدا و جان ربا طائرها

از قفس عنصری رو به پرواز آورد و بکار یاس و هراس نقش نبودی و خواستن انکار می از عضو عالم بستر
از غایت بیم و فراوانی هول گریه و زاری هم گلوگیر شد و دود آه هم از کانون سینه تا بلب منتهی
نمیگردید دران حالت ناچار چو دیوار سنگین بحسرت تحیر و تلگین ایستاده بهر سو نگریستم و سے اندیشیدم که دیگر
باید این مشت استخوانم را کدام گرگ پلنگ بگوشت شکم خود جا بدهد و کدام دو بیتر چنگال شغال خونی بچه
این لباس پوستین را از تنم جدا سکند و درین تنگناے تردد از خود رفته و بشیر حواس شکسته حیران
بودم و مرغ نظر را بیسر و بال بپرواز کشودم دیدم که بفراز جا مسجدیست عالی عمارت و رفعت شان
سر بکیوان میساید و گنبد بلندیش از عرش اعظم سرگوشی دارد و دیوارش تک رسیده باز برو
گرائیدم و جان رسیده از سر نو به کالبد خالی بستر بوش کشتائید افتان و خیزان بجا جوار
رسیدم و پناه از آفات زمان و زمین اندو طلبیدم و انجا بانگ بپرداز آن مسجد دیدم که نخو
قهر خدا و نشانے خشم ایزد دیهتا بود و آثار درشتی از لوح جبینش پیدا و نشان خباثت و ناد
از صفحه حالش مبرهن هویدا خشبیش کلال قامت از آیت خاک درشتی سرشته و چشیدر لقد
پرشنوان بیجه او را از کبودی و پیکیشی نوشته و از ناصیه ناپاکش آیه جور و جفا عیان و از
کانون حالش شعله خباثت و قساوت شرسکه تابان و درشان آن کناس طبع خناس
چون ما را گرفتار زنجیر بلا دید رسیدن ما را بپاسے آسانی دو یاسے ناگهانی پیدا شتاباید
سگ بپاسے حالم نگرید و فریاد تعهد پرداخت و لواسے رعونت و خودسری بتمرد افراشت
و از جوش غضب مانند مار سیاه بخود پیچید و تیغ بیاندیشام کشید و خواست که بار سرم از
دوشم فرو اندازد و بیدرودی تمام رقم هستی را از صفحه زندگی ما حک سازد و از انجا که من بهست
از جان و جهان شسته بودم و رشته امید نجات از کار دیاس و هراس درکسسته بودم مشتی
و نیروے دلیرانه بکار برده فیض تیغ چون ریزش بگرفتم و چند مشت دندان شکن بر پهلوے او
بزور تمام زدم که غبار رعونت و نخوت جهالت از بوته دماغ فرو شد و خمار از سر بلند ازسرش
بدر رفت چون دیدم که مزاج آن ابلیس نژاد رو باصلاح آورد و خره و شیکه در دیگ دماغ
داشت اندکی فرونشست بیباکانه و مرتکبانه اندرون مسجد باشان مردانه درآمدم و همه شب
مانند شمع بیکپا ایستاده بهر حال خود زار زار گریستم و مثل صراحی سے دو زانو نشسته ماندم

راحتے زندگی افزا و آرامے خورسندی بخش رسانیدم و از سبزی سبزهٔ نو نظر را تازگی و دم آفت سیدا
بلند آوازگی دادم و از نیرنگی گلهاے گوناگون شادابی و رنگ آمیزی دوحه هاے بوقلمون صنعت نخل را
گلستان ایجاد و تکوین از چشم تحیر میدیدم و بر حسن آفرینش خرد افزاے او هزاران هزاران آفرین
میکردم چون از مشاهدهٔ نعماے قدرت قادر بیچون تخت محو و از خود رفته بودم که دگر بلاے تازه و
آفتے بے اندازه و حادثهٔ زهره گداز و مصیبتے جوان گداز رو نمود یعنی از پرده تراکم اشجار پشتی
مارے سیاه بکمال چستی و زشتی رو نمود ابشد و کفچه خونین زهرآگین را که تیر قضا و خدنگ بلا باید
برباد کرده سوے من بشتافت و مانند تیر پرتاب برسر آمد و از منظر تیز و فکا زهر ریزیه نگریست و آز بیت
جان فرساے دیده جانم ابر دار بگریست چون فوج هراس بر حصار خاطر از هر سو حمله آور گردید
و اقلیم دل را مثل نقطه بر کار محبوس و محصور گردانید و طائر هوش از قفس دماغ بپرید و ولق حواس
از دوش جان برخاک فنا گرائید من از غایت بیم و فرط خوف مانند بت سنگین حس و حرکت ماندم و
بیچو تودهٔ خاک بے فهم و ذکا بے نطق و بیجان بیک جا متحیر شدم از استیلاے جبن و فروتنی و بے مستعجلی گیر
و خودی گردانیدم و از لفظ هشت هشت مار خونخوار را از درد خود میراندم درین بلاے ناگهانی و گردش
آسمانی مبتلا بودم که لشکر بوزنگان از جانب صحرا پویان پویان و بازی کنان جست و خیز در رسید
و مار را از هر سو بمیان گرفته محصور گردانید از آنمیان یک بوزنه که شیر دل و چابک و چالاک بود برق سا
بجست و مار را از دست خود فشرده بشکست و گردن او در دست گرفت بار بار بر زمین بمالید
و بار دیگر مار هم قابو یافته بر تن میمون بطورے پیچید که از شدت کشش و طپش میمون زار زار
نالید و از طاقت طاق شده بسر پنجه بر سنگ بسایید که چرخ جانش کباب آتش جهنم گردید فوراً مار
بمرد و بوزنه از اثر دم زهر انگیزش نقش هوش از صفحهٔ دماغ نیکو بسترد و مرده وار بر خاک افتاد
و همه نقد خودی از جیب سر فرو نهاد چون دیگر بوزنگان یار خود را در چنین نکبت و صعوبت دیدند
که بیهوش مست و زهر مار در جوش و از بیخودی و بیحواسی هم آغوش و سیاحت و تفریح همه کون و
مکان فراموش مار را از بدن او بگشاد و بیخے از صحرا آورده و در دهان خود خائیده عصارهٔ او به بوزنه
بیهوش بداد و ستارک او را از بالین خاک برداشته بر زانو نهاد و کسے کف پا از نکال و زبنده بمیشت
بمالید و کسے بدن او را و کسے بکر دهان سان چند مرتبه بیخ مذکور را از ان صحرا گرد آورده در دهن بوزنه

رو دا دند چنانچه بیرا زیکپاس از دریاے غفلت و بیهوشی برکنار هوش آمده چشم وا کرده مردمک گردانیده
دیاران را دیده بشناخت و نشست آب نوشید و بربالاے اشمار و دیدن این تماشاے عجیب و منظر
دیده وافغان و خیزان بوطن خود هنگام بانگ بساشل غول بیابانی برهنه و عریان بخانه آمدم چون اهل وعیال
مارو سیاه کسیاه تر از دل زاغ بود دیدند و از جوش مهر مادری ابر آسا گریستند و چندین
باشش و روغن تلخ بصدقه خوران دادند و مادر بصد خرمی و خورسندی به بستر استراحت نشاندند و بیشتر
و تمامی سیاهی من از دل و جان پرداختند و آنجا اعرت سه ماه بستر گرا و فرش آشنا بودم و تیر بدیات گوناگون
و مفرحات بوقلمون شام و پگاه خوردم و از کار رنگ مقویات باستعمال آن وردم بهزار چاره گری و
معالجه پردازی پس از کشیدن صعوبات بیحد و بیشمار ز وهم بجور وسے انسان شدم و در سنه
از چشم و سیاهی از رنگ بکاهید و لون اصلی اندک اندک باز آمد و کسوت هیئت انسانی از خلعت
خانه کرم یزدانی پوشید و شربت صحت تندرستی از شفاخانه فضل قادر مطلق نوشید و دیگر واقعات
که برمن رفته و گذشته اند و آنجناب سپس از اینهم بوقت فرصت در زنجیر تحریر منسلک خواهم کرد
و بندگان عالی را خوشوقت خواهم ساخت زیاده آداب ۔

مکتوب سی و پنجم

بجناب گردون قباب معلی القاب خجسته آداب سطار در رقم شد و شمیم
سپاس لوازم نیازمندی و مراسم مستمندی را بتقدیم رسانیده معروض میدارد و تمنا دارم که زین
رو سیاه چه دیده اند و چه شنیده اند که مرغ همایون بال یاد آوری و خامه رسائی را از شاخ
فرخ نهال موالفت و معاطفت ازیک عدم توجه بهواے نسیان و فراموش بپرانیده و ایشیانه
کتاب شفقت و عنایت را از گلستان خاطر فیض مناظر منهدم گردانید از عرصه دراز روے
نامه نامی ندیده ام و خبر خیریت مزاج وهاج شرافت امتزاج نشنیده ام ازین سبب دل
نگران و جگر بریان و سینه از شعله حسرت مجروح است آهنگران سوزان دارم اگر جان سیاه نامه بنده را
باد آوری مستور و شادمان همایون دو رمان عبث اما سلیما از نظر باهور خورشید را تو چه دیده
تا چنین باشد ازین معنی امید واثق و رجاے راسخ از ذات خجسته صفات دارم که ابر الطاف
عنایات را از گذشت تا کنون ازین سلسله باز دارند و بتهیه الطاف از حلقه
نسیان برداشته قفل فراموشی را بکلید یاد آوری وا نمایند که متاع موافقت و مصادقت

مال شل مار وا ژدہاے خونخوار سرمایۂ فسون وجادو ست ومذاق زندگی او سراسر حزن وبحار وست
بخیل بوقش ال بنیا عقبے را بیغر وشد وسخی عقبے را بدینار وجواہر بگیرد افسوس ہزار افسوس آن جناب
از نیرنگی زمان وکج آہنگی دوران عبرت نہ ورزیدند کہ معاونان وپشت پناہان ذات شریعت را
فلک شعبدہ باز چہ سان بخاک انداخت وآہن سر پر غرور او شما از چہ گو بہ بوتۂ خاک گداخت وآن
جوانان رعنا ومدبر تاکہ خود را بالاتر از آسمان ومحکم تر از کوہ متانت نشان مے پنداشتند چہ شد
بیک طعمہ گم کو گشت وآن مالداران بالت آثار روش پایۂ چشم زدن از سریر ہستی بہ کنج نیستی نشستند
وآن خشم تر ازان جاہلیت انتما وآن غضب گرایان رعونت وشوکت افزا چہ طور بکوے نگونی
بنہفت وآن لشکران پیل پیکار وآن شمشیر بران از در وتار چہ سان بخاک ہلاکت بخفت
بحضرت نازم کارخانہ ایجاد وتکوین وعنان ہمہ لذائذ تلخ وشیرین بدست آفریدگار است و
کلید خزانۂ آمرزش وناآمرزش بقبضۂ آمرزگار ست بہ بیند کہ بسا کہن سالان دیرینہ چو شاد ر
درخت درگلشن کامرانی جلوہ افروزاند وبسا نوعمران پری پیکر حصیر فنا مثل کاسہ گردان حسرت
اندوزاند وبسا گلستان تازہ وخیابان شاداب از لطمۂ خزان ناپدید شدند وبسا ایوان آسمان
قبہ وہزاران قصر کوہ آسا کہ از استحکامش کاخ فلک شکستہ بود از سیلاب ہستی بخاک گرائیدند
ہر دم از نیرنگی چرخ باید ترسید واز گردش ناستودہ فعال از سوء سر خود باید لرزید بطرز زمانہ
بیکسے تیغ نہاند ورفتار دوران بر نمط واحد نمی شود از ان صدمات حیات را ہستی فرسا کہ
بہ خدام فلک احتشام متوالیاً ومتکاثرا طاری شدند دل زخمی ارم وسینہ را از ناخن حسرت
خسیب وروزی فگارم چون ہمہ آفریدگان را مکروہات زمانہ دیدنی وجملہ آفات سماوی کشیدنیست
دل را بچنین تالمات اندوہگین ساختن واز ساگین حزن وغم مذاق زندگی را منغص کردن دور
از دانش وفرزانگیست باید کہ دائما بر پایۂ صبر وشکیب ومنصب استقلال متمکن باشد

زیادہ آداب

مکتوب سی وششم بعالیجناب ملک قباب حضرت بھائی صاحب مخدومی معظمے
مدظلہ العالی بیرا از آستان بوسی کہ ذریعۂ افتخار خردان وطریقۂ مباہات نیازکیشان ست معروض میدارد
کہ امروز عبدالمجید نزدم رسید با این ہمہ گرانی کہ فرزندم از چمنستان روزگار باید رسانید

داغ وبیکاری از ناصیهٔ حالش دور باید کرد تا امروز که عرصه شده که در انتظارش منقضی گشت گام فرسای انجانب شد
جاے فشان واده آن ملجاے مستمندان هرچند دریافتم ودر وادی تجسس او صبا آسا شام وسحر
هرجا شتافتم وکوه‌هاے تلاش زکلند فکر کافتم اما نیافتم همچو کبریت احمر جز نام نشانے نه وماند. اسم اعظم
مجاز شهرت آثارے پدید نیست از روز تحریک سلسلهٔ تلاش تا هذا الاحیان چشم براه او هستم بهرجا
حسب نشاندهی بیک اندیشهٔ جستجوے او دویدم کسے جا اثرے پیدا نه گردید همواره دوسے عشاق
برشفته درون درزاویه انهماک از نظر جهان بین پنهان ست وشغل آسودگی وبهبودگی مفلسان از
روزگار بے نشان در دفتر نهر یک عهده برائی برخوردار ند کو رضا لیست تعجیل تعجیل او را
بایں ناحیت راهی فرمایند پیش ازیں از تحریر پیکجے کاندهله بوضوح پیوسته بود که صبیه من در انجا
خواهد آمد وناسته چهار ناواقاست پذیرچنانه خواهد بود بازایں عقده[نام مقام ۱۲] بر روے دلم نه کشود کاو
کاندهله راگذاشت با نه چون به جهنجهانه رسیده باشد[نام وطن مصنف ۱۲] همه سامان خوردنی ونوشیدنی از زر صبیعه
حوالہ صبیهٔ مذکور فرمایند وکسے نوع سنگ[قصبهٔ مظفرنگر ۱۲] تنگدستی وخار ناداری زیر پاے راحت و نه آید
وغبار تنگیٔ روزی بر دامن دلش ننشیند واز همه اخراجات ضروری ولابدی خبرگیران پریشان
باشند ونیکو آگاهی از کاه ودانه نرگاوان ودیابوهاے صادر دارد که وقتاً فوقتاً خواهند
آمد دارند وجمله ملازمان وخادمان را نیز دل شاد وآباد درون وخوش حال خواهند داشت
وفرد حساب برداشت خرچ هم مفصل خواهند نوشت حال انجا بریں منوال ست که سرکار را
رونق بخش ایں گلزمین اند وبه تیاری مدرسة العلوم مسلمانان جهد بلیغ دارند هنوز رخصت
نه گرفته ام موقعهٔ حصول ے بینیم بامروز فردا کاسته آرزو پیش سرکار خواهم نمود اگر براه کرم
رخصت دادند همچو صباے سحری ودعاے نیم شبی بطرفة العین بحضور والا میرسم خبر نو
تازه این ست که در دهم شهر محرم ۱۲۹۳ هجری بوقت یک نواخت گذشته روز کسے مخالف
ومعاند مدرسه بآرام کدهٔ طلباے مدرسة العلوم آتش در زدند ودو بنگله قیمتی چهار هزار روپیه
سوخته خاک سیاه شد بیشتر اسباب برآوردند وکمتر سوختن رفت هرچند اثر تجسس
در کانون جهد وکوشش برافروختند نشان آتش دهنده ناپدید ست تا سه چهار روز بازار تحقیقات
سرکاری گرم ماند وکشاکشی وپرسان پرسی از هر چهار سو خوب شد هنوز دیگ خیال هرکس در جوش

عنایت بزرگانه و عنایت و نضارت آگین و شادابی اتمامی یافتم اکنون چند سال ست که آن گلستان
همیشه بهار رشک فردوس از صدمه باد خزان نسیان بلطمه حرمت نشان فراموشی رستگاری
نیافت آفتاب بهستی و یگانه پرستی و ماهتاب مکرمت احوال جوئی از مشرق توجه و کرم بر سر نتافت آن
آفتاب مهر و الطاف که پیشتر زین نورافشان بود ندانم که بکدام برج سپهر بی توجهی منزل گزیده که
آن مهر منیر درخشان در تیره ابر نسیان و فراموشی جا گرفت و آن کوکب پر نور جهان افروز یگانه و اتحاد
و مهر بیزار انکار همی پرده خفا بست این نسیان بندگان عالی القاب گوناگون حیرت در باب بوقلمون
اندوه و حسرت بر جان حزین بکشود و کرکان قسوس و ثعبان قلق از هر سو چشم حیرت بنمود از کجا
پیداست که این شهر و جهان اینکه خزان رسیدنی و این چمن ایجاد و تکوین را بی تامل هوای
خمول و ذبول مدنی این بازار شادابی سارا رونق و طمطراق چند روزه هست این گلزار بی بقا
نضارت و شادابی چند لحظه است بدیده افسوس می بینم و گوهر اشکهای درچکیده دل بر آورده می سفتم
می سفتم که آن چه بود که آنجناب مارا خود سعادت پژوه سیدالستند و من ذات علیا را بزرگی
و رحمت یزدانی می پنداشتم لاریب کلید قفل بست را از دان خفا و آشکار است کشود و خزاین [illegible]
پیدا و نهان بقدرت پروردگار است بهر قسمیکه خواهد زمام دل را بگرداند و بنوعیکه ستوده و گزیدن [illegible]
و منعطف سازد آن چه خوش باشد که بچمن محبت و موالفت و یگانگت از بهار صداقت و موافقت
آباد بوده جوی محبت و التفات از آب زلال هر موج زن و سیرابی و نضارت می افزود
و در فانوس کالبدی شمع مروت و فتوت روشن و منیر مهر ورزی طرفین تواقگن بود و ای نکهت [illegible]
بیکسان و ای دستگیر نیازکیشان از روزیکه خار حادثه بپای جانم خلید و گریبان [illegible]
واقع جان فرسا بدرید و صرصر صدمات آفات درگلستان زندگی بالوزید و اشجار [illegible]
از بیخ و بن برکندید و غبار افلاس و شور بختی بر رویم افتاد و نور وقار و اجلال [illegible]
نهاد و لباس راحت مبدل بپلاس نکبت و مصیبت گردید و اساس عشرت از کلنگ [illegible]
بخاک گرائید همه خوبیهای ذاتی و صفاتی بندگان عالی نسیا منسیا گردید و بجای [illegible]
ملال مباینت در خیابان طبع والا رسید و انید ملاحظه فرمایند که از مصاحبت و مجالست [illegible]

دگریبان دریده و بخاک وخون طپیده و خار آشفتگی بپاے جان خلیده نباید گریخت و فلک لکنت
از سوے بستہ قدامت بر زمین استغنا نباید رنجیت بے یگانه بودن چه خداے جل جلاله دیگر برا
نازیبا و تنها زیستن چه آفریده را ناسزا همچو گل گربودن و غنچه آسا دهن از سخن بستن و سر در زیر لب
جوئبار تجردی از همه یکسو شدن و تندرو ما بر کوهسار بے تعلقی قرسیدن شیوه خردمند صافی مشرب
و طریقه سعادتمند کافی مذهب نیست باید که آئینه سینه را از زنگ بے توجهی پاک فرمایند و ورق استغنا
و سپه مهری را از جریده دل چاک نمایند و از خار فراموشی از پاے قویت حافظه شیب لطف مقارشت
و کرم برآرند و تخم یگانه پروری در کشت زار طبع که منبع رحمت الیست بکار دارند چرا بهایست تنها
گریزند و بدامن محبت و مهر ورزی درآویزند جناب من اگر تنها گل را به بوسه دماغ را پریشانی
دهد و چون شکر تنها خوردی صفرا افزاید و اگر با هم آمیخته تناول فرمائی گلشکر بوده امراض تبخش را شفا
و لذتے جان بخش و راحتے روح افزا دهد و طائران هم جام دوستی باهم نوشند و در اعانت یکدیگر
بدل کوشند باید دید که از رشته یکتو بست از نیروے کودک شیر خواره بگسلد و چون چند تو بهم گردد
از زور پیل کوهپیکر بهم گسیخته نمیشود و در دنیاے یا بودن در کوچه و برزن فی لیل خوار شدن است
و زندگی را البیاس آسا در تنهائی و تجردی گذاردن در دشت ناکامی و ناروائی کام فرسودن است
طائران در هوا و درماندگان در صحرا هم تنهائی و یکتائی بسر نبرند و دوست و مجالست و موافقت
باهمی خواهند شاید چمنستان خیال شریف که مهبط انوار علویست غنچه این وهم خرد فرسا
لب کشوده باشد که این روسیاه خون نابه نوش یاس و حسرت و گلیم پوش هراس و نکبت
کدامی کشود کار دنیاے نشده و کسے نوع کارگزاری و حصول ترافع درجات و وصول نقد
گرانمایه و بهم رسیدن کیسه لعل و جواهرات بوقوع نیامده و در خیابان اقبال و فر و ابهت
گاہے گل کامرانی نشگفته و نه گوهر خوش طالعی و بلندی جاه در سلک حلالت سفته از چنین فروماته
وسپسد با یه مخاطب بودن و راه مکالمه پیمودن آبروے خود ریختن و در ریگ مذلت آمیختن است
صاحب من فی الحقیقت همه عمر در صحراے کربت و غربت سر زنان با دل بریان تفسیده و
خشک بان گرو هم گاہے پا بر زینه کامرانی و آسایش جاودانی نه نهاده ام و نطاق نکبت و عنا
از کمر جان نگشاده ام هرچند کام فرسا شده ام از هنگام انتشار نور سحر شعور تا ظهور ظلمت شام پیری

در وادی آرزو بسے ورق تمنا بپای تجسس و تلاش دویدم اما بسبب تراکم تاریکیہای سیہ بختی
بمنزل مقصود نرسیدم چندانکه گام زدم و تگاپو کردم ہنوز خود را از شارستان تاریکی دور
یافتم این ہمه خرابی و انقلابی بسبب نبودن ذریعه کامل و وسیله بالغ است اگر درین دیرینا پایدار
دستگیری و پرسان حال بودی ابوابے چنین صعوبات و مکروہات در نه افزودن بر ما نکشودی
حضور من آئینه دل را از اشکال اعراض وغیرہی بار یاد داشت و لوائے خلوص محبت شفقت
پیراسته آسینه باید افراشت ہمیشه کسے را [illegible] دلخواه بودی و دوانکه کسے راه ہستی تو اگر
چون عقده کار انجاح مرام ناتمام از نا اہل این لاینحل وا نه شده و کسے را فروغ از رہنمائی این
پلاس پوش شوراب نوش بدره بار و نه داده و نقشے رنگ نگشت و سیاه بخت گذار عروج متاب
علیا مشتہر گردید و فرد ہای ماه [illegible] و اوج مراتب الا یامردی این سیاه کوکب فرخم طالع
و خشید این خیال سامی بجا است و باکی در شته دریا ہر وقت تمام باز پیاست از این خجالت
نام سر بگریبان و رو بزانوی انفعال و ناامیدی فرو دارند و ما را جرم این گناه کبیره
نه انکار باید نه از گردش باده واشاد [illegible] آہنگ تست بپیوسته ام اکنون که درین شورش کده
حسرت آگین پا نهاده ام و دل [illegible] شعر بر دوش جان نهاده ام گاہے بجست وانشد
سخن ارزو بداری و کلام کشوده ام ہر چند درگلستان جستجو صبا آسا تگ و پوئے آشکارا
نمودم و عرق ریزی کردم لیکن [illegible] خوش طالعی غنچه مرادم نشگفت و نه گاہے ہوائے
مراد در رنگزار کامرانی وزید و نه در حدیقه امید گل نشاط و انبساط خندید پیوسته خونناب نوش
بیکده حسرت و نکبت ماندم و مدام رقم صعوبت و محنت در جریده حال خود خواندم چون می بینم که ہمه
سیاه و سفید جہان و جہانیان بدست آفریدگار عالم است و ہمه کار و بار بازار ایجاد و تکوین بر کرم
کریم قائم کسے را تاب دم زدن در کارخانه او نیست و نفسے بے رضای او در گفتگو نیست تا کردگار عالم
نگوید ذره نتابد و تا پروردگار جہان نفرماید برگے نجنبد زمام انام و عنان ہمه مہام خجسته ہر لب کام
در دست قدرت او است و بہار و خزان و شام و سحر و سپید و سیاه ہمه در مشیت جل العلا و ستاه
دانشمند فرزانه خود را باید که بشو و ہمه کار را بپروردگار رجوع و افسانه آرزو و اسرار تاریکی پیوسته
بحضور کارکنان فرازین درگاه گوید و اسوا الله را گفتار [illegible] قدرت قادر و افراد [illegible] و پنداره واہی

و فهمیدن نقوش تقدیری کاری دلگیر است لهذا التماس است که باز ازین نوشته خود را از قلم دیگر
صاحب قلم که رگ شناس زبان خامه و داننده خواص نامه باشد گزانیده ابلاغ دارند از دست
هایوان خود زبان قلم بیگناه نه فرسایند و خون دوات بر سطح قرطاس نه ریزند هر نا شناس و
نا آشنائی هنر را زیباست که خود را بصورت نا آشنائی و ناواقفی ماهر فن و استاد هنر پیدا
و حمل لوح خوان خود را علام العلوم نه انگارد این خیال نادانی بوی انسانی را از دماغ فرو نشاند
و چراغ بشاشت و کیاست از هبوب هوای مالیخولیا میراند قصور زیاده گوئی معاف سازند
و شما از گرد کینه صاف باد

مکتوب چهل و یکم ۴۱

بحضور فیض گنجور روشن ضمیر خورشید تنویر ماه نظیر یادی امیر
فقیر دستگیر صغیر و کبیر دام اجلاله پاسخ رقیمه ما که در دارنامه این نامه سیاه شد و لیده و شمار نامه معصیت
این گنهگار نگاشته بود در حالیکه باران رحمت از عرش برین بارید و فرش زمین آب زندگی بنوشید
و سبزه سرپا ز فرو کرده سپاس نعمت بخش باغبان حقیقی از جبین انکسار بتقدیم میرسانید
و آب باران بکمال دریا دلی هر خار را رشک گلزار سپیده پرتو افکن گردید و از فرط شادابی
جمله راز پنهانی زمین بر روی آمده و همه اسرار درونی آشکارا شده هر چون یاد آوری یار گردانیده
هنگام رسیدن نامه اقدس ملا اعلی فلک کتاب با اشک باران بخواند و عاید سحاب ذکر
جهت رعد و تسبیح هزار دانه ترشح بدست میراندند این هر دو سیاه خونها به جگر و شوره
از پرده دل براه چشم بر دامان حال میافشاندند و نخل آه بر زمین دل بهزار اشکباری
می نشاندند چون گرامی نامه را خواندیم و شکوه دیدیم که همه گرد اسباب نا ستوده که در شمرده
و خاطر نازک ما را از دست ستم بکمال سنگین دلی رخشه دار ساخته بود که خراشنده جان بود
و لفظی از خامه گرامی نه چکید که سینه ما را نه شسته اند از اول تا آخر همه دامن نامه
مملو از اتهامات گوناگون و شکایات متلونه بود نمیدانم که گناهیکه هنوز نه کرده ام چرا شمرده اند و
خطائیکه تا اینهم پا در فضای تخیل نه نهاده چه سان بگمان بدبین برده اند شاید که بزمانه آینده
از ریخ آلوده دامن سر زد خواهند شد یا آنجناب از دفتر کراماً کاتبین بذریعه کشف باطنی
نقل بر داشته اند یا از جراید دیوان تقدیر خبر جسته اند یا از فرط روشن ضمیری آگاه گشته و

دریافته اند اگر از کشف مکشوف ست فی الحقیقت این پرتو باطل و دریافت عاطل ست و این شعشعه که بر
صفحهٔ خاطر لاهوت مناظر تافته همانا حاصل ست حضور من اگرچه به تحسین نگاه دلم بشوریده و اشک حسرت
از آسمان چشم باریدا ما چون خیال کردم و خود را نیک سنجیدم نامهٔ عالی را باز دیدم و بر گناه
جفاگستری خود غور کامل نمودم آن نامه را هدایت نامه و رهنمائی ببرهان و هادی و روشن پنداشتم
و آنجناب را بمنزلهٔ پیر روشن ضمیر انگاشتم چراکه پدر را از بدی آگاهانیدن کار مرشدان عرش پایگاه است
و این گزیده شیوهٔ رهروان چمنستان حقیقت آگاه است چون کردار ناستوده که مالیشم ونده و از
زشت کرداری و ناهنجاری آگاهی بخشیدند بهمه نهج جای سپاس ست اگر آینده هم نقل کردار ناهنجار
از دفتر کراماً کاتبین گرفته ابلاغ داشته باشند عین شکرگزاری و منت دوزی خواهد بود
اکنون وقت واپسین و آوان آخرین ست همین سال از افعال قبیح و اطوار قبایح نفس آگین زدوده
باشند و رشته سوت که رشته جان از کار دهر گ میگسلد و از بزم جمیع وابستگان و انجمن یاران
و مخلصان جدا میسازد اما به ارواح گرامی نیاکان پیوند جاوید مے بخشد از خلعت رستگاری بالطف
وابستگی پیهند نامهٔ عالی هم از خواب نوشین غفلت که عزیز و محبوب لماست بیدار میکند و
جام شربت هوشیاری و آگاهی مے چشاند و از راحت و آرام موجوده که درین پنجی سرای
پیش نظر ست بما عدت و مباینت میدهد و انبار گناه را که زیاده تر از ریگ صحرا ست
کمانند درشت گوئی و بخت سرائی میکاهد نامهٔ سامی ابر کرم ست که بر غبار معصیت ما مے بارد و تخم نیکی
و هدایت در کشت طبیعت میکارد نامهٔ گرامی پشتاره جرایم را از جاہای تنگ و تاریک زوایای
باریک جسته و به تجسس و تفحص جان خراش دریافته اندک را بسیار و بسیار را انبار ساخته بود
یک نامه مرتسم و ثبت فرموده روبرو دست من کردند و گران احسان بر گردن کردار نگاران
نهادند و از صحت اعمال نویسی من گنهگاری بخشیدند این همه روسیاه بدل و جان سپاس گزار
و منت پذیر شکایت تلخ سامعی بوده از جرایم ذمیمه و شمایم رذیله خود نقاب ندامت بجلباب خجالت
بر رو کشیده از آب گرم سینهٔ خویش سیاهی پیشانی را فروشسته و نفس سرکش را از تیغ صبر و
شکیب بکشته امید دارم که تا زنده باشی همین نمک شور بخت طرازی و مرهم زهر اشتیاقی
و جانگدازی بر ناصور جگر ما پیوسته بپاشی اعتقاد که نگارش یافته رنگ اثر و صافی بوده که

از شیشهٔ غیب و مینای بیمثالی بر فضای ظهور و آشکارا ریخته شد و از غربال عالم بالا شبنم دار
بر شجر و لم بخته اکنون جوانها حسب رواج ظاهر آرایان صورت پرست گلگونه نگارش بچهرهٔ
گزارش میمالد جناب از جوشش رگ غیظ و غضب می نگارند که مکتسبان مطاع عالم مطیع
مارا و قتی یاد ندارد که دل از انقیاد و بندگانه نهر جنان شریعت مانع باشند و فرمان عالی را بدیده
مباهات و افتخار رفعت گرای کرده و بر قدسی احکام که سزاوار نثار گوهر جان و نقد زندگی بود
از دل و جان کار بند نگشتند و نوشتهای ما را نوشتهٔ آسمانی و با نگاشتهٔ تقدیری الهی انگاشتند
و مصحف اسرار دین جان نداشتند از عدم اطاعت و نافرمانی شما ها عتاب وخفا بحاشیه داد و در وقت
آمده ام و از بادسموم خشم و غصه فرمان فرمای عافیت و خورسندی متحول و بریان داریم جناب
حال این است که حکم فرقان شریف و احادیث منیف بر قول فقها و علماء ترجیح بلیغ و ارد و بر سر
همه احکام دینی و دنیوی فرمان داور داد گستر چون خورشید است تابید بنده فرمان پذیر جهان
که حکم داور داور را بر دیگر امر برتر و معظم و نفذ و واجب التعمیل انکارد و فرموده خدارا حرز جان
و تعویذ ایمان پندارد پیش فرمان خدیو گیتی ستان حکم دیگر را واجر الطیسا تنفاذ و اجرا نپوشد
کاربندگان سعادت پژوه همین است که دائما و دراجرای فرمان فرمایان گرامی مقام لطیف خاطر
بکوشد و گزیده نهال آنست که مدام از نسیم عنبر شمیم از صافی نخل بند حقیقی ثمر برورد می آرد و بی
و شاخ از استیلای آتش خواهش خود نجنباند از بن معنی این روسیاه خزولیده موی
هم حکم داور اعلی را مانند حمائل مصحف در گردن جان انداخت و سر جان را در بوتهٔ اطاعت
و انقیاد و نهاده با آتش فرمان بری بگداخت می بینم که سبزهٔ خود رو را از فضای چمن
و صحن گلشن می تراشند و خاشاک خود سر آورده را از سطح گلزار می خراشند
و رشتهٔ نبوی هم بدعتی و مخترع را از تیغ تهدید بسر می برند و خود رائی و لاف گزارا
گردن می شکنند و سطح اسلام را سرور انام می دانند و خلیع العذار راه ایمان را
بچاه ضلالت می اندازند از بن دلایل بینه و براهین روشن غاشیهٔ فرمان سامی بدوش
جان نکشیده و بر ناصیهٔ آفتاب تاب فرموده جناب غبار تجاهل عار نشانده نرسند و نیز
پیشانی مبارک مارا حکم قطعی نبود که اشیای مطلوبه را حسب الحکم حضور زید هم رسانیده

و بارادت و عقیدت دیگر کارپردازان بارگاه اقدس هم بر تارک جان کشید و تنتیکه آفتاب جهانمطالع سرکار کلان را از مشرق درگاه والاطلوع یافت بنده هم به رهنمائی ضیاے تابکی ربائی آوانیچه مژده وانرپاسے چشم بیدار انجاهش لبشتافت از نور طاقتش روسے سیاه هیچو آفتاب خیره در بتافت و کو بتردد و تفکر از کلند انقیاد و بکافت اکنون حضور فیض ظهور تجویز ضروری ما توجه فرموده شعله غضب و خشم را از آب بردباری و تحمل ورزی که شیوه برگزیدگان خدا و طریقه رستودگان درگاه کبریاست تسلی فرمایند و در بوته سینه که مجمر آتش محبت آلهی و عشق ایزد ناقتناهی است دم اشتعالک خیلا افروزی نه زنند ما بندگان قلاده انقیاد و اطاعت هر فرمان فرمایان در گردن جان داریم و هم پاسے بوسان بردگاه حضوری را دا و در اعظم سیشیم و بجا آوری احکام درگاه تقدس پناه کار ماست و هر فرمان که میرسد تمثال واجب الاذعان سرکار ماست هم آستان نشین در پاک زمان فرماد و راننده و سکان حضور را هم به از دیاد ورد دوامی شناسند امید که زیاده ازین در کانون دل زغال خشم نه افروزند غریبان بیکس و مهجوران بےبس را بدیده گران نه نگرند والسلام

مکتوب ۴۲ چهل و دوم

داور داوگر و ساده عدل و انصاف را از نور ذات فیض سمات دانماحرین دارا دار عرصه فزازاین تیادگرا بود و صحایف شریعت مباهات اندوز شادی و فرخندگی افزود و زنگ انتظار را از آئینه دل نیاز منزل بصیقل یادآوری نه زدود و دبستان شگفته نماید و از بس حیرت مے افزاید اگر در مصباح عنایت و توجه سامی که نهال این نیاز اشتعال سینه دل بود اگر و سهے مروت و فتیله مودت باقی باشد و پرتو سابق در کاشانه سینه و کاخ دل نور افشان و تابان بود از تند رسے لمعتہ شمع و عنصر لطیف شرق آگهی بود و تاکه خاطر نیاز ما ثر الم رسیده و حزن دین به استمالت گرا نشست دعاگویان راسخ الاعتقاد را یاد کردن اعظم المهات و اکرم السعادات و گزین اطوار بزرگان در ینولا زبانی شخصے که از ان سو تازه وارد بود باصغا آمد که رعایاے آنجا به سبب سختی انقیاد و پابندی بر نهاد انگلیشیه و اطاعت بر بست مروجه که بندگان عالی به تشدد هر چه میفرمایند و بر حال زار ستم رسیدگان گوشه مهر داو ر براه و سایه عطوفت عادلانه نه اندازند

گریخته باطراف میرود و خانه راغار بست کرده بپرده ظلمت شب ره گرای دشت غربت و کربت
میشود و نیز میگفت که همه فرمان پذیران آستان نشین از گزند وحشت گیری و خشونت فطری آن
جاه مند پسند داغ جلاوطنی بر سیماے دل و لوح جان مرتسم و ثبت میکنند و تلخے بهر لب نازک خشکی
هر دم سر را تیغ زهرناب بے پندارند و میگفت که بسا او جویان آشفته درون پریشان حال
داد خود بدادرگاه آن ضحاک مرتبت نمے آیند کسیکه برائے داد جوئی و انصاف طلبی
مے آید زخم خنجر بیدادی و اعتساف بر جگر خورده نا بوسانه باز میرود و بسا کسانند که
از خوف تعدی نام نامی و نشده و احکام سامی ساتگین سم قاتل چشیده و از بزم
زندگی و انجمن ایجاد و تکوین بر گردیده و بگوشه لحد بساط اقامت جاوید گسترانیده
و از چمنستان هستی هیچ سبزه نخورده و گلے نبوئیده و میگفت که هر قوم که خشم خدا و قهر
حضرت کبریا نازل شود این چنین داور سفاک خونریز و حاکم سهمناک شورش انگیز
بیفرستد و بندگان گردن کش را از تازیانه جور و جفاے او گوشمالی و تنبیه میفرماید
و میگفت که کدامی خانه که از دود ظلم و ستم تیره و تار یافت و کسے نه که کالبدش از
تاب و تب هوائے گرم ناانصافی و بیدادگری مانند ماهی بر ریگ تفته آتش تپتی و شعله
زشت خوئی او بسا خانه ها خاکستر گردد و از کلفت کاوش دهر بستر نش خنجر آسودگی
برایانا بود ساخت از طغیانی دریاے ظلمش سفینه حیات باشندگان آن نواح در
گرداب عذاب ست و گوهر تنع هر شے مردنی از تراکم طوفان یاس و هراس در غلاف
عقاب جناب من از شنیدن این کلمات توحش سماعت خواستم که بے تکلف و تلطف
هوا خواهانه بحاشیه بوسان بارگاه والا و بحضور مقتبسان انوار خدمت عالی گذارش کنم که از فراوانی ناانصافی
و اعتساف در شتها محترز بوده لوای نیکنامی و بسیار خلائق را از تیغ عدل و داد منور فرمایند
و بساط رعایا پروری و غریب نوازی بگوشه طبع که منبع فیوضات آسمانیست بگسترند و
تیغ جور و جفا به نیام خفا اندازند و رایت جود و کرم بمیدان انصاف پیچ دهی بر افرازند تا ظالم
و تعدی و جبر داد گرائی نیفروزند و دل خلق الله را به نایره حرمان نسوزند که خلق الله
ستوده ترین ودیعت یزدانی و گزیده امانت رحمانیست این برده پاک آزرده ان بود جاشا

بخشم آوردنست و یکتائی بیهتا را بهم کردن بلای مناجات دین و دانسته للبیدنست به بیند
که ظلم آتشیست سوزان و شعله ایست درخشان که اول خانه جفاکار و بیدادگر را بسوزاند و خار گلیست
کاونده که نخستین جگر ظالم را نشتر بیسازد و شجر جور جز بدنامی و سیه روئی بار ندهد و در سرشت
اهل ابا بغیر از خار خجالت و ندامت نبالد ظالم جفا پیشه همیشه مجروح تیشه حقارت و ذلت ست ستمگار
تند کیش از ریش شقاوت و عداوت پیوسته گرفتار زنجیر شناعت خباثت است و ای ظالم
نامیمون ترا زمیمونست و خوی جفاجوی او ناموزون تر از زاغ خباثت مشحون سینه ظالم
سیاه و حال او در دارین پریشان و تباه هست ظلم را باید گذاشت تخم سعادت و انصاف در کشتزار
طبع باید کاشت مغاک ناکامی و کوبه نامی را باید انباشت و علم التیه بینی و رایت فراز اندیشی بفضای
حسن کرداری باید افراشت طبای ظالم دائما الپوار ست و ای وای جفاجو قعر نار هست چون عنا
اشهب خیر اندیشی و خوشی قلبی باینجا رسید و از گرم دروئی خامه روبه زمین این مضمون مالید
چشم خسته و دیو هوشش باز شد و انطفای پیر بیک جوشش سوز و گداز شد بدل گفتم که
عبد الرحمن این چه لایعنی گفتگوست که میگوئی و این چه صهبای لاطائلیست که می نوشی
آگاه باش و این سخن ناب همدردی در رنگ ناعاقبت اندیشی مپاش تو کجا و این
نوای بیباکی زخمه بر تار اندرز زدن کار تو نیست و نغمه پند سرائیدن هنجار تو نیست محتسب
شرع نئی که بخبر وشی و ناظم جهان نیستی که دریا دار پیوشی شجر ناصحان اصل به تحت الثری و فرع بر
عرش معلی دارد و نهال اندرز گویان از آب کوثر و چشمه سلسبیل و هوای جنت الماوی
بر ومندی میپذیرد و پند سرای تو بآن ماناست که سبوس گوید که مرا بروغن بادام
چرب کرده بخورید و خزف ریزه سراید که مارا در سلک گوهر کشید فقیر بی سر و سامان خود را همپایه
امیر ثریا نشان شناسد و گدای کوچه گرد خود را سلطان زمان انگارد زغن خود را برابری
هما سازد و زاغ باتدرو و تیهو همسری باز و خنده گل برای بلبل ست نه برای بوم شادابی
بهار جهت گلزار ست نه بنا بر خار زقوم نمیدانی که دادار بی نیاز داون تار کجا نزاید دم شمشیر
نهادنست و انگاپو بیبدان نصیحت بحق امرا نمودن خمرت جان را برگ فنا رایگان دادنست
پیوند کردن بند گران بر پای زندگی نهادنست و سوراخ سیلاب هستی کسار برخود کشادن

ورین خاکدان کسے دشمن تر از ناصح نیست کتاب موت را سواے پند دادن مضمر و شارح نیست و اوراق
نقد اندرز پیش کردن کیسهٔ زندگی را از مقراض غضب قهر داوری دریدن ست هر وجه پند بر فرق
حکام والا مقام جنبانیدن رگ حیات را از کار خشم بریدن خرابی و زبونی جور و ستم هر کس
خوب میداند و مآل درشتی هرزه ی خرد ولا العقل نیکو مے پندارد و از تا آغاز روز درین پاش گاه
بر هر فرد بشر هویدا و آشکار است که هر که داد انصاف بداد و رحم بر غربا فرمود و مظلوم را از زنجیر
هلاکت و عسرت رها نمود هر وضع و شریعت حامی و معین او و دست آسمان سایه گستر و زمانه یاور و
اقبال همنشین او دست انسان وا دبیشه انصاف پسند نسیم چمنستان کرم ایزدی است و شیرینی
منهل رحمت علویست بحق داور عادل روشن دل دعاے درازی عمر و پایداری اقبال
هر کس میخواهد و وجه تحقیقش هر بشر از آب ارادت و مطاوعت رخیابان جان مے پرورند و لشش
را پر رحمت مظهور شش سایه کرمت و ظل عاطفت پندارند ذات همایون صفات او را موجب
خیر و برکت دانند ظالم هر جا که رود چو عقرب وار آزار دهد و بپاداشش بر سد مار آسانیش زند
و ریشهٔ جانگسل بر سر خورد ذات بیداد گر را دشمن همچو دورق کاغذیست که بچشم زدن
از اثر آب از هم پاره پاره شود و در اندک زمان مع باشندگان و کشتی نشینان غرق در گرداب
هلاک بود ظالم کشتی ظلم را در دریاے کردار روان مینماید و در راندن او جهد فراوان
و سعی بیکران بجاے آرد همه جور و جفا براے پرورشش نفس جو نام آوریست و صرف جهت تعلی و تکبر
گستری ست هر بیداد گر شید تیغ ظلم را روشنیِ آفتاب اقبال و اجلال خود میداند و تجلی خانهٔ نعمت
وابسته انگارد کسے از جفا پیشهٔ ستم دوست پرسید که تیغ ظلم بر گردن خلق الله که نادره بیعت
ایزدی اند چرا آهیخته و این غبار تعدی و مردم کشی که زبون ترین شمایل است بر صحراے طینت بچه
ضرورت انگیخته بخندید و گفت اگر بر واے ظلم پرورشش به افکنم مرا چه دانند که کدام کس
و چه جاه و جلال دارم و به سبب ظلم مارا هر انسان نیکو مے شناسد و از خوف جان و آبرو مے ترسد
و او رقمی ملقب مے دانند و حاکم اعلی میخوانند و از راه بیگانه رم میبرند و بپر یا انگشت مینمایند
که ایشان صاحب شان و داد و داوران ست و از ایشان سیاست اوزان زمین و آسمان است
ازینجا آشکار است که هر ظالم را جانب خباثت و دنائت رهنمائی طینت جبلی اوست و بد عهده

بخارستان جہالت و ضلالت زشت طبیعی وست جناب من درین زمان یکے حارس زندان مانند
قہر خدا بر محبوسان علی گڈہ از سرکار انگلشیہ مقرر شد و بر زندانیان بطمع حصول زر و افزونی
از عذاب ہائے بیحساب و تشدد بیشمار روا داشت کسے را ظلماً براز خورانید و کسے را بول نوشانید
و کسے را براز اق لیسانید و بر سر کسے سبد براز نہاد و بر وے خیک آب بریزانید تا کہ براز از سوراخ
سبد بآب یکذات شدہ بر روئے زندانی ریخت و کسے را در لوعہ ناپاک غلطانید و نماز گذاران
را از اداے نماز و صوم باز داشت و کسے را در پلیدی و قاذورات بگذاشت و در گوشش
بعض قیدی آب سرتازہ ہنگام پگاہ چندان بریخت کہ از صدمہ آب باردگر میئے شعلہ زندگی منطفی
و شمع حیات از برودت بیکران خاموش گردیدہ ہزاران ہزار تکالیف شدید بر اسیران
رسانید چون کشتیٔ کردارا و از بار زشتی گرانبار شد بوزیدن باد مخالف بگرداب بلا فرو رفت
و از پایۂ اوج مناصب خود بمغاک مذلت افتاد و بہ کیفر اعمال خود رسید و بر بالین پاداش سزہائے
و ذلتیکہ سزاوار بود کشید و ہذا بیکہ لایق او بود چشید اکنون در ہر کہ زندانیان بگوناگون نکبت
و ذلت زندگی بسر میکند و مانند گدایان و کاسہ گردان میگذراند و در زنجیر باز پرس داوران
پابند و در دار و گیر حاکمان سخت مبتلا ست ازینجا ہویداست کہ بیدادگر کہ ستم روا دارد و
آتش ظلم و اعتساف در مجمر طبع سے افروزد فوراً بمکافات و پاداش کردار خود میرسد
و بغل ذلت و سلاسل نکبت و صعوبت گرفتار گردد مصداق قول کردہ کہ نیافت بشنود کاشت
کہ بر داشت پیداگیر و باید کہ از نشۂ بادۂ دارہ چند روزہ چنان مدہوش و غافل نشوند
کہ روزے بدست ستمگاری جان آزاری اسیرانہ در آیند و سبد زبونی و بدنامی بر
سر نہند درین پرنا پایدار چو بہار گلزار بسر باید کرد کہ ہر گلے کہ رسد از خورمی بخندد اند
و بہر برگے کہ لمس کند شاداب گرداند قصور زیادہ گوئی معاف دارند زیادہ آداب

مکتوب چہل و سوم جناب شاہ صاحب عالی دودمان و سجادہ نشین ستودہ
خصائل ہادئ دین و ایمان رہنماے مومنان شاہ امداد حسین صاحب دام فضلہم

دلق نیاز سراپا انکسار بر کتف جان انداختہ سر و ضمیر بیدار دارد مدتہائے مزید بر باب
یادآوری ذرہ پروری قفل نسیان و فراموشی افتادہ است و بار محبت دیرینہ را

بیشاه را از عدم توجهی از دو بخشش عالی فرو نهاده و پیداست که زندگی این کهنه سال سراپا اختلال اند
ته دل نمی‌خواهند و این توده گلے را به گل اندودن و بزاویهٔ گور خوابانیدن آرزو دارند چرا کبریا داد
نامهٔ آن گرامی ذات ملکی صفات موجب زندگی و مفاخرت ماست و مکاتبهٔ عالی قبا از حیات این
نیاز اندیش ماست جناب نمی‌ترسند و یقین دارند که اگر خرمی هم از منقار طوطیان قلم شیرین گفتار
به صفحهٔ قرطاس نگاشته خواهد شد جانِ تازه و زندگیِ بے اندازه خواهد یافت ازین
خوف هیبت افزا و اندیشهٔ وقت اقتا عندلیب خامه را از قفس آهنین نسیان بیرون ساخته آرند و
اشهب کلک جواهر سلک را بساحت تحریر تیز عنان و گرم زمام ساخته فرمایند این سگالش بندگان
والا بجاست در بن امر خیال سامی بهمه نهج زیباست لاریب نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی را حکم نفخهٔ
آسمانی و فراز مان لامکانی سید انجم کم مایه توجه اقدس را نیز سرمایهٔ عمر جاودانی می‌شناسم اگر این کالبد
پژمرده را از روح جانی بخشند و روانی افزایند جا دارد که بر وقت ملازمت کیمیا خاصیت برای
نثار قدوم میمنت لزوم بکار آید مناسب که براه بنده نوازی گاه گاه از اطلاع همایون اخبار شریف
آگهی بخشند و نیازمند را خادم دیرینه پندارند درین زمان شرافت توامان مسموع شد که توجه عالی
جانب شنیدن داستانهای عجیبه و واقعات غریبه مائل است لهذا حکایتی دل خوش کن
می‌نگارم و از مینای دل صهبای اسرار دلاویز بساغر کاغذ می‌ریزم و خدام محفل خلد مشاکل را
نشاط آگین نشهٔ خورسندی می‌سازم و گوهر مضمون را در سلک تحریر می‌کشم درین نزدیکی زمانی یکی
از راستکرداران صادق در دل شنیده شد که بجادهٔ روسیهی و ناراستی کیش سارقی عیار
دور اندیش برای دزدی رفت و همه مردمان خانه را مانند طالع شوم عشاق خسته دلان
خفته دید و شمع از پا مانند شب بیداران زنده دل ایستاده بکمال دلسوزی و جانگدازی
به پاسبانی معروف و اختران سماوی بغایت نور افروزی بدیدبانی جهان مثل انجم شماران
اضطراب وست مشغوف و صاحب خانه هیچو نقش حصیر بر فرش خواب خسپان و بر
در چشم جهان بین حجاب سحر آویزان و طائر هوش و حواس از قفس دماغ
به پرواز آمده و بازوی مرغ ادراک هر کس به پنجهٔ بیهوشی و سستی برکشاده زرد
این خواب خفتگان از اکرام یزدانی و انعام رحمانی پنداشته درون خانه در آمد و پیشتر

کالاے خانہ پرداخت از آواز پا و صداے اصطکاک مالک خانہ از ریگ غفلت و دیگ فی ہوت
بمیدان ہوش و بیداری پا نہاد و دزد را بانگ داد کہ کدام کس است و این چہ ہوس ست
این بگفت و از فرش خواب چابکانہ مثل ثعبان خشم آلودہ سارق سارق گویان جانب
کوتوالی مستغیثانہ پویان شد و زنجیر بر حلقہ در بزد و دزد بیچارہ اندرون خانہ مانند تیرگی کفر
وقساوت فسق بدل محصور ماند سارق چون داستان حبس و افسانہ اسیری بالحان حزین از کتاب
حادثات نیک نخواند اشہب تدبیر خلاصی خود براہ اندیشہ و فکر رسا براند شگفت منصوبہ خندہ افزا
بہ اندیشید و مہرہ رستگاری بر شطرنج خیال بطرز مستحسن نشانید یعنی از شمع قندیل افروز چراغ خانہ
برافروخت و بساط نرد بازی براہ عیاری و انبساط بگسترد و خود منتظر ماند زاہد شب خیز ہنگامہ
پیش آمدنی بنشست و ساغر یاس و ہراس بر سنگ استقلال شکست پس از دیرے
داور شب چون سنگ جفا بر سر آمد و خانہ بقال را بسان نقطہ پرکار از ہر طرف حصار بست
و زنجیر از در بگشاد و بر کشف ماجرای عیار جوالان بنہاد شب گرد بسلیقہ شعار رفیار و مظلومانہ بر آورد و
داد از میر شب خواست و فغان بر داشت و آہ آہ بگریست کہ این چہ بیدادی زندگی گسارست
کہ بر مشت خاک بہرود و این چہ خنجر جفاست کہ بر گلوے ما رانندہ شود من زنہار دزد
نیم و ناقب نیم دوست وفا شعار این بقال صاحب اقبال ام ہر شب براے نرد بازی اینجا
مے آیم و چوسر بقال مے بازم دائما بازی بقال مے بردم امروز من یافتہ ام چون از
داو ان بازی رنجے و کدورتے و ذلتے یافت لہذا عدوانہ و مخاصمانہ در عدالت دزد دزد
کنان بشتافت من ہرگز دزد یا گرہ بر و قطاع الطریق یا نقب زن و غارت پیشہ یا جفا کار
خونریز نیم ہر دو چوسر بازم و در چوسر بازی ید طولی دارم میر عسس دزد را فورا بگذاشت و بقال
را سیاستا بہ زندان انداشت جناب والا خرد عمدہ جوہریست و تابان و درخشان گوہرے
ہرکس کہ از عقل کار گیرد روزے بمذلت و ندامت نمیرد و ہر کہ تیغ خرد را صیقل نہ
فرماید عروس ملکت را در بر نہ آرد و تا آئینہ دانش و بینش را از زنگ جہل نہ زداید
صورت آرزو و جمال محبوبانہ تمنا نہ بیند ہر آن دانا گوہرے کہ از روشنی شمع خرد راہ
تاریک ہر معاملہ ملاحظہ نکند گل بہروزی و بخت افروزی از چمنستان امید دامان تمنا

نہ اندوزد رصعوہ کہ حقیر ترین پرندیست از چراغ دوراندیشی و مآل بینی برہنمائی خرد و ہدایت
پیر عقل چہ دلکش و آرام افزا آشیانہ صنعت آگین مے بندد و در برق و باران چہ سان
سایۂ راحت و آرام دران مے یابد و بوزنہ با وجود قوی ہیکلی و تنا وری و چستی و چابکی
کہ در ذات خود دارد ہمہ آفات بارش و صعوبات صرصر و آتش بر خود میکشد خرد خیمہ ایست
خوش وضع ہر کہ دران جا گرفت از ہمہ مکروہات زمان و زمین برست و ہر کہ در گلستان
دانش تفرج و گلگشت فرمود از ہبوب نسیم جنت شمیم خورمی و خوش دلی غنچہ وار بشگفت +
بزہ ہوشیئے خردکار کردن طریقۂ کار دانش پژوہیست و در خیابان عقل و فرہنگ خرامیدن
و آرامیدن شیوۂ عقلاے کوہ شکوہ است زیادہ تسلیم مع التکریم مرقوم دہم
رمضان ۱۲۹۳ ہجری +

مکتوب ۴۴ چہل و چہارم

نیر اقبال و کوکب جاہ و جلال از افق لطف ایز دستعال پیہ
نور افشان باد مفاوضۂ والا و مکاتبۂ علیا چون نور آسمانی و رحمت یزدانی جلوہ نزول اجلال
فرمودہ ذرہ ناچیز را تابان تر از آفتاب گردانید و از شقشقۂ مباہات و افتخار تابانید ارشاد رفتہ بود
کہ پانچوان بزبان فارسی جلسہ دعوت جناب نجم الہند سید احمد خان صاحب بہادر
مفصل باید نگاشت و نکتہ و دقیقہ فرو نباید گذاشت بپاس خاطر دریا مقاطر آن دریائے
جود و احسان ہمہ کیفیت انجمن بمیدان سیم فام قرطاس ابروار مے باردو از گوہر ہاے
گوناگون خورمی و انبساط دامان نظر فیض اثر را پر میکند جناب والا حقیقت واقعی آن گرامی
محفل خلد مشاکل کہ رشک دہ ہزاران ہزار گلزار و چمن بود آنست کہ بتاریخ بست و ششم
ماہ اگست ۱۸۷۶ع بوقت شب در مکان انسٹیٹیوٹ علی گڈہ این ہمایون جلسہ نور انقیا د گرفت
و شراب نشاط سر خوشی بخش مایۂ انبساط در ساتگین دلہا ریخت چون نجم الہند بہادر از جوش
و خروش دریاے وحدت و خلوت آراے طیلسان تعلق دنیوی کہ باز دارندہ پرواز
اوج معرفت و حقیقت طلبی و خدا جوئی است از بالاے دوش فرو آوردہ از عہد جلیلہ
خود دکیسوبودہ باب آیزد پرستی و یزدان پروازی بر خود کشودہ بہزار سعیش متوکلانہ اکتفا ورزیدہ
درین شہر زینت بہر براے تیاریئے مدرسۃ العلوم کہ بہین ترین مخزن جواہر بہبودی و

آسودگی رفاه انام معدن لعل و یاقوت فلاح خاص و عام ست رخت اقامت انداخت و این بوم
را از نور قدوم میمنت لزوم خود ثانی باغ فردوس ساخت تجدید وے این عزم همایون تقدس
مشحون بزرگان و گرامی نژادان و عالی تباران و گزیده دودمانان همه نوابان و رئیسان فلک نشان
این ضلع باهم متفق بوده و هم راے شده خواستند که جلسه تهنیت و محفل تبریک سید صاحب رنگ
انعقاد بر بساط شهود ریزد و تازه بهارے از ریاض مروت و محبت و عظمت نماے برروی
جهانیان بیخ زد و سپاس نامه که به آب زر نوشته باشد و از دست نقاشان جادو طراز نقش
آراستگی بسته باشد از جانب جمیع امرایان ایوان کیوان حضور شان باید گذرانید و چراغ
قدرشناسی و پایه انگاری در بزم برکت و احتشام باید افروخت و سرمایه مفاخرت دنیا و آخرت
باید اندوخت لهذا بتاریخ مذکوره بوقت نواختن هشت ساعت انگریزی نور این جلسه رو به
افزونی نهاد و داد انبساط و خورمی در داد یعنی بوقت معهود جمیع امرایان و بزرگان گردون کاب
آفتاب پرتو از دیار بعیده و منازل دور و دراز حسب الطلب رئیسان اینجا مثل باران رحمت
و دریاے معرفت موج موج از هر طرف ورده ورده از هر جانب نزول اجلال فرمودند و به
انواع تزک و گوناگون احتشام شریک جلسه عالی شدند هنوز وقت مکان را از روشنی آلات
شیشه و دیوارگیری و شمع کافوری و فرش مکلف و پرده‌هاے زردوزی و کارچوبی به نهجے
بیاراستند که زینت بهشت برین را پیش نظر مے آرد بلکه باغ خلد از رشک و خجالت فراوان
خود را بجو رسے فشرد و بهواے دیدن او تلاطم ساغر آرزوے خورد و پیش هر امیر
ثریاپایه کاسه تمناے خدمتگاری مے برد اما فرط پاسبانی و پاسداری چاوشان
و دربانان مجال باریابی نمی شد و از دور هم بپاس ادب تماشا کردن نے توانست که مبادا
چشم زخمے برسد براے اهتمام و انتظام این نگارخانه بهشت تزئین امرایان عظیم الشان
و رئیسان فلک نشان از تیر دست عقیدت و جوشش ارادت خادمانه مصروف و مشغوف
بودند و در زینت و آرایش انواع انواع تکلفات بداعت طراز اختراع میفرمودند
قنادیل از غایت دلگرمی و نور افروزی میگفتند که بجاے پروانه مرغ روح سبوحیان
براے نثار و جانبازی و ریختن زیباست و شمع فانوسے بکمال جانگدازی اظهار میکرد

کہ شید الانوار شب قدر و یا ضیاے شعلہ عشق معرفت طار اعلے درین مکان آشکار است و از آتش
حسرت دل مخالفان و مخاصمان مانند شمع آب میشد دیوار گیری ہمچو آفتاب پگاہ نور افشان و
جہاڑ کہ بسقف و اندرون سمانہ آویزان بودند مانند انوار لیلۃ القدر و تجلیہ آسمانی ہوش ربائے
کلیم اللہ درخشان بودند آن بزم مسلمانان بہ طورے انعقاد پذیرفتہ بود کہ بیاز نار داران
ناقوس نواز صنم پرست بہ آرزوے اسلام ورزیدن بجوشش اعتقاد اندرونی در دل
داشتند چون بزنجیر ختم اللہ علے قلوبہم سخت اسیر بودند تاب دم زدن و جرات کلمہ سرودن
نمی توانستند چون ہمہ امرا و روسا بعین وقت معہودہ از امصار و دیار در رسیدند
و بر کرسیہا جلوہ افروز شدند و ہر کس بر کرسی خود چون خورشید بر فلک حشم افزا و تجمل نما
بود گویا مکان سوسیٹی آسمان آسا از نور ستارگان رنگارنگ ہمہ منقش و مرتسم بود و در
روشنیے قنادیل درخشیدن لباس فاخرۂ امرا کہ از جواہر زواہر مزین بود لطفے شگرف
و کیفیتے دل پسندے نمود چون این بزم فردوس نشان آراستہ و پیراستہ شد انتظار
آمد آمد حضور اقدس نجم الہند بہادر دامنگیر ہر کس گردید ہگی ارباب انجمن ہمہ تن چشم بودہ
ز شش نظر بہ شاہراہ گستروند و چراغ انتظار بجاذ خاطر برافروختند درین اثنا آواز آمد
آمد سواری بلند شد و دل ہر منتظر ازین نوید مسرت جاوید خورسند گردید چون سواری
شریف دو اسپہ فٹن در رسید بنا موران دوادران عالیجاہ بنظر استقبال تا فرودگاہ
سواری رفتند و آن عالی درجات را دست بدست چون نور جان و روشنیے ایمان بکمال
تعظیم و تکریم بمحفل ارم مشاکل آوردند و بر کرسیے صدر مرصع طلائی نشاندند درین وقت ہمہ
حضار مثل شمشاد و صنوبر سرو قد بایستادند و نیازمندانہ جبین تسلیم بر زمین نیاز سودند
سید صاحب ہم بخندہ روئی و کشادہ پیشانی تحفۂ سلام نذر و اجابت رسانیدہ بر
کرسیے زرنگار خود اجلاس فرمودند چون نجم الہند بہادر بر کرسی اجلاس جلوہ افروز
شدند ہمان وقت نور سیادت از جبین مبارک کہ نمونہ لوح محفوظ بودے تابید و شعشعہ
جلال و شوکت و ضیاے جمال و تمکنت از ناصیۂ ہمایون مید رخشید زان بعد صدر الصدور
مرزا پور از کرسیے خود بایستادند و تقریر دلپسند و گفتگوے ارجمند و بیان دلآویز مشعر

برحصول اجازت گورانیدن سپاس نامه بکمال فصاحت و بلاغت پیش نجم الهند صاحب فرمودند
داد خوشش بیانی و شیرین زبانی دادند چون کسوت اجازت گورانیدن و خواندن
سپاس نامه در بر کردند و اکلیل مرصع ایما پیش کردن نامه شکریه بر سر نهادند
همان وقت خواجه محمد یوسف صاحب سپاس نامه بآواز بلند خواندند و حق خوشش الحانی و
روشن بیانی بتقدیم رسانیدند

مضمون سپاس نامه اینست

امشب که نمونه لیلة القدر است و گرامی جلوه آل رسول مقبول است ما همه بزرگان
نامی و رئیسان گرامی صرف برای ادای شکر و سپاس گوهر بحر سیادت قدسی تربت
در اینجا بکمال خوشی و خورمی شادان و فرحان آمده ایم و از زبان دل و لب جان ادای
شکر آن احسانات و توجهات و اکرامات و عنایات اقدس میکنیم که آن حضور والا براه
دردمندی و فیاضی و گرمجوشی ملک هندوستان و مسلمانان هندوستان را از تیره کوی
جهالت و فلاکت برآورده راه ترقی قومی فرا نمودند و از راه مزلقه و شعبه مضیقه نگون بختی
و واژون طالعی بیرون کشیده به ایوان علم و فضل نشاندند ما همه یک زبان و یک دل
بوده لوازم قدرشناسی و مراسم احسان مندی به تقدیم میرسانیم و از شربت بجا آوری
شکر و سپاس سامی شیرین زبان و عذب البیان هستیم اندک زمانه میرود که ابنای جنس ما
دستها [illegible] یک جا [illegible] [illegible] و بی عزتی و بی جمعیتی سرنگون افتاده بودند و دران تیره و
تاریک بیابان انکبت و خواری سرگشته میبودند و در سرزمین هند متنفسی نبود که معنی ترقی
و فضل و هنر از عبارت زندگی نیکو پندارد که ترقی دولت طائر دریای است و یا صحرای
ترقی حیوان است یا انسان ترقی در زمین کاه آسامی روید یا با شجار ثمر وار پدید اسے گیرد ترقی
از شکم کان بچه وار متولد میگردد یا از سینه سنگ بیرون مے آید و این هم کسے نفهمیده است
که مدار ترقی بر کدام اقوام و اتمام است یافتن این دولت خاصه خاصان خداست یا
مردمان عوام گاهی در رفته هم گمان برادران ما رقم بهبودی علو مناصب هم مندرج
نه شده و کسی را تمام ترقی دولت و حصول عزت هم یاد نبود همه هندیان دابه وار

وچرندگان و درندگان بخشونت قلبی و رعونت وحشیانه میگذرانیدند و دیگر اقوام فیض فرجام که به
لباس شایستگی و بلند حوصلگی و اوج مراتب و فراز مناصب بس بس است مارا بجیم وحشی شناس
میکردند و مثل خران و زگاوان و بارکشان و خدمتگاران قیاس میکردند و بوطنان بالقب بجیم وحشی
و خری از گوش میشنیدند و القاب بدنامی و خطاب و ناشناسا [illegible] اما مسلمانان
هند از غایت بلادت و ابلهی و نهایت حماقت و کور خردی نمی فهمیدند که بما چه رود و
این تیره ابر بدنامی و نالیاقتی چه تاریکی پیدا کرد و کسی از فرط نادانی و مزید نافهمی اسباب
شناعت و دنائت را بمکیال خیال نمی آورد و بمیزان ادراک او از هم پستی و نگون بختی را
نمی سنجید و در علوم جدید و هنرهای قدیمه دستگاهی نمیداشت و در عاقل
و جاهل و خوانده و ناخوانده فرق بین نمی پنداشت المنة لله که آن همه غبار پستی
و مذلت که بر روی قوم ما نشسته بود و آن همه تاریکی بی علمی که بر چهره برادران ما
گرفته بود از جوشش دریای فیض و ترشح سحاب مکرمت و جود بی پایان آنحضور کرامت
گنجور فرونشست و جلباب نادانی و غفلت از پیش نظر به توجه ذات تقدس سمات
ملایک صفات کرامت آیات برداشته شد و انوار انسانیت و ضیای تهذیب
پیش دید ما پدید آمد و از نیکوترین وجه ما میدانیم که ما همه فرداً فرداً جوهر قابل در ذات
خویش داریم و هرگونه شایستگی و تهذیب را سزاواریم و این عینک دوربین خردافروز
که بر چشم ما غفلت گرایان نهاده همه از فیض جبلی و تفضلات طبعی حضور است اکنون ما بیان
خوب میدانیم که ما همه ماهیهای شناور دریای علم و هنر هستیم و در عمان فضل و شایستگی
مثل دیگر اقوام اوج گرا یا غوطه آفرین جو خواهیم زد و ما هم قوت آخذه هر هنر
و هر صنعت و هر علم و هر غوامض و رشته خود داریم که از هر دریا که خواهیم از قعر او گوهر تابان
برآریم و از جگر هر کان جواهر بی بها بدست آریم و از هر شمع نور برگیریم و از هر تجلی
روشنی اندوزیم و بر هوای علو مدارج عنقاوار جناح پرواز کشاییم و بر اوج
هر شاخ آشیانه فرزانگی بربندیم و از جهد و کوشش بندگان والا باحسن وجوه
نمی انکاریم که گرامی نیاکان ما هم پیش ازین بر مسند منصب مناسب متمکن بودند

و تیغ آبدار خون آشام مردانگی و گیتی ستانی در دست داشتند و سروری و جهان آرائی
میکردند اے نجم الہند بہادر چون آنجناب ما را از قعر بحر جہل و نادانی و از کوی غفلت و
پریشانی برکنار ہوش و ادراک و شناسائی آوردند و راہ رفاہیت و طریق حصول
دولت و معاشرت و شایستگی فرا نمودند لہذا برہمہ قوم ما شکرگزاری و سپاس طرازی
و قدرشناسی ذات والاصفات از واجبات و متحتمات ست گزیدہ ذات شما ست
کہ مایان را از صومعہ تاریک و عقبۂ تنگ بیعلمی برفراز اورنگ علم و ہنر و تہذیب
و شایستگی نشانید و عصاے غفلت و رفاہ و نفسانیت از دین دل ما کشودند مایان از
ہدایت مبرہن و ارشاد روشن شما دانستیم کہ اکنون درین باش گاہ چند روزہ
و خاکدان سراب آسا مثل گاوان و خران و ابلہان و کمینگان زندگی بسر نباید کرد
و از غلاب دون ہمتی و خاک پستی بیرون باید خرامید و مرغ ہمت را با وج رفعت
و بلندی پرواز باید داد و بر زینۂ ترقی و ترفع پا باید نہاد و خیابان خیالات را بآبیاری
بلند حوصلگی شاداب باید داشت و خود را کاہل و عاطل نباید انگاشت حالا امید
واثق و رجاے صادق ست کہ روزے ما ہم برہنمونی برکت و ہدایت حضور در
گلشن ترقی و چمنستان بہروزی بار کامرانی و ثمر تمتع خواہیم خورد و بوے بہبودی
از چمن رفاہیت خواہیم شمید و عجائبات قدرت قادر برحق خواہیم دید و لذات
گوناگون از گلستان جہان خواہیم چشید اے سید والاشان عالی دودمان شمار احسانات
و عنایات حضور کہ برگردن ما و بر خلفان ما نہادہ اند از حد قیاس و حیطۂ گمان بیرون
و افزون ست پارۂ زبان را چہ یارا کہ آنرا بر شمارد و ناطقۂ تیز بیان را چہ نیرو کہ
کہ عشرہ عشیر شش برگزارد و بہ طفیل ذات ہمایون صفات ما را شناخت نیک و
بد خوب و زشت پیدا گردید و آثار سعادات و انوار صفاحات بر رو درخشید
ما ہمہ سپاس گذار فیاضی و علو ہمتیے والا ایم درین شہر کہ اندک آبادانی دارد
و اگر کوردیہ گفتہ آید زیباست او را از بناے سوسیٹی و مدرستہ العلوم بنہجے
شہرت بخشید کہ از خاور تا بہ اختر نام علی گڈہ بر زبان ہر کس جاری و ساریست

بسا نامه‌وران و رئیسان دور و نزدیک تعظیماً و تکریماً آرزوے دیدن و خاک بوسیدن
او دارند از بودن سوسیتی حوصله‌ها و همت ما رو بترقی آورده کتاب انسانیت و حسن اخلاق
و حسن معاشرت از که تا مه بر زبان دارد و این احسان نه صرف گردن ماست بلکه بر
گذشتگان و غنودگان خواب واپسین هم هست و بر نسلهاے آینده که هنوز از حجابه عدم در
گلستان امکان نه آمده اند و درین بازار چند روزه براے گلگشت و تماشا نه خرامیده
هزاران هزار احسان ماست و نام نامی و اوصاف سامی تا قیام خیمهٔ افلاک و برجا بودن
فرش خاک در دفتر عالم برقرار خواهد ماند و همه گروه آیندگان ذات اقدس را
امام المومنین و حامی المسلمین کهف الفقراء و قدوة العلماء خواهند گفت و بناے این
مدرسة العلوم که درین شهر از مین قدم میمنت لزوم افتاده این بنیاد مخزن جمیع ترقیات
کونی و الٰهی و معدن همگی سعادات صوری و معنویست حضور والا در تماشے هندوستان
بلکه در همه عالم مثل حضور را از تا آغاز روز تا انهدام دیگرے کسوت پیدائی نپوشید
و از اختراع این چنین کار نمایان نه کوشید چرا ما بندگان حلقهٔ سپاس گزاری و
حق شناسی در گلوے جان نه اندازیم و چرا جان شیرین را براه اخلاص ساری نه بازیم
که حضور براه فیاضی و دریادلی وطن خود را که اشرف البلاد و اعظم البقع و کعبهٔ هند و قبله
ارباب هوش و ذکاست صرف براے بهبود ما پیدان پشت همت گذاشت و لواے
اقامت براے آسودگی اولاد ما درین سرزمین افراشت الا رسیده آمدن حضور
برین سرزمین همچو نسیم عنبرینست که براے شگفانیدن غنچهٔ مراد امیدواران در رعایا نیز
سبزه نضارت افزا البصارت بخش ما خشک طینتان تفته بخت شوریده طالع و نوید
و نزول قدوم میمنت لزوم درین شوره زار ما شده ابر رحمتست که براے دمانیدن
گیاه اقبال ما شکسته حالان آشفته دلان ویران فهم و ادراک رسیده و بشکل این
سرزمین را گلزار همیشه بهار و بوستان جاوید نضارت و شادابی و رشک فردوس
و چشمهٔ فیض و دریاے جود و احسان همه ممالک صرف توجه حضور فرمود و ابواب
اکرام گوناگون بر وضیع و شریف کرپا کشود و این هم کمال بنده نوازی و قدر مردمی

حضور ست کہ این ما چنین دعوت ما قبول فرمودہ ما را از قدوم میمنت لزوم ممنون و مشکور نمود
ایزد توانا مدام سایہ ذات گزین صفات والا برفرق ہمہ مسلمانان زمان مبسوط داراد
و خوشی ہمت و فراخ دولت کناد آمین یا رب العباد

جواب سپاس نامہ

پس ازان نجم الہند بہادر از کرسئ زرنگار خود پا ایستادند و جواب سپاس نامہ بدین مضمون لطافت و فصاحت مشحون دادند وقتیکہ سید صاحب بہ ایستادند و جانب ارباب انجمن مخاطب شدند از تباہئ حال و زشتئ اعمال مسلمانان دل عرش منزل شان نہایت پرجوش بود و دریائے ہمدردی بآن درجہ رو بہ تموج آوردہ بود کہ چشم پرنم و سینہ پرغم بود طوفان اشک را از عنان چشم باز میداشتند اما از فرط ہیجان ابر وار مے چکیدند و مانند سلک مروارید از گلوے مژہ بیرون آمدہ بدامان مے آمیدند و از جوشش دروں کہ معدن گوہرہائے معرفت آلہیت خبر میدادند بہزار دقت و دشواری خود را سنجیدہ این تقریر دلپذیر فرمودند و از آتش اثر بسا سنگین دلان را گداختہ آب کردند ہان اے مسلمانان عالیجاہ و براوران فلک بارگاہ بیشک اینجانب وطن خود را کہ نام پاکش دہلیست و از اعظم البلاد و اشرف البقعہ و گزیدہ شہر و پسندیدہ جاست بہ ہمایون جا از پردہ خفا بمنصۂ ظہور آمدہ ام و در آنجا من و قدسیان گان من پیدا شدہ اند و ہمانجا استخوان بزرگان عالی دودمان ما و عزیزان ما و یاران و معاونان و ہم زبان و ہم درسان ما در سینۂ زمین مثل نقد ایمان و گنج شایگان مخفی و محجب اند و زندگی گاہ نخستین و خوابگاہ واپسین ہم آنجاست اید ون ہم وابستگان و اقربایان باقی ماندہ سکونت پذیر اند و نیز در شبستان خیال یاران و ہم عصران متمکن بود کہ باز این مشت خاک کہ کالبد عنصری ما از و تعمیر یافتہ و این کاخ گلی ما از و مترتب شدہ بہمان خاک اقدس خواہد آمیخت و این گل تصر آشیبی از ہم خواہد ریخت آن جائے پاک مغفرت فہم دارا کہ رامپور برائے محبت مدرسۃ العلوم و جذب دسلیئے رئیسان علیگڈہ و کشش باطنیئ بزرگان بلند شہر و یرائے آبادانیئ دیار قومی و ہمدردی گذاشتہ

آمده ام و درینجا مسافرانه و غریبانه رخت اقامت انداخته ام الطاف یکه امشب که شب معراج ماست
امرای عظام و رؤسای ذوی الاحترام بحال این خادم فرموده اند و از پیش کردن سپاس نامه
اعزاز فراوان و امتیاز بیکران بخشیده اند ازین مهربانی و قدرشناسی دل محزون ما را تقویت جان
افزود و انبساط آبرو افزا بهیچ دست داد که شکر این همه مهربانی و مسافرنوازی و غریب پروری
هرگز هرگز ادا کردن نتوانم و مشربیکه روی نموده برای گزارش از لفظ و عبارتی در انحطاط
خانه ادراک خود ندارم که بفقره بیان رسانم بلاشبه این همه کرم گستری و مهرافزائی که کرده
بحق آن کس کرده اند که سزاوار این اکرام و احترام بوده ما چون طائر خیال بال و پرواز
میکشاید و همای دریافت جناح بپریدن وامیکشاید می بینم که اکنون در رگ طبیعت
قوم ما جوش قومی و همدردی می پدید و هر کس خیرخواه قوم را بچشم قدرشناسی میبیند و
دردمند قوم را دوست میدارد و بکاشانه دل جا میدهد ازین سبب دل اندوهگین ما را
تقویت بسیارست که همه آرزوها که نسبت بهبودگی و آسودگی قوم در دل ما جاگزین و منقش ست
بکسوت انجام خواهند پوشید و ایوان تمناهای اندرونی ما عنقریب رو به آراستگی
خواهد آورد یاد دارید و بیقین صادق انگارید که عنقریب زمانه خواهد آمد که یکی از مایان بلکه ازین
کودکان و طفلان که پیش ما نشسته اند ایشانزاده چند زیبا و خوشنما باغ مدرسته العلوم باید
انگاشت و تارک نهال و بارآور شجر گلستان مدرسه باید پنداشت بر اورنگ پیدائی
جلوه گر خواهد بود که مستحق و سزاوار این همه مباهات و تعظیمات که برای ما کرده اند خواهد بود
یاز فرموده که آنصاحبان الفاظ عنایت آمیز و محبت انگیز نسبت قومی همدردی و قومی
بهبودی بنسبت ما اظهار کرده اند بهتر آن ماناست که آقا خادمی را بجلدوی خدمتگزاری
و ادای حقوق ملوکی بغایت مسرت و انبساط بفرماید که شاباش خوب کردی و حق خود را
نیکو بتقدیم رسانیده ای زنده باش شاد باش و خوش باش زندگیت تو فراوان باد
همین سان الفاظ خادم نوازی و مسافرپروری نسبت ما آنصاحبان ارشاد کرده اند
من هم بجناب آفریننده سرای کائنات آرزو مصمم کرده ام که ما را از شرف دولت
توفیق قومی همدردی و قومی بهبودی زیاده ازین که دارم مشرف کند جان و مال

گوشت و پوست ما در آسودگیٔ قوم قبول فرماید اے عزیزان شما هم دعا کنید که ایزد سبحانه تعالی
آئین آرزو را بدرجهٔ اوج قبول رساند و کسوت استجاب پوشاند و برای رنگ آمیزی
نشاند و گلشن تمناے درونی را از ترشح سحاب افضال و اکرام خود شاداب تر از ریحان
شباب و کامیاب تر از وصل محبوب صداقت مآب فرماید باز از دریاے ذخار تقریر
دلپذیر خود بدین نوع گوهر آبدار در سلک بیان کشیدند و در درج سمع حاضران
لاسیمۂ تابان اثر و گزیدگیٔ دل سپردند که آنچه حال اجراے سوسیٹی فرموده اند
واز بودن این گرامی و نامی انجمن این خرد شهر همپایهٔ دیگر بلاد بزرگ بوده در شهرت بلند
آوازه گردید و آفتاب خوبی و خجستگی طبعی و نورپاشی و فیض بخشی او روح همگین نمایان
تابانید و بر همه روے زمین ذکر این همایون انجمن جاری و ساریست و آب فیضش
در اطراف و اکناف عالم جاری یاد دارید که این همه نخل بارآور از چمنستان
فیاضی آن صاحبان و رئیسان بلند شهر علیگڈه است این نمونه ایست رهنما و
هدایت فرما به این امر اگر ما همه متفق و باهم یکدل شویم و به هر کارے که تگاپوے فراوان
و جهد بیکران نمائیم بے رهنموئی غیرے و بے یاوری دیگرے در وقت بانصرام و انجام
خواهیم رسانید و به هر امرے که راست هست همت خواهند افراخت بجا خواهیم آورد و
در هر زمین شوره زار باغ دلکشا و چمن فردوس آسا نشاندن توانیم خواهیم نشانید باز به خوشی
قلبی و راست اندیشی فرمودند که هر مسلمان دیندار راسخ الاعتقاد که به یقین استوار بر کلمه
لا اله الا الله محمد رسول الله دارد و او را هیچ اندیشه و خطره و هراسے از روز رستخیز
هیبت انگیز نیست بیشک و بیریب به سبب یقین کامل و ارادت صادق برین کلمه با
نجات از آفات روز بازپرس خواهد یافت و در باغ فردوس بلبل وار نغمه اندیشه
و بیغم خواهد شتافت و آشیانهٔ رستگاری بر نهال مغفرت خواهد بست و بر
شاخ تنعم و سبا ها غوله سبیح زمزمهٔ خوشدلی و خرمی خواهد نشست اما
مشکل زمرهٔ گدایان آبرو و ترسا که داریم درین سپنجی سرا داریم که بیشمار خارجیات
بدامن زندگی ما آویخته و بسبب تعداد تقویش تردات و تفکرات بر ناحیهٔ حال ما

ثبت و مرتسم گشت بسبب پرخار بودن راه زندگی کاے رفتن کوہ کندن و خنجر بر گلو راندنست
راہ زندگی پرخطر وقت تاریک دشت ہولناک منزل و مرکب از رفتار معذ و زاد و راہ
در انبان نہ دل از صعوبات سفر با اطمینان نہ راہ گم حرامیان و قطاع الطریقان در پیش
سینہ از خدنگ ہراس طعن دشمنان ریش در ریش قوم مارا سخت مشکلہا رو دادہ
و براہ او الماس ریزہ پا شگاف شماتت معاندان افتادہ ہمین خیال محال اینجانب را
سفر دور و دراز ممالک دست داد و بہر جاے شایستہ و بہر دیار پسندیدہ رخت اقامت
تماشا نیاکہ بکشاد این ہمہ صرف براے پیدا کردن قومی بہبودی و رفاہ ہم کفو دشت نوردی
و کوہ گردی اختیار کردہ شد و انچہ دیدنی بود دید و شنیدنی بود شنید و ہر صعوبت
غربت ما کربت کشیدنی کشید وقتیکہ کدامی اشیاء عمدہ خرد آفرین ہوش افزا و حالات لائحہ
شگفت انگیز دیدم مجمع علما و ردہ ہنذبان دریافتم و در ہر انجمن علمے ہمچو پروانہ بر شمع و مانند بلبل
بر گل و مثل بہار در گلشن و ہمان نشتر در دل رسیدم و بمجالس صلحاے دریا دل چون
موج دریا مسرت بخش اندوہ ربا سیاخانہ گذر کردم و المکہ مزین و عمارات مشیدالحفظ
کردم و از مشاہدہ جمال خوبرویان و خوش خویان سنجیدہ طرز مہذب وضع مجمع عرفان
ایزدی بکوشاب دل افروختم ہرچہ از عجوبات زمانہ و نوادرات او شدگیاست افرود
معرفت انتما دیدم فوراً ملک خود را و برادران خود را بافسوس تمام و حسرت بے پایان
یاد کردم و بآہ دردناک گفتم کہ حیف قوم ما چرا باین خوبی و شایستگی و تہذیب و اخلاق
نیست در آسودگی قوم و رفاہ مسلمانان و فلاح ہم کیشان بہ ما ہ قد سیا راست را
اندیشہ و فکر را اسطالعہ کردم و طائر تیز بال عرش پرواز خیال عزیز ادا
و بغت خوض و امعان نظر نمودم غیر از تقرری مدرسۃ العلوم ہیچ نوعی کوسہ منافعہ
صورت قیام پذیر و تدبیر دیگر در میزان فہم ما نہ سنجید و سامان آسودگی در کاشانہ
ادراک غیر ازین ندید چنانچہ بناے آن دار العلوم کہ مخزن گوناگون ہنر و فنون ست
در شہر شما و بزیر سایۂ دیوار شما افتادہ و طالب علمان کہ در حقیقت شمع درخشان و چراغ
تابان این گرامی مدرسہ اند پیش ما نور افروز و جلوہ بخش اند از دیدن این گروہ طالب علمان

ز علم و لحاظ کتاب

درشگفت ام و از ابو العجبی‌هاست که انکارم و بدل میگویم که یارب این امر راست که مدرسة العلوم
از جهد مسلمانان پاک سرشت ستوده و دو مان بکشود و طلبای او روبروی ما رونق افزا
اند و در مدرسه میخوانند و [illegible] زیر و زبر [illegible] اقبال بادشاه وقت رو به ترقی دارد یا در عالم
خواب این واقعه می‌بینیم [illegible] بر هم خیال عرش سیر خود گلگشت مینمایم باز موسیقار تقریر
از منقار بیان برآورده بنغمه [illegible] ارشاد کردند که ای مسلمانان پاک درون سعادت مشحون
آگاه باشید که این مدرسة العلوم برای قوم شما و اولاد شما و برای آسودگی و بهبودگی
و ترقی دولت و عروج مراتب شما تیار شده این اصل و بنیاد همه نیک کرداری و
تقلیست اگرچه هنوز درین مدرسه هیچ نشده و محتاج گوناگون امداد است و خواستگار
معاونت [illegible] مثال او [illegible] نهال نو دمیده و غنچه نوخیز است اگر این درخت تازه را از
ترشح سحاب جود و اکرام نضارت خواهند بخشید از ثمر جان بخش او تمتع بروزی خواهید یافت
ورنه کوه حسرت و افسوس از کنند آه و ناله خواهید کافت هوشیار شوید [illegible] این گلستان
همیشه بهار از چشمه فیض و سخاوت بکنید و از لطمه صرصر حادثات آسمانی این چمن اقبال را نگاه دارید
و این گلزار فردوس آثار را باوج مراد رسانید باز میگویم و صراحتاً میسرایم که از چشم
خرد و دیده دانش ببینید و نیکو یاد دارید که قوم ما در قعر چاه هلاکت و
کوی ضلالت سرنگون افتاده است و حالت او بسیار خراب و جان شیرین او
قلبی [illegible] است [illegible] دستش بگیرید و بر حال زارش رحم کنید ورنه آن نازک وقت و
[illegible] رسید که باز هیچ طائر تدبیر بال نخواهد کشود و کدامی تخم مصلحت
از زمین چاره جوئی سرسبز نخواهد بود و هرچند زنجیر تدبیر را جنبش خواهند داد هرگز
جنبش نخواهد آمد و تدبیری و مصلحتی و تفکری اثر و دست نخواهد داد ای
رئیسان عالیشان کیوان ایوان این مدرسه قومی زیر سایه دیوار شما پناه پذیرست
سعادت [illegible] این مدرسه توجه و امداد آن صاحبان از بس میطلبد و خود را
مستحق هرگونه امداد و دستگیری می‌پندارد باز به طالبعلمان مدرسه فرمود که ای عزیزان
خوش اخلاق [illegible] کان ستوده اوصاف این همه آرزوها و توقع که نسبت قوم [illegible] اظهار

پوشیده مدارا این همه امورات بدست شماست اگر شما از تعلیم این دارالعلوم سرمایهٔ حسنات
و ذخیرهٔ سعادات حُسن خو و حُسن خصلت و تهذیب اخلاق و درستیٔ شبستان آن نیت
و آراستگیٔ گلستان دیانت و امانت در ذات خود حاصل کردید و بر اشہب تحمل و علم و فضل
جلوه افروز شدید بیشک درین دار ناپائدار نامی گرامی نیاگان خود را از نور شمع خوشخوئی
روشن و درخشان خواهید کرد و گزیده انمودجی و پسندیده نمونهٔ قومی عزت خواهید بود
و فخر دودمان و شرف خاندان و امام قوم و پیشواے همعصران هستند اگر شما چنان
نه کردید درین راه راست که صراط المستقیم ست گام نه فرسودید و از آئینهٔ دل زنگ جهل
نه زدودید و خانهٔ سعادت از اسباب فضل و هنر نه آراستید و کوه نادانی از کلند محنت شاقه
نه کاستید همه آرزوهاے بزرگان شما و تمناهاے قوم شما بلکه همگی هندوستان بخاک حسرت
و افسوس بیامیخت و رشتهٔ توقع از کار رو ناکامی و حرمان در گسیخت مناسب که نام بزرگان
و نیاگان خود را منور کنید و ارواح طیبهٔ اجداد را که در کنج زمین گنج وار مخفی و پنهان اند
از نکونامی جلوه جهان افروزی بخشید اگر بر تقدیر شما چنان نه کردید بر فلک فلک آسا بپرید
هیچ ست و اگر بادشاه هفت اقلیم بوده کوس جهانداری و فرمان روائی نوازید
هیچ ست و اگر امیر کبیر صاحب مکنت و صولت شدید مارا چه و اگر والیٔ بلاد و
امصار و مالک تخت و دیهیم گشتی مارا چه ما همه ما مستدعی نیک خصلتی شما ایم و از شما
امید پیروی دین و اسلام داریم ما آرزومندیم که بر طریق وخشور پاک راست را
گام فرسا باشید و از راه شریعت محمدیه پا بیرون نه نهید اے عزیزان با تمیز یاد دارید
که از همه کائنات و از همه موجودات راست و روشن و پاک کلمه لا اله الا الله محمد
الرسول الله است از یقین داشتن برین کلمهٔ طیبه قوم ما قوم است ورنه جاے
افسوس ست اگر شما همه اوصاف دنیوی در ذات خود جمع کردید و در همه علوم دستگاهے
کماهی بهم رسانید و برین کلمهٔ پاک یقین نکردید بیشک در قوم ما نمانید و از حصن حصین
کفو بیرون رفتید درین حالت اگر کوکب آسمان هستید مارا چه و مانند مهر و ماه بر
روے عالم نور افشان شدید مارا چه از ذات شما واثق داریم که شما نمونهٔ هر گونه

سعادت و عقل و کیاست شوید و سرمایهٔ فخر و احترام قوم و گرامی نیاکان خود و شرف و عزت
و آبرو در ذات گزین صفات خویش بهم آرید - باز فرمودند که من آرزو دارم که قوم ما
آنقدر ترقی ورزد که مانند شب ستاره آگین نور افروز گردد و همچو ریگ دشت و دریا
در شمار مهندسان نه آید باز جانب قوم خود مخاطب شدند و از غایت جوش و درد و رقت
ارشاد کردند که ای مسلمانان بیدار درون ما را یقین واثق است که در پیروی سنت پیغمبر خدا
صلعم نجات خود دانید و دائماً کلمهٔ پاک ورد زبان دارید و بصدق دل نام بزرگش بر
لب جان گردانید و بیدانید که نام اقدس آن محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم
وقتیکه از سیر گلشن دنیا سیر شده یکسو میشدند بهنگام سپردن گوهر جان گرامی
بجان آفرین چه میفرمودند و نیز بر دشمن کردن نبود و بزیر لب که دل و جان هم
فدای آن لب شیرین باد چه کلمه ارشاد میفرمودند آن کلمه همایون امتی امتی بود
لفظ است و قوم یک معنی دارد است قوم را میگویند چون پیغمبر ما بوقت انتقال قوم ما قوم ما
بر زبان داشتند پس در قوم ما کدام کس ست که قومی ترقی را دوست ندارد و قوم
خود را بهتر از جان نه انگارد و از قومی عزت رو کش بود و آبروی قوم را آبروی خود
نه پندارد و کوشش کردن در فراهمی قومی عزت را به پیغمبر پاک پیوندست و کدام کس ست
که تا دم واپسین قومی قومی بر زبان نه راند و بر همین کلمهٔ جان شیرین بکردگار عالم نه
سپارد و فرمودند که خدایا پیوسته بر همین اخیر کلمهٔ جان شیرین آرزوی وسیلهٔ ما از
کرم خویش بر آر آمین ثم آمین از شنیدن این تقریر دلپذیر که هر حرفش گوهر بے بها بود
همه حاضران مجلس برو ار زار زار گریستند و بر حالت تباه مسلمانان کف افسوس
مالیدند و از چشمهٔ چشم دریای اشک خونی روان کردند خصوصاً مولوی فریدالدین صاحب
آنقدر گریستند که همه رومال از آب اشک تر شده و همه دامن از در نایاب بجز اندر رقی
پر گردید و پس ازان اندرون خیمه جلوه فرما شدند و طعامهای گوناگون که یاد از
ماکولات فردوس برین میداد تناول فرمودند اول طالبعلمان مدرسه از طعام بهره
شیرین تر شدند بعده نجم السلطنت بهادر مع ارباب مجلس خاصه نوش نمودند بهنگام فراغت ده

این ہمایون حلیہ بخیر وخوبی زیور اختتام پوشید وہر کس رہگراے و ولتخانہ خود گردید
زیادہ آدب کوکب جاہ وجلال درخشان باد

مکتوب چہل وپنجم بجناب ستودہ مآب منشی صاحب عطار دو رقم

سبحان قلم سلامت لوازم نیاز سندی را زیور عرض پس جان ساخت معروض میدارد
صحیفۂ شریفہ جلوہ صدور فرمودہ ذرہ ناچیز را تا بانید وخاک حقیقت را بدامن مباہات
وافتخار نشانید حرفا حرفا بزاویۂ خاطر نور آسا جا یافت ودل محزون را از فضیلت
مفاخات مباقت ارشاد رفتہ بود کہ اوراد بدستور در ورد دارم ونام ایزد پاک را
بر تسبیح جان علی الدوام میشمارم اما ہنوز از کسوت مقصود محجوبہ آرزو عریان ست
دائما دل از آتش حرمان بریان از ین کلفت ساری دل بدرد آمد وجگر از فرط
آتش اندوہ ہمچو بوتہ آہنگران مشتعل وملتہب گردید وغنچہ خاطر از ہبوب سموم ہموم
ملال ونکال بافسردگی گرائید حضور سن اوراد را بپیوستہ بورد دارند از ان چہرہ
ارادت نہ گردانند بر ضمیر منیر تنویر ہویداست کہ ہمہ وظائف اسمار الہی وفرمودہ
حضرت پیغمبر محبوب ایزدی ست یاد کردن داور یکتا وستودن خالق یکتا خالی از
نتیجہ نیست وپرپدن بہ تقضاء طاعت خداوند از ثمرہ نفع نیست بذ... ... نیست کہ
بے پردہ شکم زمین بکار تخم نرسید وغبارے نیست کہ بر وآب صافی ریزند نشوو
ونطفۂ کہ در رحم قرار گیرد وبچہ نبرآرد وگلبنے نیست کہ بر د اسطار رحمت سماوی
بار دگل نشگفاند فاذکرونی اذکرکم شگفتگی خاطر را تقویت واستمالت بیکران میبخشد
واذا سئلک عبادی عنی فانی قریب اجیب دعوۃ الداع اذا دعان فلیستجیبوا لی
گرہ اندوہ از رشتۂ جان میکشاید وچہرہ محبوبہ مراد در آئینۂ آرزو مے نماید وگل مراد
وبساتین طرواشہاد وجہان فی بخیابالات امید مے شگفاند حال اوراد واعمال ہمچو کیفیت
زراعت وفلاحت ست کہ مزارع اول زمین را از خس وخاشاک واشجار خود رو
وگیاہ وبیخہائے وریشہ ہائے ناکارہ پاک وصاف مینماید بالا زقیبہ رانی وآب
رسانی زمین را اصلاح میدہد واز آلات کلوخ شکنی نشیب وفراز را زینت ہمواری

بخشیده قطع سطح ہمچو لوح جبین خوش رخان سزاوار فلاحت میسازد و بار تخم ریزد و خیابان
آرایید و آب افشاند و نو رسیدگان سبزه را بطرز اسلوب نشاند و ہمچو فرزندان شیرخوار
در مہد پرورش بپرورد و از پستان دایهٔ آبیاری که مثل شیر بهاست
شیر دهد و از تطاول رهزنان متعرض مشتاد نگہدارد و لوازم حفاظت و حراست بتقدیم رساند
چون بذر محنت در زمین جهد بطرز گزیده و ملوث شده ریخته شد در ریگ مشقت
کما حقه از غربال کوشش و جانفشانی بیخته شد بار جهان تخم که کاشته در سینهٔ زمین
انباشته است بار آرد و خوشهٔ خوش شمار و بشگوفه فرا نماید وقتیکه مهر جهانتاب از
گرمی پدرانه خداداد سرگرمی فرماید همانوقت از یکدانه ده گونه گردد و شان
فتبارک الله احسن الخالقین در چشم پاک دروزان حقیقت بین آشکارا شود و این
کاشتکار پس از چندین خاک بیزی و جانفشانی و روح کاهی طیلسان تمتع و
رفاهیت بر دوش جان اندازد و خود را یکی از دریادلان آسوده حال صاحب
متاع نعمت مال انگارد از ینجاست که اوراد و وظائف و جمله طاعت و خداپرستی هم
وقتی بار آوری و نتیجه بخشی دارد و تا آنوقت میسر نه آید این کشت قابل درودن و
خرمن اندوختن نشود تا در کشت خلوص بر آسمان دل نتابد و صرصر سینه فگار آه و
نالهٔ ارادت و عقیدت به صحرای جان سر به اهتزاز نه افرازد و ژاله اشک صدق نیت
بر کشت معصیت و بزه کاری نافتد کشت اوراد و طاعت خوشه امید نه دهد و
در زراعت طاعت و عبادت اگر این ژاله باری و برق تابی بار نیاید چون اعمال خوان
و وظیفه طراز در آیینهٔ حال ببیند که صورت اثر و جمال شاهد مقصود دین نشود و درین نام زنان
که بر زبان میرانم و رشته دراز دید کشمیرین او جنبانم هیچ اثر پدید نیست و درین
گرداب محنت سیه پر هم سزاوار بالیدن نیست جناب اقدس این خیال گلخن کفر و
الحادی افروزد و شعله قساوت و شقاوت و زندقه را ملتهب میسازد و زاویهٔ دل را
از خاشاک توهمات و تیره خیالات رذیله پاک باید داشت و در همه حال دا و همیشا
و تا [illegible] باید الکاشت مناسب که [illegible] دست نه گذارند و زمام گرایش

خاطر شریف جانب فنا و نیا رو نمی کند گردانند انهاک فنا و نیا از اوج زبان تقدس به قعر موج
بحر ہلاکت سے اندازد ابتر از ہواے خواہش نفسانی چراغ ستودہ کردار ی را
سر نمیاید و پرستش یزدان دل مردہ و روح افسردہ را کسوت حیات جاوید
بخشد و خار غفلت و بطالت را از پاے جان برآرد اطاعت حق و یاد کریم
مطلق از حضیض خاک به بلندی افلاک رساند عبادت ایزد بیچون کور دروں
پشت فطرت را برادر نگ حقیقت و بر مسند طریقت متمکن سازد طاعت حق اسرار
کونی و الٰہی بر قلوب المومنین منکشف گرداند طاعت حق بخصائل حمیدہ رضیہ متصف گرداند
طاعت بندہ را ببارگاہ خالق دو جہان باعزاز و احترام رساند فقیر را خلعت
آسودگی بخشد از طاعت حق روشنئ دل و ضیاے ایمان و جلاے تقوی
رو نماید و قفل مشکلات را حل از کلید طاعت و عبادت وا میشود و مطیع را خشنود
پاک شفیعست و منصب مطیعان و منقادان در کونین از ہمہ کائنات رفیع ست
ہر کہ در طاعت حق در پردہ مشکین شب بیدار باشد پیوستہ پروردگار عالم
او را حامی و مددگار ست بیدارئ شب را مردان خدا و خاصان کبریا دوست
دارند و مخلصان درگاہ قادر مطلق بہتر از جان شمردند دولت شب بیداری
نبئ بر حق را اوج معراج و صلحا را تخت و تاج قربت و خصوصیت دست داد
از برکت شب خیزی اولیا را رفعت حقیقت و سعادت طریقت دست حصول مراد بکشاد
و ماہیان دریاے عشق مصطفے و سگان کوچہ محبت خدا ہمین بیدار ئ شب موج طریقت
و قربت ایزد پاک رو نمود و عقدہ مارب دینی و گرہ مقاصد دنیوی از ناخن شب نشینی
بکشود شب خلوتکدہ غریبان بحر عشق الٰہیست و گوشہ راحت سوختگان آتش الفت
حضرت نامتناہی ست در نہانخانہ بیدارئ شب اسرار درگاہ پروردگار عالم
بر دلہاے خدا پرستان آشکارا میگردد و راز نہانئ جناب غفار بر صفحہ خاطر
مومنان پیدا میشود بیدارئ شب زنگ محبت دنیا از آئینہ دل میزداید و
رنگ چہرہ حقیقت و طریقت فرا ینماید شب لباس مفاخرت عارفان و سرمایہ انبساط

بگذاشت و لواے نهضت در میدان زیست برافراشت همین یاران و غمخواران که گرد و
پیش ماست در کوے تاریک گور خواهند انداخت و کے بساحت تلطف و تعطف
و تجسس حال مرکب لطف و مهر سور خاک ما نخواهد تاخت تن نازنین مکه نازک تر از
برگ گل ست خورشش کرمان گردد و گور از سخت افشاری استخوان آن را مطلب را
مالیده آرد و ساز و سامان زمان همین ذکر اسد سولنس و غمخوار و یار و مددگار خواهد بود
و سامان آوان عقدهٔ این بے اثری او را از خود خواهد کشود مناسب که ماسیے زیاده
در دریاے یاد الٰهی دائما شناور دارند و پیوسته خالق کائنات را به بانگ
فراز بخوانند زیاده آداب نیر دولت و اقبال همیشه تابان و درخشان باد

مرقوم پنجم ماه نومبر سنه ع

مکتوب چهل و ششم

جناب والا سلامت تا خیمهٔ آسمان از اوتاد
مشیت ایزدی برپاست و فرش زمین براے گلگشت سیاحان ایجاد و تکوین
گسترده و مهیاست خیمهٔ اقبال و بساط جاه و جلال در میدان مراد قایم و
مزین باد روزے در بوته سینه بمقتضاے بشریت آتش انس حب وطن بسخت
ملتهب و مشتعل بود از وزیدن نسیم عنبر شمیم یاد وطن و اهتزاز هواے جوش طلب
غنچهٔ توجه خاطر مخبر و نم بایستم مسرت و خنده فرحت از بس مشتعل بود بحالت شوریدگی
نفس و آشفتگیٔ دل عریضه به بندگان اقدس کسوت ترقیم پوشیده و در بزم
عبارت او در صهباے چند مقاصد گفتنی بجد و جهد پیموده آه برین غفلت مخاطب
فراموش گار و افسوس برین نسیان آن مربی ستوده شعار که در انتظار
جوابش دیده همچو یعقوب از سیل گریه سفید و جان حزین در امید آمدن [illegible]
پوشیدن لباس زندگی نا امید شد و از اضطرار [illegible]
صرصر اندوه شاخ دل لرزان تر از بید شد [illegible]
و از فرط اضطرار کاخ هوش و خودداری [illegible]
کدام امر مانع پاسخ گرائی آید و کدام گرد [illegible]

ازین غفلت بندگان والا تخت نگرانم و بسیار حیران و در حالت آشفته دردی به ترنم این
نغمه سوزناک و داند و از کانون سینه بر آرم و دل دیوانه را از سر دل این آهنگ
درد آفرین تسکینه سپهم بحالت گریه رو به فلک کرده میگویم که یارب چرا بر
حال زارم قلم بزرگان وطن نمیگرید و دوات خون جگر برای من شوریده دل
نمیریزد یارب من بنده گنهگارم این گنهگار سیاه کار را بر بنده مند راستم مکن
وتریاه از این کار دو مهاجرت یاران و همدردان دردمند مکن یارب دل مسکین را
شربت تسکین ده و خنجر گلو تراش اندوه بیکسی بر حلقوم ما منه یارب از گلزار اخلاق یاران
سبزه امیدم را چیدن مپسند و این درویش سینه ریش خوناب نوشش را در
تیه غربت و کربت خوار و زار مساز یارب بار کوه اندوه حرمان و غبار یاس و
هراس بر دامن دل و کمر جان ما منهاده آزار و در کوهستان و نیستان
وحشت و حسرت پریشان و سرگردان مدار یارب تو خار را به گلزار پروری و
زاغ را بباغ آشیانه میدهی این اندوهگین که بدتر از خار و زاغ ست بر کشت خشک ما
تیر باران رحمت و مکرمت بیاز و خار ناکامی از پای رفتار ما برار یارب تو
به شب تاریک چراغ ماه و شمع کواکب بر افروزی و گوهر را از مهر و ضیع و شریف
بلکه به حفاظت و حراست از رشته عنایت و ستاریت نیکو بدوزی ما را در بازار
این خاکدان رسوا و تیره درون مکن و آب چشم را رشک عمان و جیحون مکن یارب
از کردار ناستوده و افعال مذمومه خود ننگ دودمان و موجب ذلت خاندانیم
ما را به بخشایش و برین وادی پر درد ناکامی رحمت آر و بزنجیر گرانبار کیفر کردار ما
مسپار یارب چون ما را درین بیکسی و کهن سالی از حصار وطن و از بزم یاران
شیرین سخن مهجور و دور بیرون کرده در ریگستان غربت و خارستان کربت
پا فگار مساز و این زخمی پا و مجروح دل را در دشت الماس ریز منساز یارب
از دشت صعوباتم بر بیشمار سینه ام آشناست و هر نفس بر پهلوم کاونده
تر از ناوک ست یارب سنگین دلان ارباب وطن را از آتش محبت و مودت

نرم فرما و سرد خویان آهنی مزاج یاران را از گرمیِ انس و ولا و تیز و نائره وفا تعطف انگیز
کرم فرما یا رب چون ما را بیکس کردی به پنجهٔ کسان درشت طبع مسپار
و چون زراعت خانمان ما را علف ستور آن اجل فرمودی کمر جبا نم بلا ز ناخن ادبار
مخار یا رب بهر حالیکه داری و هزار بیک سپاری برضای تو راضی ام و
همچو گنهگاران واژون بخت برای آمرزش خود هر دم متقاضی ام یا رب
ما مستحق آمدن از کنج عدم بباغ هستی نبودیم تو به کرم خود از گوشهٔ فنا بصحرای بقا
آوردی و داغ ناکامی از ناصیهٔ ما پستردی ایدون درین وادی لق و دق
بی یار و مددگار مدار و تخم یاس و هراس بزمین زندگی ما مکار یا رب تو خار را
خلعت گل پوشانیدی و براوج شاخ گل جا بخشیدی و در گلشن زار از مروحهٔ نسیم جنت
پرورش کردی ما هم خار چمنستان آفرینش توایم ما را هم جای راحت و آرام
عطا فرما یا رب تو ما بیدانشان را لباس دانش و فرزانگی داده هدایت دعا کردن فرمودی
و در اجابت برضای خود فراکشودی اگر چشم دعا را ماثر ولیده سویان سرمهٔ اجابت
و کحل الجواهر قبولیت بکشی بجاست یا رب تو در پردهٔ شب کشتی هوش و حواس
بدریای خواب فرو میکنی و بگاه آن کشتی آب نشسته را باز بر سطح بحر هستی وا می
بخشی اگر این کشتی شکستهٔ امید را هم بیرون عبور دهی و بر ساحل آرزو رسانی
زیباست ای مخاطب ما حال زار هم بشنو و بباده از مین درمیدان فراموشی و نسیان
مپوا نزد و زیکه نیش تباهی در سینهٔ زندگی ما خلید و جامهٔ آرام و راحت از مقراض
حادثات زمانه پدید ازین صدمه چگویم که حال دل مجروحم چیست حیرانم که اکنون
چگونه خواهد زیست درین شورش آسمانی و کاوش زمانی فراموشی آن والا جاه بلند دستگاه
سخت سینه خراشی و زندگی تراش ست از تصادم روحی و تراکم اندوه دلی بهوای
تفریح دل و انبساط و انشراح خاطر و نشاط طبع رو بگلستان نهادم و زمام عزم
بدست جذب دل دادم چون ببوستان رفتم خواستم که از شگفتگی گل و خندهٔ ریاحین
خاطر غمگین را مسرت آگین سازم و سرو و خورمی و فرحت از زخمهٔ نظر بنوازم پویان

پویان نزد گل رسیدم دیدم که از گریبان چاکی خود تخت آشفته درون ست و از اشک شبنم از بس تحسر و تفکر مشحون پرسیدم که چه حال ست و از چه رو این ملال ست گفت از نغمهٔ بلبل نوحهٔ سینه خراش یاد ایام خزان مے آید و از کوکوے فاختهٔ صوفی مشرب آتش حرمان شعله زنان از زبان جان میریزد از آنجا آتش زیر پا بوده از خدنگ آه سینه مشبک کرده بحضور ریاحین رفتم که شاید از دیدن روے زیبایش دل زخمی را مرہمے التیام افزا بہم رسد و راه استقلال دل معلوم گردد و او را هم نهایت منقبض و بسته درون دیدم پرسیدم که ترا چه افتاد و بناے دیوار حزن و آلام براے چه نهاد گفت خنده یکدم صداے فنا بگوشم داد و ابواب بسته دلی بر روے نورجی ما گشاد چون یک لمحه بخندم و نقد جان بگره بے بقائی ببندم از انجا نیز دست بجگر بوده دیوانه وار نزد عندلیب رخت واویدخود فراکشیدم دیدم که زار زار بعشق گل و ریاحین میگرید و موج اشک از بسکه چشم میریزد دریافتم که درین موسم خوش و آوان بهار و هنگام بہجت و مسرت این چه خار ادبار در پاے جان نازنینت خلید که مانند وحشیان سینه چاک نالان و گریان گردید بجوابم گفت که آنوقت نزدیک آمد که دو صد این گلهاے شگفته و شاداب از لطمهٔ خزان محمول و پژمان میشود و بطرفةالعین گل و سنبل بهم و بشمار ریاسا سپرد و بساتین نزاکت آگین و شقایق سراپا رنگین پیش نظر لباس هستی از ناخن فنا دریدند و بسا ریاحین لطافت تزئین از خار غم ناشباتی و ناپایدار بیخ ناکامی خزیدند از خوف اندوه فراق پر احتراق گل و ریاحین آتش ناله بجگر سینه افروزم و از پژمردگی و افسردگی بهار چمنستان عشرت توامان در حرقت و سوزم غنچهٔ لاله و اغ دل شود و نرگس چشم حیرانی و پریشانی بکشود و توده توده گل افسرده و خیابان برگ و بار پژمرده بهر جا و بهر گوشه دیدم آه سرد از دل پر درد کشیدم از انجا بکمال تنگدلی و آشفته حالی بمحفل یاران و به انجمن غمگساران رفتم هم انجا هم شمع را اشک ریز یافتم و انبار خاکستر پروانه را از کشته نظر کیافتم و جمع یاران همچو دود چراغ پریشان و خاطر مجلسیان مانند زلف محبوبان شکسته و حیران دیدم از دیدن اینها سخت بارزده آمدم و کیفیت بگاهی یافتم

گفتند که این همه فرش کبودی که گسترده بے بینی و حالت مجلسیان و بزم آرایان افسرده
وقایم زده بے پایی از پا درفتگان و خیال گذشتگان ست و دنیا هرکس تنگے تازه و
اندوهے بے اندازه مبتلاست و هر نفس از التهاب عذاب دنیا آتش زیر پاست غم دنیا
همه را خاطر محزون و ملامت مشحون کرده است و جگر هر متنفر در پنجهٔ هموم گوناگون افسرده
چون این سے نوش مصیبت اندوه و حیرانی سبب این همه بے رهی و ماتم سگالی یکے از ارباب
انجمن استفسار کرد شخصے ازانمیان قند تقریر در چاشنیٔ بیان بدین گونه بیامیخت و
شربت گزارش به گلوے این تشنه آب دریافت بریخت که اے نادان غافل از
آگاه شو و دگرگونی زمان و گردش آسمان را بچشم عبرت ببین که بعرصهٔ دو ماه
سه نفر سلطانان ترک طیلسان تبدیل بردوش کشیدند و بعض هژده ماه و ج سلطنت
رسیده بموج بحر فنا هم آغوش گشتند و نظر بر قهر خدا بیا باید نمود که بعرصه دو پاس
در صر زیوم بنگاله از طوفان آب و هوا و تصادم صرصرها و بارش و تلاطم امواج تا
نوح سه لک هر دم را نے چرند و پرند بر کوے عدم انباشت و نقش فنا بر جبین
بیشمار جانداران از خامه غضب و قهر بنگاشت زمین بنگاله را بصورت طوفان آب
و هوا غارت کرد و گروهے را از آتش قحط خاکستر نمود و بعض جا را از موج جنگ جدال
و طوفان ضرب و قتال نیست و نابود نمود و بعض دیار را از وبائے هیضه ویران [illegible]
و بعض بلاد را در بوتهٔ نزاع باهمی بگداخت جناب من درین شورش که داد [illegible]
فراموشی و غفلت بودن و از دیرینه نیازگرایان رو گردانیدن و به آسودگی
و فارغ البالی غافلانه بسر بردن شایان مردمی و اولوالعزمی نیست و میکده [illegible]
پایکشیدم هرگز غم دنیا نباید خورد چمنستان عقبیٰ را از خس و خاشاک غفلت و غبار معصیت
پاک باید داشت و مخلصان صافی مشرب را در تیه فراموشی و نسیان تنها نباید گذاشت
گاه گاه این خسته درون آبله جگر را فراید و خاطر دریا مقاطر آورده باشند [illegible]
از زنجیر مباینت و مباعدت خدام سامی از هم بگسلد و رشتهٔ مهاجرت و [illegible]
انشاءالله العزیز بیاد آینده آستان بوس حاشیه بوسان بزم [illegible]

چندروز باقی مانده اند که بدشت زہرہ گداز دوری ومہجوری میسد وهم شمبانه توجه عالی ملام
بال کشا اوج اقبال اکرام باد مسعودیازدہم دسمبر ۱۸۸۰ء

مکتوب چہل وہفتم

جناب اقدس سلامت نامه نامی وصحیفه گرامی که بطلب مسوده سپاس نامه که از طرف مدرسة العلوم برائے گزرانیدن بحضور والیئے دکن هنگام رونق افروزی شان زیور تحریر پوشیده بود و با آوان خورمی جلوه صدور رونمود سوده مذکور این ست

مسوده سپاس نامہ

اقبال بلندست شه ملک دکن را
از طاعت او فخر بود چرخ کهن را ✤ از همت او رونق اسلام چنین ست ✤ چون ابر کند تازه وسرسبز چمن را ✤ المنة لله که زہے حامیئے خلق ست ✤ از بحر کرم آب دهد نخل امن را ✤ اے بادشاه ثریا جاه یزدان آشکارا پرتو راستایش ونیایش فراوان که گل زمین دکن را آرا بیارئے ذات والاصفات تو درشش جهت بلند آوازگی بخشید وچمنستان آن خطہ پاک را از ابر فیض وباران اقبال بندگان عالی شادابی وتازگی بخشید سبحان الله زہی شاه آسمان جاه انجم سپاه طرفه بارگاه ست که از موج بحر فیضش تشنگان زمان سیراب واز فراوانی بذل وجودش غبار افلاس وخاطر هراس از گلستان جهان نایاب دریا برائے نثار بارگاهت کشتی گوہر از قعر خود مے برآرد وکان بہا برصرف درگاهت لعل بیبها از شکم خود گوہر گوہر بیرون مے اندازد ذات والاصفات تو آفتابیست که از شعاع عطا ونور جود وبخشش اکرام تاریکیئے فلاکت از روح عالم دور وجود تو ماه تابیست که از روشنیئے فیض بحیاب گروه انام روئے زمین معمورائے شهریار گردون وقار سپاس آن عطیه که برحال زار مدرسة العلوم از جانب بندگان درگاه آسمان پایگاه مرحمت شده از مکیال بیان بیرون واز میزان تقریر وتحریر افزون ست این مدرسة العلوم چشمه شیرین ست برائے تفسیده زبانان جرگه مومنان ودریائیست خوشگوار تازگی بخش خشک دهنان گروه مسلمانان اداے شکر این بخشش بیکران که از ذات تقدس آیات حضور فیض گنجور وجد بلیغ وزیر بلند تدبیر مملکت والا برائے دوام لطف شده از حیطه بیان

باخسته درونان ژولیده حال بیرون ست واز کالبد گفت افزون این مدرسة العلوم
بزبان عجز و نیاز عرض پرداز ست که اے بادشاه ثریا درگاه تو ابر رحمتی که از زمین خشک
گیاه بعمارت بخش زندگی میرویاند و وزیر تو نضارت روح افزاست که گیاه نو دمیده
از لطمه باد سموم حادثات زمان مصئون و نگاه بیدار دتو آفتاب عالمتاب ست و وزیر تو
شعاع جهان افروز زرافشان آب تو ماهتاب تاریکی ربا و شب افروز ست و وزیر تو
کوکب ضیابخش جهان پناه دشمن سوز تو شمع بزم امن و امان ست و وزیر تو نور افشان
تاریکی نواے صفوه جهان ست ذات پاکت گلزار همیشه بهارست و وزیر تو شادابی
خورمی افزا تازگی شعار اگر تو تیغ جهانداری و جهانگیریست وزیر تو جوهر آب شجاعت
دشمن کشی و مخالف کساریست تو شجر واو ثمر تو گل واو بلبل تو بحر واو گوهر تو ماه واو نور
تو شمع واو پروانه تو شاه عالم پناه واو خیر خواه خلق الله ست اے بادشاه واد گر
فیض تو چون نور مهر بهمه عالم سایه گستر ست و ناطقه هر سخنور وصف طراز حضور انور ست
سبحان الله برین دار العلوم فیض لزوم این چه فضل خداست که بادشاه دکن بر سر
او جلوه فرماست ازین جوش مسرت و افزونی انبساط لب ریاحین به تبسم گرائید
و گل بر سر بام شاخ براے گذاردن شکر عطیه والا گردن بلند گردانید و شگوفه بخندید
بوے دلاویز بحضور میگذراند و نیکوار مغان شگفتگی و شادابی پیش بندگان اقدس
سپاه و زمین از غایت جوش بشاشت و بهجت ما فی الضمیر خود را بیرون انداخت و
از طفلان نوزاد خود روے جهان را سرسبز ساخت نرگس از فرط مسرت هر سو نگران
و طاے فاخته بر منبر مصئون نشسته مدح خوان اے بادشاه آفتاب جاه اگرچه اداے
سپاس درگاه تو بیرون از حد بیانست و در پیچا زبان ناطقه لال و بے جنبان اما
دست بسته عرض ست که درین زمان بسبب انقلاب دوران و نیز از شامت کردار
و گردش روزگار کشتی آبروے مسلمانان و زورق عظمت مومنان در گرداب مذلت
و گوهر عزت و حرمت شان در خلاب و ستاره رفاهیت و شرافت او شان در ابر ناکامی
و آفتاب تهذیب و تادیب آنها بس کوه بدنامی لهذا براے ترتیب و تعلیم این گروه

بان شکوه مدرسة العلوم مسلمانان از زر چنده کلمه گویان آباد درون وازجو وجهت
کامل الایمانان سعادت مشحون صورت انعقاد پذیرفت و این گلستان علوم وفنون از نسیم
عرق ریزیٔ مردان زنده دل آسمان منزل نیکو شگفت هرکه این مدرسه را بنواخت
شریعت مصطفویه را استوار ساخت این گرامی دار العلوم گم گشتگان راه ضلالت را از
دشت هولناک تذبذب مذهبی یکسو کرده بدار الاسلام هدایت میرساند واز صحن کلیسای
غوایت وظلمت بانگ ناقوس شناعت برآورده بوسعت آباد مسجد اسلام به اطمینان تمام
مے نشاند پرداختن این مدرسه ساختن دیوار اسلام ست نواختن این دار العلوم
شمع نور افشان شناخت راه شریعت خیر الانام ست این وقت است که صورت تعمیل
کل مومن اخوة به آئینه حب قومی دیده آید و بایوان ادراک آسمان سیر و کوشک اندیشه
عرش گرائی دو دخیال جنوبی وشمالی افراخته نشود هرجا که مسلمانست از یک پیمانه آب
مے نوشد و جائیکه کلمه گوست بیاد همان یک خدا و یک خشور سحر وشام است اے
بادشاه عالم پناه آفریدگار جهان ذات حضور را ابر کرم و دریاے بخشش آفریده
و در پرورش آفرینش خود ودیعتاً بدست بندگان آسمان پایه تفویض گردانید پرورش
بندگان خدا پسندیده شیوه داور دادپسندست و بادشاه انصاف گستر کرامت پژوه
داناست این اگر چنین ست ما بندگان اشجار باغ اکرام والا ایم شادابی و بالیدگی ما بدست
ابر الطاف حضور ست و ما نیاز گرایان انهار گلزار اعطاف معلے ایم تازگی وآب وتابیٔ ما
بقبضهٔ بحر کرم ست آن منبع نور فیض ظهور ست ما ذره ایم تو آفتاب ما آب دریا ایم تو گوهر یا
اگر ذره را از نور فیض بینایی همان نور بخشش آفتاب ست اگر قطره آب از ابر کرم بر زمی
همان از آسمان جود وافضال کرامت مآب ست بارک الله رونق افروزی آن شهریار
دریا دل درین دیار چون بهار گلزار ست و مانند انهار به اشجار و چون انوار از آسمان
ورحمت پاک بر زمینیان ست اے بادشاه تو آفتاب عالمتاب ست این مدرسه را
که مانند قمر نور رس ست خام مگذار و تو صاحب شکوه ست این نو باوه خردمندی را
ناکام مگذار گروه مسلمانان اکنون در تیره ادبار از خار نگون بختی پا فگار ست درین

هوشمندی همه را از هر جا که توانی بیار و چو ابر آسمانی و مهر یزدانی برین کشت خام بیار
آبیاری این گلزار همیشه بیار بر باضعیفان موز خیر و بسیار شمار در شهریاران وعلوهمتان
از بس آسان و آراستگی این باغ رشک ارم بر ناتمیدستان بسیار مشکل و بر داوران
ذی ابهت عالی همت بلند جاه ثریا دستگاه بسیار سهل و بجا بجان اے بادشاه رشید
خورشید تنویر تعمیر این دار العلم در حقیقت تعمیر حصار اسلام است و درستی این بیت الفتوت
در حقیقت درستی دین سیف خیر الانام است حصار این مدرسه حصار تهذیب و آبرو حرمت
مسلمانان است هر که درین حصار آمد در گلستان امن و امان نشست اے سلطان المعظم و خاقان
به مرأت خاطر دریا مقاطر پیدا باد که معاونت درماندگان کردن و دستگیری خستگان نمودن
کار بیجا و امر لایعنی نیست چرا که هر گلشن از ابر سیرابی طلبد و هر چمن از دریا نضارت
و شادابی جوید و هر گل از نسیم صبا مدد شگفتگی خواهد و هر ستاره از مهر رشید تابش گیرد
و هر ثمر از گرمی آفتاب سرمایه پختگی و رسیدگی آرزو دارد و هر کس امید گوهر از دریا نماید
و هر حاجتمند پیش ولیعهد زبان التجاح تمنا کشاید و هر مستمند پیش امیر خورسند دست
حاجت فراکند اے حضور والا این مدرسة العلوم هم هنوز در حد نورسته و نهالی نو پیدا
اگر از دریای فیض حضور کرامت گنجور سیرابی و آبیاری خواهد جای تعجب و شگفت
این مدرسة العلوم مثل طفل شیرخوار است و آن جود و کرم را فرمان فرما که از
شیر توجه و شربت بذل بے پایان پرورد و دلق کهنه فلاکت و تنگی زر از بدن
تا رهنش دور سازد و در مهد آسایش و راحت دارد اشتر شیر محبت و عنایت چشاند
هر دریا تشنگان جان را سیراب میکند و هر نسیم ریاحین چمنستان را نضارت [illegible]
بسازد و ترشح سحاب بحساب همه جا فرا رسد و هر پادشاه عالم پناه خلق الله
بقصد آرزو و اوج تمنا رسانید از بسبب این مدرسه هم از فیض حضور آرزو تمنا
که پیوسته در زیر سایه حمایت بندگان اقدس جا یابد و از گرمی آفتاب افلاس
پناه گیرد و از صدمه سنگ باران شماتت دیگر اقوام صاحب زر و اهل استطاعت
محفوظ ماند و کسی مخالف خباثت پیشه و معاندین بد ذات طعن و تشنیع و نکته چینی و

استمرار بخواند الله تعالی آفتاب اقبال را دائما درخشان و کوکب جاه و جلال را تابان و طلو

آمین یارب العباد مرقومه ۹ جنوری ۱۸۸۱ع

مکتوب ۴۸ چہل و ہشتم تابان گوہر ستایش و نیایش نثار بارگاه داد آفریدگاریست
که در رشتهٔ محبت و یگانگت و لهذا ہمچو دانهٔ تسبیح باہم سفته چراغ انضباط و ارتباط یکدلی
و یکروئی در بزم جہان برافروخت و لالیے درخشان ثنائے بے پایان نذر درگاه
وخشنود الاست که از تیز تیغے آفتاب اسلام خانمان کفر و ضلالت را در تنور مہیت و
جاه و دین ہمه آسا بسوخت سبحان الله زہے قدرت و عنایت او ست که گاہے غبار خزان را
از آب بہار فرونشاند و خار احزان را از منقاش مسرت و انبساط از کف جانہائے
(بمعنی موچنا ۱۲)
مردمان مے برآرد و گاہے گلستانہا از فرش سبزه و گیاه رشک خلد برین فرماید و گاہے
چمنستانہا از گلبانگ یاسمین و صدائے تبسم غنچه نمونهٔ ترانه بار بدنماید و قتے شیشهٔ خاطرہا
از آب گلرنگ نشاط و انبساط مملو سازد و چینی مینائے سینه را مثل شیشهٔ ساعت
کدورت آگین محو و فراموشی گرداند وقتی یاری از یاد یاری دور داند و مہاجرت ابدا
پراگنده میکند و گاہے دوستی از نشهٔ صہبائے انس دوستی بزم خیال بایوان تخیلے آراید
ازانجاست که دیرینه جوشش وفاق بدیگ سینهٔ آن سرمایهٔ اخلاق سر زده
از نوید یاد آوریہائے و حال پرسی این افتاده دل را دل شاد کرد این چه ہمایون زمان
و مبارک آوان ست که گلدستهٔ محبت و ولا و نخلچهٔ مودت و اعتلا یعنی نامهٔ نامی که ہر حرفش
روئے افسرده جانان ست و ہر لفظش فتوحے پژمرده درون آشفته حالانست بسته واریم
و تخم خورمی بمزرع دل میکاریم چون کیفیت حقیقت مانده بود این فقیر اندوه آلودے پرسند
و سبب عدم رسی نیاز نامه میجویند این نوید برما و برہمه غمزدگان روز افزون باد ایزد توانا
خانهٔ محبت و اتفاق را از شمع وفاق روشن کناد جناب ہدایت مآب فرمایند که حامد علیخان را
بزمرهٔ آموزندگان علم و ہنر در مدرسهٔ مسلمانان داخل کرانده لوازم دلجوئی و مراسم خاطر
مہمان پژوہی بطرز دلپسند و خوشنودے خاطر بتقدیم رسانند و کسے نوع غبار ملال گرد تیہے
بر دامن نازکش نشانند که آن از نیشاخ نودمیده نہال نزاکت و لطافت ست و

نور دین گرامی نیاگان بلند درجت و علو ابهت است صاحب من درین ایام در مدرسه تعطیل
امتحان سال تمام است تا عرصه یکماه شمع تدریس طلبا به پرده التوا نهان خواهد ماند بزمانیکه
ابر درس و تدریس از آسمان فضا بر زمین طور ترشح خواهد ورزید جان در نقد نیاز مندی
و متاع عجز گستری بطور ارمغان پیش خواهم نهاد و جان آسا بکالبد آسایش و راحت
خواهم داد از افسر مدرسه بوضوح پیوست که قبل از دو یوم تعطیل آن کودک زیبا نهاد
مع عمو خود درین مدرسه آمدند و در سلک آموزندگان منسلک شده باز رجعت
بوطن رفتند هنگام افتتاح باب درس باز خواهند آمد و در جمع طلبا بور علم و هنر از گلشن مدرسه
خواهند چشید بهما توفت درین باره همه کوششهای آفرین جو بعمل خواهد آمد و آن
گل لبو اهر نسیم لطافت و شرافت چو مردمک بدیده جان جا داده گردد و نورا فروزتر خواهند
و آنکه بسبب تعویق و تمهل در عدم رتق نیاز نامجات دریافته اند قبله من اسبابش از بس
سینه خراش و نمک پاش ریش جگر اند چه گویم که برای گفتن جگر فولاد در کار است
و جهت شنیدن هم دل سنگ ضرور است اما اندک اندک از بر واقعه که بر ما رفت
گزارش است و از هر اخبار رسالت آلودگی گفتارش است جناب والا زمانه مثل دریا
و همه مخلوق گاه آسا در آغوش موج دست و پا میزند بطرفیکه لطمه این موج سر برزند
انسان را بیرون و هر جائیکه تواند برافگند پیش ازین وقتی خوش و آوان دلکش بود
که ما و شما در یک درس گاه جام هنرآموزی میخوردیم و اشهب خلوص و اتفاق در میدان
یکدلی و یکجهتی میراندیم از گردش آسمان و انقلاب دوران طوفانی برخاست صرصر
قهر الهی وزید که شجر موالفت و مصادقت را از بیخ و بن برافگند و کوس مباینت
و مباعدت در زد و زمانه کلفت نشانه ما را در زندان اندوه گوناگون و در زنجیر
احزان بوقلمون محبوس و محصور کرد و خنجر صدمات بر گلو و دشنه ترددات
بر سینه ما در زد و شیشهای آسودگی را به یک آلام ریخت و خاک حزن داد بباد
بر تارک این ناکام ریخت صدمه سخت تین که هست یورش حسا کر اجل برکشود خانمان ما
که یکی پس از دیگری ره گرای باغ بقا است خانه ما چو خانه زندانیان ماتم گاه

بدتر از کنج گور ظلمت فشان ست از جاروب موت صحن قصر عافیت ما همه صاف شد
و از یورش باران فنا غبار استقلال ما بخاک تباهی فرو نشست صدمه دوم پرخاش
بعض نکس طینان پرخاش دوست کینه پرست ست که از اندوه او جگرم مایل بدین ست
آتشیکه تیر و کمان ستم و اندوه و حزن ست و هر دم دشمن آبرو گسار بر سرم
چرخ کهن ست داغ حسرت در گلزار سینه شگفته تر از چمن لاله است
جناب والا چون بد طینان ویران اندیشه تیره درون ما را بسته زنجیر تنهائی و بیکسی و بی مددی
دیدند از هر طرف مخالفانه و معاندانه خنجر اعتساف کشیدند خواستند که بطرفة العین در بطون خنجر
نشانند و در کوی تاریک لحد به زود ترین آوان اندازند چون دیدم که از ضرب خنجر
زهر تاب دشمنان جان بر نخواهم شد و گوهر زندگی ازین قطاع الطریقان غارت پیشه
بسلامت نخواهم برد ناچار آتش زیر پا بوده مانند دعای شب بیداران به پرده شب
رهگرای دشت غربت اسیر نکبت و کربت ست گردیدم و طیلسان سیاحت
و بیابان نوردی بر دوش جان کشیدم اکنون مثل قوت واهمه بیدا فشان بجوش [illegible]
طبع دیوانه خویش مصروف ام و مانند باد سحر خلیع العذار بهر چمن و خیابان آزادانه میروم
و در هر انجمن چون نور شمع میگذرم و تماشای این عالم گذران بدیده عبرت مینگرم
گل را بگلستان دیدم که گریبان چاک و از اشک شبنم چشم نمناک ست و بر حال انجام
خود زار زار میگرید که پس از یکبار خندیدن و شگفتن باز درین بزم جنت نظیر طرب افزا
نضارت آگین آمدن نخواهد بود این انبار برگ گلهای تفسیده که زیر پای افتاده
همه از هم جنسان ماست گلیکه از اوج شاخ فرو ریخت و برگیکه از درخت غصون پیوند
بگسیخت باردیگر بجای خود نخواهد پیوند یافت گلیکه از شاخ ریخته و برگیکه از درخت گسیخته
باز روی شادابی بهرست نهال نه بیند قطره شبنم که از آسمان میریزد باز از زمین نمیخیزد
بر بلندی میبرد و حد غنچه بتبسم و گل از خنده به تکلم و بلبل از نشاط بترنم و شاخ گل از فرط
شادابی در تحشم ست و بهر این درخت غنچه دیگر دل گرفته و از سموم خزان افسرده و گل
گریبان دریده و برگ و بار نهال شگفتگی فرو ریخته و بلبل نالان اندوه و حسرت ز ناله

انگیخته است از گلگشت باغ داغ ناکامی یافتم و طرفه عبرتی و هیبتی در کیسهٔ دل فراهم کردم
باز بر ساحل دریا رفتم در آنجا نیز عجیب شگفت افزا تماشا دیدم که حبابی سر بر می آرد
و به دمی از هم می پاشند و دیگری پیدا میشود باز به آغوش فنا می خسپند و در هیچ
دانهٔ تسبیح ست که یکی همین رود و دیگری همین آید نام بقا نه در جهان نه در گلستان
و نه در عمّان همه موجودات و جملهٔ کائنات را راه فنا در پیش و البته هر مخلوق همین خار
تا پا بداری پیش از پیش است ما قادر مطلق ردای غفلت و حجاب نشه بر دیدهٔ ادراک
و چشم اندیشهٔ انسان پرده انداخته و خیمهٔ نسیان و فراموشی در میدان وهم و دریا
برافراخته است که همه ذی هوشی بسبب فرط جهولت و غفلت کورانه و اعمیانه راه میروند
و هیچ اندیشه ندارند که مایان کجا میرویم و از کجا آمده ایم و چه کار میکنیم و چه قسم بذر در کشت
کردار میکاریم و این بار هستی را بکدام منزل می بریم و بکدام راه میرویم که کسی نمی انگارد
که این تخم عمل که کاشته ایم چه بار خواهد آورد و این برگ فعل نفسانی که می پروریم رو
ما را خواهد خورد باز در بزم صوفیان صافی مشرب و محفل درویشان ستوده منصب صیام
همه را بزنجیر ریا و صورت آرای گرفتار دیدم عبادت برای رسوخ خلق میکشند
و بنام ایزد بیچون به نیت خلوص و عقیدت صادق لب خوش لهجه را نمی جنبانند
و یکی هم برای خدا از روی کردار نمی دانند پرورش نفس را نفس کشی نام نهاده
و قبهٔ ریا در ساحت طاعت برپا ساخته و نام او مسجد گزارده است دلق مؤمنین برای
نمود خلق پوشید و جام ریا بنا بر خوشنودی نفس نوشید چون با انجمن یاران گام نهادم
دیدم که بوی خلوص بدماغ شان نرسیده گاهی ریاح خوش از باغ محبت خالص
نشنیده محبت را آلهٔ کار روائی و دست افزار انجاح مهمات دنیوی پنداشته
لوازم منافقانه و مراسم تملقانه بجای آرند هنگام رو نمودن کاری و آداب
دوستی فرانمایند و باز داستان روشناسی و اسب شناخت از کتاب وفا و
اتفاق نمی خوانند دوستان این زمان چون باغ اند داغ جگر اند و چون به
بزم اند مهیای پیکار و رزم اند از دیدن تماشای این محفل گزاران در حیرتم

وخون دل بر تباه حالت جهان و جهانیان میخورم آه هزار آه کرده ام سیاه و حالم تباه
کسے نه حامی نه مددگار نه معاون نه غمگسار گاہے داغ سینه می بینم و ریم از دست
پنبه حسرت می چینم و آب اشک بر آتش زخم دل همی ریزم و گاہے بر و نمک افسوس
و اندوه مے بیزم جناب من به دربار احرام بسیار آورده نقد مهر و اخلاص سالها فهم
و از انجام از متاع تجربه ذخیره اند و زکامل العیاری گشتم درین گروه آسمان ستوه
هواے خوف خدا و پاس محمد مصطفی اصلاً نرفته و گل غریب پروری و مسافر نوازی
از اهتزاز نسیم جود و سخا نشگفته معبود هر ایشان خواهش نفسانی ست و مقصود هر رئیس
مطاوعت طرز حیوانی به شهباز علو همتی شان آشیانه پرواز پستی ست و طائر اولوالعزمی
آنها گرفتار دام دنائت و تنگدستی ست چندانکه ذیجاه اند همانقدر بیراه اند راه گم گشته را
راه ننمایند و دست بسته را رسن از بازو نکشایند و گرسنه را لقمه نه نوازند و پس خورده
خود به سگ اندازند بلکه ذخیره براے وقت دیگر نگاه دارند از ابتری حال زمانه
ظلمت نشانه گوشه تجرد را زاویه آرام تصور دیده بر فرش توکل آرمیدم و جام قناعت
و وحدت فرا نوشیدم زاویه توکل و تجرد را بوستان همیشه بهار دیدم و بوهاے
مشام افزا از گل وحدت نیک شنیدم اکنون سر آراے تجرد و توکل ام و
مسندنشین بارگاه ابتهال و نخل گلستان امید نیوی را از میدان سینه بیکینه خود
برکنده چمنستان خوش فزا انضارت انثار رضا و تسلیم درفشاندم و آیت آز و حرص
از کتاب تعلقات ظاهری حسب خواهش طبیعت صورت پرست نخواندم از هدایت
پیر توکل رستم و تپش خداست و رهنمائی در همه حال شریعت محمد مصطفی ست پیوسته
این نعره بر زبان جاریست و همین ترانه بر لب جان که یارب از لوث دنیا پاک کن
و گریبان حرص و آز را از تیغ قناعت و توکل چاک کن یارب ناصیه را از خاک
محراب طاعت خود روشنی ده و بر شاخ کج رو منی آره فروتنی بنه یارب
بندگی این بنده ناپاک به تقدیر دست این شوریده سر دیوانه خو گیر والسلام
مع الاکرام مورخه شانزدهم ماه جنوری [illegible] عیسوی

مکتوب چهل و نهم ۴۹ نیر اقبال و کوکب جاه و جلال آن مسند آرای عدل
داد و چراغ ایوان نصفت و سداد از افق کامرانی و مطلع شادمانی و نورافشانی طالع باد
بیت بخت تست همیشه حامی و اقبال یار باد ✤ در دیده عدوی تو پیوسته خار باد ✤
یزدان بیهمتای جهان آرای را گوناگون نیایش ست که عقود مشکلات جهانیان
از رشته امید به ناخن عنایت و کرم خود میکشاید و بهار زندگی بخش حصول مقاصد
آرزومندان از چمنستان تمنا فرا مینماید هزاران هزار سپاس ست کان کهف الانام
بعنایت ملک العلام بصدارت عمدهٔ عدالت و ایالت جلوه افروز شدند و از نعمای
سزاوار رحمت و عطایای فرحت و بشاشت ذخیره اندوز گشتند این نوید بر ما و شما و
جمیع دوستان میمون و همایون باد بحرمت النون و آله الامجاد نخستین چشم روشنی سابق
عهدهٔ منصفی ست که به آنجناب حاصل شده دوم مبارکباد نیست که در وطن مألوف گلزار
شرافت و نجابت و گلستان تهذیب و سعادت مسند آرای سریر ابهت و رفعت
شدند و دیار ما را از نور قدوم فیض لزوم منور فرمودند چنانچه از روزیکه بر کرسی زرنگار
حکومت و ایالت جلوه بخش شده اند و مهر داوری و فرمان فرمای بر جراید کردار
نام مرتسم کرده این نیازمند دیرینه را از ورود صحیفهٔ شریفه اعزاز آگین نه فرمودند بیما
شکوف دارم طائر این نسیان و فراموشی بال کشای آگهی و هوش فرمای ست
که هر که بر اوج مراتب و علوی مناصب مرتفع شد چشمش سوی آسمان باشد پستی گرایان
اخشیجی نژاد را نمی نگرد و گزیدگی داوری و نشه باده حکومت او زیمنان را دیدن و آواز
فرو ماندگان کوتاه دلیدگی و پستی شنیدن ندهد و نیز این هم پیداست که بانگ خاک
نشینان خاکستر افتقار بر بام رفعت گردون پایگان بسبب بعد مسافت نمی رسد
و تموج صیحه مفتقران را هوا تا سراپرده گوش علو گزینان بلند پایه باعث فرط دوری برد
نتوانند از اینجاست که جناب والا صدای ما نمی شنوند و سوی ما نمی نگرند **مثنوی**
چشم بکشای جناب ذی کرم ✤ منجنیقان بکش تو بر سرم ✤ دوستان را شاد کردن
نیک دان ✤ از خیال مخلصان شو شادمان ✤ ای داور زمان و حاکم دوران

آفریدگار عالم انضباط و ارتباط جهان و جهانیان برشتهٔ محبت و ایتلاف باهمی منخرط کرده
و چراغ امن و امان و عیش جاودان بر بزم زمانه از اتحاد یکدگر افروخته عیار هرکس و شعار
هر انسان بمیزان نیکوسگالی بسنجید و از دین قدرت خود گوهر شرافت و نجابت
هر فرد بشر بطرز گزیده ویدا انسانیکه گوهر آسا برشتهٔ محبت و مودت منسلک ست او
در حقیقت بصدف شرافت و صداقت و آراستگی منهمک ست و کسیکه نشان محبت و ارتباط
را داغ غم و ریش هم بر دل پنداشته روابط اتفاق و ضوابط افتراق به تقدیم رسانید
و برا و ح معنی آیت وفاق اتفاق نرسید و سرنگون در کوی نگون ساری و بغار
و خواری بخزید فرا رسیدن بکنه محبت و دریافتن غوامض مصادقت و موالفت کار
ستوده مردان گزیده و دودمان و شیوهٔ عالی دماغان پسندیدهٔ خاندان ست چنانچه الا
براه محبت و اتحاد کام فرسا بودن و طریق مرافقت و ملاطفت پیماسے و وادی پیمودن
از محاسن اطوار انسانی و مکارم اخلاق روحانی است مناسب که هنگام هجوم داد جویان
و تراکم گروه انصاف طلبان خود را از جوش خودنمائی و خویشتن انگاری باز دارند
خود را دیدن کار کمینگان و ابلهان و سفلگان ست باید که یکی از دهام مردمان را درد
بیماران زخمی درون و تفته دل پنداشته از شربت خوشگوار صحبت افزا انفصال
خصومات شیرین کام و رطب اللسان فرمایند و بیخ عداوت و مخاصمت را از کشت زار
سینهٔ خلق الله بنحوی برکنند که دگربار از رسیدن نم ناملائمی و زورلسانی در زمین
طبایع مردمان جدال جوشه روید و کسے بمیدان مخالفت و مخاصمت دشمنانه نپوید و
کسے را کسے زبون نه گوید و اهواسے نغمهٔ کینه نجوید راه رفتن درین صحراسے گرم ریگ
از من بشنوند و بر گفتن من کاربند شوند و آن این ست که وقتے که مردی تیره باطن
ویران اندیشه جهل سرشت تباه درون سیاه کردار به داد درگاه ایشان رسد
او را بچشم پشیمان او از تازیانهٔ زجر و توبیخ تنبیهی و سرزنشے آگاه هنده از گران خواب غفلت
بدهند که او بآب ندامت فرو رود و عرق خجالت از ناصیهٔ او بچکد و از ناستودگیهای
خود غبار پشیمانی اندوزد و شمع صاف درونی و نیکوسگالی با یوان طبیعت خود برافروزد

وگروه شریفان وسعادت نشان روشن دل وکرامت منزل را به بزم احترام واکرام
داورانه بنوازند. وبزخم اندرونی بمداوای آستان شایسته فرار سیده از مرهم خیر شرع وهی ونیکو
سگالی اندمال بخشند مردمان بدمنش راپیچاه گرداراوسرنگون نداز ند وکسان نیک
طینت را بر جاه رفعت وابهت بطرز شایسته رسانندو دراپیوسته از دوام چرب زبانان
دراز گو ونرکی وحیله سخن طرازان خدیعت جولنگاه دارندو بر گفتار وکردار شان زینهار
نه پردازند جناب من داور داوران تاج داوری وطن این شوریده دل بنیاد
محن پریشان نهاد وفرسوده دفتر انصاف آن خیر البقعه بهست آن گرامی نژاد دادباید
که پاداران یاران را از دیدهٔ جلال وقهر داوری نه بیند وخار تعلی وتجلی دل آزار براه زندگی
شان نه ریزند وانگه تحلیهٔ اخلاق خداداد ورایحهٔ اشفاق محبت واتحاد مشام آن گروه کرا
شکوه را معطر دارندو یکی از گزیدهٔ مخلصان ومحرمان ورازداران دیانت دوست خود
پندارند هنگام انصاف دهی واعتساف زدائی خود را پزشک حاذق وحکیم راسخ انگارند
ومردمان انصاف طلب را بیمار وارپنداشته بدرد نهانی او قرار سند وشربت ا...
وانصاف بنای او بطرز اسلوب ریزند بر سر حاکم واو گردانگا دست کرم خداست
وهرکس وناکس بر خوے نیکوئی او بجان ودل شیفته ومبتلاست جناب من یاد دارم که
برای پرورش یکی از عزیزان خود تصدیعه افزا اقدام والا شده بودم بوقوع پیوست
که او هنوز بر ساحل سید تشنه دهان وتفسیده زبان ایستاده است وپیمانهٔ آبی حصول
مرامش بدست آن خشک حنجره نه داده است ابواب مکرمت عطوفت بر و نگشاده ودست اعتنا
در قاهیت بر سینه نهاده حیف ست که بر گفته این درویش دل ریش خیال نکردند
بساط افلاس از صومعه حالت او از دست معاطفت نه سوزند این عدم توجهی التفاتی
سخت سینه خراش آمد واز بس کدورت افزا ومحن انتما ونک یافتی ام امیدوارم که
آن سرگردان تیه ناکامی را بشارستان آرزو رسانندو بر تخت کامرانی وخورسندی
نشانند احسانی گران برین فقیر ناتوان خواهد بود وغبار اندیشه از چهرهٔ دل خواهند
زدود صاحب من جوش آرزوی ملازمت بندگان والا بدرجهٔ دل از بیخ زنی

و بیشہ خیال دیدن لقاے ہمایون وابستۂ فتراک جان این سرمایۂ رنج ومحن ست اگرچہ جامع
التفریقین را منظور ست باو آئین از پیش داوری گاہ آن والا دستگاہ خواہم گذشت وچند
لمحہ بکار روان ست آنجا ہم راست کردہ پیمانہ کسل وماندگی راہ را بر دیوار راحت خواہم
شکست اگر جلال ہیبت فرمان دہ روشنان داوری نہ کاہد از صہباے ملازمت کیمیاے خاصیت
بیتاد آگین نشاء انبساط فرمایند دانند دولت ملاقات کہ بہترین نعماے دنیوی ست بہرہ وافر
بخشند معلوم نیست کہ کودکان آزاد را نجا بردہ اند یا ہنوز در گل زمین دہلی بہار آساے آرامشند
انسب آنست کہ پیش نظر نور روا روا دارند و در تعلیم شان جہد فراوان بکار برند درینولا
تقریب نصب سنگ بنیاد مدرسۃ العلوم از دست گورنر جنرل بہادر بتاریخ ہشتم جنوری ۱۸۷۷ع
اقرار یافتہ است اگر آن والا جاہ ہم تشریف ارزانی دارند خالی از لطف وانشراح نیست
چراکہ بعد ادائے رسم نصب سنگ وشما متفقاً رہگراے آنصوب خواہیم بود وسرکار
ہمگی سرگذشت بالمشافہ خواہیم گفت واگر بر دل نازک سامی گرانی نیارد وہفتہ علاوہ از تاریخ
برسنگ خودبینی نشکند گاہ گاہ از حالات آنجا شرف آگہی دادہ باشند کہ موجب خوشی
دلہاست تا زندہ ایم مخلص صادق ایم ودعاگوے واثق پیوستہ خامہ جاہ وجلال در
دست باد ومقاصد کونی وآگہی حاصل شواد مرقومہ چہارم جنوری ۱۸۷۷ع

مکتوب پنجاہ یزدان ہمتا عینک دوربینی ودادپژوہی بر دیدن دانش و
بینش عنایت کناد وروشن شمع انصاف گرائی واعتساف زدائی در دست دہاد امروز
پیک تیزگام از زبان چارسید خبرے جور وجفا آن سرمایۂ قساوت ودنائت اتما بگوشم رسید
از بیانش پیدا گردید کہ معبد مسلمانان را از انداختن میزاب برشگالی ناپاک ساخت وبر تارک
اخلاق ریاست خود خاک ذلت انداخت وآئینۂ قلوب مسلمانان را از زنگ تعصب و
مخاصمت مذہبی تیرہ وسیاہ نمود ودر بدنامی وناکامی بر روے خود کشود بسمع نیازمندان
آمد کہ از فراوانی تعدی وبیدادی ایشان دست فریاد ہمہ ستم رسیدگان وداد جویان
پیش داور اعلی ست وتالہ ہر دردمند برشتہ در دل از طغیانیہ دریاے جور وجفا
دیگرانے طوفان بحر ظلم راحت فرسا پیوستہ بارگاہ خداست پیک راستی گرامی سلہ

که بودن ایشان دران همایون یوم همچو یوم شوم وخشم ایزد کبریاست و هر نفر را از ناوک
جفاکاری وخنجر ستم گستری آنها سینه فگار وگرفتار بلاها است درد او بیگاه ایشان
غیر از مسلمان کشی وخون ریزی بیگناهان کاری نیست وکدامی خدا ستا و ریش فراز
درد یار ایشان که مرجع جفاکاران وحرام خواران ست اعتباری و وقاری نیست
ایشان هرکرا ذی ریش دیر وت بیند سینهٔ او را از ریش خنجر تعصب بیاز
یعنی وارآمی ۱۲
د توسن هرزه معامله وساحت کامیابی ناقوس نوازان بت پرست می تازند
سعید مسلمان از خوف تیغ بیدریغ ستمگاری ایشان بمثل دل عاشق شکسته و
ویران وخیمهٔ نیت پرستان از معاونت دیاری شان گلزار وار معمور وآبادان از
مخاطب من بشنو برین زندگی چند روزه نازکن وجفاکاران وسیه رویان را در
انجمن عدالت بنا رکن درخشان گوهر دانش وبینش که آفرینندهٔ جهان به ایشان بخشیده
روشنیء اورا بکار شایسته آر وبنای انفصال مقدمه بر گفتار عرض گویان صدا
نے بلنی وا زچشم اندیشه نے اندیشی که پیش از تو بسیار او ران درین دار و بیگاه کوس
انانیت نواخته رفته اند وچرا یادگار از خویش گذاشته اندکسیکه نیکی کرده به
خیابان شرافت ونجابت آبیاری فرمود این سجهٔ رضیه روشنیء چراغ علو دودمان
ونام آوریء اوست کسیکه تخم بدی کاشت وپاس آبروی آن نداشت وبمردم کمینه
واجلاف بنشست ومتنازان زمان را از تیغ جلاوت وقساوت کشت همه غبار لعنت
وتشنیع بروست ای صاحب والاجاه ایزد وسیع هتا ذات سامی را برای آسایش
بندگان خود برین عهدهٔ دادگری وانصاف دهی نواخته وجهت آرام رسانی و
راحت فرمائی گروه انام از حضیض پستی بر افراخته اگر امروز داد نخواهند داد
وبنیاد ستم وبیدادی خواهند نهاد وداور داوران کلاه داوری از تارک
تا مبارک باز خواهد گرفت وبر جسم مردم آزاری وبدکرداری بکوس
نکوهش خواهد نواخت افسون ظالمان ستم پیشه [illegible] که سعید مسلمانان [illegible] آبرو
گردن واعزاز ومباهات ضاد او را بنظر تحقیر وتکبر [illegible] آبروی وشان

وشوکت معابد خود بخاک مذلت ریختن ست و مغاک هلاک خود از کلند نکوهیده کرداری
کندنیست جناب والا گروه مسلمانان از خار ریزی جور و تعدی آن آسمان پایه روبه آسمان
و فریاد و نحو تمام مظلومان ویران رود پیش آفریدگار جهان و جهانیانست اگر در دریای
ضمیر آن بلند تدبیر گوهر شرافت و اصالت بصدف طبیعت طینت جا داشته باشد از سر شفقتی
آورده مظلومان را آفریده خدا پنداشته از گلو تراشی و سینه خراشی نجات بخشید و تاثیر
گرد و تعصب و قساوت در بوته اندرونه تا افروزند و همه نفسانیت و انانیت در تنور دل
نه سوزند آفریدگار عالم مثل شما بسیار را برانداخت و بکشت و نقش هستی بسا شستند خویان
ناپاک سرشت را از صفحه حیات بآب فنا فروشست ای ظالم تیره نفس از خدنگ آه مظلومان
بترس که جانب سینه تو از قوس تقدیر پران همین آید و از سنان ناله شب بیداران
گرم فغان برشته خاطر به پرهیز که چنین آبرو از کمانخانه مشیت ایزدی میرسد زخیال
ثروت و مکنت صوری از جامه خودی بیرون مشو که این جامه بطرفة العین تبدیل میگردد
واین هوای داوری و فرمانفرمائی از دوش اقبال فرو می افتد خانه ظالم از ظلمت
جور و تعدی پیوسته تیره و تاریک می باشد و روشنی کوکب امارت و آسودگی
بر گردون آبرو نهار نمید رخشد جناب والا به توجه خون مسلمانان بریک فنا ریختن و
رشته کرامت عظمت انها از مقراض ظلم گسیختن کار دانشمندان بیدار سگال نیست
آتش تعصب را از خاشاک نادانی و تیره بیانی افروختن متاع محبت و نصرت را که بهترین
امتعه انسانیت است سوختن است چون بجناب از آب میزاب خانه خدا را ناپاک کرده وجه
شایان بارگاه ایزدی را جان فگار ساخت مناص و ملجای خود کجا انگاشتند
آیا بخیال شما آفریدگار هندوان و مسلمانان و جهودان و دیگر اقوام مختلف الملت خدا انه
یا یک ذات خداست بر رای انور و خرد آفتاب پرتو پیدا باد که آفریننده همه کائنات و همه
ذیحیات و غیر ذیحیات ذات واحداست همه مشرک و مومن پرستنده یک خدا اند خدا را
که مرجع الانام پرستش میکنند جهان خدا را همه اقوام بطرز جدا جدا می ستایند فرق همین ست
که مسلمان در مسجد جبین طاعت میسایند و هنود به بتخانه سر بندگی و پرستش می زنند خالق

ورازق همه مخلوق یکسان خداست چون همه را یکسان معبود و مقصود ست صرف ساختن طریقه عبادت
والبته ست جاے غور ست که باین اندک تفاوت آتش کینه اندرون سینه و افراشتن
رایت تعصب بمیدان نصفت و عدالت افراشتن از دوربینی و فراخ حوصلگی بسا دور و
از شارستان تهذیب از بس بعید است امیدوارم که چون بر یک مسلمانان کردند بسیار تیغ حقوق ایشان
بکار برند پیش ازین تقدیم نه سازند و ساز جبر و تعدی بمحفل انصاف زیاده ازاین نه
نوازند و اعتسافیکه کرده اند براے ویران و برباد کردن مسلمانان همیشه [illegible] و
طوفانیکه رفته جهت تخلیص خداگرایان بشمار جناب والا مسلمانان که درین دیار اقتدار
از بس مفلوک و از نان شبینه محتاج اند حسنه دردمندان برانگیخته شده کار انسان دوستی را
وبنیش نیست و شیوه بستگان روشن راے که و کاوش نیست آفتاب اقبال تابان

و درخشان باد مورخه یازدهم جنوری [illegible]ء

مکتوب پنجاهم

بعرض بندگان عالی متعالی جناب نواب صاحب قبلهٔ کعبه
تقدس انتساب ثریا جاه عرش دستگاه فرزند دلپذیر دولت انگلیشیه نواب محمد کلب علیخان صاحب
بهادر کے سی ایس آئی دام اقبالکم تارک ارادت را از اکلیل نیازمندی زینت
(خلد الله ملکه والی ریاست رامپور)
بخشیده بعرض حاشیه بوسان درگاه گردون پایگاه میرساند درین زمان میمنت
توامان بگوش این نیازمند نوش مژدهٔ تیاری دیوان مصنفه حضور فیض گنجور رسید آن
امید که از مدت دراز و عرصهٔ فراز بر لوح دل نیازمنزل منقش بود باوجود حصول گرائید
که این نوید مفاخرت جاوید بسمع نیاز رسید بندگانه امیدوارم که براه ذره نوازی و
بنده پروری یک نسخه دیوان همایون بیان این نیازطراز را براه کرم کریمانه مرحمت شود
تا که انیس خلوت این خونابه نوش بزم احزان گردد و از صیقل مضامین تاثیرآگین خود زنگ اندوه
را از آئینهٔ دل بزداید و خاطر تیره را از نور فیض روشن تر از مهر جهان افروز فرماید و گره
انتظار از رشتهٔ امید بگشاید و نیز بهرسه نسخه تصنیفات بندگان عالی طالب روحانی نظم اقدس اند
از کرم والا رجاے واثق و امید صادق ست که غبار محرومی بدیدهٔ آرزو این
درویش تفته درون نخواهد افتاد و بارجود و احسان خسروانه بر گردن جان این ستمدیده توان

خواهند نهاد زیاده آداب الٰهی تا بر فلک آفتاب ست و در آفتاب نور ست و از نور عالم
معمور کوکب اقبال درخشان باد الٰهی تا در دهان کام و زبان ست و در زبان نطق و سخن ست
و در سخن اثر و شیرینی ست بر اقلیم سخن نصرت روز افزون و فیروزی جلالت شئون روزی باد
معروضه بست و ششم فروری ۱۸۸۸ع

مکتوب پنجاه و دوم یزدان آرزو بخش را ستایش و نیایش فراوان و
بے حسرت گرده نوردان وادیِ آرزو را از صحرا نوردی و کوه گردی مآرب و مقاصد
جوے برآورده بشارستان تمنا مے رساند و خار آرزو را از پاے دل برکشیده
از مرهم کامجوئی و مطلب برآری جراحت قلبی را اندمال مے بخشد از عرصهٔ دراز آتش محبت
دیدن یاران وطن و شنیدن نداهاے دوستان شیرین سخن در کانون سینه مشتعل
و ملتهب بود باهتزاز نسیم کرم کریمے که آن شعله جواله انطفاے پذیرفت و التهاب
درونی و سوزش قلبی رو به انحطاط آورد داغی از بوم وطن که رشک خلد برین و سبزه از
گلشن فردوس ست بازبیاگری گاه مراجعت کردم و بکار معمولهٔ خود مصروف گردیدم چیزے
سرگذشت وطن ما قابل گفتنی و سزاوار شنیدنی ست از دلی توجه بگوش شریف جا بخشند و این
ماجرا را در گوشهٔ استغناے نه اندازند و آن این ست که هنگام رسیدن به وطن مالوفه
لشکر تنهائی و بیکسی از چند گروه استقبال کرد و آه سرد از دل پر درد براے تعظیم و تکریم و مهمانی
و میزبانی مامورانه برخاست و سامان حسرت و افسوس حرمان و احزان براے شغل طبع
پیش این سینه ریش نواخت سیاه چرده زال بیکسی بر حال شوریده من آه آه بگریست عفریت
بد هیئت افسوس هراس از دیده حسرت سوے من نگریست چندی به نظر گرم در و دیوار
خانه را دیده به ملاقات دوستان اندوه درونی را از خود دور ساختم و به فراهمی ما یحتاج
پرداختم ناگاه یکے از یاران دیرینه ظریف طبع شریف وضع پاکیزه خو خورشید رو صاحب علم
سراپا حلم روشن دماغ سترگ اندیشه بزرگ فکر نزدم آمد و کلاه گفتگو بگشود و شعلهٔ
در کانون تکلم مشتعل فرموده گفت که داور وقت داد گستر در ریاستهاے ماتحت
بذریعه رزیڈنٹان چرا دست اندازی می ساخت و به چه مصلحت و کدام وا دید در مهمات ذاتی

وصفاتے راجگان و نوابان صاحب رایت و لوا و والئے ملک ذی اعتلا پرداخت این
دست اندازی بتفحص و تجسس کردار داور وقت جائز و باصواب است یا موجب دل آزاری
و سینه فگاری این گروه والا اقبال است بجوابش گفتم که اے والا دانش درخشان بینش تا به
غوامض این رمز و به کنه این معامله فرزانه و محققانه و به ژرف نگهی و لمعان سگالش فرا نه رسند
بوے حقیقت این گل لطیف بمشام جان نخواهد رسید و چهرهٔ زیباے این عروس بمرآت
خیال نخواهند دید نخستین براوج حقوق سلطنت علیا شهباز نظر را پرواز می دهد و گره از رشتهٔ
لمعان فکر و دریافت بنیکو از ناخن سگالش بگشاید بدین که داور دادگستر چرا زیر نشان در
ریاستهاے ماتحت بگذاشت و این تخم فراست و حفاظت در زمین سلطنت خود بکدام
مصلحت و عافیت بینی کاشت فرض سلطنت کبرے ست که آفریدگان خدا را در مهد امن و امان
داشته از حوادث زمان و زمانیان مصئون دارد و دلے را از تیغ خونخوار ظلم و ستم دیگر
ملک داران ذیجاه زخمی شدن ندهد و بر هر زخمے مرهمے اندمال کشود و کار بندد گوسفندے
کم خیر و ناتوان را در دشت گرگان و درندگان خونین چنگال نگذارد و گنجشکی را بجوار شاهین
و شهباز آشیان بستن ندهد و این غرض سلطنت است که همگی رعایا و برایا را براه امنیت و صلاح
باقلیم رفاهیت و آسودگی رساند و غریقان لجهٔ احزان را بساحل آرام و راحت نشاند
و گروه انام را از پنجهٔ ظالمان و پرشش تیغ جفا پردازان سنگین دل و حملهٔ ملک گیران
کج اندیشه و تا نشت منزل وارهاند و آتش فتنه و فساد را مشتعل شدن ندهد و از ترشح
ابر حکومت و سطوت و فر ایزدی شعلهٔ جوالهٔ بغض و کینه را از کانون دلهاے جهانیان
منطفی سازد و این همه مهمات موقوف بر آگاهی راز خفیه متعلق الدست و این شرف علام
و آگاهی دست ندهد تا ایلچی کاردانی در هر ریاست نصب نکرده شود و نگرانی هر اقاصی
و ادانی به نهج اسلوب نه کرده آید و در هر ریاست ها مخلوق خدا آباد اند که مذاهب مختلفه
و مشارب ملت متنوعه دارند و به ثوران بوتهٔ طبائع خود بلطر پسند خاطر جداگانه در
رنگ خیال تا قصهٔ خود منهمک اند و از جوهاے گوناگون مشارب و مذاهب آبیاری نند
و جوها را از وجود تشنگان مردم ربا پرداختن کار دانا داور است و داوران ماتحت

ازدحام خواهشات نفسانی و غلبات تلذذات جسمانی باز داشتن اهم امور شهنشاه اکبرست تا
کاردانی و تجربه کاری در سر ریاست نگذارند غربا و ضعفا که گزیده و دیعت یزدانی اند از
آسیب ظلم پروازان سیاه درون نقد استخلاص بکیسه جان نه اندازند و تا شمع چهره و هشم
و دار و گیر کافته در بزم جهاندار جمانه افروزند ذخیرهٔ امن و امان خلق الله به دفینهٔ اقبال فراهم
نسازند ازینجا پیداست که دست اندازی سلطنت عظمی در کار و بار دیگر جهانبانان هیچ نگرانی
و پاسبانی کودکان دبستان نشین ست چون طفلان را باختیار شان بگذارند بچشم زدن
صبیان کوتاه دانش تیره فهم در دبستان آتش زنند و لوح را بهم بشکنند و دوات قلم را
بخاک اندازند رئیسان این زمان را نیز اگر چندی بی بازپرس گذارند و بر حال شان نظر
مربیانه اندازند و اندازه تهدید و تادیب نرسانند داغ دنائت و نفسانیت از ناصیهٔ
ایشان نزدایند دیده و دانسته و بینا از بی خلق خدا را بجان رنجانند
و کاخ رفاهیت را از سیل بیدادی از بیخ بر اندازند و خوش آنکه نفس بهیچی
فرمایند که بعوض یک سر آسودگی نفس جهانی را بر هم زنند و این نفس کافر الکیش منغص
شدن ندهند و پیوسته برای خوشنودی نفس خون بسا بیگناهان بخاک هلاک
ریزند و کسی با طاعت داور داوران از جا نجنبد و دود ظلم و تخم ستم را بر سطح جهان
چندان برانگیزانند که هیچ بیشه دیده و شنیده نشود و چنین دانسته و چون جور و اعتساف را بر
انام آنقدر بگمارند که نشان امن و امان از صفحهٔ خیال معدوم گردد و داور داوران دادگر دادپسند را
زیباست که بر همه روی زمین گلستان عدل را آب دهد و کشت امن و تجارت را و فلاحت را
از سحاب عدل و انصاف بپرورد و خار بغاوت و عداوت را از پای سلطنت بیرون
آرد و سطح جهان را از ترشح ابر انصاف و اعطاف داورانه رشک باغ ارم فرماید و مارا
با مور آویختن ندهد و تا محبت باهمی را از کار و نفاق گسیختن ندهد و اوران ماتحت
را از رعایا بگیرند و بآرایش جاه و جلال خود رایگان بدهند و از غایت غفلت
و بیخبری شارع عام را وقف حرامیان و رهزنان کرده اند و دام بدنظمی و غارتگری
براه مسافران و دشت گردان گسترده اند از حرص نفس پروری و خواهش حرص رئیسان

چراغ امن از بزم عالم خاموشش و دیگ ظلم و ستم از التهاب آتش عیش شبا روزی در جوش
مباشد ازین سبب بر سلطنت اعلی فرض است که از کردار و افعال ماتحتان وسے و لحظه غافل
نباشد و یک لمحه وشانزا در عهد اغماض نگوارد و این چنین دست اندازی جبراً و ظلماً نیست عین
دادگستری و انصاف پژوهیست باید دانست که حقوق ریاستهاسے خرد جهانستانان
عرشش پایه را هم دانستنی ست و رتبه و پایه و اعزاز و احترام آنها نگاهداشتنی بر همانند
باج گیر تاج پوش گردون سریر خورشید تنویر واجب ست که جمله رئیسان را بهار گلزار سلطنت
و گوهر دریاسے مکرمت وابست پنداشته لعل تابان اکلیل جهانگیری و گیتی ستانی انگارد
و پاس عظمت و رفعت وشانزا آفتاب جاه و جلال فلک ملک گیری و ماهتاب شوکت و اقبال
آسمان جهانداری پندارد و دل رئیسان نامدار آزردن و شیشه برخرمن مملکت گذاشتن ست
و این ارسینج را غانه بغض و رنج کردست تا بر اقلیم قلوب رئیسان دستگاهے نبود شمشیر قهر
وفیروزمندی حائل گردن فریدانی نشود رئیسان باوقار و حاکمان ذی اقتدار روح
زندگی بخش کالبد کامرانی اند و کلید استوار ابواب جهانبانی قفل بے کلید و انشود و بے
معاونت لشکر آسوده دل نصرت و فیروزی رو نه دهد دست اندازی شهنشاه وقت موجب
آبادی و معموری است و سرمایه پشت پناهی و شکوری بدانند که دست اندازی قیصر
اعلی در ریاستهاسے او و فے چه قدر راس ست و همه روسے زمین از اهتزاز نسیم عدل
و انصاف چه سان مثل چمن ست شعله جدال و قتال باهمی از تو ف ابر تیغ قیصر وقت منطفی
و روسے فساد و عنا در حجاب عدم مختفی ست نه از دشمن صعب کسے را هراس است۔
و نه نفسے را از حصول آرب خود یاس ست اگر براسے تبلیغ لوازم جرم و اختیار داند کے
باز پرس رود چه ظلم ست و این حفاظت و حراست برایا چه رو ستم است دیگر آنکه درین
مرتبه بسبب باریدن باران سیلاب علاقه خود ندیده ام نمیدانم که مزارعان چه کاشته اند
و کدامی زمین را از تخم ریزی گذاشته اند آنجناب بتوجه دلی نگران باشند و تردد
قرار واقعی کرانده دهند زیاده نیاز مرقوم نهم مارچ ۱۸۸۵ عیسوی ۰۰۰

مکتوب ۵۳ پنجاه و سوم جبین نطق را از نور سجود و نیایش و ستایش

جبین داور دادگر نورانی باید کرد که داوران فرومند را از دولت سجیه رضیه و حشمت اخلاق و الطاف در بازار تکوین و ایجاد بهبجے نام آور و عظمت گستر فرمود که هر صدر نشین رفعت و مقاحمت و ابهت و جلالت جمله طوائف انام ورده خاص و عوام را آفریده آفریدگار عالم پنداشته بنظر ترحم و چشم خلق گرانمایه ے نگرد و نفسے پستی گرا را از راه اجلال و عروج اقبال به بوته آتش نکوهیده انگاری و حقارت سگالی نے اندازد ازینجاست که آن مسند نشین داوری و سطوت این فقیر ژولیده مو شکسته خاطر را از انعام سلام محترم و محتشم فرمود به هزار جان قربان بران قدسی خاطرم که دران یاد این روسیاه سراپا معصیت و گناه آمد و نثار بران ضمیر خورشید تنویرام که خیال این درویش سینه ریش را دران راه آمد به سپاس این یاد عطے اگر نقد جان را نثار سازم بجاست و اگر متاع روح و روان را بران توجه باطنی قربان کنم زیباست اگر این یاد عالی در نمیقه عنبر نه بودی نمیدانم که چه قدر ابواب خورمی و خورسندی بر دل محزون ما به کشودی چون از شرف یاد مشرف گردند این هم موهب عظمے است و پایه علیاست و آنکه شکایت رفته بود که تا در داورگاه ما رسیدی و انتظار تا نزول اجلال ما نه کشیدی بے دید و گفت و شنید از آستانه بهشت نشانه بگر دیدی بسا شگفت آمد و تعجب افزود جناب من لاریب مارا هم حسرت و افسوس دامنگیر است و عرق اندوه بجبینش صورت این است که ما را به سواریے ما بالاشتراک بود و در آن روز تا مظفر نگر رسیدن مرکوز خاطر نیازگرا بود و شریک ما را به مهلت انتظار نه داد که تا تشریف آوریے آن داور گردون رکاب زنجیر انتظار به گلوے جان انداختے و سگ آسا بر آستان ثریا نشان نشسته ماندے مجبوراً و ضرورتاً ایوان دار الاسلام کردم و گرد کرسئ حکومت نیازمندانه طواف نمودم و متاع دل را به انجا گذاشتم و توده کالبدی را در ارابه انداختم دل بریان چشم گریان ره نورد جانب مقصود شدم یا نازنین که در انجا خواهم آمد بے حصول دولت ملازمت کام فرسا وطن نخواهم شد و عنان محبت و مودت دائمی را از دست نخواهم داد ... دار ... ان ... ن خیر البقاع از داد پژوهی و انصاف گستریے آن

عظمت پناه گران خاطر و ملالت آگین شده‌اند و از انفصال مقدمات جانب داری قومی آنها جملگی
مسلمانان شرافت سگال آشفته دل هستند اگر گرانی بر دل اشرف خود آرند و از گران
نویسی ما گران خاطر نباشند و این اندرز سراپا مخلص راستی شعار را انگارند و این دلنشین
پند را آویزهٔ گوش جان نمایند و از ته دل بران کاربند شوند بگوییم و غبار تنجیری
و ذهولت زآب اندرز و نصایح از ناصیه خاطر شریف بشوییم یعنی قیام این دار سپنج و کدو
چند روزه است و هر کس به پیمودن وادیِ فنا هر دم پا بموزه است و از چشم کیاست و فراست
ببینید که زمانی به باغ چراغ بهار و نضارت تابان و روشن است و بر شاخهای سبز گلها
رنگارنگ شگفته و خنده زن بلبل نواهای دلکش و نغمه دل افروز میکشد و نسیم روح بخش
جان افزا مروحه از سبزه شاداب بر سر خیابان می‌جنباند و هنگام تلاطم خزان بنگرید
نه از گل و بلبل نشانی و نه از غنچه و سبزه اثری بر روی باشد و همچون اشجار از اشتعال
لطمهٔ خزان مثل محشریان عریان می‌گردند و لباس سبز اوراق از بر و دوش نهالها
فرو می‌کشند این انقلاب زمان و تبدل موسم گواه صادق بر ناپایداری این خاکدان سپنج
انتهاست آمد و رفت انفاس شاهد کامل بر بی‌ثباتی هر شاه و گداست و طلوع و غروب
نیّر جهان افروز تاریکی زدا آگاهنده غافلان خفته راست اند که همه نور پاشی و ظلمت زدائی
وا را ماندنی نیست و این داستان عالم فریب اختراع و ابداع پیوسته در بزم بقا
خواندنی نیست به هر بیدار درون روشن دل مبرهن است که زمانه همچو هوا و سیل دریا سیر و
هر نفس نهال زندگی را کرم آسا میخورد و بنای اقدس برین هستی ناپایدار گروه مسلمانان را
آزردن و گلوی ارباب معامله را از خنجر بیدادگری تراشیدن بوته خشم ایزدی و
کانون غضب الهی را از آتش بدکرداری و زشت فعلی ملتهب و مشتعل کردنست و چشم
تهذیب و شایستگی را از قاذورات و ثاثت و خاشاک قساوت انباشتن است باید که از جاده
شرافت و نجابت که راه مستقیم انسانیت است رو نگردانند و جمله مسلمانان را یکی از گزیده
آفرینش داور بیهمتا پنداشته بنظر تلطف و تعطف بنگرند دل آزار سینه مردمان را باعث
بیزاری یزدان خدا آفرین دانند و خدنگ آه مظلومان بر هدف اجابت رسیده انگارند

از شعلۂ فغان نیم شبی دل گرفتگان باید ترسید و از دود آہ سینہ فگاران جگر ریش دیدہ اقبال را کور نباید گردانید انجام ہر کردار را پیش نظر دارند و ہر فعل را نتیجے روئندہ و بازآرندہ پندارند ہر کہ خواہی کاشت روزے ثمر او خواہی برداشت بہار انبہ امسال و ثمر انبہ آن سرزمین خوشتر و لذیذتر از دیگر نواحی میباشد لشباب فصل و عنفوان بہار کارپردازان علاقۂ ما ثمر انبہ بہ آنجناب خواہند فرستاد پذیرا فرمایند و کودکان خود را بدہند و بخورند و بخورانند زیادہ نیاز است و بس مرقومہ شانزدہم ماہ مارچ ۱۸۸۰ء

تمام شد باب سوم

فیض دوم کہ بہ دوستان و ہم عمران صورت تحریر یافت

نامۂ اول گوہر دریائے اخلاق نور شمع محبت و اتفاق سلامت شعر زخمی شدم زخنجر جور و جفائے تست * زود آ کہ ہمین بخاک فتادم بہ ہجر تو * مخلص من این چہ برق قیامت کہ بر خرمن ہستی دو روزۂ من انداختی و این چہ ژالۂ مہر بست کہ بر کشت زار حیات ما باریدی از سادگی و سادہ دلی و کم دانشی و نادانی در وجود ذات ایشان رونق باغ زندگانی خود دیدہ استہ خود بخود شادمان و از ناز بر خود میبالیدم و از بیکرانی خیالات در پیراہن نمے گنجیدم و از گل خام سگالی بوے آسایش جاوید مے شمیدم چون نخل عنفوان ایشان کسوت برومندی یافت و اکلیل شباب بر فرق ہمایون جلوہ افروز شد شاخہاے آرزوے ما ثمر نامرجو آورد و گل تمنا شمام دگرگون بہ مشام جان دمید بیقین میدانستم کہ ہنگام بازماندن از دشت نوردی و تیہ گردیئی جوانئے خود دیز بر سایہ بلند پایہ شجر الطاف و اکرام آنہا چندی آرام خواہم یافت و بہ آسودگی و آسایش تا خواب و اپسین در کون و فساد خواہم گزرانید حیف است کہ ہمہ منصوبہ دیرینۂ ما مفقود ہمہ آثار ہی و بہتری نابود شد افسوس باغ عیش شگفتہ و ایاغ کامرانی بر بادۂ آب فرحت و بحر آرزو روان و بلبل تمنا بر شاخ تمنا خندہ زنان شمشاد اقبال ایستادہ و سرو خورمی بچمن خاطر بدلجوئی پا نہادہ سبزۂ سطرا

بهار روح افزا نضارت از خیابان شوکت و حشمت پیدا و فرحت و مسرت از چهرهاے گلشن
و غفلت هویدا بزم یاران آراسته و مجمع همچشمان پیراسته است اما این آشفته درون پریشان حال از
مجال بانسبت و بر فرش اقدس که صفا تر از صحن فیروزه رنگ و پاک تر از میدان دانش اهل
فرهنگ است تا بخاک و بیدن آستان معلی از جاروب مژه هم نیست بس تحفه ارم چرا
خون جگر از حسرت و افسوس نخورم که احباب نو و اصحاب جدید چو سبزه نوخیز چمن آراے
عیش و نشاط بزم معلی شوند و در محفل فردوس شمائل نرد انبساط بازند و ما دعاگویان دیرینه
مانند کالاے پارینه و دلق کهنه از خانه بلند کاشانه مودت و مصادقت بیرون انداخته اند
نه پنداشتند که من کاهرو بیده ساحل بحر اکرام و اعطاف امم و زیبا نهال چمن جود و
الطاف و گوهر بے بهاے دریاے احسان و اشفاق و بوے زنده کن دماغ خلق
و اخلاق جاے انگشت بدندان نهادن است که مارا چون مگس از شیر بیرون انداختند و باهر
جدید طرح موالفت و ملاطفت بمیان آرند نیکو بدانید که دوستان نو مانند مرغان بهار
تا باغ شگفته است رقص کنان و مرغوله سنجان شاخ اتحاد اند چون هواے دگرگونی
بوزد ایشان آشیانه خود به گلشن دیگر بندند و الحان دلاویز بر گل و ریاحین دیگر شنوند و
یا گیاه بهر سگال اند تا باران ابر رحمت حصول مرام مترشح است روے شان شاداب
و مصرح چون این غمام انعام و اکرام رو به انحطاط کشید اینها هم چشم زدن رنهانقا
خاک خزیدند و رونق کنار جوے دیگر گردیدند این مردمان آرایش مانده اند و جیب
آسایش و فائده اخلاص سرشتان دیرینه و جرعه چشان رواق وفاق پاینده سروها
که به باغیکه روئیدند به خیابان عقیدت از یک پا ایستاده اند و پایه قطب وارند که از جا
نے جنبند و تناور درخت اند که به ثمر ریزی خلوص و سایه گستری وداد همه دم و
مستعد و مهیا اند و همه آفرینش و ابداع آفریننده سیاه و سپید و صانع بهیم و انسان
انسان را از همه موجودات برگزیده و ستوده آفریده و از نشه شرافت مست یاد و بهاے
گوناگون گردانید باعث این همه امتیاز محبت است از دیگر مخلوقات ذی روح اگرچه
رنگ محبت در بهایم و سباع هم هست اما محبت انسانی که از نوع خسرو شیار قسم جدا و نیرنگے

وتابشے دیگر دارد لہذا محبت انسانی از دیگران افضل واشرف است محبتیکه از رابطه واسطه
مربوط است او را به نظر خردوران فراخ حوصله پایه ومرتبه نیست چون گره واسطه
از میان باشود دفعة بهار محبت بخزان گراید محبت خالص همانست که هیچ از پے غش وبے
بوث از وبیخ اغراض نفسانی باشد سنجیدن این گران بهاے لعل درخشان زا ادراکی
وسیع وفهمے رفیع باید آنهاکه گوهر پاک واندیشه بلند وتفحص ارجمند دارند این لعل نایاب را
نیکو مے سنجند ومحبت مصنوعی وخلوص اختراعی را باحسن الوجوه مے دانند ازانجاکه
گران درة التاج سعادت وشرافت اکلیل دانش وبینش وکلاه خرد وفرزانگی بر فرق بهار خود
از پرتو خورشید جهانتاب کرم کریم مطلق دارند وکسوت شایستگی واوصاف ذاتی وصفاتی
ازعنایت خدا بر تن گلفام خود آراسته دارند زیاده ازین ضرورت گزارش ونگارش
ندارد همین قدر بس است که پیوسته جویاے جوهر محبت خالص باشند واز خار اختلاط
اهل اغراض خیابان خاطر را پاک فرمایند وهرد وحه دل عندلیب هرزه گرد را جاے نشیمن
گردن ندهند دائما انجمن سینه را از نور شمع اخلاص آفریدگار عالم وکارساز حقیقی مزین
ومنور گردانند واحکام یزدانی بر مهمات این دار فانی مقدم شمارند وبرسبت آسمانی را
در صحن ووق سینه جا داده اتباعش همیشه ملحوظ باشد وبرگزیدهاے ایزدی ومقبولان
جناب کبریاے را که عبارت از دانایان رموز دینی ورازداران اسرار باطنی ست در
بزم معلے بار داده مذاق از سخنان حقایق وآگهی از نکات قادر برحق یابند صحبت دانایان آگاه دل
ومحبت فرزانگان صداقت مشحون مانند کیمیاست که مس واطوار رذیله را گران بها تر از
طلا میگردانند وزنگ خباثت نفسانی از آئینه سینه وفا گنجینه مے زدایند وروشن ضمیر
خورشید تنویر میسازند دنیا داران غرض پیشه شمع محفل وچشمه رذایل اند که از دور تابان
ودرخشان شند چون بساط بوس فقراے شوی غیر از بغض دماغ خراش وسر ابیچ
هستی فرسا دگیری نیابی ازین گروه بے شکوه محترز ومجتنب بود دسلسله جنبان تجسس
مردمان لئیق وخلیق باشند بیهوده سرایان وزشم اندیشه وناستوده سگالان وبیشت از و
را یار باب مصاحبت خود نه سازند که دوستیے اینان باد بیست مرچراغ دانش و

فرزانگی را وخرافیست هر باغ محبت ویگانگی را چنانچه گفته اند بیت صحبت صالح ترا صالح
کند صحبت طالح ترا طالح کند ٭ این همه بیهوده سرائی و دماغ خراشی کرده شد بجوش
دیگر عقیدت و ارادت است ورنه مخاطب ما حاجتمند این هرزه درآئی نیست شمع اقبال
وچراغ جاه وجلال تا قیام نیلی سائبان نور افشان باد مرقومه هفتم ماه فروری

نامه دوم صاحب سلامت دست بسته تسلیم نامه آمد شگفتگی افزای خاطر محزون گردید
وهمگی کوایف برگزیدهٔ دل جانیت می پرسند که نفع وضرر تاهل چیست امن و آسایش
واین درکیست جرعه کشان بادهٔ تجرد وپیمانه پیمای راحت اند وپابندان زنجیر عیال
واطفال بآرام وفراغت زندگی بسر برند گوشهٔ تنهائی برای کیست وانجام تعلقیان
چیست جناب من آرائی این سست بنیان ژولیده حال درین مقدمه برین منوال است
که نخستین بدیدهٔ عقل وچشم تامل ملاحظه نمایند که مشیت آفرینندهٔ این دو شهباز سیاه
وسپید چه راه می نمایند وخالق کون ومکان چه ارشاد فرمایند پیداست که جن و
انس ووحوش وطیور وحشرات الارض راز وج زوج آفریده کسی ذی روح را
بیهود یکتا بی زوج پیدا نکرد اگر خلوت تجردی وگوشه فردی گزیده وستوده
بودی اقتضای ایزدی بر آفرینش زوج نه رفتی وجفت جفت نه آفریده می گردید
وخسروان پاک هم ازجلوه تاهل محترز شدی ومذاق این چاشنی می چشیدند وخلق را
هدایت بتاهل کردن وطیلسان تعلق پوشیدن نفرمایند همه پاک سرشتان وآزموده
کاران میگویند که هرکه زن ندارد آسایش تن ندارد وهرکه پسر ندارد نور بصر ندارد
آبادانی این معموره در تاهل وتناسل ست بودن زن در بر لذت جنت بر بستر ست
مجرد بودن را خلاف پیمبران گزیدن ست هرکه زن خواست از گربهٔ جانسوز فسق
وفجور خود را باز داشت وانتار یکی اوقت معصیت بهردو حال را صفا ساخت عبادت
مجرد وطاعت مفرد شیرنگیس افتاده است که از خوردنش بطبیعت نوع نشیان
مستولی میشود وبه پایهٔ اعلی نمیرساند وبرمسند تقدس واعتبار نمی نشاند طیلسان
تاهل آرایش زندگی هر زیرک وهوشمند است گلیم تجردی لباس خفته اندیشان سیکرا

تا سعادتمند است پرستش ذی تاہل از تجرد پرستی و تضییق نکوهیدگی به آسمان عظمت و اجلال آن رد
و مقبول بارگاه حضرت قادر و جهان گرداند باید فهمید که بعض کسان از تجردی هم زیباست و
بعض را زیور تعلق بر تن زندگی پیراستن هم رواست آنها را که گل تجردی دماغ ایشان را
بوی خوش میدهد و مردمانند کاهل مزاج و جاهل طبع در شست شریعت رشتهٔ نویست قطع
ژولیده موی دشمن خرد و دست هوا و هوس و عصای مردی کوز و کلید قلعه کشائی تابو داز ویرانی
خردی خود نتوانند که باز خانه داری بر دوش همت پردازند این چنین مردمان آبادی خانه را
ویرانی خانهٔ باطن پندارند و بر نگین دل منطبع سازند که خانه داری جیبی ست بلا بیجا و وقتیه
بلا تعداد هر که درین زندانخانه بنشست شیشهٔ رهائی بر سنگ یاس بشکست چنین تباه اندیشان را
زن خواستن گردن بزیر خنجر نهادنست اما غافل اند که گفته اند چیست دنیا
از خدا غافل بدن نی قماش و نقره و فرزند و زن هو تاہل داران بلند اندیشه و
تعلقیان صداقت پیشه دلیل بر تعلق گزیدن می آرند که وقتیکه حضرت آدم لباس هستی
پوشید و از خلوت عدم بجلوت شهود خرامید از تنهائی و یکتائی خود بنجر وشید و دلش
از بیکسی بجوشید بیشتر تقدیر رقم تنهائی او را بکلک کرم خراشیده فوراً حوا را بپهلویش
نشانید و دل رسیده و خاطر تپیدهٔ او را آرامی و راحتی مسرت افزا بخشید تنفر ورزیدن
از مناکحت و مواصلت نان از آدم تا این دم خلاف طریق اسلاف نمودن ست و بخاک
زندگی را از خاک تنهائی انباشتن مناکحت محکم دروازه ایست که
لشکر جرار و جنود بیشمار تخیلات فسق و فجور را اندرون ارک سینه آمدن
نمیدهد و صور توهمات شیطانی در آئینهٔ دل منطبع شدن نمیدهد شغل عیال داری
باز دارنده زشت کاری و بیکاری ست و نگاهدارنده از ذلت و خواری بار خانه داری
برداشتن نیروی شیطان پرستی را میکاهد و زنجیر عیالداری در گردن جان افگندن
خیال وحشت گردی هوا و هوس را از دماغ میرباید کسیکه طاقت زن داشتن و انفاق
و کفیل نان و نفقه شدن نتواند او را زن خواستن بر سنت رسول رفتن ست باشد
که از آب صلب او دختستان آفرینش نهال خوش منظر و لی کامل و عالم عامل بروید و

صاحب بے شب زندہ دار وزی معرفت پیدا گردد و نام گرامی نیاگان مردہ را از سر نو
زندہ گرداند عزیز فقیر پر تقصیر ترجیح پسر زن کردنست و در نا کردن مصائب گوناگون و
نوائب بوقلمون ست اگرچہ فارسان میدان تجربہ و غارسان دوحہ تفرد میفرمایند کہ
خدا وحدہ لاشریک است زنے و فرزندے ندارد لہذا او مردم بیزن را دوست میدارد
بر دشوار پسندان باریک بین پیداست کہ بے زن بودن مر خدا را زیباست نہ بندہ را

والسلام مرقومہ ۱۲ جولائی سنہ ۱۸۶۶ع

نامہ سوم ایزد کام بخش آبرو افزا چہرۂ عروس شوکت و اقبال را از غازۂ بہروزی
و روز افزونی مزین و رونقش دارا د چند سال ست کہ آفتاب کرم و افضال و نیر عنایت
و توجہ آن ستودہ خصال در غمام نسیان ست نورے از محبت دیرینہ و شعشعہ از مودت
پارینہ نمی اندازد ظلمت فراموشی بر آسمان یاد آوری بہ نہجے محیط گردیدہ کہ روے
آفتاب تودد دیدہ و بوے ریاحین تفقد شمیدہ دست نمی شود و مشام جان نکہتے از گل سوالات
نمی یابد افسوس افسوس کہ ریاض مہر و محبت از سموم خزان ویرانی پذیرفت و ایوان
تلطف و تعطف از موج طوفان نسیان بخاک فنا نشست چند بار تحریک سلسلہ آوری بذریعہ
ارسال نامہ نیاز آگین شدم اما خدام فلک احتشام کہ گردون نشین اوج اقبال اند بانگ
خاک نشینان کوئی افتقار کی شنوند و عرشیان با فرشیان کے متوجہ میشوند حیف ہزار حیف
نسیم توجہ نوزید و غنچہ عنایت و الطاف نشگفت پیداست کہ آب و ہوائے آن دیار
اثر خود نمود و سجیہ رضیہ این ناحیہ از گلستان خاطر دریا مقاطر بیرون شد ہمین ست
صدائے سروش غیبی کہ بر ناپائداری دنیا بآواز بلند آگاہ میکند ہمین ست بانگ
ہوش بخش کہ شیفتگان جمال دار فانی را آگاہ میکند ہمین ست ناصح خوش گفتار کہ خفتگان
بالین غفلت را بادہ ہوشمندی و بیخودی مے چشاند ہمین ست یا رہبر نجح و مرشدان
کج سر گردان وادیئے ہوا و ہوس را از انہماک دنیاء دون باز میدارد بیشک
دنیا فانیست و چیزیکہ درو ہست ہمہ فانی و رفتنی عاقلے را تکیہ برین دیوار ناپائدار نباید
و دل باین بہار مردم فریب سراب آسا نہادن نشاید اگر اثرے از آثار شمیمہ مستجمہ

این ناحیه در ذات گرامی صفات باقی مانده باشد گلشن محبت سابقه را بر شحات سحاب اعطاف
و التجا دشاداب و ریان دارند و نهال وداد دوستان دیرینه را از گلزار سینه بر نه کنند
ندرسیدن برادر محمد حسن بر اوج پایهٔ آرزوے خود شاهد صادق بر بے التفاتیٔ
بندگان والاست و نه دمیدن سبزهٔ تمنایش بباغ دادرسی و الاگواه راست باز
بر بے توجہیٔ خدام باصفاست رجاکه درین ابداع سرآغاز سخن با نم محروم از نسیم
گلزار کرم نباشم والسلام

نامه چهارم

جناب چچا صاحب دستگیر و سایندگان سلامت تسلیمات نیاز منشانه
بجا آورده معروض بیدار دل از روزیکه بواسے نا ملایم در گلشن ارجمندان ما وزیده
و چندین کسان چه میوهٔ رسیده از بلندیٔ شاخ هستی بمغاک نیستی فرو ریختند و گلیم
تنهائی و پلاس بیکسی بر دوش هم انداختند و همایون سایهٔ ظل گستران از سرهم درنوردیده
و نیروے برادران بخاک هلاک انجامیده و همه وابستگان بسلک بی اسپین رسیدند و
رشتهٔ حیات از مقراض مرگ از هم دریدند کرم و عنایتیکه بحالت زندگی زندگان بر حالم
مبذول بود اکنون نمیدانم که آن آهوے محبت را کدام گرگ فتنه چنگال در ربود و تاج
تفضلات و توجهات زیبندهٔ تارک مباهات ما بود از دون بکدام جرم عظیم از سرهم
برداشته سزاوار مذلت و خواری فرمود شاید که برگفته بعض همدردان پاک طینت
مصلحت اندیش و بمشورهٔ چندین روشن ضمیران آفتاب درون یگانگت جو قرابت
آفرین غبار ریحے ملالے بخاطر عاطر راه یافته باشد و شراب تند گفتگوے شان بار خمار
اندوه و احزان بر فرق همایون نهاده حضور من چو الماس اقتراح در بها خواستگار
آنها به سفت و عروس مدعا را نقاب لا دابا و نهفت و بلبل سوال بر شاخسار تمنا شان
مرغوله سنج نگشت و پنجهٔ آرزو حناے اجابت رنگ نبست درین صورت رنج بردن
و در خم غم افلاطون وار نشستن از چه رواست و خطا دار کیست و باعث گرانیٔ خاطر
چیست و زبان شیرین بیان را از تلخیٔ کلمات ناسزا و سخنهاے نازیبا مرارت آگین
فرمودن از چه آئین ست و چندین برگزیدگان بارگاه ایزدی را از سستی حشم یاد کردن

بمعنی بدگفتن ۱۲

ازچه قوانین ست از دهنے که کلمه پاک برآید و از زبانیکه پست آسانی خوانده شود از ان بان
و دہان سخنہاے زہرہ گداز زندگی فرسا چکیدن از دانش و بینش بساد و رست چرا شم که
این چه غبار اندیشه ربا سینه سوز ست که هر دم و هر لحظه چون عذاب جهنم میریزد و چه کوفته
که از دریاے دل آن والاگہر خیز دسبحان الله ناکرده گناه سزاے تشنع و سرا و
خطاے نابیموده جام زہر چشم در تجسس و تفحص کردار ناملایم خود سرنگون بودم که
پیر خرد روشن جبین پاک طینت پیش ما آمد و فرمود که اے ابله کار روچه کارمی و این چه
دل آزاری ست همه ابناے زمان سخت تر از برادران یوسف اند و مردمان جهان نگان
سنگ تا سفن و تاسف تکیه برین یاران کردن خندق آتش براے خود کندنست و در دریا
عقوبت غوطه خوردن و لیهواے حیرانی سرگردان گردیدن تخم خورد هشیار رباش
از ترش سرائی کسے گران دل مشو مفلسی شیوه پیغمبران ست و تمول و ثروت لباس
خوش قطع دنیاداران هر که کلاه الفقر فخری بر سر دارد بهتر از تاج ممالک هفت کشور
و کسیکه کسوت توکل و فروتنی پوشید سرآراے اقلیم کونین والہی ست دنیا کلیست
پژمردنی و دنیادار بوئیست رفتنی قطعه دل مبنداے یار در دنیاے دون الغرض
او سخت سودا رجنون ٭ هر که در دام فراتیش شد اسیر ٭ شد بچشم یار و همه ردان غمیر
هر که از دنیا رفت آید نه باز ٭ نے بگوید باکسے اسرار و راز ٭ هست دنیا دام کار
پر فریب ٭ باز ر و سوے من اے ناشکیب ٭ هیچ کس باقی نماند در جهان ٭
نے حسین ماه رو و خوش بیان ٭ هر کرا بینی چو گل خنده کنان ٭ در خزان بینی چو
بلبل مو کنان ٭ شکایت بر عدم تلطف و تعطف کسے نباید و گله و شکوه بیدردی و
بے التفاتی زنهار نه شاید محبت چچا صاحب بالذات نه بود بالواسطه بود و چون دیوار
واسطه از موج اجل بشکست محبت هم بواے بلند نامی خود در خاک عدم انداخت
اکنون آیت افسوس چرا خوانی درین باب افسوس بردن سراسر پشیمانیست چون
از پیر خرد این اندرز دل پسند بشنیدم و عنان دل رمیده باز کشیدم و از دشت
حسرت و حرمان کوئی فرزانگی و دور اندیشی آمده میخواهم که تقصیر همدردان ما معاف فرمایند

وازگفت وشنیدشان درگزرند فی الحقیقت من فقیر مفلس ام وازصحبت مفلس بازماندن درہمہ
حال اولی ست وازلوث یگانگت نادار وغبار قرابت مرد تہی دست یکسو بودن بجاست
مرد عاقل دنیادار راز ربایدنه گوہر پاک آبرو دنیا از زرست نه ذات وصفات شیفته
بودن برحسن زیبا ذات وصفات محروم ماندن ست از گلگشت باغ دنیا مسرت سمات
شعر عاشقم بروانش وعقلت بجان ۔ لطف حق باشد بفرقت سائیان ۔ وزیاده نیاز

نامه بخیم جناب بھائی صاحب عظیم الشان سلامت پیش ازگرامی ملاطفه ہمچو
بہار تازہ زندگی بخش قالب افسردہ رسیدہ مسرت افزا دل اندوہگین گشته بود
ایماے رفته بود که چیزے وسعی افزایش عہدہ وترقیٔ مناصب سامی بطرز مناسب
بمدار المہام سرکار دکن بزنگارم باشد که آفتاب مراد از افق طالع فیروزمندی برآید
وعروس آرزو چہرہ زیبا گلفام حصول مرام از مقنعه تقدیر فرانماید خواسته بودم که بهانم
تعمیل امر والا بجا آرم اما مشیت خالق کون ومکان نحو است وما نعے عظیم ہمچو غل آہنی در
گردن تسبیح ما افتاد یعنی دفعتاً عنان عزیمت ما سوے وطن منعطف گردید از آن رسیدنم روز
گذشته بودند که اہلیه من بمرض ذات الجنب ہفت ہشت روز مبتلا بودہ رہ گراے عالم بقا
گردیدند وحرف ہستی را از صفحه حیات بگزلک اجل حک ساخت وخانه را بر من تیرہ وتاریک
گردانید وجہان را تنگ تر از گور کافر نمود زمین استقلال از زیر پایم به ترقید وپاے شکیب
از راہ خودداری بلغزید چون از خاک بیزی جزع وغبار فشانی فزع بجز زیان جان خویش
ہیچ متصور نیست ناچار سنگ گران ان الله مع الصابرین بر سینهٔ خود انداخت مجبوراً
برسمیات ضروری ولابدی پرداخت وہمگی مراتب واجب الادا بتقدیم رسانیدہ باز
رو بہ چاکری گاہ خود نہاد وغمیکه ازین حادثه زندگی فرسا بصندوق سینه دارم دلم داند
یا قادر مطلق داند ازین ہم در تسطیر نیاز نامه درنگے وتہاونے رو داد معاف دارند که
سخت معذور بودم اکنون نیاز مندانه بہزار جان حاضرم ہرچه ایما رود بر دیدہ جان
نہم یاد دارم کہ پیش ازین ہم چند مرتبه درین امر زبان خامه فرسودہ ام وجگر دوات خراشیدہ ام
ہیچ اثرے نبخشیدہ در لو بر سنگ سخت نچسپیدہ اکنون اگر سود حسب مراد مقصود خود

بسلک تحریر کشیده بمن ارسال دارند نقلش از زبان قلم نیاز طراز خود بگذارشم و بخدمت مدار المهام مجدداً ابلاغ نمایم جناب من سخن این است که عرصهٔ مفارقت و زمانهٔ مهاجرت دراز آمد و عهد ملاقات باهمی منقضی گشت و زمانهٔ وداد و اتحاد سپری شد و لباس موافقت و موالفت بسبب زمان مرور فرسوده گردید اکنون و شان فیل سوار کامرانی و اقبال و دولت اند و من قرین ریگ حضیض حیرانی و پریشانی ام هرگز نمیدانم که حالا طوطی مزاج شان چه قسم شکر بخورد اگر ایمان برود و تحسین باشد قصیده مدحیه نوشته بزم افروز انجاح مرام سامی شوم یا عریضهٔ دیگر همچو سابق بفرستم امید که از صافی الضمیر خود زود بشرف آگهی بخشند که او را بمنصهٔ تعمیل باحسن الوجوه رسانم بر دو لتخانه والا در غیر تبه چون اتفاق افتاد حسب الفاق بسبب ناملائمی آب و هوای موسم اهلیهٔ ایشان لباس صحت و طیلسان تندرستی پوشیده داشتند و بر بستر رنجوری اوقات بسر گذرانیدند کمترین بمداوا و پرسکی پرداخت و نسخه جب مزاج مریضه نوشته داد و بفضل الٰهی شد و کسوت تندرستی درپوشید و بر بستر عافیت متمکن گردید اکنون خللی باقی نیست به وا پسین گفتگو از من استدعا کردند که از زبان خامهٔ ما اظهار حال تنگدستی و قلت ما یحتاج و فراوانی دام و اندوه بیکران و بجای خود آمدن صبیهٔ ایشان که بکاخ پانزده سالگی تنق ورزیده و ضرورت عقد او پیش آمده است بر ضمیر انور ضیا گستر گرد امید دارم که نگاشته این فقیر را در خیردان نسیان نه انداخته بر حال ژولیده وابستگان خود توجه بلیغ فرمایند و سامان شادی صبیهٔ خود مهیا سازند و خود را زود تر ازین بار گران وا رهانند و بخانهٔ خود زود بیایند رنگ درنگ بر دامن عزم نه ریزند انسب همین است که به اسرع ترین اوقات بر بارگی بسیچ چست سوار شده دوان دوان بوطن رسند و تشنگان دیدار را از آب حیات ملاقات سیرابی بخشند والسلام

نامهٔ ششم این محبت نامه ایست از در دمند عبد الرحمن بخدمت سمو المنزلت عالی درجت گرامی مرتبت منبع عنایات گوناگون و مجمع فیوضات بوقلمون دریای محبت و وداد چشمهٔ شفقت و اتحاد صافی درون روشن رای کرامت مشمول

ہدایت انتماے مولوی محمد امین الدین خان صاحب دام مجدہم پس از سلام سلامت
انجام و ہم تمناے ۱۲ زیست کثیر المنفعت کہ مزیدے بران متصور نیست معروض میدارد
از درد دوری و کرب مہجوری چہ سرایم کہ دفترے باید کہ بگویم و طاقتے شاید کہ درین
میدان محشر نشان بہ پویم ہمہ وقت بہ صفحۂ تصور و بر لوح ضمیر تمثال آن ہمایون اقبال
خجستہ خصال ستودہ مآل مرتسم و منقش است چون جوشش آرزوے دیدن دیدار
فیض آثار در رگ و پے دل میفزاید مرقع اندرون سینہ و ورق خیال رامیکشایم و صورتہاے
اشتیاق ما سے بینم و دل مضطر و چشم جویا را استمالتے مے بخشم چون دلم وحشی الطبع
مجنون منش ہمین خیال پرستی اکتفا نمیکند و برین صورت بینی تسلی نمیورزد ناچار رہان قطعات
رنگارنگ کہ ہمین عطیہ ساییست و مبشر از دست ابر بار خود مرحمت فرمودہ بودند
و از دیدن آنہا یک گونہ چراغ اطمینان ۱۲ نام مفخم در کاشانۂ اندیشہ جہان نماے افروزم و
ہمین ستارۂ خورمی و انبساطے اندوزم از روزیکہ دگرگونگی زمانہ دیوار جدائی
برافراشتہ است و دریاے بعد المشرقین را روانی و طغیانی بخشیدہ و آن در دریاے
وفاق و اتحاد گل زمین جنت آئین آن دیار را ملجاے آرام و ماواے خوشخرام
فرمودہ این نیاز گراے جبہ سائی آستان عقیدت شب و روز بیاد گرامی ہمچو بندہ
با اخلاص میباشد و بدستور سابق الان کماکان در سکر دیرینہ اوقات خود بسر
عمرم چون رفتار لیل و نہار بیک طور میرود و مانند آب دریا میگذرد نیش آرزو
از مدتہا بہ پہلوے خلید و پنجۂ جوشش محبت گریبان جان میدرید کہ باب رسل سائل
از کلید نیاز نامہ بکشایم و مشک نہفتہ اتحاد را بپویم و بجانب گلستان محبت اخلاص
از پاے چشم و پنجۂ مژہ بہ پویم و بذریعہ مفاوضہ و مکاتبہ تخمہاے شیرین بیار درین
یا بہم چون انقلاب زمانہ از غبار حوادث آئینہ خاطر را منغص گردانید و چہرۂ دل را
از دشنۂ زہرتاب واقعات بوقلمون بخراشید و صورت جمعیت ما را از صفحۂ ہستی
حک ساخت و کالاے خودداری را یوسف وار در چاہ تردد انداخت بگذا
کہ این باب بستہ را بکشایم و رہ نورد این ہمایون منزل شوم امروز بشاشت اندوز

بزم ہم نشینی با بعض ہمدمان قدیمی گرم بود و باہم نشستہ پیمانہ پیمای صہبای یاد یاران صافی آئین است تیم قالہ قالہ وفتر محبت دیرینہ و حرائد شفقت پارینہ انصاحب ہم انشراح یافت و ہمہ نگہت موالفت و بوی مودت از گل عنایتہای دیرینہ ایشان بمشام جان رسید و گلستان مصادقت و ولا خزان رسیدہ باز بہ خندید و ہمہ سخنہای محبت گذشتہ از سر نو یاد آمدند و شعلہ نہفتہ مرافقت پارینہ بکانون دل تجدید افروخت و کالای خرد و ہوش را از آتش حرمان پاک بہ سوخت پس از نوردیدن بساط حسرت و افسوس قرار یافت کہ بار دیگر دیدار یاران با اخلاص رفتہ باز ساغر ہم نشینی پیمودہ از جلوہ دیدار فیض آثار چشم نگران و دل بریان را روشنی و تشفی بخشیم و از طبلہ وداد و حقہ اتحاد از مشک خلت و اخلاص بوی تازگی یابیم چون زمین بلا اطلاع بر در دوستان و بی اذن باغبان سیر بوستان خوب نیست لہذا عرض پرداز یم کہ مارا براہ مہربانی از نشہ سیر آن دیار مخمور و سیر گرداندہ دہند و ما فرو ماندگان را از دشت ہراس و صحرای یاس بر آوردہ بہ حصن حصین آرزو رسانند از عنایت و کرم بیکران آنجناب بہ یقین باور میکنم کہ خاک اغماض بچشم استدعای ما نخواہند ریخت و رشتہ تودد و تفقد را از کف دریغ نخواہند گسیخت آرزو داریم کہ از مفصل سوانح آن سواد بزودی آگہی بخشند کہ نظر دل بہ آن سوست یاد داریم کہ ہنگامیکہ در دہلی بزم نشاط و انبساط ہم نشینی گرم بود گاہ گاہ پیمانہ بادہ خوش نشہ شعر و سخن نیز می پیمودند نمیدانم کہ ایدون ہم آن صہبای عشرت سیری نوشند یا نہ اگر جرعہ کش آن صراحی نشاط افزای بودہ باشند ضرور بیا گاہانند کہ این وارستہ طبع را بدستور ہمین سودای پیشین بدماغ جا دارد و پیوستہ بہ ہمین خیال گرامی ماند زیادہ بجز تمنای قدمبوس چہ نگارش رود

نامہ ہفتم مہربان خلت و صفوت نشان سلامت نمیقہ والا صحیفہ علیا رسید دل تیرہ را نورانی گردانید کیفیت دشت نوردی و صحرا گردی

این مدبر سیاہ کردار سے پرسند و عنان اشہب تیز گام توجہ باستکشاف این روداد
سر بستہ مے تابند اگرچہ از گفتن و ناگفتن او لے است و عروس راز نہانی را کسوت شیوع
پوشانیدن نازیبا چون پاس خاطر آن نور شمع شبستان اتحاد مرکوز دل است اندکے از
بسیار از درج حافظہ سلک لآلی مخفیہ برآوردہ زیب گلوے نشاط بیان نمودہ
پیشکش بساط نشینان بزم وداد مے سازد آنچہ کہ زمانہ ناہنجار و چرخ کج رفتار با من
ساختہ است اظہار مے نماید کہ سیزدہم ماہ حج ۱۳ کوکب اقبال من از پایہ بلندی بہ پستی
گرائید و برخرمن عافیت آذرشسپ قہر آسمانی نازل گردید و قعر بخت سعید لباس ناقرجامی
پوشید و جام خونابہ اندوہ و احزان از خمخانہ ناکامی نوشید یعنی چاکر بیگاہ آہنگ رفتن
بوطن مالوفہ خود کردم و روئے آرزو سوئے سمت قبلہ مولد قدیمہ خود نمودم حسب اقتضائے
آب و دانہ راہ بیجانہ گرفتم زنجیر صعوبات سفر و رسن ترددات بیہ نوردی در گردن جان
و پائے دل انداختن بنواخت و گلشتہ شب بہ ارابہ دخانی نشستم و رخت سفر بر کمر عزم
بربستم چون پارہ از راہ نوردیدہ بودم عیارے گرہ بہ پہلوئے ما نشستہ بود
و اندرون ارابہ تاریکی و ظلمت زیادہ تر از چہرہ زنگی بود و تیرگی شب را حجاب
خدا داد دین جیب من بدرید و آنچہ کہ در وجود بدزدید استیلائے خواب را پردہ
تقدیری و از نعماے الٰہی پنداشتہ از ارابہ فرو رفت و راہ خود گرفت بیگاہ بہ
مظفرنگر ریل را گذاشتم و باز عزم جانب وطن بر اشہب کرایہ برداشتم کلفت ہامون
نوردی و شدت جیحون گردی و نقاب سختی تمازت آفتاب بر رو انداختہ و مصیبت
سموم نیمروزہ کشیدہ بوقت چار نواخت گھنٹہ روز بتاریخ چہاردہم ماہ مذکور بخانہ
خود فایز شدم دیدم کہ در خانہ ہمچو باب رزق مفلسان بستہ است و زنجیر آہنی بر سر
حلقہ در نہادہ است از دیدن خانہ مسدود از دیدہ دل دود آہ برآمد و قطرہ چند
ارغوانی و پارہ لعل نہانی از درج اندرون برآوردہ بدست مژہ نثار و
جنات ساختم و خار حسرت و غبار افسوس بر فرق روزگار خود انداختم پس در
خانہ را از قفل باز کردہ مانند جان بقالب مردہ اندرون خانہ رفتم در و دیوار حسرت

دیدهٔ آب گرم از ابر غم و احزان از آسمان چشم بر زمین دامن ریختم از فرط ناشکیبائی رشتهٔ صبر
از کار گسیختم بیخودی در سینه‌ام چندے با در و دیوار گرم گفتار ماندم و از ویرانیٔ خانه و بربادی
کالاے خانه و نابود شدن ارباب خانه ساتگین نوشش با دُرد حیف و اندوه بودم
گلخن حسرت و کانون کلفت از هیمهٔ آه گرم و نالهٔ درد برافروختم همگی اثاثهٔ خودی و خودداری
در آتش حزن و ملال نیک سوختم چون خبر رسیدن این مدبر روسیاه در شهر انتشار یافت
و کشودن خانهٔ مسدود اشتهار پذیرفت همه وضیع و شریف و برنا و نحیف براے
دیدن این دیوانهٔ پریشان حال از هر سو جوق جوق شتافتند و کوه اندوه را از کلنگ
اندرز و پند دلپسند درکافتند و گرد و غبار احزان از روے گنهگار آشفته دل از آب
الطاف و توجه بزرگانه و عنایت دردمندانه شستند و از خاک حضیض برداشته
بر اوج سریر افتخار بنشاندند و بساط اکرام و اعطاف بیدریغانه درگستردند و اشیاے
مایحتاج و سامان برادرنوازی فراهم ساختند این ماتم کده را به چشم زدن عشرت آباد
فرمودند و از ما حضر هم بنواختند چون سیاح جهان گرد روز به کاروان سراے باختر
بار اقامت انداخت و روے نورانی عالم را از سیاهی شب تیره تر از دل کافر
و سیاه تر از زلف محبوب عنبر مو ساخت همان دم هر یکے راه آرام گاه خود ورزید
و ما برادران ویران کدهٔ حسرت آباد همچو مرده بگور تنها گذاشتند و سپرد بجهان آفرین
فرمودند اتفاقاً آن شب شب یلدا بود آسمان طیلسان از ابر سیاه پوشید و از غصهٔ باد
صرصر رو به تندی و سختی کشید و تیغ برق از نیام برآهیخت و سنگهاے گران ژاله
بر سر جانیان بتحیت از تصادم صرصر اشجار استاده را از بیخ و بن برافگندند و از کثرت
باران و ژاله باری الکهٔ سنگین سر بخاک میبردند رعد از صداے وحشت خیز خود مرغ
روان ما را از طارم ارک عنصری مے پرانید و آذرخش از صولت هیبت انگیز خود
نور هستی از پیشانیٔ عالم مے زدائید نزول باران و فرو ریختن تگرگ و ناگاه
رو نمودن اسباب مرگ و چراغ از طوفان هوا خاموش و دریاے وحشت
و اندوه در جوش آمد گاہے در آئینهٔ خیال تمثال گرامی نیاگان مرئی مے شد

وگاہے صورت فرزندان و برادران پیش نظر مے آید گاہے از استخوان پوسیدہ
مادر و پدر بوئے محبت بدماغ روح میرسید و گاہے سبزہ آہ در مزرعہ دل میرو ئید
و ابر اشک برروئے مے بارید و خار افسوس بپائے جان حزین مے خلید گاہ آوان کودکی
در زمان طفلی خود جلوہ افروز چشم خیال بود و گاہے عہد شباب وقت مستی و خود پرستی
ملالت فزا و ہستی سوز آئینہ اندیشہ بود ہمانا من در خانۂ تاریک مکان ویران جز جان
ناتوان و تراکم اندوہ و احزان کسے دیگر ہمدم و ہم پہلو نہ بود و گاہ از ویرانی و پریشانی
خانہ تنگی و تاریکی خانہ واپسین یاد مے آمد و گاہ ہجوم لشکر حرمان و آلام بر اقلیم دل و کشور
جان میشد چون شعلہ تنہائی و آتش بیکسی رو بہ اشتعال آوردہ کالائے صبر و شکیبائی را
پاک بسوخت و کوشک استقلال را از سیلاب چشمہ چشم بخاک در انداخت از دل ناتوان
نالۂ آسمان شگاف بر آمد و آہ سینہ سوز از لب جان برخاست بحال گریہ و زاری گفتم
کہ اے داور داوران تو آن ذی قدرت ہستی کہ کوہ را خردل و خردل را کوہ کنی
و ذرہ را آفتاب و آفتاب را ذرہ فرمائی رشتۂ رنگارنگ موجودات و رسن بوقلمون
کائنات بدست قدرت تست طوریکہ توانی بجنبانی و ہر شئے خود را جائیکہ خواہی بنشانی
ما ذرہ ایم تو افرینندۂ ما بندہ ایم تو مولائے ما ما گدا ایم در یوزہ گر در تو
ما دست گدائی دراز داریم پیش درگاہ تو چون شنوندہ و آرزو بر آرندہ و
حاجت روا کنندہ و چارہ پرداز و کارساز جز تو نداریم سوزش این زخم
اضطراب کہ بر چہرۂ زندگی از تیغ کردار ناستودۂ خود دارم غیر از تو باکہ گویم ترا گذاشتہ
بکدام داور بگاہ پویم سوائے ذات پاک تو کرا جویم این گرد در دو درون را جز
آب رحمت تو کہ شویم میگریستم و میگفتم **شعر** ازبسکہ پر گناہم فریادرس الٰہی +
بے یار و بے پناہم فریادرس الٰہی + بہ ہزار دشواری و جان سپاری چادر سیاہ شب
از مقراض نور روز چاک شد و طلاطم امواج عمان ظلمت نہ خاک گردید کاروان
جان گرد گردون از کاروان سرائے مشرق برخاست و بار سفر جانب مغرب بر داشت
و صحن آسمان از تیرگیہائے شب پاک شد و لشکر کواکب از شمشیر جہان ستان جہانتاب

هلاک شد زاغ شب بپرید و باغ روز روشن بشگفید یار مجمع یاران و همنفسان
دیرینه و گروه گروه احباب و اصحاب نزدم آمدند و بپرداخت این بی سر و سامان دل خوشند
و بزم نشاط آراستند و گلشن انبساط نشاندند از آنها گروهی صاف درون پاک سینه
روشن دل سیماهم فی وجوههم من اثر السجود از لوح ناصیه شان پیدا و انوار صداقت
و لطافت از صفحه جبین پاک هویدا بود پیش من آمدند و از آب دیدار فیض آثار خس و
خاشاک اندوه و احزان از سطح سینه من بربودند و زنگ کلفت از آئینه جان بزدودند
حمائل کلمات دلداری و دلدهی در گردنم انداختند و مشام روح این مستهام را
از نکهت الطاف و کرم معطر فرمودند و زخم روحانی را از مراهم استمالت و عنایت
التیام بخشیدند و سنان یاس و هراس را از سینه جانم بیرون آوردند پس از آن
چند کسان دیگر آمدند که اوشان را این مدبر ازلی از جهل و نادانی و صفای فطرت
خداداد خود ظل گستر و پشت پناه و مساعد و حامی میدانست و شیفته چرب گفتاری
و تیز لسانی او بود به اثنای پیمودن ایاغ تکلم و نوشیدن پیاله سخن پدید آمد
که اینها همه از جنود مردود ابلیس پر تلبیس اند غلام شکم و بنده آز و آرزو اند آئینه
عداوت و قساوت قلبی از صحف ناصیه هویدا و رقوم خباثت و سفاهت از لوح
جبین پیداست اراده دارند که این خانه و کالای خانه را آنچه که در دست جابرانه بگیرند
و بقبضه خود آرند از خدا میخواهند که این یعنی من بخواب گران که بیداری نداشته باشد
بزودی بخسپد و بخاک لحد بغلطد و بساط هستی که سراسر خار ناکامی گسترده است
بطرفة العین در نوردد و سلسله آمد و رفت انفاس از تیغ زهرناک اجل از هم بگسلد
این همه اثاثه خوشی و خرمی و شگفته دلی بحیطه نصرت ما آید از دیدن این وارون
معامله پیدا آسا بر خود بلرزیدم و از هیبت یورش مخالفان سخت بترسیدم
و بر آمدن خود هزار هزار نفرین میکردم و بار بار جام افسوس از صراحی
نادانی خود میخوردم از آن میان یکی را دیدم که بظاهر تسبیح هزار دانه بر دست
پیچ و مار زهر آگین پیچیده و عمامه زور و مکر مانند خداعان راه زن بر سر

وقبا ے صوفیانہ زیب بدن وردا ے زاہدانہ زینت بخش تن ست و درازیئے ریش سفاہت زدہ آنقدر فروہشتہ کہ باگلیم شیخ شب زندہ دار رسیدہ و فرازیئے شملۂ عمامۂ طلب بدیدۂ پشت پوسیدہ چون عنان جہد از دشت صورت سوے میدان باطن بنابر تجسس حال خذلان مآل شان برگردانیدم دریافتم آن تسبیح را زنجیر مکر و زور و از آتش شقاوت نزدیک و از گلشن سعادت دور و عمامۂ بار کردار ناستودہ است وقبا و ردا و چوب وعصا ہمہ آلات دغا و اعمال نامحمودہ است جبین را از سجدات ریا زخمی کردہ و بدن از کسوت مکر و دغا چون خم بیاراستہ صورت بصورت مسلمان امّا بہ باطن پیر شیطان

منظم

سگے نزدم آمد چو زاغ پلید — بصورت مسلمان بسیرت یزید
بصورت چو حنظل ہمہ خوب و — بسیرت چو صیاد قصاب خو
بصورت حلیم است مانند خر — بسیرت چو کژدم ہمہ پر خطر
درون و برون شعلۂ آتش ست — سراپا ہمہ کینہ و کاوش ست
مزاجش خشن ہمچو خار خسک — بہ بیداد کردن امام فلک
ز رویش عیان ظلمت و حقد و کبر — ز جنبش بجنبید چرخ و زمین
نگہدار یارب ازین رہزنان — کہ بگریزند از راہ پیغمبران
ندیدم چنین تیرہ راے و خبیث — نہ ایمان بمصحف نہ دانند حدیث
شقاوت ز شیطان برآموختہ — لباس سعادت ہمہ سوختہ
ندیدم خبیثے چنین تیرہ دل — کہ از روے نا پاک رویش خجل
سحر دم برویش چو خیزد کسے — خرابی ہمہ عمر بیند بسے
بظاہر چو مسجد بیار استہ — بہ باطن چو بتخانہ پیراستہ
بظاہر ملک صورت و پاک دین — بباطن چو ابلیس و دیو لعین

مجملاً ازین معاندین شخصے نا پارسا ست کہ با من منازعت و منافقت از دل دارد و آتش نفاق و مطارحات دہنش شکر ریزہ و دلش شیشۂ زہر فتنہ انگیز سینہ او

گنجینهٔ عقاب هاویه وشکم خزینهٔ عذاب جهنم است لفظیکه از لب ناپاکش میریزد از وهزارها
مار وکژدم فتنه های خفته منخزد واز فراوانی عناد وپیکار اسپ قساوت وفساد
از تا آغاز بر ونیاسن کینه نهان تاخت و روشن شمع هستی ما را تاریکی خانهٔ زیست خود (یعنی روز اول)
می پنداشت دلش سیاه تر از شب دیجور ورویش نامیمون تر از روی میمون
مشهور خدایار ویش را همچو دلش سیاه گردان وخاک ناپاکش را در دشت صعوبت
وکربت تباه گردان این شخص سیاه درون تیره رو نهال آبادی وطن را
از بیخ و بن برافگنده وکاخ هستی وقصر زندگی ما را از کلند فریب ودغا بخاک
نشانده وچراغ راحت را از کوشک بهبودی بباد حسد وکین خاموش
ساخته وبادهٔ مسرت وانبساط ما در ریگ فنا انداخت ابیات

نه آید ز بد جز بدی و نفاق — منافق رود کی براه وفاق
منافق بود در رونق کفر و کین — بینداز از کفر خود بیخ دین

در پنجهٔ اینچنین بدسگالان خفته اندیشی در افتاده بودم تا وقتیکه در وطن ماندم
گویا زنده در گور ماندم سیرت برادران یوسف باندک عرصه میدان کینه را
طی کردند وبه تیره چاه نفاق انداختند ورفته برادران من هر لحظه عذابی تازه
وعقابی الیم اختراع کرده ما را تعذیب میکردند خانهٔ من چون دهن مار پر آزار
بود وسر زمین وطن بسان سطح کربلا کلبت آگین حرقت التهاب دستی نماند که بمن
نرفته وظلمی بعالم اندیشه نگذاشته که بما روا نه داشته ناچار چون دیدم که
برادران خونی روز بروز زبونی می نمایند وجام سم نوشانیدن میخواهند و
پیوسته تیغ بکف دود و شعله میمانند وریاض وجودم را خزان جاوید آرزو
دارند مجبور خانه را خانهٔ زنبور پنداشته لباس بیخانمانی ورداء صعوبت کربت
وغریب الوطنی بخود آراستم وروبه بادیه پیمائی وصحرا گردی نهادم اکنون زمانه را
به دیدهٔ عبرت وچشم حیرت مینگرم زمین وزمانرا نامساعد و[illegible] ومیبینم که
پا [illegible] کمیدانم که زیر پا [illegible] ازدهام تو قید و [illegible] یا بهم وسایه

آسمان که برسر خود مے انگارم که سایهٔ فلک ست او را هم شق و درین مے بینم
و رحیرتم که چه کنم و مرهم این زخم روز افزون از که جویم دنیا نازک تر و ژولیده تر
از نسج عنکبوت ست هر که ذی روح ست گرفتار دام تلاش قوت لایموت ست
هر دانش پژوه خرد ور را از بیاست که دل را درین فساد خانه نه بندد و بکار عقبی
پردازد چرا که این رفتنیست و او پیش آمدنی و این گذاشتنیست و او داشتنی
همین یاران و غمخواران روزے بشگاف زمین انداخته از انبار گل و خشت
خواهند انباشت و لواے ترک وفا و علم محبت در میدان بیوفائی خواهند افراشت
باید که پیش از مردن باید مرد و پا در لحد فنا باید فشرد دیگر ترددات اندرونی که بکالبد
گفت نمیگنجد هنگام باز دید گفته خواهد شد ابلق ایام تیز خرام رام باد بحرمت النون
والصاد مورخه ۱۶ جولائی ۱۸۹۱ع

نامه هشتم وساده نشین حلقهٔ محبت و و ادیجاده آراے طریقت تفقد
و اتحاد کاشف رموز خلت و صفا واقف دقایق مودت و و ا سلامت ناصیه
نیاز را از سجود تسلیم منور و درخشان کرده بمدعاے لابدی مے پردازد
گلدستهٔ ریاض موانست و مو الفت اعنی نگارین نامهٔ مشکبار عنبر آگین چهره وصول
افروخته گلهاے انبساط و ازهار نشاط در چمنستان سینه شگفانید و غنچهٔ خاطر را از
هبوب نسیم عنبر شمیم مسرت و خورمی گل گل خندانید جبین سپاس بتقبیل بر خاک آستان
ملک دربان دائما مے سایم و نغمهٔ اداے منت و احسان پذیری مے سرایم
الحمد لله که براه همدردی و بینوا نوازی و کرم گستری و فقیر پروری کهنه کلبه ویرانه
غمکدهٔ ما را [illegible] گرانند و خاک و خشت ریخته را بهم چسپانیدند و غارهاے
موش کنده را انباشتند و سقف نو که وقف باران شده بود و از سیل شکم [illegible] بنا بزمین
بخاک آمیخته بود از سر نو نهادند و دیگر سقوف را هم از گل اندازی و آژند [illegible]
پیرایهٔ درستی بخشیدند بنده ام تا زنده ام باین دست پروری و عطوفت گستری
جاوید باشید. و از نخل مراد و دوحهٔ اقبال برخوردار شوید درین زمان که

موسم برشگال و وقت نزول رحمت ایزد ذو الجلال ست کار شعار عقلاے روزگار
و دانشوران بلند افکار سے نے پسندند و تعمیر امکنه در این بارش شتابا روزی که دیدهٔ فلک
مانند دیده بیدلان شور را به نوشش اشکبار ست سے نے ورزند لهذا مرجو ام
که چون دود سحاب و تراکم ابر از روے آسمان بر رود و دین گریان ابر از نقاب
حجاب چشمش پدید آید و صحن فلک از تاریکیے غمام صفائی و نزهت نماید همان ایام در بهائی
دالان از خشت و آهک به بندید صرف یک در میانه براے بازگشت وا دارند و تختها
شر اکرده در ماسے تحکم از نجاران دستکار و سلیقه شعار بسیار کرآمده بر همه در یا نصب
کرانده و بند و تعبیه زنجیر و حلقها هم بر وقت دیگر نه اندازند و غبار درنگ و تساهل بر ناصیه
عزم نه ریزند که باز دیده خواهد شد کار امروز به فردا نه گذارند که به فرداے قیامت و
شورش رستخیز آمدنی و دیدنیست و این کار دیگر دیدنیست و از کردار ستوده و ناستوده
حسابے وا دے است خیاط را که پانده کرده نا عاریه داشته اند بسا نیکو و مستحسن است
اگر او هم لوا دے نکوئی و نیک سگالی کام فرما باشد امید که انجناب گاه گاهے آیا ل
دین باشند و همه کاچار براے العین وا رند تکیه بر گفته خیاط نه ورزند چرا که این قسم
مردمان عافیت جو نفس خویش مباشند و حسن ارادت از سیرا از روے مے خود ارند
و بر دست غیر ما متابعت سے نے سازند چیزے را اندر وستے حال این بنگ ستال همدرد
شفقا چه گویم که چسان لب بیے برهم دمے نمیرود که ابنا معصیت و تلهات زشتکاری
و سیه کرداری از نظرم دور باشد حجاب بار گناه بر سر و جامه کبر و ریا در بر و دره
پرسش پیش نظر و خدنگ حسرت و طعن هیبت و مخافت در جگر ست افسوس افسوس در
درستی خانه دنیا که نا پایدار و فنا پذیر تر از نسج عنکبوت ست شب و روز مصروف و بر جمال
چه ملال زوال با شکسته او بجان و دل مشغولم عندلیب لمه برخندیدن گل که رونق او
پیش از هفته نیست شیفته است و قمریے جانم بر سرو و شمشاد بے بنیاد این گلشن
چند روزه دل نهاده است از دار آخرت خبرے نیست که حالش چیست کهنه و پوسیده
از هم ریخته افتاده است پرده غفلت بر دیده دل فرو هشته و نقاب قساوت بر چشم

آسمان پیما فرو بسته نمی بیند که چه شد نی ست و در گوشش ذکر جهان سپراو تا و آرام طلبی
سوخته است نمی شنود که چه پیش آمدنیست آه بدین غفلت و ذهولت و افسوس برین
شقاوت و نکبت که هیچ آگاهی از انجام نیست چه سود افزاید و زمین کردار یه کاشته
کرده و ار ریشه آن کار آید و تخمی کردار ستوده در کشت اعمال نه ریخته ام که به فردا بار آورد و گزیده
و نهال ثمر خوشش مذاق و ذی سایه در گلستان طبیعت نه نهاده ام که بروز بار آن بر
در سایه او با خوشی و خورمی خواهم نشست و باغی روح افزا زندگی افرشته دیده
ننشانده ام که بروز رستخیز در آن آسایش و راحت یابم دل را سیم گنجینه
این را چگونه برکنم و سینه از لوث آز و غش حرص تیغانه گشته او را چه سان بشکافم و
صومعه عبادت نمایم خود را آلوده گیا و قاذورات هوا و هوس آلوده یابم
هر چند می خواهم که از آب طاعت و یزدان پرستی از چرک خباثت و دنس شناعت
خود را پاک کنم اما قفل داره و امن باستی گزار دعا فرمایند که بعد رستگاری
ملبوس شوم و به آرام تمام به بازار عقبی روم درین میدان چهل و پنج ساله زندگی
چندانکه توسن جهد را جولان داده ام دگر گونا گون کوه در با موزن مصائب و مکائد در نوردم
و به گلزارهای شاداب و منظرها نهادم تا هنوز بوی محبت از کدامی گل نه شمیدم
در وی خلوص و صفای خاطر ندیده ام پر شوراپیه بلند اندیشه را زیباست که
خیال محبت از لوح دل حک نماید و این نقش موهومه را از دفتر حافظه بستر دچرا
که وجود محبت چو داستان عنقاست که نامی دارد و از مقام نشانی نیست و
هواست که جنبش او مدامی از جای بجای رود و ناپایدار و بی اعتبار تر
از آواز جوشش کودکان و سخاوت مستان و عنایت دیوانگان و مصاحبت دشمنان
هر ذی شعور پهلو برین مسئله هولائی می زند محبت زن با شوهر برای
حصول لذت و کام نیست و محبت نوکر با آقا برای انجاح کار و کشود مقصود
چاو بیدا نیست هر که درین زمان قائل محبت است تا تجربه کار نشده آزموده روزگار
[illegible] سالها سر فراوان شبها [illegible] گوهر نایاب بقعر دریاهای [illegible]

بلا کت انگیز غوطہ زدہ ام بجز ریگ یاس وخاشاک ہراس ہیچ ندیدہ ام بہ تجسس این لعل بیہا
مدتہاے بیکران جگر کاوی معدتہاے بوقلمون کردہ ام غیر از نام چیزے نشنیدہ ام
ہوشیار باش درین راہ گام مزن کہ در ہیچا دام فریب گسترده است و بگفتار وکردار
ارباب دنیا فریفتہ مشو کہ ہمہ تملق و لابہ گریست ہر گرا یا نتم شرمند یافتم کہ اصاف درون
پاک خلوص خو دیدم چندانکہ چار سوے این کون فساد گشتا فتم وجان عزیز از دشنہ
تشدد تجسس کا فتم اما صاحب دلے را بدست نیاوردم مخلصا - درین کشاکشے عقوبت چشی
بجز تحیر برہم کہ درین باید اکنون از کیسۂ غیب چہ شعبدہ پیش آید و دگر گونے زمانہ چہ و نماید
ورنہ را از دشتہ حرص از جبین وگردہم جسپان رو داز روزیکہ زخمے کاری از تیغ زہر آلود
خنجر ستم آمود دشمنان سیاہ باطن وعدوان ناپاک محاسن بر سینہ جان خوردہ ام
از درد او خستہ بے تا بم وشب و روز در التہاب واضطراب خسر الدنیا والاخرہ مبتلا شدہ ام
بکار دنیا بالاک نہ باموس عقبے ادراک بہ خانہ دنیا نگاہ داشتم و نہ در ملک عقبے لواے
بہر ہمتی افراشتم انفاس ہمچو سیل آب بسر دود روز مرگ دوان دوان پیش مے آم
تخالف دست بہ تیغ برکشادہ است صیاد دوام گسترده سراہ گرگ اجل درکمین و معاون
و ... و غمخوار نابود جملہ اعدا از ہر سو موجود اکنون کار بخدا است چون کار
ہر دو جہان بخدا دارم حراسے وخوفے وبیمے از کسے ندارم آن رموز شناس رہبر محبت
و ... اند کہ ہر اسودا سے کشتہ اند و زیں ہر فن وعشق دیدن جرا عد علوم مشکوۃ
از ... و این ہم بر راسے خورشید ضیاسے ماہ لقاسے مبرہن است کہ چند
... کتب بخانہ تا مہربان نہادہ اند و ایام برشگال بیرون از حساب است
... سیلاب آسمانی و بیضے آب بارانی بر انہا اثر کردہ باشد مناسب کہ چند قال ایام
از کوشہ بیرون آوردہ بتاب آفتاب تابانیدہ واز کرم وگرد غبار پاک کردہ
بار بجم کما ینبغی بجایش نہند اگر درین باب درنگے و تہاونے و تکاسلے رو
نواید داد ... گریبان خواہد بود و آنکہ در باب طلب این مدبر روسیاہ سراپا گناہ
ایماسے و کنایہ رفتہ بود و مولاے من ہر چند میخواہم کہ تا نفس واپسین بخدمت

وطن داران و برادران شمع آسا ایستاده بمانم و این عمر گرانمایه را به بزم آن گرانمایگان
بگذارم اما بخوف بدی و بدکیشی چندین شیاطین کمیت آئین مخذول العاقبت و مجہول المنزلت
مسلمان و کافر خود دیران خاطر آباد ظاہر منافق طبع فاسق وضع کور خرد وافر حسد
گلزمین وطن را خارستان حُزن و محن مے انگارم بر خود بید آسا مے لرزم کہ چون
بسقط الراس بہم ہمان خار نفاق منافقان پاے خاطر این تیرہ کردار خواہند خلید و
گریبان طمانیت را از مقراض عناد و قساوت خداداد خود خواہند درید و نطاق عافیت
از کمر خواہند گرفت و پاتابہ کہ سایش از پاے راحت من خواہند ربود ازین معنی
بوطن شریف نمیرسم از طرز زمانہ مے فہیم کہ نزدیک ست آن سرزمین جنت تزئین از
ہاے ہوے زاغ و زغن و نعرہ ہاے بوم و شغال و عف عف سگان و گرگان
(نام آواز جانور است ۱۲)
خونین چنگال پرداختہ خواہد شد و از نغمہ بلبلان خوش الحان و ہر غولہ نوسنجان مرغان
خوش آواز رشک گلزار و ثانیۂ فردوس خواہد بود و دولت اقبال پیوستہ آستان بوس
بادبحرمت النون و الہ الامجاد

نامہ نہم ٩

تاب آفتاب محبت و وفاق سحاب آسمان خلت و اتفاق سلامت
گلدستہ ریاحین مخالصت و دستبویہ غازۂ چہرۂ موانست اعنی مقاربہ سر طراز
رسید شام ضجور را از نور پگاہ بخشید در باب استفسار کیفیت امانت و دیانت منقار
زاغ خامہ را بر نورانی صفحۂ اوراق گل قرطاس فرسودہ اند و در تحقیق خاصیت
این ہر دو خصائل گزیدہ با آب تحریر از کلید دریافت کشودہ اند آنچہ کہ از صندوق حافظہ
کہ بوسیدہ تر از صومعہ زاہد است بدست مے آید بخدام حضور میرسانم خیابان
ایزد جہاندار و جان آفرین در ہمہ گلستان موجودات و سائر چمنستان
مخلوقات گل انسان شرافت نشان از رنگ و بوے عظمت و فخامت دادہ
از پردۂ قوہ بمنصۂ شہود آوردہ بہ رنگارنگ خصائل و گوناگون شمائل از ہمہ [illegible]
ممتاز و اعلے فرمودہ است و از خلعت گران بہاترین تار و پوبہاے برگزیدہ
و اسلوبہاے پسندیدہ سربلندی و مباہات و ارزانی دادہ بخطاب

لقد کرمنا بنی آدم مفخر و مشرف فرمود و فرق طینت او را از تاج مرصع که مکلل بجواهر زواهر
امانت و دیانت ست در چشم عالم و عالمیان او را روشناس گردانید و کسوت سعادت
و شرافت و لباس مفاخرت و نجابت باو بخشید هر که این همایون خلعت سراپا زینت را
بر عذار دل و آرزوے درونی در بر کرد فی الحقیقت تاج اوج و اکلیل اعزاز و امتیاز
بر سر نهاد و ابواب تنعم و انبساط بر روے خود کشاد و کسیکه ازین چشمهٔ شیرین که عذوبش
افضل تر از کوثر است لب تفسیده را سیراب نساخت خود را در کوه تدمیر و نگونساری
از سر انداخت باید دید که دیانت چشم جهان بین زشت و خوب شناس آنست که غرفهٔ دید را
بر مصنوعات و آفرینش متلونهٔ یزدان بکشاید و غوامض صنعت و امر و نواهی نه شناسد
و از صنائع بدائع و چراغ بهروزی و بلند حوصلگی در کاشانهٔ همت و جرأت بیفروزد
و متاع فروغ بار از دین و دنیا در نهانخانهٔ شایستگی فراهم آرد هرچه در گلزار جهان
چیند گل رضاے او چیند و آنچه در نگارخانهٔ آفرینش او بیند نقش اطاعت او بیند
دیانت گوش راز نیوش که ستوده ترین صدف گوهر شرف است آنست که پیوسته
سخن دلپسند و کلمات بلند بشنود و ذخیرهٔ راستی و راست اندیشی بشبستان سامعه
بیند و زد و شمع آسوده کاری و ستوده شیاری بیفروزد و در شکم صدف گوهر شهریار
پسند و جوهر خوش رو و ارجمند باید نه دود و کرم فهمیات یعنی صداهاے ناشنیدنی
و سخنهاے ناگفتنی آمود ان اندرز حکما و نصایح علما و شیوه فقرا و کلمات طیبات
انبیا باید شنید و از آواز نازیبا یعنی لهو و لعب و ترانهٔ دشمن صبر و شکیب باید
دیانت لب و زبان که در حقیقت این دلاویز تجلهٔ عروس ناطقهٔ خوش گزار و خوش بیان
و فصیح و بلیغ مترجم الهامات غیبی و کلمات لاریبی آنست که نغمهٔ سخن دلپذیر و
بے نظیر عالم پسند سراید و شیرین تر از قند و نبات و لذیذ تر
از شیر و شکر باشد ادا نماید و از لوث بیهودگی مبرا و از غش ناستودگی
منزا و مصفا بود و سبلک تحریر در آرد و گلرویان اندرز دلنشین و موعظت آئین را
از پرده حافظه بر آورده به بزم شهود نشاند و سامعان را سینهٔ احسن گلوسوز خود

گردانند همین سان این جوهر دیانت اکلیل هر چیز ست چنانچه دیانت دل و دیانت علم
و دیانت زر یعنی اهل زر هم پایه بلند و رتبهٔ ارجمند دارد و دیانت دل که مهبط فیضان الهی
و جای ورود الهام حضرت ایزد نامتناهی ست آنست که فرمان واجب الاذعان و
نیکو پسند ناصح و غاشیهٔ طاعت و عبادت بر دوش جان بردارد و تارک آسمان سا را
براه نیاز مستمندانه بساید و جبین را از خاک طاعت و پرستندگی نورانی سازد
دل در همگی مملکت وجود انسان لوای خسروی و فرمانروائی بنام خود افرازد
و بر همه اعضا حکم رانی شاهانه دارد و به هر نهج بزرگ و اشرف است معدن انوار خدا
و مخزن اسرار کبریاست بر اهل دل را شاید که درین گنجینهٔ ایزدی که درون سینه
گوهرهای صدق و صفا و لآلی محبت و ولا پاشند نه بندوق کینه و صندوق
عداوت دیرینه بود این خزینه را از جوهر نیکو سرشتی و سعادت سگالی معمور باید داشت
و از تاریکی خباثت و ظلمت دنائت و سفاهت پاک و صاف باید کرد این کاخ فراخ را
از تیرگی دو روئی و سیاهی دنائم ناملایم از جاروب صاف دروئی و بلند بینی
رفت و روب داده و آب خلوص و ارادت پاک پاشیده و به فراوان تکلفات
و گوناگون تجمل و آرایش مزین و مرتب باید داشت تا مکین از مکان نزهت آگین آسوده و شادمان
و انبساط آگین می باشد چون آئینهٔ دل از زنگ آز صاف و شفاف خواهد بود و صورت
هر اندیشه عرش پرواز به کمال حسن و جمال دیده خواهد شد و غبار نقش و شقاوت
و گرد حقد و عداوت زینهار نخواهد بر خاست دیانت علم آنست که علم از نعمای
ایزدی و بهترین و پاک ترین عطیهٔ الهیه است هر که نور علم ندارد چشم ندارد چون
چشم دارد زبون تر و ذلیل تر از حیوان ست علم یکی از بزرگ و اعظم رحمتهای
داور بیهمال و اشرف ترین نعمتهای ایزد متعال ست و عام باران فضل و کمال
و احسن عنایات قادر ذو الجلال است به هر خاک زاری که باریده باندک زمانی تازه
حدیقه و گزیده باغی بر وی دمیده و غبار جهل و نادانی از صحن گلشن دل بشوید و
این چراغی ست که بروز روشن و شب تاریک شان جلوه افزاست نه از صرصر

گزندے یابد و نہ از ہجوم پروانہ ہا خاموش شود و نہ از بارش باران انطفا پزیرد
و ہمایون خزینہ ایست کہ چندانکہ در اصراف آید ہمانقدر بیفزاید دریا آتش آنست
کہ ازین چراغ کہ تابش او بدست خداست ظلمت آباد جہل روشنی دہد و شمع حلم
و تہذیب اخلاق بہ نہجے برافروزد کہ انسان را آرزوے استحصال و استکما
و استکمال درسراید و آتش شوق او در کانون سینہ ہا ملتہب گردد و غبار عجب و
غبار حقد از کشت زار قلوب جہانیان برافگند و خود را آنگاہ دارد کہ از جوش نشئہ
صہباے خودبینی در خلاب انا و لا غیری بسر نیفتد و ہر ارباب علم کہ در قاذورات
غرور و تکبر افتادہ دین و دانستہ در تلبیس المہا و جا یافتہ مصداق سخ تکبر عزازیل را
خوار کردہ گردید و باید کہ اخوان الزمان از اثمار خوش ذایقہ علوم مشکوۃ و میوۂ
رموز متلونہ کہ صدق و صفا و حلم و حیاست بہرہ یاب گرداند پیوستہ حق گو و حق جو
مانند آئینہ مصفا باشد علم را آتش شکم اندودی و تن پروری نہ سازد و خود را
بت ستایش و نیایش جہلا نہ گرداند کہ جاہلان ذمیم طالع و اثرون راے
اصحاب علوم پرستش ہمچو اصنام مینمایند و از تحصیل و تکمیل او فرسنگہاے گریزند
و محبت شاقہ حصولش مار سیاہ زہرآلودے انگارند و خود بخودے ترسند
و میلرزند و نمے خوانند بلکہ از نامش سر میشوند و ہر کہ علم خواند بر وعمل نکرد
کشت بکاشت و آتش داد و گلیم سیہ بختی بپوشید و جام مستی ہستی شکن بنوشید
ہر کس کہ علم آموخت و از سینہ تخم و بار جہل و نادانی چراغ انا لا غیری در نہانخانۂ
طینت بیفروخت خرمن ندوخت و بآتش حرمان بسوخت عالم کہ فیضش ہمچو باران
عام نباشد دریاست کہ بزیر خس و خاشاک پوشیدہ میرود و تفسیدگان
آب علم را سیراب نمیگرداند و شمع کافورست کہ در دخمۂ دیجور نہادہ است
کہ تابش بر کسے نمیرسد و نخلیست پرثمر و شیرین تر از شکر اما در خارزار
انسان کش جہل و غفلت ایستادہ ہست کہ ثمرش کسے نمیگیرد و از سایہ‌اش
تنفسے راحت نمے یابد نہ رسانیدن فیض علوم با جویاے اد ادا بود الا با ...

خباثت بودن ہست و ابواب طعن رنگارنگ برخود کشودن و تارک اعزاز را برسنگ رذالت سودن و چہرۂ پرنور ابرو را از خاک مذلت اندودن دیانت گورنمنٹ اظہر من الشمس و ابیض من الامس ہست ہر ذی شعور ارباب بینش میداند کہ بزبان فرنگ حکومت و داوری را بے نامند باید دانست کہ دیانت گورنمنٹ چیست بدانند و نیکو انگارند کہ ہر کہ را ایزد جہاندار و جان آفرین خرد بخش عقل افزا کسوت داوری در بر و تاج سروری بر نہاد و ودیعت آفرینش خود را با و تفویض فرمود او را انسب و احوط است کہ بندگان خدا را امانت یزدانی و ودیعت رحمانی پنداشتہ لباس تقع انانی و نیروے آزادی دہد کہ ہر فرد بشر مافی الضمیر و راے دلپذیر خود را بالطبع کہ از دفتر ملاء اعلے بر ثبت خاطر الہام مظاہر او انعکاس یافتہ است بخوف و ہراس و بے باز پرس بدیوان تبیان بر لوح اظہار مرتسم و منقش سازد کاغذ بازا بیم و بیمے از ماسبق کاغذ گیر رعب و داب فرمان گذاران گزندی و صدمتے نہ رسد و کسے دست مزاحمت برو نہ کشاید و نظر زہر آلود تعرض نہ اندازد آزاد اظہار مافی الضمیر رعایا دیوار سلطنت را از سیلاب انقلاب نگاہدارد و بسا غور مضمنا فی قلوب عوام الناس باندک توجہ بر داور دادگر آشکارا گردد خلق خدا پیش گورنمنٹ ہمچو بیمار نزار پیش طبیب است بیمار را اگر یارا ے گفتار و زہرۂ اظہار نباشد و شاید مرض و شکاید کسل را حسب مراد اندرونی ادا نہ نماید بر طبیب دانا بسا دشواری و صعوبت و عقوبت سے نتواند کہ بطرفۃ العین دریافت مرض مخفیہ و درد قلبیہ ہر متنفس دریابد بیش از ہجوم بیماران و کثرت دردمندان باقصاے غایت است طبیب را اینقدر فرصت و چنین مہلت کجاست کہ از نور دراست و ضیاے ذہانت خود در ظلمتکدہ باطن رموز مخچہ و راز مستترۂ ہرکس دریابد و شناسد و بیہ پرسگی او فرا رسد لہذا پیدا است کہ چون بیکنا را نیروے آزادانہ راز دل و یاراے گفتگو کردن باشد و مجال نطق بیش دادن اعظم بود بسا دقایق حقیقتہ و اسرار مخفیہ منکشف و مبرہن میگردند و بسا عقود لاینحل نیک و زشت و

وحسن قبح عالم و عالمیان به دست افزای توجه اشتو دست یابند و بر ضمیر خورشید تنویر صورت
کیفیت حال خلق الله و اصل حقیقت صمیمی همگی رعایا و برایا بے شائبۂ کاف راست
و نیکو بنماید و چون خار مزاحمت براه آزادی ریخته و خنجر ممانعت اظهار را از لبی آنچه بشنود
و غنچۂ ضمائر انام را خوف سموم بازپرس بود و قفلی ناطقه را مجال گویائی بے اذن نبا
بسا اسرار ناگفته و بسا آلای راز ناسفته به پردهٔ کتمان و انجاب سے ماند و بسے
آن گلدستہ ہاے ضمائر شمیدن نے تواند از کوند صرصر هولناک باد دهشت رو
چراغ خرد افروز شمع فانوس سینه پنهان و پوشیده میباشد. این همه موجب
ضرر و نقصان صریح ست گورنمنت را لازم بل الزم ست که حفظ مراتب و پاس
مناصب بتقدیم رساند برگزیده ہاے داور بیمال را از پایۂ اعتلا بزیر پاے
...د و بلا شه انداز د و انداخته ہاے ایزدی را نواختن شمشیر خرد جهان کشا را
بزنگ نادانی اندودنست و در امور الٰهیه دست اندازی کردن و جوهر دانش
جهانتاب را از بازار جوهریان برآورده بحرابل کتاسان بر دست و اشجار اثمار زنجیرگونه را
از بیخ انداختن و از نهالان نو دمیده امید بهروزی و فیروزمندی
برد شخوار پسندان فراخ حوصله پیداست که در تقدیر و تاخیر مساوات مدارج
بالنشینان چار بالش تمکنت ریاض آرزوے و گلزار تمناے هواخواهان
دیرینه از تصادم صرصر بیرنگی و دگرگونی خمول و پژمان میگردد و گروه منافق نهاد
تیره راے که زبان اوشان دشمن سینه ست سرکه در دل ست و دارا بر لب
شهد آیند انچه که سے سرایند بے آهنگ و سرود خلاف دانش سے نوازند بچرب زبانی
و لطافت لسانی و خویشتن نمائی و خود افروزی سران جهان و داور زمان میارند
و مانند و ہاے هیچمه بندگان خدا را ناکرده گناه بیاسا میرسانند و ظلمت تندی
و تیرگی ستم بر صفحهٔ جهان مے افشانند این همه باعث خستگی و ویرانی گورنمنت ست
اگر هر ذی راے را یارای راے زدن و گورنمنت تاب شنیدن هر گفتگوے
تلخ و شیرین باشد تمامی آفریدگان بمهد امن و عافیت بیارامند و دست عاد

و ترقی اقبال بحق گورنمنٹ بدرگاه کردگار خرد آفرین بروار تد خرد پژوه دانش ور ذی فراست گورنمنٹ راز یباست که چهره خود را از غازه ایفاے وعده فروغی بخشد تا از نور راستی او تیرگیے دروغ گوئی (یعنی حکومت انڈیا انتریزی) از جهان برود و پیشانیے جهانیان از جلوهٔ بشاشت خورمی تابان و درخشان گردد و روے سیاه جرم مجرمان را از کسوت نواہی عفو و آمرزشش در پوشد تا نخل مواصلت و مصادقت در گلشن قلوب بطرز اسلوب بالیدگی تدبیرد و در فیاضی و مسافر پروری از کلید همت بلند بکشاید و چراغ رعایت و عدالت در شبستان مملکت برافروزد که این امور جهانبانی و سلطنت را زیبست

نظم

در عدل بکشا و اکرام کن	بقصر جهانبانی آرام کن
بفیروز در کاخ شاهنشهی	چراغ کرم را به کار آگهی
ریاض کرم را تو شاداب کن	ز ابر کرم خلق سیراب کن
ز باغ جهان خار جور و جفا	بروکن بیاراے این باغ را
مده راه در مملکت ظلم را	بترس از خدا و ز قهر خدا
براه امانت خداے جهان	بتو داده است این فضا جهان
همه شاهی و شان و شوکت تمام	بذات خدا زیبد اے نیکنام
بهر کس که خواهد کند پادشاه	بهر سر که خواهد نهد این کلاه
دهد هر که را خواهد این سروری	بخشش کند چرخ نیلوفری

و بیان زر آنست که ایزد بهمتا زر را اشرافتے و وقعتے خاص و هر دل عزیز بخشیده است که بهر که روآرد درویش را از نشهٔ شادمانی گلناری میگرداند و زندگی صاحب زر را از ترشح سحاب انبساط بهار باغ عیش جاودانی میسازد و در چشم زمانه همچو نور هر دو یک ممتاز و باعزاز مے باشد بهر دستیکه رسد کلید خزانه ارز وے اهل تمنا گردد و زنجیر از پاے بستهٔ کاران و فروماندگان از دست حسن خدادادِ خود بردارد و بهر شخصے که پرتو افگند روشنیے دین شرافت و نجابت نماید بهر دردمندے که توجه فرماید

اورا از کوے نامرادی باوج آزادی رساند مرہمیست خوش اندمال و درد دردی را
دوائیست شفابخش وکسل فرسا مرض بیروفی زاد زیبا عطیه الیست از عطایاے کبریائی
وستوده بخششی است از بخششہاے ناقتنا ہی اہل زر را زیباست کہ بعوض این عطیه
سپار جبین نیاز بدرگاه واہب العطیات مستمندانہ سوده لوازم شکر وسپاس
ومراسم عبودیت وپرستندگی بجا آرند وطوطی زبان را از شکر شکر شیرین سازند
ودفینہ زرین ہمچو کینہ سینہ ندارند این را ذریعہ بہبودی کونین دانستہ مفتاح الابواب
صنائع ایزدی باشند اگر زر سزاوار داشتنی بودے باینہا را وایانہ رفتی
ہمہ وخشوران زراندوختندی و در فراہمے دولت زر ہمہ تن کوشیدندے
ابر کہ بارنده وبخشنده وسیراب کننده است از ہمہ بالاتر و بلند تراست معادن
کہ لعل وجواہر در سینہ پنہان دارند و فیہ چند پیوستہ در ویرانی وخاک بسر است
اگرچہ زر بہ بادشاہ رساند و بخدا آشنا گرداند و بناے عالم و ہم نظم و نسق جہان
بزر منوط ومربوط است واہل زر را گونا گون مباہات حاصل است اگر زر را ہمچو آلہ
کاربرارند تماشاے خدائی خدا وجلوہ رنگارنگ صنعت ایزد کبریا بینند
اہل زر راسے زیبد کہ شہباز ہمت او بلندی گراے اوج شایستگی وستوده نفسی
باشد تا کہ مقبول نظر عالم وعالمیان شود و از جناح علو ہمتی برفعت شوکت و اہبت
ہردو جہان بپرد خداوند زر راہمت عالی بہ بہشت کافی ونہ دگار است وافی
ہر کراہمت بیشتر است قدم اقبال او در میدان مباہات از دیگر ہمچشمان پیشتر است
زیاده ازین چہ جگر خامہ بکاوم وخون دوات بر صفحہ سیہ گون قرطاس بریزم والسلام

نامہ دہم روشنے کاخ زندگی نضارت شاخ وحہ خورسندگی
من سلاست سحاب تازگی بخش ریاض تفقد ودادنسیم طراوت افزاے
چمنستان تودد واتحاد یعنی نگارین نمیقہ عنبر پوش شکبار کہ ہر حرفش دلاویز تر از
زلف لالہ رخان وہر لفظش طرب خیز تر از خندہ غنچہ دہنان ہمچو صبا بہ چمن
دماغ عیش ونشاط بانجمن چہرہ وصول افروختہ ثمرہ انبساط وخرمی بخشید

پوسیدهٔ شاخ خاطر اند و مآثر را مطراو بیان گردانید گوهر جان ما نثار بر اقدام
کارکنان قضا و قدر باد که آن نوباوهٔ حدیقهٔ موالفت و موالات را از تیره جایهای
منفصلات بلاد و ریگزار صدر لاهور آورد و از مجمع ناجنسان بر آورده به بزم پاک مردان
خجسته صفات نشانده و قاری قدرت ایزدی آیت مسرت و راحت از تفسیر خوشی و
خرمی بر منبر محفل خاطر مشاکل ایشان خوانده اگرچه از قلت دخل و افزونی خرج مکدر
و گران خاطر اند و اصراف شهر و خویش باشی و ستوده شعاری آنجا شاخ دل را از
هوای ناملایم تردد می جنبانند اما باید که پیوسته نظر بر مسبب الاسباب و واهب العطایا
و حلال المشکلات و قاضی الحاجات و رافع الدرجات دارند که او دشت خشک را بطرفة العین
بآبیاری افضال خوشاداب تر از باغ ارم و ریان تر از دار النعیم میگرداند و خارستان
را باندک کرم خوشتر از گلستان میسازد از کمی تنخواه نه هراسند و از قلت رزق نه ترسند
که او رازق مطلق و قادر برحق است هر ناطق و صامت را روزی میدهد کسی را باتش
جوع و شعلهٔ گرسنگی نمیسوزاند هر که جان بخشید نان هم خواهد بخشید خود را روزی بخش
وابستگان پنداشتن بوالعجبی بیدانشی در میدان فرزانگی افراشتن است چرا که آفرینندهٔ
بیچون همه را از خواهش خود آفریده است و در زندان شکم تشنه و گرسنه نداشته است و
در دشت مهمناک کودکی و تیغ دمی بیزبانی شکم نگذاشت ایدون بی روزی هم نخواهد گذاشت
مستلزم و راست و فراست آنکه همه وابستگان را گزیده و دیعت شهنشاه جان آفرین
جهاندار انگاشته طایر نظر را بر بام اکرام قادر حقیقی گذاشته به آسوده دلی و کشاده پیشانی
گلگشت بازار زندگی نمایند داده و بخشیدهٔ او را بخواهندگان اقسام
سماوی فرمایند باید که بودن خود درین شهر زینت آگین و گذاشتن
اقامت دیه نکبت انتشار را از اعلای نعمای ایزدی بیهمال پندارند
و دائما ذات خود را در کنف عنایت خدای لایزال پنداشته به بساط
نشاط شادان و فرحان دارند و عجوبهٔ روزگار و نادرهٔ اشیای کونی و
الهی را دیده صفحهٔ دل را از نقوش گوناگون آفرینش و گلهای بوقلمون منقش سازند

ہمچو سطح گلزار پر بہار انگارند گاہ بداوری گاہ اعلیٰ روند و جاہ و احتشام
داوران والا پایہ و غوغاے روز فرومایہ بدیدۂ ادراک بنگرند کہ
چگونہ سہام داد بہدف انفصال خصومات (پیچیده گرده ۱۲) می نشانند و شربت انصاف
تفسیدہ زبانان دردمند آفت دیدگان اچسان سے چشانند و گاہ بانجمن
بربست طرازان و آئین بندان و قوانین آفریدگان جلوہ افروز شوند کہ آئین
دانان شہباز اندیشہ بچہ طور مرغ فکر را در ہواے خوض و آسمان تجسس
پرواز دادہ صید معانی بلند و شکار مآرب ارجمند مے سازند و چسان
ماہے ترددرا در عمان تفحص و دریاے تصفح بآغوش دادہ لآلی آبدار
مضامین عالیہ از قعر ادراک بیرون مے آرند و گاہ بدبستان کدہ
علما و فرازین تعلیم گاہ قدم رنجہ فرمودہ از رایحۂ طرز خواندن و ہنر آموختن
و بحث کردن و آموختہ را یاد کردن و یاد کردہ را بمیزان امتحان سنجیدن
مشام محبت اشمام را معطر فرمایند و گاہ در بیابان تلاش راہ و رسم باشندگان
آن ناحیہ تکاپو ورزند کہ ہر گل بوی و ہر بلبل خوی و ہر بلبل نشئہ و ہر سنبل لطافتے
علیحدہ دارد و گاہ بہ بزم خدا پرستان آگاہ درون و شب زندہ (پیچیده ابهام ۱۲) داران کرامت مشحون
کہ از طاق جبین تقدس آئین شان انوار باطنیہ و ضیاے الٰہیہ رخشان و تابان و بارقہ
اسرار یزدانی لمعان و نور افشان باشد رفتہ از آفتاب صحبت فیض موہبت شان
اقتباس ذخیرۂ سعادات جاودانی و ہدایات ربانی فرمایند و مناہج ہمیاے
خدا شناسی و حق دانی باشند و ازین فیض ملازمت اینان حقیقت خود می بود خود
بشناسند کہ وجہ آفرینش چیست و سبب دادن این تودۂ گلی را این چنین منزلت و نعمت و
بخشیدن اینقدر گوہر دانش و فرہنگ چیست اگر دیدۂ تعقل و چشم تعمق نیکو بگشایند بغیر
از خدا پرستے ہیچ نتیجہ نخواہد بر آمد بندہ اگر خدا را عاجزانہ پرستندہ است
ہمایون بندہ ہمان است کہ سجادۂ عبودیت بر در طاعت و پرستش افگندہ باشد
ہر ہوشمند انجام بین را لازم و متحتم است کہ از آغاز تا انجام حقیقت و فطرت خود را

بمیزان خرد دوربین و ترازوے اندیشہ فروغ بخش نیکو بسنجد کہ آغاز این بود
چگونہ بود و انجام چہ بود نیست از گلستان بقا بانار این دار فنا برائے گدائی کار
آمدہ ایم و چون باز روم چہ تحفہ پیش فرستندۂ خود برم از امتعہ و اقمشہ چہ چیز گرفتنی
ولابدیست و کدام اشیا ہمراہ بردنی و ضروریست برادر کمین بنیاد ناراست و نقد
خالص درکیسۂ دل ایمانست سالک مروارید بیبہا خلوص و طاعت و گوہر شاہوار
ارادت و عقیدت خریدنیست درین بازار گرہ بُر و کیسہ ربا بسیارست این نقد بیبہا را
نگہدار و بصرۂ جان مستحکم بہ بند کہ قطاع الطریق و دزد شب خیز ہوا و ہوس و
نفس امارہ درکمین ست مبادا غافل شوی و از نقد خویش دست بردار باشی
و چون مفلوکان و کاسہ گردان پیش داور جہان تا روسیہ پشیمانی بری و حسرت خوری
مناسب کہ از گشتے شریعت وخشور پاک پا بیرون نہ نہید کہ دریاے جرائم بس
عمیق ست و نہنگ عقاب و خرچنگ عذاب بسیار است غریق این دریاے
ناپیداکنار باز طریق ساحل نجات نمے یابد و در قعر ہلاکت و ذلالت خود را انداختہ
طعمۂ نہنگ گمراہی و ضلالت میسازد پروردن تن روح پاک را در ظلمت
انداختن ست چون دیدۂ مرغ روح از گرد معصیت تیرہ شد و خانۂ دل از سیاہے جرائم
ناستودہ تیرہ گردید باز آفتاب انوار باطنیہ را دیدن بسا دشوار و دور کردن
و ستردن تیرگی از چہرۂ خاطر سخت اشکال بیدار باش بیدار کہ نوم مرگ پیش ست
و بجادۂ آخرت سنگ یاس و ہراس پیش و آنکہ در باب سفارش نامہ ترقیمے خود
خون دو دوات ریختہ و تار خامہ گسیختہ اند صورت او بدین منوال ست کہ در نوشتن
سعی نامہ ہیچ عذر و تامل ندارم اینچنین امور را شگفتگی چمنستان مباہات و اعزاز خود
مے پندارم و شمع کاشانۂ اعزاز و فخر دارین مے انگارم اما چون کیفیت مزاج
وہاج داور انجاے ہنیم از منزل مقصود برآمدے بسا دور ست و خانۂ مروت و فتوت شان
از دود و دخان کبر و خودپرستی سیاہ تر از شب دیجور او شان از صہباے تنعم
و بادۂ خرد ربی خود انکاری بحدے مست و بیخود اند کہ سخنے غیر از مطلب خود

نمیشوند گویا گوش شنوا گراست و دیدهٔ جهان بین از نزول المار تشنه و ولت بے بصر
و بوسے گلے سوار مآرب لی خویش نمیبویند ولب بحکایت انجاح مرام کسے نمیجنبانند
و در فیل آسمان منزلت جاه و احتشام و در عمار یے زرین ابهت و مکنت خورشید مقام
سوار اند بانگ پیاده پویان دشت صعوبت و غربت سے کے خواهند شنید و گوش
بر انجاح این محتاج سے کے خواهند نهاد شیوه ستوده گان این زمان به نوعے جاری
و ساریست که چون به اوج مسند حکومت و ایالت و بر سریر شهامت و جلالت
جلوه افروز میشوند همه پیدایشش آفریدگار را بچشم حقارت و دیدهٔ زهر آلود ذلت
و سفاهت سے نگرند و خود را از بار یافتگان ملا اعلے و دیوان اکبر درگاه کبریا
سے دانند این چنین سوانح زهره گداز عبرت افزا حسرت بخش گلگشت آمود
درین بازار زندگی چند روزه بار بار و نموده هر چند مانند مهره شطرنج خانه
بخانه گردیده ام و راه هاے دشوار و کوه هاے صعب نوردیده ام اما
گاسے بے نور گره کشائی و حاجت روائی از جبین کسے صاحب طالع نه درخشید
و آفتاب کام روائی و مرام براری از مطلع امید نتابید چون هر طالع و رورا
افروزندهٔ آتش رعونت و بخل یافتم ازین سعی زمام مرام و مآرب جوے
از همه انام در گسستم و بر تافتم تکیه بر عنایت داور یکتا دارم و درین چمنستان
همیشه بهار ببلل آسا به آسایش و آرام ایام زیست میگذارم اگر آرام است
اکرام حضرت ملک العلام انام میدانم و اگر آلام ست کیفر کردار خودسے شناسم
چون ریاض خاطر مخاطب سانوسیده است هر بذرے که در خیابان خیال
سے افتد برنگے دیگر و طرز جدید بزمین اندیشه میرویید و از آب شبنم غیظ
و غضب غازه محبت را از رخسار دل میشویید ما هدا میترسم که مبادا داغ اغماز و
نشان چشم پوشی از تحریر سفارش نامه بر لوح جبینم پنهند بمقتضاے کودکی
و کم سنی پندارند که در نوشتن نامه دریغ ورزید و طومار موانست دیرینه
از مقراض بیمروتی از هم بدرید ناچار خون خامه بیگناه بر یک قرطاس ریخته شد

ورشتهٔ حزم را از کار دلخواه ایشان گسیخته چنانچه سفارش نامه به لونز و عریضه
بکاغذ جدا میرسد به هند. اگر به هدف مراد نشیند فهو المراد والا از گران دل نباشند
و آنکه احوال سراپا نکال این خیرسگال دریافته اند دردمنداچه گویم که صحراست بیان صعوبت
و کربت ما از بس سهمناک و پرهول و درازست و کوه شداید و هامون نوایب بس فراز
کیفیت مکائد و صعوبت خود گفتن دیگر اثر ابر خود گریانید نیست و نهال خار و خاشاک از
از گریه و زاری بمیدان گذارش رویانیدن چون بجوشش خلوص و براه دردمندی
دردمندانه مے پرسند اندکے از بسیار و یکے از هزار بنوک خامه میپارم و خون را
برکاغذ سیگون مے فشانم یعنی دفعةً شمع کامرانی ما بحجاب فانوس اندوه سیاه و آ
و آفتاب بخت بیدار و ستارهٔ طالع درخشان در ابر ناکامی و سحاب نامرادی به خزید
جوشش فطری و خروش طبعی دیدن نزاد لوم خود بدیگ دل افتاد و تنور محبت
دیدن دیدار یاران از آتش بی تابی و اضطراری شعله افروزشد. دیوانه وار
برفتم یاران بزم یاری آراستند و غمخواران بساط غمخواری گستردند و
معاندان زاغ رو از میمون طبع نائرهٔ مکابرت برافروختند و حاسدان و
کینه وران کلاغ خو گرگ منش شعله مجادلت ملتهب ساختند و درمیان مخالفی دیدم
سخت دل نرم گفتار یاوه گو بیهوده کردار که شیطان طفلیست از دبستان مکائد
او سفاهت و وقاحت کنیزیست خاکبوس خوابگاه شداید او نقش خباثت
درونی و شقاوت باطنی از صفحهٔ حال او پیدا و رزالت جبلی و خدیعت طبعی
از لوح جبینش هویدا بساده و مانهاے دیرینه را از کلند خدع و حیل بیاسا
رسانید و فراوان خانمانهاے برگزیده را از ظلمت فریب و هند سربازی
و خدشه افزائی بخاک هلاک نشانید مکار شناعت شعار کیاد ضلالت دثار
فتنه انگیز کینه افروز خونریز حسد اندوز تیره کیش خیره رو بد اندیش یاوه گو باینهمه
خانهٔ زندگی ما کمرهمت از نطاق نفاق بربست و ساغر حیات راحت ما را بسنگ
مخاصمت و معاندت بشکست و لک و پک خانه را بتمام و کمال لابدگی

دل نواز یاد مرقومه ۱۳ ماه ستمبر ۱۸۸۲ع

نامه یازدهم ستایش آموز را نیایش و ستایش ست که آن ساده آرای
محراب لیاقت و هوشمندی را لباس خوبهای نیکو و خلعت سجیه رضیه بخشیده
که هر کردار و افعال ستوده اش قفل سکوت لب بستگان خموشی گرا را از کلید جوش
ارادت شکسته جواهر زواهر مدایح سے برآرد ناطقه سخن طرازان نازک اندیشه
از هزار پرده خیال نعمت حسن اخلاق برگزیده اوصاف او سے سرایه التهیا ساز
عمر و دولت ممدوح در مرضیات پاک تو نواخته و گلوے مترنمان خوش الحان
بلند آواز و مرغوله سنج یاد از دیباز رخساره محبت و عذار مروت از آمد خط
فرحت نمط بچو رخ ساده رخان ساده است نمیدانم تا کے ساده خواهد ماند
سوگند بآن خط مشکین که عنبر از رشکش و در دریا اخفا خزید و مشک از انفعالش
رو به ختن کشید سوگند بآن زلف که حافظ سنعت خسار و رشک هزار بهارست زکوة
خط بدهید یعنی نامه مستقل بزودی بنگارند بپاے پرخار تغافل و تکاسل کام نه فرسایند
محبا کاخ محبت را فراخ باید داشت و از نور مروت و شمع فتوت منور باید کرد و از
اشعه و اقمشه مواخات و موالات مزیب و مزین باید نمود که محبت باهمی درختیست خجسته منظر
و خنک سایه که اصلها ثابت و فرعها فی السماء در شان او زیبا و باغیست همیشه پر بهار
پر فضا که اولی الاجنحه فردوس برین بروا زنند دل شیدا و فدا محبت نردبانیست
آسمان رس که از حضیض خاک بذروه عرش اعلی میرساند صیقلیست آفتاب پرتو
که آئینه قلوب را از زنگ خباثت و زمایم زدوده صاف تر از روے صاف رویان
میسازد محبت تابان چراغیست سراپا نور که راه فالف بین قلوبهم از شعاع ارتباط
و اخلاص نیکو مینماید و محبت ایاغیست بے خمار که از نشه عجب و کبر هوش حسن
تهذیب بر آرد و لیکن از دولت محبت بید ولت است و را گنجینه حسد و خزینه کینه باید
دانست که از نشه خیال محبت خالی ست و را پیمانه جهل و نادانی باید گفت محبت بند شلیست
استوار که دلهاے بیگانه هیچو دانه تسبیح یگانه مینماید و رشته ایست مستحکم که اندرون

حسن و قبیح بگیرند هر که نکوست وران دیگر بکوشند و هر که زشت و زبون ست از وی درگذشته
به پردهٔ خفا بپوشند گاهی بار احسان کسی نکشند که بار کشیدن کار خران است و در
بار برداری بودن شیوهٔ طویل العنق شتر است آداب احسان پیر طریق و استاد
شفیق باید پوشید و آب پس خورده ایشان باید نوشید که تزکیه نفس و تجلیهٔ قلب و
تصفیهٔ سینه از نجاست و برای امراض قلوب و نابود کردن مادهٔ عیوب نیکو دواست
پردهٔ غفلت بر چهرهٔ خاطر نه اندازند آفریننده جان بخشنده روزی دهندهٔ خود را
یاد دارند علم دوست دشمن جهل باشند حلال مشکلات حاجتمندان و برآرندهٔ مرادات
مستمندان تا مقدور خود بوند که از روی کار بسته کاران کشودن پیمانهٔ
فرزانگی از میکدهٔ ارجمندی پیموده ست درین وقت که خامه و قرطاس بدست است
جوش محبت درونی ناخروشی و از نقص بیرنگینیت معاف دارند والسلام ++
یکم ماه اگست [illegible] ع

نامهٔ دوازدهم ۱۲ برادر جان برابر تا قیام زمین و زمان شاد کام و نیکنام
باشند رقیمهٔ آن دوست خوش سلیقه رسید هر حرف هیچ در تابان به اکلیل خاطر تعبیه شد
و هر فقره اش مانند معانی بلند در صحیفهٔ دل جا یافت بجوشش سوالات و خروش
جوابات بلا پاس خاطر نازک می نگارند که چه باعث است تا این زمان کردو حیله
از سلسلهٔ زندگی سپری شد و بیشتر حصهٔ زمی ارغوانی عمر از مینای جوانی تهی
گردید در یک سرکار و بر سر یک کار گوهر زندگی بی بها را رایگان گذرانید گاهی
مرغ کامرانی آشیانه گزین شاخ مراد شایان و آرزوی دلپسند نشد
و همای بلند پایگی بال کشای هوای مقصود نگردید و نه بلبل تمنا غزلسرای گل طرب و
تماشا ... شد درین زمانه فراز بار صدف گوش از لالی آبدار صدای
گوناگون و آوازهای دل خوشکن مملو گشت که اکنون فلان داور ذی مکنت
بهشت کسوت سیاهات و لباس عنایات به ایشان بخشید و فلان حاکم گوشهٔ عاطفت
... و کرم بزرگانه بر شما ... دل وارد و فلان دولتمند را ابلهٔ آشتی صفوت

وضما بطاً اتحاد خلعت ولایطرز آفرین چو تقدیم میرسانند وفلان رئیس انیس بزم اعتبار و
افتخار پندارد با این همه اعزاز و امتیاز و عظمت و ابهت سامی در خانهٔ تاریک شما
گاهے کوکب بهروزی نتابید و انجم مراد بر آسمان فراخی جاه و افروختے نور
نه درخشید گاهے سفیدی و سردی ناداری از مطلع شمانه کاهید و دوحهٔ بهبودی
و بخت افروزی در خیابان خوش طالعی و ارجمندی شما نبالید و نه گاهے باورچیانه
از آتش طعام پزی گرمی پذیرفت و نه برودت افلاس از دیگدان حالت ما بر
نگشت توکلی ورزید و نه سائلے از سفرهٔ شما لقمه برید و نه گربه استخوان پس خورده
و نه کسے ارباب وطن را از خارستان زهره گداز آبرو و زیرستی فرساے بهروزگاری
بشارستان تعلق و ناخن بندی رسانید خانهٔ شما را ویران تر از صحراے کربلا و
هولناک تر از دشت و کوه پربلاے یابیم از دیدن این حیرانی و ویرانی ما
همه برادران در اضطرابیم و دیگر کوایف هم ازین قبیل سینه فگار کلفت افزا قلمی بود
از اول تا آخر حرفاً حرفاً بر همه دریاے مضمون ملاح نظر را عبور افتاد و این
وادے پرخار وحشت آگین را از پاے چشم بنجهٔ مژه در نوردید و بر نکوهیده
گذران خود مغز دین مژگان دوانید و یاقوت احمر را از پردهٔ جگر بیرون آورده
بر رشتهٔ مژه انسلاک بخشید برادرم گذرانیدن در یک جا یکدرگیر استوار گسیر
ملحوظ است و دربدر گردیدن و کاسهٔ هر مائده لیسیدن کار سگان و گداگران است
و درارک قناعت و چار بالش توکل زانو زدن شیران زنده دلان روشن روان
صبح نفسان ست ما نقش قالینیم که از جا نمی جنبیم و قطب فلک جلال هستیم که جا نمی
نمی گذاریم و روزی دهنده را پیوسته همراه خود پنداریم و دست حاجت
پیش هرکس نمی برداریم و نیز واضح باد که ذات ستوده صفات آقا نادره
دریاے است ناپیداکنار که در قعر جود و اکرامش گوهرهای بی بها بیشمار است
اما این فقیر قتیله رونق شناوری و آغوشش نمی داند که گوهرهای بهای ترقی
برآرد جوهر علوم و فنون که آقاے ما خریدار و خواستگار است ازان جواهر دامن

دل بیمار بودن ست وتن بخاک وجان بافلاک شدن از هزار جان نخواهم که این مقدس
عتبه را گذاشته آستان کس در دیگر شوم و ناز مردمان عرش پایگاه که تیز تر از دم تیغ
باشد بکشم نان خشک به آبرو خوردن بهتر است از هزار نعمت دل فریب و کهنه گلیم
پوشیدن بعزت وے ست از گوناگون اطلس وتن زیب گشتن و زیستن باهنرمندان
نوشیدن ست جام غنا و پوشیدن باز نده درو نان کوشیدن ست در فراهمی ذخیرهٔ
کردار بقا اندوختن متاع دنیا سوختن خرمن اعمال نیکوست افروختن چراغ طمع تاریک
کردن ایوان روست انهماک در لذات جسمانی آخرت سوزست خوردن آب قناعت
از چشمه شیرین صبر و توکل نضارت روحانی خرد افروزست قارون مال دنیا همراه نبرد
جمشید از جام خویش آب بقا نخورد علم و هنر را بقاست و همه را فنا یاران و هم زمان
این جهان همه نا آشنا ازین باعث این باده پیمائے میکده صبر و قناعت دین و
دانسته رابقهٔ هوا و هوس را در قبهٔ جان نینداخت و ایوان مستلذات جسمانی را
از ساز و سامان نفس پروری و صورت آرائے مزین نساخت خامه
نفس اماره همچون قحبه است هر چند تربیت به سبحه رضیه داده آید از فعل منکر
و کردار ناستوده باز نمے ماند لهذا در گردن نفس قلادهٔ انقیاد در آویخت و
شهریان مشتهیات را از خاطر خود بکار صبر و قناعت گسیخت باز دار رنج و موج
موج دریاے قصید است تا دریا نه جبر کسے داد و راستے خامه چاد و طراز اشک
گلرنگ بیک دو جگر پیوند دق و تفنگ بر دامن کاغذ سیماب گون ریخته و آه
دردناک از کانون سینه برانگیخته در باب خست و دنائت و سیاه بستے ما
رفته و شیشهٔ آب آتشین فلاکت و ذلت ما بسنگ اعلان و اظهار شکسته صاحبا
این امر تدبیرے نیست از همه وجوه تقدیری است و آنجناب بیهمتا همه خوب و
زشت و دوزخ و بهشت و کعبه و کنشت چه باغ و چه کشت بدست قضے مشیت
خویش دارند حسب اقتضاے قدرت خود رشتهٔ این سلسلهٔ کون و مکان
مے جنبانند کلید گنجینهٔ دولت و ثروت هم بدست اوست طیلسان اهنت و کنت

درکسوت خانه عنایت وکرستا وست فقیری وامیری وذلت وعزت هر دو
خاکبوس درگاه والااست رستن بود ونابود این هر دو حالت بدست قدرت خداست
دلق فقیری وگلیم ژولیده حالی به انبیا واولیا که نور مردمک دیدهٔ عشق ایزد
جهان آفرین اند بخشیده اند وتاج امیری واکلیل مرصع دولتمندی بر تارک
گردن افرازان هوس پرست دنیا دوست نهاده آنکه یکی میستاند دیگری را
کاشته هندیان بخانه سندهیان انباشته شود وآنکه دوختهٔ بصریان به بازار کوفیان
فروخته میگردد یکی کشت میکارد دیگری میخورد یکی از فراوانی زر دو دیده اش
از نثر ریگ یک ذره برآرد دیگری از شومی طالع وزبونی فهم زر خو هر را
بریگ دیا رسے انداز یکی از نان شبینه تنگ دیگری از نشهٔ باده عشرت رنگ
یکی بجای خس وگومه سنی یا در در وی همنفس است دیگری غلطان وتنعم را
بر بساط گل واطلس است هر یکی بزیر سایهٔ این خیمهٔ کبود طرزی جداگانه دارد و
هر انسان درکشت زار خواهش خود بذر خوش آیندهٔ خاطر خویش میکارد از
دشنهٔ فولادی شماتت وکینه آرای چهرهٔ خوش منظر آبرو واعزاز کسی
مخراش ونمک طعن وتشنیع بر زخم حال مردمان نکبت مال مپاش وهر آفریده را
بر حالت او باید گذاشت لوای بازپرس وخورده گیری ویسیدان گفت نباید
افراشت من غبار رخت بر تارک خیستان وپیالهٔ زهر آگین رعونت وخودآرائی
بر ریشان بخشیدم دامن پیوستگی از هر چمن واش فراچیدم عشق محبوبهٔ رضاء الهی را
از هزار جان ورزیدم نه غبار خاطر کسی اهل دول ام نه بار در بار ارباب
عمل کارم آفریدگار راست وهمه جا وهمه آوان معاون ومددگار زیراچه که او هی بر
سیرم بطوری که میدواند میدوم بیت رشتهٔ در گردنم افکنده دوست * میبرد
هر جا که خاطر خواه اوست * وآنکه نبودن روزگار کدای ارباب وطن از جهد این
فقیر وکوشش وتکاپوی این پلاس پوش خاک نشین سراپا پر تقصیر اسیر زنجیر تدبیر
ونگونساری نوشته اند همه بجا وزیباست از داغ این حسرت باغ دل مخول دارم

وازشقیب افسوس جگر را غربال آسا مشبک وملول دارم نه خم این ناسور غیر مندمل
وچشم الم ازین ندامت وخجالت منفعل بر آرے خورشید پیرایے لامع باد که
هستی بخشنده خاک نیستی دماغ انسان اشرف آفرینش را از بوے محبت وایتلاف
معطر گردانید وریشه نخل موانست وموافقت بزمین دلهاے بنی نوع دوانید
کسیکه ازین خوشبوے زندگی افزا مشام خود را تازه نه ساخت گویا از گل نسائیت و
بساتین مردمی وخوش خلقی بوے نه شمید آثار الالتیام والاتصال همین است که بهره وپیوند
وغیر وابسته را از خاک ذلت بر داشته بذروه افلاک عزت وبیابانات تنهائی و
خانه تاریک یاس را انوار شمع حاجت روائی وآرزو برآری روشن ودرخشان
گرداند غبار کثافت از ناصیه حالت بآب عطوفت ومحبت بشوید وآرزومند را بشهر
آرزو رسانیدن وشتابندگان پا فگار دشت پرخار افکار را بمرکب تیزرو
مقاصد ومآرب دلی نشانیدن کار مستحسن وشیوه بیدار دلان ست هر که ازین دولت
بیزوال ناکامیاب ست بخت زشت گردا رست این نامه سیاه ژولیده درون
هم از هنگام سرزدن کوکب کام روائی وخردافروزی پابند همین ربیست گزیده است
وهمین ضوابط راسرمایه افتخار وذریعه اعتبار خود تصور ید واما سخن این ست که در هر امر
دینی ودنیوی شایستگی وبایستگی امر مطلوب ملحوظ ست کسیکه در گلشن آبا وشایستگی
وتهذیب گاشته دار واز لطمه صرصر حوادث زمانه مصئون ومحفوظ ست آنانکه چراغ
لیاقت وطلاقت برکت ذات گرامی صفات خود دارند وشانرا همین روشنی ذاتی
وشعشعه صفاتی از تاریکی خمول وکنج گمنامی برآورده را صدارت اعزاز واعتبار
ارزونیاید وبرپایه ستوده ورتبه فرا نمی برد روشنی چراغ لیاقت وهنر
پیوسته رهبر چاره سیر است وخضر علوم وفنون آواره در دشت بیهره گرد از بیچارگی و
آوارگی رهنماے اکبرست سفیدگی هنر ذاتی وپسندیدگی جوهر صفاتی تنهه مسلک
خافقین است خصائل حمیده وشمائل جمیله ما دے باغ سعادت دارین است
برومندی نخل عزت انسان برشحات سحاب علم وفضل ست ونظام اقلیم آبروه

از قوانین نیک سگالی و حسن عمل است قیمت گوهر از آب و تاب است کیفیت بهار
از سحاب آبروے شجر از ثمر عزت انسان از تهذیب اخلاق و باهمی اتفاق
خوبیٔ دریا از صفاے آب و اسلوب وجود انسان از شمیم شمایل انسان که از نور علم
بے نور ست کام چیاست در شب دیجور بے هنری باغ زندگی را باد سموم جاهلی
گلستان عنفوان را نسیم مذموم زمانه هر کس را حسب استعداد او خریدار و استعداد هر خو...
خواستگار تیغ بے جوهر دریاے گوهر کان بے شوهر انسان بے هنر وقعتے و
منزلتے ندارد و زر بے سکه را در شرف مباهات نباید چنین خواستگاران روزگار
این زمان هنوز در تفرج کده ویران خرابات و در بوستان خزان دیده بساتین
مجموله دیر مان شده را سیر کنان آز کهنه کاخ معاشرت سر بر آورده اند و شاخ
نو دمیده ثمر آور را بچشم انصاف ندیده اند جویندگان روزگار تا بزبان واقف و رد
طوطے ناطقه را شکر تکلم نه دهند و مرغ آئین مروجه را در آشیانهٔ ادراک
و نشیمن حافظه که از کثرت رهروزی دخزانه خرد افروزی ست نه نشانند دست کبریت و
تنعم دراز کردن دشوار ست و گل مقصود از خیابان جهان چیدن مشکل بر آوردن
گرد دست گردم و قربانت شوم و بهزار جان نثار خاک پایت باشم اگر ذات ستوده صفات
خود را کوکب تابان آسمان وجاهت و لیاقت انگارند در خیابان چند خاک پاے
سرمهٔ دیدهٔ اعزاز ماست و غبار نعلین ایشان کحل الجواهر بصارت مردمک اعتبار
و امتیاز ما بهر طور این خیال نه خانهٔ شماست ور نه این دریوزه گر خاک نشین مجبور
و بے دست و پاست نیکو باید دید و بجاے خود بطرز دلپسند باید فهمید که
زمین شور گل نیارد و در ریگستان خشک سنبل جان فزا در نروید گو شب در وز
ابر نیسان رحمت بر و ببارد و نسیم عنبر شمیم ریاض فردوس وزیدن گیرد
چمن طراز خار ش گلزار در شوره زار تخم سنبلے ریزد و از زمین مرده جز خار و
خس هیچ سنبلے خیزد لعل از هر سنگ و گوهر از هر بحر بهم نرسد همین سان
هر انسان سزاوار اتمام کل صفات کائنات نباشد هر هنرے که برنگین ذات خود

تعبیه دارد هنر داو یا بد دهر حرفتے که داناد از وسرمایه شگفته ربایدپا لالان فیل اسپ شهبر
و درین اسپ خرمنیک شد از نجاست که هر انسان را بداے کار سے آفرین است
همواره در خور نگاه باید داشت و ورنه بمیدان نادیدن لواے آن نباید افراشت
یکے خدیو جهان است دیگرے محتاج آب نان یکے از دریاے تجارت و باغ
و زراعت گوهر مراد و گل امانی و آمال بکف آرد و دیگرے خاک بیز دشت نکبت
و غربت و ریگ افشان تیه صعوبت و کربت است اما در آفرینش همه امیر و فقیر از یک
جوهر اند تباین مراتب از مشیت ایزدی است و یا از قابلیت ذاتی و جوهر صفاتیست
بے حکم ایزد جهان آفرین ذره نتابد و برگے بر شاخے نجنبد بهر نهج
خود را از دولت هنر بهره مند و ذخیره اندوز باید نمود تا از کلید جوهر ذاتی
قفل نارسائی باید کشود و از دراز نفسی و فراز گوئی کسوت معافی بخشند والسلام مع الاکرام

نمیقه عبدالرحمن مع رخصه ۲۳ - دسمبر [illegible]

نامه ۱۳ سیزدهم

بخشنده نشئه نشاط و انبساط ستایش بے مر و سپاس بیکران تقدیم
که ایوان حیات انسان را از جاروب مسرات و خرمی خس و خاشاک احزان را رفته و
روب داده زینت روح افزا بخشید و خوشتر و دلچسپ تر از ناز محبوب گردانید
و مرغوب تر از ایام شباب نمود چه از اسے هر انبساط و محاذی هر نشاط هر آفریده را
زیباست که تا رگ جان نذر به فرگاه کارساز و کار آفرین نهد و جبین عبودیت در سجده گستری
بر آستانه علیا بمالد از وقتیکه مژده جان افزا و نوید خرم اتمام شادی کتخدائی
برخوردار نور الابصار طال عمره بگوش رسید این نیاز کیش رفته خیابان خاطر از
گلهاے رنگارنگ مسرت و انبساط و دوحه هاے بوقلمون فرحت و نشاط
تازگے روح بخش یافت ایزد توانا گلشن عیش و آرام شما را از نسیم اقتران
این دو نوباوه گلستان بهجت و نکهت سرسبز و شاداب گرداناد آمین یا رب العباد
اگر این دلریش نیش اندوه را از انعقاد این همایون انجمن رشک فردوس
آگهی بودے بپاے چشم و پنجه مژه شریک بزم طوبے شدے و ز بهره ...

از آسمان براے رقص آوردی و بہار را براے رونق محفل معلیٰ از چمنستان
و آفتاب و ماہتاب را براے شعل افروزی از آسمان تکلیف دادی و غزلخوانان
گلزار پربہار را براے سرودن نغمۂ فرحی وا برآوردی براحت پاشیدن
آب مسرت و خرمی و نوچشم حوران بہشتی را براے روشنی و اقبال سکندری
و فریدونی را کاربپاسبانی بزم ہمایون فرمودی براے ایثار جواہر زواہر
موج دریا را مطیع و منقاد نمودی و بہ رونماے عروس نیک اختر جگر گوشۂ کان را
از اندرون سینۂ کان برآوردی انبساط و نشاط اہتمام کار شادی بدادی
و ساقی شگفتگی و انفراح را خدمت بادہ پیماے بخشیدی ہزار افسوس ست
کہ این درویش ژولیدہ مو را با انجمن بہشت فرجام کوہ غم و انبار احزان پیدا آشفتہ
بار دادن نہ پسندیدند و قطرۂ آب آتشین بیاد این خونابہ نوشش حسرت و
اندوہ نہ ریختند برین قول متکی شدند بیت درمحفل خود راہ مدہ ہمچو منے را
افسردہ دل افسردہ کند انجمنے را + بہر حال کارساز حقیقی از اجتماع این بہین
صنوبر و کبکر و اسقاط صدا و سطا شکل سعید و نتیجہ پسندیدہ پدید آرد و از باہمی
این دو نہالان چمن سربلندی و سرفرازی اثمار ستدآثار مذاق بخش حیات
جاودان مرحمت گرداند و جاے ہزاران ہزار سپاس است کہ بچشم جہان بین خود
این شادی کہ تخم خرمی و آبادیست دیدنی نصیب شد و بہ زندگی ما و شما این
نوبادۂ باغ اقبال و کامرانی بر ومند گردید - الحمد للہ کہ آن دریاے جاہ و
جلال دین خود را از نور جمال مسرت اشتمال فرزند دلبند نورانی ساخت و این
نیازمند خستہ درون برشتۂ دل صدف گوش عقیدت نوشش را از درصد آے
چشم روشنی مملو گردانید آن مخلص درین محفل خلد منزل بہ تن مصروف بودند و من
بدین دل و چشم خیال نگران بودم این مشت خاک را بمغاک فراموشی انداختند
و در گوشۂ بساط نشاط بار نہ دادند گوہر نیاز دیرینہ ام را از صدف سینہ بیرون
افگندند و صورت یادم در آئینۂ دل صفا منزل دیدن نتوانستند سوگند بخدا خوب کردند

کہ راہ نماؤند چرا کہ آن مجمع برگزیدگان و بزرگان زمانہ بودند انبوہ گدایان کاسہ گرد
تفقد ذات بہر حال تا در جہان باشید کامران باشید

نامۂ چہاردہم جناب مولوی صاحب عظیم الشان عمیم الاحسان سلامت
مراسم نیازمندی و لوازم پرستندگی بہ تقدیم رسانیدہ مدنگارست پس از مدت دراز
وعرصۂ فراز نگارین نامہ بہجت انتما ہمچو شعشعۂ آفتاب عالمتاب برین ذرۂ بیتاب پرتو ظہور
انداختہ مفاخرت و مباہات جاوید بخشید خاطر مضطر را از مغاک اندوہ برآوردہ
بر افلاک شکوہ نشانید و ہمہ کوائف و سوانح نگاشتۂ کلک جواہر سلک کرسی نشین
دل محزون شد استفساری رفتہ بود کہ مطلب غرض از الدنیا نزد لا یحصل الا
بالنیۃ و رحیت و مصداق او کیست حقیقت پناہا معرفت دستگاہا این پلید طبع پلید خو
معنی گفتن چہ داند کہ تمیز در شیر و شیر ندانند و دلم از سیاہے بزہ مندی شرمندگی بحشر
شب یلدا است و سینہ از ظلمت جرائم خجالت دہ گیسوے لیلی ست مسلمان صورتم
تابع نفس و ہوا مومن شکل ام فرمان بردار ابلیس خدیعت اتیلا من سینہ درون
نواے معنی فرازین برنہاد چہ سرایم و چہ لب کشایم اما چون فرمان سامی کم
از فرگفت آسمانی نیست آنچہ کہ از کتاب حافظہ بہ صفحۂ درک من رسیدہ حسب نصیبہ ناقص خود
حکم والا الشریان جان بستہ بجاے آرم و خوشش آمد خود را بزبان خامہ سپارم
بدانند کہ دنیا دنی ست دنیا دار بندۂ وے است طالبان دنیا خواہان جاہ و جلال
و مال و منال و عزت و آبرو در ہم چشمان و ہم عمران اند از اصل مطلب وما
خلقت الجن و الانس الا لیعبدون غافل و بر فرع انما الحیوٰۃ الدنیا لعب و لہو مائل اطاعت
الشقیا نفس را سرمایۂ بہروزی و پایۂ خیر اندوزی پندارند و از حقیقت حال دور
وارند و لست طریقت [illegible] و چند [illegible] گی ہا فراہم کردہ بنام عزت و آبرو نامیدہ
و شیفتۂ جمال ملالت مآل عزت [illegible] و مباہات بیفروغ شدہ اند دنیا کہ از
بطن و ثالث آفرینش است ہمہ ما حصل او از مکر و زور است و مدبری و غرور انجام
این خیرہ تماشاگاہ ہمہ زور و فریب است و شمع عیش و آرائش بزیر پردۂ غارت

وشیب ہر آفرین خواستگار عز و وقار ہست و ہر نفس مشتاق لقائے مباہات و افتخار
اعزاز دنیا مخزن بغض و عناد و نزد رست و خانہ شرافت ۔ و از آتش زور سوزان تر از
تنور بجلہ عزت ہائے دنیا تحسین عزت پیر رشتطر رسید تا پدر آفتاب وار پرتو فگن
لطف و عنایت و توجہ و عاطفت ست پیغام آسا فرمان گزین و خاک نشین ست
چو ابن را از صدمۂ آسیب پیری بشیب فروتنی و تکاسل اشتا د پسر چون دید کہ از پدر ضعیف
ادب برآری نشود ہمہ لغمائے آبروئے پدر را پیمانۂ برد و سبزہ زار وفا و
اتقیا و را آتش فتنہ لول بیگر داند و خرمن موانست و والفت را از برق غیظ و غضب
بسوزاند و بچشم زدن گل عارض را از آتش عناد داغند نکشت بوتۂ آہنگران کافرود
دیگر صورت عزت پیر روشن ضمیر آئینۂ دل صفا منزل مرید ست مدتہا رشتۂ ارادت
و غاشیۂ اطاعت در گردن و دوش میدارد اتفاقاً اگر گاہے از جناب تقدس تحیج
امرے منافی طبع مرید جلوۂ وقوع یافت و آذر گشسپ خلاف مرضی تیافت
بجنبش نیرہ طور طیشی را بیرباد دی و رہبر کامل پیدا اشتہ آن رشتۂ دیرینۂ ارادت
و عقیدت را از ہم گسیخیہ و آن آتشین آب اعتقاد را از سانگین خاطر بر زمین ریختہ
و آن دستار دنیا زگراسے وچہرۂ رسائی را از دوش جان بخاک کبر و
گردن تابی انداخت لاحول گویان و نفرین کنان از ارک ارادت و عقیدت
بیرون سے شتابد و سیہ بدی و بدنامی بر فرق پیر خورشید تنویر سے نہد
و بر نام روشن او غبار شقاوت و ضلالت انداز و دیگر عزت استاد خوش نہاد
نزد تلمیذ ستودہ شعار ہست مدتہائے فراوان و زمانہ ہائے بیکران پیش او زانو
تہ کردہ ہنرہائے گوناگون و علومہائے بوقلمون کشود مطالب پیچیدہ وانکشاف
غوامض نہفتہ از نمودہ و رخ حال را از غازۂ علم و ہنر تابشے دادہ و بجائے کلاہ
بوسیدہ بدولت و بار عماد فضیلت و ہمہ دانی بر سر نہادہ و بمین عنایت او
قباے خالعتہ شدہ ہروسے قاضلا شد و رسید کردہ و از خاک نادانی باوج منیر شادمانی
جا یافتہ چون از رموز ہائے تحسین چو نکات آفرین طلب بہرہ یاب شد و طریقہ کیبا

و طرز مناظره بیاموخت و ذخیرهٔ علوم متکونه در کاخ نهاد خویش بنیاد در اند وخت ایدون
اگر گاہے حسب مشیت ایزدی و نشیب فراز نیروے جسمانی عقدے از رشتهٔ مطلبے از
ناخن فکر رساء استاد وا نشد و پایهٔ تصور رتبگے فهم خود رموزہاے خلیقه نافهمیده
و از جواب خاطر پسند استاد ساکت نشد همه دستار عزت و شرافت که بر سر داشت به
سخن گفتن و چشم زدن بباد رفت و همه لباس آبرو به پلاس مذلت مبدل گشت جملگی
رزانت راے و متانت ادراک که داشت از پایهٔ اعتبار فرو افتاد بدیدهٔ تلامیذ
بے تمیز تر از کودک ابجد خوان گردید و ان طائر عزت که بود از اوج شاخ اعتقادش
رو به پرواز نهاد دیگر عزت آقاے نامدار پیش ملازم و خادم ست این آبرو تا
برومندی نخل بخشش و اکرام تنخواه و انعام ست چون این شجر خویش سایه از سر بر آ
و کلند حادثه از بیخ و بن در افتاد و شیشهٔ نام خادمی و مخدومی از طاق بلند یکجهتی و اطاعت
گزینی فرو آمد همه دولت وابستگی ره بخاک محو و نسیان داد دیگر عزت اهل زر
بنظر تهی دستان داژون کیسه ست اهل زر اگر همچو ابر و باران گوهر بار و دست کشاده و
فراخ حوصله است و دست بخشش او وسیع تر از دریاست در همه جا جاے عیش و
کامرانی اوست و همه روے زمین ملجاے و ماواے و باش گاه عیش جاوید
اوست در چشم مردم معزز و ممتاز و در بسیط عالم همچو سر سربلند و سرفراز و ثانی
حاتم و سکندر وقت ست اگر گاہے دست کرم بنظر پس بینی و عاقبت سگالی خود
بر آستین تکوت والقوا داشت و خواهنده و جوینده را حسب مراد و آرزو نه نواخت
همه رتبهٔ حاتمی و سکندری بباد رفت و سلسلهٔ مدح و ستایش و داو رمح فرمان روا
از هم بشکست دیگر عزت حاکم ست در دل رعیت تا آفتاب اقبال و کوکب جاه و
جلال از خاور تقدیر ایزدی نور افشان ست این هم ذره وار از نیر رعب و دبدبهٔ او
درخشان و تابان ست چون این ستاره بدگوهرے زمان بحجاب آمد ذره هم
از تابیدن رونق و کسوت اطاعت و خلعت سطاعت از دوش جان برانداخت
دیگر عزت اهل هنر در خاطر بے هنر ست تا حینیکه غرض مند هنر اوست قلاده انقیاد

و فرمان برداری درگذشت چون رابطهٔ غرض ازمیان برخاست همه ارج گوهرعزت
بکاست آمی برادر فهمیدی که طمطراق دنیا و اتساق این دار فنا برعزت وهمی و آبروی
فرضیست عزت و مباهات این بازارگون و مساد همه مبنی بر زور راست بی اندیشه
نعمة الدنیا زور باید سرائید بناے حیات و مدار افضال او بر زینت و مفاخرت ولهو
لعب و تنعم و تلذذ و برکثرت مال ومنال و افزایش آل و امجاد نهاده است این همه بود
نیستی انتها است نما مانند سایه است محض بے وجود که هردم و هر ساعت در کاهش
و فرسودن ست کمثل غیث ورشان او تنگیسے تعالی گفته که بوزیدن هواے ازهم
[یعنی خداوند کریم ۱۲]
پاشیده و پریشان میگردد آمی برادر حیات و مذاق ثمره زیست همه بر زور و رنگ و آب
از نجیست او را به این خطاب یاد فرمود که الدنیا زور چیزیکه بناے او زور و غرور ست
فرع او هم خارج الاعتبار و بیوقار است حال دنیا همچو عجوزه سیه چرده است که
لباس ظاهری همه بازیب و زینت و مطلا و مذهب و نفیس و بے بها و آویزنده و لبها
وگیرنده خاطرها چون از دور نظر بر کسوت ایمان گسل او افتد دلهاے مردان
خدارا بدام فریب می آرد و رد لے شکیب و خود داری را از دوش هوش فرو میگیرد
ازمتوله که دنیا براے چند است و آخر کار با خداوند ست غافل و عاطل میگرداند
وقتیکه چهره نامبارک و طلعت نازیبا ع دو پستان چون دو خشک آب رفته و
دهن دندان شکسته همچو دهانهٔ گلخن و یا مانند ناودان خانهٔ انسان و کمر کوژ و روش
ناهموار از زیور دیده میشود همانوقت لعل جگری و یاقوت قلبی بر دامان و جنات
ریخته از لب حسرت میگوید الدنیا زور وحال دنیادار با دنیا مثل آن کس ست
که شیے خمر خورده و مستی نموده در حالت بیهوشی و ناخود داری دیگ شهوت و آتش
خواهش بجوش شد دران مستی و بیخبری متلاشی زنے جمیله و شکیله از درون خانه
برآید اتفاقاً بحالت بیخودی بر در دخمه جهود ان بگذرد و در غلبه مستی و جوش نشه
و خفش پشتا یدرو اندرون دخمه درآید در انجا با زنے مرده متعفنه شهوت رانده و
[مستغنی بوداز ۱۲]
بوس و کنار نماید و در عالم مستی و بیخودی او را حورے خوش لقا و پری زیبا

ومحبوبہ پاکیزہ رو وسیمین جبینی فرخندہ خوپیند اشتہ عاشقانہ کار دل میراند و دیولعین را
خوش میگرداند چون غبار نشہ از فسر وشد وجوشش شہوت رو بہ کمی ودر زید دید کہ
زنیست مردہ وکالبد خاکی افسردہ وریم وخون از تن سیلان یافتہ واز عفونت و
جمائے متعفن شدہ بہانوقت بہ افسوس میگوید کہ الدنیا زور عاقل را باید کہ از
کار عقبے غافل نباشد جہدے نماید کہ زمانہ عمر درین بازار دارگذران خوش گذرد
ودر دیوان اعلے روسیاہی نہ آرد رفتار عمر چون سایہ است کہ میرود مگر دیدن شتہ
وآبجوست کہ برود میگذرد وبازنے آید طائر نفس از شاخ عمر کہ بپرید باز
آشیانہ کالبدے نمیگراید وقت جوانی کہ عمدہ کاروان ست چون درگذشت باز
روئے نماید درین رواروی برخود نازیدن وغرور وتبختر کردن وتختی وصعوبت
روز رستخیز را یاد نہ آوردن واز تاریکے لحد نہ ترسیدن کار ہوشمندان خردمند
دنیا بازار زیست برائے خرید وفروخت کردار گزیدہ واعمال پسندیدہ عاقلی باید
کہ بنظر تعمق وتامل بداند کہ کدام چیز فروختنی وکدام شئے خریدنیست فروختنے تن خاکیست
کہ این تودہ ریگ تا چیز را بفروشند وگوہر عقبے کہ بقعر دریائے کردار سنجیدہ
نہفتہ است خریداری نمایند وقفہ عمر وہنگام جوانی وقت بازار است وزمانہ شیب
حین برخاستگی بازار ونیز زمان سیلاب آفات گوناگون اگر بوقت گرمے بازار
خرید وفروخت وداد وستد کردہ بہتر است ہنگام نوردیدن بساط بازار جنس
پس ماندہ واشیائے از نظر افتادہ وناقابل پسند فرکا ایز دستیاب
خواہد آمد مجبوراً گرفتنی وخریدنی خواہد بود وزر عمر بے بہا دادن وکالائے
پیش پا افتادہ خریدن از خرد ودانش از بس بعید ست دنیا کاشانہ زور است
دنیا داراشیار این کاشانہ ہر کہ شیفتہ این کاشانہ ست بناگردید کالیت
انبار خانہ زور درپوشت ہوشیار باش ہوشیار سینہ زندگی از ناخن
غفلت مخراش واز کار ولہو شاخ سبز نہال ہستی را متراش وز چشمہ چشم
ہر مزرعہ اعمال بپاش تا دھہ با مزرعش ریزی شاداب وریان گردد والسلام

نامهٔ پانزدهم ۱۵ گرامی نهاد عالی نژاد واثق الاتحاد صادق الوداد
سلامت + پس از هزاران هزار تسلیم و نیاز معروض باد صحیفهٔ شریف لطیف منیف رسید
کلید ابواب خرسندی و خرمی گردید اشهب ادراک چون بمیدان نامهٔ نامی پای
جولانی و تیز روانی نهاد بوضوح پیوست که از دشمنی دشمنان و عداوت مخالفان
دژم سگال مضطر و کیک به پیرهن اند و عنان استقلال بدست خود ندارند غبار
اضطرابی و بیقراری در وسعت آباد خاطر بحدی مستولی است که صورت چاره سگالی
و تدبیر جوئی بمرآت ضمیر خورشید تنویر مرئی نمیشود و صندوق سینه دفینهٔ تردّدات
رنگارنگ و تفکرات بوقلمون گردید و طائر دانش و بینش از آشیانهٔ دماغ بپرید
این همه با آرام زدای و آلام نمای خاطر نیاز شد و آلا بپا با آفریدگار عالم
آفرینندهٔ زمین و زمان و جن و انسان است هر کس را از جوهر عقل و چراغ خرد بر دیگر
آفریدها شرف مباهات و افتخار بخشید عقل را در کشور کالبد انسانی از اکلیل تفضلات
و کمالات معظم و ممتاز فرمود و دیگر قوی را بعروة الوثقی فرمان واجب الاذعان او
مطیع و منقاد داشته ادراک و فهم و اندیشه و فراست و کیاست همه غاشیه برداران
شهنشاه عقل اند هر آفت دیده و مصیبت رسیده را زیباست که چون روی
مخالفی و معاندی ببیند استغاثه پیش داور خرد که کارفرمای کلی و جزئی دیار هستی
انسان ست ببرد و کاغذ پیرهن و مشعل بکف بوده داد آرزو بجوید که تا یکی از
امیران نامدار خود برای انجاح مهمات و فلاح امورات مثل تحمل و بردباری
و استقلال را که گزیده آراکین و ستوده ترین همنشین عقل اند متعین گرداند تا که
بیاوری تحمل و مددگاری استقلال و پشت پناهی بردباری غبار نفاق اعدای
روزگار بر دامن دل ننشیند عقل حصن حصین و ارک متین ست که از آتش نفاق
منافقان و نائرهٔ عداوت معاندان بخاک فنا نه آمیزد و شراریست که از ترشّح
درونی ترشّح رونان از شیشهٔ دماغ فرو نمیریزد عقل جوهریست تابان و لولویست
درخشان که از روشنی جهانتاب او تاریکی حسد و ظلمت جهل جاهلان بدنهاد

گوشش جان باید نمود کسیکه از جور دشمن وسب عدو ولعن ولعین او را پند دلبند و
نصیحت دلپسند حاصل نکند بیمار خرد ست او علاج وچارگی عقل خود فرماید و
جان عزیز را بر سنگ انتقام نه فرساید و در صحرای هوشش ربا بغض وحسد گام
بیجا نه شود آتش غیض وغضب را بآب حلم وبردباری منطفی باید کرد وگاه جهل ونادانی
از خودی وخودپرستی در خرمن شایستگی نباید راند شان ذی دانش را از سیاست
گردهن عدو را از خاک انکساری پاندا یاد وچشم بدبین او را از سنان عجز وپیکان حلم
کور نماید اگر از چراغ خرد جهان افروز کار خردمندانه بیزار آرد وراه رندانه بپیماید او
گویا زر خالص بجلای نداخت وعصای دریوزه گری بلند افراخت گلشن را نشیمن گاه
بوم وزاغ ساخت وطلای جان در بوته اندوه گداخت فی الحقیقت روشن داشتن
شمع خرد کار هرکس نیست وسیراب نمودن این نخل همیشه بهار رشیوه هر سخنور نیست کسیکه
خواهد که پیوسته باغ دانش وبینش مطرا وشاداب باشد اول جام بلابل که نامش صبر
نوشیدنست وجوشش خروشش اندرونی آویزش را به آب تحمل فرو نشاندن سخن تلخ
عدو را شربت گوارا پنداشتن سینه را از دشنه الماس شگافتن است وپنجه آهنی را از
دست بوم کافتن نفس دشمنیست دوست نماگره بر راست انما الانسان ضرافت بنیان را
نگاهداشتن آفتاب خرد را از ابر جهل وغبار بغض وحسد نهفتن هنر لیست از منازل انسانی
صفا ومجلی کردن آئینه دانش را از زنگ تعصب وقساوت پیشبین را بهیست از راههای
کاردانی چراغ خرد بدست ترحم وآزرم داشتن بکیهتی گزیدنست از صرصر شهوای نفس
دایاغ عقل بهم رسانیدن یکسوئی ورنجیدن ست از سنگ نادانی خردمند را
حاسد بیمارست سینه فرع عقل از خدنگ زهرتاب جفای حاسد داغدار آزار
حسد حاسد وجفای حاقد ترسیدن ولرزیدن کار ناتجربه کاران است
شطرایۂ مردمان شیر دآزمای کارگزاران مناسب که درهمه حال حامئ خود
خدا پنداشته پا کانه بکار خود مصروف باشند واز کسی نه هراسند هراس
غبار ناسپاسی وگرد نامردی برانگیزد فرزانه را بخاک ذلت وریگ خواری در آمیزد

گرگ تعصب و عنا و غنم سلیم خرد را از هم میدرد و گربهٔ حقد و کینه طوطی دانش و بینش را در می‌باید
مناسب که مرئیت عقل جهان آرای را از آمیزش زنگ خودی و خودآرای باز دارند
و از تراکم خیالات جهل و نادانی دماغ روشن را که ایاغ شراب فهم و فراست است
مکدر و منغص نه سازند دل را که مظهر فیوضات یزدانی و مصدر توجهات رحمانی است
بتخانهٔ خواهشات نفسانی نه نمایند والسلام مرقومه دهم ماه جمادی الثانی

نامهٔ شانزدهم ۱۶

چراغ ایوان دوربینی و نیکوسگالی سلامت
تمیمهٔ خورسندی افزا بهرهٔ وصول برافروخت گلهای خورمی وانبساط در چمنستان
آرزو فراوان شگفانید از تاریکی تشتت و ظلمت توزع بمشارق معمورهٔ اطمینان
و اطمینان آورد گویا بهار رفته و عمر گذشته باز آمده می‌پرسند که فرق در مسلمانان
حال و مومنان آسودگان خواب و اپسین چیست و لوای بلندی گرای سعادت
و افادت کیست شراب خصائل پیشینیان و رحیق ارغوانی شمائل موجودان از خمخانهٔ
خموشی برآورده در ساتگین اظهار و پیمانهٔ تبیان باید ریخت تا که خاطر اطمینان طلب
بمهد سگالش بیارامد و دل رمیده بیاساید از انجمین سوله و استفسار این
این قبیل مقدمات مشکله اگرچه دل بخورسندی گرائید و بوی خورمی و ابتهاج پچید
بر دریافت غوامض نهفتهٔ ایشان از گنج سینه جواهر زیر خود گوهرهای آفرین
و تحسین بر فرق خرد دوربین دشخوار پسند سنی آب نثار ساخت مرا در دریں معامله
سخن راندن آور گشسپ در خرمن هستی انداختن است و زنگ بر روی خود آئینهٔ
شیشهٔ خرم و هوشمندی بمر یک نادانی ریختن و غبار عنا در میدان دلها انگیختن چون
ایشان مارا مجبور میکنند اینچه از دبستان تحریر آزموده ام و بکام آزمایش
پیموده ام بے غایلهٔ ریب لباس ارتسام مے پوشد و مجنونانه حسب پسند
و خوش آمد خاطر خود جرس آسا بخروشد هر انقاد یا زار تجسس را نه باست که
چون در دیگ اندیشه جوشش دریافت حقیقت گدائی گروه بزند و هوای تحقیق
و تدقیق در گلشن ادراک کیفیت گسته قوم بر اهتزاز آرد باید که بنجار و کردار آن قوم

بکمال خرد باریک بین نکته شناس به سمند مسلک احوال عمال و افعال را بچشم تحمل
و دیده تامل به پیماید که راه زندگانی را چه سان قطع مے نماید در محفل حیات مستعار
باهم نشینان و هم زبانان و هم گوهران خود چگونه معاملات معاشرت را انصرام میدهند
و ساغر اتحاد و ارتباط باهمی بکدام روش مے نوشند و در التیام پیوند دوستی
و داد چه طور میکوشند ببیند که مسلمانان زمانه گذشته و دانایان و بزرگان ایام
باستان هم عصران و هم عمران خود را چو شیر و شکر بهم آمیخته مے پنداشتند
و یک بادام دو مغز میدانستند و باهمی اتحاد چه پیوند بالکل وحدت بابل داشتند و
یک دیگر مثل جوارح جسمانی و قواے روحانی انگاشتندے کاخ قلوب آنها از
خس و خاشاک نفاق منزه و مصفا بوده شاخ نهال اندیشه شان از گلهاے
اتفاق و نفاق روح افزا نضارت انتما بود مصاحبت و مجالست آن گروه
ستوده پا و از بزم گزیده وخشور پاک میداد و مکالمت و مصادقت آن خلا
نژادان نقاب از روے جلوه بهشت برین میکشاد خار کینه و غیبت و غبار حقد
و عداوت دامن راز خاطر دریا مقاطر نشانی نداشت و کسے لواے انا
لاغیری در میدان خود بینی نمی افراشت دنیا را حباب و هستی را خواب پنداشتند
و نفسے از انفاس رایگان نمے گذاشتند از مسلمانان گذشته هر که بود
جویاے سجیه رضیه و شیمه جمیله هم چشم خود بود و جوشش دریاے عقیدت و
و بارش باران سعادت و اصطفا در نهاد خویش بیحد میدانستند گرفت
عیوب را از روے ستر پوشیده میبودند که برلب زخم دیگرے مرهم کافوری
بود و دواے التیام ناصور مهجوری و هنگام افتادگی بیچارگی کسے را ه
نمیوری و دستگیری مے نمود و زنگ کدوره از آئینه دل صفا منزل یکے از
دیگرے بصیقل چاره گری میبرد و همه حال یک قال و همه افعال یک منوال
بودندے مثال باربان مانند آئینه موافق و در قول و فعل باهم صادق بوده
از سیاهی دروغ ایوان خاطر پاک و از تیرگی لا یه گری مشکوی دل

منزه تر و مصفا تر از صفو افلاک همه یکتا گوهر بحر صداقت و ولا و هر کس همتا جوهر
کان عز و اعتلا بود چنانچه در کینه جاید و دیرینه سفاین همه کردار نگاران راستی
اندیش و حقیقت نظرازان تقدس کیش به نیکوترین وجه گذارش احوال شان کرده اند
و همه را بخوبی ہاے گوناگون یاد فرموده و نقصے را زشت و بد سرشت نگفته و هر
کلمه سزاوار آمرزش شمرده اما عمامه داران این زمان و جبه آرایان
این آوان لاف زنا بیزاند که بستر نفس آغشته گاه خویش جان ریز و خار رسم آمیز دارند
سینه شان خانه عقرب کینه است هر که بر صداقت ایشان اعتبارے ورزد
بزنجیر صداقت گرفتار آید کسیکه از ساده دلی محبت آنها را پایه دارد به زندان محبت
اسیر گردد و قبله ایشان نان و حلواست و کعبه شان بریانی و خرماست از
زبان خدا خدا سرایند مگر بر خدائے او یقین واثق و اعتقاد صادق ندارند
فرمان پذیر نفس کافر اند و حکم بردار ہواے شیطانی و لذات محسوسات اند
اگر در بزمے با هم نشینند چو سگان بهم آویزند و در ستیزند اکثر در عمامه ہاے خود
انبار کفر و الحاد بر سر دارند از کسیکه سخنے خلاف طبع گو کلمه حق باشد بظهور آید
طوق کفر و زنجیر لعن و طعن بگردن او اندازند جهل را مرض سهل پنداشته به
پزشکی او نمے پردازند دنیا را آرام گاه جاوید پنداشته از فراہمی ذخیره
عقبے بمحض غافل اند دنیا را کشت زار نامیده اند و عرصه عمر را بهنگام تردد
و کاشت روشناس کرده اخوان الزمان حال از شامت اعمال در کشت دل
تخم کردار آفرین بار نمے کارند و دفینه هستی را حصن حصین و ارکستین عیش و تنعم
مے انگارند پیمان رازق را صادق و واثق ندانسته به تلاش معاش
مانند سگ گرسنه در بدر خاک بسر میگردند و نظر بر خورش حلال و حرام نه انداخته
و تکیه بر قول و فعل فرستاده ایزدی نکنند زمام اختیار بدست نفس بدکردار داده
دنیاے فانی را گلشن جاودانی شناسند و از بوقلمونی و پیچ روزگار نه
اندیشند و پند ناصح راستی گر اگزیده درگاه ایزدی نه پذیرند جاے که چند کسان

فراهم آینده از آتش منافست و شعلهٔ منازعت سوخته چون دود و دخان بدماغ یک دیگر بپیچند؛ اگر بدبستان مکالمت و معاملت جلوه نمایند مانند کودکان بے تمیز و صبیان عافیت نشناس از گدورت بغض خاک کینه بیزند مسلمانان پاستان بهار باغ ورع و راستی بودند و مردمان این زمان خار گلزار انسانیت و آدمیت اند چون ایشان خواهند که از درشتی و نیک سرشتی امتیاز بے بین باشد نقد افعال و رواروزی هر گروه بر محک امتحان بیازمایند هر که خیرخواه قوم خود و جمیع خلایق است نیک است هر که هنجار ناپسندیده و مسلک بیهوده دارد از نظر افتاده ابوالابصار است والسلام - از نطاق بهروزی و تحقیق حقایق مسائل علیا کمربست ایشان پیوسته بسته باد - مرقومه ششم مارچ ۱۸۹۱ع

نامه هفتاد و یکم

گرامی برادر ریحان برابر زندگی خوشتر سلامت شرایط محبت و ضوابط مودت بتقدیم رسانیده مدعا نگار است مکاتبه ملاطفه رسید مردمک جان را منور گردانید همه مندرجه او همچو نقش نگین بر لوح دل منقش گردید و نداد این سواد و حقیقت این بلاد دریافته اند و کیفیت سوانح این جوارح پرسیده اند انچه که احوال نکبت مآل هم عصران خود را بچشم نگرم بے کم و کاست در سلک تحریر آرم و طرزیکه سے یا بم بزبان کلک سیاه کردار گزاران پیشین و اسمار نگاران جراید پاسین کیفیت انقلاب روزگار و حقیقت گردش لیل و نهار و نشیب و فراز رنگارنگ و پست و بلند زمانه بیرنگ از قلم مشکین رقم گزرانیده صدف گوش هوش ما حیرت زدگان را از لالے آبدار اندرز سمات حالات خود مملو و مشحون کرده اند و از زشت و خوب زمانه و از حسن و قبح یگانه و بیگانه آگهی داده؛ امروز هر کینه جریده نگار را از خار جفا زخمی یافته ایم و هر خرد و بزرگ دیرینه را از تیغ ستم زمانه سینه فگار دیده ایم هر وضیع و شریف خدنگ خورده ظلم و جفاست و هر متنفس در زنجیر صعوبات و مکروهات ابرو فرسا مبتلاست چون این دور گردش به این تراوید گر اے کنج خمول رسید

طرز معاشرت یاران وہم زمان خود ہم بیاد مید ہم وگرد آرزوے کار میکشائیم بدانند
کہ بعین خصائل دستودہ شمائل آسودگان گوشہ لحد از تقویم کہنہ وصحائف پارینہ
مہربان وہویدا است وانداز اخلاق وطرز وفاق وکیفیت معاشرت وحقیقت
موالفت شان از سفاین گذشتگان وکوار نامہ ہاے واپسین خواب خفتگان پیدا ست
این امر بر کسے مخفی وپنہان نیست کہ قلوب مردمان سلف گنجینہ صدق وصفا ودفینہ
حلم ووفا بود وسینہ او شان خزینہ اسرار ربانی ومطلع انوار یزدانی بود از لوح پیشانی
تفسیر فالف بین قلوبہم لامع تر از آفتاب واز بیاض جبین آیت خلوص وداد
درخشان تر از ماہتاب بود اکنون کہ زمانہ برسر ما سیر دو ہمچو تیغ بران گلوے
ہستی را ببید ریغ مے برد وکرم وار چوب زندگی را از ہم میخورد ودیار قلوب
یاران از عمارات موانست ویران وبہار گلزار ضمایم پر از گلہاے موالفت محمول
وپژمان ہر دل آتشخانۂ بغض وحسد ست ہر سینہ نفاق کدہ وکینہ بجید ہر کس از ناف تا گلو
مملو بہ آتش نفاق وہر یکے سراپا نائرہ دشمنی پر احتراق در کانون ہر دل شعلہ کین
وبر لب سخن شیرین ودر بوتہ دہن شستے آتش سوزان وحاسبتے خس آتش ورزان
دارند ہر کہ بظاہر بزرگ است در باطن درندہ تر از گرگ در چشم مردم قطب واقطاب و
ابدال ودر تخلیہ کذاب سراپا نیکال منبر نشینان این زمان ملایک صورت ابلیس
سیرت ومحراب گرایان این آوان فرشتہ نما دیو خصلت ع بر زبان تسبیح و
در دل گاو خر + در این نزدیکی ملاست گویان این زمان افترا با برداشتہ و
فتنہ با بیدار کردہ اند چہ گویم کہ حادثہ ایست عبرت افزا وواقعہ ایست حیرت انتما
کہ از شنیدنش زہرہ سنگ آب میشود واز گفتنش آہن گداختہ میریزد حقیقتش اینست
کہ درین زمان بانیان مدرسۃ العلوم میخواہند کہ دار العلومے بنا کنند کہ
در آن جمیع علوم وفنون دینی ودنیوی وانواع انواع حرفہ وآداب روزی
آفریدن وطریقہ مباہات اند وختن تعلیم کردہ آید ومراتب تہذیب اخلاق
ولوازم حسن معاشرت مسلمانان را یاد کردہ شود تعلیم بدبختی وتکون طالعی

ازبرو دوش قوم فرو گرفته خلعت بهروزی و تاج سعادت اندوزی در تن و سرش
نهاده آید واز قعر جهالت و رذالت برآورده برکنار هدایت و اوج متانت و صیانت
نشانده آید و طوق دنائت و زنجیر خباثت از پا و گردن از هم گسلانیده زیور عزت
و حلیهٔ مکرمت پوشانید و از دشت هولناک نگونساری و صحرای لق و دق خاکساری
به گلشن آباد عشرت و آرام و چمنستان رشک فردوس راحت انجام به نشانند.
سیاهیٔ ذلت ایشان به عزت مبدل سازند و هیئت انسانی را از نور خصائل
سنجیدهٔ نورانی و پر زینت سازند و شمائل حیوانی را از لوح ذات زدوده چراغ
خلائل ملکی و جزائل قدسی برافروزند از این بانیان پاک طینت همایون صورت
روشن سیرت چند دلالت گو صورت آباد و ویران باطن باغوای دیو لعین و اهوای
ابلیس طمع خبث آئین مخالفت را وسیلهٔ افتخار و ذریعهٔ سرفرازی و اشتهار پنداشته
لوای فساد در سطح بهروزی مسلمانان برافراشتند و بنیاد عناد قوم خود نهادند
همچو سگ گزین به گزیدن و گریبان دریدن افتادند شمع ایمان را به پردهٔ
فانوس شیطنت و شقاوت فطرت در نهفته فتوهای کفر و الحادنیت آن ملک
سیرتان مبارک رو مرتب کردند و تا پاشش استحکام دیوار کفر زندقه از هند
تا به ناف زمین رسیدند و انبار کفریات ها که در حقیقت دفتر کردار ناپسندین اوشان
فراهم آوردند و از ناگفتنیات نا سزا چهرهٔ نورانی ذات بی لوث را ملوث
نمودند و در سرزمین مشرق مرد لیست گراز وضع یوز طبع که رشتش یادگار هامان
فرعون ست و لطنش سطیر ترا زماده خر و صورت ناپاکش ناموس ترا زمیمون بهر
پگاه و سپیده دم بر صورتش نفرین فرستد و چهره ذخیره روز سی چهل روزه از
جیب تقدیر فرو ریزد او امام المفسدین و رئیس الشیاطین چراغ ایوان ضلالت
و گمراهی ایاغ صهبای ذلت و رو سیاهی دریای پر طوفان ایمان گسل
غوایت و صحرای پر هول و ریگزار قساوت مقتدای گدایان و پیشوای
قضاب نشان دین فروش دنیا گیر گردن و پایش سزاوار طوق و زنجیر معلی کور باطن

درم اندیشه ونیا دوست دشمن اسلام که گوهر دین را به نیم نانی بیفروشند دخاک دنیا را
به لعل گران بها تقوے درگیرند به عوض چند پارهٔ نان تنوری بملازمت داشته
راه اسلام برگماشت وگور خود را از نائره دوزخ برانباشت این معلم بدین افترای
دروغ وهفوات بیفروغ را از چرب لسانی وتیز زبانی تاب داده چند کذب وسحر بازی
اراجیف را لباس راستی ودرستی واندوده مردمان عوام که کالانعام اند در غلط
وچند گرسنگان شکم بنده ونماز فروشان واثر دل راسے وعلامه آرایان قباپوش
حلال گداز حرام نوش را بجود مشتق وفراهم کرده خاک کفر بر روے ایمان خویش
مالیدن وتوار لعنت گشتند ومصداق از و میخیزد وبر وے ریزد شدند کسے
گردن جنبانیده ودست فراز کرده میگوید که در فتنا واے ملان حقن وار وارست
وشخصے میگوید که در فلان کتاب به این طور آمده کسے رگ گردن از باد غیظ وغضب
تیغ وبربا کرده ورنگ رو مانند شعله آتش افروخته میگوید که لالا در قاضیخان بابن
نہج مے آرد غرض که اکثر علماے ریائی این زمان باد هم بنامے دین متین
وسیاه کننده روے مومنین اند از انبوه این گروه باید ترسید وشیرین دریا
زندگی بخش حیات آفرین اسلام را از خلاب وخاشاک آگاه باید داشت که این
نااهلان بطبع قفاسئیے خود این سرچشمهٔ رشک کوثر وگزیده تر از سلسبیل را مکدر
ومنغص نه سازند اقاویل اباطیل ایشان در صدف گوش عامیان گوهر وار رجا
نگزیند از دیدهٔ تعقل وچشم انصاف بنگرند که کجا بناے مدرسه که سیداز فیض یمنی
ودوخیولیت وکجا کفر بانیان مدرسة العلوم نیکو پندارند و راست انکار ندکه این مدرسه
براے کافهٔ مومنین پاک دین که خدف دنیا را از گوهر جهانتاب عالمتاب دین جدا ساخته
به آئین ستوده وطریق شایسته بازار زندگی را از متاع حلال وقماش پاک وثق
بخشید دنیا را در صره حرم محفوظ داشته هیچ دشمرا کردار پسندیده مردانه نمایید وبلبل
اسلام ابر شاخسار گلزار همیشه بهار دین متین جلوه نما داشته ذخیره نور باطن
ومحبت حق دفرستاده او در نهانخانه طینت فراهم آرند این عندلیب خوش الحان

دلکش نغمۂ دلاویز نشنید را ابراغ کریہ منظر بدکرداری زینہار نہ گیرند و زاغ رذالت را
ازین باغ سراپا سعادت و رشک فردوس دور سازند آہا ثم آہا دانش
پژوہان این زمان میدان جانفزای دین اسلام را جولانگاہ جنگ وجدال و آذر رزم کردہ
خرخشہ و قتال ساختند آیات قرآنی و برہان آسمانی را درہم و برہم کردہ گرد باگروہ
مردم را در دام تخویت انداختند در روشن ہیئت و زیبا طلعت اسلام را در مہیب
صورت فرا نمودند سو حیف این ہمہ افراط و تفریط و باعث این تمام تفرید و تخلیط ہوا [یعنی خود غرضانہ]
نفسانی و طمع شیطانی با امور دینی ست این محراب آرایان جبہہ سائی ریا و تکذیب
و منبر گرایان خود پسند سخن ساز بی تہذیب از آتش کینہ توتہ جان را مے سوزند و
پلاس دشمنی از جوال دوزنائت و خباثت ہم میدوزند نور جاہ جلال بانیان
دار العلوم بحق این ابلیس طینتان آتشیست سوزان و آذر گشسپ تابان
شعشہ ابہت و اقبال بنایان این دار الاسلام برای دشمنان دین متین
و بائیست ساطع و قہریست لامع بجل نگاران این زمان ریاپیشہ دزدان خانہ دین
و ایمانند در رہزنان شاہ راہ علم و ایقان آشیخ ایشان از کفر و الحاد ست و
سرشت آنہا از ہوا و خبث و ارتداد گویا خلقت ایشان از آب و گل کفر سرشتہ اند
و بنای آفرینش شان بر فسق و فجور نہادہ صندوق سینہ ایشان بندوق
کینہ است و خزینہ قلوب آنہا دفینہ قساوت و شقاوت دیرینہ کسی در جانب
شما در سر پور و شوریدہ گناہ را از تیغ فتوی خود بہ پرید و بر نیزہ آویختہ
در کوی برتر گردانید کسی سوی با خنجر لطیع زر و ہوای نام آوری
ہزاران ہزار مومنان را بدست معاندان بگلو آویخت و خون فراوان مسلمانان
بی جرم و بیگناہ در خاک فنا ریخت و آن این گروہ بی شکوہ خراب درون
برون آباد فوارہ الیست از چشمہ کینہ و نفاق و ہمیشہ شرارہ الیست از برکہ خبث
و افتراق ہمانا سینۂ شان چاہ ظلمات و قلوب ایشان مغاک آفات است
افسوس برین گروہ ضعیف الایمان کہ زبان دشمن سینہ و دہان کانون کینہ دارند

این خفاشان آفتاب جهانتاب اسلام را کے توان دید و خرماسے از خفاشی
نظران ہرگز نخواہد گردید ہر کہ بظاہر خود را بدر الکمال شمس الاسلام دارد و باطنش
از ظلمت رعونت و سیاہی نکال مالامال و سراپا بد افعال است بیخ دین را از کلنگ نایت
و خباثت از چمنستان جہان میکنند و انہدام ارک اسلام را تعمیر و درستی ایمان
پندارند عزیز من درین زمان از لاپہ گری زمانیان روباہ خدعیت باید ترسید کہ
این زمان از بدترین آوان ست انانکہ سراج الملت والدین مشہور اند بیشتر از فرعون
فرعون و ہامان آسا و بسان شمر و یزید در فسق و فجور و پیوستہ در فکر کشتن موسے
و حسین مامور خواہش نفسانی و آرایش جسمانی قبلہ و معبود او شان ست پیوستہ در زر
صورت کوشان ایمان بر تنگری تعالے انداز ند و خشور را فرستادہ یزدان نہ
انکارند ہمچو زاغ بباغ اسلام آشیان دارند و گلہاے رنگارنگ راپامال
میسازند خود را عالم ربانی پندارند و ظل سبحانی و سایہ یزدانی انکارند و از
گل علم و یقین بوسے نہ شمیدہ اند و از گلشن دین متین بہارے لفدار حیات بخش
ریاحین زندگی نہ دیدہ اند خود را شناور دریاے رموز آلہیہ دانند و از غواص
باغوشش و غوطہا عبور آگہی ندارند صحبت علماسے کذاب در حق عوام مانند نقش
پا خس ست و صحبت کملاسے افترا پرداز کور و انشش واثر و ان دانش چون بیل دریا
پا برگ گاہ بے بس ست جناب من ہر امر کہ بجا آرند از دیدہ خرد و چشم عقل دیدہ
و بمیزان سگالش نیکو سنجیدہ بتقدیم رسانند و بر گفتہ عمرو زید شیفتہ نشوند چراکہ
بر آئینہ قلوب این طامعان دنیا خفتہ مشرب رنگ ہوس لذات فانی نشستہ و
چشم دل بر حسن گلوسوز مادر دے خواہش و لذاید دنیوی بر بستہ ایشان خوب
میدانند کہ دنیا خوابے ست گران و سرابیست پر حرمان بظاہر باغیست خوش فزا
امّا بر چہرۂ تابان او داغیست از غبار فنا بصورت دریائیست حیات بخش سرشار
بباطن نہنگیست زندگی فرسا حسرتا انتہا ہر کہ درین زمان ذی عمامہ و ذی دستار
در زنجیر ہواے دنیا گرفتار بظاہر غرق روزہ و نماز و ازاند رون جوش شہ باید

ودمساز شعر واعظان جلوه که در محراب و منبر میکنند چون بخلوت میروند آن کار دیگر
میکنند باید که پیوسته آئینهٔ دل را سوے آفریدگار عالم دارند تا عکس صور جهان
بالا بنگرند و از بر نهاد آسمانی و پرست ربانی صحبت ورزند و از مجادله و مکابره ریش
جنبانان و لم لا نسلم پردازان بپرهیزند اگر آرزوے جلسه آراے دل بکشد و از انفاس ربانی
باید که بخدمت گوشه گیران و خلوت گزینان و شب بیداران و عابدان صاف روان
بپیوندند که از دوستی شان هیچ زیان دین و اسلام را نمیرسد و نقصان کسے
نیچ دست نه دهد انسب ترین شیوهٔ بیهودگی آنست که علی الله و ام حارس و حافظ حصین و دار
که متین خاطر شریف خود باشند و این ایوان پاک را از خس و خاشاک هواے
دنیوی و مستلذات جسمانی منزه و صاف دارند که این خزینه خزینهٔ الهیه است و دفینهٔ لا اله
الا الله خزانهٔ دل را از جواهر زواهر کلمهٔ پاک معمور نمایند و از دست برد دیگر
قطاع الطریقان و رهزنان دین دور دارند و لمحه و لحظه بے یاد آفریدگار خود
خالی نگزارند و این خزانه را از خذف ریزه حب دنیا نه آلایند دل بحق و تن بخلق بوند
این وقت سخت تاریک و راه باریک است قافلهٔ یاران پاک مشرب بگذشت
و منزل دور و بار گران بزه و عصیان بر سر دزدان خونریز هستی گسار در کمین
باید که ازین دشت هولناک دنیا سبک و به آرام تمام به کاروان سراے مقصود
فرا رسند پا بر اے نهند که نشان پاے خشو ر پاک است و لقمه خورند که رازق
مطلق و خالق بر حق حلال گردانید بر مال و اثقال کسے نظر نه اندازند و اندوخته کسے
بکار خود نه آرند چون دل دانا و دیده بینا و گوش شنوا و فکر رسا دارند زیاده
ازین چه سرایم والسلام از بهار گلزار شادمانی پیوسته مسرت اندوز و خورم باشند

مرقومه سی و یکم ماه اگست بمقام علیگڈه

نامهٔ هیژدهم ۱۸ بنام جناب منشی شیخ اشتفاق احمد صاحب اسٹیشن ماسٹر سلمه الله

ستوده اخلاق بابو منشی اشتفاق احمد صاحب سلمه ربه گلدستهٔ مسرت طراز کیفیتی

ومو انست غالیه شکین بومودت سمات محبت و ملاطفت اعتی نامه نامی یکگاه که دفتر پریشانی
خاطر این روسیاه از رقوم ظلمت اندوه و احزان پاک بود شعشعه ورود افگنده
درون محزون را مالامال خرمی و مسرت ساخت و علم فرحت و خورسندی در سطح
زندگی برافراخت خامه عنبر شمامه گهر ریز این مضمون نسبت که چه باعث است که اکثر مردمان
این زمان با وجود آگهی از علوم متنوعه و فنون متکاثره بروشنی تهذیب اخلاق در
کوشک خصلت و شمع درستی اوصاف و تجدیدی عادات در قصر طبیعت خود ندارند
و از جاده انسانیت و سعادت و هنجار ستودگی شیمه پسندیده فرسنگها دوری باشند
و از دبستان صحبت ایشان کسی را استفاده معتد به بدست نمی‌دهد و بوی خوبی
از گلستان جبلت و خیابان طینت و شان بمشام جان نمی‌رسد و خودشگفتی نفس کشی را
آبروشکنی دانند عزیز من ازین اندیشه رشته تعجب و شگفت و استغراب را دراز
مکن و خار تردد در پای خیال آسمان سپهر عرش پرواز مسکن نیکو انگارند که
تا وقتیکه در کشت زار طبع انسان ترشح از سحاب خجسته طینتی و حسن جبلی نبارد دانه از خرمن
خیر و سعادت فراهم نه آرد در نفس انسانی سه قوت نهاده اند یکی ناطقه آنرا نفس
ملکی هم نامند آن سرچشمه فکر رسا و فهم علیا و مهیج دریافت حقایق نکوئی و فراخی تهذیب
و شایستگی هست دوم قوت غضبیست آنرا نفس سبعی هم گویند و آن مبدا رغیظ و غضب است
سوم قوت شهوانیست آنرا بنفس بهیمی روشناس کرده اند و آن معدن
شهوات و لذات و طالب غذا و شایق بر التذاذ ماکل و مشارب و مناکح است
تا قوت اولی فرمان فرمای در کشور دل و اقلیم دماغ است همه غیره با حلقه
انقیاد و مطاوعت در گردن جان دارند و همگی مکالید خزاین و دفاین بهی و
نیکوسگالی و سعادتمندی و فراخ حوصلگی و بلند پایگی در دست اختیار اند و پیوسته
طائر اندیشه آسمان گرا و همای فکر عرش پیما بهوای دریافت غوامض الهیه
و تحقیق و تدقیق رموز علمیه بال کشاست همیشه و دائما پیش طاق ایوان خاطر ایشان
از انوار راستی و درستی و تجلی صدق و صفا بارقه انداز خوبی و سعادت است

دوبسا از شعر واعظان جلوه که در محراب و منبر میکنند + چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند + باید که پیوسته آئینهٔ دل راسوے آفریدگار عالم دارند تا عکس صور جهان بالا بنگرند واز برنهاد آسمانی و پرست ربانی صحبت ورزند واز مجادله و مکابره ریش جنبانان ولم لا نسلم پردازان به پرهیزند (مراد از تا نوان ربانی) اگر آرزوے جلسه آرائے دل بکشد باید که بخدمت گوشه گیران و خلوت گزینان و شب بیداران و عابدان صاف درون بپیوندد که از دوستی شان هیچ زیان دین و اسلام را نمیرسد و نقصان کسے نیچ دست نه دهد انسب ترین شیوهٔ بهبودگی آنست که علی الدوام حارس و حافظ حصن حصین و دار که همین خاطر شریف خود باشند و این ایوان پاک را از خس و خاشاک هواے دنیوی و مستلذات جسمانی منزه و صاف دارند که این خزینه خزینهٔ الٰهیه است و دفینهٔ لا اله الا الله خزانهٔ دل را از جواهر زواهر کلمهٔ پاک معمور نمایند و از دست برد و یغماے قطاع الطریقان و رهزنان دین دور دارند و لمحه و لحظه بے یاد آفریدگار خود خالی نگزارند و این خزانه را از خذف ریزه حُب دنیا نه آلایند دل بحق و تن بخلق بوند این وقت سخت تاریک و راه باریک است قافلهٔ یاران پاک مشرب بگذشت و منزل دور و بار گران بزه و عصیان بر سر دند و ان خونریز هستی کسار در کمین باید که ازین دشت هولناک و تیاسبک و به آرام تمام به کاروان سراے مقصود فرا رسند یا برائے سنند که نشان پاے و خشنود پاک است و لقمهٔ خورند که رزاق مطلق و خالق برحق جلاله داند بر مال و اتقال کسے نظر نه اندازند و اند وخته کسے بکار خود نه آرند چون دل دانا و دین بینا و گوش شنوا و فکر رسا دارند زیاده ازین چه سرایم والسلام از بهار گلزار شادمانی پیوسته مسرت اندوز و خورم باشند

مرقومهٔ سی و یکم ماه اگست ۱۸۹۳ء بمقام علیگڈهه

نامهٔ سیزدهم بنام جناب منشی شیخ اشفاق احمد صاحب اسٹیشن ماسٹر سلمه الصمد

ستوده اخلاق بابو منشی اشفاق احمد صاحب سلمه به گلدستهٔ مسرت طراز یکجهتی

وموانست غالیه شکین بمودت سمات محبت وملاطفت اعنی نامهٔ نامی پگاه که دفتر پریشان
خاطر این روسیاه از رقوم ظلمت اندوه واحزان پاک بود شعشعه ورود افگنده
درون محزون را مالامال خرمی ومسرت ساخت وعلم فرحت وخورسندی در سطح
زندگی برافراخت خامهٔ عنبر شمامه گهر ریز این مضمونست که چه باعث ست که اکثر مردمان
این زمان با وجود آگهی از علوم متنوعه وفنون متکاثره روشنی تهذیب اخلاق در
کوشک خصلت وشمع درستی اوصاف وسنجیدگی عادات در قصر طبیعت خود ندارند
واز جادهٔ انسانیت وسعادت وهنجار ستودگی شیمه رسیده فرسنگها دورے باشند
واز دبستان صحبت ایشان کسے را استفادهٔ معتد به بدست نمیدهد وبوے خوبی وخوشی
از گلستان جبلت وخیابان طینت وشان بمشام جان نمیرسد وخوشگنی نفس کشی را
آبروشکنی دانند عزیز من ازین اندیشه رشتهٔ تعجب وشگفت واستغراب را در از
مکن وخار تردد در پاے خیال آسمان سپهر عرش پرواز مسکن نیکو انگارند که
تا وقتیکه در کشت زار طبع انسان ترشح از سحاب خجسته طینتی وحسن جبلی نبارد دانهٔ خرمن
خیر وسعادت فراهم نه آرد در نفس انسانی سه قوت نهاده اند یکے ناطقه آنرا نفس
ملکی هم نامند آن سرچشمهٔ فکر رسا وفهم علیا ومنبع دریافت حقایق نکوئی وفراخی تهذیب
وشایستگی ست دوم قوت غضبیست آنرا نفس سبعی هم گویند وآن مبدا رنجش وغضب ست
سوم قوت شهوانی ست آنرا نفس بهیمی روشناس کرده اند وآن معدن
شهوات ولذات وطالب غذا وشایق بر التذاذ ماکل ومشارب وتناکح است
تا قوت اولے فرمان فرماے در کشور دل واقلیم دماغ است همه خیر وبا حلقهٔ
انقیاد ومطاوعت در گردن جان دارند وهمگی بکالید خزاین ودفاین بهی و
نیکو سگالی وسعادتمندی وفراخ حوصلگی وبلند پائگی در دست اختیار اند وبسته
طائر اندیشه آسمان گرا وهماے فکر عرش پیما بهواے دریافت غوامض الهیه
وتحقیق وتدقیق رموز علمیه بال کشا ست همیشه ودائما پیش طاق ایوان خاطر ایشان
از انوار راستی ودرستی وتجلئے صدق وصفا بارقه اند از خوبی وسعادت است

و از خورشید و آتش از ذره تا ماه فیضیاب و از آب شیرین فیضش همه کائنات تر دهان
و سیراب اگر باغوای دیو پُر ریو استیلا و غلبه این خدیو پاک سیرت و فیض و
تصرف این جهاندار گزیده طینت از اقلیم دل و خطه دماغ برخاست همه اشجار خوبی
و بهروزی از گلزار طبع و چمنستان خصلت به تیر هوای نفسانی از هم بکاستی و
گلستان اسلوبی و بوستان خوبی از صرصر خزان بدسگالی و زبون گرائی افسرده
و پژمرده گشت و بنای یزدان جوئی و راست گوئی بر دیوار هوا پرستی در شکست
روح فرمان فرمای مملکت جسم است و دل وزیر او ست اگر وزیر با تدبیر از میکده و اندیشه
و خرد افروزی ساتگین صهبای عقل و هوش خورده و کار سلطنت و مهمات جهانداری
و امورات جهانبانی از رهبری فهم و ذکا به انجام رسانیده همه مملکت او با فروغ و
از خار کذب و دروغ پاک و صاف است جائیکه وزیر ناخداشناس و کور سپاس
جاهل کاهل غافل باطل باشد ملکش ناپایدار تر از حباب و ویران تر از دل عشاق
خانه خراب این خرابی و بربادی صرف از اطاعت نفس اماره و شیطان مکاره است
سنجیدگی فضائل و پسندیدگی شمائل به زنجیر داشتن نفس اماره است تا نفس به قید
اطاعت ست همه امور کونی و الهی مملو بخیر و سعادت ست چون نفس را از حصن حصین
دارک متین انقیاد و فرمان پذیری بگذاشت او سر تکبر و خونخواری از خاور تا باختر
در مملکت شاهی بر افراشت نفس را همچو زندانی دائما در زندان تقوی و اطاعت
شرع و جستجو رباید داشت که اندک بخورد و بپوشد و بخسپد و اگر او را آزاد بگذارد
ماننده شیر آزاد دست که به تقاضای هفت اقلیم هم سیری نیابد نفس را در قید داشتن بهتر
از آزاد گذاشتن تا آئینه طینت و مرات طبیعت از زنگ خبث خیال پاک نباشد صورت
مرغ ادراک به اوج افلاک بلند همتی دیده نشود طینت در انسان همچو تخم است
در کشت زار اگر نیک است بار آور لطف و سعادات کونی و الهی و مذاق بخش کام و زبان
زندگیست و اگر زشت ست غبار تکدر انگیز و ملالت خیز و حسرت انتها و مایه ندامت
و شرمندگی ست عروس این خیال را بجله ضمیر رافت آئین نه نشانند که از بودن علم دولت

وهنر انسان ناهذب و ناروا کیش است بلکه از فقدان تاب گوهر طینت و بیفروغی اختر طبیعت
تابش علم چون آفتاب ست بر هر که مے افتد او را بتابد و برافروزد اگر بر کوه طلق بدرخشد
نورش صفحه این باشد گاه را درخشان تر از نیم روز گرداند و اگر بر سنگ خارا بر تواند
ظهورش روے جهان را تیره تر از روے زنگی و آسوده تر از دل کافر سازد علم و هنر
و زهد تقوے و طاعت و ریاضت نور دل و صفاے باطن و رسائی ذهن و بلندی فکر
و اوج اندیشه را فزاید اما مس را زر کردن کسے نتواند و از نطفه بوم شوم هما پیدا نشود
و سگ از شستن گلاب و چشمه سلسبیل پاک نگردد و زمین شور سنبل و ریحان نه رویاند
همچنان از بدطینت سعادت نه خیزد و از بدگوهر جوهر نیک نه آید شناخت طینت نیک و
جوهر پاک بمکیال اندیشه بلند می گرا برین منوال ست که اگر در دیگ خاطر جوشش غیرت
حصول علم و هنر و گوهر فنون از قعر اندرون نه همین خیزد و از ابشار گرایش او آب خوشگوار
علوم متکونه پیوسته در جوشد پندارند که سایه طینت او پر توجبلت او افضل تر از مهر
پدر ست و چون آتش شوق و آذر ذوق تهذیب اخلاق و ترکیب منزل و سیاست
مدنی در تنور ذاتش مشتعل ست انگارند که آن فرزند مثل سعادت مند است تا
دیر گاه بقار نام از وست و جویند که آسودگی خلائق و جبهه سائی نیاز به فرگاه خالق است
و قتیکه روشنے ترک لذات محسوسات و گذاشتن مذاق حسن زندگی را به ایوان ذات او
دریابند همانندم آنرا ملازم جان نثار انگارند و بدمیکه به تصمیم و استواری بنائے
کاخ وضع نیک و خوهاے ستوده پایندار و وفادار و جلیس اعمال شمارند وقتیکه راه حق
و طریق عقبے پاید بدانند که مرشد کامل و پیرو اصل ست چون سوزش شعله حسد
و سوزش آتش کینه و گرایش هواے نفسانی و خواهش شیطانی از کانون طینت عملی
بوته طبیعت او سر زند او را دزد ایمان ریا و گره بر خدیعت انتما و غارتگر راه نیکو سگالی
و راه زن شارع عام خوشخصالی پندارند و چون رده مرمان را از تحصیل ذخیره
خیر اندیشی و وفاکیشی متمردانه و رندانه بار دارد او را مغوی تر از دیو پر ریو دانند
طینت گزیده همین ست که به آموختن اجناس هر چهار فضائل رهنمون گردد یعنی مهیا

بر دانستن حکمت و شجاعت و عفت و عدالت گردانند حکمت دو نوع است یکے دانستنی و
دیگر کردنی کردار سنجیده و کار پسندیده است و دانستنی آگهی از کنه موجودات و اطلاع
بر رموز کائنات شجاعت آنست که نفس غضبی نفس ناطقه را انقیاد غلامانه نماید و گردن تابی
و بیجا آوری فرقت او بمیان نه آرد و عفت آنست که قوت شهوت مطیع و منقاد نفس ناطقه بود
عدالت آنست که این همه قوت‌ها باهم رشتۀ اتفاق و اتحاد را مربوط و استوار سازند و
قوت ممیزه را امتثال از ته دل ورزند و شعلۀ انحراف و روگردانی در تنور طینت شان افروزند
عزیز من هر طبیعت که ملابس شهوات حسی بود میلش بر رزایل و قبایح و خباثت مستولی باشد
گل تهذیب و فرخنده خوئی در چمنستان ذات انسان نه خندد تا نسیم نیک طینتی و خیر
جوئی و سعادت پسندی بر وی نه ورزد و لعل شایستگی و بهروزی از سنگستان طبیعت بشر
بوجه نه آید تا آفتاب حسن استعداد بر وی نه تابد سنبل نضارت افزاے چشم و دل
در شوره زار نه روید و بر گل خشک غنچۀ تصویر بلبل خوش الحان نشیند دل فریب نه زند
و در ریگستان تشنگی افزا گلستان روح بخش کلفت زمانه نه بالد و از ریگ سوزان
روغن نه بر آید و از دیگ تهی بوے طعام نه خیزد و از شیشۀ خالی صهباے خوش نشه
نه ریزد همچنان از نفس رزیل کردار جمیل آشکارا نه گردد و از طینت بد سجیۀ رضیه
پیدا نه گیرد و گو از دولت علم بهره ور و در همه فضائل افضل تر باشد باید دید که
در زمین شایسته و گزین هر نخلیکه کاشته آید بارآور و خوش لذت و خوشگوار و خوش منظر
میگردد و در ارض خراب و شوره زار هر تخمیکه در خوبی و نکوئی نظیرے نداشته باشد
بهر احتیاطیکه خواهند بکارند و آب از کوثر و چشمه سلسبیل بر وی ریزند و تخلیند عقل کل را
بر وگمارند اما از اثر زشتی ارض ثمرش تلخ تر و زبون تر از خوے بخیل و گزنده و
سوزنده تر از حدت زنجبیل خواهد بود و جانگسار و لذت فرسا و انبساط گسل و
آرام ربا هم خواهد بود هر انسان از خواهشات و لذات محسوسات همچو مار سیاه است هر
خواهش دنیاوی مار گزنده است هر کس که بدام خواهشات نفسانی در افتاد بحقیقت
حیوان است و هر که شیفتۀ جمال عروس هواے نفسانی گشت شیطان است دو و دو خوا

نفسانی نور چشم حقیقت بین را تیره و خیره میگرداند جوش و خروش حسن تنعم و تلذذ بهر ذی هوش
و ارباب ذکا و ادراک را از راه راست دوربینی و خیره سگالی میگرداند پس اهل علم را باید که
کار از چراغ خرد فراگیرد و در آرزوی چمنستان ملبوسات و خواهشات که سراپا سراب است
تدبیر و خواهش دنیا و استیلاء جذبهٔ حرص و آز مردم بیدار اندیشه و ستوده دریافت را کور
و کر و سیه تمیز تر از مسکین خر میسازد اگر طینت نیک هم باشد بر روی تابان دانش
و فرهنگ او پردهٔ دنائت و سفاهت در انداز د و عنان توسن دل در قابو داشتن اگرچه
سنگ تکلیف سخت بر پا زدن است و هوای نفسانی کشتن و خنجر زهرناب بر گلو راندنست
اما کسیکه زمام اشهب دل بدست محکم گرفت و او را رام کرد باندک چیز او را راضی باید کرد
و چون خود گرفتار زنجیر خواهش دل شد از همه تقاضای آمیه سیر نتوان کرد تا آئینهٔ دل
از زنگ بدطینتی و دنائت چنان پاک صاف شود که چون آئینه کدر را از زنگ چهرهٔ شاهد مقصود
خواص علمی و کیفیت علمی دیده نشود و تا آزادی از بند جهل چون مرغ از قفس و
فقیر از هوس روند ظلمت دنائت و کدورت بدطینتی از مشکوی دل بیرون نمیرود
عزیز من مرد خداپرست را اگر کدامی آرزو رو دهد گنجایش منجانب الله است دایما
خواهش درویش دلریش را سلاطین سعادت اندیش با نصرام و اتمام میرسانند
و داوران جهان تعظیم و تکریم خداجویان بنوعی بجا می آرند که خاک درش را کحل الجواهر
بصر میسازند و دولت علوی درجات و ترفع پایه بلند دست نمیدهد تا مرآت خرد را
از زنگ ملوثات خواهشات دنیوی پاک نه سازد کشاورز تا زمین را درست نکند
خرمن منفعت نه اندوزد همین سان تا ارباب علوم نخل نیک طینتی را آبیاری
حسن تهذیب تازگی نه بخشند از ثمر شایستگی و بایستگی بهره بهروزی از علم هم نه آرند
آموختن علوم و فنون امر کسبیست تهذیب و نیک طینتی امر وهبی و جبلیست هیئت طینت
و فطرت بر امور مکاسب غالب و مستولی باشد فطرت و طینت همچو دیگ است چیزیکه
درو موجود باشد همان بر قاشق می آید و خوئی که متمکن و مستحکن بر نگین طینت
و فطرت باشد همان بر لوح ظهور منقش میگردد باید که قوت غضبی و قوت شهوانی را

زیر فرمان نفس ملکی دارند تا داوری این قوت در مملکت دل جاری است همه اسباب
تهذیب اخلاق مهیا است چون نائرهٔ غضب و آتش شهوت در کانون
فطرت و بوتهٔ جبلت ملتهب و مشتعل است همه اجمال و اثقال خرد را نیک بسوزاند
جوهر خرد را پیوسته پاک باید داشت هر که از نعمت خرد بی نصیب است سخت مفلس است
از اینجاست که فیل از فیلبان در هنر و کم نیست چون گوهر خرد ندارد گردن زنجیر فرمان
فیلبان بسته دارد مناسب که همیشه ریاض خرد و هوشمندی را از آسیب صرصر
شهوات دنیوی باز دارند والسلام مرقومه بست و ششم جنوری [illegible]ء

نامهٔ نوزدهم بنام جناب منشی محمد احسان الحق صاحب متخلص باحسن سلامت

ساتگین پیمای یاد یکجهتی و اتحاد و جرعه نوش مینای تلطف و وداد منشی محمد احسان الحق
صاحب سلامت نامهٔ صفوت و صفا گلدستهٔ ریاحین عز و اعتلا بهمایون ساعات و میمون
اوقات رسید شادکام و مالامال مایهٔ ابتسام گردانید نوشته‌اند که داور زمان را
گرفتن خراج از جملهٔ رعایا و برایا که بهین ترین ودیعت و ستوده ترین امانت احکم الحاکمین
اند زیباست یا نازیبا تحصیلش عدالت یا مصلحت یا تخم ریزی در کشت زار مملکت و
جهانبانی ظلم و تعدیست ور وجائم و حرز ایمانم درین باره رای زدن و جام سخن شیرین
مسامعت نوشیدن کار ریخته کاران و سروران جهانگیران و جاه مندان است نه
شیوهٔ هیچ یا فتیله مویان و ژولیده بختان و محتاجان جان جوین و گلیم پوشان خاک نشین
از آنجا که بدا و تهدیا نمیپرسند حسب فهمید تیره و تاریک خود اشهب خامه را بمضمار فکر
تگاپو میدهیم و نقد کاسره و بضاعت کاسد دریافت را پیش صرافیان بازار معانی
و سخن سنجان دکان تاته دانی مینهیم و آن اینست باید دانست که داور وقت بر سر
خلق الله از فر ایزدی و نبالت و ابهت خدا داد فرمان فرمائی میکند و همگی لوازم
نشو دکار و انجاح مقاصد لباس پوشان کسوتخانهٔ بازار تعلق را از دست جاه
و دولت بجای آرد فرسودگان جهان و غنودگان زمانه از تنگنای پاس هراس

بعمارات امن و امان بطرز دلپسند میسر سازند و دست ستم‌کاران را در زنجیر صولت و هیبت
بسته و پاے ظالمان تیز رفتار دشت اعتساف را از تیر قهر جلال بصفت اشتمال خود شکسته
دارد و جوے خونریزی و دریاے فتنه‌انگیزی را از سد خنجر آبدار عدل و داد مسدود
بسازد و چشمهٔ شیرین امن و امان که لذیذتر و شیرین‌تر از آب حیوانست از دست
دریا نوال نظم و نسق بر روے جهان و جهانیان میکشاید پادشاه وقت حافظ
مصحف عزت و آبرو و هر زشت و خوب رواست متاع بزرگی هر بزرگ صورت
بزرگ سیرت را در حراست دارد و قلاع شرافت هر شریف را حفاظت فرماید
و از رهانیدن پنجهٔ ظلم ستیزه جویان و استخلاص تیغ ستم عربده جویان عروس جهان را
بخانهٔ استمالت و طمانیت بآرام تمام متمکن دارد مراسم سیاست فاصله را بتقدیم
رسانیدن کار گیتی خدیوست و در نگاهداشت سیاست فاصله تکمیل جهانداری
و مملکت روائی ست در سلطنتیکه مجمع عقلا و حکما و شرفا و علما باشد چراغ گیتی افروزی
او دایما نورافشان و باغ جهانداری و انام پروری او پیوسته سبز و ریاست
حکماے شیر روے حکمت بالغه و جودت طبع ساطعه امراض جهانبانی و گیتی ستانی را شفا
مستحسن و تدبیر شایسته پسندیده نمایند و آفتاب عالمتاب سلطنت و مملکت را از کسوف حوادث
ظلم و جور و جفا محفوظ دارند بودن علما و حکما و شرفا در اقالیم بمنزلهٔ روح است
در کالبد خاکی ذات ستوده گان یزدان در قلمرو داوران موجب است ترقی ابیت و
و فرخنا کی و جهان بانیکه حکام و رعایا را همچو اصدقا و ملک را مملو از خیر و ارتقا دارد
و عنان نفس را بدست خود و خود را بدست عقل مارنه اندازد او داور داور انست
و تا قیام لیل و نهار بر سر خلق الله ظل گستر و کامران سیاست دوم ناقصه است
و غرض از آن کردن خلق را بحیل استیعاد مقصود بستن مختبط کردن است
و همگی آفرینش را بزیر دامن بندگی داشتن و طوایف انام را که گزیده‌ترین
امانت خدا اند همچو نرگاوان و بندگان پند اشتن مقصود از وضع متعاقب
و ننگو هیدگی است و نیستر کار پادشاه از جوے جز عامه که امن رعلا

ومودت باهمی برایا وعدل وعفاف ولطف ووفا است تقییده ونهان عالم را آبادان داشتن
ومحبوبهٔ مملکت را به نیروی مشاطهٔ تدبیر وبهین سگالی مزین داشتن ونیز محفوظ داشتن
عامهٔ رعایا را از شر در عامه که مراد از تنازع ومخالفت ومباعدت باهمی واضطراب
وعذر وخیانت ودنائت وتمسخر واستهزا وتکبر ورعونت ست وبرافروختن شمع تالف ومواسات
وموالفت وموافقت در بزم جهانداری وکشورکشائی است وپیوند دادن در دلهای مخالفان
از رشتهٔ اتحاد ووداد وبهترین آداب سلطنت است ازینجا باید انگاشت که درسرانجام
وانصرام این مهمات مشکل وامورات دشوار گزار چه قدر ضرورت از کثیر واموال هر چه
گیتی خدیو را ومید به کشور آرا را باید که بهره خدمت گزاری خود از جمیع گردن نهادان
وفرمان گزینان چون نمک آرد گیرد ودر آسودگی وبهبودگی برایا وصفائی شارع عام
وفروغ شمع کاشانهٔ تجارت وکشاورزی وآبادانی رعایا صرف نماید وبازار تجارت
وشادابی زراعت وهرگونه حرفت وپیشه را رونق وشگفتگی روزافزون بخشد وقدرشناسی
ارباب حرفت بجا آرد ولوازم آبروی هر ملل ونحل مربیانه بتقدیم رساند تا که هر
اقاصی وادانی وهر خورد وبزرگ به اطمینان خاطر علوم وفنون گوناگون وپیشهای
بوقلمون رنگارنگ درآموزد وذخیرهٔ آسایش وزنده درونی دراند وزد وازین جهت گرفتن
محصول از ارباب حرفه عین عدل ست ومصلحت وقت هر قدر که خزانهٔ شاهی آبادی
پذیرد همو نقدر رده فرمان گزینان آسوده بال ومرفه حال بوده باشد خزانهٔ شاهی
چشمهٔ آب شیرین برای عوام ست وذخیره گاه انام همه گروه ذیهوش وارباب فطنت را
زیباست که خزانهٔ شاهی را آباد ومعمور دارند تا که پادشاه در ترقی مدارج وافزونی
معارج خلق الله بکوشد وگروه علمان وحکما را از بلادهای بعیده طلبیده جلال درگاه
از نور دانش وفرزانگی ایشان بیفزاید گیتی خدیو در کشت زار سلطنت همچو کشاورز
داناست چون کاشتکار اراضی را از قلبه رانی وآبپاشی وحراست وحفاظت مهیا کرده
تخم ریزی انواع الوان اقسام خوردنی وتنعم کردنی مینماید ونورستگان را که از عهد عدم
سر به بزم شهود نهاده اند همچو اطفال خورش منتظر از شیر آب بپرورد چون ببالد و

مانند سرو قامتان نازک اندام بمیدان بزرگی و برنائی خرامد و ثمرہاے لطیف و
لذیذ آرد ہمانا تمتع وافر برد ہمین سان خدیو کشور پس از طے منازل خرم و احتیاط
و منخرط کردن رشتۂ محبت و اختلاط بمیان قلوب جہانیان محصول حسب اقتضاے وقت و
درگیرد محصول گرفتن در جہانبانی مانند روغن انداختن در چراغ و ہبوب نسیم روح افزا
در باغ است شیوۂ گرامی جہانیان ست کہ بنوعے بازار امن و امان را رونق دہد کہ کاروانان
امصار و تجاران دیار گروہا گروہ بیایند و مسافران و دشت نوردان جوق جوق از
شش جہت بگزرند و سیاحان وارستہ درون و درویشان تقدس مشحون جام مے
و غوش دلی بنوشند و از جاروب تیغ انصاف خس و خاشاک ظلم و اعتساف از راہ فتنہ
و چہرۂ امن و امان از آب خنجر شستہ باشد ہمو دیگئے ملک در آسودگئے ملک ست آسودگیے
ملک را فزودگی و فراوانی محصول و افزودگیے محصول در موجودگی و فراہمیئے حکماے
دانشمند و خردوران ارجمند است فراہمیئے علماء دین پرور و حکماء مسیحا نفس منحصر بر
فراوانیئے خراج ست و دادن خراج بہ بادشاہ مزد خدمت شبا روزی و جانفشانیئے
اوست نہ سرمایۂ ظلم و بدعت و اگر خرمن اعتساف و نکبت اگر داور وقت از رعایا و رعایا
از خراج ما وجب نہ گیرد ہمہ روزہ آفرینش از درد خراج آفات حادثات زمانہ بمیرد و دانی
دریاے خراج باعث سیرابیئے کشت زار جہانست چون موج این دجلہ کمی ورزد
نضارت و بشاشت از صفحۂ باغ جہان برخیزد بادشاہ ہمچو گلہ بانست کہ از چنگ گرگان
دست ظالمان و آفات زمان و صعوبات دوران ہمگی کافۂ انام را نگاہدارد و نقد آرام
و آسایش خود را از صرۂ ذات بیرون انداختہ بانجام مرام انام بجان و دل مصروف
و در ترفیہ رعایا پیوستہ مشغوف اگر خدیو گیہان از خراج نہ گیرد میدان دشوار رہمات
صعبہ را چہ سان در نوردد بہر نہج حصول محصول بادشاہ را لازم و منحتم است پاسبانیئے
این خصائل جمیلہ و شمائل جزیلہ ہم از واجبات ست یعنی بر فرق بنی نوع پدروار
سایہ افگن و رزدانیدہ رنگ محن از آئینۂ خاطر بودن تا ہرکس بدل خویش نسبت آبا
نہ و تعلق معتقدانہ داشتہ باشد و ستانعار اے در انجاح مہمات مالی و ملکی و سیاسی

وحراست کامل دارد وصبر بمقاسات وشداید آسمانی نیز بود وبرکشودن دیدهٔ ازیمال
ومثال ساکن هم شیفته ووالهٔ بود واعوان صالح وخردمند وهان وآزموده کاران
نزد خود داشتن واز دام تملق (خوشامد ۱۲) خوشامدگویان وارستن سجیهٔ رضیه باشد در تبلیغ لوازم
این پسندیده شمایل وانقیاد ورعایت این خصایل گرفتن خراج وبدست آوردن زر
باج جایز شمرده اند دیگر باید دانست که دربار داور داد گر ودیوانخانهٔ پادشاه انصاف گستر
مانند شفاخانهٔ عوام است وآرامگاه انام حکماے دانشمند مزاج شناس وعلماے پاک
باطن تقدس اساس وگروه خردوران جهاندیده وانبوه حقیقت شناسان خدارسیده درآنجا
بمنزلهٔ ادویات دافع امراض خفی وجلی وصحت بخش اوجاع صوری ومعنوی وتریاق مسمومان
جهل وفساد فراهم باشند حکما برهنمونے دانش وفرزانگی چاره پرداز امراض شر وفساد
وهادم بنیاد بغض وعناد اند وهر فاسد المزاج دنائت پیشه را باصلاح آورده مواد خبیث
طینتی از دار الملک اخشیجی چنان برمے آرند که نام کسالت ناراستی وناسپاسی رتق
باقی نمیماند وعلماے پاکدین خس وخاشاک کفر وجهل وغبار ناشایستگی را از جاروب
(نصیحت ۱۲) تذکیر ونصایح از صفحهٔ قلوب (جمیع قلب ۱۲) عالم وعالمیان فرامیروبند که نشان بیدینی وتیره درونی
بعالم خیال دیده نشود ذخیره باج وخراج (محصول ۱۲) گو غذاست مر بقاے حیات مملکت را
چون از غذا روح پیدائی ورزد ونخل زندگی برومندی گیرد تا زمانیکه این روح
پرسر پرول فروغ بخش باشد کار جانداری کالبدی ونظم ونسق اقالیم عنصری بطرز
نیکو انجاح یابد واز انجا چون بدار الخلافه جگر لوای استقرار ورایت استقامت برافرازند بهاندم
تقسیم بهره هاے غذا ووظیفه خورش به هر چهار جانب خواستگاران غذا را فرامیرساند
چون تنظیم وتنسیق این دیار خاکی بنیان آسودگی یافت الویه انتهاض سور دار الامارهٔ
دماغ برافراشت بهمان زمان به تحقیق غوامض وانکشاف دقایق امورات ضیقه وحل
مشکلات کلیه وجزئیه میپرداخت همین سان پادشاه از زر خراج ومتاع باج جنود
نامعدود وسپاه کوه شکوه را براے اجراے کار حفاظت وحراست مهیا دارد
تا که از صولت وهیبت او پاے قطاع الطریقان بریده وسینه گره بران وبدمعاشان

دریده و دست ظالمان ستم سگال بزنجیر دادگرانی لبسته و مبنای مخالفت دشمنان تیره رای
برسنگ یاس و هراس شکسته باشد ازین متاع خراج دارند گیتی هر قدر و به هر اندازه که
بکار خود آرد چون روح حیوانیست که بجسم جسیم ارکان دولت سرایا آرای شادمانی و کامرانی
و هر قدر که به امرا و سرداران ببخشد بمنزله روح طبعی است و چیزیکه به وزرای دانشمند
و حکمای ارجمند کریمانه عطا فرماید بجای روح نفسانیست ازین سبب باج و خراج و دیگر
محصول گرفتن مرجهانداران نصفت کوش را از مهمات و واجبات ست والسلام نگاشته شد
فروری ۱۸۸۰ع راقم عبدالرحمن

نامه بستم ۲۰ یزدان دادگر فریادرس را ستایش بی پایان و نیایش فراوان ست
که چمنستان سینه نیکمردان را از گلهای وفا و وفاق و از ریاحین محبت و اتفاق شگفته و دل کش
کرده و در آغوش دایه بلند پایه قدرت خود کودکان موجودات را مذاق شیر بالید گی بخشیده
و در تنور صدور ایشان آتش مودت و موالات برافروخت و ذخیره مروت و موافقات در رفینه
دلهای نیکو دراند و خت جای سپاس ست که به کاشانه قلوب احباب و بخانه طبایع دوستان
سعادت مآب چراغ یادآوری و مخلص پرسی درخشان می یابم و آفتاب عالمتاب دوستی
و همدمی بر آسمان جهان لمعان و تابان می بینم درین زمان ز هی هنگام فرخی و خجسته
که گلدسته ریاحین مسرت و نشاط آن مخلص والاارتباط اعنی نامی نامه عنبرین شمامه
بدست دارم و سینه همایون پیکر شریف ایشان بر صفحه خیال محبت اشتمال پیش نظر خاطر
درینوقت دیده دل بر چهره آن کان لعل اتحاد و اخلاص است و مرغ جان از قفس اندوه
و احزان بهمه نهج خلاص نامه نامی از زبان حال شیرین مقال گویاست که در باب بار
تقرر یافتن عهده قضا که بمقتضای امر قضا و قدر از مدت مدید در پرده عزل مخفی و
محجوب است کوششی جلیل و جهدی جزیل بر روی کار آورده لباس منت و احسان
پوشانند و سرمایه خورسندی و آسوده دلی بخشند ای سجاده آرای شریعت مصطفوی
و در رنگ فضلای و سادهٔ طریقت مرتضوی نیکو افکارند که از چند سال درین وادی
پر خار اندیشه فرسا تگاپوی بلیغ و عرق ریزی شدید بکار میبرم و فراوان لوازم

جد وجهد بتقدیم رسانیده مژدهٔ جان نواز بگوش مودت نیوش سامی پیر سانم و خاطر مشوش
گرامی را از بندگران اندیشه رستگاری میدهم یعنی بر پست تقرر عهدهٔ قضا ترتیب یافته در انجمن گرامی
بر نماو بندان دانش پژوه براے نظر ثانی و نکته چینی در پیش است و بر حسن و قبح و خوب و زشت
او نظر همه آئین طرازان نیکو نشست امروز فردا بلکه به شام و پگاه آن قانون از بزم برپست نگاران
منظور شده فروغ نفاذے یابد زاویه گرایان کنج خمول امید را به شارستان آرزو
میرسانند مقدمات نکاح و طلاق از حضور قاضیان شریعت پناه طیلسان انفصال
بر دوش خواهند انداخت و قباله نکاح از محکمه قاضی مترتب خواهد شد و فیس رجسٹری
یعنی حق التحریر یک روپیه خواهد بود و اگر کسے زیاده ازین خواهد داد گناہے و جرمے نسبت
و نیز ازین هم شرط ست که قاضی لئیق و آگاه از آئین برپست آسمانی و واقف از رموز
و غوامض چار رسم اصطلاب مسلمانی را این همایون دستار خواهند بخشید و هر که از گلگونه
لیاقت چهرهٔ حال را از زیب و زینت نخواهد داد ذات او آرایش ده سریر قضا نخواهد بود
بالاے برادر بر چار بالش قضا تکیه زدن و مسند این عهده را از نور ذات زینت
و فروغ دادن امر دشوار ست بے راهبر روان تیه ناکامی را بشارستان رشک نعیم
اسلام آوردن و کوچه گردان ضلالت و گمراهی را به شاه راه دین و ایمان بردن
منصب ترازاهن کوفتن ست زیبا آنست که نخستین هنجار خود را پسندیده و برگزین
باید ساخت و به اوامر و نواهی ایزد تعالی باید پرداخت قول و فعل و شعور پاک را آئین
رواروزی باید کرد و گلشن اسلام را از نسیم عنبر شمیم ورع و تقوے بهار ابدی و نضارت
باید داد و خاک کفر و شرک را از راه دین و اسلام دور باید نمود و کاشانه دل را
از نور یاد یزدان بیهتا درخشان باید داشت و در لهو و لعب دنیا که نا استوار تر
از نسج عنکبوت ست خود را نباید انداخت چون رشته را نگینه زهد و تقوے خواهند
فرمود و بها ندهم انفصال خصومات به طرز نیکو از پرده خفا بعالم شهود و خواهد نمود
تا گلزار خاطر داور وقت از ریاحین عدل و انصاف و ازهار تقدس و اکرام
خندان و شگفته نشود و مشام جهانیان و داد جویان از نفحات طیبات داد گستری

معطر و معنبر نخواهد بود بجا آوردنِ لوازم انصاف و دادگستری مشکل‌تر از رموز عشق است
و سخت‌تر از خنجر زدن بر سینهٔ خویش داد و داد خواه دادن کوه گران بر تارک جان نهادن است
قاضی پیشه در مخاصمان واقف کار تا واقف‌تر است از کودک تا تجربه کار را فعالی قاضی وجیز
اول آگاه بودن بر غوامض شرع شریف دتا در شدن بر دقایق احکام دین متین و چند اکثر
جزئیات مسائل و ماهر بودن ماخذ هر عمل است تا از علوم دینی و دنیوی بهره وافر و استعداد
رسا نخواهد داشت انصرام کار قضا به نیکوترین وجه نخواهد کرد قاضیئی تا فهم و قاضی رطلبوق
اصحو که طفلان و کودکانست دوم داشتن لوازم جزئی و کلی سیاست مدن و دریافتن
طریقهٔ نظم و نسق و فرا رسیدن به ماهیت اصول پیچیده سائلان و نزود ربی بر دل به کنه
ما به النزاع و ممتاز ساختن راست را از تیرگی نا راستی از نور شمع علم کونی و الهی و فراز
دادن به براهین صادقه را بر دلائل کاذبه اهل تخاصم و بار نمودن روی صدق و صفا
و دور کردن پرده دروغ و تفتیح از روی کار و برداشتن حجاب غل و غلل از چهره
وجام استرضا نوشانیدن بمتخاصمین سقیم القلب زنیم الرای این همه موقوف است بر دستگاهی
کماهی بر علوم دینی و دنیوی تا از شمعی علم الهی کاشانهٔ دل را نوری و تابشی نخواهد بود
در آئینهٔ حکمت وابست روی عدل و دادگرائی دیدن میسر نشود مر قاضی فرض است
انفصال خصومات به نهجی نماند که در دار القضای آخرت انهاکی و استهلاکی روی دهد
و در فرازین دادرنگاه آورمی و خجالتی نه افزاید دادکده قاضی چشمهٔ صافی ست برای
ملوثان خاک عناد و عداوت و آب خنک است برای تفسیده دهان گرمی جور و بیداد
و کانونیست سوزان و شعله خیز بنا بر آهن روئی و قساوت پیشه که از آهن دلی خود زنگ جهل
نادانی بر آئینهٔ ذات دارند و مقتضیانه مال مردم خوردن خواهند و کاچیال بی پا و دانرا
بزور چرب لسانی خود گواریدن آرزو دارند دادگاه قاضی گلشنیست راحت رسان
که از هبوب نسیم نصفت و معدلتش گرمی خودی و خودنمائی از دماغ جهان و جهانیان بیرون
میگردد و از بوی بساتین ایالت وابست و از نفحات ریاحین معدلت و شوکت مشام
داد طلبان معطر و معنبر میشود محکمه قاضی آفتابیست آسمان شریعت را و مهتابیست برج ...

راه نمودن اسلام و باز داشتن از طریقهٔ نافرجام ردهٔ انام را کار قاضیان است
قاضی را باید که پیوسته تیغ اتباع شریعت را از زنگ هوا پرستی و نفس پژوهی باز دارد و
چهرهٔ دین را از گرد کردار نامشروعه پاک فرمایند و دست ستمگاران ظلم دوست اعتساف اندیش
بزنجیر عدل و انصاف به بندد و خار بیدادی و غبار تعدی از راه اسلام بر دارد و خود را
در آتش طرفداری و شعلهٔ روانکاری احد المتخاصمین نه اندازد دعویان و انصاف طلبان را
بیمار و خود را پزشک تجربه کار پنداشته داد داد بدهد و امراض علاوت مخالفت مخالفان را
از ادویهٔ احکام شرعیه و اشربهٔ و معاجین اوامر محمدیه معالجه نماید و پاس خاطر کسے بیمار غرض
نسازد و پاس حق نگاه دارد و از حد شرع شریف پا بیرون نهد و اشهب تیز رو هوا و هوس را
بمیدان شریعت عنان جهیدن نه دهد هر دم خود را جواب ده دیوان فردا پیش قاضی القضاة
حقیقی پندار دجزا و سزا از روز رستخیز برای العین دارد انفصال خصومات ردهٔ انام را اطاعت الله
و مطاوعت طریقهٔ محمدیه انگارد و مسند قضا بحقیقت مسند پیغمبریست بر سجاده پیغمبر نشسته خلاف پیغمبر را
و خشنود پاک گاہے قدمے جانب دیگر نه نهد چون آن برادر خود زیرک و هوشمند و سعادت شعار
بلند اندیشه پاک فطرت اند همه نشیب و فراز خوب پندارند زیاده ازین چه خون دوات
برزم و جگر خامه بشگافم والسلام نگاشته هفتدهم مارچ ۱۸۹۱ء

نامه بست و یکم بنام عزیزی و شفیقی منشی احسان الحق صاحب سلمه الله تعالی و سلم

بهار گلزار ملاطفت و اتحاد نقاد بازار موالفت و وداد سلامت گلدستهٔ ریاحین مسرت
و انبساط مجموعهٔ بساتین خورمی و نشاط اعنی مکاتبهٔ بهجت انتما که هر حرفش جوئے اعطاف
و الطاف بے پایان بود چون بهار بگلزار و چراغ به کلبهٔ تیره و تار رسید و غنچهٔ خاطر را
از نسیم خوشدلی و فرحت شگفانید و همه و دیعتے که دران مندرج بود بوضوح انجامید
نوشته اند که بسبب افلاس هندوستانیان بنسبت دیگر بلاد و امصار از چه روست
و هر زن و مرد این دیار چرا بے آبروست بر ضمیر انور و خاطر ضیا گستر لامع و ساطع باد
که باعث فلاکت و موجب دنائت این ناحیت بسبب کمی محنت و مزدوری فراهمی مال

وانضباط آسایش ست ونیز قلت مشقت واجرت بباعث گردیدن آب وهوا وانقلاب
فصول دریکسال سه مرتبه است گاہے موسم گرما وگاه هنگام سرماست وبرمانه کثرت بارش
باران گرمیٔ گرما وسردیٔ سرما از افزونی وافراط خود بآب فراخی وآسوده دلی ومحنت را
بسته دارد وآوان بارش پاے ریاضت وتجارت را از راه راست مے لغزاند
اعتدال موسم براے هرگونه حرفت ومحنت چون نسیم است براے چمن ومشعل ضیاست
جهت بهار گلشن دمان هند بباعث انقلاب آب وهوا اهل مزاج سست طبع آسایش گرایش
وضع جویاے آرام وراحت وبنده عیش وفرحت اند وقتیکه میدان جهان از جوش وخروش
گرمی خالی شد وشور وغوغا آمد آمد لشکر موسم دیگر پدید انقلابے جدید وبرهمی تازه در
جمعیت اخلاط همگی خاک نشینان هند روے آرد وهیجانے عظیم وشورش فخیم دریاے
اخشیج بیخیزد وعروس عافیت مانند خروس گریده به گوشه خفا نهان میگردد وسیلاب
امراض وصرصر عوارض زنگار رنگ ارک خاکی انسان را از هرچهار سو رسوخ مے سازد وسیلی
تندرستی واعتدالی را بسنگ علالت وکسالت پاک میشکند وآب تنومندی وتوانائی
از چنگ آسودگی دهست فرو ریزد کمر بربستر انکسار همچو خاکستر آب دیده مائل وهمگی متاع
توے از جیب تن وصر جسم زائل درین کسلمندی وزاری وخواری بسا وقت پایان
رو داند وخفته ایام تندرستی در پرشلی وچاره گری از دست فروافتد به سبب اندکی بون
زمانه حرفت وقلیل شدن آوان ریاضت هندیا تزا وبیدار دولت ومکنت بهم شده رسد
وزاغ فلاکت بباغ ایالت آشیانه میورزد وچراغ دنائت بشبستان واست جان
تابان میگردد وتخالف مشارب وتباعد مذاهب هم عمرانات رفاهیت را سرمایه ویرانی
وپریشانی ست درمرز وبوم اقوام مختلف المشارب ومتباعد المذاهب یک رنگی ویکجهتی
همچو عنقا نابود است ازین سبب تجارت وحرفت باهمی ورابطه موانست وموالفت
فراهمی ویک دلی مفقود گشته براه کلیسا وجماعتی بجانب مسجد ملیاسے پوید گروهے
پیشوایان ونیاگان هند را بزبان خود زمزمه مدح سراید یکے سپیده دم عیسیٰ ادا
درکلیسا بحالت تضرع وخلوص نهانی جوید دیگرے محراب مسجد را از آب اشک به کمال

گریه وزاری میشوید هرکس سوے مشرب خود میکشد خلاف مذهب را بچشم دشمن نگرد ازین مخالفت
ومباینت باهمی گرد افلاس وانکسار بمیدان هندوستان از زمین تا آسمان رسیده و
آفتاب آسودگی وبهبودگی بپردهٔ کسوف آمده در دیاریکه مردمان بر یک مشرب تکاپو دارند
هریکے دیگری را بجوش دینی وحب هم مشربی معاونت ومساعدت بدل بجا آرد
وبرادر مذهبی پندارد بسبب ارتباط هم کیشی واتحاد یک مذهبی کسے را به قعر ناکامی وسخا
فروتنی افتادن نه دهد سرزمین دلنشاط آباد هندوستان افراط گرمی وسردی فراوانی
باران وکثرت آب خلاب دره راه خار باشکن انواع تجارت وصناعت وآموختن علوم و
فنون است همین افراط وتفریط موسم مانع گوارش غذاے مردمان است چون خورش
قلیل وزبون خورده شد در همه لشکر قوے انحطاطی بزرگی بی نیروئی وپست همتی استیلا یافت
وعقول عشره که کارپردازان امور صوری ومعنوی ومهمات دینی ودنیوی اند از جاده راستی
بیجاده شدند وکدامی از حواس پنجگانه از یورش جنود ضعف وسستی اعصابی از کاشانهٔ
دماغ بباغ خورش خرامی پا بیرون نگذارد دهیچ نیرو از نیروهاے نهانی وظاهری کار
مفوضه خود کماحقه بتقدیم نرسانند هر قدر که خورش نخورند دعقول عشره حسب به احتیاج
طاقت افزاید چون این عساکر همایون سپه که زندگی انسان در کنف وحمایت ایشان است
از حدت وشدت سردی وگرمی فصول بقلعهٔ دماغ منزوی وپوشیده شد همه کارها
نظم ونسق اقلیم اجسام روبه تنزل وتکاسل نهاد ازین تساهلی وتکاسلی در پیدا کردن دولت
ونعمت همه قوے ناتوان وقاصر گشتند ودر زندان فروتنی وپریشانی محبوس گردیدند
از تیرگی عقل وفراست وبینائی فهم ودانائی وکیاست لوازم لقدکرسنائی آدم بطرز دلاویز
بتقدیم نرسد ودین دولت وشرافت از خواب بطالت وندامت انشود باشندگان هند
ولیستی گرایان این مرز بوم روزے حسب ضرورت وباندازه انباشتن تنور شکم
وفروغ کردن شعلهٔ جوع ومنطفی نمودن التهاب گرسنگی پیدا میکنند انچه که از زور بازو
بهم رسانند بکانون بطن همه وار درانداز ند ودیگر حوائج بشری وخواهشات ودادی
به انجام دادن وکسوت احترام پوشانیدن نتوانند نیز از نامساعدی آب وهوا ونارسائی

وذکاربه وسعت آباد علم و هنر کام فرسای و راه پیمای دشوار تر از وصل محبوب انکار
وحیوانانه وسباعانه شعلهٔ جوالهٔ شکم را از آب و طعام بهر گونه که دست دهد فرونشانند و هیزم
تنها هرچه بهم رسد در آتش گرسنگی انداخته کام آرزو بر آرند ازین جهت از فراهم کردن طعمه
فروغ بخش کاشانهٔ آبرو و بخت بی مایه اند و بر هندی نژاد مفلس و بی بضاعت تر از گروه
قبیله هویدا است این هم پیداست که چون از جوهر خرد بهرهٔ وافر ندارند اجناس گران
بها را در کشت زار نه کارند آنچه که بکارند همین قدر است که همه در خور د نوش رود و چیزی
پس انداز و ذخیره برای انجام انکاری باقی نبود و نیز اجناسیکه پیدا کنند بیاد الپشیزه
و خرمهره بدست آسودگان فراخ حوصلهٔ دیگر دیار بفروشند گویا زر دهند و خذف برگیرند
باز همان جنس ارزان فروخته خود را بعوض طلا و نقره تسلیم نمایند ازینجا بمیزان اندیشه
باید سنجید که بازرگان و کاروان دیگر دیار خرم و فیل و پنبه و آهن وغیره از زمین هند به اندک
قیمت برند باز او را از سوهان نیروی خرد خداداد خود آب و تاب و زیب و زینت رونق افزا
و دل پسندی و خاطر ربائی دیگر برافزوده به زر کثیر و قیمت گران به بازار هندوستان
فروشند ارباب هند چشمهٔ عقول عشره را در حیز نادانی محدود و مسدود دارند دآبیکه
بند مانده و اجزا انیا بدر از تبخیرات ارضی و تاثیرات سماوی متعفن و بد بو دار و گندیده گردد
موجب فساد آب و هوا و باعث تکوین و ایجاد ماده و بامرگ سرخ گردد همین سان اگر
طائر عقول عشره به قفس دماغ چندی محبوس ماند همچو مرغ در دام است که همگی هوای
پرواز و نیروی طیران از یاد دهد قوای انسانی که آفریننده جوهر آفرینش آفریده است
و هر یکی را کار جدا جدا داده کار عقل آنست که از دیگر قوای فرمان گزین خود کار و خدمت
نیکو بگیرد و انتظام نیروی شان فرماید و سر نفس بهمی را که دشمن قوای برگزیده ارواح
ستوده است از زانوی انهاک بر داشتن ندهد نفس همچو خلابهٔ مر آب صافی را وقتیکه
در آب تر آب نجس و خراب افتاد همگی بر که آب صاف مکدر و خاک آگین است خوبی و
ستودگی آب شستن گرد و غبار و نجاست چون آب خود گنده است بجز گنده کردن
و تیره و سیاه نمودن از و هیچ نتواند شد تا زمانیکه دریای عقول عشره

از لوث نفس و آمیزش غبار بلادت پاک است همه کردارش سنجیده و پسندیده هر صاحب
ادراک است نفس همچو ریگ ساحل است که باندک هوا آب دریا را خراب و مکدر سازد و دریای
قوای انسانی را ازین ریگ خرد فرسا نگاه باید داشت و حفاظت این دریای خداداد
غیر از فراهمی ذخیره علوم و فنون و آموختن حسن معاشرت و معاضدت و بجا آوردن آداب
تمدن و ریاضت و تجارت صورت نه بندد و جنود مسعود نیروی انسانی را از چنگ
آهنی ناخن دشمن او که هوا و هوس و نفس و شیطان است مصئون و محفوظ باید داشت و در نبردگاه
بی خردی پامال نباید کرد که ارکان این لشکر ظفر پیکر انتظام و انتساق اقلیم بدن
و کشور تمدن است و آنها آتش جنگ و جدال و شعله قتل و قتال افروختن شناخت که قوای
صحیح المزاج و روشن از سراج اند میزان بلندی و پستی اندیشه و پیمانه خیالات و خواهش
و گرایش طبع باید فرمود که بکدام سو میلان دارد اگر همت بلند و حوصله فراخ و نیک سگالست
و مائل به تجارت و فلاحت و شیفته جمال جهان آرا حصول علوم و فنون است و آزادی
خداداد او را دوست دارد بیشک صحیح و سالم است او را کدامی مرض لاحق نیست و چون
گرایش طبع مائل به اطاعت و فرمان پذیرفتن و حلقه انقیاد در گردن جان انداختن و
نوکری ورزیدن است لاریب بیمار خرد است و همت پست و حوصله دون دارد
خود را دیهک دانسته در زنجیر فرمان گزینی و انقیاد بستن کار دانه چینیان تیره رای
واژون سگالان است مرغ بی خرد به امید انباشتن شکم در دام بلا سر می افتد
هر انسان که بار فرمان بر دوشش جان کشد فی الحقیقت زاغ پلیدی خوار است انسانیت
گزیده ترین شیوه انسان آنست که به رهنمائی عقل و نور خرد در همه حال دلیر و جری و ذره
جاسپر باشد برادر خود را فراهم آرد تخم ناقصی در مزرعه هستی مکار کار با پروردگار است
خاطر قرین اطمینان دارد پیوسته کار خود بمشوره خرد دور اندیش بگیرد و شمع خرد را
از صرصر توهمات و توزعات نفسانی پاک دارد والسلام مرقومه پانزدهم مارچ سنه [illegible]

نامه بست و دوم (۲۲) بنام منشی اشتفاق احمد صاحب اسٹیشن ماسٹر ریلوی روہیلکھنڈ

نگارین مراسلهٔ مسرت بخش ندوه ربار رسید دل ناتوان را توانائی و دیدهٔ جان را بینائی
بخشید سبب افلاس که بجمهور انام فرا میرسد پرسیده اند که انسان بکدام وجه دلق افلاس
و گلیم فلاکت می پوشد و در آتش فروتنی و بے مایگی میسوزد و از پایهٔ برین بمغاک زرین
چرا افتد عزیز من این امر مفروع بر دو فرع است یکے تقدیری دوم تدبیری کلید باب
تقدیر بدست مقدر است کشود این عقود بیرون از حیطهٔ افهام ما ستمندان است اما
طریقهٔ تدبیری را حسب فهم و ادراک ناقص خود لباس بیان پوشانم و جام گردش
از مسیطهٔ دریافت مے نوشانم و آن این است که باعث فلاکت هر انسان خرچ زیاده
از دخل است اگر حسب آمد صرف بود تاج آبرو و مباهات از تارک حالت فرو نیاید
و پاے استقامت بر ریگ هلاکت نرود و نقره به آهن نرسد اگر در دریاے
ناپیداکنار آمد آب از دیگر دجله ها نباشد و اصراف او پیوسته برجا بود باندک زمانه
بجاے آب خلاب و بجاے خلاب ریگ خشک بر خیزد و آبگاه سرابگاه گردد و آفرینش
انسان همچو معادن و مخازن است بعینه که در معادن اسرار هاے شگونه و رازهاے
شگونه مخفی و پنهان اند که یکے را اندرونه زر آگین است و دیگرے را از نقره
مملواست و بدیگر کانهاے جاے لعل آبدار مانند لخت جان منزوی و در دیگر
انبار آهن مختفیست و جاے سنگهاے قیمتی و جاے از تیرگی انگشت سینه کان سیاه تر
از دل فاجر است همین سان در کان ذات انسان عجائبات گوناگون و غرائب بوقلمون
الٰهیه تعبیه ذات کسے از جوهر علوم و فنون مالامال و کسے از گوهر صفتهاے متنوعه
خوش اقبال و کسے از صهباے ایزد پرستی و آب گلرنگ عبادت و ریاضت مست
و کسے را ساغر آزادی و آزاد باشی در دست کسی لباس ادراک معانی بلند و کسوت تفهیم غوامض
ارجمند در بر دارد و کسے پلاس جهل و نادانی بر سر و آنانکه جویندهٔ گوهر معانی
دانش پژوه اند مصاحبت از پیر خرد و مرشد نیک سگالی دارند و کارے بمشوره
ها دستیِ عقل از جلباب قوه بمنصهٔ فعل نمی آرند و نقشے بر صفحهٔ آب و لوح هوا نکشند
این چنین مردمان بیدار سگالش پیوسته آغاز و منتهاے کار همین بینند و امریکه انجامش

پسندیدهٔ پیر خرد و بی تعب بود اور اکسوت اتمام پوشانند و کاریکه در راه انجاحش
خار فساد و خاشاک باز دارنده و ازار دهنده در نگرند بر آن آستین رو برو افشانند
و از سو راه و رخ التفات و گرایش گردانند و از خیال او محترز و مجتنب باشند موجب
افلاس ناساختن اداے زمانه و زمانیان و ناآگاهی از رموز بریست داور وقت
(قانون تربیت ۱۲)
و عدم توجهی بر اسباب حصول معاشرت حسب اقتضاے دور دوار هم بست کسیکه پابند
زنجیر وضع زمانه است از گرد افلاس و غبار نکبت و فلاکت گاہے چشم دو رنجش مکدر
نه شود و تعصب مذهبی هم کارروائی دنیا را مانع و بارج عظیم است شرایط مذهبی اور انجاح
و فلاح کار دنیاے دنی آمیختن شراب حقیقت و معرفت قدرت ایزدی را بر یگ نوزه کار هی
ریختن است امور دینی را بکار دنیا نباید آمیخت و تیغ خودبینی و خود آرائی نه شاید آمیخت
کار مدرس خرد دور اندیش همین است که متعلم را تعلیم حسب اقتضاے وقت دهد و رمزے
از تقویم پارینه و نکته از سفینهٔ دیرینه نه سراید باید دانست که طرز زمانه و رفتار هنگام
همچو روش شوق و بازار ست اگرچه بازار همه اجناس دنیوی و کار آمدنی را خواستگار
اما بعض اشیاء مطلوبه و ضروری را که بالفعل گزیدهٔ خاص و عام ست زیاده تر خواهان
و جویان ست و بعض را کم و اندک و بعض را کسے به پشیزه هم نه ورزد حالانکه انبارها
افتاده باشند کسے بعوض سفالی هم نه خرد ازینجاست از همه هنرهاے دنیوی هنریکه
پذیرائی زمانه و زمانیان بود باید ورزید و اشیاے کار آمدنی و گره کشا از بازار
وقت باید خرید تا که پاے پویه به حلقهٔ دام افلاس نه درآید و خار دنائت و فلاکت
بدست نه خلد از کمی آمد غبار فروتنی بمیدان زندگی نه خیزد بلکه از صرف فضول این
سم هستی فرسا به گلوے جان میریزد قومے نفاق و حقد و کینه هم افلاس فراست
قومیکه باهم اتفاق دارند و نرد وداد و اتحاد باهمی در بازند و همه کار و بار معاشرت را
با اتفاق یکدیگر انجام دهند از قید افلاس و زندان ناداری رها و وارسته اند
و قومیکه باهم اتفاق و وفاق ندارد و شعلهٔ نفاق و افتراق به کانون دل مشتعل و ملتهب نماید
پیوسته به وادیهٔ ذلت و نکبت سخت خوار و زار است و گاهے از گل آسودگی و بهبودگی

بوے نه شنود و از نخل فراخی ثمر بهروزی نه خورد بلی هنری کاهلی بی تخمی سو خلقی بی ادبی
شوخ چشمی یاوه گوئی هم خرمن آسودگی را آذر گشسپ بدبختی سوخته خاک سیاه سازد
و بچاه تیره جاوید سیه روزی در اندازد ناقدردانی خدیوگیهان دروگرد است
سلطان زمان از هر وجه خلق الله هم چهره سقاهیت و فارغ البالی رعایا را
ملول و غمگین نماید کسیکه روزی از دست مزد خود نخورد داغ ناکامی بدل و رقم
بدنامی در سر جبین کشد اندوه افلاس و ناسپاس را فرامیرسد افلاس زنگیست
که بر تیغ آبدار و جوهر دار که رسد سیاه سازد و از روانی و برانی باز دارد و به هر
آئینه مجلی که نشیند صورت صاف نه نماید زبون تر چیزے از افلاس در جهان جلوه
پیدائی نیافته و کدامی شعله سوزنده تر از تا آغاز روز در کانون آفرینش نیافته افلاس
مرد دانا و اقتش سگال بینش پژوه را از فرش دیبا بر بستر پلاس اندازد و بزندان یاس
و نواخانه هراس مایوسانه نشاند اقسام افلاس بیرون شمار است کسیکه از دولت علم
بهره ندارد و از مجالست علما و حکما نداقی نیابد مفلس علم است کسیکه نقد ادب در کیسه
ذات خود نه اندوزد و چراغ تهذیب و شایستگی در کاشانه طبیعت نه افروزد مفلس ادب است
کسیکه از جاده پاک و راه استوار طاعت و عبادت و پرستش و ریاضت آفریدگار خود
یکسوئی گزیند و گلیم نافرمانی بر دوش آبد کشد و این راه روشن را از پاے
عقیدت و ارادت نه پیماید مفلس دین و ایمان است این چنین مفلسی افتح الاقسام و زشت ترین
انواع ست براه خواهش نفس از رغبت نفسانی رفتن و غریق دریاے محسوسات شدن
و از یاد رب العباد تغافل ورزیدن و در بجا آوردن احکام شفیع المذنبین رحمة للعالمین
تهاون کردن به عمیق خندق افلاس مے اندازد بلکه هیمه دوزخ سازد و بعد از آن
و کان فلاکت در حقیقت نزاع باهمی ست اختلاف قومی مرضیست لاعلاج و دردی
معدوم الشفا است ز آتش اختلاف دودمانهای بلند بخاکستری آمیختند و از بارش
اختلاف نا اتفاقیهاے خفته و مرده پژمرده سبزه خوش منظر بیدار و زنده شوند غبار اختلاف
از گستی و بغض و رعونت بیخرد و گلشن ائتلاف زمطالعت آبیاری نشود با تازگی

وانعقاد رشته پذیرد کاهلی تخم افلاس را بمنزلهٔ آب تازه است جاهل زمین فلاکت را مددگار
وسیلهٔ کند و دست چون کسے خواهد که خار مفلسی بپاے آسودگی نخلد و دست سوال
پیش کسے دراز نگردد باید که حرص را بدل راه ندهد واز کاهلی وبے هنری یکسو باشد
خدا را همیشه یاد دارد و کرم او را حافظ و نگهبان پندارد و سرمایهٔ اعمال صالح که هزار درجه
بهتر از مال دنیاست فراوان فراوان اندوزد و شمع بهروزی و عافیت سگالی برافروزد
تا که هنگام سر برآوردن از شگاف زمین بقدر آزرم از کیسهٔ آبرو بیرون نیفتد و پیش
سلطان رستخیز خجالت و ندامت و ندید مفلس برخاستن از خوابگاه گور بر جان
شیرین است موجب مزید شور و شر در میدان قیامت والسلام مع الاکرام مرقومه

دسمبر ۱۸۸۸ع

نامه بست و سوم بنام حافظ محمد اسحاق سلامت

جبین سعادت از نور سیماهم فی وجوههم من اثر السجود منور و روشن باد درینولا مسموع
که جناب مولوی عبدالرزاق صاحب مرحوم داعی اجل را لبیک گفت و گرامی گوهر جان را بدن جوهر
تسلیم بسپرد از ین حادثهٔ جانکاه کدام دل است که دو پاره نیست و کدام سینه است که
مشبک نیست زمانه اگر از ین ماتم جان گسل و زندگی گداز ردائے ماتمی شب سیاه بر خود
پوشید بجاست و روز از ین واقعه هیبت زا با آتش آفتاب همه عمر بسوزد رواست آسمان
اگر از دیدهٔ اشک شفق گون بگرید چه عجب و اگر چرخ دوار درین ماتم دریده بر خاک بسر
بیند سامان به گردد چه دور آن گوهر تابان بود دریاے عرفان و کرامت و
گنجینهٔ شناور سے بحر محبت و صداقت اخلاق کریمانه و اشفاق بزرگانه داشتند
تا خوبیهاے ذاتی و صفاتی را از صفحهٔ عالم همراه بردند و این بازار ایجاد و تکوین را
چون دکان خسارت رسیده و ایوان آتش زده بے بهجت گذاشتند سبحان الله
چه انیس شب و جلیس جانیهٔ عارفان با ادب بودند شب زیر پردهٔ تاریکی خود در سوز الهی
و استغراق شگفت و دریاے محبت الهی از دریاے دل اخلاص منزل بر آورده
بر رشتهٔ مژه می سفت اگر در یادش شب را سیاه ساز و زیباست و اگر روز در فراقش

بجا

خاک بر سر برافشاند بجاست ذات ستوده صفات آن مرحوم دریاے رحمت بود که رحمت
حقیقی در پیوست بود و عاقبت محمود شان ابر افضال ایزد بیهمال بود که به دریاے مغفرت
جاوید در آمیخت و در فراق پر احتراقش پاره لعل آتش رنگ از کان دل برآورده به بخیه مژه نثار دامن
ولواے آفتاب تابان از دریاے چشم بیرون آورده پیشکش اهل حزن ست اگر چندے
همین آه آتش بار راست این سقف نیلوفری آسمان کبودی هم عنبر خاکستر راست اگر از چشمه چشم
بر اشک نباریدی بر جوب این گنبد گردان از شعله ناله من خاک سیاه شده برافتادی آتش
سایه رحمت بود که از سرم برفت و در گریبان خورشید بیکسی همه عمر سوختن افتاد و پشت و پناه
مکرمت بود که از پیش پشت من جدا شده بخاک آمیخت اکنون کمر جان بر کوه غم باید نهاد و
و پشت جان زانکه از اندوه و احزان باید داد اے چرخ بدکردار این بار الم که بر دوش
زندگی ناتوان من نهادی ندیدی که نیروے برداشتن او در تنم نبود و این
سنگ گران درد و احزان بر سر من بزدی نه اندیشیدی که تاب و توان خوردن این
ضرب بستی گسار در قبه ضعیفم نبود بهمه تن تنور غم و الم گشتم و سراپا کره آتش جهان سوز
گردیدم نفسم تیر جان سوز است و آهم شمشیر جگر گداز کجاست که با فساد و
سموم فنا نخواهد گذاشت و کسے علم بقا جز قادر مطلق در میدان مداوست نخواهد افراشت
بلبل از ناله جانسوز خود داستان فنا همی خواند و گل از زهر ورق خود فرمان خمول و
پژمردگی بیاد همی دهد اکنون مایان آن سلاسل علایق را زیبا است که خود را حباب
بر باد انگارند که بیک دم میشکند و موج آب پندارند که مے خیزد و میرود و چون از ری
مردنست و تلخ آبه مرگ از دست ساقی اجل خوردن و بعوض لباس حیات بدر
ممات پوشیدن و در دیگ ناکامی و حرمان بر آتش اندوه دایمی جوشیدن مناسب
میدانم که همه دم آماده سفر واپسین و هر لحظه پا برکاب ملک بر زمین باشم
شراب مستی افزا هوا و هوس بر یک زهد ریزم و بنده وهی از محفل یاران بیوفا
برخیزم و از دشمن مصعب بر چنگال نفس لعین رستیزم و زیاده ازین خاک بر فرق
عال خود نه بیزم و چندے خاطر اندوه زده را به آب اندرزها و پندهاے تسلی که آن مرحوم

مرا بارها فرموده اند و احسانها و اکرامها درین زمان زندگی برین مشت خاک بیدل داشته‌اند
متوجه گشتم و گرامی گفتار اقدس را آویزهٔ گوش جان نمایم و بران کاربند باشم باشد که
انبار معصیت ما بوسیلهٔ این ذکر خیر گلزار مغفرت گردد و ببین این اندرونی جوش عقیدت
خارستان بزم مندی و سیاه کاری ما رشک گلستان بود شمارهٔ عمر آن مرحوم
گنهگاری ۱۲
قدس سره بنود رسیده بود ماه ربیع الاول ۱۳۹۲ هجری از لخت هستی بمغاک نیستی
گرائیده بگوشهٔ واپسین منزوی گشتند و بساط حیات چند روزه را بچشم زدن
درنوشتند وقتیکه سن بهمه هشت سالگی به آرام تام می خفتم و هیچ بوئی از گلستان
دانش و بینش نشمیده بودم و در دبستان نادانی ابجد بیخردی و نافهمی همی خواندم از سقط الراس
بجهان شهید / تمام ذلمن منتقلت ۱۲
بدانش آن با دهلی همراه خود آوردند و جرگه تعلیم و تربیت درگذاشتند و نیز
بهمه حال و همه آوان در تعلیم و تهذیب ما بذات خاص ستوده صفات بدل مصروف
ماندند و گاهی از جد و جهد تعلیم و تربیت و تهاونی و تکاسلی نه ورزیدند چنانچه در
اندک زمان بسبب کوشش بیکران و سعی بلیغ از رموز مذهبی و غوامض پر مشکلی آگهی بخشیدند
و نیز چندی بمجلس دیگر علمای دیندار و حکمای مسیحا کردار بنظر تکمیل فنون و علوم
گذاشتند تا عرصه پانزده سال نهال تربیت و تعلیم ما را از آبیاری الطاف بزرگانه برومندی
و شادابی بخشیدند و از رموز تصوف و اسرار رهنمائی تارک نیازم را تاج اعزاز و
فرزندی عطا فرمودند و تعلیم مثنوی معنوی به طرز آگاه درونان آفتاب ضمیر هم دادند
در اثنای این تدریس آتش عشق ربانی و جوشش و خروش یاد یزدانی و نائرهٔ
محبت و شور پاک در کانون سینهٔ بی کینهٔ ما چنان نهفته اند که اگر اندکی ازان شورش
و شورش به دریای بیان آرم از تاب جگر گدازش همچو دیگ بر دیگدان بجوش آید
و اگر حرفی ازان در سینهٔ فگار آشکار گویم قلوب دردمندان از گرمی اثرش بسان
آتش جحیم در خروش آید زهی آتش غفلت ربا و آگهی افزا به بوتهٔ سینهٔ ما دمیده‌اند
که هر شعلهٔ آتش شعلهٔ دوزخ را به آب تشویر می اندازد و هر تاب پر التهابش سوز و گداز
را بهر که انفعال می فشاند تا زنده‌ام سوزنده‌ام این نهانی آتشم مرا میسر فرموده‌اند که دل را می

یادگار آفریدگار داشتن خانه را بی چراغ و باغ را بی آب گذاشتن است باید که نقش
سپهر یاد او خالی نه رود و دمی بی عشق ایزد بی همتا و بی جستجوی فرستادۀ او
نگذرد و روزی سپری نشود که جان من آگاه باش سینه کس زناخن ملال خراشش
آب آمرزش جویی بر خاک گناه بپاش شاخ بازی کودکانه را از کار و بیم آفریدگار
و از یاد ضعف پیری یاد افزاه روز جزا به تراشش دل در اشیای فانی میپسند و بر عیش
جوانی مخند و از تهیت آینده و لغای رسنده آگاه و هوشیار باید بود که روز اجل
روح را وزبال را و کرمان جسم نازنین را دشمنان اعمال را بغارت خواهند برد و هنوز
هیچ چیز نخواهند گذاشت اگر توانی و نیکو پنداری چهار چیز را دوست باید داشت بلکه
بر نهاد بهروزی و بر بست رستگاری باید ساخت عفو گناه در غضب کرم بحالت
عسرت پارسائی در عزلت راست گوئی پیش داور داد گر خردمند آنست که ساعتی
مناجات کند با خضوع و خشوع و آه و ناله و خون آلود و هر داغ ترا لاله به فرگاه
داور داوران و ساعتی حساب کند از کردار زشت و سزاوار آفرین و ساعتی به جمع
یاران هم برود که تا همچو آئینه صورت عیوب زشت او روی خوب کرداری را وانمایند
و همه ذمایم نهفته او بموفر گویند ستوده ترین عبادات اقرار عهد و پیمان و نگاه داشتن
حد هر امر یاران و نار و شناسان و صابر بودن بر اشیاء مفقود و راضی شدن
بر امتعه موجود سپری نشود که انسان را زیباست که در پی روزی نمی‌ماند یکرو
و از صاف درونی و جهد برونی کار یزدانی بجا آرد که روزی آفرینی را به کار
پروردگار عالم مقدم ندارد و از آتش جهل و غفلت پیشه خود را باز دارد در این تار سوزان
و کانون شعله افشان نه اندازد چرا که از گرمی جهل و بی علمی حسد و آز و شهوت و غضب
پیدائی گیرد ظاهر است که مردمی علم از کمی روشنی بصارت و فقدان نور نظر به کنه
هر شئ فرا نرسد و اندازه هر کار نگاه نتوان داشت و براه اعتدال گام فرسا نتواند
مراتب افزونی و کاهش و طریق پوشش و خورش و لوازم خواب و بیداری و
مراسم نیکی و بد انکاری به تقدیم نرساند چون طالب زن هنگام جنبیدن رگ شهوت

از خوف شگفتن گل بد نامی نه هراسد بعوض اندک لذت همه عمر شاخ نسب بر زخم نهانی و
جراحت ناگفتنی جنباند و حریص طعام از مرض بدهضمی خوفی و بیمی بدل نه آرد و از برش
ناتم در مخمصه ۱۲
خنجر جان فرسا مرض هیضه سر حیات شیرین را انه دو شش هستی فرو آرد و بیداد بلقمهٔ
حرام و حلال نشناسد و اشیا مفید و مضر را در ترازوی ادراک عرض سنجیده نسنجد
و نه اندیشد که از خورش حرام مواد فاسد ظلمت فزا بهم شود و در نهر عروق خون ناموافق
بسان آب باران در برکه فراهم گردد و موجب تکون مرض دارالاسد و فساد خون بود و
تندرستی را که مانند چشمه جاری است گنده و متعفن سازد هر که اندک فهمی هم دارد به فهمد
که تاج همه دنائت و خباثت بی علمی و غفلت است هوشیار باش هوشیار شب جوانی
باخر آمد و گل صبح پیری نزدیک به خندیدن است روزی سفر مود ندکه سفینه کردار تو
مهیا کن که دریای عمیق آخرت در پیش است و زاد راه بیکران در جیب دل انداز
که سفر دراز هول خیز وحشت انگیز دشت رستخیز خلنده تر از نیش است حمال و اثقال
راسبک کن که عقبه تنگ است و زر کردار را از وسخ و غش پاک کن که ناقد حقیقی بسا بصیر
و زیرک و داناست فرموده اند که دود نادانی اصول تاریکی حزن و ملال و سبب
نکبت و نکال است و سرچشمهٔ دانائی تفسیدگی ریاست مقصود و رجاست چمنستان سینهٔ
عاقل از نیش حرص و غبار هوس و خار حسد پاک است و مرد دانشمند مانند سپاهی
زره پوش است از سلاح جنگ و نبرد بی خوف و بی باک تا دان همچو کژدم پر خوف و
سهمناک دمی به آسایش ایام زندگی بسر برد و دائما در مغاک اندیشه و کوی بیم و
هراس سرنگون افتاده مانند انسان بد وضع و ناهنجار بباعث کردار آبرو فرسا خود مدام
سلاسل با دافراه بپا نهد جاهل به شامت اعمال ذمیمه و روش رکیکه و تهی دست بودن
از سرمایهٔ هنر و فنون زنجیر فرمان برداری و انقیاد به گلو آویزان دارد ملبوسان
و ساده لوحان شب و روز از خداعان و مکاران فریب خورند و ارباب علوم و
اصحاب خرد دائما مسند آرای ایالت و شوکت و جلوه افزای سریر ابهت
و مکنت باشند انسان هنرور از تحسین همانست که به زنجیر اطاعت و فرمانپذیری اسیر نشود

و از روشنیٔ دانش و بینش تخت نشین مملکت بهبودی و بهروزی بود انسان در ایام صبی
غاشیه بردار فرمان مادر و پدر است و در جوانی جفاکش احکام زن و فرزند و در پیری
مبتلای خوف مرگ و بیم دوزخ افسوس که این زمانه زمانی نیست که گلشن آن با آزادی
و خرمی و خورسندی و خوشی و انبساط زندگی چند روزه گزرانند باید که از اختراعات موجودات
انقطاع نماید و بیخ محبت محسوسات از گلستان دل انقلاع سازد دل را به آن هستی که آورا
فنا نیست بیاویزد و صهبای ایزدی پرستش در مینای دل در ریزد و سینهٔ سوسن
گنجینهٔ اسرار الهی و خزینهٔ خواص از نامتناهی ست در و جواهر زواهر خلوص گوناگون و کوکو
آبدار محبت بوقلمون بیرون ز شمار نهاده اند اما طلسم نفس ما صورت افعی سیرت بر دنشانده
تا که هر دنی و کم ظرف شهوت دوست هواپرست از آن گنج مسرت هیچ بهره نبود تا محنت
محبت خدا و خشنود رپاک نه کشد لذت این نعمت نه چشد تا از کلند زهد و ریاضت این طلسم دشوار
شکن را نه شکند نصیبهٔ آسودگی از وی بر دار دکشتن نفس شستن گرد ذهولت و غفلات از چهره
دل کشتن بذر هوا و هوس در مزرعهٔ کردار ریختن ست شراب بیخودی در گل نشمیدن بوی عشق
آفرینندهٔ گل زجبال گل حبل المتین را دست آویز را از کار خباثت بر پشت ای برادر
هر دم این نغمهٔ جان سوز را ورد زبان باید کرد و این ترانه را در تخلیهٔ نیم شب که زلف لیلای
لیل از کمر گذشته باشد باید سرائید الهی کانون سینهٔ ما را از شعلهٔ برق تاب عشق خویش برافروز
و خرمن ماه و من را از آتش محبت و جنون خود بسوز الهی دلی ده وحشت پرست صعوبت انتما
و سینه ده آه آفرین و فغان افزا الهی دلی ده که خون خودی و خودپرستی از تیغ عشق
زهر ناب بریزد و در میدان مجاهده با نفس لعین بستیزد الهی دلی ده تپنده و سوزنده تر
از دل عشاق جانباز چشمی ده و تابنده تر از برق فلک سوز زمین گداز
الهی دلی ده که از ایوان عیش و عشرت رمیده و به خارستان محبت و کوهستان الفت
از پای چشم و پنجهٔ مژه دویده الهی دلی ده که در جوشش عشق و خروش یاد آسودگی
و راحت و باشد و در هامون جنون و دشت عشق غم فزون بیهودگی و عشرت او بود
الهی دلی که از درد جگرگداز عشق خالی باشد در زاویهٔ پهلو جا مده و چشمی که از نور

طپش خلوص توبی بہرہ بود بر بام سر زنہار منہ الٰہی آہ زمین سوز آسمان گداز برق تاب
جگر خراش عطاکن وبخت خیالم را براہ راست وطریق پاک فرگاہ فرازین رہنما کن
در دیکہ منصور دادی مرا ہم بین وشعلیکہ بر قلہ طور افروختی برکوہ دلم ہم برافروز آنگہ
پیغمبر دردیکہ درکانون سینہ بلال رض نہادی ازان دردمرا ہم دردمند فرما شورشیکہ
در دل عطار بخشیدی ازان شورش مارا ہم بخت مند فرما الٰہی آن اضطراب والتہاب
در بوتہ دلم بنہ کہ بے یاد تو آرامے وراحتے نیاید وآن تیغ عشق بر گردن جانم
بزن کہ تخمش تا روز بعث بشر روے اندمال نہ بیند الٰہی زنگ معصیت از جبین جانم
بصیقل مغفرت بزداو از چنگ نہنگ نفس بد آموز نجات فرما گناہے بر صفحہ ایجاد و
تکوین نماندہ کہ نہ کردہ ام وخطاے در دفتر ابداع واختراع نیست کہ یک بار را
ہزار ہزار بار از قوہ بفعل نہ آوردہ ام آتش معصیت ہمہ خرمن سعادات وعبادات را
خاک سیاہ کردہ وشعلہ بزہ کاری وبدکرداری ایوان ریاضت را سوختہ خاکستر
نمودہ موے سپید از بر دیری ورو سیاہ از ظلمت بر ہمندی سرتا پا ہمہ حالت
تباہ از جوش بدی ورندی الٰہی صبح کودکی وطفلی رفت وشب جوانی گذشت و
شام پیری بر سر آمد آمد اجل پیش نظر در عبادت سست و در بدی وزشت کاری
چست کشتیہا زنگ دار پر واز باز ماندہ وطائر سمع آشیانہ بدرود ایوان فنا نہادہ
شتر تیز روے جسمانی واشہب عقول عشرہ تیز روابدانی در عین راہ فرو افتادہ
وسلک دندان ودرستی وخوب صورتی دہان ہمہ از ہم رو گردانیدہ افسوس
روز مرگ پیش است وہوا وہوس روز بروز بیش ندانم انجام چہ شود ودر روز
رستخیز چہ دیدہ آید الٰہی کنون کار ریاست ساچیز توایم ہرچہ خواہی کن اگر در دوزخ
اندازی سزاوارم واگر پیام رزی وازکردار ما درگذری سرفرازی وبندہ نواز
عزیز من سالہاے فراوان ہمچنین ندرنا فرسودہ اند اگر ہمہ را بشمارم بار شتر
گردد مجبور برہمین قدر اکتفا ورزیدہ نویسم کہ بہیچیکہ رو دہد پاے ہمت بر
تیغ صبر وشکیب برنہند وراہ تسلیم ورضا از قدم التقا نہمایند ور وح آن

خلد نشین و جنت گزین را از هدیهٔ فاتحه بوما فیها شاد دارند که کسے محتاج تر از مرده نیست
او تا حشر حاجتمند و آرزومند زندگانست والسلام مرقومه ۱۳ ماه ... سنه ۱۳۰۰ ه

نامهٔ بست و چهارم

این دردنامه ایست از عبد الرحمن سینا مه بخدمت شفیق حال سراپا وفاق حافظ محمد اسحاق سلمه ربه نامهٔ درد افزا حسرت یار کلفت بخش وحشت انتما رسید همچو خزان به گلزار و مانند صرصر به سبزه زار رو شد و با دیگر اثرات نمودار گردید نوشته اند که حکیم الله دیا از اوج هستی فروگرائیده بموج نیستی هم آغوش گردیدند و شاخ سبز زندگی از صدمهٔ سنگ لاخ مرگ ناگهانی مخمول و پژمان گشت و چراغ حیات از هواے اجل زندگی فرسا در فانوس تن خاموش شد و لباس خوش قطع هستی بر بدن اقدس تنگ آمد و صحبت یاران این بزم چند روزه ناگوار شد و کاخ رفاقت را بخاک هلاکت انداخت و شاخ صداقت را از تیر سیاست فنا از هم برید لواے یکسوئی بمیدان مرگ برافراخت این واقعه حسرت انتما سخت جان ربا آمد ذات آن مرحوم بی بهادر بود با همه یگانه و از همه بیگانه بود خلقے که داشت با او سزاوار بود مروتے که بکار سے برد لائق آن کار بود درآمدنش بخاک و خوابیدن بکنج مغاک فی الواقع افتادن است افلاک بر روے خاک رفتن از دنیا این مرحوم معصوم تا سینه راحت و صبر راے خراشد و نخل زیست را از کلند ناشکیبی همی تراشد درین غم مولکنان و سینه کوبان و خاک فشان بودم که خبر وحشت اثر جامه گذاشتن قاضی علی بخش هم رسید این خدنگ دیگر بر زخم پهلوے جان خلید او از دنیا چه گذشتند ما از نشهٔ صهباے حیات درگذشتیم و زنده بدام ممات در افتادیم دنیا سرابگاه مردم فریب است و هر ذی روح به آلام و احزان رنگ برنگ ناشکیب آفرینش انسان چه دشوار و مردن و بخاک آمیختن چه آسان تخمی بزمین مے کاریم و به آب و هوا می‌پروریم و از لطمهٔ صرصر و صدمهٔ سموم مذموم نگاه میداریم و چون پس از جانکاهی فراوان و خونریزے بیکران بارآور شود و سزاوار شگفانیدن گل و رویانیدن ریاحین و دمانیدن بساتین گردد دفعتهٔ هواے مخالف زهب مشیت ایزدی در ...

وبه چشم زدن از پا درآرد و بر روی خاک انداز د و همین نوع پیدایش انسان است
که زمانی کودک است و وقتی بالغ و بروزگاری جوان و بعدی پیر ضعیف است و
روزی بگوشهٔ گور تاریک گوشه گیر و از باز پرس کردار بخت حزین و نحیف است
هستی دنیا از بس پستی گراست هر که شیفتهٔ جمال مردم فریب دنیاست مبتلای رنج و
بلاست گذشتن بزرگان بر خردان فرمان آگهی اجل است و بزرگ اطلاع از پدر رو
گردن فرش زندگی از جانب حضرت عز و جل خردان کی این از مرگ بزرگان و نیاکان
جای شان گیرند نیکو پندارند و بدانش دور بین انکار ندکه ایدون در چشیدن
جام تلخ ممات ماست و بطرفة العین طلبی از گزیده درگاه کبریاست در یاد گذشتگان
گریستن فراوان امید و درازی آرزو بر زیستن است هرگز نباید گریست که زیاده
از چند دم نشاید زیست گل که در گلزار به شب همی خندد و به نیمروز از خار پژمردگی و
سموم افسردگی مخمول بوده از اوج غصون رو به خاک آرد هر که بر بام رفعت
وارایک اوج برسد روزی به آغوش موج فنا بخپید بازگشت انفاس سخت
موجب یاس و هراس است نفسی که رفت گلی از شاخ زندگی و غنچهٔ از شمائل هستی مخمول پژمردگی
گل پژمرده و غنچهٔ افسرده باز نه شگفد و نخلیکه از پا درآید بار دیگر نه روید و زراعت شدا از
و نجار خسارت دیده و سوار از مرکب فتاده و شاه تاج گیتی خدیوی از سر فرو انداخته
باز بجای خود بدشواری و مشکل تمام رسد باید که هر حادثه را رهنمای آگهی و
هادی دور بینی پنداشته مقنعهٔ غفلت از چهرهٔ دل بردارند و بمهمات کار آمدنی
پردازند و از مرگ مردگان و از نهضت بسفر رفتگان گلیم ذهولت و نکبت از دوش
هوش فرو انداخته به تهیهٔ ساز و برگ راه رستخیز مصروف باید بود و باب مداهنت
و رذالت بر خود نباید کشود دنیا چند روز است آخر همان جام مرگ دلسوز اگر هزاران
هزار سال زنده بمانی آخر همان مرگ ناگهانی و تنگاف گور خانهٔ جاودانی هزار نفرین است
به برین زندگانی که به انجامش زنگار رنگ حیرانی و پریشانی است در پایداری این
دار ناپایدار گام فرسودن صحن گلزار بی بهار آخرت را از خاشاک مذلت و خجالت

اندوه درین سست کشتی دلم مند بور بود که خبر وفات جناب امام الاتقیا رئیس الصلحا انیس الفقرا جلیس العلما فخر الحکما مولوی عبد الرزاق صاحب مرحوم بگوش نیاز نیوش ما رسید ازین حادثهٔ هوش فرسا هم آغوش درد قیامت خروش گردید آئینه وار هرسو حیران همی نگرم و تصویر آسا بی حس و حرکت هستم در سفینه که از آتش حرمان و شعلهٔ احزان تفته است خبر مرگ چهار نیاگان بپایه شنیده شد ازین سوانح جانخراش بساط خودی از ایوان هستی در نوردید این آخری واقعهٔ جانگداز رگ جان را بگسلد و ساغر خود شناسی را بسنگ بیهواسی می شکند دل و چشم میگویند تا زندگی در یاد شش باید گریست تا زیانهٔ بعث می لرزاند که هوشیار باش این حرکت نا ملائم چیست موج دریای اضطراب سفینه شکیب را در گرداب بیقراری انداخته و تلاطم بحر جانفگار می کشتی هوش و حواس را در خلاب اضطرار می انداخته شعلهٔ کرب اندرونی میسوزاند ست که سر برسنگ قیشست و توقع بزن و سینه را از ناخن زهر آلود توجه و بیقراری نود و لیکن ناصح عزیز شارع مانع این کار ست که این شیوهٔ نا ملائم موجب برهمی کردگار است این شهسوار میدان تقدس و اتقا آفتاب آسمان کرامت و افادت بود که بکسوف آمد و ماهتاب فلک عبادت و ریاضت بود که به برج خسوف منزوی شد ذات پاکش گلزار پر بهار بود که بخزان جاوید گرائید و چشمهٔ فیض شیرین تر از شیرهٔ جان بود که از زهر مرگ تلخ گردید افسوس هزار افسوس درین بیت الحزن و اندوه کده ما را بی یار و یاور گذاشتند و دریای زندگانی را از گرد حیرانی و پریشانی انباشتند ای دل آگاه باش زیاده ازین تخم غفلت در کشت زار کردار مپاش این عبرت خانه را چار و ناچار گذاشتنی است و لوای نهضت جانب ملک جاوید افراشتنی این تن که عزیز تر از ناز و کرشمهٔ محبوب است طعمهٔ مور و خورش کرمان شدنیست و این بهار دار العیش که می بینی رو بروی از پیش چشم برخاستنی است مغاک گور و خاک لحد جای خوابیدنی و غلطیدنیست آن تاریکی را یاد کن که در آنجا تابش گذر ندارد و آن تنگی که در آنجا انداختند که گنجایش پهلو گردانیدن هم نبود درین سان فرد آفرد جا سپه همدمان و هم بزمان برخاستن

میرود و هرکس نوبت بنوبت رخت هستی خود به سراے خاموشان همین کشد ای دل
چشم عبرت بکشا سوے انجام مهام همین حصن حصین دین و ایمان را از تسلط و تصرف
نفس شیطان نگهدار و کلید لا اله الا الله بدست ارادت آر باب رستگاری و اسباب مغفرت را
همین کلید است هر که این مفتاح الجنت بدست دارد آن بیشک سعید است ای دل صبر کن
زیاده ازین مرنجان از سنگ ناشکیبی شیشهٔ هستی ما به شکست و نضارت گلستان حسن معاشرت
بباد رفت ای دل تو خاک هستی خاک باش سرکشی مکن و سینهٔ آبروے خود را از دشنهٔ
کردار ناستوده مخراش از رقوم **ان الله مع الصابرین** لوح درونه را
مزین فرما و خار ناشکیبی و غبار بے استقلالے در راه راست روان گلزار شریعت و
گلستان طریقت مریز ای دل لخت دل خود را قوت شبا روزی اختیار کن و شهد
و شکر یارا از امنگر و کسے را آزار مده و سر ما زده و دل در دیهٔ قناعت کش و
کحل از شفاخانهٔ صفاهان تمنا مدار این همه محسوسات و ملذذات که مے بینی و مے چشی
همه خواب پریشان و خیال جان فشان است خدا را در همه حال و همه جا و همه وقت
نگران دان و از تو غافل و بیخبر نیست در هر حالت همراه تست اے دل افسوس ست
که تو از آفریدگار خود بیخبر و غافل باشی و در یک فے هولت بر بستر طاعت و عبادت
پاشی دو چشمهٔ چشم تو بخشیده که در کشت طاعت ازو آب بده و دو صدف گوش
اندرز نیوش عطا فرموده که از درے بهار اندرز و نصایح سعادت و محبت الهی
[illegible] او را اندوزد و یک زبان داد و دو گوش که اندک گو بسیار شنو و لب همچو مقراض [illegible]
برائے باز داشتن زبان را از یاوه گوئی و بیهوده سرائی مرحمت کرد که هر وقت
سر زبان را از حرف خلاف شرع بر داشتن ندهد خاک را باید که خاک باشد ورنه
هلاک خواهد شد زیاده ازین چه سمع خراشی و جان تراشے کنم ∴ والسلام مرقوم

۲۶ ماه مارچ [illegible] عیسوی

نامهٔ بست و پنجم ۲۵ - قطعه

قربان شوم به آن دل پر نور با صفا ∴
از خاک پاک دکن پیامم نموده ∴ بنوشت خط پاک به پرسید حال ∴

از راه مهر و لطف غلام نموده‌اند یکسان است چه همایون روزگار راست که دامن دشت پرخار فراموشی از ردیف شد و شام دیجور هولناک شب تار انتظار پر نور یافت آوردی رسید و گل محبت دیرینه یعنی تازه هوش افزا خرد آفرین بمشام جان رسانید اعنی گرامی ملاطفه مسرت شمامه چون هلال عید از افق جیب قاصد خوش پیام نمودار شد نور و نامهٔ عنبر بو را به انبساط تمام و نشاط مالا کلام کشودم رائحهٔ بهشتی افزونتر افزایش یافتم هر حرفش بجاے خود مشک نافه بود که بکاغذ چسپیده و هر نقطش رجل عنبرین فرحت بخش مسرت آگین بود که به لفافه ملفوف گردید نظم کشودم نامه را بویش شمیدم بوحشت بودم و باز آرمیدم نهادم بر سر و برچشم خونبار همه اندوه رفت از سینه یکبار گویا رنگ کلک جواهرسلک بکوشش جان صد ره محبت چنان بدمید که از مدت مدید زبان خامه ما لذت کاغذ نچشیده و انده و اندکه در پرده مانع اوکیست که دستم در دست او بود که از تحریر بسکشید هر چند و یکدل از آتش محبت و اتحاد بجوشید و مرغ جان از کرب فراق پر احتراق خروشید قلم به آهنگ نگارش به امامل ستمکم عین گرفتم و بخواستم که یاد گلرنگ تاریب را از مینای دل در سیمین ساغر قرطاس بریزم اما باز دارنده پنهان یعنی پیکر غیبی باز داشت مجبور گشته‌ام جناب من پیداست و بر دل دقیقه‌رس معنی سنج هویداست که یاد و باشنده کشش درونی و جذب نهانی با بود و مانع نگارش او اخر آن بقعه که تاثیرش بر صفحهٔ عالم شایع و ذایع است شعر زمین لکن در جهان بیوفا همه ملک کان بلا و عناست ایزدان را هزاران هزار سپاس است که جذب درونم ره گذاشت که زیاده ازین دست نظیر نامه آشتین وارند و بیش ازین خود را رنگ ناسے نسیان گزارند از تقریری آن گوهر نایاب بعهدهٔ نیابت اگرچه بر است چند است سپاس از بارگاه آفریدگار رم دیدهٔ دل سوی درگاه تنگری تعالی دارند و همه سرمایه اقبال خویش به داور بے همال سپارند که بزودی تمام بر او جی مناصب مناسب استقلال انتها آنکه در باب انطباع مضمون معلوم طوطی خامه و الا شکر ریز شده بود جناب من ظفریاب جنگ سے سرایند که هنوز مضمون ترتیم شد آمده به علی محمد خان صاحب است و وقتے که نزدم

خواہد رسید کسوت الطباع خواہد پوشید از آیندہ یاد دارند کہ چون نامہ باین سیاہ نامہ برنگارند براے تفنن طبع و آسودگی خاطر تندرستی امین الدین خان و معین الدین خان ہم نگاشتہ باشند کہ تندرستی و عافیت شان موجب شادابی و تازگی نخل زندگی ماست و دلم شیفتۂ جمال جہان آراے صحت و خوشنودی آن صاحبان ست آنہا از دیرباز خامہ فرسا باین سو شدہ اند و تخم یادآوری درزمین نامہ نہ کشتہ ظاہر ست کہ اثر آن بقعہ برحسن اخلاق جبلی شان مستولی شدہ پیوستہ تخت کامرانی از جلوس اقبال و شادمانی جلوہ افروز و فروغ بخش جہان و جہانیان باد

نامہ بست و ششم گوہرِ بے بہا دریاے مودت و اتحاد جوہر عدیم المثال عمان شفقت و وداد زاد محبتکم۔ بعد سلام نیاز التیام کہ راہ ستودہ و خجستہ گزیدۂ انام است واضح رائے محبت پیراے سامی باد **نظم** نامہ آمد چہ جان فزا آمد + جان بہ تن روح را غذا آمد + گر بگویم کہ رحمت حق است + حرز جان گفتنش سزا آمد تعوید صحت بخش مہجوران حرز تندرستی انتما دل خستگان اعنی نگارین نامہ کہ سراپا دریاے الفت و وفاق و ہر لفظش موج حسن اخلاق بود و در ہر موج سطرش بہ صدف حروف لآلی متلالی معانی تازہ کہ شعشۂ خلوصش بہ بازار جان میرسید و انوار ہوش افزایش بہ سلک دل سمے درخشید با وقات ہمایون و آوان سعادت مشحون جلوہ صد خورشید ہیچو نگین بخاتم سینہ نشست و شیشۂ غبار آگین انتظار را بر سنگ استمالت و طمانینت در شکست ہمہ کوائف مندرجہ بوضوح پیوست صریر خامۂ سامی زمزمہ سنج این است کہ گروہ حاجیان آمدنی است دران ردہ متبرکہ آن کس ہم سے آید کہ بجالیش آن مخلص ساموراند از دیدن این خبر دفعتہً تیرہ اشک حسرت و افسوس از دیدۂ دوربین ما فرو ریخت و خاک حرمان بر تارک آرزو بیخت و خار کلفت بہ پاے اندیشہ فلک پیما خلیدن گرفت و ماہے دل در ریگ تشتت و توزع طپیدن گرفت چون ازان ورطۂ تحیر بساحل ہوش آمدیم ہماے فکر تیز جناح و مرغ خیال بلند پرواز ما بر شاخ نخل جود و کرم فیاض حقیقی بہ نشست و اثمار گوناگون و میوہاے

بوقلمون در چمنستان بی خزان دائم الاثمار و ازہار افضال و اعطاف او بہر سو مہیا و موجود
یافت ہزاران ہزار ذی حیات رزق خود خورند و سپاس بی پایان او گزارند و این فقرہ
دلکش از زبان حال سرایند نظم میدہد رزاق مطلق رزق ما + می جہد رنوی ما از ہر گیاہ +
رزق ما ہمراہ ما شام و پگاہ + ایسکنم از کور ہی دل آہ آہ + جان مخلص دین دل آفرینندہ
و بخشندہ گرسنگی و تشنگی دارند کہ ہر کہ جان داد تخستین ورزے او مہیا ساخت
حلال المشکلات قاضی الحاجات رافع الدرجات ذات پاک و تعالے جل شانہ است تکیہ
بر دیوار اکرام ایزد بیچون شاید بر جہات گرم و سرد و پیچ و رنج زمانہ روزگار ہیچو دریا
میرود ما ہمہ بر کشتی رضاے او نشستہ ایم خدا نا خداے کشتی ما ست اکنون چہ ترددو
بیم از امواج جان فرساست ہر کہ مارا در زورق زندگی نشاندہ ہمہ جا حافظ و نگہبان
جان ما ست شعر انسان براے زیستن و خوردن آمدہ + تو غم مخور کہ جان تفکر ہمی دہد
دانا ضیغم خاطر را در چوبستان تقویت و دلیری قوی دارند و نیرو از عضد ہمت و
بازوے مبادرت نہ بازند ہر کہ محنت کرد دولت یافت و ہر کہ بذر در کشت ریخت
خرمن برداشت نقش ان اللہ لا یضیع اجر المحسنین را بر لوح دل ثبت کنندہ
و غبار اضطراب و ناشکیبائی را از صحن خاطر دریا نشاطر بر شحات سحاب توکل فرو نشانند تا شکیبائی
را کہ شیوۂ مردان کو چاپک درون و طریقۂ بوالہوسان بلادت مشحون است بخود راہ ندہند جمعیت
خاطر و استقلال ہمت در ہر حال نگہدارند بچشم عقیدت ببینند کہ مسبب الاسباب حقیقی
از پردۂ غیب چہ اسباب آشکارا فرماید اگر عہدۂ تدریسی بہم رسد او را امداد غیبی تصور بدیدہ
بدیدۂ دل بور تر بند و شب و روز در تکاپو و جستجو باشند کہ سلسلۂ نوکری در سر رشتۂ مالی و ملکی
بزودی بجنبد و مخدرۂ آرزو ہم آغوش ایشان گردد حال مولوی مشتاق احمد
صاحب کہ مے پرسند این ست کہ از عرصۂ یکسال نزد ہمین برادر خود اند و پردۂ حجاب
بر چہرۂ عروس بصر دارند تکو و رشتہ زمانہ ہیچ سے نگرند کو ہر زندگی خود بجیب یاد دست
دیگرے انداختہ اند تا کسے دستگیری نکند گاہے بزمین سے فرسایند برادر کلان
او شان درینولا در موہن پور ضلع ایٹہ بیگر راتند از سوانح زندگی گداز خود چہ نالم

کہ سخت در آفت ام اگر اینے کے گوہم جگر بدہان مے آید و قناعت خود ملو عا د کر ناچیز زند انیان
برندان بسگوریا ئم پگاہ بہ ستا آوردن کوہ را بدندان کندن دشوار تر از تر جوے شیر
آوردن است زیادہ ازین چہ سرائیم کوکب اقبال بپوستہ لمعان وتابان باد

نامہ بست و ہفتم - جناب شیخ صاحب والا شان آفتاب عالمتاب آسمان جود و احسان سلامت گلدستہ سلام نیاز التیام را پیش کش بزم معلے کردہ عرض پرداز است

بیت ازمن چہ دیدہ کہ رنگ بہاں بہ دیدہ ۔۔ از ناخن جفا بدلم خلیدہ ۔ سبحان اللہ چہ فہم وذکا و طبع رسا و اندیشہ ستودہ و فکر بلند و ذہن ارجمند دارند کہ ہوا خواہان دیرینہ را ہمچو اشک حسرت در ریگ فراموشی انداختند ۔ در تخم محبت سابقہ را از جیب خاطر تقدس مظاہر بہ آب نسیان فرو شستند نامہ شاذ خود نگارند و نگاشتہ ہا را ہم پاسخ گرایند یاد دارم کہ پیش ازین ابتہال نامہ عجز انتما مشعر بہ سرقت رفتن کالاے خانہ خود و نیز چیزے استعانت بطور وام براے انجاح کار و بار روزانہ بخدام فلک احتشام نوشتہ بودم جواب صاف مانند آب دریا و خشک تر از آب گوہر آمد این جواب ناصواب حرا پندہا گوناگون واندرزہاے بوقلمون فرمود کہ ہمہ را بدرجان نہادم و پاے تکاپو و حرص آز بدامن ہمیر و شکیب فراکشیدہ دست قناعت و توکل بفرگاہ واہب حقیقی کشادم دست حاجت پیش ابناے زمان کوچک ہمت ازک حوصلہ دراز کردن ساتگین زہر ناست و جام خجالت دیدہ و دانستہ چشیدن است عقل روشن و ادراک بیدار قائد و رہنماے گلشن نیکوئی و سعادت ہست و ہواے نفسانی و لذت شیطانی مرکب تیز رو طرف دشت جرائم و شقاوت وحب نیاز اسے تکبیر و طیلسان انا الاغیری است و فراہمی زر و جواہر افروختن شمع بہ شبستان قناعت خود انکاری و خود سر پیشہ نشہ بادۂ خود بینی و خود آرائے انگشت حجاب بر دیدۂ خرد خوردہ دانسے نہد مرد پشیدہ را کور تر از کژدم سازد و سالک دیار ہوشمندی را باید کہ دانش پژوہ و نیک سگال حمیدہ خصال باشد و آفرینش آفرینندہ را بچشم حقارت و نفرت نہ بیند ذلت بیند متاع دنیا را پائدار تر از سایۂ ابر است

بران تکیه نباید زد و ناستحکم تر از نسج عنکبوت است سوی او رو نشاید کرد نظم تکبر
کند مرد را پایمال همه رنج دارد به رنج و نکال + تکبر کند مرد را کور و کر + نه بیند نه شنود او چو
دیوار و در + تکبر کند مرد را خوار و زار + ز خار تکبر بود دل فگار + نشنیده که گفته اند
آبروی دنیا از مال است و عزت عقبی از ستوده اعمال اندوه دنیا تاریکی دل است
و غم آخرت روشنی دل رسیدن از دوستان و بریدن از مخلصان کاشتن تخم
نفاق و انباشتن چشمهٔ اتفاق است امید که خاطر رنجیده را بگلشن آباد و اتحاد
و سوالفت آرند و ما را بندهٔ آز و نیاز نه پندارند تحریر گرانی افزای ما را که دوش
مزاج وهاج گرامی را رنجانید و کسوت محبت قدیمه را از قامت خاطر والا بکشید
ازین بزه کاری خود پوزش خواهم و جبین عذر بر آستان معلی همی سایم و دستگاه
چو حکیم دلفگار ایزد بی همتا دست بمناجات ام که پیوسته ما را از کار ناکردنی باز دارد و
بمسلک پاک محبت و اخلاص خود فرا نماید نظم خطا و جرائم ببخش ای کریم + تو لی
عاصیان را غفور الرحیم + خدایا نگهدار از فعل بد + ابا واله این نفس اهم زند + تو کردی
مرا هست از خاک و آب + مینداز ما را بچاه عذاب + همه عاصیان را توئی دستگیر +
همه را ز ما را تو هستی خبیر + والسلام

نامهٔ بست و هشتم ۲۸ شیخ صاحب دانا دل فرزانه زبان دانش پژوه بلند شکوه
سلامت از مهمات کونی درگذشته بگزارش مآرب لابدی گنجینهٔ سینه را
از جواهر راز نهانی می پرداز دیر باز کوشش آشناست که آن ثمرهٔ باغ جلادت
و سعادت خیال روزگار داور وقت در سر دارند و در بهم رسانیدن نیرو
بر بست مال تکاپو فراوان و جهد بیکران بکار برند و از ناملائمی گاه و یا نامساعدت
بخت و نایاوری طالع سند گزیدگی و کامل عیاری دست بوس عروس مقصود
نه گردید گل تمنا ناشگفته ماند و از دریای کوشش در آرزو بدست نه افتاد قطعه
روزگار این ستمگر بسیار دل خراش دستوران روح است داور داد فرما
مردمان بقعهٔ خود را نور جبین شایستگی و ستودگی پنداشته بکار گزیدگان هیچ مردم کشم

نگاه دارد و کسان این بلاد را به فروترین پایه بگذارد داوری و سپهبدی به انگلشیان
پاکاری و خدمتگاری به هندیان سپارد انگلشیے را نور عین مردمی و فرزانگی خواهند
هندی یزدان دان و خداپرست را ناسور جان و زخم سینهٔ آبرو دانند هندیان را
بر خطاے اندک سزاے حبس و آویختن بچا تو تجویز فرمایند و انگلشیان را با وجود وقوع
گناه سترگ بیزرداسے علاے شاهانه پوشند نمیگویم که روزگار نکنند فرو ریهر سا
اما هوشیاری و بیدار دلی و آگاه دلی را دائما نصب العین خود باید داشت همگی
همت پیشه اندیشه پاسے تا زمین خود باید انگاشت گاهے شیفتهٔ جمال سخنهاے سخن سازان
کور دردان تیره اندیشه نشوند و فریفتهٔ گفتار چرب طرازان ارباب غرض نباشند
که گفتار ایشان دشمن کرداری باشد هنجار آنها سراپا پرخار و دامن دل را از گرد
پوشتا چالاک ملوث نه سازند جبین طینت را از نور دیانت لمعان و درخشان دارند
و هواے نفسانی را هیچ در راه ندهند زیاده ازین پند دادن بند ملال بر دل نازک
ایشان نهادنست خورشید اقبال و منیر آمانی و امال دائما طالع باد

نامه ۲۹ بست و نهم جناب گردون رکاب سید صاحب والا نسب عالی حسب
سیدی انت حبیبی و طبیب قلبی سلامت دا و ارب بهال را حقایش و دادن فشال را
ستایش است که در بهار آفرینش انسان را از بهترین پیدایش آفرید و لباس تقدس
اساس لقد کرمنا بنی آدم پوشانید تاج مکلل مرصع بجواهر زواهر
لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم بر سرش نهاد و فرمان قضا
جریان علم آدم الاسماء کلها که محتوی بر علوم نهان و آشکار است
در دستش داد بوسیله فخر شور پاک که هزاران هزار رحمت الهی بران باد گرد دیدهٔ
راه و جادهٔ ستوده خود فرا نمود و شیراز شورش ها و به ولطافت گلزار فردوس از فرخ
ایشان را باید که سپاس بیقیاس آفریدگار خود پیوسته ادا نماید و جبین نیاز
بدرگاه کارساز حقیقی فرساید پرستش یکتاے بی همتا را موجب آمرزش پندارد
و صندوق سینه را از خرف هواے نفسانی ولذات جسمانی منزه و پاک داشته

قول حکما را ہادی راه ہدایت وقائد مدارج رفعت گردانند که موافقت با خدا و مخالفت
با نفس پر جفا و با مردمان بخیر و سعادت و با دنیا باندازه ضرورت باید بود و غبار تکبر و نخوت بستان
و خویشتن بینی را به فسحت آبادسینه که گنجینه رحمت یزدانی و خزینه انوار رحمانیست زینهار
راه نهند و آفریدهاے آفریدگار را بدیده حقارت نگریستن انگشت حیف بر چراغ قدرت
آفریننده جهان نهادن است و مرکب تعرض براه مشیت حق راندن نفس اماره حجاب
بر دیده دانش باریک بین مے اندازد و فروترین گدایان را که همچو گوهر در صدف صفا و
مانند جوهر در کان نهان پوشیده و پنهان اند دیدن نه همچو گرد باد ذلیل به بالا رو
و بانگ رمان از علا به ثرے سے آرد و راندیشی خردپژوهان را باید که چون ببینید که در
گلشن خاطر لطیف دریاے جواهر اسرار الٰهی ست غبار خودبینی همی ریزد و خود پندارد
که گرد خیال از صحراے هولناک غرور و تکبر برانگیخته است و مایه کینه و حقد را بدل
نباید نهاد چرا که آفرینش همه انسان از یک جوهر است و بهر صورت برابر چون مشرب
خلقت همه یک چشمه است بیاشفت نباید ورزید چیزے که راه حرمان پیماید او و مایهٔ
مرض مهلک غرور و خودآرائیست علاجش تهذیب اخلاق و افروختن چراغ الفت
و وفاق است فیض کیمیاے خداداد خود را بکار باید آورد که چه چیز است که من از همه
آفرینش آفریدگار برتر ام همان دم خیال فضائل علوم و جزائل حصول فنون پیش
دیده دل خواهد آمد این فراوانی هنرهاے گوناگون و بیکرانی فنون هاے رنگارنگ
از خاک تواضع و فرش تهذیب برداشته بسپهر خودآرائی و خویشتن پنداری می
خواهد برد این چنین فرزانگی و خردپژوه وسے بہ نشان العلم حجاب الاکبر روشناس آست
درین وقت طائر خوش پرواز خاطر را از آهنی قفس این حجاب باید رهانید و لسان
دل را بشکر منعم حقیقی شیرین باید کرد و از روشنی چراغ علم کاخ فراخ جهان را
تابان و درخشان کردن عالی است و شب تاریک جهل و بے علمی را از تابنده ماه
هنرمندی افروختن بیجا است اگر از آبیاری علم نوباوه تهذیب و حسن معاشرت
در حدیقه دل نه روید آن علم چشمه شوراست و چون انبار ری فنون و هنر

نہال تواضع ونخل سعادت درخیابان گوہرآخشیج نہ بالد آن ہمہ سرمایۂ ذلت وکلاسے
خواری است دوستان اینزا ایجان عزیز وسترگ پنداشته درکشو دگرہ مہمات دشخوار
برگزیند وز دوشناسان را دوست دلی انگاشته از تنگناے معرفت بوسعت آباد اتحاد
وصداقت آرند محبت قوام موجودات است وہیچ ذی روح خالی از جوش محبت نیست و
اقسام محبت دو است یکے طبیعی چون محبت مادر به فرزند و دیگر آزادی این چہار پایه دارد
نخستین زود بستن و دیر کشادن دوم دیر بستن و دیر کشادن سوم دیر بستن و زود کشادن
چہارم زود بستن و دیر کشادن ازین ہر چہار ہر یک سه شعبه است یکے لذت دوم نفع
سوم خیر چہارم از ترک این ہرسه که پیدا میشود آن محبت خالص و منزه از ہمه لوث ہاست
دوستانیکه از گرد طمع وآلایش خواہش پاک باشند و شانرا به باطن پاک خود جا دہند
سبب سمع خراشی و دراز نفسی این است که زمانه بیکران بشد که آن آفتاب جہانتاب آسمان
سعادت وجلالت دوستان صادق ومخلصان واثق را از دو کلمہ یاآوری کاسے
نه نواخته اند و کسوت کرم و خلعت نوازش عطا نه ساخته اندیشه ناکم که مبادا غبار
انکسار این خاکسار مانع نور نیر صداقت و رفاقت بوده باشد و سحاب فلاس این
شکست اساس بازدارنده روشنی موالفت ومودت دیرینه شده باشد اگر خود را
دریاے کمال وکان جلال وافضال نگارند ما را سبزۂ ناچیز ساحل آن دریا پندارند
واگر ذات خود را آفتاب سپہر ہنر و اقبال وسعادت دانند ما را ذرۂ کمتاب بر شمارند
واگر ایشان از ریاض روح افزا زندگی بخش گل ورياحين وسنبل وبساتين اند من آن
گلزار را خار بیند وحافظ گلشن الالام امید که پاینده بنده را بندۂ فرگاه گردون پایگاه
خود شمرده بیرون از خاطر عاطر نه اندازند و در مکاتبات دیگران که باستیلای
شوق یاد فرمایند از آینده ازین یاد عام یکسو دارند چراکه در دانشنامه ہاے برگزیدگان
عالم یاد این فرومایه سزاوار نیست نگاشتمہاے گرامی وتصویر سامی که بدوستان
ومخلصان جدید ابلاغ داشته اند دیدم از دریافت نوید عافیت ایشان
متاع خرسندی اندوختم والسلام

نامهٔ منشی اجم والا برادر یجان برابر سلامت بهجت نامهٔ مسرت انتما همچو بهار در گلزار
و نشاط در دماغ و نسیم در باغ و چراغ در ایوان رسید در خرمی و خرسندی برین
درویش و آرایش بخشود و زنگ اندوه از آئینهٔ دل بزدود کارکشای بسته کاران را
ستایش و نیایش بے شمار و بے انتها است که گره از رشتهٔ کار ایشان بناخن
قدرت کاملهٔ خود واکرد و بساط نشاط مشکوی آرزو بگسترد و عهدهٔ جلیلهٔ نام
آن ستوده احتشام مقرر نمود و بوی گل آرزو از باغ تمنا بمشام ایشان
رسانید فرمان فرمان فرمای باسم مبارک مرتب کرد و نشان حکومت و شهامت
و جلالت و ایالت بدست همایون داد شکر این عطیهٔ ایزدی بی همتا از زبان روح و
کام دل بجا آوردم و جبین نیاز بدرگاه قادر بے نیاز نیکو سودم باید که آن دُرِ
دریای جود و کرم سپاس بیقیاس داور بخشندهٔ جاه و جلال بجا آرند یعنی
ماتحتان و فرمان پذیران و گردن نهادان خود را ودیعت سترگ و امانت بزرگ
پنداشته دلی را نیازارند که دل آفریده را آزردن نقش آبرو از صفحهٔ رفعت و
ابهت ستردن ست بانجاح امور خلائق و اصلاح مهمات بندگان خدا از خلوص
طینت بکوشند و در احیای رنجهای مردهٔ مردمان بیچاره دائما ساعی باشند
و خود را از مجالست یاوه گویان و مصاحبت بیهوده سرایان باز دارند و خود را
یکی از بندهٔ آفریدگار عالم انگارند غبار انانیت و خودبینی بر دامن حال نشستن
ندهند و خار رعونت بپای خرد خلیدن ندهند کار متعلقهٔ خود از دست خود سرانجام
بخشند و زمام اشهب اختیار و خودکرداری بدست کارپردازان نسپارند کاریکه
بخوبی نه فهمند زنهار افشا نکنند در حجلهٔ سینه چو اسرار پنهانی نگاه دارند و همه امور
نافهمیده تا بانتهی ادراک بلند بین مشوره نه سازند و در انجمن عام نه اندازند رازهای
ابنای روزگار را پیوسته نگهبان و حافظ باید بود که تا ستار حقیقی نگهدار اسرار
شما باشد و با خلق خدا نرد موافقت و مرافقت باید باخت تا مدام حامی و معاون
آفریدگار عالم ایشان بود همیشه در همه حال خود را مطیع و منقاد فرمان احکم الحاکمین باید شناخت

اوراہر دم بینندۂ اسرار خفی و دانندۂ کردار جلی باید انگاشت صاحب قلم وخوش فکر
وخوش نگار باشند انفاس عزیز راکہ مہمان یک دم اند بہ احترام کماینبغی گزارند کار عقبے
ومواد آخرت مہیا وموجود دارند کہ مبادا بہ بازار رستخیز در اعمال وکردار کمی افتد بزرگ
پیشیکہ پسندیدہ شد نیست ہمین کار روزگار ست کہ میکنند اگر ہنجار دادگراے
از پاے خوش طینتی خواہند بہیچ دم دمک بدہ ہرگونہ ستودگی وشایستگی ہستند ورنہ
کل باسر دستار روستائی بود نیست ازانجا کہ دریاے لیاقت ولیاقت ایشان موج
در موج ست وقافلہ حذاقت وسعادت بیکران و دانش وبینش فوج فوج زیادہ
ازین اشہب نطق را بپایندن بمیدان سمع عالی غبار ملالت انگیختنست آنچہ کہ بعرض والا
رسانیدہ باشد سر جوش عقیدت صادق واتحاد واثق ماست از درازگوئی وفراز
نویسی ہا درگزرند والسلام

نامہ شوق الله وحکیم چراغ افروز ہستی دارین را نیایش وستایش است کہ ہر شام
تیرہ را از لمعۂ مہتاب وہر بیگاہ را از پرتو آفتاب جلوہ گر گردانید وہر عقدۂ لاینحل را
گرہ کشاے آفرید وہر غبار خزان را از ابر بہار تازگی ونضارت بخشید مشکلی نیست
کہ بہ جنبد وآسانی نباشد وبستگی کارے نہ کہ بجاذبیش کامرانی نبود مسافرے نیست
کہ از شام غربت بروز مسرت وعشرت نہ رسد وسیاحے نہ کہ از صحراے ہولناک
تجسس و دریافت بر ملجاے وماواے خود نہ گراید نقد جان بر آستان آن جامع المتفرقین
نثار باد کہ درازے عمر مہاجرت را کوتاہ نمود وچہرۂ امتداد مفارقت را سیاہ فرمود
شب دوری وشام مہجوری را سحر زندگی بخش داد وابواب خرمی وخرسندی
بر غمزدگان مباعدت ومباینت کشاد الحمد للہ کہ مژدۂ زندگی افزا آمد آمد آن
گل گلزار دانش وفرزانگی وآوازۂ رونق افروزی آن دوحۂ خیابان بینش ومردانگی
بگوش این نیازمند خوش رسید وازفراوانی نشاط وافزونی انبساط دل رمیدہ بازآمد
وپشت خمیدۂ بار اندوہ از جوش خرمی راست شد سجدۂ سپاس بدرگاہ ایزد بیچون
از جبین جان گزرانیدم کہ از فضل بیکرانش عروس مقاصد کونین والہی بآغوش آن سراپا

معدن سعادت درآمد وآفتاب تمنای دلی از مشرق عنایت خدای ذو الجلال جلوهٔ
طلوع یافت باید که برین نعمای ناتمامی و اکرام الهی آن کان فتوت و مروت هم
جبه سائی جناب قادر مطلق شوند و سپاس گزار حضرت حق جل و علا باشند و از غبار
خودبینی و خویشتن آرائی دامن حال پاک دارند و چهرهٔ زیبا اخلاق را از غازهٔ مشام افروز
مسرت خوش خوئی شگفته و خندان دارند و انوار علوم و فنون که هنوز به پردهٔ
سینهٔ بی کینهٔ ایشان جلوه افروز اند بار قه اش بر ظلمت نشینان این دیار هم انداز ند
و جهد هی فراوان بکار برند که ابنای روزگار که از دولت علوم گوناگون محروم اند
بهره ور شوند و از تاریکی جهل در روشنی علم و فضل در آیند و نشان تیرگی از رخسار
حال به آب تهذیب نیکو بشویند و چنان راه روند که همه کهه و مهان دریای فضیلت را
امام المدرسین رئیس المحققین پندارند و نور جان و روشنی ایمان شناسند جان
پیوستهٔ خود را از آب خلاب کبر و ریا و حقد و دغا باز دارند چرا که کبر و ریا سالکان
مسالک هدایت را به تنگنای غوایت و رذالت در اندازد و چراغ انسانیت و اهلیت را
از صرصر ظلمهٔ خودبینی بمیراند و تخم دنائت و ضلالت به گلشن آباد خاطر که محیط علوم و فنون
و خزینهٔ اسرار علام الغیوب است همی نشاید هر بی علم و بی هنر را که بنگرند بیمار شدید
و مریض مزید قریب بمرگ انگارند از هرزه درائی و یاوه سرائی ما چین بر جبین نینداز ند
فی الواقع ذات والا هر نیج مستثنی است از یار پند و پند اندرز دوستان یا اخلاص
امادل این نیاز گرا بیتابانه و دیوانه وار بجوشش خلوص همی سراید سعادت ابد
که از جوش عقیدت محبت سرشت مجبور اند السلام

نامهٔ سی و دوم محبت پناها عطوفت دستگاها از دیر باز چشم براه و دیده بر در
بودم و آرزوی دیدن حرز جان و تعویذ آبرو در دل داشتم و دشت انتظار را
به گام تردد می پیمودم ناگاه نسیم لطف جنبش آمد و غنچهٔ تمنا را به شگفتگی آورد و شاخ
امید نضارت تازه یافت یعنی تودد نامهٔ آنقدر انتما جلوهٔ ظهور داد و ابواب انفراح
و انشراح بر روی دلها کشاد و استفسار رفته که موجب همی خلائق خصوصاً

گروه مسلمانان از عالی جناب سید السادات مستغنی الصفات چیست و باعث گران درونی
کدام امر است صاحب من صورت این حقیقت نازک تر از تار معشوق ست چه گویم که بجرأت بیان
نمی گنجد حق گفتن و راه راستی پیمودن خنجر زهر ناب برگلوی خود مالیدن ست ناچار جامی
سالم و ساتگین زهر از دست خویش برنوشم درین زمان زتراکم ابر جهل و بی علمی آتش حقد
و شعلهٔ اعتساف در کانون صدور عوام الناس که کالانعام اند ملتهب و مشتعل ست و
بازار کوته اندیشی و کج بینی آباد و متاع انصاف از خزانهٔ جهان معدوم و هر کس از دولت
سعادت و گوهر خوش سگالی محروم آن کریم النفس پاک درون و روشن سگال را که با ناملائمی
و ناهنجاری یاد آرند از راه جهل و کور خردیست چرا که عالیجناب ملائک آب سید صاحب
حامی اهل ایمان و پشت پناه گروه مسلمانان ست شب و روز در ترقی و ترفیه و تهذیب
مردمان ناهذب و در رهنمائی راه دادگان کج فهم و یران فطرت مصروف و مشغوف
مانند چون مردمان خفته شعر یا غفلت شعار را امراض ناگفتنی و عیوب پنهانی همچو آئینه را
راست فرانمایند و غبار خباثت فطری و دود دنائت طبیعی آشکارا برروی آرند و اندرزهای
دل پسند و پندهای دلاویز و ارجمند می فرمایند از نحوست آن شیرین چشمه
خیر سگالی را سرمایهٔ زبون مآلی از تیره بینی خود پندارند و می سرایند که این همه
نصایح و دلاویز گفتار که میگویند اختراع و نو ایجاد است و سراسر ابداع و
باعث فساد امریکه از هنگام گرامی نیاکان خود کرده آمده ایم او را چرا گذاریم و براه
جدید چه سان پوئیم او شان از جوش محبت قومی و شفقت و عنایت خداداد خود
بار بار فرمایند که ای مسلمانان بیدار دانش چهرهٔ نورانی اسلام را از ظلمت کردار
خویش سیاه مکنید و پردهٔ شریعت محمدیه را از مقراض ناهنجاری و بد شعاری مدرید
خار سینه فگار جهل و نادانی از پای همت بلند نهمت خود بیرون آرید و از سوزش
الماس نکبت اساس بی هنری و بی علمی اقدام برق خرام را مخراشید دریای
پاک شریعت مصطفویه را که پاک تر از چشمهٔ آفتاب و روشن تر از شمع ماهتاب است
از خاک کوته نظری میالائید و چراغ آبرو و مباهات دیرینه را از صرصر زشت کردی

نگشید باغ تقوے وچمن پرہیزگاری را باصفا وسرسبز دارید ابنائے زمان واخوان
دوران از شنودن این نصائح ہوش افروز بینش افزا لباس ہستی خود پرستی بیرون آمده
به پلاس مخالفت ومخاصمت میگرایند وسخنہائے ناگفتنی وافتراہائے ناستوده از
نگارخانۂ طبع تراشیده واز نہانخانۂ ظلمت آباد اندیشه پیدا کرده بفتراک حال آن گروہی
خصال ہمے بندند واز گرد دروغ بیفروغ دامن پاک تقدسش را مکدر وملوث
مے سازند ونیز میفرمایند که اے خردپژوہان دشخوار سگال راه پیغمبران وطریق یزدان
چنانکه ہست راست راست بروید افراط تفریط که موجب برہمی بازار دینی ودنیوی است
بکار نبرند که اسلام چراغ تابان وآفتاب درخشان است از ابر وباد کردار نازیبا
نگاہدارید ناکردنی مکنید وناگفتنی مگوئید دنیائے دنی را بلباس پاک دین مدارید
ودین را مانند دینداران کہنه زمان بکار آرید وخار تعصب ومباینت از پائے
خیال عرش گرا برآرید پیداست که نوع انسان از یک جوہر اند وہمچو دست وپا
شریک راحت ورنج عضو یکه بدرد آید عضو دیگر ہم بنالد اگر نه نالد از جرگه قبیر که
انسانیت وشرافت بیرون است تعصب مذہبی سد شدید انواع نعماے کونی
والہی ست وبی تعصبی موجب آرام انام صوری ومعنوی است اگر عیاذاً بالله خسروان
پاک او تعصب نمودندی وپیشوایان دین اسلام دولی بکار بردندی باغ اسلام
از باد سموم کفر وضلالت مخمول وپژمان گشتی وبار ترقی روز افزون نیاوردی
بچشم دانش نیکو ببینید که دیگر اقوام مانند آفتاب بر چرخ کامرانی وشادمانی چسان
نور افشان اند ونیر دولت واقبال خود چگونه تابان دارند این حسن معاشرت ودولت
مخالطت از بی تعصبی وقومی ہمدردیست کسیکه ہمدرد قوم خود نیست ہمچو خار بے بہا
خوار ورسواست ومانند مار زہردار سرمایۂ رنج وبلاست میفرمایند که بندۂ زر
وشکم پرور مباشید نادار برادران را معین ودستگیر شوید جوہر علم از کان ہمت
بلند ہمت خود برآورده بار سختی جہل ونادانی از دوش افتخار خود فرو اندازید درین
اینچنین اندرزہا را گروه مخاصمان وحاسدان مایۂ غوایت وگمرہی پنداشته بعناد اند

خاک فشان نکوهش و زبونی اند و خار دنائت و عداوت براه مسلمانان میریزند و از فراوانی جهل و کوتاهی دریافت همچو سگان عوعو کنند و مے سرایند که این همه گفتار بشبان و رهبانان ست و این شیوه بیدینان و بے علمان جاے هزاران هزار شکر و سپاس است که از نور اقبالش دیده حاسدان خیره و از غبار رهبرکابان جاه جلالش چهرهٔ بداندیشان تیره پیش آفتاب کمال و افضالش چشم خرد مخالفان شپرآسا در خفا و دل از هیبت شوکت و صولتش در بلا طبع پست فطرتان کوتاه سگال و زمرهٔ طالع واژون اندیشه از ناموری و خوش فهمی و بلند حوصلگی و رزانت راے شان در شور و دین نگون بختان بدمآل از سستان صیت اقبالش کور و نیز آن شهنشاه قافلهٔ مسلمانان میفرمایند که اے جمهور با صفا ایوان عقیدے را از خس و خاشاک ناشایستگی پاک و صاف باید نمود و کاخ آخرت را از قاذورات ناشایستگی منزه و مصفا باید داشت امروز وقت کاشت تخم بهبودی و بهروزیست آنچه بکار آید بکار ید چون وقت از دست خواهد رفت باز پشیمانی و حیرانی و سرگردانی رو خواهد نمود تهذیب اخلاق و درستی نیت و صفاے فطرت و آبادی گلزار سعادت که شیوهٔ مردان اهلیت و انسانیت است حاصل کنید شیفتهٔ جمال چمنستان هوا و هوس که سراسر سراب و دغاست مشوید و بر دامن دل گرد جهالت و لوث خباثت منشینید از بد آئین معاشرت دیگر زہ بعمل آرید که چگونه بآرام و آسائش زمانه زندگی گذرانند و چه سان خسروانه دولت حیات بصرف آرند کار دنیوی و روزی آفرینے به نیکی و شان بجا آرند شما هم آن طرز دلاویز را بعمل آرید و داغ مذلت از جبین حال خود بشوئید آن پندهاے دانش آفرین میرنجند و بر خود مانند مار زهرناک همی پیچید و سخنهاے نازیبا دزدانه و حرامیانه میسرایند آنچه که نسبت شان کلمات ناستوده بزبان مردمان بازاری جاریست همه دروغ بیفروغ است برگفته کوچه گردان و اراجیفان گوش نباید داشت عیب کسے بنهان نباید شنید و جانب کردار مردمان گزین نظر تحقیر نباید دید والسلام

نامهٔ سی و سوم جناب معلے القاب انجم سپهر سواخات تابان کوکب آسمان

موالات سلامت ارزوے خاکبوسی عتبۂ همایون افزون تر از اطلاق والطاف سکت
ازان در گذشت که بنگارش آرب ضروری پرداز دو دو دروی ازکانون سینه بیرون
سازد چند ماه است که گرامی نگاشته المه وصول عبادلی وکرهٔ بعد خبرے انداختند و این فتیلهٔ
گلیم پوش خاکنشین نیاز آگین را از خنجر زهر ناب عتاب برق غضب پر التهاب بتر سانید
و در جوش آتش پندار مرا ارشاد فرمایند که ایدون تو از مسلک انسانیت و راه سعادت
و شرافت بیجاده گشتی و از هنجار خلوص محبت و طریق خاص تفقد و موانست در گذشتی
و باده پیمائے مصطبهٔ بیخودی و خودکامی شدی و شیوهٔ غمازی و سخن سازی ورزیدی
رنجانیدن دل دوستان سهل انگاشتے و خندانیدن از اهر فیه مخلصان با هتزاز
نسیم عنبر شمیم خوش خلقی و بهین سگالی از طبع خود دور داشتے و دیگر کلمات ناملائم
سرائیدنش از ذات آن گزین صفات دور بود نه حواله زبان خامهٔ شکر ریز فرموده
و چون مرغ اندیشهٔ آسمان پرواز عرش گرا بجناب تا شایستگی ریخته و غبار دلی که
در صحراے خاطر دریا مقاطر از عرصهٔ فراز و زمانهٔ دراز فراهم بود برانگیخته اند
اکنون باید شنید و سوے این شوریده مو باید دید خلاصه مختار من که از
آغاز دمیدن نور صبح شعور بود هنوز ره مانست و گل انسانیت که در چمنستان
جبلت و فطرت ما نخل پرداز گلشن آفرینش شگفانیده بدستور خندانست و
از نشئهٔ خودداری و خودآرائی بیهوشی نیم ذره از شعلهٔ جهل و نادانی هیچ دیگ آتش
در جوش نیم غماز و سخن ساز رافتنه پرداز خانه بر انداز انکارم و آزردن دل دوستان
شکستن خانه کعبه شناسم باعث این آزردگی آن گوهر بحر اعتلا و ارتقا زشتی
کردار و دگرگونی اعمال ناستودهٔ ما نیست بلکه آشوب اشکبار و استغفار جبلی ایشان
از پایهٔ نردبان تعلی بخاک برهی و آشفتگی فرو سے آرد و غنچهٔ خاطر و شمائل فهیم
انور از سموم خود بینی و خویشتن انگاری فسرده و پژمرده گردد و چون آن
سر آرائے ترفع و اجلال خود را پیوسته حاشیه بوس حضوری داور اعلے
پابند و ما را در گرداب دوری و مهجوری انباشته و در چاه تاریک مباینت

ومهاجرت افتاده ببیند آن جوشش نشاط حضوری وحاضرباشی وهمکلامی وهم طعامی
وهمدمی وهم بزمی روغن چراغ نخوت ورعونت ایشان گردد واین بلندبینی پستی گرا
صبا آسا گلزار تکبر وخیابان عظمت آرائی را نضارت خوشنما بخشد ونشهٔ شراب متند هم مجلسی
داد دادگر فرمان گزار ایاغ دماغ سامعه را از آب گلرنگ خرد وگیاست وفهم وفراست
تهی میسازد وشیشهٔ مشام را از صهبای هوش وادراک به پرداز جوشش تعلی وخروش
بالاپروازی از شارستان دانش وبینش برآورده بخارستان خودپرستی وکوهستان
بلندبینی وتقبل جوئی سرگردان وخاک افشان گرداند درین فرازاندیشی وبالاانگاری
وخویشتن آرائی هرچه در دل اشرف زعالم استکبار در رسد شراب آسا از مینای زبان
به ساتگین تبیان ریزد وهوای زندگی بخشش تجمل فزا وتحمل ربا انجمن را ورداد گریزدان
شناس که لطافت ونضارت فردوس را از یاد دربایدو نخل جاه وجلال ونهال
عظمت واقبال را سرسبز وریان تر از گلزار جنت الماوی سازد خمار باده فریب دیو
گیهان دیدهٔ اندیشهٔ بلندبین را تیره ساخته حیف دارم که بدی نه کردم به جرگهٔ بدان
درشمردند وزنجیر کدامی زبونی وزشتی نه جنبانیدم به انبوه زشتان ناپاک درون
بپیوندند آرزو دارم که اول تیمارداری وچاره پردازی خردبیمار شد یا خود که
بمرض ترفع وبرتری وخودبینی مبتلاست فرمایند چون این بیمار از بستر کسل برخیزد و
آب شیرین صحت وتندرستی در گلو ریزد وغبار نانیت از پیش صحن ضمیر مهرتنویر از ترشح آب
رزانت رای ومتانت فکر فرونشیند همان دم گناهیکه بینند بلاتامل وبیدرنگ این
سیاه طالع را بپاداش کردار رسانند وبگلو آویزند وبزندان دوام وتوخانهٔ
ابدی نشانند ویا بآتش مشتعله هیمه آسا سوزانند یا جلاوطن فرمایند بهر نهج مالک و
مختارند این همه‌ها که نوشته‌اند وطوق شکایت درگردن جانم افگنده‌اند سراسر
نامناسب ومحض خرمن بهتان عظیم درخزینهٔ خیال اند وخته انبار کرده‌اند شیوهٔ ستودگی
آنست که گلشن آبا وضمیر ماه نظیر را از صرصر هوا وهوس وسموم گفتار ناملائم سفها و
اراجیف واندیشه‌های زبون وخفیف المامصئون ومحفوظ دارند گاه گاه از گلستان

تازه بهار ملازمت شب زنده داران آفتاب درون و از صحبت پزشکان مسیحا نشان
تقدس اساس بیدار خرد خداشناس همایون شمیم گل بهروزی و بوی دانش افروز
بدامن خاطر دریا مقاطر و مشام جان بطرز اسلوب در اندوزند و لوح سینه را از نقوش
کینه پاک دارند و بر کمترین بندگان آفریدگار عالم چشم حقارت و مذلت نه کشایند از
دیده دل نیکو به بینند که دولت عزت و عظمت و خاک غربت و کربت از جانب داد
داوران است هر که را خواهد که از حضیض نکبت و دنائت بر داشته بر سریر رفعت و جلالت
به نشاند و هر که را خواهد از اورنگ بهجت و اجلال و اوج عظمت اقبال بخاک نکال و
اضمحلال و بر سنگ ادبار بیارد باغ دنیا را فردوس برین و بهشت لطافت و نظافت
آگین پنداشتن غبار دنائت و خباثت به صحرای ارادت بر داشتن است این دار
ناپایدار را از تیرگی رای جهان بین رشک جنت و سرمایه نعمت جاوید انگاشتن
خار جهالت و سفاهت به پای عقیدت خلانیدن است ای والاجاه انجم دستگاه
این آرایش دنیای ناپائدار و همه کاروبار و طمطراق سفسطه و شعبده بازی است
و انجامش همه خواری و جانگدازی سوی گورستان بنگر که روزی ابنای گردون
و غبار شدنی و کاسه سر که اکنون دیهیم مفاخرت و اکلیل مکابرت بر و جلوه فروز است
در لگد کوب پای ره نوردان بازار غفلت گو آسا غلطیدنی و این خیمه استخوانی
و کاخ جسمانی مانند گردباد به هوا پریدنیست و گریبان بقا از مقراض فنا بریدنی باز
خوابگاه واپسین را به دیده عبرت به بین که همه گردن افرازان و جاهمندان و مسند آرایان
(مراد از گور ۱۲)
و تاجداران و باجگزاران کجا شدند نمی شناسیم که این توده خاک تاجدار است
یا باجگزار یا ز سوی گورستان طایر نظر بلند پرواز برار و ان کن و از چشم خوف
و انجام انکاری به بین که از ابوالبشر تا آبا و اجداد و همه رده گرامی نیاکان ما و شما چه
شدند همه بخلوتکده واپسین و گوشه آخرین منزوی و معتکف جاوید گشتند باز سوی
گورستان عنان اشهب توجه را فرو هل که فغفور و قیصر از بالای زمین بخاک لحد
چه سان خزیدند نمی انگارم که خاک قیصر و غبار فغفور را باد کجا برد و غبار علمای ربانی

وصلحاء یزدانی و امرا نامدار و فقرا شب بیدار کجاست آیا بکار کوزه گران و خشت پزان
رفت و یا بر آسمانه کدامی کناس فرو کوفته شد و یا در کاره سازی صرف شد این
باغ بهشت نما سراب آسا دام تزویر است شیفتگی رپو گلشن اسیری به آهنی زنجیر است هر موجودات
از جام زبان خود صهبای کل من علیها فان یزد و هر مخلوقات از دفتر احوال خود فرمان اذا جاء
اجلهم خواند افسوس ما همه با د نشهٔ غفلت مخمور و فرشتهٔ اجل برای صید کردن مرغ هستی
ما بپور ما درین طلسم آباد چند روزه به تماشای گل و سنبل غافل و قابض الارواح پویان
سوی ما عاجل ای دوست واثق الوداد صادق الاتحاد اگر نگریستن گورستان که آخرین
ملجای ما و شماست ارک ضمیر فلک تصمیم راهی جنباند بر باغ شگفته و خندان تیر نظر می‌اندازد
بنگر که هر سبزهٔ روئیده و هر دوحهٔ بالیده چه سان داستان فنا یاد میدهاند و
چگونه آیات نیستی را از مصحف حادثات همی خواند گل از صدمهٔ باد سموم فنا گریبان چاک است
و نرگس از لطمهٔ خزان سخت غمناک سرو و شمشاد از هول بخار اجل حیران به یک پا ایستاده
و عندلیب خوش الحان و قمری مرثیه خوان بنیاد فغان سینه خراش رسیدگان نهاده سوسن
ازین ماتم وحشت زا کبودی تن لاله خونین پیاله ازین غم و الم سراپا درد و صحن آسمان ز
هیبت فنا اشکباران ریخته و زمین از بیم و سهم و تکون الجبال کالعهن المنفوش خاک حسرت
بر سر بیخته خنجر تیز دم اذا الشمس کورت عروة الوثقای امید حیات جهانیان را بگسیخت و
سنگلاخ اذا السماء انفطرت شراب هستی را از شیشهٔ رجا بر ریگ یاس و هراس بریخت
آب در دریا بچه اضطراب میرود و نسیم چون دم عاشق از خوف نیستی چگونه هر سو سر زند
درین مهد خاکی آسودن و دماغ ملکی داشتن و از قهر هلاکی بی باکی ورزیدن از آئین خرد
و دانش و ادراک فرزانه دور است و همچو ما خاک نشینان ژولیده جان و خونابه نوشان
تفته جگران همه تن حسرت و حرمان را از دیدهٔ پندار دیدن بهمه او نه مایهٔ ترفع و غرور است
امیدوارم که براه اخلاق و تهذیب خداداد بر حال زار ما چشم انصاف بگشایند
و تیغ ظلم و خنجر اعتساف برین بی گناه نه کشند و آئینهٔ درون را از زنگ پندار
و خودبینی صاف آرند و در محراب شایستگی و فقرا نوازی اعتکاف ورزند شیفتهٔ جمال

عروس جلال ظاهری نه شوند بلکه فریفتهٔ حسن با اقبال چهرهٔ معنی باشند پرداز اگوناگون سیاه
است که این سیاه نامه اگرچه موبمو گرفتار زنجیر خباثت و گناه است و ذره ذره بود ما در دشت
ذلت و خواری رسوا و تباه است اما مرتکب جرائم اندیشیده و آفریدهٔ طبع آن خداوند
پندار زینهار نیستم و صید معصیت که بفتراک این دل صد چاک بسته اند بهر صورت از آن
لوث دامن حالم نفره و مبرا است سور خیالی و زبون سگالی که زین مدبر تیره رو بخیال ایشان
جاگزین است و همه دُرد بادهٔ طبیعت و فطرت آن فرمان فرمای اقلیم خودپسندی
و خودبینی است عطوفت پناها مرغ دل اسیر دام زلف صد پیچ این طفل [illegible] زمانه وزه نه
پیچید و دل آویزی زمانه را دشمن جان ستان شناسند زمام نفس اماره بدست
حزم دارند همه محسوسات را طلسم آسابی وجود پندارند دنیا خانهٔ فی سرگشت است
اگرچه بظاهر خوشنماتر از باغ بهشت است اما به وزیدن هوای حوادث شکسته تر
از دل عاشق بود و ناپایدارتر از ابر است که به جنبش بادی تند از جا بلغزد باید
که از آینهٔ خطی خامهٔ مشکین شمامه را بمیدان سخن فهمیده و سنجیده پوی دهند جائیکه راه
دم زدن نباشد گفتگوی دراز چه گنجایش دارد امید که مضمون این عریضه
نیاز انتما را صدای گنبدی انگارند که هرچه گوینده و نواکننده گوید همان شنوند
کلماتیکه از نوک قلم مارشحه تافت محرک آن نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامیست نه اختراع و
ایجاد او از جانب ما تقصیر معاف دل ما صاف آفتاب بهت و کامرانی دائما نور
افشان باد مرقومه دوازدهم ماه اگست ۱۸۹۱ع

نامهٔ سی و چهارم بخدمت حافظ محمد اسحاق صاحب سلامت داور جهاندار

آشکارا پرتو خورشید مهر روان افزا ایشان را پاینده پر فروغ و درخشان
دارا د نامهٔ گیاست افزا فراست آگین چون نامهٔ فراز آباد رسید این خونبابه نوش
سیکدهٔ جنون و سودا را به تابستان خرمی و شگفته دلی رسانید از دامن نگارین نامه
زندگی بخش اندوه زدا گلهای نگارنگ حسن و لطف فروچیدم و درون
تاریک رای مرغ خرسندی و انبساط بخشیدم از فراوانی خوشدلی او را بر دیدهٔ جان

نهادم حال این ژولیده موی خسته پیکر گسسته هستی شکسته پا میجویند و بدل خواستگار اند
که این صحرا نورد ویرانه گرا دارستگی و آزادی را به شارستان تاهل آرند و طیلسان آزاد
فولی و خوش باشی از دوش این درویش دردنوش فرو گیرند و براو رنگ رنگ نیرنگ شورش
انگیز آبادانی نشانند و سیاه گلیم تنهائی را به آتش توکل و تجرد سوز زن پرستی و فرزند
جوئی بسوزانند دلنواز آبرو بخشا جهدیکه درین باره بجا آرند و جهد سعی و کوشش که
بعروة الوثقاے گرم جوشی و اتحاد دلی همی چینانند همه بیکار و بیجا است چرا که باغ
عمرم از کهنگی و دیرینه سالی نزدیک بخزان رسید و غنچه خوشی و خرمی از وزیدن
هواے گرم سموم پیری و ناتوانی به افسردگی و پژمردگی گرائید شیشه تمنا و میناے
آرزو از آب سرخ این چنین هوس هاے غفلت افزا خردربا بالکلیه خالی است
دارک زندگی از رسیدن سیلاب دراز عمری درپاے مالی و از بیکرانے
اندوه و فراوانی درد و رنج همه تن بلالی است گلزار هستی ما سراسر وهمی خیالی
و شراب نبرو از خم کالبدی ریخته و رشته توانائی از کار دکسل و نقاهت روز افزون
از هم گسیخته از باریدن ابر خزان ایوان آخشیجی نمدیده است و از بار گران
غمهاے گوناگون و همهای بوقلمون پوار زندگی خمیده و آبی که از جو رفت و تیریکه
از کمان گذشت باز نیاید و سبز شاخیکه از باد گرم خزان تفسیده و ژولیده شد اگرچه
آب از برکه فردوس بریزم بار دگر کسوت شگفتگی در بر نه کشد نشاید که تند این
خیال محال دور از عقل از مشام مخیله بیرون آرند و خود را از تکاپوے این چنین
امور اصعبه وارهانند و نیز نوشته اند که کریم الله بیگ جی براے دیدن و سنجیدن این
نامه سیاه آشفته حال گام پیماے تردست آگاه باید بود و سکر ظاهری را از کسوت
خوش رنگ لباس لاویز بیارایند و خود را از پوشش سادگی که شیوه بجا و دانے
است باز دارند مخلصا ازین سخنان خنده آمیز شما ضحک و شگفتگی بهم رو داد
واه سبحان الله ما را همچو روباه خوب بیارسته نیکو پندارند که آن خامه فرسا
که براے دیدن ما مے آید ما را چه خواهد دید آیا من از جنس انسانم یا حیوان ندبا

کدامی اژدہاے قیامت نشان میدانم کہ شاید از کوتہی فہم و تیرگی ادراک و قلت
خرد دوراندیش مرا انسان شلخ دار پنداشتہ و پیکرم را از بوالعجبہا انگاشتہ است
کسے اورا بگوید و غبار این جنون از صفحۂ دلش بہ آب اندرز ہوش بخش بشوید کہ اے
کور فراست وگر درایت من شلخ ہمچون نرگاوان بر سر ونیش گزندہ چون کژدم در پندام
و مانند ضیغم خشمگین پوست کن گوشت خراش نیم کسے از من چہ ہراسد و ما را کے از نیک نام
شناہد قبلۂ دردمندان شب و روز دست نیاز پیش کارساز حقیقی و بہ فرگاہ ایزدی
فراز دارم کہ الٰہی این تودۂ خاکی را از چنگ شہباز نظر ظاہر بینان تباہ اندیشہ سیاہ
نگاہش یکسو دارد و در ژرف مغاک خیال پژان نکتہ چین آہوگیر اندازہ نشناس اندا
زبان سخن طرازان ہرزہ درا لبستہ باد و پاے خوردہ گیران عیب وسست از سیر
گردلشش ویران شکستہ باد و نیز براے فراہم کردن زر واندوختن کالاے ضرور
ولابدی دلچسپ پا راندہ اند و نہاے خوش منظر درکشت زار نامہ نشاندہ اند دانش
آگاہا لاریب براے انجاح مہمات زندگی و اصلاح امورات حیات چند روزہ
زر دستکار ست زر را قاضی الحاجات رافع الدرجات ستار العیوب محیا القلوب
نامیدہ اند راست است کہ مرد بے زر و زن بے زیور و شجر بے ثمر و سرینگ
بے تیغ و سپر پایہ و رتبہ ندارد و زمین شور و دریاے بے آب و آتش بے تاب و ترقی و
وقعتے نہ آرد باید فہمید و در تراز وے اندیشۂ آسمان سیر نیکو سنجید کہ در ہر ویرانہ
خزانہ و در ہر خوشہ دانہ و در ہر تن مرد فرزانہ و در ہر پیمانہ شراب عاشقانہ نباشد
و از ہر گل بوے خوش مشام افروز نیاید و ہر کیسہ پر از زر نبود و پا غوش
خوراترا از ہر رود بار گوہر فروغ بخش جہان بدست نرسد پیوستہ بر ہر شلخ
گل تازہ و خوش رنگ نہ شگفد از ینجاست کہ ہر کس صاحب رو ہنر نبود و ہر فرد بشر
زیجاہ و ذی کمال نہ شود این درویش سینہ ریش خستہ جگر ژولیدہ موخاک بسرا
از زر و زیور چہ کار کعف زندگی ما از خار افلاس سراسر انگار کیسہ آسودگی
ما را دزد فلاکت بردہ و خوشۂ بہبود دلیم را موش نکبت و کلفت خوردہ چون

افتتاح باب امورات و انجاح ہمہ مہمات ما والبتہ بر کلید دام ست ہر قدر کہ دانند
و مستحسن پندار خدا از کدامی اہل زر سطبر شکم رباخوار بقدر ضرورت اداے زر مالگذاری
سرکار بگیر ند اندک اندک ادا خواہم نمود پشیزہ و خرمہرہ باقی نخواہد ماند شکایتی کہ در باب
عدم رسل و رسائل این پلاس پوش خاک نشین فرموده اند ہمہ بجا آنچہ فرمایند ہمہ
زیباست موجب رنگ تساہل درین باب این بود کہ از زمان فراز و آوان دراز بر
بستر کاسل پہلو مسایم و بر بالین ناتوانی از بیکرانی رنجوری و ناتندرستی حیران و سرگردانم
زیست ما در دست دیگرانست و زمام ہستی در پنجہ راے چارہ پردازان خجستہ درون
ستر گ اندیشہ است آب و خورش این تفتہ درون بجز ساتگین دواے پزشک دیگر
نیست و پوشش ما غیر از طیلسان تنہائی و غلطیدن بر بستر نیست خامہ از بے نیروے
بر اتامل سے ایستد و قرطاس از کم زوری در دست جانگیر دا ید و ن از چند روز
کہ کوکب تندرستی از افق عنایت شافی مطلق بدرخشید و دلق کہنہ امراض ہستی گسل
از سر افکن صحت و تندرستی بدرید این قدر حواس بجا دارم کہ بایشان این چند سطر از
دست خود مے نگارم کیفیت آموزش گاہ مسلمانان کہ دریافتہ اند برین منوال است کہ
بتاریخ بست و چہارم ماہ سے شنبہ ع انجمنے عظیم الشان فروغ انعقاد پذیرفت و ساکنی
ذیجاہ ثریا پایگاہ و ممبران سلیمان شکوہ گروہا گروہ با توزک و احتشام فراہم شدند
و بر کرسیہاے زنگار رنگ جلوہ افروز گردیدند شان اسلام و شوکت کلمہ سرایان
از ناصیہ ہر منفرد پیدا و ہویدا بود و نور تقواے و طہارت از سیماہم فی وجوہہم من
اثر السجود از جبین ہر کس تابان و درخشان بود چون این بزم فردوس نشان رونق
فراہمی یافت و گل انبساط و ریاحین نشاط از اہتزاز نسیم فضل ایزدی بشگفت صدر
انجمن بہادر از کرسے خود بایستادند و بآواز خوش و الحان دلکش بحضار محفل خلد
شاکل فرمودند کہ امروز روز بہبود و سعادت آمود دست و کوکب بخت مسلمانان
از تیرہ سحاب جہل و غفلت پدید آمد و تراکم ظلمت و ہجوم تاریکی ناپدید گشت و سد
اختلافات مخالفان کوتاہ سگال از کلک جہد پاک درونان بلند اندیشہ بپا آمد و ہمہ گروہ دشمنان

واژون راے دامن مقاومت فراچیده عرق انفعال برپیشانی دارند ونواے مهیب
رعدآسامخالفین ومعاندین ازغایت ندامت وخجالت درگلو بسبت وصداے
صیح برق نشان هوش باخردفرساکینه کیشان زفرط ابتهال وافزونی عجز ونکال فرونشست
وگلستان امید نضارت جاوید معاشرت مسلمانان تازه بهارآورد وباران رحمت
یزدان غبار یاس وهراس ازچهرهٔ اهل اسلام بشست یعنی مدرستهٔ العلوم ازامروز لشبا
افروز چراغ افتتاح برافروخت وسرمایهٔ بهروزی درکاشانهٔ کامیابی اندوخت و
بوم شقاوت وجهالت ازباغ اسلام بپرید وگریبان دیو بدبختی وبدطالعی ازچنبهٔ
خوش سگالی ازهم بدرید آگاه باشید ویاددارید که این آموزشش کده براے کودکان
مسلمانان پاک درون صبح دم همچو بهشت است وبحق نکته چینان تلخ مشرب زبون تر
ازکنشت است ازفراوانی فروغ وبیکرانی شید مهر لنفض البصر اعمے العقل نوار این دارالعلم
جهان افروز رادیدن نه تواند ودلاویز داستان کوائف وخاطرپسند روئداد
شرائف او راآصم وگرشنیدن نتواند هرسر سزاوار دیهیم وتاج نه وهرویران
لائق شمع افروزی وسراج نه نه هردنی را درگلزار خوشش بهار باز نه هرکمینه را دولت
علم وهنر سزاوار تیغ وسپر ببین زیور دلاوران شجاعت نشان ست نه شیوهٔ
بزدلان فرارپیشه همچنین حیزاین دارالعلم براے پاک نزادان خجسته ودمان ستوده
خاندان ست نه نشیمن کاه زاغ طینتان بوم سرشت ازین سور وناقبن گلیم سیه بختی بافتند
وازفضاے باغ فردوس جانب وادے نکبت شتافتن وکوه ناکامی کافتن ست
پس زادامی لوازم اندرز ونصائح بازیرکرسی آرمیدند ودیگر فرستادان ثریاشکوه
حسب خواست خود بمقتضاے وقت رشتهٔ سخن را ازگرم بیانی تاب دادند وازبوے
گل تقریر مشام ارباب انجمن راتازه ومعطرگردانیدند وسور تحسین وآفرین جمله خرد وبزرگ
گشتند وداد لیاقت وحسن لیاقت دادند بازانجمن برخاست ومدرسهٔ مسلمانان اجرا
یافت حالا طلباے پاک گوهر خجسته نژاد فرشته نفش ازهرسو جوق جوق فراهم آیند
وهمچو ماهی تشنه دهان تفته درون درین بحرعلم وهنر بطیب خاطر باغوش میزنند

بہ رنج خویش میخوانند و خویش گذارند و طائر ہواے علم رائل با آشیانہ مغز فنون گوناگون
دارند و این آوان تحصیل علوم رانی آمیزش بیابر مقتمات دانند و مانند عشاق وصل
جوی محبوب در آموختن ہنرہای رنگا رنگ مصروف و مشغوف اندا با نور چہرۂ مخالفان
از صدمۂ روحانی بہ زردی گرائید و نقوش جبل ناموس شان از گرمی درونی بسرخی
گرائید ترقی مدرسہ را اوج تنزل بخت خود دانند و بلندی اور اپستی دارین خویش
پندارند در وزر وش مخالفان انترا کم بیشتر حسد تیرہ تر از کیش کافران است و شب دشمنان
ہیئت انگیز تر از ظلمت گور خیرہ مشربان طلسار اچون آسودہ و مرفہ الحال یابند
فوراً خود را بخاک رنج و ملال نداید از جوش بغض و فرد ش حسد زار زار خون جگر
گرینند و کف افسوس ابلیس وار بہم مالند غرضکہ این دار العلوم از بس بے نظیر و بے عدیل است
و از ہمہ آموزش گاہ مروجہ افضل و جلیل زیادہ ازین چہ گزارش دہم ہمین گفتن
بس است کہ بیایند و بدیدۂ دوربین بنگرند و شادمان باشند والسلام مرقومہ
ہشتم ماہ اگست ۱۸۸۵ع

نامہ سی و پنجم بنام اشفاق حسن صاحب سلامت

سرجوش رنگ محبت و اعطاف سرپوش ساتگین بادۂ مودت و الطاف مشفقی
اشفاق حسن زاد محبتکم نسیم عنبر شمیم زندگی بخش گلزار سوالات و صبا روح افزا ریاض
سواحات اعنی نگارین نامہ آرام دہ راحت انتما پرتو وصول افگندہ ذرہ ناچیز را
بنواخت و در بزم ہمچشمان ممتاز ساخت دریافتہ اند کہ در سلطنت جمہوری و شخصی
چہ فرق است و پائدار و استوار ازین ہر دو کدام ست تا باوج استحکام و استشام کدام
بلند مقام است مودت بنا ہا این سوال سامی پایۂ ستودہ ندارد و یاد از کم
آگہی ایشان بر جرائد روزگار دہد ازین دریافت پیدا و آشکار است کہ آن نازک دماغ
از ایاغ صہبائے کوائف زمان و زمانیان و حقائق جہان و جہانیان بہ ہمہ ہیچ
ناآگاہ اند بر ظاہر ست کہ در نہانخانۂ خفا زیند و از کارروائی دوران ہیچگونہ خبر ندارند
و دانش نامہائے پاستان و رموز کردارگاران حال در نظر ندارند نیکو بداند

که دانش گستران امنه و حال و سخن طرازان ماضی و استقبال درین باره اشهب فکر بپا
بطرز دلپسند جهانیده اند و از جواهر سخن رانی و نکته چینی خاک این میدان را بذروهٔ اوج
تحقیق رسانیده و گرد تفحص و تجسس بنوعی برانگیخته اند که جای دم زدن نه گذاشته اند
درین باب هر چه گفته خواهد شد گوهر سفته را مکرر سفتن و گفته را باز گفتن خواهد بود بهر حال
بپاس خاطر آن نونهال گلزار عز و اقبال زمام ختلی خامه بکف گیرم و حسب فهمید ناقص خود
ممیز ذهم باشد که ازین تگاپو و سخت جستجو دُر آبدار سخن پسندیده و گوهر نکته چیده بدست آید
واضح رای اشرف باد که سلطنت متفقه و طوائف الملوکی یعنی بادشاهت جمهوری از فرمانروائی
و جهانداری شخصی اولی و افضل است و سلطنت شخصی سراسر زبون و مهمل چرا که بر رای
یک کس نشیب و فراز و زشت و خوب همگی آفرینش ایزدی را گذاشتن گله رمه را به شبانی
گرگ درنده و سباع تیز چنگ داشتن است حال رجال از اشاعت شید [illegible] تا استبداد
سیاه شامیانه شب برنگ گوناگون متلون همی بود سحر دم که هنگام سر دست و گلگونه [illegible]
برروی پاک طبع هر کس پیرا فراست و کانون غیظ و غضب از امطار باران برودت
رو به انطفا دارد همان دم گیتی خدیو عرش بارگاه رموز کلی و جزئی جهات نیکو انکار د و
نگاه قاضی ادراک تعمق معامله و به کنه حقیقت مابه النزاع کماینبغی فرا رسد طوریکه فروغ
نیر روز دمادم به بلندی گراید و ردائی نورانی بر دازد و وشس رو نفر و اندازد و عجز [illegible]
و عجب و پندار از انگشت جهل بوزیدن هوای نفسانی افروخته و ملتهب گردد [illegible]
و سخاوت و مروت و فطنت که بگاه بود جایشگاه از آن اثری و نشانی هیچ دیده و یافته
نشود در سه دم هر ابل رسیده بخاک هلاک تپیده که پیش جهانیان عالی تبار رفت نیش سم [illegible]
زندگی زدای رعونت و استکبار خود رای و جلال شاهی خورد و دیوار هستی را از
سیلاب فنا منهدم ساخت و خود را از اوج زندگی بموج دریای مرگ انداخت
همین سان تا نوردیدن بساط سفید رنگ نقره گون روز عالم افروز تا گستردن
کبودی فرش لیل که پرده فروهشته قدرتیست برای شناخت و انداز دیدن و
سفیدن نیک و بد که پس این پرده سیاه کدام کس است که جبین تضرع و [illegible]

بدرگاه کارساز واهب العطیات بر حصیر طاعت و در محراب ریاضت ساید و کند انفس آن
که گوهر جان گرامی را دستلذات جسمانی و محسوسات بدنی فرساید از هنگام انتشار تباشیر صبح تا
فرو هشتن زلف عنبرین شب بر عذار پر بهار روز تغیرات بیمر و بی شمار در طبیعت کس و اجد رو
مید هد غرضکه امورات سلطنت و مهمات جهان ستانی و جهانداری بصورت بودن سلطنت شخصی
دائما در معرض نهاک و استهلاک است هادی و رهنمای سلطنت شخصی غالباً خواهشات نفسانی
و قد ذات شیطانی ست بطوریکه جوشش لی و شر و شش طبعی تمام دل بشد بهان طرز کشید و شود
و هراهیکه آرزو ده درونی بر وهی رود استواری و پایداری و دیرپائی از سلطنت شخصی
فرسنگها دور ست و خانه ظلم و عفونت و بیدادی و ناراستی محور سلطنت شخصی را خانمان و
دشمنان بیکران و کشنده و ریزنده خون بادشاه و اجد رافراوان و گزند جان فرسا و
تصادم زندگی زدا پیوسته پیش نظر و خار کلفت و دشنه حسرت هر لحظه در جگر هر دم جام
زندگی لبریز و هر کس و ناکس خویش و بیگانه در پی ستیز آتش آشوب فتن در التهاب و گوهر
عافیت از جوشش طوفان بی تمیزی در خلاب آسودگی از بزم نشاط دور و آلودگی فرسودگی
احزان بیرا رحضور عزیز من سلطنت جمهوری ممالک متفقه را استحکام و انضباط بسیار است و
تازگی و شادابی این گلزار همیشه بهار را بشمار سلطنت متفقه باغیست نضارت آگین و گلشنیست
شاداب از گل و ریاحین این باغ بی خزان را از که تا مه حارس و نگهبان و این دار النعیم را
هر وضیع و شریف حافظ و پاسبان شعله ظلم و اعتساف و خنجر تنفض و اختلاف از آب تدبیر
و جهد و سعی شمشیران خوشش تقریر منطفی و در نیام عدم مختفی است و در سلطنت جمهوری
هر کس و هر منفرد بمنزله پادشاه وارث تخت و دیهیم و هر بزرگ و کودک مصروف به تنسیق
و تنظیم پادشاه این سلطنت برای نام است و هر متنفس بنفس نفیس پادشاهی اختتام
و پابند رفاه انام و خیر خواه عوام هر ذی شعور در استحکام قوائم جهانداری و کشورکشائی
و زراعت و فلاحت و تجارت و حرفت بدل ساعی است و هر اقاصی و ادانی از رموز
سلطنت و غوامض مملکت و شرائط ابهت و ضوابط رفعت و نکت کماهی آگهی است
بدیده ژرف و چشم ادراک بیند که جائیکه همه وضیع و شریف و نحیف و ضعیف و کبیر و صغیر

وتعطف خون خامهٔ بیگناه ریخته شد ورنه درین وادی بسا خیال آرایان فراز گو بزم سخن
واندازه شناسان جهان وجهانیان تو وکس تکاپو کرده پوست از تن تحقیق وتدقیق کشیده اند
وشبدیز فکر را از مهمیزی جد وجهد بکار روان سوی مقصود رسانده اند تا دونان گرم
سر بکف دریوزه گر گدای زمانه است آن تازه شاخ نهال فرمندی از دولت لازوال
عیش وکامرانی بهره مند باد

نامهٔ سی وششم آگاه رموز کونی والهی شناسنده دقائق قدرت ایزدی نامه‌های
سلامت دامن تسلیم را از کلمات نیاز سراپا انکسار پر کرده عرض پرداز بزم نشینان
آن داور رشتناس است مکشوف رای دشخوار پسند سامی باد نامهٔ سترگ نگاشتهٔ
بزرگ که سرنامهٔ تقدیر توان گفت رسید کلید ابواب افتخار واعزاز گردید مینگارند که هنوز
کدامی عهده از سرکار عالی تبار کیوان احتشام بنام نامی مقرر نشده زر تنخواه ماه بماه
همچو من وسلوی بی غل وغش همی یابم خوش پوشم وخوش نوشم وخوش نشینم و باده شکر
وسپاس از خمخانهٔ گران بهای بخشش وکرم داور دادگر خورم کعبهٔ مستندان
جای فراوانی شکر ستودن جبین نیاز بدرگاه یکتای بی نیاز است که درین
زمان وارندهٔ زمین وزمان از قدرت بی پایان وعنایت بیکران خود دران سرزمین جنت
تزئین شاد جان وآباد دل دارد وبر مسند راحت وعیش وآسایش جلوه افروز نشاط و
انبساط فرماید این آسودگی وبهبودگی نتیجهٔ آن فرسودگی وآرام زدودگی است که مدتها
مدید وشبهای مزید را همچو روز روشن پنداشته در بجا آوری فرمان داوران وقت
از راه دیده بیدار گزرانیده وچشم خواب طلب وتن آرام جو را مانند عشاق زنده
درون وکواکب شب شبخون نگران وباز داشته دست بیداری تا دریدن گریبان صبح
دوانیده ومحبوبهٔ مهرلقا ماه ضیا آرام تن پروری را از آغوش همت بلند نهمت بیرون
داده دشنهٔ زهرتاب پولاد طعن مفارقت ومهاجرت او بر پهلوی جان خورده و
خدنگ مهجوری وسهام دوری در سینهٔ دل فشرده است تحسین ستان یکتای بی همتا
ایشان را پیوسته شادبان وارد واشگفته کیفیت تازه شگفته آورد وتعجب خیز وضحک آمیز

نپرسند تازگی خاطر و آسودگی دل ازان خواهند انیست که گراز بکه بر مزابل گورکیسور قاذورات
خلائق می‌خورد و گوی انانیت و پندار از میدان خویشتن آرائی همی برد و در پی نزدیکی
از خویش در ربای سیاه کرداری و زشت افعالی و خروش دیگ دنائت و خباثت در
باز نی آفتاب و مشکین موجاد و گفتار نزاکت شعار سیج پرست صلیب و دست طرح
دل آویزگی انداخت و در جرگهٔ عشاق فساق لوای بلند نامی برافراخت شبی از
شبهای لیلة القدر آرزو پنداشته و کوکب بخت را درخشان و ستارهٔ طالع را تابان یافته
با محبوبهٔ مرغوبه و ستار خواهش قلبیت بر تارک نامبارک نهاد و ساتگین بادهٔ گلنار همچو گردی
که چه گرد بگردش آمد و رنگ چهرهٔ آفتاب سیما از آتش نشهٔ مستی افزا مستی سوز جلوهٔ از نو
یافت و از وزیدن هوای تند سیه مستی خودی فرسا تابش شمع فهم و ذکا از کاشانهٔ ما
بزیر دامن خفا آمد و از داغ فسق جبین نورانی ورع و تقوی داغ دار گردید پیاپی
چند پیمانهٔ خون حیض دختر رز نوشید و فتیلهٔ شب افروز آن خرس حسد کیش در چراغ
نهانی آن خویش اندام روشنی لذت افروز آبر و سوز پذیرفت و هنگامهٔ ناز و کرشمه اگر
عیش و راحت نوا بلندی گرفت دران میان که شعلهٔ تردامنی و سیه کرداری اوج
التهاب یافت و کوه عز و وقار از کلند هوا پرستی و شهوت رانی بکافت و دیگ بزه کاری
گرم بود و هر دو طالب و مطلوب بی آزرم شوی زن نابکار چون ژاله برگشت زار و مانند
باد خزان در گلزار فرا رسید زن خود را از چمن خوش فضای عصمت و حرمت بیرون
یافت و زاغ سیه منقار معصیت آبرو گسار را در باغ عزت و ابهت خداداد نغمه سنج
با عندلیب خوش نوای خود دید از معاینهٔ این سوانح روح فرسا حمیت ریا مار آسا بر خود
بپیچید و از جوش غیرت مانند بید بلرزید شوی بی تحاشا از جوش غیظ و غضب عقب او
اژدها وار بدوید آن گراز منش خرس طبع یوز خصال از فرط گرگ بیم و هراس
جان از هم دو نیم ساخته دامن به پا کرده ازان حرام گاه راه گریز و فرار پیمود و دل خویش را
وجه نورانی بخاک پریشانی سود و برروی زمین همچو خر بدل افتاد و پشت چشم سوی
آسمان بگشاد شوهر زن این افتادگی حریف بدکیش را از غنیمات شمرده [illegible]

بشکنجهٔ لکدکوب نمود که همهٔ اعضا مانند شیشه بیاماسید سرش چون زنبور گزا متورم
گردید و دستار فضیلت و عمامهٔ حکومت از ضرب کفش زنی و صدمهٔ مشت کوبی حلقهٔ میان
تارک شد صرصر تند شهوت آبرو گسل شمع زهد و تقوے را گل ساخت و نقره ونیزهٔ عزت
و وقار را در بوتهٔ سیه کرداری به آتش بدنامی و بی حمیتی بگداخت طشت از بام شدن
این راز سربسته جام جهان نماے آبرو از سنگ ملامت و ندامت بشکست و صدف عزت
و مباهات در قعر بحر انفعال و خجالت نشست داور دادپسند بپاداش این کردار سیاه گلستان
بانام اعتبار با تبدیل فرمود پیش ازین هم بگوش حقیقت نیوشش رسیده بود که بزمانیکه این پیر شیطان
و نبیرهٔ یزید لعنت نشان داور نگاه بریلی را از شوم قدمی و زاغ منشی خود تیرگاهی ظلم و بیداد
میداشت و تخم فرمان فرماے دران بوم لئیمانه و سفلانه میکاشت و تارک انصاف را از تیغ
اعتساف می برید و پردهٔ ناموس جهانرا از کارند ناکامی و زبون کرداری از هم میدرید
بهمان زمان هم بزنی صنیفست سیه ستانقد دل و متاع جان بطور ارمغان و نوروهان
داده بود و سبد گل عشق فسق بو خانه برانداز بر سر نهاده و از بوے بد گل بدنامی دماغ
زاهد شب تیغ خلوت گزار پراگنده فرسوده و از گرمی آتش ناجائزت شیخ زاویه نشین را داغدار
نموده بود از آنجا هم از پرتو شهاب ثاقب فرمان واجب الاذعان حکام زمان به گناه ناستوده
و بجار ناشایسته بیخ قیام منقلع و منقطع شده بزمین گورکهپور ریشه دوانیده بود افسوس
هزار افسوس و دریغ هزار دریغ که این چنین مردمان سفید گو ظاهرآرا و ویران باطن سیاه
اندیشه که درازی لحیه شان با کلاه پشمین عابد روز حبیب شب بیدار سرگوشی دارد و
زیر خرقهٔ سالوسی مار سیاه شهوت بهواپرستی را وارسته و زمام گسسته همی گزارد گوهر اسلام را
بپچه رشتی و بدسرشتی در قلاب شعف درانداز زند و زر تقوے و ورع را بدر قمار خانهٔ لذات
محسوسات بازند بجائے قوحی بهبودی لبساط آبرو نوردی روا داشته در هر کو و
برزن خود را خوار و بدنام نمود و در دیوار دیوار کاشانهٔ شرافت سوراخ فرمود لاریب
راست مسلمان و پخته با ایمان بود و [illegible] شریعت و طریقت بگام یقین صادق پیمودن کار
هرکس [illegible] هوش [illegible] نشیمن [illegible] شهباز بلند پرواز نه آساید و زاغ شوم بباغ جنت

آشیانه نه بندد ازینجاست که در حصن حصین دین متین هر هوس پرست صهبا پیما باز نیاید
و در ارک استوار اسلام هر نفس دوست طالب شهوت راغب دولت نگنجد
ایمان دنیاداران و سفید گویان بر زبان ست و اسلام مسلمانان استوار کیش راستی
اندیش بیخ افگن در مزرعهٔ جان ازین خداعان فراز شریعت و مکاران دراز شنیعت
محترز و مجتنب باید بود و نقش موانست و حرف موالفت این چنین زور مشربان از
لوح سینهٔ بی کینه باید زدود هر که آتش جهان سوز فتنه افروز شهوت را به آب منطفی
نه کرد او مسلمان صادق نیست و کسیکه شعار جوالهٔ هوا و هوس را از بارش سحاب شکیب
و پاشیدن آب تحمل فرو نه نشاند صاحب ایمان نیست وجود ناسعود این نابهنجاران
در جرگهٔ مسلمانان موجب بدنامی است و بود بی سود این چنین واژون سگالان ظلمت
گرای در محفل کلمه سرایان پاکباز باعث ناکامی و نافرجامی است حیف است که
عنان اشهب تیز خرام تنگی پیما شب و روز بدست حزم باز کشیدن نتوانند و بر آخور
خداداد خوید شرعی نه چرانند و از غایت بی حمیتی و تیره درونی در کشت زار دیگران
اسپ تند دهن بیهده جو را کورانه درگذارند و از روز رستخیز و هنگام باز پرس کردار
هیچ نه هراسند سبب وبا و قحط در جهان همین افعال نازیباست که بزرگان و سترگان
و شریعت شناسان و حدیث و تفسیر خوانان بیراه فرستادهٔ خداآگاهی به نیت ارادت
راست نه فرسایند و موجب سختی و نزول بلا و صدمه و آفات همین ناهنجاری و زشت کاری
خداوندان ریاکاریست که به فرمان خجسته فرجام دل نه نهند و گفتار پاک او که
پانچوان چارمی اصطلاب است بگوش هوش نه شنوند فی الحقیقت شهوت و دنیت
سیاه که نور خرد را درین تاریکی و فراوانی ظلمت راه نفوذ نیست و ابریست غلیظ
که آفتاب دانش و بینش را تاب تابش نیست خلاصه درین زمان که سراسر طوفان
بی تمیزیست خود را از هر سو سپر ایا پرداشت و خود را حمّال نقد ایمان باید انگاشت
که به سلامت از ورطهٔ مرگ خوفناک و سهمگین بگذرد و از دست تقاضای شیخ نجدی باز رهد که
مرگ در کمین است و راهزن شیطان لعین پیش و پس جان ز چشم غبار معصیت

از جبین دل بشوو از زبان راستی طراز که کلید گنجینهٔ سینه است جز کلمهٔ حق وسخن شگفت آور هیچ مگو مرگ را نزدیک وقیامت را قریب وزندگی را فرسنگها دور انگار وهمه حاجات خود را

بحمد البیار والسلام مع الاکرام مرقومهٔ دوازدهم اگست ۱۸۸۶ء

نامهٔ سی وهفتم بنام منشی محمد احسان الحق صاحب متخلص به احسن سالک ورئیس قصبهٔ ڈبائی ضلع بلندشهر سلامت

تارک محبت ورونشن سراج ایوان مودت عزیزی منشی احسان الحق سلامت شمع شبستان زندگی وفرخندگی سرمایهٔ خرسندی دارجمندی یعنی نامهٔ نامی چون خوشبو بدماغ و بهار بباغ ونور بدیده وسرور به سینه وابر بکشت زار وبلبل بگلزار رسید خاطر اندوه انتمار خرمی گراگردانید استفساری رفته بود که سبب افزایش توالد اناث بنسبت رجال چیست ودر کثرت تولید این گروه بے شکوه ناقص دانش وفرزانگی وکوربینش وکرفهم مصلحت وحکمت آفریدگار ذوالجلال چیست تو دوبیا با تفقد دستکاکشود این عقود موقوف بر تیزی ناخن نکته چین راجز عقده کشائی دست نداد این گره لاینحل استرخائے نه پذیرد ولباس کشود در برنه کشد لهذا عرض پردازم که تحقیق را ز گوش دانش وبینش وبیخ ذهولت وغفلت برآرند وباز حقیقت این راز نهفته که بپردهٔ تقدیر مستوری ومحتجب است بشنوید تا حجاب بیخبری از در خاطر فیض مظاهر نخواهند برداشت جمال فرتاب مآل محجوبهٔ این راز کارساز این معنی بر لوح ادراک ثبت ومنقش نخواهد شد عزیز من آگاه باش ونمک تردد بر زخم این اندیشه مپاش سخن اینست که چون آفرینندهٔ زمین وزمان خواست که فرش دکان آفرینش در بازار اختراع وابداع بگسترد وسوق ایجاد وتکوین بگشاید واستعدو اقمشهٔ گوناگون واشیای مختزنهٔ بوقلمون که در درج استوار قدرت وخزینهٔ مشیت او پنهان ومخفی از دیدهٔ جهان وجهانیان بود آشکارا سازد ونیرنگیهاے صنعت خویش را فرانماید اول تخم شو مادهٔ همه موجودات وحقیقت همه کائنات را لباس وجود وکسوت هستی پوشانید وریشهٔ ابداع واختراع در زمین پیدائی دوانید گزیده تر از همه آفرینش

وجه دیگر بشر را در زیده وجه دیگر بنانی ساخته از گرامی تاج و باج لقد کرمنا بنی آدم
سربلندی و فرزندی بخشید و سبب تکوین ارض و سما گردانید چون علت غائی از جمله فرش
و ایجاد و تکوین نوع انسان بود و دیگر موجودات سبب بلکه برای آسایش و
راحت و عیش و عشرت او بود و بمصرع اشاعت گران بها انی جاعل فی الارض
خلیفه بشرف افتخار و اعزاز و مباهات ممتاز فرمود و همه رموز نهفته و اسرار مخفیه قدرت
خود بذریعه تعلیم و علم آدم الاسماء کلها آگاه نمود و از آنجا که خواسته ایزدی و مقتضای
قدرت لم یزلی بر افزایش این گروه ستوده شکوه مایل بود و مشیت او را از قوای
شکوه [illegible] ازدواج ستوده مفخر و محترم ساخته و مناسب مدارج او بالاتر از همه کائنات
بالا فراخت چنانچه برای کثرت پیدایش نسل و تناسل و توالد را جوشش و خروش
بیشتر و افزون تر از دیگر قوی بذات ذکور تعبیه فرمود برای همین زن را بعد
تزویج و جفت شدن مرد طیلسان پیدایی بر دوش انداخت و ماده زائیدن
و تخم پذیرفتن رحم او مقرر ساخت و نطفه مرد را قوت فاعلیت و آب صلبی زن را
صلاحیت انفعالیت عطا فرمود و برای حفظان شرف آبرو و نگاهداشت گوهر عفاف
[illegible] لباس فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلث و رباع در بر
کرده و از تار یابد پوست [illegible] و لا تقربوا الزنا انه کان فاحشة
ترسانید و زنان را از قربان الحافظین فروجهم تنبیه گردانید برای همین
بزیست و قانون قدرت یک مرد را چهار زن در حباله نکاح مربوط داشتن جایز
فرمود تا کشت زار آفرینش انسان تازگی و بلند آوازگی یابد و حیوانات مرغ همت
نفسانی را ایجاد به فضای ناجایز پرواز ندهد و در نشیمن گاه بیگانه جناح استقامت
نگشاید از این رو پیداست که خلقت زن بنسبت مرد چهار چند حسب بنهاد مشیت
یزدانی صورت انقطاع پذیرفت وجه دوم این ست که سبب پیدایش نسل نساء هم
سرشتن دو آب دو زن است و کیسه رحم نساء از این دو گوهر [illegible] شیره و طاقت
افزون باشد چنین بر صورت [illegible] انطباق

خواهش زن بنسبت رجل اقوی باشد ازین سبب هم اکثر دختر بر صورت ماد حلیهٔ
پیدایش می پوشد و اگر بر تقدیر غلبه قوت در گوهر مرد است فرزند نرینه از فرازین دیار
فرو آید ورنه دختر سوم آنکه حسب الارشاد و تقدس نهاد فرستاده پاک در آخرین زمان
و واپسین دوران افزایش زنان و قلت مردم بر روی کار خواهد بود و افزونی پیدایش
زنان از ستر گنشان و آشکارا آثار آمدن رستخیز و بر پا بودن عنقریب هنگامهٔ روز بازپرس
است این فراوانی و بیکرانی گروه اناث و رفتن آب و تاب از گوهر حیا و آزرم تصدیق قول
رسول مقبول است و نیز درین نزدیکی رده نسا را شدید آزادی و وارستگی و خلیع العذاری
و بی باکی و بی آزرمی از پردهٔ غیب پایهٔ انقلاب روزگار زیرا ان هست بیا و ری تن
مرکب فلک رفتار برق جست صبا خرام میدان عیش و آرام و منازل راحت و ابتسام
حسب خواهش نفس روی مینمایند و هر شی که خوش آید بهم میرسد و خوش آمد نفس
هوا طلب را امام روا و زی پنداشته آزادانه مانند دیو دیوانه می رهند و از
ثمر زندگی تمتع وافی و بهرهٔ کافی می برند و از غایت آسوده دلی از رنگ نور دهی دشت
صعوبت محفوظ و مصئون اند و لعمر کلان و برا و ج سن بیکران فرا رسند و از مرگ
ناگهانی و آفات آسمانی در عهد امن اند بخلاف مردان که دائما در قفس بلا های گوناگون
و زنجیر بازپرس بربست و بر نهاد و دا ور وقت ندرت مشغول گرفتار اند و در وادی
بیمناک هول خیز خرد فرسا نکبت انگیز ترددات و تفکرات سرگردان و خوار باشند
چهارم آنکه بسبب افزونی رطوبات آب و هوای زمانه کم زوری و بی نیروی
و پست همتی و کثرت کاهلی در طبایع ذکور هند بسیار رو داده است ازین بی طاقتی
و کم خواهشی مردان و سطبری و آسوده دلی زنان ضوابط توالد و تناسل بصورت
زن بیشتر از پردهٔ قوت بمنصهٔ فعل گراید و شبیه رجال به باعث کمی ماده او بر صفحهٔ رحم
انتقاشش کم پذیرد و نیز گروه مردان اکثر به تجسس و تفحص معاش بزمرهٔ لشکریان
و سرهنگان در لشکر ظفر پیکر پادشاهان و جهانستانیان منسلک و منخرط باشند
و در صف جدال و قتال و نبردگاه شهادت مآل لباس مرگ سرخ پوشند و جام فنا

برکت والفت شان قامع اساس بہبودی وسعادت و تیرہ و خیرہ دہندہ و روشن آثار
شور قیامت و مہیا کنندہ مجمع ذلت و ندامت است کثرت حشرات الارض یقین دہندہ
بر آمدن بلاے آسمانی و وبای جاودانی روحانی است و پریدن و گریختن مرغان ذی لحم
[illegible] بر خرابی ہوا و رسیدن بلا ازین نشانہاے آشکارا و انند کہ خجستہ اندیشہ
نیکو اندیشان کارد کہ کدامی بلا آمدنی است و بر پا شدنی است ازینجا است کہ بیکرانی زمان آثار
پیدائی بد رخشن دیوان رستخیز است و بلا است ہویدائی روز عاقبت با ہول خیز ازین
آثار رہا ہے بینہ پیدا است کہ روز بعث و نشر عنقریب رسیدنی و این فرش ہستی زود تر
نوردیدنیست مردمان پاک طینت روشن دل ہمایون خصلت پسندیدہ سیرت نیکو نہاد
گلزار و رونق از بازار گروہ اگر وہ متواتر و متوالی بعالم بقا شتابند و بادہ زندگانی
را بکف فنا ہمی نشانند اکنون آگاہ باید بود کہ اختلاط این گروہ و افزون خرد بہ پرہیز ندو
پیوستہ از مجالست و مخالطت ایشان محترز باشند بحسن ظاہری و آراستگی صورت و
لطف ناز و کرشمہ اوشان فریفتہ و شیفتہ نشوند کہ بظاہر مانند گل ہمہ خوب رو و بباطن
صبر آسا تلخ گفتگو و زشت خو اند بصورت شربت قند اند اما زہر آمیختہ دلا و جگراند
و فرشتہ و ضع نمایند لیکن بباطن رنگ شیطان ریختہ و رشتہ شرافت را از کار دلی آدمی
از ہم گسیختہ و تیغ جفا آمیختہ ازین گروہ گریزان و لرزان باید بود والسلام مرقومہ
بست و یکم اگست سنہ ۶ع

نامہ سی و ہشتم بنام عزیزی و شفیقی منشی احسان الحق صاحب
برادر خرد محبی منشی اشفاق احمد صاحب اسٹیشن ماسٹر سلمہ اللہ
تعالے وسلم

بہار گلزار بہروری روز افزون با دشاہد شکیل قبا گہر ریز یعنی خامہ عنبر شمامہ آن
برادر عزیز شکر افشان ست کہ باز دارندہ از جوہر علم و متاع ہنر کدام سوانحات است
و گیرندہ زمام عزم چہ واقعات و حادثات اند حالانکہ آفرینندہ کل موجودات و
فرستادہ ایزدی کہ باعث شگفتگی گل بجا و کمالات اند تو پیدا علم و ستائش کی

بی پایان وبی مر فرمایند وازکتامه وارمعنی تا دنی همه نفوس مقدسس مانوس قصور فی دانوسے
اسلوبی او به نشیده دلگداز سرایند ومراتب تعریف ولوازم توصیف تقدیم میرسانند وبهره
بهره مندی ور وسے کامیابی نمی بینند وچراگل کامرانی از نسیم شبهه هی آدم بخیابان
آرزو نمی خندد و برق تمنا بر چرخ مقاصد نمی درخشد سبب جهل عوام انام وخصوصیت
حصول علم بر ذمات خاص بلکه اندک زاندک بیدا است غبار این خدشه از چهره فکر واندیشه
باید شست وجواب رحمند و دلیل خاطر پسند باید گفت آری بوسے گل مواخات وشمایل
مواسات باعث این ناکامیابی وکمی حصول مرام عامه خلایق این است که گنجینه دار جواهر
زواهر نفایس حقیقی اعنی ایزد بیهمال و داور ذوالجلال همه نعماے لطیف وتلطیف را در
پرده اشکال وحجاب محال مخفی ومحتجب نهاده است وهمگی اشیاے شریف ومتبرکه را
در خزاین کلال و دفاین صعوبت ونکال کسوت اعزاز داده بجمله دولتهاے مقدسه
عشق الهیست که آن دولت بیدار وخزینه پایدار را در کان سینه بی کینه پیغمبران
و درویشان وابدالان واولیاءالله زنده باطن آگاه درونان بحجله مواطن پنهان
داشته است تا که هر پست حوصله وکم مایه را در ومدخلی وگذرے وتا بدست اندازی
نباشد بنوعیکه دفینه وگنجینه محبت وعشق را در قلوب انبیاء واصفیا جا داده ومحفوظ
ومصئون از تیر نظر عام تماشائیان کرده همین سان دولت علم که این هم از نوادر
نعمت الله است این زیبا مخدره را نیز چو لعل بے بها در سنگلاخ دشوار یها
وسختیها ومصائب رنگارنگ پوشیده ونهان کرده شماره مصائب حصول علم بسیار وتعداد
موانع او بیشمار است اول حصول علم را اطمینان قلبی وآسودگی باطنی ونیروے جوارح
ورسائی ذهن وبلندی فکر ودرستی قوت متصرفه واستعمال حافظه از بلادت وکسافت
اخلاط وصفائی متخیله وپاکی واهمه از غش محسوسات وادراکات است اگر یکے ازین
قوے باهم از میزان اعتدال وترازوے تساوی بیش وکم باشد واز حد
تجاوز کند واز پیر کار درستی در افتد وکار مفوضه خود چنانکه باید بجا نه آرد درین صورت
تحصیل علم وامر تحقق غوامض دقیقه واسرار دقیقه علم وهنر کما حقه محال واشکال است

بهجوم استعانت و استمداد داور وقت است اگر جهانبانان گیتی خدیو از جوش دل و آرزوی
اندرونی خواهد که از صحن مملکت و گلشن سلطنت خار جهالت و خاشاک ناشایست رفته
و برداشته شود و دیگ هنرمندی و علم پروری بجوش شد همانا از نهیب و گرانی تاجداران زمان
نخل جهل و شجر ضلالت بیخ از سطح مملکت و جهانداری برومندی و بالیدگی نیابد و اوراق
بی هنری و برگ بار بی علمی بر زمین فرمان روائی جهانبانی افتادن نه بیند داور بیدار اندیشه
همه خاص و عام را بوسیلهٔ نیابت بر نهاد خود ترغیب و تحریص و اشتعال که حصول علم
بهره نیج دادن میتواند و از چه بستان بی علمی در دبستان هنرمندی کشان کشان آورد نیا
میتواند چون بادشاه دنیا داد اهل علم را نور دل و سرور جان پندارد و تمامی مهمات مالی و
ملکی را بوا دید علماے گزیده سگال و صلحاے ستوده خصال و اشتراک رای اولی الابصار
بتقدیم رساند و علماے پاک اندیشه را رکن سلطنت انگارد و هر علمی هنری که داننده او
او داننده او را بجمال و راغب فرماید و بحسن نتائج و حسن انجام او طالب سازد همانا همگی
زمرهٔ انسان از دشت بی علمی جانب شارستان طالب علمی پویان پویان فرا رسند
و گلیم طالب علمی را از تاج و دیهیم خسروی نیکو انگارند ازین معنی هویداست که عقدهٔ جهل
و نادانی از رشتهٔ کار به اندک زمان وا شود و حسن و خوبیهای علوم و فنون از پردهٔ خفا
بمنصهٔ ظهور پدید آید و جلوه افروز بلند آوازگی گردد و هنجار و مسلک پادشاه علم دوست
آنست که پیوسته انجمن علمیه و مجالس حکمیه ترتیب دهد و جهلا و ناخواندگان را بر ترقی و
مطالعهٔ علم ترغیب فرماید جمیع علما و حکماے دانش و بینش پژوه فراهم نماید و در فانوس
شوق علم فتیلهٔ عام تعلیم برافروزد و خود بهر مجلس و دیگر دانشمندان فراخ بینش را
معاون و کارپرداز و مقرر سازد و افزونی مجالس و محافل علمیه را اهم امور سلطنت و
اعظم مهمات مملکت انگارد و باز پرس بحث از جاهل و کاهل و غافل و عاطل فرا نماید
و مدارس قومی از زرچنده بهر روے کار آرد و علما و کملاے هر فن و هنر و هر
صنعت و حرفت را از اکناف و اطراف ممالک باحترام تمام و احتشام مالاکلام بدست آورد
انتساق و انتظام هرگونه آموزش کده به و سپارد و تعلیم گاه جداگانه هر قوم و هر پیشه

وحرفه جابجا اجرا نماید و در تشریف کیفیت امتیازی و تباینی دارد مشک را با پشک
نه آمیزد و شیر خوش ذایقه را در سیر غه نریزد و تریاک را از آمیزش بد نگاه دارد و دامن گل را
از صدمه خار باز فرماید و هر نفس را تعلیم حسب استعداد و رغبت و پیروی وجدانی او
فرا دهد چنانکه او شناخته و غرض نفس پرور و طالب دست و عاشق آرزو و مشغوف
جمال عیش و فریفته حسن خواهشات نفسانی باشد در دیارش نهال علم و شجر هنر بی ثمر و دریای
بیگوهر باشد سوم آنکه نوع انسانی مختلف الاوضاع و متباین الطبع اند و از برودت و
رطوبت و یبوست و حرارت کالبد هستی و پیکر زندگی او تکون ورزیده است نشیب و فراز
و کمی و بیشی اخلاط مزاج انسانی را با طبیعات حسب خواهش و در خور تحصیل علم و تفهیم غوامض
و دقایق علوم و فنون جداگانه و تقییدات فرا می بخشد پس تحصیل علم موقوف بر شایستگی
و درستی قوای حیوانی و نفسانی است ممکن الوقوع نیست که عناصر جبلی خلایق تحمل بار خواندن
علم باشد و خار این کار دشوار به پای دل هر کس بخلاند اگرچه هر انسان روشنی
و ضیای عالمتاب علم را بعین الیقین و بچشم اعتقاد کامل می بیند که شعاع نورش از فرش تا ذروه عرش معلی
پرده افکن و پرتو بخش است و هر انسان خوب میداند که شمع علم براه تاریک جهل روشنی
می افزاید و بنبع شیرین فضائل و تشنگان وادی نادانی و بی هنری را سیراب و بان رطب اللسان
می سازد اما دیده عوام از ضعف البصر را استعداد و لیاقت خود حدت انوار جهان
فروغش را دیدن نتوانند از بعض بدخو و بخت مهجور است و هر فرد بشر اوصاف و حمایه علم
چنانکه باید نه پندارد و لیکن از موانع طبعی که عبارت از بلادت فکر و کسالت ذهن و
نارسائی فهم و ضعف قوت حافظه و تخفیف خرد آسمان بیالاچار و معذور است نیکو پیدا
و بر دانش لامع هویداست که داشتن خوبی و فضیلت و رفعت و جلالت علوم و فنون
مستلزم استحصال و استکمال او نیست چرا که جودت عقلی و جزالت علمی امر وهبی و وجدانی
که مفوض بدست قادر ذو الجلال است نه در حیز اختیار هر انسان است چنانچه رجحان
هر قومی و گرایش طبع فطری جانب خوش آمد کار و فیت طینت خود زمام توجه را
میکشند و با وج خواهش بفضای قبت مرغ توجه بال و پر میکشاید باید دید که بدلی

فن هندسه حساب وکتاب دارد وکسے بمیدان منطق اسپ تیز گام نطق را مید واند وکسے به آسمان سینه که گنجینهٔ جواهر اسرار ربانی است کوکب دینیات را میدرخشاند کسے در دو دگری وآهن کوبی وخاکروبی را افضل واعظم حرفه واکرم مکاسب شناسد اگرچه بظاهر دلش طالب وراغب جانب علم ست اما عنان اختیارش بدست قدرت او نیست هر انسان تابع قوای دماغی ونفسانی خود است چون قواے دماغی را به سبب غلبهٔ رطوبت وبرودت نیرو وطاقت آنقدر نیست که جمله غوامض علمیه ودقایق حکمیه را در ایوان حافظه باحسن وجوه نگاهدارد تا بش آفتاب قوت ناطقه ومیزه وشید فراست وکیاست درنها د جمیع خلایق مساوی نیست افراط وتفریط وصفائی وتکدر بسیار واقع است هرگاه که در قوے مساوات واعتدال نبود نسق طبایع بریک نهج نه شود بعض مردم را عقول کامله وفطرت سالمه وعادت مستقیم وفصلت فهم مخصوص بود وتائید یزدانی وارشاد ربانی متکفل ورهبر وهادی او باشد این چنین مردمان جناح پرواز اولوالعزم بروز وه کاخ سعادات وبرکات هردم وهر وقت کشاده دارند وبراوج ملاء اعلی می پرند وبهره از علوم دینی ودنیوی ومالی وملکی وخیر وفضیلت می برند پیدا باد که در نفس انسانی نیروے دراکه است جوشش وخروشش علم وهنر وذوق وشوق طهارت وسعادت در دریاے دل موج زن خواهد بود چون گوش جانش بدست نفس لوامه ورنیش وروانش به انامل نفس اماره است دلش کانون نائره فسق وفجور رو آتشکدهٔ بغض وحسد وکینه وفتور است هادی وقائدش شیطان لئیم امام ومرشد وهوا وهوس ونفس رجیم است بوے از باغ علم وفضیلت وهواے از گلزار شریعت وطریقت باو رسیدن نه دهد عنان توسن تیز گام اندیشه وسگالش را بطرف هرگز امورات رذیله دنیوی مثل قلبه رانی وکوه کاوی وخاک فشانی منعطف سازد واز دربار سپهر بهار حضرت علم فرسنگها دور انداز د وصورت میلان مهمات کثیفه وخسیفه را بر صفحهٔ دل منطبع نماید وتابان چهرهٔ علم وهنر به آئینهٔ خیال دیدن نه دهد ونهال ضحک وخنده واستهزا وعجب ورعونت را در خیابان متخیله ومتصرفه بپرواند وبرد شخوار الیندان

ژرف نگاه روشن ولایح است که خواهشات جسمانی بازدارندهٔ انوار روحانی است انسانی
نیست که از لوث نفسانیت و خواهش انسانیت مبرّا و منزه باشد طامع دنیا تابع نفس است
و یا رقهٔ فرور هوا و هوس پرورش نفس فی تابش کوکب شناعت و ضلالت و جهالت است و
راه نمایندهٔ کوے تاریک ثانت و خباثت کشتن نفس شیوهٔ عامهٔ خلایق و طریقهٔ هرکس و
ناکس نیست تا عنق خواهشات نفسانی و مستلذات جسمانی به عروة الوثقای صبر زنجیر فقر و فاقه بسته
نه گردد و گلوے نفس ادر سلاسل زجر و توبیخ مسلسل نه گرداند و شعلهٔ خود پرستی و خود نمائی
و خویشتن پنداری را از آب فروتنی و عجز و انکساری منطفی نه سازد شمع علم زینهار در کاشانهٔ
ذات روشنی نه پذیرد و نتیجه ترقی و علوے مدارج روانی نه گیرد و چهارم آنکه هر سپت رتبه
بر اوج عتبهٔ علم و هنر به سبب عدم موجودگی اسباب ضروری و سامان لابدی رسیدن
نتوانند هم رسانیدن کتب درسیه و استاد نفوس قدسیه برائے حصول علم ضرورست و
هر مفلوک و بیمایه تهی دست فرومایه از فراهمی این گرامی ذخیره از غایت فروتنی و بیچارگی دست
به آستین و پا به خلاب و مرغ دل بر سیخ حرمان کباب و طائر شوق علم در قفس حسرت بعذاب
است بسا نفوس تقدس مانوس به تجسس دریافت دولت علم ازکران تا کران ره نورد عالم
شده اند و با قصاے گیتی بحو چرخ دوار گردیده اند و از خار تردد پاے همت را مجروح
و ریش ساخته اما از نافراهمی و نادستیابی ما یحتاج بی نیل مرام مانده اند و زخم حسرت تا دوام
خوابگاه بر سینهٔ آرزو برده اند پنجم آنکه سامان تحصیل علم و تفصیلات بر یک نوع و بر طرز واحد
نیست چند در چند ضروریات رو مید هند و انواع الانواع موانع دست همت میگیرند از نیجا است
که هر دی شریف النسب لطیف الحسب قصباتی شمع حصول علم به کاشانهٔ دماغ بر افروخت و روغن
جد و جهد هزار گونه به سوخت صورت آرزو و هیأت احوال دیده نه شود و نور تمناے
اندرونی فروغے نه بخشد اگر خواهد که در وطن علوم متنوعه بخواند کتب علوم هر گونه و هر فن
میسر نیست و اگر بر تقدیر کتب هم بزور زر با همت لباس فراهمی در بر کشند دانندهٔ همه علوم
و شناسندهٔ تمامی رموز حکمیه پیدا نی و اگر بالفرض او هم تاج پیدائی بر تارک نهد زراعت معاش
برق رسیده و ثرالا فتاده بی اطمینانی دامنگیر است و دو حصهٔ تام و نشان عالم ربانی در خیابان

وجود برومند و ثمر پذیر نیست و اگر از گلشن وطن سبزهٔ حب و دوستی از کلتد شوق علم برکند و از
بوی گل محبت وطنی مشام را به پرداخت و چراغ شوق علم بدست گرفته و از روغن مغز برافروخته
در شهرها و مدارس های دور وقت برود و بار غربت و کربت بر دوش جان بکشد در آنجا
سلاسل افلاس و تهیدستی که از گلوی همت و عزم جهان پیرا آویخته است از جا جنبیدن و پا از
کلبه بیرون نهادن نمیدهد پس پیداست که برای عوام و هر کس و ناکس راه حصول علم از
هر سو مسدود و مائدهٔ فراغت و آسوده دلی ناموجود و هر که قدری از خزانهٔ نامتناهی علوم
بهره می برد بسا کوه دشوارها و صعوبت‌ها از ناخن جهد کندن می افتد اول کوفت جلاوطنی
ورزد دوم ظلمت تکلف و تکبر و رعونت و خودبینی از خود دور کرده گلیم خاکساری و انکساری
بپوشد و جام تلخ اطاعت ماهران هر فن بطیب خاطر بنوشد و زندگی خود را مانند مرده
بدست استرضای استاد بگذارد و هرگز خود را پیش فرمان عقل فزا مرشد کامل زنده و
ذی روان نه پندارد و خود استاد و راهنما در همه حال نکارد و نقد عمر گران بها را بر خاکپای
او نثار سازد و اکنون هم اگر رگ مهر و عرق عنایت جناب استاد عالی نهاد به اهتزاز نسیم
فضل ایزد کریم بجنبید چیزی شاگرد را بیاموخت و دوزد دلق آرزو را از رشتهٔ عنایت
و توجه بدوخت چون در تحصیل علم خرابیها بسیار و آفات بیشمار اند روشنی کوکب علوم
عوام الناس را نمی تواند شد و این امر از حیز قدرت عام مردم بیرون و افزون است
ششم آنکه رعایا و حاکم و فقیر و امیر در هم رسانیدن جمله ضروریات علمیه و حکمیه یکدل و
یکجان و یکرای و یک سخن نشوند سحاب علم همه جا مساوی نخواهد بارید و نهال
بهروزی در کشت ضمایر جهانیان ریشه نخواهد دوانید و نیز این هم باید فهمید که باعث قلت
علم و کثرت جهل به نهجیکه حق عوام مفلسی و بی زری است همین سان در حق امرایان و بالین
آرایان و مسند فرسایان علوی مرتبت و ترفع درجات و اوج مناصب و بلندی
رتبه و آسایش جان موجب حرمان و کم نصیبی از دولت علم و هنر است بوی علم با
دود چراغ راحت گداز بهم آمیخته بدماغ فرا رسد و امیر از بدبوی و سوزش و دود
و دخان مصباح رو درهم میکشد و روشنی شمع را خلش جان میداند و از تابان

شعلهٔ شمع پروانه مزاج نازک میسوزد چون گروه این مردم از بوی دود شمع میگریزد و علم تاب
نیز از رسیدن بگوشک دماغ او روے تابد گنج علم به کنج غربت و کربت و در ویرانهٔ
گوناگون مخفی و مستور ست و از خار انکسار دلبستگی دارد و از گلزار راحت و آرام جان
خستگی پندارد و امیر از کجا زهره است که از نشئهٔ دولت کلفت ربا باز مانده بخمار نکبت و رنج
تحصیل علم گراید و براه پرخار سینه فگار تردد ات زنگار رنگ به آبله پائی دون همتے
بشتابند اگرچه می انکارند و به یقین میدانند که فروزان برکت علم فقیر را امیر کبیر میگردانند
بلکه ملجاے و ماوای برگزیدگان درگاه یزدان میسازد بمعتکفان زاویهٔ تقدس و سعادت
هویدا باد که در وصال عروس حور لقا مهر سیما علم و هنر که بسا دقتها و مصائبها بعینه اند
خالی از سر خفی نیست که بر کنه مستترهٔ او طائر فهم هر کس عامی الوضع بر ذروهٔ اوج او پریدن نتواند
و مرغ وهم هر فرد بشر بر بام بلندش پر پرواز نکشاید و آن راز این است که علمای پاک اندرون
صداقت مشحون را بوریثهٔ انبیا نامیده اند و جانشین وخشوران را الهام نشان گفته اند
مدارج و مناصب علما ارفع تر از سبع سموات است و عالم حقانی و فاضل ربانی مرجع
و کهف خاص و عام می باشد و همه نیک بد و خوب و زشت جهان و جهانیان بر زبان
فتوی شان وابسته میباشد درین زمان بلندی و فرسندی و فراخ حوصلگی و برین بالیدن
اندیشهٔ سترگ است که شیطان راه نه زند در عونت و تصلف و ترفع درجات او را از
سعادت و شرافت بخاک ضلالت فرو نه اندازد و انکسار آوان طالبعلمی باز دارند لهذا
تکبر و غرور ست که بعد استحصال علم و هنر شرف عزت و دولت مباهات رو مید هد از
بودن بختی در زمانهٔ خواندن علم عین حکمت یزدانی و مصلحت ربانی و ست ستوده هوشمند
آنست که فلاکت و حرفت طالبعلمی را بوسے دلاویز راحت انگیز پندارد و از لطمهٔ نقمت
و ضرب توزع آفات آسمانی و موقعات و حادثات زمانی روی نگرداند این همه وجوه که جلوه
تحریر پذیرفت متفرع اند برین فرع که طالب علم قانع و کامل العیار باشد و فهمیده و سنجیده
و گرم و سرد زمانه چشیده باشد اما افضل و اجلی این است که تعلیم علم کودکان موقوف بر علم والدین
او شان است اگر سرپرست و والدین را بهره از علوم و فنون است اولادشان شایسته ترین

واسهل الوجوه از شرائف علوم مشرف می تواند شد ورنه تعلیم کودکان بسا محال ست که درین
زمان بیشتر والدین کودکان از لباس علم وهنر وفضل وکرم سوادے واقفی و بهرۀ کافی
ندارند بلکه عریانه واعمیانه عمر میگذرانند ازین باعث اولادشان از جوهر علم ونقش هنر محض
معرا وصاف اند مردنی علم اولاد خود را تعلیم و ادبے دادن نمی تواند۔ والسلام

مورخه دوم ستمبر ۱۸۸۸ع

نامۂ سی و نهم بنام منشی احسان الحق صاحب سلمه الله تعالی وسلم

مخلصن افزا الاتحاد وصادق الوداد سلامت سانحات گذشتگان و واقعات فتنگان
روشن هدایتے و درخشان اندرزیست برائے پس ماندگان و گروه آیندگان هر سخن طراز
کردار پرداز را زیباست که از روئداد زمانه خود آگاهی به پیشینیان دهند و از حوادث
روزگار خود مطلع گردانند چنانچه برهمی زمانه وانقلاب دوره دوار حشمه عیسوی کوائف
نگاران باستان دربند تحریر گذاشته اند و علم اعلان و اظهار حقیقت آن زمان
بردوش افراشته اند ازین جهت این روسیاه پلاس پوش خاک نشین آشفته درون +
عبدالرحمن حادثاتیکه فی زماننا میگذرند و پیش نظر هردم بر روی کار مے آیند همه
وادیده خود را انچه که برمن و بر احباب من گذشته اند برائے آگهی رده آینده نقش نگارش
می بندد و نتیجه بیان را از جناب تحریر رنگین میسازد تاکه هرکس ز واقعات حادثات
زمانه عبرت گیرد و اندرزے کارکشا و نصیحتے خرد افروز پذیرد و آن این ست که
شورش و فتنه این زمان خصوصاً این وآن سزاوار یاد داشتنے و از قهر ایزدی ترسیدنی
و عبرت گرفتنی است درینولا که ماه ستمبر ۱۸۸۸ع است بر زمانه و زمانیان بلا هائے
گوناگون و فتنه هائے بوقلمون از گردش فسون گر آسمان متواتر و متوالی نازل میشوند
دمی به آسودگی و نفسے به بهبودگی نمے گذرد که تازه بلائے و جدید وارداتی از
پرده قوه بمنصه شهود نمیگراید و رنگ برنگ حادثه و نوع بنوع واقعه رونمید حادثات
نخستین که بر روئے زمین و پیش دیدۀ عبرت بین واقع است طوفان بارش

باران است که سرزمین گرهٔ آبادرا و اکناف اطراف او را به غلاف خلاب و حجاب آب پنهان
ساخت و بیشمار رو انها چه انسان و چه حیوان چه شجر و چه حجر و هزارها امکنهٔ مستحصنه و مکانات
مستحکمهٔ کوه تمثال را بر یک فنا انداخت و گروها گروه مردم را از آب طوفان سیراب کرد
و انواع انواع اقمشه و امتعه را بجلاب انداخت خلق خدا بطرفة العین بلباس عریانی ملبوس
گردیده و بپلاس حیرانی و پریشانی محبوس شد هزاران هزار نقوش بیگناه همچو حباب
بر سر آب بزو در سیلاب گوناگون حزن و اضطراب گریان و مو کنان و سینه کوبان به
کشش مشیت یزدانی به قعر قند ملجائے وما واے شان بجز شکم نهنگ یا تیر قضا یا قعر
گرداب فنا دیگرے نبود نه پا بر زمین و نه فریاد بر آسمان میرفت همه را ساکن آغوش موج
آب بود و سلاسل طلاطم دریا کشان کشان از جائے برد نه پسر را پدر کارے و نه
زن را با شوهر گفتارے نه یار با یاری و نه کسے باکسے مددگارے هر کس بحال خود گرفتار
بود نمیدانیم که این فلک گرگ و او شما نرا کجا برد و طعمهٔ کدام دد اجل ساخت و کجا در قعر
هلاک انداخت و علاوه ازین طغیانی بحر چین و گنگ گزند بر گزند و ستم بر ستم افزود و شورش
رستخیز دیگر آشکارا ساخت و بازار مرگ مفاجات بگشاد و نرخ کالاے آفات صدمات
از بس ارزان فرود یعنی به قصبات و دیهات را بهلاکت و دمار رسانید و بیشمار مخلوق
را بخاک مرگ و مغاک اهلاک نشانید حادثهٔ دومی این است که مردمان بقیة الطوفان را
وباے هیضه گرفت لاتعد و لاتحصی مردم را بچشم زدن به تیرهٔ جا شگاف زمین به سپرد و
نقوش هستی را از کلک فنا بر ستر دهر که شگوفه کرد و اندکی آب از دهن انداخت زر هستی را
در بوتهٔ مرگ ناگهانی بگداخت و به زاویهٔ گور معتکف شد و باب اندوه بر ما بقا بگشود
چون یکے را بجانهٔ ابدی رسانید دو سه کس دیگر در یک اندک قفه قباے هستی از
مقراض اجل به برید بر مریضان تشدد سکرات و تلخی جان دادن و بر تندرستان مصیبت
جانکاه مردگان را بخاک سپردن بود چون جان دادگان و زندگی باختگان را بخاموش کنند
می بردند و از باقی ماندگان رشتهٔ امید حیات می برید کسے را توقع نیست که از سحر تا
مسا بخیریت خواهد دید و از شام تا صبح بر بساط زندگی خواهد غلطید درین مرگ آباد

هر که هست نقد جان بکف دارد و در انتظار مرگ سرخ حیرانه و خائفانه هر سوے نگران اجل
هر وقت در کمین است آرام گاه و خواب کده هر کس بزیر زمین هر که جان را از تیغ اندیشه و دشنه
خوف و الم برست و هر که زنده است بدتر از مرده و در زنجیر دو آفت گرفتار یکی هراس
مرگ ناگهانی خود دیگر فکر و تردد جانکاه در ناوقت تجهیز و تکفین جان دادگان دمی آسوده
و جمعیت خاطر به هوش و حواس نمی رود و مهلتے و فرصتے نیست که لحظه باطمینان بنشسته از نعره
الامان الامان دود درونی خود به پرواز دو از آسمان دیده ابر اشک بیارد و غبار حزن
از صحن سینه بشوید و بیراه چاره بپوید و از کسے اندوه خود بگوید و از معاونے مایهٔ رستگاری
و استخلاص بجوید درین وقت پای تدبیر از تیر تقدیر شکسته و گلوے همت از کمند بلا مانند
نخچیر بسته است همه نفوس در پنجهٔ گربهٔ یاس و هراس همچو گوسپند بچنگ گرگ محبوس است
نه تاب آه کردن نه یاراے لفظ الامان از زبان برآوردن نه نیروی سخن گفتن و نه طاقت عبرت
پذیرفتن درین زمان کیفیت زندگی همه با مثل مردمان کارے در نبردگاه است که مرگ
دست بگریبان و زندگی مانند گنجشک گربه دیده پران و گریزان جاے نفس گرفتن و
آسودن در کام نهنگ و آرام کده در گور تنگ **اللهم احفظنا من کل بلاء الدنیا**
و عذاب الآخرة حادثه سوم این است که درین ماه ستمبر [illegible] ع به تمامی اطراف و
اکناف دهلی و در خاص شهر دهلی بار دگر طوفان بارش باران گردید و میزاب آب عذاب
از سقف کبودی روان گردید که تا شانزده پاس علی الاتصال آب از آسمان بارید
و هشت هزار و سه صد امکنه از شهر دهلی چه سنگین و چه خشتی و چوبین را برروی زمین نشاندند
و امکنه مستحکمه و محلهاے مستحصنه بنات آسا در آب آمیخت و خانهاے آسمان منزلت
مانند کروه ریگ از هم بریخت و رسن استقامت از کار دفنا گسیخت و گرد مرگ ناگهانی
بر سر بندگان خدا بیخت جائیکه گمان قطره آب رسیدن نبود در انجا سیلاب جیحون
و موج عمان موجود بود و مردمان پرده دار و عصمتیان حجابی مانند طائران آبی زیر
آب در ته آب پنهان بودند و بیشمار مردمان درین طوفان مرگ خیز نفسها می شمردند
آنها که از فن شناوری محض نا واقف و نا آشنا بودند مجبوراً بسان مرغابی اندرون

صحن خانه بر سطح آب دست و پاے زند همه شهر ویران تر از دل عشاق گشت و هر کس زنده همچو صدف در قعر آب تنشت آسمان بر حال ما گناهگاران چندان گریست که همگی ساکن واماکن دریاے ذخار و ناپدید اکنار شد و هر ذی حیات از سرمایه زندگی دست بردار شد قطعه زمین و زمان هر دو آبی شدند ٭ همه مردمان در خرابی شدند ٭ امن رفت و قهر خدا آمده ٭٭ از هر سو بلای وبا آمده ٭ هیهات هیهات جمله مکانات مسکونه گرداب هولناک شد و بام و بالاخانه تیره مغاک گردید هر کوچه و برزن از طغیانی آب مثل دریا موج زن و هر در و دیوار از کثرت سیلاب و فراوانی آب هیبت خیز تر از گرداب جان شکن هر کس آه بلب و سوز در جگر و درد بدل دیوانه وار حباب آسا می گردید و رنگارنگ عذاب و خلاب میکشید اکنون هزاران هزار تنق گزینان مریم خصال و عصمت آرایان تقدس اشتمال مامن و آرام گاه خود معابد و مساجد ساختند بر روے زمین جاے پا نهادن نیافته بجانب خدا شتافتند بسا برگزیدگان بارگاه ایزدی خیمه بپا کرده دران متواری و منزوی گشتند و بسا نادار ان تهی کیسه بے پناه گوسه و خانه خس همچو خانه بدوشان آرمیدند و بسا مفلوکان عریان تن بریان سینه ازین طوفان آسمانی و بلاے ناگهانی بے ستمی کم راه گریز دیده عنان هزیمت منعطف ساخت امان گاهیکه بخیال آمد افتان و خیزان خود را درانجا انداخت آفتاب رزق بر مردمان از تراکم ابر سراپا عذاب سیاه و اسباب معیشت زدست بر دقهر الهی زهمه سو تباه این چنین حادثات هوش فرسا حواس سوز نه کاهے از در گوش شنیده و نه در کتب جراید نوشته و یزدان داند که داور دادار را درین امر چه منظور است که خیال آسودگی و بهبودگی مسلمانان هم از مخیله ادراک فرسنگها دور است چهار می حادثه اینست که رقم خیر و برکت و آرام و سعادت از صحیفه عالم ستر ده و غنچه دلها دریا سین خورش کلمه سرایان از چمنستان جهان بوزیدن سموم آفات کشیار وزی مجهول و افسرده است کودک شیر خواره را فکر روزی و شیر است و پیر هفتاد ساله را خرخشه رزق و امنگیر ابر بزه سندی و گناهگاری بر آسمان طاری و دریاے فسق و فجور بر روے زمین جاری هر که را بصورت ساجد و عابد می بینم بپرده حاسد و

کاسد مانیم از غایت معصیت و شدت شقاوت و شناعت هر کس طالب هوس و هوا است
و از نهایت قساوت و دنارت و ذلالت و ضلالت راغب طمع و بلا است مردمان صورت آباد
کار کنشت میکنند و امید بهشت دارند معامله با آفریدگار و خشنود از آن دارند که اگر همان
معامله با ناقوسیان نمایند از صحبت خود برانند هر کس راه راست را گذاشته بمسالک ناجائزی پوید
و سخنهای نااندیشیده و نافهمیده می گوید نه از خدا هراسی و نه مصطفی را لحاظی و پاسی مساجد
و معابد خراب و شراب خانه و حرام کده مانند گلزار با آب و تاب محبت از ایوان قلوب مسلوب
و هر متنفس بر فسق و فجور مرغوب عرق حمیت از اجسام همه بر بریده و رداء جمعیت از دوش
شرافت دریده است دیده باید که بقیه زندگی چگونه گذرد و در بازار سخن چه ذلت پیش آید
بیچمی حادثه این است که اتفاق جهانیان به نفاق گراید و شعله بغض و حسد خرمن الفت و
محبت را بیک خاکستر گرداند کسی جا و دل بسان بو و گل مجتمع نیستند در میان شان مباینت
مانند نور و ظلمت است که گاهی بهم نشوند و یا آب و آتش اند که هرگز چراغ نزدیکی در بزم اتفاق
نه افروزند و دو شوند اگر به باغ رسند باد سموم بوند چون بباغ فرو آیند سینه هر کس دشمن
زبان سست و گفت هر گوینده شعار مکر و دغل شناعت نشان درین زمان از بیگانگی نفاق
پسر با پدر و دختر با مادر آشتی گرگانه دارد و برادر با برادر رابطه معاندانه و مخالفانه بجا آرد از
تهنیت مرگ و تعزیت موت همه بخصومت و برزشتی کردار هر واحد دلیر تر کسی از قهر قهار نمی هراسد
و از تازیانه خشم ایزدی نمی ترسد و نداند که دنیا دون را نا پایدار تر از نسج عنکبوت
و نازک تر از رشته خام همه فرزانگان دانش پژوه گفته اند و نه انکار نه که شکر آمیخته زهر است
و نوشش و همنشین راحت و جراحت سرور او همه غرور است و کمال او پیک زوال
و داد و انصافش سرمایه ستم و بیداد بنیاد استحکامش جمله برباد دوستی او موجب عداوت حق است
قرب او باعث دوری قادر مطلق عمارت روح افزایش همه کاهش دل لطافت جان پرورش
مایه طوق و غل اندوه جان فرسایش بی پایان و همه درد و احزان او بی درمان با هر که ساخت
او را سوخت هر که را دست گرفت از خدنگ بلا بدوخت هر کس را که نواخت بچشم زدن
در بوته آتش الم بگداخت افسوس صد افسوس ما همه فریفته و شیفته فتنه او و ستم و همه ما دلبند او و کشته ستم

و آبروی خود را بدست او داده‌ایم و بنای زندگی را در میدان عشق سراب تمائیش نهاده‌ایم
حیف هزار حیف نمی‌فهمیم که حب دنیا ذوق ایمان می‌برد و نمی‌شناسیم که دوستی او زور از تن و نور
از جان می‌برد نمی‌دانیم که کار دنیا همه بیکاری و گرفتاری است و سعادت این بازار چند روزه
همه بی‌سودی و زیانکاری است آه هزار آه در آن حالت که ساعت مرگ پیش چشم آید
و پردهٔ غفلت از روی دل بردارد و صد هزار حسرت و ندامت و خجالت و خسارت رو نماید
دوستان و آشنایان دلبستگان زمین انداز زند و روی وفاداری و یکجهتی بگردانند
بازپرس کردار نمایند و افعال زشت و اعمال بد پیش آرند در آن حالت چه آفت و مصیبت
بر ما خواهد رفت ربنا ارحم ربنا ارحم شیمی عادة این است که طریق حصول روزی از رهی
سود بند و هر هنر و شغل که حاجت است تجارت بشارت انجامید و حرفت بحرفت گرایند
بار خسارت آورد قناعت را به کسالت سپرد دولت علم و هنر صد پیشه هر کس از جراحت
مفلسی مغموم نفسی را انه از مصحف فرزانگی آیتی یاد و نه خاطر کسی از نقشهٔ آسودگی آباد پلاس
افلاس بر دوش و گلیم سیه‌بختی در آغوش شمع لیاقت از ایوان نهاد خاموش و دیگ خباثت
در تنور سینه پر جوش همت برنایان زمان از بس پست و سنگ حسد و کینه در سر و دست
از دود رعونت و حماقت دماغ جهانیان پریشان و از سمو و انجرهٔ دنائت و شقاوت
نور خرد و بلند سگالی ظلمت نشان انش تیره دلان این همه حادثات که بسلک گزارش
و نگارش کشیده‌ام صرف بپاس خاطر ایشان خامه را با تامل برداشته‌ام دیگر حادثات
و واقعات که درین نزدیکی به اطراف و اکناف جهان مشئوم حمله را برای دیگر سخن گذا
یاد و نگار فرو گذاشته‌ام آن واقعاتیکه در وطن و نواحی آن از چشم خود دیده‌ام
و آفاتیکه بر جان خود کشیده‌ام بحوالهٔ مرغ سیاه منقار خوش گفتار قلم کرده‌ام بسیار از
که دیگر معموره از طوفان آسمانی و تلاطم عمانی در مهد امن و عافیت است جائی
نیست که خالی زین صدمات و آفات بوده باشد و نفسی نیست که بیرون از گرداب
واقعات و سانحات این کاهش و کاوش‌ها وارسته باشد و دلی نیست که از خنجر مرگ
خویش و بیگانه پاره پاره جگر نه و مردی نیست که از صعوبت و کربت زمانه در دشت حیرانی

و پریشانی آواره نه این وقت عبرت انگیز و سخت هولناک است باید ترسید و از هر گناهان باید لرزید هر دم بیم خدا را پیش نظر هم باید داشت و تخم هیبت او در کشت دل باید کاشت و از لوث دنیا پیوسته منزه و پاک باشند و ابواب خضوع و خشوع بر روی ارادت و عبودیت فراکشایند و در آیینه خیال تمثال سیاه کرداری و زبون شعاری خود ببینند که چه قدر مهیب و خوف افزا است و یاد و واپسین وقت هر لحظه بیند باید که از پس پشت پا و دریای غیظ و غضب قهار ذوالجلال را ملاحظه کردن ضرور است که تا کجا ممتلی و پرخروش است و آتش قهر الهی چه درجه شعله زن و پرخروش است ای برادر این خرابی همه از شامت اعمال ناپاک است و آنچه که بر ماست از زشتی و زبوتی ماست ما به آرام بر بستر ناز و نعم می خسپیم خدا بیدار است ما در نشه غفلت و ذهولت سرشاریم او هر دم هوشیار و در آسایش و راحت ما مصروف ما در نافرمانی او ذلیل و تباه مشغوف او ما را از آتش دوزخ و دنیا و جهیم باز میدارد و نفس و شیطان ما جانب دوزخ کشان کشان می برد او رزق میدهد ما فسق میکنیم او نعمت بخشد ما غاره میخوریم او از ظلمت و تاریکی جهل بر روشنی اسلام می آرد ما در راه تیرگی کفر گام فرسائیم زیاده ازین چه سرائیم و چه زبان خامه فرسائیم والسلام
تمیقه عبدالرحمن جهنجهانوی مورخه نوزدهم ماه ستمبر ۱۸۸۵ء

نامهٔ چهلم بنام قاضی محمد یعقوب رئیس دهلی

یزدان فیروزی بخش بهروزی افزا داعما در عهد تندرستی و کامگاری بعافیت داشته شادکام و فرخنده فرجام دارا دنا هد دریده زبان سیاه گریه کنج نشین ظلمت گرا یعنی خامه گهرریز مسرت انگیز بدین ترانه مترنم بوده لشید دلکش و نغمهٔ روح بخش میکشد که پانزده روز است بوم دکن را گذاشته زمین گلبرگه را از آب نضارت و هوای سعادت قدوم میمنت لزوم خود رشک باغ نعیم گردانیده عروسان چمن ترانه سرایان گلشن اتاز کی و آسودگی بخشید و کیفیت رسیدن ضربه بر دست چپ و انخلاع عظم آرنج از مفصل و باز بجا آمدن استخوان مخلوعه و منقلعه و به تکلف تمام دادن کار دست تا نوک و صرف باقی بودن عدد می صلب و سخت و نه برآمدن جمیع حرکات سالماً

وتندرستانه ونیز خواستن از نیجا ضمادی محال در رافع صلابت ودافع بقیهٔ درد ودیگر
کوائف راهم اظهار مینمایند از رسیدن گزند بردست ساقی صرغ دلم اتربس وقفس
مضطر وبیقرار است ونائرهٔ اضطراب در اشتعال ایزد توانا پیوسته دست کرم خویش
بر فرق مبارک مبسوط داشته در همه حال وهمه آوان دستگیر ومعین وناصر وحافظ باد
مخلص من باید که مالش ادهان گداز نده وربایندهٔ صلابت بعمل آرند وهنگام شب
دست ماؤف را از رفاده وپنبه بسته دارند وحرکات وجنبش حسب میسر وبطور ورزش
کرده باشند که تا اعصاب را زور وتوانائی دهد وعقدهٔ که بر مفصل باقی مانده است
او را بکشاید ومادهٔ مجتمعه را بزداید وبگدازد ونیز نسخهٔ مختلطهٔ بنور دیبانامهٔ هذا مرسول است
استعمال فرمایند وظیفهٔ دائمی که بسبب کسالت مزاج مسرت امتزاج بتغیر تراخی افتاده
مانده است باک نیست که معبود مطلق ورازق برحق از فرمان واجب الاذعان لَا
يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا اطمینانے وافی وتشفے کافی میفرماید چون جام
تندرستی بکام جان ریزند واز بستر ناتوانی برخیزند وتاج شفا بر تارک همایون
نهند وکسوت صحت ولباس اعتدال ابخشیخ گرامی در برکنند مهام از سر نو اوراد گذاشته را
آغاز نمایند وچراغ عبادت به ایوان اطاعت برافروزند روح را از غذای
فَاذْكُرُونِيْ اَذْكُرْكُمْ غذا بخشند وتجدید اوحاد ورود در خیابان ریاضت نشانند
واز آبیاری اعتقاد صادقه ونیت واثقه آن دوحه را شاداب وریان دارند
وآنکه حال تنگدلی وفرومایگی ونکوهیدگی کارداران آنجا که ترسانند وعبرت نهند
هر فرو هیده است نگاشته اند بوضوح پیوست بی غایه ریب بعض جاه سندان گرگ
افسون گرانند وسراب هدا ازدور آب فرانمایند وبشگفته روی صرف گل افشانند
وبار بنه آرند وصباے خوش اند که برویے آب میگذرند اما کسے را تازه دل ونفس
آگین نسازند ودریاے موج خیز اند لیکن تشنهٔ را از گوهر وقطرهٔ آب سیراب وآباد
نفرمایند دولت وحشمت اینان بحق شان هیچ پرسود است محض بی سود این همه
خود را مثل کهربا فرانمایند اما کاه آسا مردم را از هم میربایند از ظلم وتعدی اعتساف

جهانی بتلاے وبال است سینه شان لانه زنبوران حقد ونکال بصورت از چراغ زهد
و ورع واتقا بارقه بار واند ولیکن از ظلمت جهل وخباثت همایه شر و استکبار بظاهر
مانند مار پرنقش ونگار و به باطن سراپا سم هلاهل نکبت آثار به دیدن شربت قند اند از زهر آمیخته
و پلیدی ریخته عزیز من هر سفله و ناکس پیشه راسفلگی و دون همتی میراث اجدادی است
از وامید نکوئی و بهبودی نباید داشت گلیم سیاه کرداری و بدشعاری از شستن آب زمزم
سفید نشود خوک و سگ از اغتسال چشمه کوثر پاک و صاف نگردد بلکه پلید تر و قبیح تر بود
و ناکس روئی از آرایش برونی نیرو نشود شجر زقوم ثمر شیرین از آبیاری سلسبیل نه آرد وهر
دور اندیش را زیبا است که بربازی طائر اقبال هر بدسگال فریفته و شیفته باشد چرا که این
مرغ هر لحظه و هر زمان مشتاق پرواز از بام دیگر است و نشیمنش بر بالای نهال ونکال
بیشتر وگوش بر نعره یاری یاران این زمان نباید نهاد که این یاران دور و مانند آب آینه
تا روبرو اند در دل ایشان هستی چون فورشوی بازیچه نه بینی بهبودگی و آسودگی دارد
از یزدان جهان آفرین باید طلبید و موج زندگی آخر فنا را در خرمی و انبساط باید گذرانید
چون بر ضمیر مهر تنویر که مطلع انوار ایزدی و خورشیدگاه ضیاء اسرار لم یزلی است بخوبترین وجه
پیدا است که دنیا آنست که در عاقبت هیچ کار نه آید کاری باید کرد که انجام ستوده و پسندیده
دهد و ثمره بهروزی و مایه بخت افروزی بخشد صحبت یاران امواج دریا پایدار ند یا اوج
مناصب رسی یا به قعر مصائب و حکایت سرنگون افتی دنیاداران آتش اند تابش ایشان
از دور بس دلکش است چندانکه نزدیک وی عود آسا دود شوی و کالای هستی همه را
بسوزی تکیه بر رزاق مطلق و خالق برحق باید کرد او را حلال مشکلات و رافع الدرجات باید
انگاشت زینهار طائر توکل بلند پرواز را بر ذروه غیر از خدا بال کشانه گردانند و همای همت را
بر استخوان پوسیده دولت دنیا افتادن نه دهند مخلص را وفاے من آمدن یا رخ خط ساهی
از آنکه با دابطر زد اثر ون وغیره چو ثمره گرانبها و گران خاطر بهآورده و نقطه جمعیت را
از صفحه خاطر بر گراکنده و زهر تاب بستره و از رگ اندیشه خون حزن زندگی فرسا
بچکیده و شیشه آرزو را از طاق دل بخاک یاس گرائید افسوس درین خشک جهان چندگونه

گرد تردد و توزع بر دامن دل ما نشست و کمر امید هزار ساله از بار گران تشتت و مکائب
بشکست ازین خشک دستی و خشک طینتی ال آبادی پیداست که دماغش از نشه صهباے موالات
و مواخات احباب پرداخته شد و دست مروت و فتوت از حدت آتش تفوق و تکبر بوته نهاد
گداخته شد نهال رعونت در سبزه زار طبیعت او بر ومندی یافت ظلمت جاه دو روزه
جمال محبت و اتحاد را از سیماے دلش بکافت و عفریت غرور بر سر آمد جلبیت حماقت
دماغ موالفت را متعفن کرد وای برین دولت و جاه که نشه او نور از چشم خردمی برد و بینا را
چنان اعمے گرداند که خویش و بیگانه را نمی شناسد حیف برین علو منزلت که سفر را و
از اختلاط و ارتباط باهمی باز دارد وای و هزار وای برین عقل و دانش که از بوے
جلال و شمیم اقبال از اوج کمال محبت به حضیض نکبت رعونت در افتاد و دیده و دانسته زبان
طعن بهمه گویان بر خود کشاد باید که آینده را از همه خلائق رشته امید رجا از کار دیا بس
گسیخته معتصم بدامن فضل حضرت ذو الجلال باید شد و از چنین واقعات مرد آزما که فی الحقیقت
محک عیار مرد آزمائی است رنگ چهره همت نباید باخت و کمر استقلال را به نطاق
اولو العزمی مضبوط و مستحکم باید ساخت قصر خاطر را از تجلی سرور و انبساط منور دارند
و از حادثات دنیا و ما فیها نه هراسند و ملجای و ماوای خود رضای خود پسند ایند
و دیگر محسوسات را مردم فریب انگارند مخلصا درین ایام شورش وبای هیضه و کثرت بارش
باران درین ناحیت بآن فراوانی و بیکرانی برروی جهان طاری و ساری است که بیانش
گفت و میزان تبیان نگنجد و به پیمانه اندیشه فلک سیر نمی در آید هزارها امکنه که مانند قلوب
اهل سنت مستحکم بودند و سر به فلک میخاریدند و از عرش معلے سرگوشی میکردند و قلهٔ کوه
آسمان جاه را زیر پا میدیدند از تلاطم امواج باران همچو دانه تخم در زمین فرو خزیدند و
بچشم زدن انبار خشت و کلوخ گشتند و سکانیان برهنه و گرسنه درین طوفان آبی کهسار
در کوچه و برزن حیران و پریشان باشند نبات النعش شدند این حادثه هزار گونه افزون
تر از غدر ۱۸۵۷ع بود اکنون از چندروز آسمان سنگین دل شکسته حسرت بر حال زبانیان
نه ریخته و تیغ اجل جان گسل رسن حیات کسے از هم نه گسیخته مگر شبها از مرض هیضه بهم نفشک

جان جهانیان پنجهٔ ظلم دراز دارد و بیانوه جوانان پری تمثال را بخاک هلاک میسپارد و
پیش ازین هم بی شمار نامآوران پاک نژاد عالی دودمان فرخنده نهاد را همچو گنج بگوشهٔ نیستی
پنهان نمود و در قوم بود بسا خجسته طلعتان گرامی خاندان را از صفحهٔ هستی بزدود و اگر این مازا
تنبیه الغافلین و شناس گفت بجاست و اگر ناصح تدبیر و آگاهنده بر زجر و توبیخ گویند زیباست
و هر کس جان بکف و خوار تر از علف است چون دلم ازین افسرده شهر سرد است و از مکاید تو ولون
رنگ چهره زرد روز بروز جمعیت پرداخت خاطر پریشان خود که مثل شرر از سنگ جسته
و چون دود از شمع گذشته حیران و سرگردان بود کهنه سفینه و پارینه بیاض مطالعه داشتم
از آن چند فقره دل اندوه زده را خوش آمدند و همگنان را از هندی به پارسی زبان آوردم
چون مارا خرمی افزود میدانم که ایشانرا هم شادمان خواهند نمود لهذا برمی طرازم ای دل
بشنو هر که پند ناصح دردمند بگوش رغبت نه شنود زرو و پشت دست تاسف بخاید وکف افسوس
بهم بمالد پیوسته نفس سرکش را از خنجر مخالفت و معاندت مغلوب باید کرد و از چوب تهدید قربانی
باید زد تا که نور دیدهٔ دانش و بینش و فراست و فرزانگی روشنی یابد شعار کم گوئی باید ورزید که اندک گفتن
و کم خفتن نردبان آسمان جاه و بام بلند دستگاه است روزی این خموشی و کم خفتن بر سر حقیقت
مفاخرت خواهد نشانید و از تاج مباهات و اقبال از فرق ابهت و عزت را بلند تر از ثریا خواهد کرد ای
از مطلوبی نفس روشنی راه ایمان پیداست و انوار حقیقت و شعشعهٔ معرفت در مشکوی دل هویدا است
ای دل سرمایهٔ نیکوئی اطاعت برگزیدگان الهی نظر کردهای یزدان است و قلادهٔ انقیاد گرامی نیاکان
در گردن جان باید آویخت و آب آتشین فرمان پری در مینای دل باید ریخت ای دل
افضل المهمات صحبت علما و صلحا و ملازمت فقرا و حکمای جهان دیده است از بهار صحبت اینها
ثمرهٔ سعادت باید چید و نفوس قدسیهٔ اوشان را ابر رحمت باید تصور کرد عارف آن است
که جان داری را نه آزارد و خار را هم نفسی نه شود این دولت بیدار در کمتر شناسی و خود
شکنی خود است هر که خود را از کمترین آفرینش ایزدی ندانست او خودشناس و مغرور است
و از جملهٔ نابکاری و بدکرداری محفوظ است ای دل در فقیری رضای حق و در امیری
سپاس قادر مطلق اختیار باید کرد و موت را یاد کن که خیال مرگ عنان دل را بجانب طاعت

و عبادت میکند خانهٔ سینه را گنجینهٔ عشق الهی ساخت تاریکی خواهش نفسانی و لذائذ حیوانی
و محبت دنیا و از مال و متاع پاک باید داشت که این همه تیرگی و خیرگی ذمائم و قبائح می افزاید
گذاشتن لذات دنیا بدنیاداران گوهر دل را مجلی و روشن میکند و پذیرفتن عیش دنیا خار پای فگار
براه حقیقی می اندازد ای دل همچو مسافر مقیم کاروان سرای حجرهٔ دنیا باید گذرانید که سحر دم پا تابهٔ سفر
پوشیدنی و خاک آه فنا بسر وافشاندنی است ای دل نیکو بدان که ذکر جوانی در پیری و عیش
توانگری در فقیری بحقیقت راست نما باشد اما ردای ظلمت دروغ گوئی بر روی تابان یقین
و اطمینان می اندازد کسوت خوش رنگ فروغ راستی را از مقراض یاوه سرائی پاره پاره
میسازد باید فهمید که معیار یاری و محبت هنگام حاجت است اگر از غلاف مصائب دام ما تمنا آرد
یار جانی است و رنه ریائی و زبانی است فرزند ناخلف چون انامل زائده است اگر از کار دیگری
تکلیف شدید بری و اگر بگذاری سا نگین هم عیوب بهٔ چیشی زن همچو چمن پر فضا برای تفریح است
نه برای انجاح مراسم نیک و قبیح از مجالست زن دور باید بود و بر و در نفور باید کشود چراکه
گل از دور خوشبو دهد چون از دست بگیری خارش بیازارد مسافر چون آب روان است
و مقیم مثل آب بسته عفونت خیز و کدورت انگیز مرد از سفر پخته کار میشود و از زنگ قیام
سیاه و تباه میگردد دوای مرض معصیت توبه و استغفار است و طلب آمرزش
از آمرزگار صاحب دولت و مکنت آنست که گرسنه و تشنه را از آب و طعام بنوازد و با مهمان
از تواضع و کرم پیش آید صاحب ادب همه جا باعزاز و اکرام با عیش و طرب میباشد بی ادب
در همه زمان در رنج و تعب میگذارند ای دل یاد الهی افضل الاوراد است یاد کردن روز حشر
و فنای خود شیوهٔ عالی نژاد است بیدار دل پسند را بسیار خفتن و دادگر را فراوان بیدار ماندن
زیبا است خفتن کی گناه و بیدار بودن زیور عقلا است سخاوت و مروت پرده دار و ستار
همه عیوب و پوشندهٔ چهرهٔ زشتی و زروی کردار نا مرغوب است کریم ذی عیب را به سبب
جود و سخا کسی لئیم نمی گوید آب سخاوت لوث دنائت را از دامن دل میشوید عاقل آنست که از
مخالفت و منازعت دنیا صهبای گران خاطری و توزع در شیشهٔ دل نه اندازد عالی همت
آنست که نعمت آخرت را بر دولت و شوکت دنیا شرافت دهد و با دوستان مراسم مروت

به تقدیم رسانیدن و با دشمنان لوازم مدارات بجا آوردن از آتش شرارت شریران زمان ایمن
میدارد و بپایهٔ سترگ مناصب الامیر ساند. نیکنامی زیستن اشرف زندگی است و تلخکامی
بدنامی عمر گذرانیدن بحت شرمندگی است مرد راست معامله و شگفته رو و خوش خو محبوب
همه دلها است مردودی و مردم آزار موجب تکلیف مزید آفرینش خداست بهتر از نعمای دنیا
فرزند نیک و کسب حلال و صحبت زن ستوده خصال و صاحب جمال است نشان دوست صادق
آنست که در امور نیک معاونت کند و از بدی و بزه مندی باز دارد زیاده ازین چه
گویم سایهٔ اقبال و جاه و جلال ممدود باد

نامهٔ جمیل الشیم و کریم پیوسته چراغ دوربینی و فرزانگی در شبستان کامرانی و بخشنده می تابان
و نور افشان باد ایزد توانا از تا آغاز روز دستور زمانه برین ترتیب نهاده که چون در
وقتی حدت صیف و کثرت سموم و فراوانی تپش آن درجه شود که زمین و آسمان کرهٔ آتش
و نمونهٔ هاویه می گردد و طوفان صرصر و هیجان میکشد و گروه انام را تا لب عذاب الیما
میرساند از هر گوشهٔ جهان صدای العطش العطش و آواز یا نار کونی بردا بلند میگردد
بعد از آن از عنایت رب الجلیل بر رحمت بر آسمان کرسی بر میخیزد و باران الهی میریزد و ارض
کمانند کانون آهنگران و بوتهٔ آتش پرستان شده بود انطفا می پذیرد و شعلهٔ گرمی فرو می نشیند
و از فیضان نزول باران و بیکرانی جوش انبساط و افزونی نشاط همه اسرار زمین از نهانخانهٔ
بطون لباس پیدائی و کسوت بروز می پوشد و فرش زمردین بر صفحهٔ زمین از کارسازی
فراشان قضا و قدر بهر سو می گسترد و شاخهای پوسیده حلهٔ سبز اوراق از خلعت خانهٔ جود و
کرم ایزدی در بر میکشد و زاهد گلهای رنگارنگ و عابد بساتین بوقلمون بر سجادهٔ
اغصان سبز تسبیح شگفته روئی و خندیدگی میخوانند اما درین والا معامله برعکس و منقلب می بینم و بهر
برنهاد پیشینه و آئین قدیمه مفسوخ می یابم اعنی اول نامهٔ سامی که گرمتر از شعلهٔ آتش و تیزتر از دم
خنجر زهر تاب و عجیب تر از صحبت جهلا و سفها بود چون قهر آسمانی و بلای ناگهانی در رسید
بگلشن خاطر هیچمدان آتش ویرانی و پریشانی بر افروخت و دوحهٔ زندگی را از نائرهٔ افسردگی
و پژمردگی بسوخت عندلیب طبع از شیوع این هنگامه چهچهه آسا در قفس احزان و آلام محبوس گردید

فاختهٔ دل ازین حرقت و عقوبت و گرم خوئی طوق حسرت بگلو کشید امیدار از خدا دارم که حسب
ستود زمانه و قانون قدرت که ان مع العسر یسرا نافذ و صادر است صحرای ضمیر
تو و دگر منیر ایشان هم باران لطف و تعطف بیارد و گرد و غبار رنگ غیظ و غضب را فرو نشاند و خارهای
خشونت و قساوت درونی را از صحن خاطر دریا مقاطر بردارد و خیابان طبیعت را از خس و خاشاک
برهمی و ناملائمی پاک سازد حیف است که هنوز ابر رحمت ترحم بر آسمان خاطر اقدس نیامد و حدت گرمی
مزاج دملج تا اینندم رو بکمی نیاورد و لهذا عرض پرداز بندگان عالی ام که براه نوازش و عنایت
قدیمی و محبت دائمی از خیالات رکیک و توهمات سخیفه درگذرند و دائما این دلق پوش گلیم گستر
عقیدت نهاد ارادت آگین را خاک بوس آستان خود که سجده گاه راستان است پندارند
و خامه را از آستین تکاسل برآورده جبه سائی صفحهٔ قرطاس سازند و اعتدالی نامه مسرت افزا
که مانند جوش بهار و موسم خوش و خندان خواهد بود بزودی برنگارند تا که این دل مرده
اندوه زده همچو شاخ افسرده باز به بازار زندگی گراید و داغ ملال از ناصیهٔ حال زدوده شود
حال زبونی و پریشانی خود چه برنگارم و کیفیت خستگی و برداشتگی دل چه بر طرازم که از بس
کوفتهٔ سنگ جفا و سوختهٔ آتش بلا ام خونابهٔ اندوه جان فرسا ناشتا می بلگاه است و خوش شام
ناله و آه دنیا را همچو سیل روان می بینم و شهباز عمر را پس اوپران و دوان می یابم گلبانگ
سحرم از نسیم نشاط خندان ست شامم از لطمهٔ خزان گریان و خوش هوائی که سپیده دم
رو به اهتزاز دارد هنگام مسا همان هوا با سوز دل از نرد مکالمت باز دارد این مشت خاک را
اعتبار و وقعت نیست و در انجاح کار بار این هیچ سرایی کسی را اقتضا رغبت آن برادر دانش پژوه
دنیا است که نازک مزاجی را با متانت طبع و رزانت رای امتزاجی بخشند و حصن حصین
طبیعت را از تفنگ تحمل و بردباری استحصانی فرمایند چون سعود غیظ و غضب در حصار طبع
مجال خزیدن و پناه گرفتن نه دهند و خیام معسکر هوا و هوس را از میدان خاطر عرش فضا
منقلع و منخلع سازند خار کینه از چمنستان سینه بیرون اندازند و نهال ترحم و انکسار را
از آب یاری اخلاق و اعطاف بپرورند آتش فتنه افروختن متاع بی بهای عزت و
آبرو سوختن است از تباهی و بربادی و تهی دستی و مقروضی نشیر پرورش تدبیر زم ایشان

چشم نم و دل گرم و جگر پر غم دارم بی شک این مقروضی آتش سوزندهٔ خانمان است بلکه
خاک سیاه کنندهٔ جهان و جهانیان و بار اہل و عیال زنجیر عنا و وبال است و کمی رزق
مایهٔ رنج و نکال تدبیری سازند و عود معاونت و دستگیری در مجمر مهر و الطاف بنهجی
برافروزند که دماغش از بوی بد پرداخته از نکهت خرمی معطر گردد و زیاده ازین
بر سر او آسمان سوراخ و آستانش برخاسته نشود و باز سنگ جفا نمی بارد بر و نه بارش
پرسش اگرچه تلفیق و تطبیق و محاسب و مکاسب همه های سطر بندا با انچه او سیه انداز
سیاق و بیستهٔ سوادی میدارد و از هنرهای جدیده محض نا آگاه و درین زمان فرهنگ
اندیشگان کهنه را همچو لباس پلاس می انگارند و متاع ناروا می شمارند بهر حال تکاپو
فراوان است خدا تعالی نخل کوشش را ثمر تمنا دهد و شاخ جهد را از گل کامرانی آرایش
بخشد صاحبمن فهرست مرتب کلیهٔ اخراجات این سیاه کردار و فرد حساب جمع و خرچ سال
تمام و کیفیت مالگزاری سرکار و حقیقت اراضیات مزروعات زرعه مزید نظر با نیامده دل
نگران است و مرغ اندیشه در جستجوی آن جناح کشا و گردان است باید که از پتواریان
و نمبرداران افراد معمولی مرتب کرانده ابلاغ فرمایند و این نشتر فکر و تردد را که هر دم
در رگ جان می خلد بیرون آرند و از مزارعان زر محصول وصول فرموده حسب دستور
به انجاح و اجرای همه امورات لاحقه مامور باشند و بودن خود را بجای این خاکنشان
سراپا عصیان پندارند و از تحریرات بشری و تقریرات انسانی ملول و تیره عیش نشوند
شنیده شد که آن تابان گوهر دریای مروت و فتوت در تعمیر مکان مسکونهٔ خود مصروف اند و شیاره
در تیاری و آرایش و مشغوف این چنین عالی همتی و بلندسگالی روزافزون باد باید که مکان
دلکشا و پر فضا بنا کنند و سزاوار هر موسم و هر زمان و هر آوان ترتیب دهند جناب من ظاهراً هم
اگرچه در تعمیر مکان صوری متوجه اند اما از درستی آرامگاه معنوی هم غافل نبوند و سامان
زینت و نمایش آن مکان هم پیش از نهضت خود بفرستند که باز کسی نخواهد فرستاد پیالهٔ آب
و پارهٔ نان نیم سوخته هم نخواهد داد و خوابگاه واپسین آراستن و مشکوی الهی پیراستن کار
مبارک نژادان ستوده خصال است و شیوهٔ عالی نهادان همایون مآل است تا مشعل و

در بزم جهان نورافشان است تاج مباهات وجاه وجلال بر فرق همایون زینت نشین باد
والسلام مع الاکرام مورخه ۲ جنوری [illegible] روز یکشنبه

نامه چهل و دوم بخدمت منشی احسان الحق صاحب تخلص احسن سلمه الله الرحمن

سرور جهان نور ایمان روز افزون باد امروز که روز مبارک یکشنبه است برای
سیر و تفریح آمده بر ریل بر اسٹیشن که قیام گاه رانا سندر فتم آمد و رفت ره نوردان و نفسا نفسی
مسافران دیدم شخصی صاحب دل پرانی ریل را دیده و آه سرد از دل پر درد کشید و گفت
که همین سان اجل بچشم زدن خلقی را از دنیا بعقبی میرساند تارکی و بهشتی را بجایگاه خود
می نشاند بنهجی که ناظمان اینجا کاغذ سند را دیده جای نشست مید هند بروز رستخیز
ملائکان نیز نامه اعمال را دیده نخستین برین درجه گانرا در درجه اول و پائین نشینانرا
بپایه اسفل و بدترین و کمترین مردم را همقرین جهنم خواهند ساخت هرکه کردار ستوده
و گزیده کرد و فزادان زر زاد بپایه اعلی جا یافت و هر سفیهی که خیری و حسن عملی نکرد و
زر بسیار نه داد خود را بکوی ناپسندیده و قعر عذاب انداخت ای نکو سگالان مبارک
اندیشه و بلند نژادان سترگ پیشه از دیده درون و چشم معرفت ببیند که روزی این گلزار
بهار آفرین را گذاشتنی است و به تیره جای گور خفتنی است و این انجمن بلا فریب برهم خوردنی
است و این گلشن هوش ربا را لطمه خزان رسیدنی و درد فراق ازین صحبتها و وطن
کشیدنی و ذائقه مهاجرت این بزم دلاویز چشیدنی و طومار کردار خویش دیدنی و از
پنجه انفعال گریبان دل دریدنی بیدار باش بیدار کرده را به بین و ناکردنی مکن
که آخر حسرت خوری هشیار باش درین راه زندگی غفلت ورزیدن
امانت ایزدی را که عبارت از ایمان است به حرامیان نفس و شیطان
سپردنست والسلام عنان ابلق خوشخرام فراخ دستی و
علو همت بدست والا باد۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

فیض سوم

مشتمل بر رقعات لخت جگران و عزیزان مع دیگر مضامین متفرقہ وخوش آمد وقت لباس تحریر پوشید

رقعۂ اول برخوردار کامگار سعادت آثار سلمہ ربہ پس از دعاے ترقی درجات مطالعہ نمایند از مدت مدید خیریت نامہ ایشان نہ رسید و روی خرمی وخوش دلی ندید ازین سبب نگرانیہا پیرامون خاطر است از آیندہ بہ تحریر حال خود سرگرم باشند تہاون وتکاسل نہ ورزند کہ کاہلی سرمایۂ جاہلی است درین زمان زبانی ہم مکتبی شما دریافتہ آمد کہ آن نونہال باغ راحت وآرام نماز پگاہ وعشا بسبب غلبۂ خواب نمیگذارند ہمچو مرغان صحرائی وطائران ہوائی می خسپند وبرمیخیزند و رو نمیشویند وبراہ دین محمدی نمی پویند وداور داد گر را درین دو وقت پرستش نمیکنند وطاعت او بجا نمی آرند بسا افسوس آمد کہ دام خمار غفلت وذہول بزندان دماغش محبوس است برخوردار من چون نشۂ نوم وخواہش استراحت دست بوس ایشان شود ہمان دم سیاست مرگ کہ در جنب او بیداری نیست یاد آرند ہمانا کہ تا یوم النشور خفتنی است واین بیداری چند روزہ را از ہمین نعماے الہی پنداشتہ از خوف خدا وہیبت روز جزا بترسند وبفہمند کہ بہ نیکی زمان صبی کودکی براے آموختن علم وہنر وشباب برنائی براے اندوختن ذخیرۂ مآل و انجام کار مقرر است و ہنگام شیب و زمان پیری براے صرف کردن اندوختۂ خود سعی وسعت است ہمین سان ہمگی زمان زندگی وحیات را براے بجا آوردن لوازم طاعت وعبادت مہیا ساختہ اند وزمان مرگ وگسیختن تار زندگی وقت انصراف ویافتن نتیجہ پرستش است وآن وقت غایت فروتنی وبی اختیاری است زان دم یاری ومددگاری

همین عبادت وطاعت سامان رستگاری وخلاصی از عذاب رستخیز است برخوردار من باید
هر کس که بجوانی چیزی خوردنی نه اندوخت در پیری و هنگام ناتوانی در آتش گرسنگی همه آسا
بسوخت وکسیکه در ایام هستی و بازار زندگی کالای لابدی وضروری نه خرید در شورش کده هستی
بغار مرگ آفات نادیدنی وتکلیفات ناکشیدنی به کشید درین کون وفساد براحت گذرانیدن
و به طاعت نفس گردن نهادن دین ودانسته زنجیر قهر الهی در گلوی جان آویختن و خون خود
از تیغ غضب یزدان برنگ ذلت وخواری ریختن است مناسب که نماز پنجگانه بطیب دل
واز غایت خضوع وخشوع بگزارند و گرد معصیت از دامن سینه به آب دیده بشویند
ولالی نیکی ونیک سگالی از ریگستان زندگی بجویند وتهاون وتکاسل هرگز نه ورزند و
آتش بزه کاری وناسعادتمندی نه افروزند کتب مذهبی هر قدر که خوانند بران عامل باشند
ودمی از پرستش الهی غافل نشوند واز دیدهٔ دل به بینند که عمر بچه زودی وشتابی ونا معلوم
میرود واجل چه سان پویان پویان سوی ما می آید نفسیکه میرود در روغنی از چراغ زندگی
میسوزد وتیر فنا سینهٔ هستی را از هم میدوزد وقت خواب حساب از خود بگیرید ونیکی و
زشتی کردار را بمیزان انصاف به سنجید از بدی بپرهیزند وبه نیکی بیاویزند عزیز من
هر کس که درین باشگاه برای خدا وعشق مصطفی شب خیز است او امیر الصلحا در روز
رستخیز است هر که با یوان دنیا بر بستر آرام وفرش راحت بخفت گوهر آبرو را از الماس
حسرت وافسوس بسفت برخوردار من از هوای نفسانی شعلهٔ شهوانی را میفروز وخرمن
سعادت را از آتش شقاوت مسوز بر اسپ غرور وتکبر سوار مشو که کار شیطان است
ودر دشت حقد وکینه برهنه پا مپو که شیوهٔ بی ادبان ودونان است دیدهٔ دل را از
سرمهٔ حسن عمل روشن کن ومیدان سینه از گلهای سعادت رشک گلشن کن

والدعا

رقعهٔ دیگر خان عطوفت نشان سلمه الله الملک المنان بعد سلام مسنون واضح باد
دوات مرسلهٔ آن محبت سمات رسید وغنچهٔ خاطر را از نسیم مسرت شگفانید دوات از چشم
عاشق وتیز تر از زبان شاعر وصاف تر از حسن لیلی وروشن تر از دل اولیاء الله بود دیعین انتظار

جلوهٔ ظهور انداخت و این چشم براه را از گرداب اضطراب بر ساحل اطمینان و آسودگی
انداخت از روانی او تفسیدگی از زبان خامه رفت و از تیزی او تمازت بر صفحهٔ قرطاس
و نور در دیدهٔ بینندگان افزود و از صفای او بهای طبع و جوهر ادراک بکشود از رسیدن
این جواب اشهب زبان بمیدان سپاس گزاری و احسان پذیری آن گرامی نژاد
برق آسا بشتافت تا خامهٔ ایجاد و تکوین بر صفحهٔ جهان و اوراق زمان جاری است او را
همت عالی نور افشان و روشنائی افزا باد

رقعهٔ دیگر نهال چمن اقبال به یمن ایزد متعال بارور باد بگوشم رسید که ایشان ردای
بهبودی از دوش دل بکشید و تکیه بر دنیای دون نموده در پای لهو و لعب بر خود
از هر سو بکشود و بساط هنر آموزی و تحصیل علوم نور دیده فرش نشاط و انبساط بجای
اوقات خود بگسترانید آه آه عزیز من نمیدانی که این همه موجودات فانی است از ناخواندن
و هنر نا آموختن انجام کار چه خواهد بود از آنجاست که بیشتر گروهی بینی که مطمورهٔ نشین جهل
و نکبت بود بدولت علم و هنر پیش نشین گشتند و بسا کوچه گردان کاسه لیس گلیم پوش پلاس نشین
خاک بیز به برکت فضل و هنر مسند آرای اقلیم داوری و سروری شدند بجای گلیم شقاوت
کلاه سعادت بر سر نهادند و همه کالای کاسه لیسی و گلیم پوشی از دوش فرو انداخته
بر فرق مایان و برادران مایان گذاشتند ازین رشته و درشتی ما پیداست که پیش از نوردیدن
فرش زندگی بزرگان ما اکنون بر سر ما اثر ولیده سویان سایه گستر و ظل افگن اند کسی
پدر یوزه هم نخواهد پرسید و روی ناسیمون ما هم نخواهد دید هوشیار باش که شب
تاریک است و راه باریک و دزد در کمین و دشمن در عقب طریق زندگی خوفناک هیبت انگیز
هر که در راه بخفت بخاک هلاک و مغاک بیم ناک بخفت ایام کودکی و شبان صبی را آوان
بذر ریزی و تخم پاشی باید انگاشت و چون وقت تخم کاری از دست رفت و تیر از شست
گذشت همه عمر خار ذلت در پا خواهد خلید و غبار فلاکت بر سر روزگار و بر چهرهٔ آبرو و اقبال
خواهد افتاد و اندک نوشته را اندک نه انگارند و اسپ خاطر را از گرد و غبار ملال
مکدر نه سازند که خوابیده را بیدار کردن زبون نیست و راه از دست داده را رهنمونی

نمودن عیوب والدعا

رقعهٔ دیگر آفتاب آسمان سعادت و ماهتاب چرخ فتوت زاد عمره بعد ادای دعائیکه از دل گرم
و سینهٔ پرجوش سحر خیزد همچو رائحهٔ جان افزا بحق ایشان نشاط بخش و انبساط آور باد تمنا انم که
از من چه دیده اند و چه شنیده اند کازین پیر دیرینه سال قلم به آستین اند از حقیقت گفتگو
سر و رآگهی کماهی نمیدهند پیداست کاین کمتر مرا تیر پهلوی افگارند که از من بیگریزند
و نمی پردازند بگوشم خورده که بساط نشاط می آرایند و بمردمان کوچه گرد و لیده درون
تباه برون نشئه پرست نیم هوشیار و نیم مست بسر می برند از دنیا و عقبا یکسو می زیند
عزیز من نمیدانی که آبرو از سه چیز میرود یکی آنکه از دین خود بیخبر و ناآشنا باشد دوم آنکه
از دولت علم و هنر بی بهره بود و هوای نفسانی و طمع دنیوی بیکران دارد سوم آنکه
خوشامد و لجاجت را که زبون ترین شیوه است شعار خود سازد و سیکه میرود نمی آید
وقتیکه بیگذرد باز نرسد لهو و لعب کار لولی زادان عاقبت فراموش و شعر گفتن شغل
عشق بازان غوایت کوش است کوچه بکوچه گردیدن طریق گره بران ناپاک کیش دنائت
اندیش است دل را از کار زشت نگاه باید داشت و خود را باید شناخت که آدمی را برای
چه آفریده اند اکلیل دانش و بینش برای چه کار بخشیده اند سبب از آفرینش انسان همین است
که مصداق علم آدم الاسماء کلها گردد و از یاغوش خرد گوهر بیها صنائع و
بدایع از قعر دریای قوه بمنصهٔ فعل آرد و از ایجاد و اختراع هنرهای شگوفه فروغ بخش
دیدهٔ عقل کهن و نبین بود ورنه در آفرینش به بهائم برابر است انسان تا کاهر دانه و فرزانه
بجا نه آرد زنجیر الزام حیوانیت در گلو است و بار طعن نالت و اهانت بر سر او ست
چون دیدهٔ خرد بینا و روشن دارند و بر سر دور اندیشی و فرزانگی متکی اند به بینید و
نیکو به سنجید که چه سرایم و چه گوهرهای شاهوار نصایح بگوش هوش میرسانم والدعا

رقعهٔ دیگر بنام منشی احسان الحق صاحب سلمه سعادت نشان
مسرت توامان بکنف ایزد لایزال با جاه و جلال باشند نمیقهٔ انیقهٔ انبساط افزا نشاط‌ها
رسید دل رمیده آرمید و خاطر لغزیده به تسکین انجامید نظم بلطف خدای خرد آفرین

بهار مسرت بود بهترین + روان باد دریای فهم وذکا + منور بود شمع ذهن رسا بهی پسند
که مذاق اندرز و نصیحت بزرگان چرا تلخ است کام جان و زبان روان از شنودن چند
سودمند خاطر پسند چون بدمزه میشود و دل که در حقیقت حکیم دانش پژوه اقلیم هستی انسان
است چرا او را تلخی اندرز دو کانون طبیعت هم چو شعلهٔ آتش دود و زرخ از هوای تند اندرز چون
می افروزد و هر کس ناصح خود را دشمن آشکارا چون پندارد حالانکه پند بند جهل را می شکند
و زشتی عیب درونی را از کار و صلاحیت از هم می گسلاند و راه پرهول خطا را فرا نماید و
شمع آگهی و دریافت در کاشانهٔ تاریک جهل بر افروزد عزیز من بباید دید و نیکو باید سنجید
که لذت پند و موعظت فی نفسه حلو تر از شربت جان و شیرین تر از شیرهٔ وصل جانان
و مزهٔ خوی ناستوده و خصائل ذمیمه تلخ تر از مزهٔ صفرا و ناگوار تر از فراق دلبر ماه لقا است
کسی را که ضرورت اندرز دادن و تازیانهٔ نصیحت زدن می افتد و خوی قبیح و عادت قبیح دارد چون
نبات اندرز ناصح و قند نصیحت پندگو با صبر زشتی خصائل و با مرهٔ صفرا از بونی شمائل
درآمیزد و باهم کسر و انکسار گردد صبر زشتی و مرهٔ صفرا بد طینتی از حدت تلخی و شدت
مرارت خود شیرینی اندرز و حلو موعظت دل پسند را فرو می پوشد و بوته طبع هر
زشت فطرت از آتش غضب یکسامی جوشد و در کشتن ناصح و هتک وی می کوشد
و جام جهالت و دنائت را مانند سکنگبین آب حیات می نوشد باید فهمید که تلخی زشتی خوی
بدان شیرینی نصیحت پند اسرار باعث تیزی و حدت طبعی خود بالا شدن نمیدهد و
تیره پند خصلتی دو حرف سخن عاقل را از بیخ و بن می افگند و تلخی و شوری هوای نفسانی
شیرینی اندرز را سر غلبه برداشتن و لوای بلند پایگی افراشتن نمی دهد تا از تلخی جهل
و خباثت طبعی درون را پاک نباید کرد و لذت اندرز مذاق خود که شیرین تر و لطیف تر
از شربت جان و صاف از چشمهٔ حسن محبوبان است نخواهد بخشید پیوسته همین سان
آنچه که بدل ایشان بگذرد بی تکلف تیغ نطق را بر فسان فصاحت و دلائل خاطر پسند
نهاده آمیخته دارند ذا از پرسیدن و سلسلهٔ سخن جنبانیدن زینهار نه هراسند که سخن
آزادانه گفتن نور آگهی و ده چندی می افزوند و خاشاک نادانی را شعلهٔ تحقیق و دریافت

نیک بسوزد و منظنات بخاطر آمده را به پرده سینه پوشیدن اخگر حماقت و نافهمی را بخاکستر
بی دانشی نهفتن است **نظم** بپرس آنچه خواهی مکن شرم هیچ + تو خود را چو مار سیه بر مپیچ +
خرد را ز پرسیدن آید فروغ + مپندار این گفتنم را دروغ + چو پرسد شود عالم بی‌نظیر +
درخشان شود همچو ماه منیر + همه جا بپرس و همه جا بجو + بدل هر چه آید به دانا بگو +
مکن آنچه شیطان بدل افگند + همان کن که سر طریقت کند + دائما آئینه وفا را پیش نظر
دارند و صورت خیالم را به پردهٔ نسیان نپوشند والدعاء

رقعهٔ دیگر مبارک آثار فرخنده و ثار رسلمه ربه **شعر** کوکب بخت شما را راه بهبود
نمود + بسته بودی باب طالع فضل حق او را گشود + از زواردان آن دیار و
صادران آن جوار بگوش این خونناب نوش اندوه و حزن رسید که ایشان
پس از دشت نوردی و هامون پیمائی جهل و نادانی و خودرائی و کشیدن گوناگون
نکبت و پریشانی بحال ژولیده و موی خاک آلوده بیاو اهی خودگرائیدند یزدان
را هزاران هزار ستایش است که آن خلیع العذار رسیده خرد عنان گسسته را از
وادی ناکامی و تیه نافرجامی باز بملجای اصلی و زادگاه طبعی رسانید این همه برکت
و اثر دعاء نیم شبی شب زنده داران پاک نژاد گرامی تبار است که پیوسته در فراق
پر احتراق ایشان جرس آسا بدرگاه جامع المتفرقین می نالیدند و ابروار
می گریستند و همچو رعد شور و فغان در پردهٔ شبهای تیره و تاریک میکردند اگرچه همه
وابستگان زخم مفارقت بر چهرهٔ زندگی خوردند و جراحت بیا مخت بر روی جان
بر داشتند اما ایشان نیز کیفیت چمنستان نافرمانی اکابران و ثمرهٔ آزردن خاطر ستوده
نیاگان بطرز شایسته دیدند و لذت میوهٔ خودرائی و خودبینی نیکو چشیدند میدانم
که از آینده باره گام فرسای این دشت پر خطر زهره گداز نخواهند شد و بار دیگر پای
مبادرت در راه خودپرستی و خوداندیشی هرگز نخواهد نهاد و بدل آرزومندم که
باسرع الاوقات خود را همچو باد صبا بگلشن آباد این نواحی رسانند و غنچهٔ خاطر این
افسرده درون را از نسیم دیدار بهجت آثار بشگفانند و تفسیده خیابان سموم رسیده

زندگی ما را از آب دیدن لقای انشار تی حیات افزا بخشند و شاخ خشک خزان دیدهٔ دل را
از آبیاری ملاقات مسرت سمات عمر جاوید دهند شعر دل بیرون ز پهلو زود آ بگیر او را +
بنشین دمی به پیش بیا تو خود و را + هر آگاه دل بیدار دانش هوشیار اندیشه را باید که زاد بوم
خود را نه گذارد و در کیش مفارقت بر سینهٔ مسکنت خویش نه زند پیداست انچه که گل را آب
و تاب در گلشن است بر دکان گلفروش و کوچه و برزن نیست چندانکه آبرو و جلالت و هیبت
هزبر خونین چنگال را در نیستان است در شارستان و چمن نیست چون عندلیب خود را
از گلزار جدا ساخت دیده و دانسته در قفس مرگ نداخت هر که از وطن دور افتاد گام
به ننگ مرگ نهاد مناسب که بازار حمائل این عزم گلوی حال را نه آرایند و با قرار
سفر در پا نه کشند که سفر همپایهٔ سقر است والدعاء

رقعهٔ دیگر نور دیدهٔ سعادت و اقبال و سرور سینهٔ جاه و جلال زاد عمره شعر
نامه رسید و زندگی ما افزون شده + دود الم ز سینهٔ پر غم برون شده + مسرت نامه
فرحت ختامه چو عیش جوانی و بهار کامرانی رسید گره اندوه از رشتهٔ دل باز شد و مالا مال خوشی
دل می شود می انگارند که به حج کعبه میروم و زاد راه غیر از سرمایهٔ ومن یتوکل علی الله
فهو حسبه چیزی دیگر ندارم و بجز کالای امداد غیبی و کرم لاریبی در کیسه نیست و
سوای نقد وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها هیچ در خریطه
نیست عزیز من فی الحقیقت این سرمایهٔ پاک زاد اشرف بیادی النظر گزیده مایه
بهی و متاع بهتری و سنجیده اسباب کار روائی و انجاح مرام ست اما بچشم تعمق و
دیدهٔ ژرف باید دید که توکل چه چیز است و کدام کس را برداشتن این بار گران و سنگین
هوش فرسا می زیبد و چه بار زبونی و ثمرهٔ ناسپاری انجام کار می آرد و چه نخل خار دار
در راه ملل و نحل می نشاند و پای ملت و اسلام را چه سان مجروح و زخمی می نماید
نور هر دو چشم بشنو که توکل در نزد ارباب کاهلی و بزدلی و دون همتی و پست حوصلگی
بنام خود نواختن و علم جاهلی و تساهل در میدان بلند عزمی افراختن است و دیده از
نعمات الهی دوختن و اشیای عطای رحمانی را در آتش نادانی سوختن است آفریدگار عالم

دماغ را کاشانهٔ قوای عشره آفرید که همه آرایش جهان را بوسیلهٔ آن قوای لطیفه و تیره و
شریفه بمیزان عمل اندازه نماید واز دیدهٔ دانش ببیند واز گوش هوش بشنود و از نور
شمع اندیشهٔ عرش پرواز غوامض کشا باندیشد واز فکر رسا و ذهن ذکا قدرت قادر بیچون
را به پیمانهٔ خرد دوربین بسنجد و در هر کالبد آرایش ما تدروح بگنجد که هر شئی موجوده
رهنمای صنعت صانع خود است خصوصاً از پیدایش انسان مقصود آفریدگار جز چیست
و عابدان شب خیز و عاکفان جان بجز اعبود و پروردگار کیست در راه توکل نفسانی
پوشیدن نور اسلام را از جبین دل بآب کم همتی و فرد حوصلگی شوئیدن است چراکه
یزدان فرمان خود ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون میفرماید و
عنان هر ذی خرد را برای طاعت و عبادت می جنباند لوازم عبادت و بجا آوری
احکام اطاعت موقوف برخوردن رزق است و حصول رزق
منحصر بر دریافت کامل اسباب روزی و سامان بهم رسانی قوت است که از لوث
ناجائز پاک و مبرا باشد و لقمهٔ نکوهیده از گلو فرو نه رود و رنه مادهٔ فسق و فجور پیدا
خواهد شد و از خورش پاک نور جهانتاب خداشناسی و سعادت منشی رو می نماید پر مشتشر
ناجائز خواران مردود و نامحمود پیش یزد جهاندار است متوکل نفسانی که فی الحقیقت
رگ کاهلی و جاهلی جنبانی است پیوسته دست نگر و کاسه لیس متزلزل حال نه بر خدا تکیه
و نه بر حکم پیغمبر خدا ملتفت و خوشنود بر پاک مائل از هر کس و ناکس سائل و گربهٔ مائدهٔ ناتحقیق خوران هوا پرست
و سگ سفرهٔ حرام کاران خدا فراموش بدست است اهل تامل را این چنین هیچ کاره توکل
چیمودن خانهٔ نفس اماره را از شمع آز دنیا زا فروختن است متوکل یزدانی را باید که دامان
جناح طائر اعتماد بر فضای رضای خدا کشاده دارد و بر هوای مشیت او بپرد و تاریکی
توهمات و خیالات نفسانی را بدل روشن راه ندهد و یقین کامل بر کرم کریم و بر رحم رحیم
از نیت راست دارد واز مصائب مان نترسد و از مکائد آسمان نهراسد چا که
باغ سست بر سینهٔ بهارش از خزان و تفیدگی داغ است یعنی زمانه را انقلاب هرگونه
واجب است نعم المولی و نعم الوکیل و درد جان ساز گرسنگی را روزی

سیری بخش پنداشته هردم صابر باشد و در ذکر رازق ذاکر بود ذلت سوال بر خود روا
ندارد و رسن امل از همه سو کوتاه کرده نظر بر رازق مطلق آرد خود را براه رضای او مثل
مرده بدست مرده شو یا مثل طفل شیرخواره بقبضهٔ دایهٔ مهربان پاید انتظار روزی چون
بازرگان نه کشد و بیچ پیشه وران رنج بیهوده نخورد بلکه چون صوفیان صافی درون نظر
بروزی آفرین بدوزد و هرچه دهد بطیب خاطر و کشاده دلی بگیرد این چنین توکل البته موجب
تحمل و شوکت دین و اسلام است ورنه دیده و دانسته از طریق راست و راه صاف
ره گردانیده بکوی نادانی سرنگون افتادن است توکل عوام الناس مادهٔ کاهلی است
که از صعوبت محنت جستجوی روزی و هنرآموزی خود را باز داشته در دشت توکل و ریگستان
قناعت از مقنعهٔ جبن و نامردی رومی پوشد و خود را متوکل صادق فرانموده دریا را
به بانگ مکر و تدویری خروشد و درین پردهٔ ریگ افشانی در وادی گوناگون جرائم و
خاک بیزی در کوهستان بوقلمون ذمائم میکند جناب من این توکل ناجائز پا از رفتار و
دست از کار و دل از اذکار و دماغ از افکار باز دارد و از هیچ مفلس بی مایه نه خدا راضی
نه شریعت فرستادهٔ ایزدی متقاضی است تهی دست را نه کسی یار نه مددگار و در هر انجمن چون شمع
بی وقار و در هر قافلهٔ مسافران و ره نوردان کمینه تر از گدای ریزه خوار آن شاخ تازه
باغ فرزانگی را نمی دانم که توکل حقیقی که توسل نجاح دارین و فلاح کونین است چنانکه
باید گرامید و جمله آداب توکل بجوار باب خداشناسان و ایزدگرایان بتقدیم رسانند
و این طیلسان پاک را از خاک معصیت منزه مندی نگاه دارند و ناصیهٔ توکل را از
ناملائمی های زمانه پرچین نه سازند از ایجا[?] بفهمند که کاری چنان که باید گرد اگر کما حقه
نتوانند بجا آورد آخر کار در زنجیر ذلت و ندامت اسیر بودن است و مطعون در جهان
و ملعون پیش جهانیان شدن است عزیز من لشو تا حامی ناکامی چون پخته شوی
همه جا نامی و گرامی ثمر پخته را همه که و مه خریدار و خام را همه یا دور از کار امید که
پاتابه جهد به پای همت پوشیده مردانه بمیدان مردی درآیند و چراغ فراخ حوصلگی
به کاشانهٔ همت والوالعزمی نیکو برافروزند و مثل کوته اندیشان ژولیده موبای مبالغه

وجرأت شکسته و دست کوشش بزنجیر دنائت بسته بسوی آسایش زاویه خمول در خزند و این نامردی و پستی حوصله را بنام توکل که پاک دلق و نورانی لباس رده شب زنده داران است روشناس نه گردانند مرد باش نامرد مشو جهد کن و در عهد طفلان پا منه ورنه پشیمان شوی و زخم ندامت بر روی آبرو خوری **نظم** اگر مرد باشی توکل مکن * بجز حق کسی را توسل مکن * توکل بود بر خدا پایدار * که او حامی و رازق و کردگار * توکل نه زیبد ز مرد جوان * ز آتش نه خیزد هوای جنان * توکل بود پیشه کاهلان * توکل کند مرد نا توان * همت کن مرد فرزانه باش کارهای دین و دنیا بکشاده پیشانی و خنده روئی بجا آر و جمله امور معاش و معاد را بر رضای خدا بسپار همه کرده خود را حواله خدا کن که او محنت کسی رایگان نه دهد و تمتع بهبودی بخشد ان الله لا یضیع اجر المومنین را از یاد نه دهند **فائده** این محنت و کوشش عین توکل با تحمل است رستگاری متوکلان را همین طریقه توسل ست کار از دست و دل کن نظر بخدا دار روزی از جهد خود پیدا کن دست عز و غیر مخور که کار دو تا نست زیاده از این خامه فرسودن و روی قرطاس سیاه کردن چه سود که ایشان خود ستوده خصال اند سخن را خوب می فهمند **نظم** پند من بشنو منه انگشت شک * این نصیحت را مکن از گوش حک * گر نصیحت بشنوی کامل شوی * ورنه از علم و خرد جاهل شوی *

رقعه دیگر نهال ریاض کمال خال رخ سعادت و اقبال سلمه ربه ترقی ثروت و افزونی دولت پیوسته رهنمون باد شنوده ام که ایشان سلسله روزگار را از دربار سرکار گردون وقار باین بیم و هراس از هم گسیختند که مبادا کردار نا استوار از نهان خانه غیب آشکارا گردد جاندم دادور دادگر نادریافته و ناسنجیده از پایه عهده اوج منصب بر دارد و رقم ناستودگی بر نام ایشان برنگارد هرگز این امر از فرهنگ رسا و دانش با ضیا و آهنگ آسمان گرا و خرد عقده کشا و بینش غوامض نما بسا دور افتاد و کشاد عقده جلیله را از خوف یاران نا وقت بیوجه بر باد داد کار نا آزموده را آزمودن و نا آموخته را آموختن شاید نه جامه

پوشیدنی را از اندیشه گزیدن پیش و لیک از تن گذاشتن و از هیبت پیشه خانه را آتش
زدن راه خطرناک از خار خطر و بیم پاک باید ساخت و پاک باک را از پرده دل برون
باید انداخت اکنون که روزگار گذاشتند و در تحصیل علم پرداختند اینهم بسا نیکو است
و بهبودی دارین درو ست لیکن حلوای خوش ذائقه روح پرور در عهده جلیله گذاشتند
و به خائیدن آهنی نحو حصول علم پرداختند از کاشانه تنعم به نهانخانه تالم در آمدند یا
رشک فردوس عیش و کامرانی را آتش زدند و داغ ناکامی و مفلسی بر جبین همت و عزم بلند
درکشیدند بهر حال از رایحه گل دانش و بینش ایشان مشام جانم نکهت آگین این بو
است که لاریب غرق ذات و تارک آهنگ گزیده صفات خود را از تاج علم و هنر
مزین خواهند نمود و آب فرزانگی از کلید مردانگی ... در خواهند کشود و پلاس ناآگهی را
بلباس علم و هنر مبدل خواهند کرد و از عهد خداداد و تگاپوی تحسین جو این راه شوا
طالب علمی را عنقریب خواهند نوردد و کسوت فضل و بلاغت به اسرع الاوقات خواهند پوشید
و جام شربت علم و هنر بزودی می نوشند لذات جسمانی و خواهش شیطانی را بخود راه
نخواهند داد و با مستلذات نفس بهیمی از دو کشش ... فرو باید نهاد چون ایزد توانا آن
نهال اقبال را از ثمره دوستی و سعادت ثمره ای برخوردار گردانیده و شربت ادراک وافر
گلنگبین انست بیکران چشانیده است مناسب که پیوسته ازین ثمرات جهان پرور مذاق
عالم را خوش کام دارند و از تاریکی جهل و خلاف ... باشند و علوم قدیمه که چون
چوب کرم خورده بیکار و خراب اند در حصول آن گوهر عمر رایگان بازند و لذت علوم جدیده
که هادم بنای کاخ فنون دیرینه است بچشند دیده بصیرت و اعتدال کشوده بنگرند که
محققان فنون تازه چه گلهای خرد افروز نشاط افزا به پامردی طبع وقاد خود و رهنمائی عقل
یزدان داد در خیابان جهان شگفانیده و چه صنایع بدائع گوناگون هوش بخش بینش آفرین
اختراع فرموده علمیکه نتیجه نیک ندهد را تحسین تمانه نباید یار گردن و خارپاست
مرد ستوده آنست که از روشنی علم ظلمت جهالت و ضلالت از چهره قوم خود برباید و
ابواب هنر و افضال بر دلهای آفریدگان فرا گشاید نهال گلستان جانم ناتوانی خود را

در میدان لهو بگذار و پیوسته دل را بخیال تحصیل علم و هنر مستحکم دار امید بهبودی از پیشین فرزانگی نامه‌ها داشتن گل بوی شمیم از شاخ بوسیده و سموم رسیده یافتن و لکوه نادانی بتوقع لعل خوشرنگ بی بها کافتن و در سراب گاه بتمنای انطفای تشنگی شتافتن ست و از تار و پود خام خیالی دلق آرزو بافتن ست و بر اغصان خشک گل خندان و برگ بینش افزا نروید و از سنگ خارا لعل جهان افروز نه خیزد تحصیل علم باستانیان کردن تخم کرم خورده را کاشتن و از وی چشم تمتع داشتن ست در دیده انصاف خار تعصب انداز و ناتوان بینی و سخن چینی نکند به بلند پروازی طایر فکر و اوج گرای مرغ اندیشه آشیانه مقاصد و بر قلهٔ مآرب فرا رسد نشئهٔ کامرانی و سرور جاودانی از بادهٔ اقبال روزافزون باد

رقعهٔ دیگر بنام عزیزی نثار السبطین برادر خرد منشی احسان الحق صاحب سلمه

جان من روشنی سینهٔ ناتوان من تا دامان باشند زمانه بامتداد آمد که خامهٔ ایشان بر صفحهٔ قرطاس جبین فرسا نشده نه کدامی است که درست گذار از آن سو آمده که مانده بود آن حدود دریافتمی و این سنگ لاخ تردد و تفکر از کلشد جان نه کافتمی پیوسته دیده رهر رسیده در انتظار نامه چو حلقه در بر در بسته و پنجهٔ مژه به امید آمدن نامهٔ ایشان مانند ارباب حاجت دست دراز کرده موجب فراوانی اندیشه و بیکرانی تردد و تشتت این ست که درین یار بلکه بر همه روی زمین وبای عام ست تپی دنگیو فیور که او را در عربی زبان ابو رکبه خوانند و نیز مرض هیضه و درد اعضا همگی خلایق خدا را بیشمار است هر که شگوفه کرد و تهوع نمود دست از جان بشست و مرغ جان از قفس هستی بر بست و هر کس که بخار آمد فوراً فقد هوش باخت و خود را در آتش سوزان و شعله‌ها انداخت گرمی این تپی از حرارت نار دوزخ باج خواسته و سوزش او بر تپش جهنم بیشی برده زبانی واردان آن ناحیت بگوش خورده که آن سرزمین هم از فساد آب و هوا و صعوبات امراض و بای پاک نیست هر که را غثیان و قی شد به بانگ نخستین تهوع کالبد تهی

رخت هستی را بگذاشت و بار مرگ و اسباب فنا بر دوش برداشت و خیمه زدن نرد هستی
باخت و گوهر زندگی در صرهٔ نیستی انداخت از شنودن این سانحهٔ خرد ربا زنده در گورم
و چه کربت و صعوبت ست که نمی کشم و چه اضطراب و تفکر ست که نمی بینم اگر درین کشاکشی برای چند
روز ما بر سر قرهٔ باصرهٔ سعادت و هوشمندی هستی ورنه فرمان پذیر طبع خویش باشی احوط آنست
که بزودی بلاد نگر اینهای سن فرا رسیده به تیمار این بیمار پردازند که چندی دیگر درین عالم
ترولیده نشان بیاسائیم اگر حسب الحکم مزاج سعادت امتزاج خود آمدن نتوانند به هفته
دو مرتبه از حال خود و نوید عافیت همگی وابستگان و جمیع منتسبان و روشناسان مطلع
نموده باشند که جان رسیده و هوش زمام کشیده بیارامد و دل تپیده و طبع کلفت بین بیاساید
پیش ازین دو سه بار نوک خامه فرسوده ام و خون دوات بر سطح قرطاس ریخته و روی
کاغذ سیاه کرده ام و درد درون گفته ام نمیدانم که مانع پیش آرند که به نگارش جواب
نمی پردازند این استغنائی و خودآرائی به بانگ بلند میگوید که ما از کالای انس بهره
نداریم و کیسهٔ دل از گوهر مروت خالی است والدعا العاقبة بالخیر پیوسته کوکب
محبت و حسن سعادت نور افشان باد

رقعهٔ دیگر نشهٔ بادهٔ زندگی و چراغ خانهٔ خرسندگی نورافزا و سرور انتما باد رقیمهٔ
مسرت بخش فرحت آگین رسید در خرمی و انبساط بر دلهای نگران کشود گوهر مراتب
مندرجه بدرج دل جا یافت حال بیماری و کسلمندی و آمدن بالوطن مالوف می پرسند
و تندرستی و عافیت این درویش سینه ریش می جویند حالم این ست که پیش ازین نامه
که به ایشان نگاشته بودم بحالت یورش نخستین بخار نوشته بودم پس از آن بار دیگر بخار
ابو الرکبه فزونتر از سابق آمد چنانچه تا هفته عشره از لباس [illegible] دمی و خود انکاری
عریان ماندم و از خویش و بیگانه بیخبر چون بخار مفارقت ورزید و نقد هوش باز یافت
اما درد شانه و رکبه بحدیست که پوشیدنی و کار کردنی بی یاری و دستگیری دیگر
کردن و پوشیدن نمی توانم و ظرف وضو از جا برداشتن هم دشوارتر از کوه کندنست
زندگی بی لذت و همه هستی در عسرت و حزن ست چون التزام نشست و برخاست

ودیگر حوائج لابدی بی معاونت معاونان دردمند به انجام نمیرسند از نحیفت مرده ام
بی گور و کفن جان باخته ام سراپا رنج و محن گوش نمی شنوند که چه میگوییم و پا از جا نمیخیزد چه سان
پوییم و دست ز فرط ناتوانی نمی جنبد دستگیری از که جوییم گر در وا ز آب پیش میشویم از این
موانع آسمانی و آفات زمانی میخواهم که پس از انقضاء ماه صیام با ایشان برسم که
نیروی رفته و طاقت رو تافته دگر بار به تن گراید و کاشانهٔ دماغ از چراغ خرد روشنی
گیرد باید که انتظار ما پس از گذشتن ماه رمضان کشند و این روزگار گزیدهٔ یزدان را
باطمینان گذارند زبانی حامل رقیمهٔ ایشان معلوم شد که آن دانش پژوه ستوده خصال
حمیده مقال بسا اوقات عمر گران مایه را بشکار بسر می برند و هزاران هزار باشندگان
صحرا و طائران فلک هوا را بیگناه بیاسا سیر سازند عزیز من از خدا بترسند و از این
سیاست بیجا برخود بلرزند سینه را گنجینهٔ رحمت الٰهی ست خستهٔ ذی روحان نه سازند
درین شغل چند نقصان صریح است اول این عادت بسا زشت و قبیح است و شکار
کار بیکاران است نه بهین شیوهٔ دینداران دوم گوهر اوقات همایون صفات را رایگان
دادن و بنیاد ظلم مجدد نهادن است سوم ذی روح را آزار دادن و خون بیگناه بیباک
ریختن بنای هستی خویش برکندن است چهارم شاغل این شغل اکثر بی زن و بی فرزند
میگردد و شمع بختمندی و فیروزی خداداد را از مشکوٰۃ جاه بلطمهٔ هوای تند نحوست
و نگون اختری خموش میگرداند و تیرگی اعمال و ظلمت اضمحلال بر دامن حال صیادان
ژولیده بال می نشیند و در آئینهٔ ترم طالعی روی نامیمون خود بیند پنجم این کار
از منصهٔ یاد پروردگار دور آورده در سیاه کوی قساوت قلبی و تیره مهری می اندازد
و براه نادیده می برد از عمرانات انسانیت و شارستان آدمیت دور می افکند ششم
آنکه از کثرت شکار و جان آزاری و طائر خوری آئینهٔ خاطر و مرآت دل از زنگ
سنگدلی و غبار سخت دردی و سرد مهری مکدر و سیاه میشود باید که باز از این گرد
این کار بیهوده نه گردند و تیغ جاندار کشان نه گرایند عزیز من کارهای کردنی
بسیار شد و شما مصروف به سیر و شکار اگر بهوای دنیا و دماغ دارند زیاده اند و

وبساط نشاط بچمنستان زندگی بگسترند ورنہ ریاض عقبی را از آبیاری عبادت و
طاعت نضارت آگین نمایند کہ ہمہ پاک رویان روشن سگال باین سو رفتہ اند واز این
خارستان خاک آباد روتافتہ رخ بعقبے آوردہ ہمگی آز و ساز خود را بہ آفرید گار عالم سپردہ
جویاے رضای یزدان می باشند و زمان زندگی و وقفہ ہستی را خواب و خیال می پندارند
مناسب کہ در ظلمات غفلت کام فرسانہ شوند و بہ شبستان طاعت و عبادت گرایند
والدعا ریاض عمر و دولت بار و رباد

رقعۂ دیگر عزیز ستودہ تمیز نسیم باغ زندگی شمیم ایاغ خرسندگی قاضی محمد یوسف
برسریر کامرانی جاودان باشند زمانہ فراز و عرصہ دراز است کہ پس از شکست جام ہستی
قاضی محمد علی بخش صاحب دیو تیز زمام خامہ را بمیدان قرطاس خ دوانیدہ و از چگونگی
مزاج مسرت امتزاج خود این درویش پلاس پوش خاک نشین خونناب نوش نیاز آگین را
نہ آگاہانیدہ موجب اندیشۂ فراوان و باعث نگرانی بیکرانست عزیز من تنظیم و تنسیق این
سرا یگاہ آخر فنا بر مخالطت و ارتباط باہمی داشتہ اند ہر قوم و ہر فرقہ باہم سلکان و ہم
نیاکان و ہم کفوان خود مراتب حسن معاشرت و گزیدہ معاضدت بتقدیم میرسانند و
از چشمۂ محبت و یگانگت تر زبان و رطب اللسان می باشند تا آنکہ رشتۂ قدامت
و رابطۂ قرابت باہم بستہ بیدار زند درین کاروان سراے چند روزہ بعزت و آبرو
و اکرام و احترام بسر برند و ہمچو بادشاہان گردون جاہ می زیند و برسریر کامرانی
متمکن بوند گرو ہیکہ سلسلہ وابستگان و ہمدردان و متمنیان دراز دارند آرام گاہ این
خود دراک عیش جاودانی و آرز و جوی میور زند و بچشم مانہ چون نور و در دل و را
مانند سرور می نشینند مردمانیکہ آزادانہ و رستگانہ و قلندرانہ بسان سرو از ہمہ یکسو و جدا
می زیند و در وحشت و وارستگی و خلیع العذاری چون شتر بے مہار و ہزبر ہر دم آزار خطا
بسر و خار بیابان گرد ناآشنا مثل سبزۂ خودرو و چشمہ بارانی اندکہ بہ اندک تا ب فنا خشک شدہ
بخاک فنا در آمیزند و گل صورت و خار سیرت اندکہ بدیدن خوش شوند و بلمس در
کف دست می خلند آن عزیز را زیبا است گزیدہ طریقۂ گرامی نیاکان خود از دست

نه دهند و پرسند خود پسندی و خودآرائی جلوه افروز نشوند و از ساغر فرزانگی و مردانگی
و یگانه پرستی که بزرگان ایشان از آن آب شیرین تفسیگر ربا و سیرابی افزا نوشیده اند
ایشان هم ازان آب خوش مذاق رطب اللسان و تر دهان شوند و بر جام نو اختراع
و نو ایجاد این آوان که مقصد از تلون مزاجی و یبوست طبعی و سبعیت وضعی ست لب نازک
نه نهند و در مشرب مردمان این زمان کام فرسانه باشند و حرف دوئی که باهم اتصال نه ارند
از جریدهٔ سینهٔ بی کینهٔ خود محو نمایند و لفظ محبت و شفقت را که باهم پیوسته اند بر لوح دل
بنویسند و این نامهٔ سیاه درهم طالع را از کهن سالان و دیرینه کسان پندارند اگرچه
دلق کهنه و گلیم پوسیده بکار نیاید اما بوقت ضرورت او هم عزیز الوجود باشد و ردهٔ بنایا
مرد پیر را تیر پهلو و خدنگ سینه انگارند لیکن وقتی از وهم حاجتی بر آید لهذا آرزومندم
که براه مهر دیرینه از همگی حالات خود یوماً فیوماً شرف آگهی داده باشند و از حضیض
تفکر و نشیب تردد بر آورده بر فراز خرمی و انبساط نشانند و جمیع انتظام مهام خانه
را بر دوش هوش خود عاقلانه و فرزانه بردارند و نطاق خردی و صبی از میان
همت بگشایند و ردای بزرگی و طیلسان شایستگی زیب شانه سازند و بر چار بالش
عزت و آبرو که دادار جهان آفرین خردبخش ادراک فزا از زمانه فراز بایشان
بخشیده با تمکین و تزئین بنشینند هر یگانه را بدیدهٔ یگانگت و بیگانه را بچشم مخالفت
و موافقت بنگرند خدمت والدهٔ ماجده را از محتاجات و فرضیات الهیه پنداشته
پیوسته کمر بسته بحضور شان غلام آسا مهیا و مستعد باشند و طبع نازک و دل خرد
آنها را از صدمات و صعوبات زمانه به نیکوترین وجه محفوظ دارند و کوشش تا بان
وجهد درخشان بر روی کار آرند که غبار آسیبی و شستی و گرد تو زعی و ملالی و مکروهی پیرامون
دامن خاطر اقدس شان نگردد و ذات اقدس شان گلیست از گلستان آخرین بهار و جمعیت
تابان و آیین شب قریب بچیدن نور نهار و یادگاریست از بزم برهم خورده گرامی
نیاگان و سترگ آثاریست از گذشتگان قدسی منزلت پاک ایمان مناسب که
گل مزاجش را از باد سموم الوم و هموم باز دارند و از آبیاری حسن خدمت و تملق

و رضاجوئی دائما نظارت وتازگی داده باشند من اگرچه بظاهر از ایشان دورام لیکن از
دل همیشه بحضور ام دوری ظاهری من مانع حضوری باطنی نیست کاریکه صورت اندیشه
بآئینه واقعات وسوانحات زمانه فرانماید بدین نیاز مند درگاه داور بیچون آگاه نمایند که از
فرط جوش محبت وطیب خاطر وخوشی واز معاون وسهیم حال هر وقت خواهم بود اکنون
بپای دیوار زندگی این درویش خسته دل سیلاب شیب رسید عنقریب از پا افتادنی
وبخاک آمیختنی است واین شمع هستی از لطمه صرصر اجل وصدمه باد تند مرگ گل شدنی وآفتاب
عمر سو رغار با ختر فنا فرو رفتنی است نمیدانم که در آنجا چه پیش آمدنی وچه نا دیدنی دیدنیست
برای کاریکه آفریدگار عالم آفریده بود ازان غافل ماندیم وبکار شیطان وپرورش
نفس اماره دائما شاغل بوده ایم گاهی کاربند بر فرمان واجب الاذعان ما خلقت
الجن والانس الا لیعبدون نشدیم وراهیکه راه نمای صادق نموده بود بآن
راه گامی ننهادیم افسوس از دنیا میرویم موی سفید روی سیاه می بریم وکردا
نامۀ زشت کاری وناهنجاری وجرم ومعصیت همراه داریم گلیم سیاه کاری وبزه
شعاری بر دوش وصنم هوا پرستی ونفس پروری در آغوش ز اعمال سیاه وزبون
خود میدانم که گورم تیره تر از دل کافر واسود تر از زلف مشکین محبوبی وچهره حبشی
خواهد بود چراغی پرستش یزدان نه افروخته ایم که درین واپسین آرام گاه بکار آید وپای
سعادت در زمین طاعت وعبادت حق نه نشانده ایم که بزیر سایه او آسایشی بهم
دل به قابو نه مانده وهوش وحواس مرکب نیرو ی خود براه کج وپرخطر وهول خیز رانده
بتلاش معاش همه عمر بی بها در بازار دنیا باختیم کاریکه بروز رستخیز کار آید نه ساختیم
دل سیاه روسیاه حال تباه از راه راست بی راه سینه بریان دیده گریان خاک بسر
حسرت بجگر ازین آستان فنا میرویم وگوناگون غبار اندوه بصد دق سینه می بریم دنیا
را جای دل بستگی پنداشته از درستی آخرت غافل وبیخبر ماندیم ونهال خار غفلت به گلزار
کردار در نشاندیم من از خرابی وبربادی خود بایشان خبر میدهم که شما از کار دار این
آگاه باشند وبدنیای دون منهمک نشوند که سخت مهلک ست زندگی دنیا قید میعادی

وحبس تعدادی است که روزی سلاسل انفاس و غل حیات از تیر اجل از هم گسسته است و سبوی بادهٔ این عیش و آرام بر سنگ فنا شکسته است بهر حال هوشیار باشند کشت زار آرزو به رشحات سحاب کرم کریم پیوسته شاداب و ریان باد مرقومهٔ بیست و نهم مارچ ۱۸۸۰ء

رقعهٔ دیگر سرور بادهٔ کامرانی نور دیدهٔ زندگانی عندلیب روشن ضمیر جاوید شادمان باشند از نگاشتهٔ معتمدی راستی نگار صدق اندیش بوضوح پیوست که نمبردار سابق تعالقهٔ خلقی را بباد اجل درداد و بار حیات آز دوش انجشیج فرو نهاد نام او از کتاب بند و بست زندگی بکزلک موت حک شد و سبوی هستی او از صدمهٔ سنگ مرگ بشکست و آب تکثیر زیست از مینای عنصری برگ فنا فرو ریخت و تار عمر از کارد تیز دم اجل گسیخت بجای او ایشان آرزوی پوشیدن کسوت پایهٔ نمبرداری بدل متمکن دارند فراوان جهد و کوشش در استحصالش بجای آرند و این فروترین مرتبه را موجب اوج اعزاز و بلندی سماوات پندارند و نمبرداری را که سراسر سرمایهٔ دل فگاری و جانکاهی است باعث امتیاز و علو درجات می انگارند اگر این عهده بهم رسد بهروزی روز افزون باد ایزد توانا پیوسته ابواب مباسطت و مباهجت کشاده دارد از شما نیکو مصداق خواهد بود مصرعه اگر پدر نتواند پسر تمام کند اگرچه نخستین تعمق و بادی النظر پیداست که حکومت بیدار و جاه بی شمار است هنگام زر تحصیل سرکاری برچندین بندگان خدا دسترس خواهد بود برچندے که از اضیاف مفلوکان و بی زران و بی دستگاهان فتح رفته قبض و تصرف مالکانه دست دهد و شده شده بر بعض اکثر مساکن مردمان دور از وطن و دشت نوردان اندوه و محن دست قدرت و بشاشت مالکیت فراز و کشت زار داوری و فرمانفرمائی از ترشح سحاب خرسندی و خرمی سبز و ریان شود و گل کامرانی و غنچهٔ عیش جاودانی در خیابان مراد از اهتزاز نسیم عنبر شمیم مسرت و انبساط بخندد اما در دار دنیا پاداوریگاه داور زرگیر را لکاخواری و تحقیر است و بسا دشواریها و ذلتها کشیدنی و چند در چند مصائب زهره گداز و مکائد خرد فرسا

قیامت خیز و دیدنی است و در هر ایام تحصیل زر در حراست و بندیخانهٔ سرکاری مانند
مردمان خونی و رهزنان بدآئین بعوض زر مالگذاری بسر بردنی است و درشتی سرهنگان
دنائت پیشه و زشتی شحنگان نکبت اندیشه برخود گوارا کردنی در عقبی به کیفر کردار و باد
افراه اعمال قبیحه نمبرداری مذلتهای رنگارنگ رو خواهد داد و سپید بدنامی و کلاه
سیاه روئی بر سر روزگار خواهند نهاد چاتمن و مغز پوسیده استخوانمن منصب
نمبرداری مالداران دگران بایگان را زیبا است و بر کیسگان زار داست شاید ایشان
از صندوق حافظه بیرون انداخته اند که گرامی نفوس تقدس مانوس والد بزرگوار
ایشان همه سرمایه خانه و لک و یک خویش و بیگانه را که اندوخته ستوده نیاکان بود
فروخته گویا در آتش جبر و اداری سوخته بباقی سرکار دادند چون اینهم نماند مجبوراً
راه فرار و گوشه گرای پیمودند و مدتها در پردهٔ خفا مانند عصمتیان عفت کوش
و پردگیان خلوت کوشش پوشیده و پنهان ماندند و شب آسا به پردهٔ شب و تاریکی
لیل هم پرواز دشوار رسیدالستند بهزار دقت و محنت و گوناگون تدابیر آسمان گرا
رشتهٔ این منصب منحوس را زپای گرامی آن کراست ملبوس بگسلانیده بود و بادهٔ
این فرازین پایهٔ خواری انتمایه انواع احمق و مشوره پیرائی اندیشهٔ آرزو
بیرنگ فنا ریخته بود شیوهٔ گزیده آنست که ازین نکوهیدگی و زبون اندیشی رگردند
و زنهار درین خارستان برهنه گام فرسا نشوند تا حمائل زرفشان اوان درگردن
ذات ستوده صفات خود نه بینند نام نمبرداری بر زبان تمنا و رجانه گیرند و دیگر
نام آوری و جلالت و ابهت پژوهی پیدا سازند و ماسوای این دیگر شغلهای
تازه چه مالی و ملکی بر روی کار آرند تا که در خانه جاوید زندگی روشنی فزاید و در کاشانهٔ
دنیا راحت گستر و فرحت بخش باشد ای فرازین دانش و بینش پندارند که آفریدگار عالم
انسان را برای آرایش دنیا نه آفرید بلکه برای درستی گلزار همیشه بهار آخرت و شگوفه
و نضارت بخشی گلشن طاعت و یزدان پرستی پیدا گردانید و پرستندگان را بخطاب فاذکرونی
اذکرکم تشرافت اعزاز بخشید و در گروه سروشان و ملائکان چهرهٔ اوشان را از غازه

افتخار و آبرو درخشانید و بجماعت نیکوکاران فرزندان گرامی ناصیۂ آنها از نور سربلندی
و سرفرازی مانند مہر نیم روز تابان بنمایند نی که ہستی این دار تیرہ آباد ناپایدار تر از نسج عنکبوت
است و ہر ذی حیات را مذاق مرگ چشیدن لابد تر از روزی و قوت است ہر بیدار
دانش فراز اندیشہ آراستگی این خانۂ فنا پذیر دیدہ و دانستہ ورزد و از بوی این
گلہای چند روزہ مشام جان را معطر نہ سازد مناسب کہ ہمہ شوکت و حشمت دنیا را
دنی و دنیا جو را سرمایۂ رنج کشی دانستہ از حصولش درگذرند و راہ نیک و طریق پاک بر زنند
کسی از نہال دنیا ثمر اقبال نخوردہ و نفسی از نیمہان حسرت انتما غیر از نکبت و نکال ہمراہ
نبردہ دانش پژوہان خورشید سیما فرمودہ اند کہ نشان بلبوسی و کم خردی چند چیز است
و ہر کہ برین مائل است سخت کور اندیشہ و سیاہ فطرت است اول کسیکہ شیفتہ و فریفتہ
باشد بر بوی گل و نشۂ مل کہ پایداری را نشاید و بیک خراشش باد سموم خوشیدہ از
بالای شاخ بر روی سنگ لاخ پژمردگی می افتد دوم آنکہ از غلبۂ عیش دنیا کہ فانی است
و آرام گاہ آخرت کہ جاودانی ست از یاد دہد و ہستی دنیا را خواب غفلت آگین پندارد
سوم آنکہ از فراہمی مال و متاع و کالای دنیوی نازان بودہ او را ذخیرہ دیرپا انگارد
و ہیچ چیز برای واپسین روز توشہ و زاد حاصل نسازد و پیوستہ ثعبان آسا محافظ و
پاسبان مال باشد و نہ پندارد کہ این ہمہ کالای فانی روزی از دست رفتنی و ما را
در خاک مرگ خفتنی و بگوشۂ لحد نہفتنی و گوہر اشک حسرت در رشتۂ مژہ سفتنی است
چہارم آنکہ بر حسن زنان و جمال ماہ رویان والہ و دل دادہ و زخم عشق بر جگر خوردہ
باشد و نداند کہ بطرفۃ العین این بہار خوش نما را خزان رسیدنی و این طیلسان
خوش نما از مقراض حوادث فلکی از ہم دریدنی و روی ناہمون خنجر مفارقت در
آئینۂ انقلاب زمان دیدنی و گلیم شقاوت بر دوش زندگی کشیدنی ست پنجم آنکہ از
بہار بوستان صحبت علماء و حکما گل کامرانی نچیدن و بہ سوراخ فراخ ہوا و ہوس
نفسانی روباہ وار خزیدن و عنان خودداری از دست خرد فرو ہشتن و تخم رعونت
در زمین دل کشتن و رقم دنائت در دفتر کردار و جریدۂ اعمال نوشتن و لباس ننگ ہمیشگی

وانتکاس وخجالت رستنی ست ای قرة العین هر که برین پنج خصائل مائل ست فی الحقیقت زشت طینت وناستوده شمائل ست خود را از هر گونه ناشایستگی وناپایستگی باز باید داشت وهردم ذات خود را در گرداب محیط مهلکه سوانح آسمانی محصور وغرق باید انگاشت احوط آنست که از جوشش سودای تمبراری که سراسر انبار نگونساری وجوال پدا خته ی وخواری است دماغ خود را که ایاغ بادهٔ دانش وبینش ست خالی دارند واز نشئه حصول علوم وفنون که روشنی افزای بزم فطانت وسعادت است مدام خوش وقت ومسرور باشند چشم فهم ودیدهٔ ادراک بکشایند وحال زمانه وزمانیان نیکو بنگرند که گروه مسلمانان واخوان ما درچه بلا مبتلا است شب وروز بر جان شیرین ما چه ها آفات وجفا است همه برادران ما از زیور علم بالکل عاری وغبار جهل وتاریکی قساوت درونی بر ناصیهٔ شان طاری مرد دوربین همایون سگال آنست که انجام کار شناسد و بر طمطراق ظاهری نه فریبد کار آن کن که محنت بیکار و رایگان نرود وراه آن رو که بدام سرایغ انداز دزیادُه دعا شب فرزانگی و مردانگی تیز پویه باد

رقعهٔ دیگر بنام منشی احسن احمد صاحب

نگاشتهٔ آن بوی گل زندگی همچو هوشش خواب ربا بدماغ این مجنون آشفته درون رسید مسرت افزا این خبر عنا نوشش درد وحرمان گردید می پرسند که انسان را بحالت یاس وحراس چه باید کرد وبصورت بی استقلالی کدام راه باید پیمود باید دانست که آفرینش انسان مجموعهٔ قدرت یزدان است احوال جهانیان همچو کیفیت کواکب وگردش ورد دوار هر دم در انقلاب وگردان ست ودر هر زمان از تاثیر سماوی رنگی تازه وآهنگی بلند آوازه پیدا آید وهر لحظه گلهای رنگ برنگ خیالات بر دوحه طینت آدمی خندد چون خلقت انسان هم از مایهٔ اضداد واسباب تباین صورت پیدائی گرفت وگل آفرینش واز نسیم عنبر شمیم اشیاهی مخالفه بر شاخ ایجاد وتکوین بشگفت کیفیت حال هر بشر به سبب مادهٔ متخالفه واسباب متباینه خود بر یک نمط نمی ماند گاهی کشش ارکان غالبه بسوی هیجان طبیعت خودمی برد وگاهی جذبات وقعات وحادثات زمان مجبورانه جانب خود عنان میلان

طبع انسان را میکشد اگر از اتفاقات وقت اسباب بشاشت و مسرت شگفانیده و
غنچهٔ آرزو جنبانیده بشاخ تمنا پیدا گردید آن شگفتگی و خندیدگی اتفاقیه را ہر ظاہر بین
پستی نشین ناآگاه درون اوج آرزو و علو مایتمنای پندارد و آفتاب خوش اقبالی
و نیر فیروزمندی می انگارد و صورت برعکس از شستی و نامیمونی طالع و تیرگی بخت پیشانی
زمانه را دشمن و آسمان را مخالف میگوید حالانکه انقلاب زمان و گردش آسمان دائما بشود
و بیک نهج و بر یک نمط مروجهٔ انتساق جهان بوالعجب وقتیکه سپیده دم ست
در آنوقت کیفیت حسب مقتضای آوان ست وقتیکه غبار شام بر چهرهٔ روز روشن
نشسته ماند هم حالت جهان موافق همان احیان ست در وقت نیم روز تابش آفتاب
رنگی دیگر دارد و در یک پاس و زیر آمده و یکساعت روز باقی مانده هوای لطیف
نو میوزد و حالت تازه بر روی کار می آرد یاس و هراس که هر انسان را دست
میدهد گاهی خوشی و گاهی ناملایمی پیش می آید از آثار و اقعات و حادثات زمان است
فی نفسه چیزی مستقل و دیرپا نیست و بجای خود جنبانندهٔ دل و رانندهٔ هوای بی
پر عنانیست خوشی انبساط دل و حزن انقباض خاطر ست این همه از تاثیرات کواکب
و رفتار زمانه بگوناگون رنگ رنگ فزاید و رفتار زمانه در حق حکمای روشن دماغ
و علمای بیدار درون و فقرای کرامت مشحون که نیرنگی و دگرگونی و بوقلمونی او را
می شناسند موجب نشستن گرد غم و غبار الم بر دامن پاک شان نمیگردد چراکه او شان دگرگونی
و رنگ فشانی و گلگونه آرائی زمانه را میدانند که پیوسته بر یک طریق نمی ماند پس یاس
گرفته و هراس رسیده را مناسب ست که در حالت یاس و هراس رو در جانب ضمیر خورشید
تنویر گوهر این مضمون را که این هم نخواهد ماند در اندازد و حالات اسلاف و اسلاف ایشان
پیش نظر آرد و برنگین خاطر منقش و مثبت گرداند که گردش زمانه بدا هم بر طرز واحده قرار
نمی گیرد و هر دم و هر ساعت جابجا از جلوهٔ جدید می پذیرد و هر لحظه پرده از رخ بوالعجبیها
بر میدارد و اشکال بوقلمون و صور گوناگون آشکارا میسازد و هرگاه که زمانه را گردش
واجب و زمانیان را هم بتبعیت او تغیر و تبدل مستلزم است حوادث آنکه از تاریکی اندوه

و فراوانی خرمی و انبساط صحن سینه را دوده ناک فروغ انشراح ساز د و یاس و هراس
را پندار د که سلسله سفر است تا پا تا به سفر انفاس دریای حیات است چنین امورات طرب
و تعب از هر سو و هر پهلو بر روی آمدن و پیدا بودن از متحتمات است درین سفر زندگی کوه
و هامون و نشیب و فراز بوقلمون بی مر و بی شمار دیدنی و بسا بیمناک و هیبت افزا است
و بلند زمانه نوردیدنی است هر طلوع خورشید را ردای سیاه غروب بر دوش است
و در هر دیگ تردد و تنوع آب خوشی و خرمی در جوش چون پای عیش از نیش غم و
الم مجروح است گلوی غم و اندوه هم از خنجر تغیر و فنا مذبوح هر مایوس را زیبا است
که مانوس نغمه خوش نوای عشق کارساز دینی و دنیوی باشد و در فانوس تن شمع عدم
استقلالی و بی ثباتی نه افروزد و آتش تخیلات و توهمات نفسانی در مجمر دماغ سپند وار
نه سوزاند و گوهر حیا نژاد در رشته تشتت و اضطراب نکشد انجاح کار و فلاح مهمات از
کار پردازان تخیلات فاسده و اندیشه های کاسده نه گیرد و گفتار ناهنجار نفس فتنه پرداز
از گوش غیبت نه شنود دانا خرد صواب نما انجام بین را هادی راه و قائد پایند ستگاه
گرداند و زینهار خود را در چاه تحیر و تحسر کورانه و اعمیانه نه اندازد واقعات پیشینیان و
حادثات گذشتگان و حالات بخواب اسپین خفتگان از دیده عبرت و چشم حیرت ملاحظه
کند که این گردش گردون دون همت هر دسفله و کم فطرت را در چشم زدن از
خاک مذلت بر تخت عزت و جلالت می نشاند و واجب التکریم و ذی تعظیم می سازد و
نوای ابیت و کامرانی او بلندتر از کیوان میگرداند و در یک انقلاب شهنشاه کیوان
ایوان را از تخت جاه و جلال بزمین مذلت آورده بمغاک نکبت و در خاک صعوبت
در اندازد هر کس که روی خود در آئینه یاس و هراس به بیند خاشاک اندوه و ملال از
ریگ پریشانی و حیرانی بسان دانه زدگان نه چیند بلکه از قشقه استقلال و شکیب و حفظ
خویشتن جبین حال را مزین و درخشان سازد و ناقوس فراخ حوصلگی و تحمل را در
بتکده مخیله بنوازد و حال زمانه مانند موج رود بار و با هوای خوش رفتار
است و حال زمانیان مثل پر کاه و برگ خشک و نزار است موج دریا کاه را بهوا

که خواهد برد و هوا برگ را بهر سمتیکه خواهد بپراند یاس و هراس در دبستان زندگی
بهر نهج خواندنی و نهال تغیرات وانقلابات در گلشن حیات نشاندنی این سبب است که
از تبدیلات هوای زمانه و تغیرات روزانه هراسان و لرزان و خائف نشوند و
از تفرج رنگ آمیزی چمنستان ایجاد و تکوین از جوشش حیرت و بوالعجبی زجا نروند
پیدا است که حسب خواهش هر کس انتساق جهان و انضباط زمان بودن نمی تواند و
موافق مراد آرزومند نخل تمنا بار نمی آرد بسا امور اند که در حق بعض عین آرزوی
دلی است و در حق دیگر همون امر باعث توزع و تشتت قلبی است هر یاس و ناامیدی
راچون انفاس دالکاه در رفتار داند و هر انبساط را مثل بساط رحم یاران سزاوار
نوردیدن انگارد و از جام عبرت فرجام وعسی ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم
وعسی ان تحبوا شیئا وهو شر لکم جرعه اندیشه و نصیحت در چشد و تیغ یاس
و هراس هرگز بر گلوی جان نراند و احوال هدایت اشتمال حضور پر نور اقدس را دستور العمل
روا روزی گرداند و جاده صاف و راه مستقیم شریعت غرا را از دست فرو نگذارند
حضور پر نور پاک بحالت عسرت و تنگی رزق با اتباع بارگاه رشادان و فرحان و گل سا
خندان میبودند و در وقت یسرت و فراخی کبیده خاطر و دل گرفته و منقبض حال
و مغموم طبع می ماندند چون حاشیه بوسان درگاه عرش پایه سبب دریافتند
ارشاد شد که در باغ یسرت خار عسرت بالیدگی دارد و در بیابان عسرت خزانه یسر
و فراخی و ترقی پنهان نهاده اند در هنگام عسرت امید خندیدن گل فراخی است
و در تاریکی یسرت بیم خلیدگی خار تنگی است زنگ شدت و صعوبت عسرت را
امید فراغ دستی و آسودگی که آمدنی است از آئینه دل می زداید رنگ فراغت و
یسرت را خوف مصائب و نکائد که رونمودنی است از چهره عیان می ساید لیس
یاس و هراس حالتی است که در قبضه اقتدار بشریت و امید و بیم واهی است که بقید
اختیار کسی نیست ... بیرون ... است در آن هیچ ...
پابندان دام ایجاد و تکوین را ... ست تا ... ایجاد ...

و بمقتضای مشیت او هر چیز از جای خود می جنبد و از فرمان او حیوان در صحرا و طائر در هوا
می پرد و می چرد در آئینهٔ لا تتحرک ذرة الا باذن الله صورت هر فعل مضمر
است و از ذره تا مهر منیر و از آب و خاک تا ماهتاب همه موجودات بر قدرت
کاملهٔ او شاهد واقعی ست آنچه که واقع شد اگرچه منافی طبع کسے باشد همه رضای
مولی است و اگر نه شد گو موافق طبع جهان و جهانیان بود هم حکم خدا است یاس
و هراس اقتضای بشریت و طبیعت انسان است و در صحرای جذبات بشری
هر بشر حیران و پریشان طبائع انسان مخالف یک دگر اند و همچو آب آتش و هوا
و خاک باهم تباین دارند باید که هر مخالف نفس را از واقعات و حادثات آسمانی
پنداشته پیوسته سنگے بر سر استقلال باشد و در خارستان هر اضطراب و تلواسه
نه افتد زمام شبدیز اختیار بدست خود دار و به رهنمونی نفس غوایت شعار گامی نه فرسائید
از جلوهٔ حسن علم و هنر چهرهٔ خاطر ایشان منور و درخشان باد

رقعهٔ دیگر به منشی احسن احمد امروهی نگاشته اند و ز رقیمهٔ بهجت طراز ایشان

رنگ خرمی ریخت و رشتهٔ انتظار و تفکر را از کار و خرسندی را زهم گسیخت می پرسند
که چراغ صفات انسانی را از صرصر ظلمات نفسانی چگونه نگاه باید داشت و باغ
سعادات ستودگی و بهبودگی را از صدمهٔ سموم مذموم توهمات شیطانی چه سان
سرسبز و شاداب تا دیرگاه باید داشت بدانند و به رهنمائی دانش آسمان سیر پندارند
که صفات انسانی آنست که لشکر همه عقول و گروه قوای جسمانی در حیز استحکام و
حصن استکمال به احسن وجوه متحصن و مامون باشد که دامی قوت را به کسی نهج نیرو
بی راه رفتن و شمع ناستودگی در ایوان کردار گذار می افروختن نه بود قوت
نفسانی که در اقلیم دماغ بر سریر جلالت و ایالت فرمان روائی میکند قوت حیوانی
در تجسس حصار دل بر تخت جهانبانی اکلیل مرصع سروری و کیهان خدیوی بر سر
داشته جلوه افروز کامرانی است و قوت طبعی در مطبخ کبد با نجاح مهمات تقسیم روزے
بهره رسانی و غذا بخشی به هر اعضا چه رئیس و چه خسیس و چه شریف و چه کثیف مامور است

این هر سه قوت رئیس اعظم و سردار اکرم اند و بر جمیع حصار کالبدی و اقلیم خاکی اختیار
کلی و چیزی دارند در همه حالت قدرت قلع و قمع هر زشت و ناخوب بالکلیه و حاکمانه نیز دو
فرمان می رانند و دیگر قوی که هستند خادم و فرمان گزین غاشیه بوس خدمت اند و هر یک
را کاری و خدمتی داده اند و اهتمام مهام جداگانه نهاده اند قوت حیوانی بمنزله بادشاه
والا دستگاه عرش پایگاه است کار بادشاه فرمان فرمائی و از همه امور سلطنت آگاهی
و هوشیاریست و قوت نفسانی و حیوانی بپایه وزارت و بر صدر امارت متمکن اند دیگر
همه قوی کارپرداز و فرمان بردار سرکار دل و همه دو وزیر بلند تدبیر اند برای که شعله
روشن رای می برد محکومانه می روند و در هوای که می پرانند خادمانه می پرند و در هر
دشت تنگ میدوانند بلا عذر میدوند و بکاریکه میدارند غلامانه می مانند یکتای بی همتا انسان
را از مشت خاک آفریده از خطاب اشرف المخلوقات روشناس فرمود و تاج بی بها
لقد کرمنا بنی آدم بر تارکش و نهاده در همه موجودات مشرف و ممتاز نمود نخستین
از صفات انسانی آنست که چشم ژرف ببیند و شمع ادراک روشن شناسد که صانع زمن
و همه آفرینش از ماه تا ماهی کدام ذات پاک ست و چه پایه و مرتبه دارد و این فرش
زمین به کدام ضرورت گسترده و سقف آسمان برای چه کار بر نهاده و انهار شیر لطافت آثار
در همه عالم برای انجاح کدامی امر جاری کرده و بر جمیع معدنیات که در شکم زمین
و سینهٔ خاک پنهان و پوشیده اند و جمادات و نباتات که بر روی زمین جلوه بصارت
افروزی و بوالعجبی مینمایند و طیور و وحوش که بر سر زمین و در تجویف هوا سیر دارند برای
چه اختیار داده و در کاشانهٔ دماغ چراغ خرد جهت انجام و انصرام کدام امر افروخته
و شراب آتش رنگ مشام افروز فهم و ذکا در میکدهٔ دانش و بینش چون نهاده است
دوم از صفات انسانی آنست که در دفتر ایجاد و تکوین خود بنظر تامل و تعمق امعان توجه
باندیشد که این کالبد خاکی را از ماده اضداد مختلف و تباین منحرفانه برای چه سرشته اند
و گوناگون قوی اجرا برای کار علحده علحده بر بست نهاده اند که هر قوت انسانی کار
مقرره خود بکمال فرمان گزینی و گردن اندازی بانجام میرساند و هیچ تهاونی

تکاسلی بمیان نمی آرد مگر بعضی قوے با وصف امتناع کلی از کار مفوضۂ خود یکسو
بوده و حکم احکم الحاکمین را پس پشت انداخته چراخیرانه و کورانه و لایعقلانه دیگر
نامشروع تکاپو مینمانید از حقیقت این رمز و کنه این غوامض را بمکیال عقل و ادراک سما
سنجیده کار سنج بلندکرداری و سعادت پژوهی گرد و سوم آنکه از صفات انسانی
آنست که این راز نهانی و اسرار باطنی الٰهیه را در ترازوی فهم آسمان سیر نیکو بسنجد
و از امعان فکر و تعمق اندیشه به کنه حقیقت و غوامض کیفیت فرا رسد که با وجود
آفرینش همه انسانان از یک جوهر بعضی را بر خزاین و مداین و مال و متاع و مملکت
و فرمان روائی و ابهت و جلالت قدرت کامله داده بر تخت بخت و سریر بزرگی و سترگی
نشانند و بخطاب ظل الٰهی بخوانند و بعضی آفریدۂ خود را در زنجیر اطاعت و رسن
فرمان برداری داوران وقت محصون و مغلول فرمود و بعضی پاک نهادان قدسی
شمائل ستوده خصائل را خشنود و فرستاده خود قرار داده از احکام خود بهدایت
نمایان و رهنمائی شایان نمود و از زشت و خوب و گزیده و ناگزیده نشان داد و
از چشمه هاے شیرین و شور از بینا و کور به نیکوترین صورت آشکارا ساخت هر که
در راه رسول مقبول گام فرسا شد او از رستگاران است و هر که جام از دست ساقی
طمع فروکشید در زمرۂ گناهگاران و رندان نشست و بعضی دلق ایزد دبیر ستی
خداشناسی بردوش جان دارند و بعضی از غرور خرقۂ عرفان و دلق دست مزد و
کسب همچو دیگ بر خروشان اند و بعضی دستار آرایان جبه پوش برهنه گو را از زیور
علوم و فنون زینت تحسین و آفرین خواه بخشیده در مدرسه عالم معزز و ممتاز فرمود
بعضی را دادگر و بعضی را دادخواه نمود غرض که رقوم گوناگون بخطوط بوقلمون بر صفحۂ
وجود از خامۂ قدرت خود نگارش کرد و اهل باطن را در دریافت کنه حقیقت
هر موجودات متحیر و انگشت بدندان نمود و ظاهر بینان شیفتۂ جمال صورت را در تماشا
چمنستان صنعت خود محو و از خود رفته گردانید این همه را بمیزان معارف سنجیدن
و کان اندیشۂ حقیقت بینی از کلند فکر کندیدن بهین ترین صفات انسانی است

کار شهنشاه دل آنست که وزیر روشن تدبیر قوت نفسانی را فرمان فرماید که از منشی مدرکه
فرد حساب موجودات و حقیقت اختراع و ابداع عالم بطلبد و از غوامض کلی و جزوی
آفرینش آگهی یافته باسرع الاوقات در حضور حاشیه بوسان درگاه آسمان آستان
مفصلا رساند چون تنکیح مدرکه نقشهٔ حساب به نهجی نوشت که از رقم مصنوع رهنمونی بسوی
صانع و قادر برحق حاصل گردید و از آئینهٔ موجودات صورت قدرت ایزد ذوالجلال
مرئی شد و لو محبت و بارقهٔ موانست آفرینندهٔ جهان در کاشانهٔ جان و ایوان روان
بتافت و مرغ دل در آشیانهٔ عشق او برغبت صادق و توجه کماینبغی بشتافت باید
دانست که منشی مدرکه در کار سرکار حسب برنهاد آسمانی و بربست یزدانی کاربند است
چون کیفیت جمال صورت و کمال ظاهری بنگاشت و طایر دل و عنقای جان تمام
توجه و گرایش و عنان رغبت و محبت جانب شیفتگی حق و عشق خدای مطلق مایل بساخت
از بادهٔ فرمان پذیری و نشهٔ اطاعت و غاشیه برداری فرسنگها دور است و در چاه
نادانی و بدام هوای نفسانی گرفتار و محصور است تا یافتن این سوز بهین صفات
انسانی است و خلاف آن کار نفسانی و ظلمت خواهش شیطانی دیگر کار دل آنست
که از احوال قاضی متصرفه آگهی جوید که او بر کدام نهج و کدام طریق در دادرسگاه خود فتویها
میراند و چسان دادگستری در محکمهٔ خود مینماید یا توهمات حس مشترکه و مغلطات بطالت و خیالات
را بر حسن او جوه از آمیزش وهم و گمان جدا و علیحده میگرداند یا از شامت کردار و جوش
غفلت و آرام جوئی بلادریافت و بی تحقیقات و بلا استدراک چشم فهم دوربین غوامض سنج
پوشیده و حجاب بیخبری بر چهرهٔ زیبا عروس نظر انداخته کورانه و اعمیانه حکم نافذ
میفرماید اگر قاضی متصرفه بر حقایق الهیه و غوامض بارقهٔ خرد بلند پرواز خداشناس
وخشور رسیده آگهی و رهنمائی می بخشد و ظلمت دروغ را از سپیدی راستی یکسو و متمیز کرده
فراهم نماید و آتش کاذبه هوای نفسانی و مستلذات جسمانی را مشتعل شدن نمیدهد
و در راه پاک دانا پسند دانش افزا مینماید فی الواقع قاضی متصرفه سزاوار مسند قضا و لایق
حکم راندن است و اگر باغوای قوای ظلمانی مثل شهوت و هواپرستی و ظلم گستری کارها

سیلند و نجار ناستوده می پیماید و صهبای برهمندی و معصیت سگالی می نوشد بر کار
سفو و ضد خود متمکن نیست این صدق و بطلان را نیکو سنجیدن و راست و کذب را بدیده
هوش و چشم فراست کیاست دیدن صفات انسانی است ورنه ظلمت حیوانی و کار
شیطانی و مطاوعت نفسانی ست دیگر کار دل آنست که از امیر الامرا و رئیس الرؤسای
قوت طبعی خبرگیرد و از انتظام و اتساق و اهتمام و انقسام غذا و تفریق و تصرف آن از
رو جمله اعضا و جوارح با نهای نهان را است گذار پاک شعار به تدقین بلیغ خبری
و اطلاعی جوید که آئین انقسام بهره هر قوت بکدام طرز است و هر قوت که نصیبه خود از
قوت طبعی میگیرد در کدامی شیوه خرچ و انصراف مینماید و هر قوای عضوی از حصه خود
چه قسم ماده و کدامی نیرو برومندی پیدائی می آرد آیا ذخیره خداپرستی و سعادت طلبی
جمع میشود و یا سامان نفس پروری و فتنه پردازی فراهم میگردد و نیز باید که روزی
هر عضو و هر قوت از مطبخ جگر بمعنی قوت طبعی که سردار دار الامارت جگر است بهمت
و هر جا از موتا روح از اسفل تا افضل حسب احتیاج و خواهش او میرسد یا نه اگر
نمیرسد راه انسداد او باید کشاد و خوان دادگستری عام باید نهاد ازینجا باید دانست
که چون هر قوت بهره خود از بخشش خانه جگر وصول یافت و مدبر بدن او را از مطرقه جبار
خداداد به کافت همانوقت در هر قوت جوششی و به هر نیرو خروشی شایسته میخیزد یکی
نورانی و دیگر ظلمانی دران زمان اگر جوشش نورانی استیلای گرفت گل سعادت و
گلشن برکات طیبات و منزهات در کشور ذات انسان بشگفت و رجحان طائر طبیعت
سوی یزدان شناسی و خداجوئی گرایش می پذیرد و از کوه سیاه انسانیت
بال کشا پروار از اوج ملکیت گردید و رشک سروشان عرش گرا و مسجود کروبیان
تقدس نما شد و اگر نعوذ بالله خروش ظلمانی و جوشش نفسانی طیلسان تیرگی
بر نور تابان سعادت پژوهی و شایسته سگالی انداخت و علم دنارت و جهالت در میدان
شرافت افراخت همانا غبار کینه و خاشاک بغض و حسد در ایوان سینه که خزینه گزین
راز آسمانی و اسرار یزدانی است ره به افزونی خواهد کشید و چهره نور ربانی و نفحات

رحمانی در اثر عبادت وبلادت مخفی وپنهان خواهد گردانید این تیرگی که از جوشش ظلمت وسیاهی
برخاست بساط ضلالت وگمراهی در ضمن طبیعت خداجوئی بیاراست این ظلمت
خوف آگین سهم انتما تخم همه بدیهاست وسرچشمه همه زشتیهاست آن نور درخشان را
از کدورت این ظلمت نیکوئی زدا جدا نگاشتن ام آن بارقه جهانتاب را از خاک
دناءت ودر پیدا اشتن ستوده صفات انسانی است وراه تاریکی وخباثت پیمودن
وحقیقت آفرینش خود نه انگاشتن طریقه حیوانی است وکسیکه بجانب نور حقیقی زمام محبت
راند ونقش میلان طبع طرف تابش یزدی نشاند نشان آن مرد گزین انفس وآفاق
اینست که از لوث همه موجودات واختراعات این ششدر آخر فنا عنان دل
برگردانیده در نائره عشق وآتش محبت داد حقیقی جان شیرین را سوخته خاکستر
گرداند واز میخانه خلوص وبی ریائی ساتگین فنا فی الله برکشد وبرنگین یقین نقش
عشقش مرتسم ومثبت سازد که فی الحقیقت شاه ماد اوردا وران وپروردگار جهان
وجهانیان چنان ذی فر وصاحب جلال ست که از مشت خاک که ارذل ترین
اشیاست گوناگون مصنوعات وبوقلمون بدایعات برنگی کار آورد اگر طائر نظر
صرف بر شاخ نوع انسان بازدی تحقیق وتدقیق بگشاید واز چشم ژرف دید
امعان مشاهده نماید هر نفس را بوضعی دیگر وطرزی جدا بوصفی از اوصاف شایسته و
هنری وکسبی بایسته ممتاز در یافت می آید وهر واحد طرزی دلپسند وخاصه از خود
بر لوح ذات متمکن ومرتسم دارد واگر اقسام نباتات وجمادات را در ترازوی
ادراک بسنجند در هر برگ وهر سنگ شان قدرت او جداگانه پیدا واز زبان هر
سنگ وشجر نور صنعت او هویدا زهی بلندی قدرت اوست که سنگی را شان بلیغ
داده که بعوض متاع هفت اقلیم بارزد وسنگی دیگر را وقتی واردستی بخشیده
که در پامالی راه روان هردم وهر لحظه غلطک زنان می ماند مگر بحقیقت هر دو سنگ
اند واز کمال قدرت وعظمت او در نگ برنگ غرض که صفات انسانی پیدا اشتن کنه
وحقیقت اوج قدرت یزد ذو الجلال والاکرام دانستن ست ودر آئینه موجودات

وبرکات کائنات صورت حقیقت وصنعت صانع حقیقی دیدن وساغر محبت وساتگین
خلوص پیمودن وجمیع احکام الٰہیہ راراست ودرست انگاشتن وروایت تصدیق
وخشوع پاک بمیدان عقیدت ویقین افراشتن وغوامض جلالت وشوکت او بچشم
صداقت نگریستن کہ چہ کامل العیار قدرت وحکمت دارد کہ اشجار وکہسار وہامون
وجیحون وحیوان وانسان ولعل ویاقوت ہمہ را از ناچیز خاک بیافرید ورنگارنگ
خزینہ نیرنگیہاے صنعت خود در سینہ خاک پنہان فرمود سبحان اللہ چہ قادر برحق
ست کہ ہمہ موجودات را از پردۂ خاک ونہانخانۂ زمین بیرون آورد وباز در خاک
واپس سپرد واز یک مشت خاک ریاحین نو بنو بر شاخ شاخ و ورق زمردین
پدید کرد وہر یکے را رنگ وبوے جداگانہ بخشید کہ ہر یک بجاے خود دل عارفے
را بگرداب تحیر ودریاے تفکر می اندازد بدانید کہ صفات انسانی چراغ افروزے
دانش وبینش ست یا بوال دماغ از نور آن چراغ تیرگی حسد وظلمت عناد
وخار شہوات وخاشاک خواہشات را بہ تعمق نگاہ بینے وامعان نظر باید دید کہ این
گل ست واین گل این خاراست واین گلزار این راہ است واین چاہ داد گزینی ہمتا
کرد ازین برست طراز وپرہا دہند یعنی حضرت دل را ہم زیبا است کہ کارروائے
اندرونی بارگاہ خود نیز برانداز می فرماید بسنجد کہ چگونہ سرمایہ وکدام نوع مایہ
در محافظ خانۂ ذات فیض سمات موجود است آیا شمع کافوری دور اندیشی وستودہ
کیشے در شبستان جنت نشان نور افشان است ویا فرش ہوا وہوس در دربار
خاص جلوہ کنان وزمام توجہ اعیان دولت وارکان مملکت کدام جانب ست
وشاہد طبع اقدس بر کدامی خصلت وخو راغب وطالب است وجبین رجحان
طبیعت در محراب کدام معبد سجدہ گر است وخوش آیند طینت فیض طویت چہ نغمہ
ونوا است آیا طمطراق دنیا را معبود خود میداند ویا مذاق عقلے را ملجائی وماواے
می پندارد اگر عشق دنیا رگ جان را می جنباند واز خیال عاقبت گرانی ونا ملائمی
رو می نماید این مرض جانکاہ وہلاکت خیز وآبرو ریز وذلت انگیز وخاک نکبت

دو بنا ستبر است علاجش از طبیب حاذق و حکیم صادق که سیاحان ملاء اعلی
و شناوران بحر صدق و صفا اند باید جست و از آن گروه چاره گر باید اندیشه درد
درون باید گفت و دوای تلخ مجاهده باید نوشید و در خوردن معجون عبادت و
شربت مطاوعت یزدانی باید کوشید تا مرض رو به تنزل ایدنه آرد و بجانب انحطاط
گراید چون صفات انسانی پنداشته شد اکنون اسباب نگاهداشت او باید از نگاشت
از غور فراوان و نظر تعمق باید دید که دل فروزان گوهری و درخشان آفتابی است
فرودگاه ایزدی موانست و مهبط ربانی موالفت و مخزن عشق پیغمبر پاک و معدن
محبت صاحب لولاک ست گذر او و انتهای پرواز او برتر از فلک الافلاک
است ایوان دل را از جاروب نیت صادق از خس و خاشاک کبر و منی و غبار بغض
و حسد و خار ریا و خواهش نفسانی پاک صاف باید کرد و خاک جهل و نادانی
و وسخ منتن هوای شیطانی از صفحهٔ سینه دور باید فرسود و غرقهٔ سعادات و عبادات
الهی باید گشت و در یک دل دو شئ منافی یکدگر نمیگنجند بیک اقلیم دو سردار ذی شوکت
از موانست و یکجهتی گذاردن نمی توانند تابش روز افروز مهر با لیلای لیل موافقت
نه ورزد و نور رخ جهان نما با ظلمت نشئهٔ آب آتش رنگ نرد یگانگت و مرافقت
بهم نه بازد کار دل آنست که دنیا را فانی و عاقبت را جاودانی انگارد و هنگام
غروب آفتاب بساط زندگی موهوم را پیش نظر دارد و از کردار گذشتگان و
از گورجان دادگان هدایتی مبرهن و عبرتی روشن فراگیرد و بداند که هر که ازین
آستان فنا رفت باز نه آمد و هر که گذشت دگر بار رو نه نماید وقتیکه کوس رحلت
بکوفت همچو خدنگ کمان وا پس نه شود کار هوای نفسانی اینست که این شورشکده
خاک آباد را آرامگاه و عشرت خانه انگاشته با ماهرویان عشوه انداز و پری
تمثالان [illegible] پرداز و شیفتهٔ بوی گل و ریاحین گردد گاهی حکایت رستم
و دستان نقش هستی از لوح زندگی ستردن در کتاب خیال و گمان نخوانده
و از جوش بادهٔ غفلت انگارد که این عیش دائمی و این لذات جسمانی و کر و فر است

سنگ ابلق مدامی است پس معاونت کردن دل و امداد ساختن روح و ستودن خدا
یعنے زبان ۱۲
و ورزیدن طریقۂ محمد مصطفیٰ نور صفات انسانی را می افروزد و ملوث بودن در لوث
دنیا از پایۂ انسانیت فرو می اندازد پس افروختن شمع خداپرستی و فرو کردن شعلۂ غفلت
و بدمستی نگاهدارندۂ چراغ صفات انسانی است و زدایندۂ غبار نفسانی دیگر حافظ
صفات انسانی این هم هست که از جمیع محسوسات و مستلذات جسمانی یکسو بودن و راه
اسلام را از خار شک و خطرات شبهه پاک نمودن است پروردن نفس همچو پرورش
دزدان و رهزنان است و بر عجز و انکسار او رحم آوردن تیغ برق تاب بدست
خونخواران و شب گردان دادن است و سخن ملیح و رنگین شیطان لعین برغبت شنیدن
گریبان آبرو از مقراض بی حمیتی دریدنست کار شیطانی پنبۂ غفلت و ذهولت بگوش
عقیدت و ارادت انباشتن است و به سرابگاه مناهی و مسکرات معصیت مائل داشتن و باز داشتن
عنان دل را از خواهش نفسانی عین حفاظت صفات انسانی است نگاهدارندۂ صفات انسانی
عشق خدا و خشنودی رسول اوست هر که در زنجیر حب کارساز حقیقی پابند است بدرگاهش
گزیده و منظور است یعنے خدا ۱۲ و در آتش عشق یزدان خود را چندان باید سوخت که سوزش
و تپش دوزخیان هم در شعلۂ رشک خاکستر بوند و نعرۂ الامان زنند آتش دوزخ
کالبد اشقیاء را بسوزاند و نائرۂ عشق ایزدی مرغ جان را بسیخ درد بریان میسازد
این آتش عشق الٰهی را غذای روح و مرهم قروح باید فهمید و این آتش سوزان
را گرمی دل و گرم جوشی جان و صیقل ایمان باید دانست این شعلۂ جهان افروز
را نور دل و سرور جان پنداشتن همین بایست خاکستر استخوان سوخته را در هوای
محبت ایزد عشق آفرین باید پرانید و همه بنا و بنیۂ عنصری را در نائرۂ یاد حق نیک
باید سوزانید در عشق آفریدگار عالم بنهجے محو شدن شاید که از بوتۂ هر بن مو شعلۂ
یادش برخیزد و از شیشۂ مسامات تن فواره وار شراب خون جوشش ریزد در
مینای دل غیر از آتشین آب عشق سازگار حقیقے گنجایش دیگر نباشد و صدای
قرابۂ قلب بجز قلقل نامش دیگر هیچ بگوش نرسد و سینه را همچو بوتۂ آهنگران از شعلۂ عشق

باید افروخت و خاطر غش آلوده زنگ سیه را دران آتش ملتهبه باید سوخت تا زنگ
معصیت و وسخ بزهمندی و جرم شعاری از چهرهٔ دل زدوده نشود و نور جمال ایزد ذو الجلال
پرتو افگن صحن خاطر نمیگردد و تا سینهٔ سکینه مثل آفتاب جهانتاب از روشنی عشق تابان
و درخشان نه گردد در وی بار تقدسش بار اعز از نیابد باید که خانهٔ دل را از پرستش اصنام
ایمان ربا الفت دنیا باید پرداخت و سر عقیدت را بر آستان حق جل و علا باید انداخت
تارک ظاهر را از اکلیل مرصع اطاعت شریعت غرا باید آراست و همواره باطن را از مشعل
پرتاب محبت و عشق الٰهی رخشان و جان فروز باید داشت تا گوهر دل از همه تعلقات موجودا
منزه نشود نور صفات انسانی تابشی نمیدهد و شمع دل روشنی نمی پذیرد تا زنده نمیرد و
همه غیر حق را از بلند طاق یاد فرونه اندازد و در ذات او محو و منهمک نگردد و چون قطره
در دریا و نشه در مل و بوی در گل در حب ایزدی نه آمیزد گل خرمی و کامرانی در دبستان
امید نه شگفد خاصه صفات انسانی آنست که از فرط ایزد دستانی از برگزیدگان بارگاه
کبریا و ستوده ترین فرگاه جناب محمد مصطفٰے شود و در دام نفس لوامه پابند نه بود تا بار معصیت
و خباثت بشری از دوش جان فرونه نهی و محبوبهٔ جهان فریب مستلذات جسمانی را از آغوش
جان و دل بیرون نه کنی بار بدر بار ایزدی نه یابی و در گلستان ملکوت همچو بلا نک
نه شتابی آئینهٔ دل را از زنگ دنیا نگاهداشتن و نقوش تسلیم و رضا بر لوح دل نگاشتن
کار بازاریان نیست و دماغ هر تنگ ظرف متحمل نشهٔ این صهبای مرارت نشان نیست
بازدارندهٔ صفات انسانی را از مکروهات نفسانی این هم هست که پیوسته پیش ایوان
نظر دوربین حضرت دل میزان انصاف و عدل قائم دارد و هرچه از امورات روحانی
و نفسانی و حادثهٔ صوری و معنوی پیش آید هر یک را بجاے خود بسنجد و بچشم انصاف
اندازه نماید که خلوص بکدام پله است و کدام جانب گران است آیا امور نفسانی
را غلبه است یا روشنی روحانی را عالی پایه است اگر در آئینهٔ اندازه صور امور روحانی
از آمیزش غبار نفسانی منزه و مصفا دیده شود و گرایش او سوے گلزار همیشه بهار
عقبیٰ است و در انوار رخشانش جمال پر جلال قدرت کردگار اکبر مرئی است

پرتو تجلی صنعت بی پایانش جلوه افروز کماینبغی است و استحکام عالم ارواح از هر سو
پیدا و اسباب انتظام عالم بالا از هر طرف هویدا و نور محبت ایزدی و شعشعهٔ عشق حضرت
الهی از هر جا عیان و از هر ذره تابش جلالش تابان است و کدامی حجاب ظلمت نفسانی
و ملذات جسمانی راهزن و خار ریز و مانع گذر نیست این جمله امور نگاهدارندهٔ صفات
انسانی است و وقتیکه در صحرای سینه صرصر پندار غرور و جاه طلبی و تعلی جوی می خیزد و خون
خشم و خیزر ز مباهات و مفاخرت و تبختر و خودنمائی بر جامهٔ پاک دل بریزد فورا ورا از ترشح
آب سحاب متابعت شریعت نبوی بشوید و فرو نشاند هرگز آن صرصر را برخاستن و آن
خون را فرو ریختن نه هد و از تازیانهٔ مرگ بلرزاند و نفس طالب را زینهار غالب شدن
نه هد هر دم نفس را بدتر و دشمن تر از مار گزنده و آزار دهنده باید پنداشت و از صعب
ترین عدو باید انگاشت و سرش از تیغ مجاهده و خنجر ریاضت آفرین جو باید برید و
پریشانی آرزوی او و خاک ناکامی باید مالید و حجاب غفلت و ذهولت از ناصیهٔ دل پاک
باید ساخت و خود را در مغاک عمیق فنا و خاک عدم بباید انداخت وقتیکه پردهٔ هستی
از روی عروس جان فرو انداخته خواهد شد همانا نور حق تابان و جلوه افروز
خواهد گردید تا پردهٔ غفلت از چهرهٔ زیبا مخدرهٔ دل برداشته نخواهد شد جمال مقصود
حقیقی آشکارا و نخواهد نمود گوهر جان را از دریای بیهوشی و صدف فراموشی بیرون
باید آورد و جلوهٔ جهانتاب او نیکو باید دید دیدن جلوهٔ نور حقیقی را نظری پاک و بصر
تیز و چشم دوربین و ژرف نگهی و بلندبینی و غواصی اندیشی شایان است و این نگاه
روحی نماید تا پردهٔ خواهشات صوری و مستلذات ظاهری دور نه گردد مناسب
که دائما مسکن اصلی خود و ماوای واپسین پیش نظر دارد و این کالبد خاکی را طعمهٔ کرمان
و خورش مار و مور داند و ازین باشگاه چند روزه زمام دل باید برید و خوابگاه جاوید
را یاد کردن شاید تا بنای این منزل فانی از زمین خاطر برکنی خانهٔ دائمی معموری
نه پذیرد و تا طارم فلک سای او را بر خاک عدم نه افگنی در قیام گاه واپسین چراغ
آبادانی نه افروزد میدان این گفتگو دراز است و سمانهٔ این ایوان از بس فراز هر قدر

که ناخن فکر تیز کرده شود لآلی مضامین دلنشین از صدف جان بر می آیند چون وقت کوتاه است لهذا شبدیز خامه هم عنان از جولانگاه بر تافته رو به آرام کده دارد والسلام مع الاکرام

رقعهٔ دیگر بنام منشی حمید عالم صاحب نبیرهٔ میر پنجه کش خوشنویس مرحوم دهلوی

آشکارا پرتو مهر فرزانگی درخشان تابش تیغ مردانگی پیوسته کامران وشادمان باشند دلاویزنامهٔ زندگی بخش اندوه زدا رسیده جانی تازه وروانی بی اندازه در کالبد خاکی دمید ایشان جواب اعتراضات ویورش شورش انگیز فتنه پرداز دشمنان ومخالفان مدرسة العلوم مسلمانان که براه کوتاه سگالی وبدخصالی کرده اند میخواهند وآرزو دارند که داغ الزامات را از سیمای روشن وناصیهٔ درخشان او بآب تحریر وتقریر دندان شکن شسته آید وحلقهٔ دام حلهٔ متعصبان از گردن دانش بمقدار بحث وگفتگو گسسته شود اگرچه این هیچمیز و کم مایه را پایه ومرتبهٔ لب کشودن وساز نظم سرودن نیست اما بپاس خاطر آن عزیز والاتمیز در جگر دل را از جواهر نهفتهٔ فهم وادراک خود می پردازد ولآلی تقریر را در دامن تحریر می اندازد وحسب نیروی خداداد اشهب خامه را در صحرای گذارش ونگارش پویه میدهد ودود جگر را بذریعهٔ نالهٔ فلک شگاف بیان حال مدرسه کانون سینه را خالی میسازد وهو هذا بر دوربینان ژرف نگاه وداد پیرایان راستی دستگاه پنهان ومحتجب مباد که هر دانش پژوه آگاه درون از یاوری فهم وروشنی ادراک ورهنمائی بینش نیکو میداند واز شمع اندیشهٔ عرش سیر جهان افروز [illegible] ببیند که در گلستان ایجاد وتکوین وگلزار ابداع بهشت تزئین هر دم وهر آوان نسیمی تازه می ورزد ودر هر زمان از بوستان جهان بوی نو بمشام جان ودماغ روان میرسد وهر رستنی ودمیدنی را زمانی خاص داده اند وهر شگفتگی وبالیدگی را وقتی معین کرده اند وقتیکه گل ورد میخندد ریاحین شیوهٔ مجملهٔ شاخ وکاخ غصون مختفی وپنهان میباشد ودرهنگامیکه نرگس از خواب نوشین عدم

چیم شهود میکشاید گل صد برگ در پرده خفا بستر فنا می خسپد و بزمانیکه جهاندار روز
تیغ ملک گیری و جهان ستانی ظلمت زدائی برافراز و شهنشاه شب بالشکر انجم در ارک
ناپیدائی محصور و محصون میباشد و وقتیکه عروس بهار بر تخت زمردین چمن از حسن کار
پردازی مشاطه ربیع حلیه زیب و زینت و خلعت شادابی و نضارت پوشیده
جلوه فرما شود زاغ خزان سیاه منقار در صحن آشیانه اقامت نه نهد ازینجاست
که بازار اقبال هر قوم و ملت و سوق جلال هر مشرب و نحلت بوقت مقرره رونق افزا
بوده در هنگام گرمی خود و بزمان عروج و ترقی امتعه و اقمشه فرزانگی و مردانگی
بوقلمون فراهم مینماید و تار جاه و جلال و ساز شوکت و اقبال در محفل فرگاه خود
می نوازد گاهے در بوم هند کوکب زنارداران ناقوس نواز اصنام پرست نور افشان
بوده گاهی کوکب تسبیح خوانان فرقان طراز جلالت نما و جلوه کنان بود الکنون از جنبش
شاخ انقلاب در خیابان ابهت و فرمان فرمائی کلیسا گرایان صلیب پرست گل
فرمندی و جاه افروزی رویانید و نخل جلال و اقبال را برومند گردانید و شجر مکنت
و رفعت سایه فرمان روائی بر سر گیتی انداخت و سرود کامرانی و جهانبانی در بزم جهان
بنواخت چون در هنگام بهار خود هر درخت تمتع مینماید و ثمر بختمندی و بهروزی فراهم آرد
ازین گردش آسمانی و دگرگونی روزگار کوکب فیروزی و ستاره روشن بختی کلمه
گویان صافی مشرب در ابر دژم طالعی آمد نور فرمندی و جلال جاه و ثروت و شوکت افروزی
در حجاب نگونساری و تیره کرداری رو نهاد درین زمان به سبب انتظام داوران و
وفاق حاکمان دوران نصفت پناه و ترویج بیست گوناگون و شاهی شیوع
بر نهاد بوقلمو ملکی جمله مسلمانان از بی علمی و ناآگاهی رموز حکمیه قانونی از پایه بلند بسوی
به گو اسفل السافلین سیه بختی و نامرادی در افتادند و دستار مفاخرت و مباهات
از تارک اعزاز فرو نهادند و گلیم سیاه بداقبالی و کلاه پلاس پامالی بر سر و دوش
کردند و سرچشمه کار درامی شان از خلاب قوانین رنگارنگ و خاشاک آئین ناشگاف
نو بنواز نیج کدر و بلکه مسدود کرده و منفذ انجاح مرام از پنبه نکته گیری و خورده اندیشی و

و بازپرس شبا روزی بند فرمود و مساجد و معابد شان از تاریکی افلاس و گرد و غبار
فلاکت ویران و خراب و مساکن و خانه‌های اوشان از سیلاب تنگی و مفلسی چون کشت
بی آب و در شیشهٔ شراب کامرانی و شربت راحت زندگانی سم قاتل دنائت و جلافت آمیخته
و تار شرافت و رشتهٔ لیاقت را از مقراض رشته و سختی مصلحت ملکی از هم گسیخته و در زراعت
ایشان قلبهٔ قبض و تصرف خود راندند و در دیگ خورش ریگ رنج و خلش ریختند و سبد
بدنامی و ناکامی بر سر آبروی جاه و پدرشان نهادند و در بزم اکرام و عزت و دلجوئی و مهر
پژوهی راه ندادند چون سموم بدی و بدکرداری و صرصر دشت خوئی داوران دادگر
دادگر ادرنگ از همیشه بهار حال مسلمانان وزیدن گرفت و گل امن و غنچهٔ عیش و عشرت ایشان
هوای گرم مخمولی و پژمانی پذیرفت و دیگر اقوام اصنام پرست مهر سیما از یاوری یاوران
بلند اقبال و رهنمونی داوران باجاه و جلال در مهد آسودگی و بر سریر بهبودگی جلوه افروز
شدند و کلاه تمول و تجمل زیب تارک کردند و بر صدر ایالت و جلالت متمکن گشتند و
گردن آبرو و بخت مسلمانان در شکنجهٔ جان گسل تنگی رزق در آمد در چشم زدن این
رده آسمان صولت از اوج هوای عزت هم آغوش موج دریای فلاکت شدند
از وابستگی زنجیر تنگ مایگی از حصول دولت علم و هنر ناکام و محروم المرام ماندند و داغ
ناکامی و نشان بدنامی بر سیمای مهر تاب فر و اقبال نشاندند چون از آفتاب علم به سبب
ضعف بصر دیدهٔ دولت استنباط نوری و تابشی نتوانستند کرد و از مهتاب تهذیب
و شایستگی روشنی نظر و بینائی چشم دل حاصل نمودند همه با جرعه‌کش بادهٔ سوء خلقی و زبون
طینتی گشتند و غاشیه بردار دنائت و رذالت و جهالت و خباثت گردیدند و بخصائل ذمیمه
و شمائل لئیمه متمثل شدند چون نوبت باینجا رسید و کارد باستخوان آمد و بنای شرافت
در دام هلاکت پابند گردید و خانهٔ مفاخرت تباه و چهرهٔ عزت سیاه شد بعض مسلمانان
بلند حوصله پاک درون مهر ضیا خورشید سیما براه همدردی و پاس هم‌قومی دبستان کدهٔ
مسلمانان و آموزگاه پاک مشربان بجد و جهد خود و از پامردی خویش قائم کرده بمدرسة العلوم
روشناس عالم فرمودند و بدین نام نامی نامیدند و آوازهٔ تعلیم هر نوع علم و هنر گره‌کشای

بسته کاران ست و اقسام دانش ناحها که رهنمای گم گشتگان است همچو پرتو خورشید در اکناف
جهان و اطراف عالم رسانیده گروهی بزرگ نژادان سترگ اندیشه و گزیده نهادان همایون پیشه
را درین دبستان بوستان نشان آوردند و ستوده آموزگاران و آزموده معلمان زمان را
برای آموزگاری کودکان بهم رسانیدند و خاشاک ظلمت جهل را از جاروب خورشید علم
از صفحهٔ جهان پاک کردند و پلاس ناکامی و بدنامی را از مقراض جهد بلیغ چاک کردند
و گلستان خزان رسیده را بآبیاری محنت و مشقت شاداب و مطرا فرمودند و چمنستان
ویرانه را از بارش باران کوشش و عرق ریزی فراوان شاداب و ریان کردند از ظهور
نور فیض جاوید سواد فساد متعصبان ناپاک درون تیره دانش بهیجان آمد و عرق
عداوت و عناد در گلوی جان جنبیدن گرفت و خار شقاوت و قساوت دیرینه در
سینهٔ اندیشه عربده پیرا خلیدن گرفت و دریای تعصب و منازعت موج زن گردید
و صرصر حقد و کینه در گلستان طبیعت بوزیدن و کو را غ زبان طعن و اعتراض بگشود و زبانهٔ
دنائت و رزالت در کانون سینه برافروخت و دلق پارینه تعصب و خود پسندی را
از سوزن جهل و نادانی بدوخت این آموزشکده (یعنی مدرسه ۱۲) مسلمانان را موجب برهمی انتظام
و انتساق ملکی انگاشتند و این دانش آگاه را سرمایهٔ بغاوت و منبع فساد قرار دادند و
کینهٔ پارینه که از زمان باستان در صندوق سینه بسان گوله بندوق نهان داشتند
علانیه آشکارا کردند و کهنهٔ ناسور گران خاطری و عداوت را سیلانی دادند بر دانشمندان
باریک بین و ژرف نگهان خبرت آئین پیداست که نهال تفسیده و آب ندیده را سیراب
کردن و خانهٔ ویران را آباد گردانیدن و راه از دست داده را باز براه راست
آوردن و تشنه لبان را تر دهان کردن و گرسنهٔ نیم جان را خورش دادن و جاهل
را از ظلمت بی علمی بروشنی دار العلم رهنمونی کردن در کدام دین و مشرب (مذهب) و کدام
ملت و آئین گناه است و چگونه این دار العلم بحق مصالح ملکی بدخواه است بعض متعصبان
دنائت پژوه و نوشندگان خون حیض دختر رز بجوشش نشهٔ بادهٔ تعصب می سرایند و زمزمهٔ
قساوت قلبی بر ساز نطق مے نوازند که روده خدا پرداز ان شب زنده دار و گرد کلمه سرایان

حقیقت شعار را یاوری و دستگیری کردن و آن کشتی شکستگانرا از گرداب طوفان ہلاکت
برساحل آسودگی آوردن و آن مغاک افتادگانرا بر افلاک تربیت رسانیدن و آن گرسنگان
علم و ہنر را لقمہ از خوان شایستگی و ریزہ از مائدۂ تہذیب و اخلاق خورانیدن داغ خذلان
و بدنامی بر جبین معاونان و داوران و افسران وقت خواہد بود بہ انجام کار گوناگون
ابواب فتنہ و فساد خواہند کشود و نیز دلیرانہ طنبور تقریر را تاب دادہ نوا سنج این
نغمہ اند کہ مسلمانانرا جاہل داشتن و در ہمہ کار دنیوی باطل پنداشتن و ذلیل و حقیر و بدتر
از فقیر گدیہ گر انگاشتن و بہر نہج منفذ معاشرت اوشان بند کردن قرین مصلحت
و از ستر رموز مملکت است و این قوم ناستودہ جدال و پیکار دوست را دریانرا
علم و ہنر مجال گذر ندادن و از خرید متاع فضل و عظمت باز داشتن گرمی سلطنت
و رونق فرمان روائی وابست است علم و ہنر مسلمانان را آموختن آتش عناد و
فساد افروختن و خنجر برہنہ بدست رہزنان دادن و دشمنانرا از سلح و آلات حرب
نواختن است این رای دہندہ بندۂ کینہ و بغض است و اورنگ آرای تعصب و
قساوت اونمیداند کہ اگر مسلمانان را بنیاد گزیدۂ اوشان آموختہ آید و غوامض و
نکات شریعت و طریقت مذہبی کماحقہ فہمانیدہ شود بیخ فساد و عناد از میدان
جہان برکندہ و غبار عداوت و مخاصمت از صفحہ کارگاہ وسوسہ رفتہ خواہد شد
و ریاض تہذیب و حسن اخلاق از آبیاری دانش و فرزانگی سرسبز و ریان گردد سبب
درشتی و سختی کہ در سرشت مسلمانان دیدہ میشود و ہر متنفس ایشان ہمچو خار جگر فگار در چشم
ہر صغار و کبار میخلد ہمہ بی علمی و نا آگاہی از قانون و بر بست شریعت و آئین و قاعدۂ مذہبی
است جمیع امور کہ سرچشمہ فساد و فتنہ انگیز نیست در مذہب مسلمانان قطعاً ممنوع و حرام است
و ہمہ کالای نشاط آرای و تلذذ پروری در شرع ایشان ناجائز و نافرجام
در راہ مسلمانی گام فرسودن و طریق و خشنودی پاک پیمودن زنگ ہمہ نائت و رذائل
از آئینۂ دل زدودن و دریای سعادات و منزہات بر روی خود کشودن است
یعنی سرمایۂ فساد آب آتشین خرد سوز نوشیدن و خورشہای حمیت فرسا خوردن

وقمار بازی و زنا و رزی را بجای مسرت و انبساط پنداشتن و پاس آبرو و محبت کردن قطعاً در مذهب مسلمانان گناه عظیم و جرم فخیم است و شاغل این منهیات بدکار و لئیم است هر کلمه گو که از شامت اعمال مرتکب این افعال ذمیمه و کردار رجیمه است او [illegible] مردود و مطرود است و زبون تر از سرشت کناس خناس است درین زمان بسبب نامساعدت بخت و تیرگی طالع و خشونت عبوست فرمانروایان چاره پژوهان وقت مسلمانان از رموز اسلامیه و غوامض دینیه خود واقف و آگاه نیستند و نغمهٔ ملت و مشرب نیت صدق نمی نوازند ازین هم در خارستان نکبت و رذالت سخت پریشان و تباه اند و سرگردان در کوه و هامون شام و پگاه اند همین قوم پاک و سنجیده است که سود از زر نمی خورد و ناگزیر نپندارد و از قرض حسنه بنی نوع را بنوازد و زر مکسوبهٔ خود برادرانه دهد و همین قوم ستوده و بحق رسیده است که بر مال کسی نظر تغلب و تسلب نمی اندازد و هر منفر دراجز و بدن و جوهر ذات شناسد همین قوم شایسته و از زبونی رمیده است که حق خود و حق داور وقت به چشم انصاف بیند و پیوسته بران کار بندد مانند تغلباً و دزدانه بهرهٔ غیر نخورد و گره کسی نبرد همین قوم بلند فطرت و خجسته خصلت است که کمر اطاعت در پردهٔ سیاه رنگ نیم شب پرستش خدا بسته دارد و کشور خدا را پرستارانه و نیازمندانه ستاید طاعتیکه برای دربار پروردگار عالم زیبا است همان نسق بجا می آرد و ارادتیکه شایان درگاه خدیو گیهان است او را بهمان نهج ادا سازد همین زنده مشرب قوم است که مراعات عهد و مواثیق بحسن ارادت در نگاه دارد و از ظلمت بدعهدی و تاریکی ابر گسل بیوفائی سنگها یکریز همین قوم حمیده و بجانب کعبهٔ راستی و درستی باطن خمیده است که از طرف اور دادگرای خود از جوشش خلوص و عقیدت راسخ بندگانه جوی خون خویش در ریگ فنا ریزد و دمار مخالفان از تیغ کین برآرد بر ضمیر انور انصاف پیشگان پاک درون پیدا است که چنین قوم آسمان پایه عرش سایه را از زیور علم و هنر پیراستن خانهٔ داور دادگر جهاندار را آراستن است و نخل جهل و نادانی از سطح مملکت کاستن هر که در تهذیب

وتادیب مسلمانان رای متعصبانه دارد فی الحقیقت دریای طینت او خار عناد وحسد
بیخار و ورگ کینه در گردن جانش می جنبد وخون عداوت در جوی عروق موج
میزند چون در دیدهٔ طینت او گرد وغبار حقد وکینه است ازین سبب رای کورانه
واعمیانه میزند از سیاهی زشت درونی وخباثت نهانی خود نور خجستگی ورو شنی
شایستگی مسلمان در نظر بیمارش نمی گنجد ودر دل تنگش جلال جهان نمای محاسن بلند
وخوبی ارجمند آنها نمیگنجد از فراوانی حقد وتعصب شاداب نهال باغ اقبال دار
را از کلند قساوت قلبی از بیخ وبن برمیکند وپردهٔ ناموس سلطنت را از مقراض بی حمیتی
از هم میدرد وپادشاه بیدار درون را بر بیدادگری وسیاه کرداری آماده ومهیا
میسازد ولوای بغاوت وشیطنت در میدان امن متمردانه می افرازد وتخم فتنه وظلم
واعتساف در خیابان جهانداری وگیتی ستانی می ریزد وخاک مذلت وادبار بر فرق
روزگار خود می بیزد یا ایها المتعصبین جهالت آئین بدانید که در همه اقوام روی زمین
ودر همه ملت ودین نفسی بهتر از مسلمانان تعلیم یافته وکاربند دقایق در موز اسلامیه
در دیگر کفو دیده نمیشود وپاک باطن استی گرا صدق انتماغیر از مسلمانان خوش اورا
در بازار ایجاد وتکوین بنظر نمی آید مسلمانان با ایمان کالبد سلطنت را روح وروان
اند وپیکر مملکت وفرمانروائی را مانند جان اند آزردن دل مسلمانان ستردن نقش
جهانبانی است وافسردن طبیعت خداگرایان تردو دن نشان کامرانی است این همه
داغ بدنامی وناکامی که بر جبین دشمن مسلمانان زنده وانش دیده میشود از ناآگاهی
شریعت وخشنود سراپا نوراست واین همه شور وغوغای جهل ونادانی که گوشش زد
پیغمبر خدا
خاص وعام است از دشمنی وکینه توزی حسودان مقهور است متعصبان تیره رای
هرزه مقال که بانیان مدرسة العلوم را از دیدهٔ دشمنی وکینه جوئی می نگرند وبیاد معاندانه
بر زبان می آرند واستعانت این ارالعلم را القب بوار مملکت وسلطنت میگویند وزبون
ونافرجام یادگار روزگار ناصوادانند وباعث استهزا وسخریه در زعم خود می پندارند
این همه ضعف بصر دیده ودانش بینش است واین جمله خیالات از راه عداوت وکاوش است

از کورخردی وتیره سگالی نمی‌دانند که بانی مدرسة العلوم بنای سلطنت را از پشتهٔ خیرخواهی
وهواپژوهی مستحکم‌تر از قلعهٔ آسمان میسازد و گلزار مملکت را از ترشح آب سعادت اندیشی و
نیک کرداری مانند باغ جنت همیشه بهار و بی‌خزان میفرماید و بپای خلیع العذاران و وارستهٔ
طبع و بپای خودپسندان گسسته وضع را از صحرای ناکامرانی و از شعبهٔ خیال ضیقهٔ اضلال و
گمراهی برآورده در دارالامن تهذیب و شایستگی میرساند از رهنمونی جهل و تیرگی قساوت
اندرونی نمی‌شناسند که قومی شریف لطیف مزاج روشن ادراک سنجیده فهم ستوده وضع
گزیده طبع خداپرست حقیقت جو را از تیه بی‌علمی برگردانیده در حصن حصین علم و ادب
می‌آرد و بپای خونریزان تیغ بکف راه‌زن و ره‌دانش و بینش در حبل المتین اطاعت پادشاه
و فرمانبرداری و جان سپاری خدیو کیهان استوار و محکم می‌بندد و از دست
بلهوسان و ساده‌خویان تیغ کینه و فتنه سگالی میگیرد و دیگ سینهٔ اوشان را از خورش
محبت و باهمی همدردی می‌انداید زاغ مخالفت و بوم مباینت را از باغ سلطنت
و جهانبانی بیرون میفرماید و همای موالفت و اتفاق را برهنمونی خداست و کیاست
خداداد در چمنستان خیراندیشی آشیانه می‌بندد و بپای شپره چشمان کور فهم اعمی خرد را
از کحل الجواهر نیک سگالی و خیرپژوهی نور بینائی ادراک و عقل می‌افزاید و وای
برای آن زن سیرت و خیره سریرت که بسبب تراکم ظلمت تعصب پشت پناه و هواخواه
سلطنت و جهانداری را شعلهٔ فساد و اخگر عناد پندارد و اهی برفهم و درایت آن بیچاره
کیاست و فراست که از غایت کوتاه‌بینی و ناتوان اندیشی روشن لآلی اکلیل بهجت
و ایالت را آتش سوزان و فتنه و شر انداز آهی متعصبت و با دم کارگاه طبیعت از
چشم دوربینی ببین که این مدرسة العلوم بحر بسیط مواج که روزی از صدف قعر خود
درخشان گوهر سزاوار تاج شاهنشاهی خواهد برآورد و خاک جهل و نادانی را از
سیمای جهانیان خواهد سترد این مدرسة العلوم مخزنیست از اسرار گزیده که وقتی از این
مخزن جواهر زواهر علم و هنر و فضل و بلاغت چنین پیدا خواهند شد که از تابش
جهان افروزش ظلمت بی‌علمی و تاریکی خودغرضی از صفحهٔ روزگار دور خواهد شد

ونیر فروغ بخش فرزانگی و مردانگی از افق اقبال دادر وقت خواهد درخشید این مدرسة العلوم
باغیست شاداب و گلشنیست باآب وتاب که از بوی بساتین دلاویزش پیوسته
از مشام خفته مغزان میرود و نور رزانت و فطانت شید جهانتاب فراگیر و این مدرسة العلوم
نهریست شیرین و لذیذتر از شربت جان که از آب خنکش هزاران هزار تشنه دهان سیراب و شیرین
زبان خواهند بود و تازگی گوناگون تهذیب و شایستگی در گلستان طبع و شبستان
روخواهد نمود این مدرسة العلوم تعلیم گاهیست که گروه بی هنران و زمرهٔ متعلمان را
از تاج مکلل علم و فضل زینتی خرد آفرین و شوکتی سزاوار تحسین می بخشد و خلعت
ادب و لباس عیش و طرب از کوشک جود و احسان خود کریمانه میدهد این مدرسة العلوم
حصنیست رفیع الشان وارکی است منیع المکان که در وسعت او بجوهمت اولوالعزمان
آسمان آسا و رفعت و بسان شوکت واهبت داوران عرش فضا که بیخ استحکامش
از هفت پردهٔ زمین گذشته و شاخ خوش نظام و نقش از بالای فلک الافلاک
بیرون رفته حافظش خداست و معینش شریعت محمد مصطفی است درین مدرسه فوجی
ستوده و لشکری است آزموده که هر متنفس او اگر تیغ جلالت و تیر ابالت بکف گیرد
روح رستم زیر کفن از هیبتش بلرزد و اگر بزم عیش آراید فسانهٔ نشاط جمشید و کیقباد
را از طاق یاد فرو اندازد و مطمورهٔ نشین کوی نسیان گرداند و اگر قلم بدست آرد
دبیر فلک را سلیقهٔ تحریر عبارت تعلیم دهد و موزونی مضامین مجدد آبیاموزد و
اگر بر اسپ جهانگیری و گیتی ستانی زین نهد از باختر تا خاور رهوار جهانی مسخر
زنجیر فرمان سازد و اگر کتاب وقاد داستان حیا بخواند گروه ملائکان و بزم
کروبیان را پیش نظر نشاند آری متعصب سیاه درون تباه برون کوتاه دانش نگون
ادراک چشم هوش بگشا و درد او بگاه داد بیا از ژرف نگاه خرده بین و غبار حسد
از چهرهٔ دل نیکو بچین که این همایون مدرسه بجو هوای باغ فردوس موجب شادابی
و بهبودی ریاض جهانبانی و گلستان ملک ستانی است یا سرمایهٔ فتنه و بغاوت
از قیام این مدرسه کوه مناعت و قساوت کاهیده میشود یا نخل فضیلت و سعادت

ریشهٔ هدایت و رشادت در زمین دلهای مسلمانان میدواند این مدرسهٔ شعشعه بخش
عالم ستیا بوده و افزای اندوه و ماتم از ترقی این مدرسه بنای جهانداری و مملکت
پیرایی استوار میشود یا در خاک هلاک انهماک می پذیرد بانیان مدرسه ایوان جهانبانی و
شبستان سلطانی را از نقاشیهای گوناگون و آرایشهای بوقلمون زینت میدهد یا فکر
بیخ کنی چمنستان مملکت دارا یالیت (شوکت ۱۲) میفرمایند از دیدهٔ ادراک نمی بینی که بانی او گلزار سلطنت
را آب زندگی و جاوید بهاری میرساند یا خاشاک فنا بر راه حقیقت و سعادت میفشانند
گروه کثیر را مستحفظ به حبل المتین مطاوعت شاهی مینماید یا اثمار ناکامی و حکایات بغض و
حسد درس مینماید در کانون قلوب مسلمانان آتش محبت و مودت و شعلهٔ اتحاد و انقیاد
می افروزد یا تیغ کینه بر سر اقبال شاهی آمیخته بساز چشم بد دور اگر خدا نخواسته
چندین اعیان دولت و ارکان سلطنت مثل چنین کینه گرایان ویران اندیشه و سیاه
سگال جیره جمع آیند و مجال رای زدن و تربیت نمادن از دا و رقت بجا
بسا بیگناهان را طعمهٔ نهنگ اجل سازند و بسا گروه مظلومان و پاک مشربان را در جوی
خون بیدادگری غرق نمایند و بسا ملائک صفتان را در تنور اتهام معصیت هیمه آسا
بسوزانند و قیر سیاه مرگ افشانند و بسا صافی درونان در نائرهٔ بغاوت
و عداوت خاکستر گردانند و در صرصر بدنامی و ناکامی خاک وشانرا به پرانند
از این راه زنان ناپاک مثال و خفته مغزان ژولیده احوال زنهار پناه باید
مالید و غیرت و حیرت باید ورزید اگر در وقت صحبت چنین متعصبان یکسوی
نگزینند والا باب خرم بر روی خود نگشاید و دشمن سلطنت و مخالف اقبال و جلال
نه انکار دو چشم آگاهی و باید بر روی دل کشت ضمیر خورشید تنویر خود نه کار دو دیده
و دانسته به چراغ کامرانی و اقبال کشورستانی آستین دشمنی میزند و دو دیده خود منتظر
نظارت افزا اقلیم گیری را از دست خود بر میکند از این آلوده غرضان
غافل نباید بود و در هوشمندی پیوسته باید کوشید مرقومه دوازدهم ۱۲
اگست ۱۸۶۶ع

رقعہ دیگر بنام محمد حمید عالم صاحب رئیس دہلی نبیرۂ میر پنجہ کش مرحوم مغفور دہلوی

عزیز گزیدہ تمیز پیوستہ در حصول سعادت دارین و خصائل طیبات کونین سرگرم باشند مدت مدید میگذرد کہ نامہ نہ آمد گردن دل وجان در آن غل افسوس بستہ دارم دائما اوقات خود در انتظار تند رستی نامۂ العزیز ستودہ گو صرف میگذارم اگر زمام تسلی خاطر ایشان باین پیر ناتوان گرایش پذیرد برای چند لحظہ از شغلہا کاہلی و سستی فرو آمدہ بگزارش حقیقت انجا پردازد و از کیفیت حالات آن نوا سفر رسانند عزیز من این زمانہ بر گروہ مسلمانان بسیار سخت میرود و ہر متنفس در بلاہا مبتلا است و در زنجیر غموم و ہموم بستہ پا دریافتم کہ سبب این ہمہ قباحت مسلمانان چہ است و این گروہ طیبہ چرا در زندان بلا است منکشف شد کہ بدافعالی سبب بد اقبالی ایشان ست درین زمان کسی از زمرۂ اہل اسلام کہ بپرستش خدا و فرستادۂ گزین او بر زمین نماندہ و کسی کتاب آسمانی از جوش دل و صدق نخواندہ و نام پاکش از فرط ارادت بر زبان نراندہ و نہال علم آسمانی در بوستان عقیدت و صداقت نہ نشاندہ ہر کس در زندان ہوس دنیا دنی گرفتار است و از خار ہواپرستی و شہوت جوئی سینہ تقوی و طہارت فگار علما این زمان برای جمعیت و نفس پروری در پردہ دین کارگاہ کن فیکون را بجویند و فقرای مہر سیما قمر صورت بمقنعہ دلق تصوف و معرفت فسانہ خاطر فریب حرص و آز فرا گویند طلبای کروبی شمایل در منہج ناجائز و ہنجار ناستودہ از بیخبری دانش و تاریکی بینش کورانہ میپویند زہاد تقدس نہاد خاک دنائت در یا از ناحیۂ دل و دامن ورع از آب ریاضت و طہارت نمیشویند امرا نامدار عرش اقتدار اقتدار شہوت و تلذذ ہوا دارند و داستان دلچسپ خاطر آویز عمر گران مایہ را در محفل استہزا و تمسخر میخوانند ایزد توانا شب را خلوتخانۂ عبادت و طاعت آفرید کہ ہمہ بندگان برای تزکیۂ خاطر و تصفیۂ اندرون در گوشۂ خفا در حجاب این گلیم سیاہ رنگ از ظلمت عصیان

از چهرهٔ دل بآب عبادت و پرستش بشویند و در اخلاص عبودیت را از دست خشوع و
وخضوع بگویند و روز و شب راحت قوت اندوزی و فراهمی روزی برو آورد
که تا همه طیلسان پوش تعلق و رضای آفتاب قرص نان بهم آرند و بر فاهت تمام
وانفراغ دل بخورند اما خفته کیشان ناعاقبت اندیش در پردهٔ شب جام گلرنگ عیش
ونفس پروری در می نوشند ولا یعنی نغمهٔ بزه کاری و معصیت و برزی میخروشند و
پیوسته محفل بنیاداری و عقبه گساری گرم میدارند و ساتگین منهیات میکشند و از
خدا نمی ترسند اثار اسلام و نشان ایمان از صفحهٔ جهان ناپدید و گوهر دیانت و امانت
از صدف ذات جهانیان مفقود گردید نهنگ اجل مردمان از بحر زندگی سیر باید و کسے
متنبه نمی شود و روز مرگ یاد نمی آرد و نمی پندارد که روزی ما راهم این دام حیات
در آتش فنا سوختنی است و پلاس رگ بر قامت خود دوختنی افسوس هزار افسوس
درین زمان از خوردن شیر خام ما و پوشیدن جامهٔ غفلت و ذهولت ما مساجد
ومعابد ویران و صنم خانه و بتکده آبادان هر دوست پوست میدرد و هر دستگیر
خدنگ زهر تاب جور و ستم میزند در حیرتم که چه کنم و چه چاره سازم اندیشهٔ مرگ همه دم
پیش نظر است و سنان بیم و هراس رستخیز در جگر از هول سفر واپسین پیچان ام و
از هیبت شگاف گور ترسان و لرزان شما را باید که درین زمان نازک به هوشیاری
وحزم فراوان کاربند باشند و خود را در لهو لعب نه اندازند از فهم رسا به فهمند که
اگر به یقین کامل و ارادت صادق ایمان بر الوهیت خدا است در مسلک خلاف
رضای او پوئیدن از بس شگرف است اگر بالیقین دانی که دنیا فانی است چرا در
فراهمی مال و اموال رنج بیهوده خوری و محنت جانکاه بری اما اگر پنداری که زر و متاع
دنیوی بعد مردن همراه نمیرود و یک دو گام هم مشایعت جنازه نمیکنند از دل وجان
بران شیفته شدن فراوان تعجب و شگرف است در حقیقت گویا گوهر را گذاشتن و
برداشتن خزف است درحالیکه میدانی که تا روز بازپرس در آغوش گور خسپیدنیست
و در شگاف زمین دائما غلطیدن برای چند نفس شماری این قدر عمارات عظیمه و مکانات

مستحکم و بروج آسمان سا و طارم کیوان وار مرتفع کردن و بیجا صرف زر نمودن بیا
شگرف بنماید و کاری کن که فردا بکار آید و راهی برو که بخطر و بی آزار باشد عزیز من
چون شیطان را دشمن ازلی و مخالف ابدی دانی و عدوی جانی خوانی چرا براه او
گام نهی و برغبت دلی ارادت او کنی و چون نیک می بینی و پاک می شناسی که نفسی که میرود
باز نمی آید و هر نفس اره وار شجر حیات را می تراشد و خوب میفهمی که وقتیکه انسان دنیا
را گذاشت و توده اش هیچ را بکنج لحد انباشت و لوای هستی در میدان فنا برافراشت و
نخل عدم و مرگ در باغ زندگی بکاشت چرا برین هستی سست اساس می نازی و نرد
غفلت بر شطرنج دوربینی میبازی سرو جان حزینم برمزابل طمع و حرص خانه مکن و
در دشت آز کاشانه مساز که حریص پیوسته پیمانه محرومی از مسقط آرزو پیماید و سائلین
مغمومی از خمخانه تمنا نوشد چنانچه شخصی به سبب جوشش طمع بدره زر از دولت وصل
محبوب محروم مانده و گاو ناکامی در خرمن روشن طالعی رانده همه عمر مایوس و مغموم ماند

حکایتش این است شنیده ام که در بلاد ختا در شخصی رعنا خوش وضع شگفته طبع
عاشق مزاج حسن پرست فرهاد مشرب معشوق جو صاحب جمال آفتاب تمثال بود اتفاقا
با زنی جمیله و نازنین عشوه سنج کرشمه پرداز که دلهای بیدلان را آویزه زلف فتنه انگیز
میکرد و از خدنگ مژه جگر خونین جگرها را غربال آسا مشبک مینمود محبتی ناجایز داشت
و تخم عشق فسق انتما در کشت دل میکاشت و زن عشوه گر هم آن مرد را مرد نیز دوست
نیر و گل شگفته دوحه عنفوان و شاخ نودمیده نهال خوبی پنداشته شیفته جمال باکمال
او شد چون پرده پاس عزت و حجاب آبرو در میان عروس وصال سخت حایل بود
و جام وصل حسب خواهش طرفین دست نمیداد و آتش تمنای دردی در کانون
خواهش هر دو طالب و مطلوب منطفی نمی گشت خواستند که این حجاب را از میان
بردارند و ساز عشرت و انبساط بی مانعی غیر در بزم تمنا و محفل آرزو بنوازند تا
ازین شهر رو گردانیده جای دیگر رخت اقامت نخواهیم کشید چهره مقصود دلی
خاطر خواه نخواهیم دید شبی از شبهای تاریک که زلف لیلای شب از کمند

وروی انور عارض زمین از سواد لیل سیاه گشته و هرکس و ناکس و امیر و فقیر بر بستر
راحت و آرام نشسته و جام کار و بار جهان بر سنگ خواب شکسته هر دو عاشق و
معشوق بر رهوار باد پا برق جست خیال خرام سوار شده ره گرای دشت فرار شدند
و لباس ننگ و ناموس دودمان خود از مقراض سیه کرداری و بد شعاری از هم
دریدند و رگ حمیت و شرافت از نشتر زشتی و لی شگافتند چون پاره راه قطع کردند و
چند کروه از شهارستان پدر رفتند زن نازنین عشوه ساز براه کرشمه و ناز با یار شیطنت
سرشت گفت که اکنون با پاس خاطر شما همه خاندان خود را و جمیع قبایل و عشایر را گذاشته
گلیم بدنامی بر دوش آبرو انداخته ایم و در راه محبت و عشق شما درین صحرای لق و دق
آمده ایم ما را همچو خاتونان با عزت خواهی داشت و یا از ناجنسان و بازاریان خواهی
انگاشت جوان سیه کار دشمن مروت گفت که شاید همچو خاتونان ذی عزت و شل زنان
صاحب عفت دارم یا ندارم زن عیار چو این بانگ دلخراشش آرام ربا راحت گسل
شنید فی الفور ساغر خرم و هوشمندی بنوشید و گفت که ای نشه باده زندگانی وای بهار
باغ کامرانی وای خنکی سینه سوزان وای سرور خاطر محزونان صندوقچه پر از لعل و جواهر
بیش بها و لالی متلالی گران قیمت برای زاد راه و صرف آن طریقه رعنائی و دلبری
نهاده بودم هنگام سواری از راه سهو آنجا نه گذاشته آمده ام و آن خزینهٔ بی انتها و گنجینهٔ
بی شمار را از طاق یاد فرو انداخته ام مارا باز بخانه ما برسان تا آن متاع بی تعداد
را بیارم و آن گوهر کان وفا سپارم ورنه در طرفة العین مرغ سحر بانگ بیزند
و کوس شاهی بلند آواز میگردد و شکیبی حیا در شب که حافظ اسرار عاشقان و بردارمعا
معشوقان است از مقراض شعاع آفتاب دریده خواهد شد و زمام اختیار بلکه ناموس
و وقار از دست حرم خواهد رفت مرد نادان و ابله مغز سخن نارسیده زن را بخانه اوبطمع
حقه زر و جواهرات باز رسانید آن معشوقه دور اندیش بلند فهم تیز هوش چون بربستر
خود مانند بخت خوابیده عاشق کوتاه سگال غنود و به اطمینان تمام آرام فرمود و فراوان
سپاس بدرگاه کردگار عالم رسانید در ردای محبت ناجائز از دوش جان فرو انداخت

آن مرد بوالہوس پی بکنہ سخن نبرده دیوانه وار بکمین گاه منتظر باز آمدن محبوبه از دست رفته متواری ایستاده بلحن لین و بانگ نرم و خفی آواز داد که جانا زود بیا بیا وقت اندک است و هم سیاهی شب قریب الفک زن عیار عشوه آموز کلرخان بزبان تبختر و استغنائی بیکران دلیرانه و بانگ مردانه گفت که شاید اکنون بیایم یا نیایم درین گفتگو آب سیاه ظلمت لیل از طشت شب بریخت و رشته عشق طرفین از کارد نور سحر از هم بگسیخت از ینجا باید دید که اگر آن مرد تیره رای واژون فهم طمع زر و جواهر نکردی دولت بیدار وصال محبوبه را از دست ندادی هر ذی هوش را باید که خنجر طمع گلوی تمنا ریکسو دارد و مانند مار طلسم بر سر گنج نه نشیند و زر استقلال را در وحل آز نه اندازد ولقد حزم و احتیاط را رایگان نه بازد نیکو بدانند که راستی و راست نگاری و راست روی عجیب پرست مستحکم است و زهی قانون معظم هر که درین راه پا نهاد بر شاخ مراد آشیانه بست و سبوی تردد را بر سنگ اطمینان درشکست گاهی از راستی رو نه گردانند پیوسته در امورات دینی و دنیوی ثابت قدم و راسخ دم باشند چند مرتبه ایشان را نزد خود طلبیدم نیامدند این امر گرانی افزای خاطر نیاز آثر ماست مناسب که زود رسند و ما را همراه خود بوطن برند تا گام فرسای ایشان نخواهند شد من نان در ایشان سفر نخواهم نهاد دائما نتیجه کامرانی بار ور باشند والدعا مورخه سوم نومبر ۱۸۷۸ع

رقعه دیگر بخدمت سید محمد علی صاحب نبیره جناب سید احمد خان صاحب بهادر نجم الهند دام اقباله

پیوسته سپاس گزار درگاه ایزد پاک باشند مدت مدید است که در زمین طبع ایشان سبزه یادآوری و گیاه نامه نگاری نه روئید هر چند سحاب تحریر از آسمان خامه ما برشت خشک کاغذ سیمگون بارید گاهی برگ کاهی یا بیخ در زمین توجه ایشان ندمید ازین شور و ضعی و تفسیده طبعی آنها دل دو نیم است ازین تشویش و تفتیش هر دم که پیکشم بر آمد نفس اره وار شاخ زندگی را می تراشد عزیز بلند تمیز من درین تماشا گاه چند روزه مانند گل خندان و عندلیب آسا نغمه سنج طرب و شادمانی باشند درین باغ گاه سرآب وا

که غیر از نمود خواب و خیال نیست بار دگر آمدن نخواهد بود و این بزم جنت نشان یاران و دوستان که بهتی همگی شل دوحه خیابان اند و هر گل رنگ و بوجدا گانه دارد چون صرصر اجل این بوستان ارم نشان در رسد باز این گلهای رنگارنگ و غنچه های بوقلمون نخواهد خندید و همه شادابی و سیرابی این چمنستان فردوس شک ملائک فریب که پیش نظر داری بطرفة العین فنتی و گذاشتنی ست از دیده دانش و فرهنگ نیکو شناسند که تا که درین محفل عشرت اساس ساغر زندگی در دور است و صهبای هستی در جوش و خروش باید که تسبیح پیوستگی و همدردی یک گردر دست دارند و زمام یگانگی و خویشتن داری از دست فرو نه گذارند و علی الدوام از چهار چیز مجتنب و محترز بوند تا پیوسته محفوظ از نیرنگهای زمانه باشند نخستین شعله خشم در کانون سینه میفروزند و جان شیرین را هیمه وار دران آتش جواله سوز که نائره خشم متاع جان و دل را خاکستر میسازد و دود شیب هلاکت و ضلالت سرنگون می اندازد دوم خودبینی و عجب که این کار شیطان بدشعار است عجب و خودبینی شیوه دونان و کم فطرتان است خودبینی غباری است تیره که چشم سعادت و شائستگی را کور گرداند و لعمری تر و بلی البصر تر از عقرب زهر نیش ساز و سموم خار کاهلی در ریاض سرشت خود میندازد تا پای راحت را نخراشد و اشهب دون همتی در فضای طبع متاز تا همچو سفلگان و فرومایگان در حصول گنج بیدار در رنج دو مانده نشود چهارم در کانون حرص و آز آتش دنائت میفروزد که این طریقه کور خردان کم پایه سیاه ادراک است حریص همیشه ذلت یابد و بر تخت عزت و کامرانی جلوه افروز نشود در چشم دیده وران عالی منزلت سبک آبرو و بی وقار نماید و در درگاه بزرگان گردون نشان عرش پایه منزلتی و اعتبار نیابد عادی بودن بر چهار چیز سرمایه نیکی و سعادت صوری و معنوی است یکی از ان شمع مشوره افروختن از نور دانش حکمای روشن رای خورشید تاب که مشوره کردن با این گروه تیغ خرد زنگ رسیده را بصیقل نکوئی و بهروزی مجلی کردنست و مکالمه با علما و مطارحه با دانشوران غبار جهالت از ناصیه اندیشه زدودن است دوم خیرسگالی و بلند بینی دیدن هر که با حکما پیوسته بر سریر

وا زدانش و بینش نشست دوم خشم خوردن نفس اماره راکشتن ست نفس کشتن تخم سعادت
و مکرمت در زمین زندگی کشتن هر که غصه بخورد گوی علو مناصب از همسران بربرد و
بر تخت شرافت و فطانت جا یافت و کوه ذلت و حقارت از کلند حلم و بردباری بکافت
سوم ترسیدن از شورش رستخیز و رسیدن بفریاد بیکس و مفلوک خاکبسر رسیدنست در باغ مراد و جهان
و شمیدنست بوی گل از شاخ سلامتی دین و ایمان چهارم سطریه اند و ختن شمع راحت و مباهات در ایوان
نجابت و متانت افروختن است دولت قناعت چشم مرد درویش اسیر دارد و ضلالت و دنارت حرص و
آز در زندان هلاکت و رذالت و دنارت اندازند اگر کسی ذخیرهٔ قناعت نگاه ندارد دزد حرص متاع حسن اعمال
و نیکو خصائل را بیغما برد دل خلق الله بدست آوردن کار مردان عظیم الشان و شیوهٔ صاف درونان
گردون مکانست هر کس که دل مردان را بدست دارد فرق اقبال خود را از اکلیل
فرخی و فرمندی بیاراید حفاظت دل خلق الله جناح پرواز اوج بلند دستگاه است
پاس خاطر آفریدگان رساننده بر بلندی فلاح عرش پایگاه است باید که حافظ دلهای
بندگان ایزدی باشند بموری آزاری نه رسانند شکار نیکوکاران خوش داشتن
خلق الله ست و ستوده ترین رستگاری از بازار رستخیز در این راه است گزیده انسان
است که بعوض بدی نیکی نماید و کسیکه از رشتهٔ همدردی بهره وا بگشاده دلی و فراخی
مسرت و انشراح با و بپیوندد و هر که از و مایوس و نا امید شود آنرا به بار احسان خمیده
گرداند نیکوکاری دل را زنده گرداند و بر مسند سعادت و مفاخرت نشاند و محبوب
کبریا و گزیدهٔ بارگاه محمد مصطفی سازد و بر تخت خداپرستی و راست اندیشی جلوه گر فرماید
هر که یزدان بیهمتا را نشناخت و خشنود را نه ستود در قعر نکوهش بر افتاد و یار مباهات
و سعادات بر زمین ناشایستگی نهاد پرستیدن خدا و ستودن فرستادهٔ او بفر دولت (برین)
می آرد و کسوت آبرو و شرافت پوشاند تا زنده باشی گلستان ایمان را از آبیاری تقوی
و طهارت نضارت بخشی و بار تعلق ایجاد و تکوین بر میان جان نهی دنیا عکس حقیقی است
هر که از دیدن موجودات آفریدگار جهان را نه پنداشت و نوا زندهٔ حقیقی ساز آفرینش
را نه انگاشت همچو دابه و وحوش محض بیکار و مردم آزار است چشم برای دیدن دادند

تا از صنعت او صانع راپنداری و در ریگ مذلت و ضلالت تخم امل نه کاری این نکته
را نیکو یاد دار ند آن وست که در ہر موقع و ہر جا دستگیری کند و در امورات دینی و دنیوی
یاوری فرماید حفظ اللسان ست حفاظت زبان کلید گنجینۂ اسرار دین و ایمان ست ہر گوہر
تقریر که در سلک بیان کشی سنجیده و فہمیده پس و پیش او دیده و بر اوج ہر پہلو او
برہنمائی اندیشہ فرا رسیده بگو و ہیچو توسن بدلگام در میدان سبکسری و بیہوده سرائی مپو طعامیکه
در لذت و خوشگواری عدیلی و نظیری ندارد مائدۂ قناعت است گنجینۂ قناعت گاہی کمی رزق
و دانگار و بہ افزونی و ترقی آرد و زر قناعت را در ہر بازاریکه بری ارزش و فراوان
یابی و روشنے چراغ قیمت او در ہر دکان فروزان یابی و بہترین لباس مفاخرت بخش
آبرو افزا که در دنیا است و بر ہر قامت شایان و زیبا است صبر کردن بر بلاہا است
ہر که این لباس که کرخت تر از پلاس است بر تن خود آراید گاہی در کانون اندوه و
مجمر احزان زغال وار نه سوزد دولت صبر فقیر بی نوا را در کسوت امیری و تونگری
دارد و موجب رشک ناموران و متمولان گرداند صبر مفتاح افتتاح ہر باب و شوار
و وقت است و معاون و مددگار در ہر کربت و مصیبت و افضل ترین سخن از
پند و اندرز نیست اندرز گفتن و شنیدن ہر دو بار آور و شایستگی نما نیکوئی و سعادت
پژوہی است پند و رزیدن و بر اوج او رسیدن نتیجہ ہمه بہبودی و سرخروئی ا
در گلستان اندرز از پاے راستی گام فرسودن دشمن خونخوار پوست کن را دوست
ساختن است و بساط نشاط و بہروزی در ایوان زندگی گستردن اما خیابان نصیحت و
اندرز برابری و مقابله با گلستان حلم و صبر نمی کند و بوے گل صبر مشام وقار را
دائما معطر و آسوده دارد جوہر اعتبار را تابندگی جاوید بخشد و از شمشیر وقار کشور حلم
و تحمل بزیر قبضه می آید و بر اقلیم خیر سگالی و فیروزی و نصرت دست میدہد حلم
صفتیست از صفات یزدانی و خاصۂ ربانی ہر که در محفل ذات تقدس سمات خود
چراغ صبر و حلم را روشن سازد اقلیم رسوخ و کشور فضائل و نبایل کونین بزیر
فرمان آرد و براے نضارت و شادابی این گلزار ہمیشه بہار نسیم از باغ نعیم می آید

و دایهٔ بلند پایهٔ نامیه از آب شبنم روی طفلان غنچه را هر صباح میشوید حلم و وقار تحسین
انگیست که از صدمهٔ سیل نخوت و خشونت از پا نمی افتد و از یورش و یلغ کینی معاندان
خشم و غضب ایمن باشد مناسب کار از تماشای چمنستان صبر و حلم غافل نباشند و
از دیدن این گلستان جاوید بهار که اصلها ثابت و فرعها فی السماء است کاسهٔ
نور زند شام و پگاه درین ریاض بخزان خراش فرمایند و از بوی دلاویزش
مشام روان را تازه و معطر دارند آری سرمهٔ دیدهٔ دل سن این هم یاد دارند که در
فراهمی مال و دولت گوهر زندگی را در ریگ غفلت و ذهولت نه اندازند اگرچه خداوندان
مال و مکنت و دنیاداران گرامی منزلت می سرایند که دولت دنیوی نسیمی ست خوش آیند
که غنچهٔ آرزو را نیکو می شگفاند و روح و روان را خندیدگی و خورسندی می بخشند و
میگویند که اهل زر همچو نور بصر در هر دیدهٔ دل جا دارد و بهر محفلیکه رسد تاج عز و وقار
بر سر نهد و بر مسند احتشام مربع نشیند و عروس شمع رخسار گلعذار عزت و مفاخرت
را بهر کوه و صحرا که رود در بر و هم بستر یابد و نیز دولت و حشمت صوری را قاضی الحاجات
و رافع الدرجات و دستگیر روشن ضمیر و مشیر بلند تدبیر می پندارد به بادی النظر همچنان
بنماید اما در نظر ژرف نگاه پسندان روشن ادراک و نزد غواصان بحر تعمق و بلند سگال این همه سفسطه
و سراب ست و دولت دنیا اند و ختن دولت جز غفلت و بیخودی بر رو خوردن است
باده دولت از نشهٔ خرد را با خود چنان مخمور میسازد که نقش تصور عقبی را از آئینهٔ یاد فرو
می اندازد و طیلسان غفلت و فراموشی بر دوش هوش و بر سر دیدهٔ دل میگذارد
از ایزد پرستی و خشنود ساختن باز دارد و زمام نیکوکاری و عاقبت بینی از دست
بگسلاند و نفس اماره را غالب و مسلط سازد و نیز دنیا را ام صبایا و کهف الاسرار
پندارد لیکن اگر از دیدهٔ غوص و چشم تعمق نگریسته آید دنیا خنجر بست بران زهر تاب که سر
عقبی افروزی از گردن ارادت و عقیدت می برد و نخل نکوئی و خیر پژوهی را از کرم آسا میخورد
گروهیکه از بازار دنیا رو تافته جانب شعبهٔ کوه بی تعلقی شتافته اند و جامهٔ دشت نوردی
و هامون گردی بر قامت خود یافته اند و به ساکنان صحرا و وحشیان وادی نرد سودا نشست

باختہ اند و بدرندگان تیز چنگال و پرندگان شہباز بال سوافقت و مرافقت ساختہ اند
صرف برای آبادانی کاشانہ عقبا و درستی و آراستگے خانہ واپسین کردہ اند نیکو بدانند
کہ ہر کردار ستودہ و ناستودہ تا دیوان رستخیز ہمراہ میرود و تا گرم شدن ہنگامہ بعث
و نشر گریبان جان نمیگذارد و دولت دنیا ہیچک یاری و مددگاری نہ سازد و
گاہی مہرہ محبت و ہمدردی نباز دتا انسان بر بستر زندگی باہوش ست این مخدرہ
ہزار عشوہ و بیم شوہر در آغوش است چون طایر خود داری و خویشتن سگالی رو بہ بیہوشی
آورد و آفتاب زندگی زردی ورزید این دولت دنیا بیگانہ وار رو گردانید
میرود و فرزندان دولت مند زیست پدر را بار جانگسار می دانند مردن اہل دل
موجب شادمانی و خرسندی ہمہ متعلقان و وابستگان است سیری شدن اہل زر
باعث شگفتگے غنچہ خاطر پس ماندگان است تنعم دنیا خواب و خیال و تجمل و تحشم ظاہر
در ہر دو زندگی سرمایہ وبال و نکال شادی دنیا بربادی عقبا است بربادی عقبی
مایہ عقوبت ہر دوسرا ست باید کہ زر بقدر ضرورت اندوزند و چراغ دوربینے
و فراخ حوصلگے بخانہ عافیت اندیشے برافروزند و حامل بار عصیان نہ شوند و حمار
آسا اثقال کش مال دنیا نہ بوند السلام مع الاکرام

سوال

فرق در علم و ہنر چیست و فضیلت درین ہر دو امر بر کیست

جواب

فرق در علم و ہنر بر روشن سگالان عالی فطرت و دشخوار پسندان و ژرف نگہان
عرش منزلت مبرہن ست کہ بہر گونہ و بہر نہج ترجیح از ہنر بر علم بین ست باید دید کہ
علم دانستن حقیقت ہر چیز را و شناختن ماہیت ہمگی موجودات را گویند و از شمع
علم غوامض دینی و دنیوی جویند و از ضیاے خورشید جہانتاب علم ظلمت جہل
و تاریکی خباثت ذاتی و صفاتی از صفحۂ عالم و سطح روزگار دور میشود و سیاہی
و نارت و بلادت و کدورت تخم شقاوت و قساوت از آئینہ خاطر زمان و زمانیان

میرود ذی علم را ورثة الانبیا گفته اند و هادی راه منازل علیا فرموده و شعشعهٔ رهنمائی
علما زیب و فر دنیا و خوبی و فر آئین هستی فرا مینماید و از کلید علم قفل هر مشکل و هر مکائد و هر صعوبت
وا می میگردد و هر کس به قاید علم از صحراے ناکامی و رشارستان مراد میرسد و از رهنمونی
علماے صافی درون سعادت مشحون مناهج دشوار گذار صعوبات و مکروهات مهمات
دینی و دنیوی بر هر کس آسان میگردد علم از روشنی تاریکی زداے خود ذات یزدان
و شان و شئون پاک فرا مینماید هر کس برکت علم زشت و قبیح بازار ایجاد و تکوین میپندارد
و در کوے جهالت و ضلالت نمی افتد جائیکه علما و حکماے کامل مجتمع و فراهم باشند
آنجا ملجاے کروبیان و فرودگاه رهنمائی پیکران و محبوب عالمیان و مرغوب جن و انسان
میشود چیزیکه مشت خاک را باوج افلاک خداشناسے رساند علم است و اشیائیکه
گدامی کاسه گرد را بر مسند مفاخرت نشاند علم است و آنکه پیرایهٔ صدق و یقین سول
مقبول پوشاند طیلسان علم است علم در دنیا سرفرازی بخشد و در آخرت کسوت ستگاری
دهد بر مفارق اهل علم اکلیل مفاخرت و مباهات در فرگاه کبریا و حضور انبیا است و
سرمایهٔ آبرو در دربار ملوکان عالیجاه و پیش امیران آسمان دستگاه است ذی علم هر جا که
رود تاج عزت و به هر راهیکه گذرد معراج مفاخرت بیند ذات علما در سطح زمین چون
آفتاب جهانتاب بر آسمان است که نور رشش و سنگها درخشان و تابان محتاج دولت
علم هر دو نی و غنی و از کلند علم استیصال نخل کبر و منی است علم شیرین چشمه ایست که گلستان
تهذیب و شایستگی یزدان پسند اشاداب دارد علم عمیق بحریست که از آن گوهرهای
رنگارنگ حسن خلق حسن معاش و حسن معاد جلوهٔ پیدائی پذیرد علم ریاضی است بخزان
همیشه بهار و باغیست شاداب تر از نهال شباب نشاط آثار علم سلمیست که از خاک چهر
با فلاک دانش و بینش میرساند و مردمک دیدهٔ دیده وری هر خاص و عام میسازد
از ناخن علم مادهٔ نکته چینی امورات کونی و الهی دست میدهد و از کلند علم سنگلاخ
دقت و دشواری کنده میشود و از نیروے علم دو ذکسب هنر در کشت طبع بالیدگی
یابد و از طاقت علم بازوے هنر نیرو پذیرد باید دانست که اگرچه هنر و حرفت هم موجب

رفاه و فلاح است و باعث انبساط و انشراح و در هنگام وهر ایام مرغوب و کارکشا
و احتیاج ریاست اما بپایهٔ علم نمیرسد از ثمر هنر جز شکم پروری کارے نکشاید و آرزوی
اهل هنر زر و آرزومند و خواهشمند ست مثلا نجار ست وقتیکه تخت بشکند و یا خانه بی
بی در وازه باشد و یا جفت پاپوش کهنه و پوسیده شود و یا جامهٔ پوشیدنی از هم بدرد
هماندم تلاش نجار و جفت ساز و خیاط خواهد بود و نیکو بدانند که در هنگام غیر ضرورت
اهل هنر را کس نمی پرسد و اهل علم را همه وقت بکار دینی و دنیوی حاجت می افتد از ین
سبب رتبهٔ علم از هنر بالاتر است و هر گونه عزت و آبرو جوهر علم را زیبا است العلم
عزت الدنیا و شرف الآخرة ـ فرمان خوش و رخدا است باید دید که چمنستان علم
و فضل را به آبیاری کرم ایزدی و نسیم عنبر شمیم لطف و عنایت حضرت حق جل و علا و نام رسول پاک
نضارت و لطافت هر لحظه فرامیرسد و از سموم هواجس شیطانی و خواهش نفسانی
بفضل رب العزت مامون و مصئون میماند حافظ و حارس این باغ بجزان فضل
خداست و معاون او ارواح انبیا میدا کسب و هنر قوای ظاهری است و علاقهٔ
او مربوط و منوط از جسم است و حصول آن منحصر بر کسب و هنر و جوارح است و
هر قدر که دست و پا به جنبانند صناع و چابک دست و کاریگر و ذی هنر این هم هویدا ست
که هنر ور محتاج و دست نگر کسے نمی باشد و پیش کسی دست گدائی و دانه طلبی نه کشاید
و از آب نیروے بازوی خود آتش گرسنگے و گرمی تشنگے فرو نشاند هنرمند بخلوتگاه
شب شاهانه بخوابد و در بزم روز آزادانه و امیرانه گذراند و هر که دولت هنر در گنجینهٔ
ذات خود دارد همه شارستان را خانهٔ بی تکلف خود پندارد بهر جائیکه خوش آید
بنای اقامت نهد و بجلیکه گل خاطر او شگفتگے و تازگی یابد بار معیشت اندازد و همه جا
آن دولت هنر حافظ و ناصر و معین و یاور است هنرمند در بازار دنیا ذخیرهٔ
هر گونه آبرو خواهد اندوخت لیکن در مشکوے آخرت چراغ بلند نامی نخواهد افروخت
آنچه که در هر دو جهان بکار آید و در هر گلشن جلوهٔ بهار نشاط آفرین فرانماید و از
نسیمی غنچه وار بشگفد و هر افسرده درون را از نسیم دلاویز خود گل آسا خندانند آن

هوای علم است علم وهبی است و بهره کسبی از روشنی علم گردش کواکب و تاثیر سبعه سیاره
دریافته و شناخته میگردد و طایر فکر از جناح دوربینی علم تا فضای عرش اعظم میپرد
و عروس هنر از نهانخانه سینه و گوشه دل تا دست کاری گر و صانع جلوه ظهور افروزد
و از بهار حسن خرمی بخش خود خاطر احتیاج را منبسط گرداند و غبار گدائی و فلاکت بر دامن
حمیت و عزت نشستن ندهد و منفعل و خجل در بزم هم پیشگان و همجلیسان شدن ندهد
اشهب کسب و هنر را زیاده ازین خرامش نیست و جنبش ازین بالا دوی و ستوده بینش
نیست جای دیدنی است و محل ژرف نگهی است که در ملکی و ولایتیکه مجمع علما و حکمای
نامدار است در انجا هوای زبون امراض جسمی و خلاف مذهبی نوزد و ازین فر و گوهر
علما و حکما ظلمت جهل و تاریکی دنائت از سطح روزگار برود و هرچند یوگیها یک علما و
حکما را در صحبت خود بار دهد و از صهبای مشوره ایشان بزم نشاط را روشنی دهد
پیوسته نشه اسرتش بالا گرد و شجر مملکتش بار قیام جاوید آرد انسان بعلم بد
از خراست بلکه خر بارکش از ندیم بی هنر عزیزتر است هر که علم داور داد گر را
نستاید و درود بر سید المرسلین نفرستد و بر دست بیر خورشید تنویر سبقت
خداگرائی ننماید و فرمان فرمایان زمان از راست کرداری نورزد و جاهل نداند که از کجا
آمده ام و کجا خواهم رفت آفرینش ما برای کدام کار است جهت ستودن یزدان پیدا
شده ام یا بنا بر گلگشت کوچه و بازار و از نکوت باطنی نبیند که در دیوان سنجش پیشگاه
داور داوران چگونه حساب خواهم داد و انجام کار این بار زندگی در کدامی منزل
خواهم نهاد و از آئینه حادثات گوناگون صورت عبرت و تنبیه نبیند و انجا بان آنچه
زمان گل آگهی انجام شناسی نچیند که گرامی نیاکان و گزیده پایگان و جهانداران
و تاج داران روزگار بنا بچه طور در زندان گور بند شدند و چه سان حبل المتین
زندگی را از کار داجل دو دشنه مرگ از هم گسستند و از فرط تیره دروئی و سیه
باطنی بیکرانی دولت و حشمت را سبب فروغ زندگی پنداشتند حیات گرامی را در فراهمی
مال و زر و جواهر و ترقی جاه و منزلت رایگان داد و رخت اقامت و اسباب بیت

باشنای راه ورکشاد پرستش هیچی سرا را بر ستودن آفریدگار جهان تقدیم داد و درعشق ثروت
و رفعت طیلسان حقیقت جوی از دوشش آن زرم فرونهاد علم عینک دوربین است بر
هر چشمیکه این چشمه است بر و همه رموز کونی و آلهی هویدا و آشکارا است و زندگی عالم همچو
بهار گلزار هنرمند جوی آب خورد است که جائیکه روانی و سیلانی دارد باشندگان
آنجا را از قطرهٔ آب هنر خود سیراب دهان و تر زبان سازد و نسیم فیض او در گلشنهای
دور و دراز رسد و ریاحین تمنای قسمنان ما نزا از هوای تازگی ده دستکاری خود
نیکو شگفانداز نحجت نزد این درویش (ایستاده از ان) دولت علم لازوال است و کسب هنر
خادم خیرسگال اهل علم خدیو گیهان و شمع نور افشان بزم جهان است و ذی هنر
مشاطهٔ عروس علم آفتاب نشان پیوسته او را از کسوتهای رنگارنگ لباسهای
خوش منظر و خوشوضع زینت روز افزون بد. مرقوم شانزدهم اکتوبر سنه ع

سوال

از برق انصاف روشنی و از تیغ اعتساف ظلمت و ویرانی چرا است

جواب

آفریننده دادگر داد پسند در ایوان هر آفرینش شمعی اثر نهاده و در دست هر
تکوین و ایجاد شمع خاصه داده است و در زوایای هر فعل چراغ اثر تاریکی یا
نتیجه تابان بنید و بر منفعهٔ هر سهم ایارغ تاثیر پر از آب آتشین سیاهی زدای برگردانید
گاهی از علامت بالغهٔ خود باران رحمت میبارد و از جنبش لرزش و کشش نامیه راز
مخفی زمین از نهانخانهٔ شکم او آشکارا می آرد و بوسیده و سموم رسیده اغصان را
از لباس اوراق سبز شگفته حلّه پوشان ساکنان گلزار فردوس میسازد و دامن
خشک صحرای فراخ را از طیلسان گیاه زمردین و ردای گل و ریاحین پوشیده و
پنهان میگرداند ازین یعنی انصاف را صفتی و وصفی است که بالاتر از همه اوصاف روحانی
و جسمانی بالاتر و از جمله شمایلها افضل تر و اعلی تر برگزیده خصائل هر اصغر و اکبر

وستوده پیمانه برای اندازه هر خیر و شر است بچشم تمیز نگاه شان انصاف را بفرگاه
داور داد گر باید دید که چه رتبهٔ گزین و پایهٔ برین ارد و برنهاد داور را چه طور در عمل می آورد
از چشم غور بدبستان آفرینش و گلستان قدرت کارساز بیهمتا مشاهده باید کرد که در
هر پارهٔ زمین حسب لیاقت و قوت و رتبهٔ او سرمایهٔ بهروزی می بخشد جاے
زعفران زاراست که از دیدنش دل هر مغموم و محزون از جوش خنده
و موج بشاشت شگفته و ریان همچو گلزار است و جاے بوستان و چمنستانها گوناگون
مسرت بخش و نشاط افزا از هر سو انبساط بار است جائی در سینه معادن و شکم مخازن
سیم و نقره و لعل و یاقوت و زمرد بیدا سیفر باید و از جاے آهن و کبریت و سیماب
بر می آرد همین سان در نوع انسان که در حقیقت معدن قدرت قادر بیچون است جواهر
زواهر صفاتهاے رنگارنگ و گوهر خواصهای بوقلمون نهاده بر زشت و خوب و
از ماهیت اسلوب و ناخوب پیرایهٔ آگهی داده از کنه هر شے او را شرف تمیز بخشیده تا
کیفیت خیر و حقیقت شر مطلع گردانید و هر وصف را نشانی تازه و پایهٔ جداگانه عطا
فرمود و باب غوامض دقیقه باحسن وجوه بر و بکشود آزانجا باید دید که از تابش تیغ
معدلت و نصفت گستری ظلمت اعتساف و تاریکی نژم بیدادی و اختلاف را از صفحهٔ
بازار هستے برگردانیده روے زیبای راستی و درستی فرا نماید و برش خنجر داد و انصاف
خاشاک خود رو و خار پا شگاف جور و جفا را از فسحت آباد جهان از هم بریده
اشجار پربار عمارات بار آور خوبی و رفاه عالم پیش نظر میکارد و انصاف آئینه ایست
مصفا و مرتیست مجلّی که از صور اصلی و اشکال واقعے هر شے در دیدهٔ دل ثبت میگرداند
و جلوهٔ هیئت راستی هر امر بر دیدهٔ روح و چشم ادراک چنانکه هست بر کشاید جان
می باند انصاف جاروبیست که خانهٔ هستی را از خاشاک جور و غبار تعدی رفت و روب
داده پاک تر از آئینهٔ خاطر صبح نفسان خورشید سیما میسازد و شمعی است تابان
و درخشان که سنگ و خار پا فگار را از سیان راه زندگی آشکارا و فرا نماید انصاف
رود بارے است که غبار جهل و ظلم و اعتساف را از چهرهٔ زمان و زمانیان

پیشوید برگزیده رهنمای است که جاده راستی و درستی و طریق خداشناسی و حق جوئی
را فرا پیش نماید هر که از تیغ انصاف کفت صولت و مکنت را شوکت و جلالت بخشید سر پید اوگر
وجور و ستم از تن دنیا و ضیم گردید و آفتاب شایستگی و بهروزی در خاور گوهرش
بدرخشید هر که دیگ عدل بر دیگدان خاطر خود نهاد از جوشش تاثیرش خروش ستم
و مردم آزاری همه آسا بسوخت و چراغ بایستگی و تهذیب بر طاق ذاتش برافروخت
نخستین داور داوران باغ انصاف را از آبیاری تفضلات و اکرامات خود سرسبز
و ریان فرسود و جویبار عدل و داد ستم گسار خوشگوار تر از چشمه سلسبیل و سنبلستان
ایجاد و تکوین جاری و ساری نمود هر عادل را بستود و ظالم را زجر و توبیخ فرمود و از
منبع عدل اشجار ذی اثمار پیدا ساخت و آب و گل را باهم سرشته ساز نیرنگیهای قدرت خود
حیرانی افزا و شگفت انتما بنواخت و از کمال عدل و انصاف بزم روز را از شمع مهر و خلوت
شب را از مشعل کافوری ماه روشن فرمود و اسرار رنگ برنگ صنعت قدرت خود
پیدا نمود و از این هر دو چراغ انجمن لیل و نهار را چشم هوش افزا خرد آفرین بخشید و
اسباب خورسندی و فرمندی هر سو مهیا گردانید شکم پروران روزی جو را تعلیم
داد که در روشنی روز لوازم فراهمی رزق بتقدیم رسانند و طیلسان (چادر ۱۲) تعلق را از سوز
و رشته تدابیر آفرین خواه حسن پیوند استحکام دهند و عارفان شب خیز و شناوران
دریای معرفت را بیاموخت که در پرده این دلق سیاه فام که حافظ اسرار باده
پیمایان خمخانه حقیقت و طریقت است ساتگین خدا پرستی و عشق جوئی بکشند و درلآلی
معرفت از محیط عمیق عبادت بدست آرند و جناح طائر نظر بر فضای انوار الهی و فیض
نامتناهی بگشایند و محبوبه رضا و تسلیم تزکیه نفس جهان آفرین را ببلدری مشاطه ستائش
و نیایش بیارایند و هم آنکه تاج دران مملکت معنی و سرآرایان سلطنت باطنی را
هم از زر و جواهر داد و انصاف مالامال کرد و کلید ابواب هدایت و مفتاح خزائن سعادت
در دست شان داد و تاج دادگرائی بر تارک ایشان نهاد و همه رسولان و خسروان
هم گروه انام را برای دادگری و انصاف ورزی پندی و اندرزی فرمود

برفرستاده که از بارگاه آفریده گار عالم برخلق الله آمد بلباس دادگستری ملبوس و از
حسن محبوبهٔ انصاف مانوس بود و از فرگاه ایشان هر کس را هدایت و رهنمائی داد دهی
و عدل پیرائی میشد و از راه تعدی و ستم آرائی و جفا پیمائی بجانب گلستان داد دینپروری
می برد چون در گوهر انسان نخل انصاف ریشهٔ قیام جاوید دوانیده از ثمر خداپرستی
و ایزدشناسی مذاق سرفرازی یابد و از طغیانی دریاے فسق و فجور نفور گردد و از
گلخن افروزی زشتی و زشت پسندی دور گردد سوم آنکه هر جهاندار گیتی ستان که اکلیل
داد و انصاف بر فرق ذات خود نهاد و داد دادگستری هر دادطلب بداد محبوب العالمین
و معشوق العارفین ظل الله و رحمت خدا شد و گزیدهٔ هر خاطر و ممدوح هر وضیع و شریف
گشت و کسیکه از زیور انصاف عاریست او را همه جا ذلت و خواریست پیوسته آفتاب
عزتش در کسوف و ماهتاب اقبالش در خسوف و کوکب فرمندی در ابر سیاه نحسی محجوب
و دیده عروج از انصاف ماده فرومایگی مناسب ازین تحریر منکشف و پیداست که
از صفت عدالت و نصفت نوری و ازین گزیده شمائل ستوده ظهورے پیدائی
میگردد و از روشنی عالم افروز امن جلوه شهود می پذیرد پیدا باد که در ظلم و اعتساف
هم صفتے و اثرے و تیره هست زدایندهٔ نور امن و خراشندهٔ چهرهٔ رفاه ارباب
زمن در دنیاے بیدادی خاصه ۱۲ همچو سم نهاده اند و از کلند اثرش راه سیل تاریکی و
ظلمت بر شارستان کشاده اند ظلم و اعتساف ظلمتیست که تاریکی او مانند سیاهی
دل کافر خدافراموش ثمج افزاے جهان ست و ناانصافی و بیدادگری حالتیست
که هرکه درین وبا مبتلاست مطعون زمین و زمانست هرکه از جوے مردم آزاری
و هرکه ظلم پسندی جرعهٔ آب خورد نور عقل از آئینهٔ سینه بسترد نهال تعدی از ترشح
ابر فساد و سحاب عناد بار می آرد و از اثر سایهٔ او هستی سماوات و عمیرات کوه
نامی شود بیدادی یعنی ظلم ۱۲ مرضیست که از ماده عجب و نخوت و خشم و آز پیدا میگردد هر ظالم دوست
تیره درون و تیره راے و تیره اندیشه و کورفهم می بود از تاریکی ظلم و سواد بیداد
همه مخلوق میگریزد و از تراکم غبار ستم و جفا ملازم انزاقامی خود می ستیزد از شقب

جور و جفا در دیوار ایمان سوراخ ضلالت ریزد و روزن ظلمت خیز پیش شود و از تبر تعدی
ظلم پسندی نخل تقوی از ریاض پرستندگی از بیخ و بن بر می افگند ظالم هر جا و هر وقت
سیلی از دست زمانه میخورد جائیکه رود بار ذلت و خواری بر دوش آبرو کشند عدل را
روز روشن پر نور است و روی ظلم و ستم سیاه تر از شب دیجور از نور افشانی روز
[illegible] جهان آبادی پذیر است و از سیاهی شب همگی نباتات خفته و دلگیر بسبب ظلمت شب
[illegible] دنیا [illegible] روز همه ذی روح خورسند از شمع دادگری و انصاف گستری
[illegible] جهان [illegible] و از تخم ظلم و اعتساف هر متنفس از متاع زندگی نفور ظلم رفاه و جهل
[illegible] دانی و عصابه ذلت و پریشانی است که حسن لاویز عدل را دیدن نه دهد و غنچه دانش
و بینش را شگفتن نه دهد عدل آفتابیست جهان افروز که از و انوار دینی و دنیوی هویدا
[illegible] کونی و الهی پیدا ظلم شعله ایست هستی سوز که متاع عافیت و اسباب معاشرت از
[illegible] جهان سوزش خاکستر و زیور مرافقت و یکجهتی عروس راحت از تابش و بجاک
[illegible] برابر است عدل خورشیدیست تابان که از شعشعه عالم افروزش همه سطح زمین منور
ظلم سوادیست بی پایان که از اثر الم آن همه روی زمین تیره و مکدر عدل جوئباریست
شیرین تر از چشمه زندگی که تشنگان و تفسیده زبانان را سیراب میکند و ظلم پیمانه زهر هلاهل
است که پیمانه بیگناهان را بخواب فنا میخواباند عدل خاصه و شیوه پیغمبران و علما و حکما
است و ظلم خارستانیست که پای زندگی و کف هستی از و فگار و فنا است عدل و ظلم
دو پله میزان است و اندازه شناس آن چراغ خرد جهان افروز فروغ بخش ایوان
انسانیت است که طیلسان عدل و داد بر دوش جان خود نهاد گوی سعادت و شرافت
از میدان زندگی همراه برد و کسیکه پلاس ظلم و گلیم جور و جفا پوشید (چادر) در جوی شقاوت
و دنائت بحال نگونساری و ذلت و خواری بمرد و هر که مهیا ستودگی و بهبودگی افزا
عدل را باسم قاتل جفا و ستم بهم آمیخت گویا قطره زهر در شیر لذیذ بریخت مدام بلا در راه عام
[illegible] را در چاه قساوت و شقاوت در کرد عادل نور دیده هر یک خاص
و عام است [illegible] ظالم [illegible] و آرام و راحت و خوشگوار [illegible] عام است [illegible] پسندان

باریک بین و روشن‌ضمیر روشندل ترقی‌بنیان شرافت‌آگین هویداست که عدل کوکب روشنی فرداست و ظلم مار سیاه ظلمت انتما مورخه هشتم مئی ۱۸۶۹ء

رقعه — عزیز من سلمه به امروز نامهٔ دلخراش کارپرداز ما رسید رنگ احوال شکسته عافیت ما برین اندوه بچکید بوضوح پیوست که آفتاب شرافت و نجابت شما در غمام نا آمد و ماهتاب جلالت و ابهت در ابر بدنامی محجوب شد پیوسته در بزم داوران نا بیرونند و آتش غمازی در کانون فتنه‌پردازی می‌افروزند ازین سبب دود آه از دل پردرد من بلب گرائید و از بار حزن و آلام کمر جانم خمید از راه نادانی و کودکی چند ناشایستگیها با اهلکاران و کارندگان ما کردند و خیال بر ضعف کبرسنی این گرانبار کردار ناستوده نه نمودند و از ناخن جهل و ناعاقبت سگالی چهرهٔ خاطر کارپرداز متعلقه ما خراشیدند و دل نازک شان را از دشنهٔ بدنفسی زخمی ساختند و دامن صبا خدادادِ شان را از گرد ناملایمی و گران‌خاطری بیالودند و صهبای آبروی آنها را برخاک مذلت ریختند افسوس هزار افسوس بر سرداری چند روزه مغرور بوده از نجار انسانیت و آدمیت رو تافته در صحرای ناهنجاری و بدشعاری مانند بوالهوسان و سبکسران سرسبز شدند عزیز من برای فراهمی سرمایه آبرو و افزونی متاع مفاخرت و مباهات چند چیز در کار اند تا از آن بهره و رشوی نوبت ارجمندی بیابی منجمله آن از خواهش نفسانی و تلذذات جسمانی و شعله غیظ و غضب پرهیز است و رشتهٔ عهد و پیمان را استحکام و انضباط دادن و خاک بیوفائی در صحن حمیت و طینت پاک نه افشاندن و عروس گفتار را از حلیهٔ صدق و صفا پیراستن و بزم مشورت در همه جهات کونی و الهی با بزرگان و کارآگهان گرم داشتن و لوازم تعظیم و تکریم علما و صلحا بتقدیم رسانیدن و در انفصال خصومات مراسم برنها داد بخشی و عدل گستری بجا آوردن و بهوری را در زیر پای ظلم و ستم نه فشردن و نیکوکاران را از خلعت الکرام و اعطاف نواختن و بدان و بدکرداران را بر خاک مذلت انداختن ترحم و نگاه پرورش برحال ضعفا و ناتوانان فرمودن و عزت و حرمت بزرگان و دانشمندان

وستوده دو دامانان نگاهداشتن و در حفاظت سلامتی پردگیان عفت کوش و عصمتیان
پرده پوش حرم محترم خود دائما مصروف ماندن و بر نعمت و دولت موجوده شکر و سپاس
دادار بیهمال بجا آوردن که نور چراغ دولت و حشمت از روغن شکر می افزاید و از
صرصر غرور و خودبینی این شمع فروزان خاموش میشود و عزیزا در صندوق سینه خذف ریزه
حسد و کینه را جا نباید داد و در محفل خلد مشاکل خود غماز سیاه درون برون آیادرا
نباید نواخت که هوای خارستان حسد گلشن طبیعت را منغص میسازد حاسد همیشه زوال
نعمت و دولت میجوید و براه کینه و دشمنی میپوید تخم عداوت و مخاصمت از کسی در کشت سینه
مکار و پهلوی دشمنان هم از خدنگ جفا کاری بیازار باشد که روزی دشمن بلباس
دوستی گراید و در میدان تفقد و تودد از پای جوش مرافقت بشتابد و در حالت محبت
و اتحاد و رفع مناقشت و وداد از همان جراحت دشنه درشتی و جور پژوهی تو
ناصیه جمعیت ترا از خوی ندامت و انفعال عرق آگین سازد و از صحبت بدکاران
و بدی گرایان بگریز و با آزرده حکما و علمای بیدار درون همچو شیر و شکر بیامیز پرورش
بدان مانند پروردن نهال زقوم است حفاظت و حراست او در همه آوان مذموم
که روزی پرورنده را خار آزار بر پای حیات خواهد زد و در خم ناکامی و بدنامی بند خواهد
کرد پرورش جاهلان مثل پروردن مار و گرگ است و فعلی زشت و نکوهیدگی ست رکیک
کرندی تیغ جفا بیدریغ بر سر محسن خود خواهد کشید و گریبان زندگی و دامن عزت را هم خواهد درید
باید دانست که درین بادشگاه هستی اساس ما و شما و همه ذی نفوس را برای چند دم مهلت
اقامت است باز از اینجا رخت سفر ملک جاودانی بستنی و ساغر زندگی بر سنگ جفا شکستنی است
چون طائر روح از قفس تن خشتی بپرد این هیکل بار خاکی بخاک گرائید بانداز خاک امیر و
وزیر نشانی و اثری و نه از گل فقیر خورشید تنویر امتیازی و نقشی برین زندگی چند روزه
چرا شیشه خاطر نازک ما را بر دیوار اندوه زدند و چرا در خرمن هستی ما آتش عناد و فساد
انداختند آزردن کارکنان ما را رنجانیدن و خراشیدن چهره خاطر ماست و ملامت
کردن و زجر و توبیخ نمودن کارپردازان اخبار عین آزردن این نیاز انتما است

آرزو دارم که براه عطوفت جاودانی خنجر خونخوار فکر را از نیام حلم و استقلال ما بیرون نه آرند
و خون محبت و یگانگت دیرینه بر خاک فنا نه ریزند چراغ دوربینی دائما روشن باد

رقعه - نور مردمک دیده فرازبینی و دشخوارپسندی تا دیر زنده باشند از دانش
و بینش خداداد نیکو دانند که تا لم بر شکست خود نه بندی جمال آفتاب مثال عروس بهره
و ستودگی در مرآت خیال نه بینی تا خنجر بران بر گلوی خواهشات نفسانی تیز نه رانی تفسیر
آیه محبت و عطوفت ربانی نیکو نه خوانی خودشکنی سرمایه ملت و ابهت است و پرستیدن نفس
کالای شقاوت و دنائت زینهار زینهار ایشان حمائل خودبینی و خودستائی در گردن
طبع نه اندازند و دائما نرد خصائل سجیه رضیه بر شطرنج زندگی بازند دیر باز میخواهم که لقای
آن فرشته خصائل سنجیده مآل بدست چشم و پنجه مژه بگیرم و در انتظار نامه ایشان مایوسانه
نیم هم شام و پگاه دیده براه ام باید که بزودی تمام نگارین نامه بر نگارند و گرد تساهل
و تکاسل در میدان محبت نه افشانند حیف است که درین عنفوان جوانی که آوان بهترین
زندگانی است این چنین کاهلی و سستی در طبع دارند چون پا در میدان عمر ما خواهند نهاد
همان دم یاد همه وابستگان را جواب خواهند داد و کسی را از طاق نسیان و فراموشی
فرو آورده در انجمن یادآوری نخواهند نواخت و همه متعلقان را نسیا منسیا خواهند
ساخت عزیز من نسیان زنگیست سیاه رنگ که جوهر تیغ مؤالفت را تیره میسازد
و فراموشی احباب سنگی است گران سنگ که شیشه مرافقت و صداقت را بر دیوار
دنائت میشکند نسیان مرضیست آسودگی ربا فرسودگی افزا که وجود تودد و اتحاد را
بر بستر هلاکت اندازد و کلندیست نکبت آسا که کاخ فراخ موالات را در خاک انهماک
نابود میسازد از غبار نسیان و فراموشی ایوان دماغ را ملک نباید کرد و فرش محافظت
و ملاطفت را از منصه محبت و مودت نباید نوردد از نسیم عنبرشمیم یاد یزدان جهان آفرین
خرد افروز گلشن دل آباد کن و از بوی محبت و انقیاد خشنود پاک خاطر خود را
شادان و فرحان دار از تراکم ابر نسیان بر آسمان حافظه نیکو هویداست که چون
اشیا را پیش دیده ماند صدا است پس پرده رای خواهد شنید یعنی تصویر متعلقان

ومخلصان که هردم برصفحهٔ نظر منقش است آنرا نه شناخت بتماشای جمال خدای عزوجل که
درحجاب دل است چگونه خواهد پرداخت جان من قوت حافظه را پیوسته قوی باید داشت
یگانه وبیگانه را ازجسیم محبت ودیدهٔ شفقت باید انگاشت پرداختن با وابستگان ساختن
دیوار عقبی است فراختن دیوار عقبی نواختن کوس رستگاری پیش بارگاه کبریا است
شایستگی وسعادت پژوهی گزیده لباس محبوبیت وانسانیت است نفوس شایسته
را هرکس بآبرو ومباهات دارد وناهنجار وناستوده منش را هرکس سزاوار نکوهش
پندارد مناسب که کسوت شایستگی پیوسته دربردارند وتخم خودپرستی وخودبینی در
زمین خلوص زینهار نه کارند لهذا زنده دلان گفته اند که انسان را داغها ازخود باید ترسید
نه ازخدا چرا که ازذات خود همیشه بدی ونکوهیدگی خیزد وازخدا هردم وهرلحظه فرخندگی
وبهبودگی وخیر وسعادت آید تارک فطرت وطینت ازاکلیل سعادات کونین کماهی

مزین باد مورخهٔ سی ویکم ماه مئی ۱۸۸۳ع

حکایت روزے ازمقراض هجوم سحر وارگریبان هوش وحواس دریده و
شام آسا درخون شفق غموم نشسته ودرخرمی وخرسندی ازقفل اندوه دلی برخود
بسته بودم مضطربانه ومجنونانه مثل اطفال اشک ازخانه برآمدم ودوید رسه نهادم
دیدم که دو کودک مانند مهرهٔ باهم برشطرنج صحبت دربرد ومات مصروف اند ودر راندن
بیرق نطق وحیرت لسانی وافشاندن گوهر بیها دلائل وسخن رانی ازبس منهمک ومشغوف اند
یکے **محمد میان** نام داشت ودیگری به **حامد میان** روشناس بود حامد میان
از محمد میان پرسید که پیوسته ما را درشکنجهٔ تحصیل علم بسته پاماندن وازکتبهای گوناگون
خواندن وسنگ راحت وآسایش ازشیشهٔ عمر رایگان افشاندن ونقش تردد ومکاتب
بوقلمون برصفحهٔ زندگی نشاندن چه حاصل وازیاد کردن علوم متلونه وحفظ نمودن
مسائل متلونه بحال ما چه بهبودی وبهروزی شامل است محمد میان طائر نطق را
بدینگونه پرواز داد وجناح مرغ پاسخ را درهوای بیان بدین نهج بکشاد که ای
برادر ستایش ونیایش دریای علم ازیدگار عالم درفرمان آسمانی سیفرماید وذی علم را

در اکلیل سعادت و مباهات و سر برآراسته کشور مفاخرت و کرامات میسازد و درین عمان
بی پایان گوهرهای گوناگون علم و هنر نهفته اند و درین بوستان بی خزان گلهای رنگارنگ
حکمت و فطانت شگفته اند و اهل علم را درین بلند سگال ستوده خصائل گفته اند و ناخوانده
را کور خر و پلید طبع جمار منش نکبت مال پنداشته اند خوبی علم آنست که از روشنی او غبار ظلمت
خواهشات نفسانی از آسمان طبیعت زدوده جلوه ذات خدا را شناسد و براه فرستاده
او و پیاسه اتقیا دنیا زمندانه شتابد و چادر شایستگی و بایستگی بر تن فطرت و طینت
پوشد و جام اولو العزمی و بلند همتی از خمخانه خلوص نیت نیکو نوشد و از فرط روشن دماغی
و بیدار مغزی بورد ناشت و نباشت بهیمی از مزابل هواء دنیوی و نفس حیوانی نبوید
و سخنی بجز راستی و راست نگاری از زبان نطق نگوید حاجی میان تا بیان را بدین نمط
بنوا آورد که این چنین گفتگوی صوفیانه و کوه گرایان گشته خاطر و گسلانندهٔ سلسلهٔ
راحت و عشرت نمی پرسیم و برین تقریر حصیر فرسایان دشت نورد صحرا مانوس وحشت آگین
نمیگرایم میگوییم و آشکارا میجوییم که اگر گلشن علم از بس شاداب و بیخزان و پر بهار راست
و هر نخل این گلزار زندگی بخش خطرها فزا و ذیلی بر و بار است و نغمه سراست او گزیده خدا
و لطافت او پسندیدهٔ ایزد کبریاست داور جهان آفرین چرا و خشور سراپا نور را
از دولت علم بی بهره و ناکام داشت و از چه رو راست حصول علم در میدان
تحصیل نه افراشت در پاسخ او محمد میان ساز گفت سرائید و نشید تقریر دلکش
در بزم بیان در کشید که ای مطایه کاخ دوربینی و فرزانگی و ای جوهر تیغ پردلی و
مردانگی درین حکمتی است روشن و حکمتی است مبرهن یعنی خدای بی همتا را گوارا نبود
که دانا فرستاده برگزیده ما از کسی چیزی بخواند و غبار آموزیدگی بر دامن پاک وخشور
او نشیند و داغ تلمیذی بر ناصیه نیکوتش جا گیرد و چشم فرا بین رسالتش نیاز و
انکسار نبیند از ینجاست که آفریدگار عالم پیغمبر خود را در مکتب قدرت خود علوم کونی
و الهی و رموز غوامض آشکارا و نهان بیاموخت و چراغ هوشمندی و فرگوهری
در ایوان ذات پاکش از شمع نور ایزدی خود برافروخت پیغمبر پاک بینش دانایان

و فرزانگان و روشن ضمیران همه دان بود و هردم بر لوح دل تقدس منزل او
شید پنهانی از فرازین جهان با نهیای پنهانی بیکران رو مینمود و روبروی کور خردان
و بیمار دانشان و دژم طالعان به آتی لقب و شناس بودند نیکو دانند که فرگوهریکه
آموزاننده و پنهانی تعلیم دهندهٔ او خود داور دادگر دادپسند باشد او را بعلم و بنا آگاه
از رموز دانش و بینش دانستن بعلمی و کور آگهی خود است و قدسی نفسی را که هم بزم و هم جلیس
او فیضان آفریدگار عالم بود لوح ذاتش را معرّا از نقوش علمی و فرازدانی پنداشتن
زبون آگهی و زشت طینتی خود است بر سید المرسلین همه فایق و جلائل علوم نامتناهی
و فضائل و جزائل رموز کونی و الٰهی پیدا و آشکاراتر از آفتاب بود و درخشان تر
از ماهتاب اگر خفاشی و رسو چشمهٔ نور ایزدی اعلم دارین و شرف آگهی از حقائق کونین نبودی
معاندان تیره کیش [پیغمبر خدا ۱۲] و کج گرایان شقاوت اندیش را چگونه بر صراط المستقیم پا رسائی
آوردندی و از بتکدهٔ ضلالت و جهالت بر آورده در دبستان [مکتب ۱۲] گاه خداشناسی و
حق گرائی چسان نشاندندی حامد میان پرسید که مهر شرافت علم بر آسمان قلوب
گزیده کیشان بلند سگال قیابد و هر که حامل فرزانگی و فرازبینی در گردن جان داشته
باشد سوی این گرامی شید بشتابد و این تابش علم در دست قدرت قادر ذو الجلال
است هر که را خواهد شایان این فرگوهری پندارد از نور علم نورانی چهره فرماید و
هر که را ناستوده و نابردارندهٔ بار فرازین عالم داند او را هیچ بهره نه بخشد همانا از
همه شرایف دارین شرافت علم همدردی قوم است و دستگیری هم جنسان و امداد
درماندگان و مجروح دلان درینولا که روس منحوس بر کشور روم که همه تن مظلوم است
پای ستم و بیدادگری و ظلم پژوهی کشوده است همدردی شان چگونه سازیم و آهنگ
یاری و مددگاری در بزم اعانت چسان نوازیم محمد میان طوطی نطق را بر شاخ
گزارش بدینگونه از شکر بیان مترنم ساخت و تار فصاحت لسانی و بلاغت بیانی در
انجمن گفت و شنید بدین پرده نواخت که بیشک نتیجهٔ خواندن علم و دریافت غوامض حقایق
اسرار علوم و فنون و آگاهی از رموز حکمت و علمیت همین است که به پژشکی دردمندان

وهمنوایان پردازد وگره از رشتهٔ مصایب شان از ناخن معاونت و استمالت بگشاید
بلی رومی درین زمان شورش تو امان یورش و حمله گران بر والی روم دارند و از هر چهار
سو مانند مور و ملخ بر سلطنت عثمانیه آتش یورش و نائرهٔ شورش در کانون تیز دستی
افروخته اند و بسا کلمه سرایان خدا پرست را از شعلهٔ تیغ خونخوار یکسره آسا سوخته اند و
بسا شیرخواران گل اندام را از سایهٔ پدری در حدت آفتاب یتیمی تابانیده و بسا
پرده گیان عفت کیش و مخدرات عصمت اندیش را کسوت بی شوهری و طیلسان هیچ گی
پوشانیده و بسا مظلومان زنده و سوزان را جام ممات نوشانیده آشکار است که از همه
جانب سلطنت روم را دائره وار محاصره کرده مانند نقطه در میان گرفته کانون جدال مشتعل
نموده اند و به نیروی دیگر جهانبانان آتشین خو و جنگ جویان سنگ دل از سلاطین منالک
بهر نهج تنگ کرده اند درچنین آوان تنگی و حیرانی و این چنین زمان بی ننگی و پریشانی
معاونت رومیان و مناصرت اسلامیان بر همه کلمه گویان از مهمات هست و یاری
و مددگاری چنود و سود مسلمانان از واجبات هندیان را زیباست که لشکر اسلام را
از زر و نقره و اثاث معیشت و آلات حرب و ضرب دستگیری فرمایند و برادران دینی
را از مبلغان فراوان خبرگیری نمایند با معان نظر باید دید که رومیان چه قدر برای
حفاظت ارکان اسلام خون خود بریگ شهادت ریخته اند و تیغ مردانگی را برای استحکام
دین خیرالانام از نیام عقیدت آهیخته اند و در راه خدا اطفال جانان را از دشمنان ستم کیشان
ویران درون هلاک کرده اند و جان شیرین را بنام ایزد بیچون هنوز صدقه وقف
نموده ببینید که مایان در پردهٔ شب بآرام تمام کسوت خواب میپوشیم و ساغرین عشرت
و پیمانهٔ مسرت از دست ساقیان گلفام عنبر مو مینوشیم و بر دزد روشن در انجمن همچشمان
دیوانه افسانه با میرانیم و حمایل گلهای خنده و مزاح طبعی در گردن جان می اندازیم
و دینی برادران ما همه دم و هر لحظه زیر سایهٔ خنجر زهرتاب مخالفان دین گلوی جان
نهاده میخرند و پیش گوله های توپ و تفنگ و تیغ و خدنگ سینه سپر دارند و خون
خود را بریگ فنا ریخته اند و رگ جان از نیلارک مرگ گسیخته اند و نگهداشت آئین غیرت

مردان خود را سرمایهٔ خرمی پنداشتند و در باختن مهرهٔ جان بر بساط دین درستی و
استواری ملت و ایمان انگاشتند و ارثان و بچگان و متعلقان خود را سپرد خدا کرده
گوهر بیبهای روان را در راه او نثار کرده اند و همه روسیان عروس راحت و آرام را بنام
خدا بیرون از کنار کرده اند ازین معنی بر کافهٔ مسلمانان امداد مجاهدین و حمایت لشکر مومنان
واجب و متحتم است این زمان آوان امتحان دینداران و هنگام جوهر نمائی کلمه طرازان است
وقتیکه دوحهٔ اسلام در خیابان جهان نو دمیده بود و در اطراف و اکناف عالم ریشهٔ
استحکام بزمین شیوع چنانکه باید نه دوانیده و نسیم شباب بهار دین در چمنستان عالم
و گلستان روزگار با حسن و جوه نو زیده بود صیانت و شجاعت مردمان آن زمانه باید دید
که یک یک تن بیر بیدینان سیاه کردار را بیا سار سانیده و در لباس فنا ملبوس
گردانیده و زنان نازنین شیوهٔ عروسان جادو کرشمهٔ آن زمان چنان داد شهامت
و شجاعت دادند که روسی معاندین دین متین را از میدان کارزار برگردانیده با آب
خنجر کفر زدای خود از تشنگی زندگی سراپا آسا سیراب ها و تر زبان فرمودند و دشمنان
آهنین تن و مخالفان رویین بدن را بزنجیر رسیدن اسیر کرده کوس نصرت و فیروزی
نواخته اند و لوای دین و اسلام را بلند تر از نیزهٔ خورشید ساخته اند این همه بیمن
برکت همان بزرگان هنر پیشگان است که تا این دم نور اسلام در هر جا و هر دیار خورشیدوار
تابان و درخشان است و در هر کشور و بر هر کشور و بر هر سطح زمین خنجر اسلام برق وار
لمعان است حیف باشد که مردمان این زمان بچو مردم دین خانه نشین باشند
و کار مردانگی و بسالت از آستین غیرت بیرون نارند و جوش حمیت اسلام در دلها
مانند زنان زمان پاستان هم نزنند و نطاق الوالعزمی برای نگهداشت دین محمدی
بکمر جان استوار نه بندند ای دینداران بکوشید که وقت جوشیدن همت وای طرفداران
اسلام بکوشید که روز کوشیدن است وای پارس نژادان ضیغم منش وای کوه نشینان
سنگین تن از بس گوه مردانگی بجنبید و جوهر پنجهٔ فولاد شکن خود از پردهٔ بغل فرا آرید و
سپاس ایزد [illegible] و بخشش طاقت آفرین ادا نمائید و پاک بندگان و ستوده دلیران [illegible]

۱۶۱

اورا یاری دهید این زمان در شگافهای کوهستان روپوشیدنیست و آوان ساغر
خانه جنگی در بزم باهمی خونریزی وجدل پردازی نوشیدنیست آری جهاندار جان آفرین دلیری بخش
شمارا که صولت هژبری و شوکت تهمتنی بخشیده برای همین روز بخشیده و طیلسان تنومندی و
گرگ منشی و خصائل سبعی که داده است محض برای همین کار لطف گردیده بیائید بکوشید و قبای
اولوالعزمی بپوشید و دمار دشمنان از پلارک کوه شکن خود برآرید و سینهٔ بدخواهان تیره رو
از دشنهٔ خونخوار تنومندی خود از هم بدرید روح سیه ابلیس ظلمت آگین که از پس کوه
ضلالت بنخیزد و بر آفتاب جهانتاب اسلام بپرهیزد و انگشت سیاه نکبت آئین که بر خرمن
هستی دین مبین می افتد و کشت اسلام را میسوزاند اکنون وقت بیداری است زمانه مخمور بودن بخمار آب
آتشین غفلت و بیهوشی نیست و این روز مسرور بودن بسرور بادهٔ نشاط و خرمی نیست
روحی میخواهند که در گلشن اسلام نهالی تازه و برگی سبز گزارند و چشمهٔ دین محمدی
را که شیرین تر از شربت زندگی است از خاشاک کفر و ضلالت پالایند خار نامردی و
بزدلی از پاے همت برکشیده مرهم یکرنگی بر جراحت دورنگی بربندید و از حرارت اسلامی
و غیرت دینی در میدان اولوالعزمی و بلند سگالی از قدوم همت ستوده نهمت بدوید حامیان
پرسید که این غلبهٔ کفار ناهنجار بر دینداران عالی تبار از چه رواست و این آتش هیجا
دنائرهٔ وغا و فساد در کانون جهان از چه سبب شعله افروز و سوزندهٔ کاچال آبروست
محمدیان تار نطق و گویائی را تاب داده بدین گونه نواسنج پاسخ گردید و لآلی آبدار تقریر دلاویز
در دامن گوش سعادت نیوش مملو گردانید که ای تاج سکلل تارک هوشمندی و ای
سراج کاشانهٔ خرمی و خرسندی بشنو که سبب غلبهٔ کفار و پوشش ناموس نوازان بردهٔ
مسلمانان لطافت شعار کمی خلوص و نااستواری ارادت در دین و اسلام است و عدم
پرهیزگاری شان شده در دنائت بجسته فرجام مسلمانان این زمان متاع عقبی را بفروشند
و خذف ریزهٔ خواهش دنیا میگیرند و زر سپید هند سفال دنائت و خباثت در دامن
حال می اندوزند شب را برای یاد پرستیدن آفریدگار عالم لباس آفرینش داده
دنایان در بستن خیمهٔ نغمهٔ عیش و طرب را از لب جان سرائیده و فرش روز

در بزم ایجاد و تکوین برای خداشناسی و سپاس گرائی گسترده ما مسلمانان نور آن
روز روشن در حصول تلذذات جسمانی و فراهمی خواهشات نفسانی صرف کرده ما همه با
از کوری دانش و تیرگی سگالش از بیت اسلام فرسنگها دور شده‌ایم و در نشهٔ بیدینی
و خودبینی مخمور گشته ندیده‌ایم که از گفت یزدان بصاحبیت و آفریننده و روزی دهنده ما بیست
دائمی بیهم که از فرمان ایزد پاک خدیو ملک از طرف خاور باختر سو بیک نمط بازگشت
دارد و هیچ تخالفی و تجاوزی بمیان نیارد و همه چرندگان سطح زمین و پرندگان چرخ برین
در راه فرمان برش داد و بیهمتا بنهجی که از در بار پروردگار فرا گرفته اند شب و روز
بران تکاپو دارند اما انسان بی حمیت بر عهد و مواثیق خود قائم نمانده و اقرار عبودیت و
پرستندگی رخ باز گردانیده این چه ایمان است که در بیت الاسلام دزدان و نقب
بیز شده و حرامیان و قطاع الطریقان اثاث البیت و کالای تقوی را بغارت میبرند
کسی پاشنه کوب تعقب دزدان و گره بران نمی فرماید و راه دشمنان دین کسی نمی بندد
اگر با دین محمدی عشق و محبت صادق بودی خار فسق و قساوت در گلستان اسلام
نه روئیدی داور دادگر داد پسند گزیده بندگان را ناصرست و بر دشمنان و مخالفان
قاهر مسلمانان این زمان زبان بدهان از لقمه‌های حرام چرب دارند و از جراحت
خدنگ شقاوت درونی در سینه کرب دارند کار زبان نواسنجی شکر و سپاس است
و یاد پروردگار عالم در هر انفاس حیف است که زبان آیت سپاس از بهر نهاد آسمانی
نمیخواند و حرفی خلوص از کتاب ربانی نمیداند آوخ هزار آوخ است که درین اشتلم که
سلطان المومنین از گل و آب کردن والی روس چمه در خرابی زد و از غایت تراکم
سگالش و آویزش درونی در آب و آتش بوده موزه‌ها آورد و آسایش او درین دار
تلخ تر از مرگ مفاجات گردید و شیشهٔ دل نشاطش از بزم عشرت بشکست و تار جلالت و جزالت
او از زخمهٔ تیغ یورش روسیان از هم درگسست کالچار ابت و کامرانی نگهدار روم
را عشاق سگ جان بیغما میبرند و از هر سو بر سلطان عالیجاه آسمان سوراخ شدن گرفت
و همه قوس نوآیان سلطنت و مملکت او را نااستوارتر از کلاش سم نورتر و پوسیده تر از

از کار رفتن میدانند و روسیاهان از فراوانی انبساط در بزم خود گل نشاط می بویند و از بیکرانی
مسرت و بهجت اشپوختن صحن بارگاه تجمل و تمکنت مصروف اند اکنون همه مسلمانان را زیبا
که از سخنهاے دل فروش درگذرند و روی همت و مردانگی جانب اسلام آرند و از آذرگشسپ
خنجر تیزدم خرمن هستی دمه نهاد و بوم دشمن را پاک بسوزند و چراغ اسلام را از روغن جلادت
و بسالت نیکو برافروزند و در برکندن و فروریختن بنای خانهٔ خاندان مردانه بکوشند و
شیر از پستان گاو پردلی و تهمتنی بدوشند چون کلاه سخن تا اینجا رسید جاه میان تسلیم
بر ناصیهٔ آفتاب تاب گردانید و باز پرسید که درین دار پنجپیچ چگونه با سایش باید گذرانید
و بیکدامی نهج ساتگین راحت در انجمن معاشرت گردانید محمد میان فرمود و قفل طلسم از خزانهٔ
نطق بکلید بیان بدینگونه بکشود که هر که درین اندرز کاربند شد از مکروهات و صعوبات
آسمانی رستگاری یافت و کوه اندوه را از پیش پای خود بشکافت یعنی اعتماد بر حسن و جمال
زنان سیمین بدن و ناز و کرشمه و عشوه گری معشوقان گل اندام شیرین سخن نباید کرد
و بساط محبت و عشق در کاشانهٔ دل نباید گسترد و بر مال و متاع دنیوی دیوانه وار
فریفته نباید شد و زیاده از گرسنگی نباید خورد و علمیکه نفع دینی و دنیوی ندهد آنرا نباید خواند
و اشهب جهد در ساحت لهو و لعب نباید راند و چشم و زبان را پیوسته نگاه
باید داشت و رایت خشمگینی و چربلسانی در میدان تکلم لایعنی نشاید افراشت و تخم خواهش نفسانی
در مزرعهٔ خاطر نباید کاشت و رقم ناهنجاری و بدکاری در جریدهٔ کردار زینهار نباید نگاشت
عزیز من تا این چهار چیز در دنیا قایم است باغ ایجاد و تکوین هم سرسبز و شاداب
است یعنی تا اغنیا در کرم و بخشش نخل نور زنند و علما براستی و درستی و خلوص نیت
عمل بر علم نفرمایند و جهلا از نادانستگی و بیعلمی خود تکبر نکنند و فقرا آخرت را بدنیا نفروشند
چون اینجا سلسلهٔ گفتگو هر دو کودکان شنودم و در خرمی و انبساط بر دل محزون خود
بکشودم که دفعةً بانگ نماز از ایزدی پرستشگاه بگوشم آمد همه اطفال مثل کبوتران بی پروا
جانب عبادتکده پرواز آمدند و جناح شوق نماز بهواے یاد آفریدگار عالم
عاشقانه کشادند من شادان و فرحان واپس آمدم و تل اندوه را از سینهٔ خود

ازکلید مذاق این گفتگوی خرد آفرین بکافتم مورخه سی ام مئی ۱۸۸۰ء در علی گڈھ تحریر یافت

واقعہ ۔ یاد دارم که هنگام جوش عنفوان و آوان خروش شباب پا موزه بودم
و از تکاپوی فراوان دامان دشت سفر میپنوردم از حدت آفتاب و شدت گرما خشک دهان
و تفسیده جگر بودم ریگ راه گرم تر از آه عشاق تفته دل و گرمی سموم جگرگداز تر از ناله خسته دلان
تب مشتعل و هوای صحرا احتراق انتما همچو وادی کربلا حسین علیه السلام گشته هوش ربا
و همه سطح تیه آتش مانند صفحه جهنم ادراک سوز و خرد فرسا و آب از غایت گرمی در چشمه چشم
هم نمانده بود و از فرط تشنگی و خشک لبی زبان خار آسا در دهان آیه العطش خوانده بود

نظم

زدوزخ فزون بود باد سموم ؛ ز گرمی شده آب لحم و شحوم ؛ چه گویم
چه بودایم شعله فشان ؛ سراپا شدم بوته زرگران ؛ هوای دهانم چو شعله جحیم ؛ که
از تاب او استخوان شد رمیم ؛ دماغم ز گرمی چو دیگ طعام ؛ بجوش اندر آمد همی بالتمام

درینجا ناگهان از دور شجری سایه دار مانند نخل طوبی ظل گستر و مثل ایام جوانی سرسبز
نضارت افزا پدید آمد و آن درخت سایه دار را سایه شجر فردوسی پنداشته تیز تیز گام فرا
شدم و مثل شعله آتشین و زغال سوزان بزیر سایه او رسیدم دیدم که درویشی سعادت
پژوه تقدس شکوه بر حصیری کهنه تکیه زده نشسته و دست از ملوثات تعلقات این خاکدان
بآب قناعت و تسلیم و رضا شسته از لوح جبینش نور صفای اندرونش روشن تر
از آفتاب و از سیمای بیضا ضیای او تفسیر سیماهم فی وجوههم من اثر السجود درخشان تر
از لمعه آفتاب تسبیح ورد بدست دریا دیزدان پی همه با همه جنبان و از لب جان بخش
او زمزمه سبحان الله والحمد لله پیدا و عیان

نظم

بظاهر بشر بود و باطن ملک ؛
نه پیچید ز حاکمش گهی سر فلک ؛ ز رویش عیان بود نور اله ؛ درخشان تر از پرتو مهر و
ماه ؛ از و مهر دنیا بفرسنگ بود ؛ دلش همچو آئینه بی زنگ بود ؛ مومن بپاس

ادب تسلیم مسافرانه بجا آوردم و دریافتم که ای موج بحر معرفت و ای اوج چرخ حقیقت
از کجائی و چه کار داری آن آگاه دل فرتوت درون درخشان فربو و گفت که زمانه
و عرصه دراز است که این مشت خاک سراپا عصیان دامن از نهیا این وسوسه گاه

فراچیده بادشت نوردان باموں گرد موانست گزید چون دیدم که هستی دنیا و دنیا دو فناست نخستین و آخرین او زنجیر فنا در پاست و هر آفریده در دو فنا مبتلاست چیزیکه اولش فنا و آخرش هم فنا باشد بر و شیفته نباید شد دل را بر هستی ناپاینده نباید بست و ساتگین لذائذ او را بر سنگ صبر باید شکست آفرینش انسان برای پرستش آفریدگار عالم است نه برای خوردن و خفتن بودن درین ششدر و فناکدان از بس سینه خراش و نمک پاش است بزرگان پیشین زمان و آسوده دلان گزیده دنیا کالان چون پلاس پیش فقیر موامید منداو را فرو آفریدگار عالم انگاشته تسبیح سپاس نیایش گر فراوان جود و اکرام از دست قطع جنبانیده سر رشته مهر و التفات بپایان حال آن ژولیده موی کشیدند و به پهلوی خود بر صدر مباهات اعزاز جای بخشیدند و برنا سو را فلاس او رفاده مروت و سخاوت می بستند و خون سیلان را و الطاف تشفی میکردند و در خلوت دیده معزز راه چو مردم چشم می نشاندند و فراخ دستان این زمان از دیدن برادران کم مایه و تکلم باهم کفوان فرومایه انحطاط آبرو و کساد قدر خود میدانند و سایه او را سایه اژدهای خونخوار پندارند و درین زمان با ریا باسیان نمیکنند و سیرابیان تفته دل تشنه دهان را قطره آب نبخشاند دختر با مادر دشمنی میکند و پسر با پدر تیغ کینه آهیخته دارد و نمیدانند که تنگی و فراخی و آسودگی و بیهودگی همه و به خداست هر که را خواهد کسوت فراخی بخشد و هر که را خواهد در شکنجه مفلسی فرو گذارد

تعز من تشاء و تذل من تشاء است و رشته عزت و ذلت با نامل قدرت کبریاست از چنین صدمات خاطر شکن و ازین واقعات سراپا غم وتلخ ذلیست پا زده درین صحرای لق و دق موانست و موالفت با قادر برحق دارم گرانپیوستیش نظر موجودی انگارم هستی دنیا چیست برای که حباب آسا یکدم هستی کند و قدر نیست درین فنا که بیک جنبش باد بنا می افتد این زمان همه بیم و هراس است و آوان ترسیدن و بر خود لرزیدن بقیاس آنکه زندگان بسیار و پرهیزگاران در زاویه غار آنسان را نزیباست که دقیقه زندگی را شغل

گل و ریاحین و تبسم از بار و خندیدن گلزار پندارد و بر حیات چند روزه نازان نشود عاقل را یک نکته کافی و وافی باشد و غافل را انبار اندر زو دریاے موعظت کارگر نبود عاقل خواب شب ماگ را پیش نظر ایستاده بیند و غافل از خواب نشہ شراب مستے پندارد عاقل از ہمہ کائنات ذخیرہ اندوز بہروزی پردازد و غافل دنیا را تماشا گاہ پنداشتہ بلہو و لعب پردازد چون دیدم کہ دنیا فانی و عقبے جاودانی است نقد موالفت موافقت این تماشا گاہ از صرہ دل بیرون انداختم و بصحرا گردی و ہامون نوردی بر داختم منظر اجلم و ہردم دریا خداے عز و جل ام این گفتگوے دلاویز و سخن موعظت آمیز را شنیدہ و از تہ جان ورزیدہ راہ خود فرا گرفتم و بقطع منازل تکاپو فراوان بکار بردم و بدل توانستم کہ از ہمہ اسباب تعلق رو باز داشتہ بپرستش یزدی پردازم و لواے یکسوئی و زاویہ گرائی در بسیط تجردی برافرازم

نامہ از درگاہ شیب بنام جوانی والی اشیخ آباد —

مشام دانش و بینش از رائحہ حمد و نفحات ستایش و نیایش داور جہان دار جان آفرین معطر و تازہ باد کہ از شگفتگے گلہای گوناگون آفرینش گلستان ایجاد و تکوین را رشک گلزار فردوس فرمود و از شمیم مسرت نسیم ریاحین اختراع و ابداع بوقلمون شارستان زمان را مثل باغ ارم نمود چہ داور بیمتا است کہ دو جہان را از سر ریست آسمانی و برنہاد جاودانی در رشتہ انضباط کشید و مکالید خزاین نظم و نسق عالم و عالمیان بدست جہانداران دادپسند دادگرای مفوض گردانید زمام انتظام مہام علوی و سفلے در چیز دانش رموز شناس فرمان یزدانی و نکتہ دان نو گفت ربانی و خسروان فراخ بینش بلند سگال و خدیوان عالی منش بیدار درون داد چو وہ ثریا جاہ گردون شکوہ ستودہ خصال دادہ است و بذریعہ فرستادگان آسمان پایہ احکام آسمانی و اوامر یزدانی بزمینان پستے گرا رسانیدہ و بوسیلہ گیتی خدیوان نصفت شعار بست و کشاد مآرب مقاصد آفریدگان عالم جاری گردانید

پیغمبران گزیده و پیک راه یزدان بی همه و با همه فنا بینند و رهنمای نهانی آگهی بسفر بلند و از لوث
شهوانی و غبار ظلمانی دامن زیست را از آب اندرز و موعظت دانش فزا پاک میدارند و
پاسبانان ظاهری جمهور انسان را از کریوه خودپرستی و صحرای آبروشکنی برآورده در
ارک تهذیب و تادیب محصور و محصون میسازند از ینجاست که ذات ملکی صفات ما پیوسته
در تنظیم و تنسیق رعایا و برایا بخلوص نیت و درستی عقیدت مصروف است و در فراهمی گروه
خلق الله و جمعیت دل جماعت انسانان که گزیده ترین آفرینش یزدان بیهمتاست از تهدل
مشغوف پاسبانی امصار و حفاظت شهر و دیار و حراست همه ذی روان و اهل روزگار
را همین طاعت و فرمان پذیری خالق کون و مکان پنداشته رفاه جهان و جهانیان
همیشه مدنظر و نصب العین است از من همین نیت تقدس طویت نام نامی ما روشنی گرای
همچو ماه و خورشید در داراین است آسودگی خلق الله و رفاه رعایا و برایا موجب رضای
داور دادپسند است و هر جاندار گیتی ستان خورشیدنشان از برکت این کردار ستوده
ایمن ازگزند است آفرینش داوران فرگوهر بلند اختر برای بهبودگی و آسودگی و خیر
رسانی و کرم گستری گروه عالم است و سرسبزی و شادابی کشت شارستان بحق جهانبانان
کار معظم و مفخم است بادشاه دادپسند را زیباست که از صفحه روزگار رقوم بدعت و ضلالت
را بگزلک عدل و انصاف بزداید و از صحن گلزار زمان بیخ خار ظلم و تعدی را از کلند
که بهار بوستان امن و امان بندگان کبریاست و جاروب بستان آسودگی و بهبودگی
آفریدگان خداست قلع و قمع فرماید و هر غفلت و ذهولت پژوه که خنک آن زاری و
مردم کشی از شاه راه سلطنت و کامرانی نه بیند و سوی تاریکی ظلم بیدادگر جفا گرای از
چشم خشم نه بیند این غماز سیرابی بخش نهال نکبت و نکال و جور و جفا است و این چنین
دیده پوشی مبدای ستم بی منتهاست افگندن بنای تمردی و سرتابی و گردن فرازی
را موجب شدید نشسته با آفریدگار عالم انگاشته می آید که در ینولا به انهیای
منهیان راستگزار صداقت شعار ستوده کردار سعادت آثار چنان بسمع همایون
که ملجای صدای الهام ربانی و ماوای بانگ آسمانی است رسیده که آن سرمایه

وفرزانگی و آن عالی پایه فراخی و مردانگی لواے خودبینی و خودپرستی در اخشیج آباد نصب
کرده معنیت شاهی نواخته اند و به اغواے مرزا غفلت بیگ که یکے از باغیان تباه اندیشه
وشقاوت گراے و ناهنجار پیشه و سرمست باده غرور و خودبینی و تیره مشام دخان تکبر و
ناکامی است در کار ناکردنی پرداخته اند و از کار شاهی که عین طاعت حضرت ایزد متناهی
است رو گردانیده به تلذذات جسمانی و توهمات شیطانی خود را انداخته اند و دیده و دانسته
جان خود را بهدف خدنگ ملامت و ندامت ساخته اند در راه فرط محبت و شفقت بی پایان
فرقه علیه دانش و بینش و هوش و خرد و فهم و ذکا و ادراک آسمان پیما و اندیشه بلندی اگر
آغاز و انجام شناس و متفکره و حافظه فروهیده اساس را بمصاحبت و مجالست ان
فرزانه زمان و یگانه جهان قطع العنان کرده گذاشته ایم و این گروه سعادت پژوه
را چاکرانه در خدمت شما داده ایم که از چراغ دانش و بینش نشیب و فراز باغ عقبی را نیکو
ببینند و از دست خرد و هوش خار خودی و خودپسندی از صحن گلشن خلوص و
عقیدت بچینند و از جاروب ادراک و ذکا کاشانه جنت نشانه تهذیب کردار و ترتیب
اعمال را رفت و روب سازند و از آب چشمه چشم بیدان مسرت انتما این قصر همایون
را بطرز بایست بپاشند و از کتاب اندیشه مضمون مآل بینی و خداشناسی بخوانند
و از نسخه متفکره تفسیر آیه اذا جاء اجلهم لایستاخرون ساعة ولا یستقدمون
بدیده ارادت و صفاے عقیدت بجویند حیف صد حیف که این مقتبسان انوار مهر
یزدانی را در بزم جهان افروز خود بار ندادند و طائر قدسے بال توجه گاهے
جناح لطف و التفات سوے شان نگشادند سامع براے شنیدن بانگ
بربست الهی عنایت شده بود بجاے شان نغمه دلفریب [illegible] وسا بربط و چنگ گوش
فرسوده و ابواب منهیات گوناگون برخود بکشود و عینک دوربین دو عین همت کرده بود
کرشمه نگاری گلهاے آفرینش را دیده از بوے صنعت آفریدگار جهان مشام خرد
نیکی پرداز برافروزد که چه سان از سینه زمین این چنین بو العجبیها بر رو آورده
چگونه این فرش رنگین حیرت افزا بر سطح خاک گسترد سبحان الله این چه نیرنگسازیهای

کہ از اندرون پردہ تراب این چنین ازہار و ریاحین نسیم آگین فرحت بخش خاطر پسند بیافرید و این چہ رنگ آمیزیست کہ در بطون سنگ و شکم معدن لعل بی بہا و گوہر پاصفا بپرورید ذایقہ برای چشیدن مزہ اثمار اشجار خوشگوار دادہ بود کہ لذت او چشیدہ سوی لذاید آفرین زمام دل بکشند و سپاس نعمای ایزدی بتقدیم رسانند آہ ہزار آہ از رہنمائی لذت او راہ لذت عشق الٰہی نہ چشید و نفس کافر راخرسندی داو نخشید و کان دل و معدن سینہ برای فراہمی جواہر زواہر محبت یزدان بخشیدہ بود آنرا از خذف ہوا و طوال حل مملو ساخت و بیاد خالق ارض و سما از صدق دل دمی ہم نپرداخت چون تمدید و تاکید چنین کس بی راہ روبزدست ہمت این ناصیہ سای بارگاہ بیچون منتقم و فرض است لہذا فرمان واجب الاذعان شرف نفاذی یابد بہین شیوہ دیدہ وری و ہوشمندی و خرد پژوہی این است کہ از گوش ہوش این اندرز سراپا رحمت را شنیدہ از اوج مسند فرگوہری خود برخیزند و بحضور عتبہ بوسان درگاہ گردون پایگاہ ما بیامیزند و آن ارکان کلی و حصار کلی راسپرد دیگر ملازمان این بارگاہ سازند در بجا آوری احکام قضاتوامان این فرمان تراخی و تساہل نورزند و کیفر سرتابی و پاداش نافرمانی را برغبت اندرونی و انقیاد دلی گوارا نمایند اکنون قوت سامعہ ہلکم است کہ از دیوانخانہ سمع رخت اقامت برداردو قلم کارگزاری خود از انامل فروگرفتہ در آستین بیکاری گزارد کہ پاداش شنیدن احکام شاہی ہمین است و تدارک این چنین بی راہہ روی جبین است در دندان رابگوئید کہ بسا نعمای آسمانی و اشیای ربانی و رہواسی نفسانی خوردہ و حکم فرمانی جہان مطاع عالم مطیع بجا نیاوردہ باید کہ فوراً از صدف دہن بیرون آئید و در بازار ناکامی رسوا شوید و درجاٹ ہای رابچو کیسۂ مفلسان تہی بگزارید و کدامی خائیدنی را زیادہ ازین مخائید تا انقطاع رشتہ حظ لذاید دنیا چنانکہ باید نخواہد بود زبان بر تامہ خدا زینہار نخواہد کشود ہی باصرہ حالا غمراز چہرۂ مرگ خرد در آئینۂ خیال ببین و در انجمن اشکال گوناگون و مجمل صور ہای بوقلمون بیش ازین منشین بازوی بلند پروازی و بال دوربینی خود از آب نزلہ ترکن و از دیدہ بازی جہان و جہانیان حذر کن و اسے

نیروی جملہ جوارح وامی قوت مصالح زیادہ ازین تکاپو مکنید و در میدان ہرزہ گردی
و نکوہش پژوہی و زبون گرائی مپوئید وامی راستی و درستی و سختی کمر و صلب ازین
بالای زود یکسو شو و براہ خمیدگی و انحنا از پای سرعت بدو از خمیدگی پشت غار
زمین را نیکو ببین کہ خوابگاہ واپسین درین است و مہد آرام آخرین ہمین است
این ہمہ اندرز و نصایح ما را از گوش ارادت و اطاعت بشنوند و عاقلانہ و مطیعانہ
در پردہ جان جا بخشند بعد وصول و یافتن این فرمان قضا جریان بدرگاہ عرش پایگاہ
از قدم چشم و پنجہ مژہ دوان دوان فرا رسند و سادہ طاعت و پرستندگی بر آستان
کہ سجدہ گاہ عالم و عالمیان ست بگسترند ورنہ باتش قہر شاہنشاہی ہمہ آسا سوختہ
خواہند شد و بزنجیر کیفر کردار مقید و محبوس خواہند بود چندی چشم جہان بین صورت
را بندکردہ از دیدہ خیال عرش پرواز نقد زندگی رائگان رفتہ را باید دید کہ
چگونہ در غفلت و بی خبری گذشت و از گوش ہوش داستان زبان لہو و لعب باید شنید
کہ چسان رفت و گنجینہ سینہ را بیاز مایند کہ دران بضاعت خلاص الہی و ذخایر ارادت
ایزد نامتناہی چہ قدر فراہم است اگر این گنجور واپسین را خالی از متاع نمیشتہ یابند
جہد نمایند کہ زود آباد ان و معمور گردد و از جواہر زواہر پرستش و اطاعت مملو
بود پیش از مرگ بر آسایش بزاویہ آخرین باید فرستاد و داد طاعت و فرمان بری
از جوش خلوص و خروش عقیدت باید داد و پا را از زنجیر رفتار ناہنجار باید رہانید
و بار بزہمندی از دوش حال و دوش باید گردانید بسمع ہمایون این ہم گذشت کہ
آن نقاوہ دودمان عز و اعتلا و سلالہ خاندان مجد و اصطفا از جلال تقدس اشتمال ما
نمی ترسند و ہیبت عدو سوز دشمن گداز عتبہ نشینان این بارگاہ فلک اشتباہ را
در خیال نمی آرند بسیار دیدہ و شنیدہ باشند کہ بسا نامور ان ہزبر مزاج جلالت و ایالت مآب را
از تخت و تاج محروم کردہ بخاک ہلاک انداختہ ایم و بسا دلیران فولاد بازو را از بستر
عظمت و اقبال بر آوردہ اسیر زنجیر نکبت و نکال ساختہ ایم و بسا خود رایان
نا عاقبت بین بہ مغاک ذلت و خواری و مغاک کریہ انکساری سپردہ ایم و بسا

تندخویان شقاوت سگال را همچو کیک بر ناخن خونخوار فشرده ایم قهر ما از بس سریع الاثر [illegible]
و مهر ما را چون ابر رحمت جهان پرور پندارند هر که گردن جان از حکم ما بتافت بطرفة العین
در هاویهٔ فنا شتافت بخاطر دریا مقاطر که شیرین چشمهٔ عظمت و جلال است خدام ثریا احتشام
ما رسیده بود که بفور ظهور آثار فتور و سرتابی و گردن افرازی و انتشار بوی بدنیتی
و بغاوت سگالی جنود مسعود را فرمان نهضت بجانب آن اطراف نافذ فرمائیم و لوای
نصرت و فیروزی انتما را حکم روانگی آن سو دهیم که لشکر فتح اثر که نمونهٔ خشم الهی و قهر ایزدی [illegible]
است بچشم زدن در انجا رسیده اراکی مقبوضهٔ آن مخزن الحاد و داد را فرا گرفته سپرد دیگر
اولیای دولت نمایند و پنبهٔ غفلت و رعونت و ذهول از گوش جان بیرون آرند
و همچو سیل غضب الهی [illegible] آن جا را از بیخ و بن قلع و قمع سازند و اجساد فساد آفرینان بغاوت
و عداوت شعار را در مغاک هلاک اندازند اما از انجا که سرشت فیض طویت ما دریای جود و
احسان آفریده شده است نمی خواهیم که موری را آزاری رسد و برگ گیاهی از
لطمهٔ باد آسیبی خورد یزدان خرد آفرین ادراک بخش را هزاران هزار سپاس است
که ذات تقدس آیات ما از آب و گل جود و کرم سرشته و رقم بلند نامی و نشان
والا جاهی بر نام ما نوشته عین رحمت و الطاف رحمانی است که ذات گزیده صفات
ما را نوعی بنور بیافرید و از تاج مکلل و مرصع جلالت و ابهت در بر و جهان
تارک ما را مشرف و ممتاز گردانید کسی نیست که پیش تخت آسمان پایه عرش سایه گردن
خودی و خودبینی برافرازد و خود را پیش بساط بوسان و جبهه سایان سدهٔ معلی سربلند
سازد هر که گردن رعونت و سرتابی از زانوی طاعت و فرمانبرداری بردارد فوراً
خنجر خونخوار سیاست اولیای دولت ابد ابهت بار سر ناپاکش از بالای دوش
فرو اندازد اگر زمانه مساعدت کند و بخت وحشی یاری دهد و طالع فیروزمند
رهبری نماید و دود رعونت و خودآرائی از مجمر دماغ فرو شود آن دیار را الملک
پادشاهی پنداشته از حیطهٔ قبض و تصرف خود برآورده حوالهٔ [illegible] گزیده شکوه
عالی فطرت والا همت میرزا نقاهت بیگ خان که از هنگام طلوع نیر جهان افروز

دانش و فرہنگ پژوہی و آوان کوکب عالمتاب کارشناسے و نکتہ سنجی انیس خلوت خاص و جلیس جلوت تقدس اختصاص ما بدولت بودہ است نمایند درین امر خرسندی ما و رستگارے خود شناسد و سرمایۂ مباہات و متاع مفخمات دارین پندارند چون غبار نافرمانی و خار تمردی و ناکامی بمر و رراہ عقیدت خود ریختہ اند و رشتۂ انقیاد و اعتماد را از کار دبغاوت و عداوت کہ سراپا شعلۂ شقاوت است از ہم گسیختہ اند ازین معنی بحق آن دوحۂ باغ عقیدت و ارادت چنان ستودہ مینماید کہ تا نزول فیض شمول فرمان آسمانی و حکم یزدانی بیرون درگاہ عرش پالگاہ ما کہ فرودگاہ بندگان عقیدت سرشت است معتقدانہ معتکف باشند و از تسبیح انفاس پرستش و یادگاری قادر بیچون نمایند و از لشکر حواس صورے دوری و رزیدہ مجردانہ و گدایانہ جبین نیاز را از نقوش سجود طاعت و پرستندگی مزین سازند و از جبہ سائی و ناصیہ فرسائی نور حقیقت خدابینی بہ نہجے بیفروزند کہ از چشم درونی جمال پر جلال ایزد متعال ببینند و در آئینۂ خیال تمثال ہوا و ہوس دنیوی را راہ ندہند و پیوستہ امید وار صدور فرمان پروردگار عالم باشند و ہر دم را سافر کاروان سرا انگارند و سایۂ این شجر سپہنچی سرای دنیا را پایہ توگردندہ پندارند بر ہمہ رعایا و برایا برہمگی صغار و کبار پیدا و ہویداست کہ این چنین تشدید و تاکید این ناصیہ سای بارگاہ کبریائے محض برائے خیرانجام است و سراسر دران سعادت و حفاظت و تربیت عوام است چراکہ ذات ستودہ آیات ما کہ نمونۂ رحمت ایزدے است بر بندگان و گروہ انسانان ہر کہ در تاریکی این ارک کالبدی و حصار رخشیچی باغوای ہوائے نفسانی و خواہش شیطانی کارگزین و مہم سنجیدۂ خود کہ طاعت و عبادت داور دادگر است بطرز پسندیدہ بجا نمی آرد و جبین شکر و سپاس از غازۂ خلوص و انقیاد نورانی ساختہ بر و سادۂ پرستش آفریدگار ہژدہ ہزار عالم معتقدانہ و بندگانہ نمی ساید و از نشئہ بادۂ خودکامی سرانجام جہنی مصروف بہ لہو و لعب و مشغوف طنبور و شغب سوری میباشد ولیل و نہار تردد تمردی و سرکشی میبازد بر ما واجب و لازم است کہ چنین ردہ سرتابی گروہ

ناهنجاران را داورانه و حاکمانه از کوی ناهنجاری و بدکاری برآورده سزاوار
گلگشت باغ نعیم و لائق حضوری دربار حضرت کریم سازیم و گرد عصیان را از آب
اندرز و موعظت و نصیحت و تربیت از دامن حال شان بشوئیم و داستان پند و نصائح
مربیانه پیوسته پیش ایشان بخوانیم هر که چراغ دانش و بینش در کاخ دماغ روشن و تابان ارد
و شمع فرزانگی و هوشمندی در شبستان دل درخشان دارد این همه تنبیه و شد الیه را
موجب فیروزی و بخت افروزی خود پنداشته قلادهٔ انقیاد و اعتقاد این علیا درگاه
در گردن جان اندازد و پیش آستان ثریا نشان سر غرور خود نگون سازد گوش
ذی هوش سعادت نیوش را همین قدر بس است زیاده هوس مام اشهب اقبال و
عنان توسن جاه و جلال بدست آن شهسوار عالی باد

رقعهٔ دیگر سعادات کونی و الٰهی و مرادات دینی و دنیوی روزی باد نامهٔ بهجت افزا
مسرت انتما همچو بهار بباغ و روشنی بچراغ و صهبا به ایاغ و مرهم بداغ رنجیدهٔ خاطر
را از هوای خرسندی و خرمی چمن چمن شگفانید طوطی خامهٔ شکین شمامه نغمه سرا است
که شهر کار گرامی نیاکان ما از باغ مملوکه که جای گلگشت و تفرج کدهٔ این محزون بود
بسیار اشجار شاداب و سرسبز و بارآور را از کلند غصب و تغلب درو کردند و از
بیخ برافگندند و بهرهٔ دیگر بهره داران از دست نمیگزارند و بعض تباه سگالان تیره طینت
و آزکیشان شوریده سیرت از ادای زر فصل خریف سنه حال سر بزانو و دست
بآستین اند و از بانگ دادن زر واجبی ماهر سکوت بر زبان نطق دارند و از صدای
ادای نصیبهٔ این نیاز طراز سخت در اضطراب و کرب اند از ین نادهندی و خورد و برد
هنوز از سرکاری واده لشده و سرهنگان داور وقت زر مطالبهٔ حالی سیطلبند و شام
و سحر مانند نیر جهان افروز حلقهٔ در میزنند و دیگر سانح انجاهم همچو رائح فرحت بخش
بدماغ استدراک جا یافت و آفتاب انبساط از دریافت حال آنجا بر آسمان جان
و دل نیکو تافت بر دوشخوار پسندان ژرف نگاه و بیدار درونان راز آگاه پیدا است
که کار زمیداری و تعلقه پژوهی نمونهٔ جهانبانی و جهانداری است هر جهاندار

آسمان پایه که از لشکر جرار بی استظهار است در طرفة العین ملکش در قبضهٔ مخالفان
خونخوار است و هر زمیندار را که اعانت یاران و استمالت مددگاران شامل حال بود
علاقهٔ او بلاریب بهره و حصهٔ جباران ناپاک درون نکبت مشحون است درین حال
این روسیاه ننگ آفرینش نیروی فرخداداد خود می نگرد و بر فراز توانائی و
دشمن کاهی نظر می اندازد و آشکارا می بینم که در داورنگاه بازاست و داور وقت برکرسی
داد نشسته وی و انصاف گرائی شتکین و جلوه طراز و همت مردانهٔ ما فراز و تارک اولو العزمی
ارتاج و دیهیم سولت و ایالت بهر نهج ممتاز و شهباز تهمتنی در گرفتن صید تیز چنگال و همای
دلیری و دشمن گیری قوی بال من نه آن مورم که زیر پای هر که و مه خود را الگان
عالم و نه آن بزدلم که بهچو زنان کوزه پشت از خدنگ ریزی و سنگباری مخالفان
زار زار بنالم نه حلوای شیرینم که هر گرسنه بحلق فرو برد و مانند جام شربت بکشد
نه تلخ طبع و زهر قاتلم و نه شیرین وضع و عسل کامم عدو را نباید که ما را بی آلهٔ حرب و بی
سلح ضرب انگارد و خود را آب و ما را ملح نم دیده پندارد من هم یک گونه در خود
زهر کشنده دارم بهر آنکه بپاشم صهبای زندگی را از مینای کالبد فرو ریزم خنجر خونخوار
زهره گداز دارم بهتیغ زدن دمار دشمن عیار را بخاک هلاک بسپارم اما چون از عینک فرود
دوراندیش از دیدهٔ اندیشه آسمان پرواز می بینم وقت را هم نامساعد و بخت یاور
نمی یابم درین زمان هر دادخواه که بداورنگاه دادگر فریاد برد به نخستین مرتبه نقش آبرو
و سیاهات را از صفحهٔ هستی بگزلک فنا می تراشد و آستان داورنگاه بوسیدن کوه
سیاه گرداری و ناهنجاری از کلند جگرکاوی کافتن است و زمین دنائت و ذلت
از ناخن نکوهیدگی شگافتن ازین بهتر از خوکان پلیدی خوار دادگاه دامن دل فراچینم
و گاهی روی تسبیح داورنگاه بر آنت خیال نمی بینم تیر از کمان جسته و آبرو رفته و وقت گذشته
و جام عزت شکسته باز بهم نرسد و سالک دانا و مسافر تجربه کار براه حرامیان و
غارتگران زینهار رو نه نهد لهذا بوادی دیدن می آید که زمام عزم گرامی از جانب عدالت
بگردانند و از شمع جهان افروز دوربینی و بلندسگالی های عالی بسیچ چهرهٔ مآرب و مقاصد

بطرز پسندیده و بهبند و سنجیده راهی روند که تیره خیال دشمن کج آهنگ را در دیار
و مد خللی نه بود و از گلستان دانش و بینش رایحه مفرح بو بینند که مشام مخالف ستم آهنگ
را از و بوی نرسد آن چراغ سلاله دانش و فرزانگی را زیبا است که برای اجرای کار
گروهی ستمگاران پلنگ طبع و گرد آن آتش خو گرگ وضع ملازم اند و همه پرخاش کاره
و متنازع فیه با و شان در سپارند و از آوازه مهیب و نایره لهیب فتنه پردازی دشمن
نه هراسند بسا باشد که درین ظلم خانه او از هاے نا ملائم بگوشش میرسند و شعله‌ها
مشکوه افروخته بنظر می درآیند همه سراب است جای خوف و بیم نیست پیوسته نظر بر خالق
را تیز چنگال دارند و از پای هوی روبا هان زمان نصیحت دلخراش سماعت فرسای شغالان ورا
گران دل نشوند من خوب میدانم که مارا در ارک تنهائی و بیکسی محصور دیده دست
تطاول بر اموال و امتاع ما کشاده اند و در ذاتم را در صدف یکتائی محبوس دشکسته
خنجر ظلم و بیدادگری بر گردن جانم نهاده اند چون تکیه بر کرم آفریدگار عالم دارم
از کسی نمی هراسم و مخالفان تباه درون را بچو دانه خردل ناچیز میشناسم

والسلام مع الاکرام

رقعهٔ دیگر — شادابی باغ زندگی و نسیم تازگی بخش گلستان خرسندگی
اعنی نگاشتهٔ سامی چهرهٔ وصول افروخته و شادمانی و انبساط بر دل این ناشاد
کشود مالا مال نشاط و مسرت فرمود از بیم نرسیدن آمدنی علاقه این مدبر سیاه
و نا فراهم کردن اندکی زر در صرف پس انداز نگرانی بر نگرانی افزود و از دیگر نا ملائمی
روداده آنجا خود را باب حزن و آلام سینه خراش غرق یافتم و از کمال اضطرار
و جگر افگاری در ویرانکدهٔ پریشانی و جانفشانی شتافتم یزدان را سپاس بیکران
است که آن بهار چمنستان فرزانگی گلزار دانش و بینش و باغ هوش و گیاست
را از رشحات سحاب الطاف آسمانی و عنایات ربانی از بس سرسبز و ریان داشتند
و از کسوت دور اندیشی و بهین سگالی و معامله فهمی و مطلب رسی در امثال و
اقران خود معزز و ممتاز اند دانش نامه با آن نخل بند گلستان فرزانگی و هوشمندی

ترتیب دادن و تخم هدایت و هوش افزائی در کشت آگاهی ریختن از هیبت دور
از کار و درس کردن صحیفهٔ موعظت و سماحت پیش آن فرگاه چراغ افروختن است
در نصف النهار از آئینهٔ دور اندیشے و فرازبینی مصلحت جلی صورتی می‌بینند که از همهٔ وجه
و ناچاره خوران پشیزه پشیزه در کیسهٔ وصول فراهم آید و آنکه صرفهٔ آن اندیشی را نمی‌داشتند
می اندیشید او را به شکنجهٔ تدبیر عقده‌کشائی خود به پنجے باکشتند (یعنے کھیلی ۱۲) که همه خوردهٔ ایشان آن ثریا
منزلت انداز دیش ازین بگوش این گلیم پوش چنان رسیده بود که هیچ پیاسے
آنچه معمول از این ناصیه سای بارگاه ایزدی بعض سپاهیان و اثرون را سے در مرحاجت
نمیدهند و بودن ما را برا ور تنگ هستے نمی‌خواهند (تہ ریگان ۱۲) در مردن ما بدولت مال سپارند
و در خفتن و اپسین خواب ما بیداری بخت نا فرجام خود می انگارند باید که سر غرور
و تکبر شان از تیشهٔ تدبیر جهان‌کشا دشوار می‌گذار از دوش رعونت به تراشند و صور
عناد و بغض را از لوح سینه که خزینهٔ کینهٔ دیرینه است از کلک نیکو سگالی بخراشند
کج بینان نفاق درون و زشت خویان نکبت مشحون را زینهار زینهار کسوت حلم
و اغماض و تلطف نه بخشند و نزد کسے بطور ناپسندین دانهٔ خردل هم نگذارند امسال
برشکال نه بارید و آسمان کرهٔ نار پرسوز والتهاب گردید زمین همچو مس تفسید خورشید
مانند شعله‌ها و به بر سرسیخے سرا سید رخشید طفلان شیرخوار نبات از نه دادن شیر دایهٔ ابر
تفسیده زبان و خشک دهان (مراد دہان ۱۲) اند و از شدت گرمی آفتاب جهنم تاب همه زمینیان
سوخته خاک سیاه شدند آب از ابر نمی‌ریزد بلکه ابر هم بر آسمان نمی‌خیزد همه چرند و
پرند و گیاه و اشجار بنوای العطش العطش میگریند و مردمان از کثرت حدت آتش بار
نعرهٔ آه و نالهٔ جانگاه میزنند درین حیرانی و پریشانی تدبیری بپیدا شد و نظمے و
نسقے بر روے کار آرند که کدامی زمین از کاشت و تردد افتاده نماند و آب پاشی
زراعت از چشمه و نهر و چاه کرانده دهند کشاورزان را از بار کشاورزی گران جان
و ملول شدن ندهند و شربت استمالت (تسلی امید ۱۲) و ساغر دلجوئی و خاطر جمعی نوشانیده
باشند چنان نشود که درین خشک‌سالی زر مالگزاری سرکاری کالا نه و ابلک (یعنے اسباب ۱۲)

بیت را فروختہ دادن آید و عذاب قحط و گرانی غلہ کشیدہ آید نیکو بیندیشید کہ از فراوانی
حلم و افزونی اغماض کالجال خانہ و جملہ جائداد از دست فروہشتن و آیت ناکامی و رقم
نامرادی بر ناصیہ خود نوشتن است (اسبابیۃ ۱۲) اغماض ہر مرتبہ خنجر زہر تاب در دست دشمن دادن است
و در بے حمیتی و بی نیرویی بر خود کشادن ہر دانش پژوہ دوربین بلند سگال فراخ حوصلہ را
زیبا است کہ لوازم حلم و مراسم اغماض و مراتب چشم پوشی بی محل تقدیم نرسانند و اندوختہ
خود را رائگان دادن سبد حماقت و نکوہیدگی بر سر نہادن است ہمہ ابنای زمانہ
بکار خود ہوشیار وو خوردن متاع بیگانہ تیز تر از خنجر خونخوار اند نادان ہمانست کہ بنادانی
و کاہلی بضاعت و ذخیرہ خود را (سرمایہ ۱۲) بجز امیان دہد و نالش بخشش کریمانہ نمود عزیز من اگر چیزی
دہند سائل خستہ درون فلاکت مشحون را دہند آسودگان را زر خود بخشیدن بزنجیر کاہلی
و جاہلی پای آبرو کشیدنست و خط قبض و تصرف بدست مخالفان خون آشام دادن و
دزدان را راہ نقب زدن بر خزانہ خود فرانمودن از چرب زبانان این زمان بپرہیز و
از انجمن دورویان آباد زبان ویران خاطر برخیز اینہا بظاہر ہمچو حنظل خوش رنگ اند
و ذائقہ تلخ تر از موت دارند بصورت ماہ پیکر اند بسیرت زہر افعی و سم قاتل ہستند
و ہر دم ما را از دم آتشین خود میسوزند چہ ایشان نمیدانند کہ مخالفان تباہ (زبر ۱۲) کردار ما
چہ سان با من سلوک کردند و چگونہ بدیہا برمن روا داشتند برما چہ افتاد کہ از آمدنی
جائداد خود دستگیری ایشان کنم و چیزے بایشان دادن مار خونخوار در آستین
پروردنست یاد دارم کہ بیخ شجر سکونت ما از سبزہ زار وطن کہ رشک گلزار بہشت
است ہمین کافران شوم طینت برکندہ اند و نخل شاداب اقامت را از گلستان مولد
قطع کردہ اند من دوست پرور و رام مار خونخوار را ابلہ گزیدن و نیش زدن خود نمی ترسم
مخلص مخلصان ہستم با دشمنان سیاہ درون نمی پردازم باید کہ بحزم خداداد خود مزارعان
و کاشتکاران دیرینہ کار را بکار کشاورزی مشغول دارند و ہر شکستہ امید و گسستہ آرزو
را بر جاہاے سکونہ مامول فرمایند بر کارشناسان این طلسم خانہ شگرف ہویدا است
کہ بنای انجاح مہمات این زال (مراد از دنیا ۱۲) سفید ابرو بر دوربینی و مآل انگاری نہادہ اند و بہبودی

این کارگاه پر وسوسه بدست کارکنان انجام پژوهی و عاقبت سگالی داده اند چون ایشان از فرگاه داور بیهمتا دل دانا و دیدهٔ بینا و گوش شنوا و فهم رسا و ذهن عرش پیما یافته اند
خداوندگار ۱۲
همه امور مرجوعه برهنمائی پیر دانش خود اجرا فرمایند و امورات مالی و زمینداری را در چنبر تراخی و تکاسل نانداز ند غنیان اشهب فیروزے و بهروزی بدست اقبال باد
پیشه نو ۱۲
بحرمت النون و آله الامجاد

رقعهٔ دیگر— پرتو مهر دانش و بخشش بر ساحت دل نورافشان باد شانه زلف عروس مسرت و خوشدلی یعنی مکاتیبه بهجت طراز نور وصول افروخت و کاشانهٔ خاطر را نورانی ساخت همی نگارند که از شدت باعین باران باران زمان از گلستان ہستے برخاسته خاطراند و از فرط مایوسی و هراس بی پایان مرغ نظر همه ذی روح سوے آسمان ناظر کاشتکاران از تپش آفتاب برشته دل و کشاورزان و کدیوران از حدت گرما و شدت صیف از بس مضمحل تخمیکه به اراضیات کاشته بودند همه بحالت نو دمیدگے و بالیدگی بستان کودک شیرخوار بمرض تشنگی بخاک هلاک آمیخت و اوراق اشجار از زمین آتش باری رنگ خود بریخت اغصان نونهالان چمن از برگ ریزی همچو محشریان عریان وسط گلستان از تیرگی گرما سوزان تراز گلخن از تباهی گلشن عندلیب سخت بیتاب است و نواسنجان چمن از فرط تشنگی در اضطراب از دریافت این حال سراپا نکبت و نکال دل دو نیم است و پیوسته پابند دام خوف و بیم نباریدن باران از ناپرستیدن آفریدگار عالم است اگر همه بندگان و یاران باهم بوده لوازم پرستش و مراسم عبودیت بجا آوردمی این سختی و آزردگی و ناخوشنودی ایزد بیهمتا برحال آفریدگان نبودی و این چنین خشم بیکران و غضب بی پایان او تعالی بر بندگان خود روا نفرمودے انچه که بر ماست از ماست باید که فوراً کوشکهای غله را در بکشایند و بقیمت ارزان که از نرخ بازار ستہ چند افزون باشد بدست زرداران بفروشند و گرسنگان و بیمایه گان و درماندگان و عصمت گرایان و خداپرستان شب بیدار را بی قیمت بخشند و بدست غله فروشان و زراندوزان یکحبه ندهند و در پردهٔ سیاه گون شب بکشو کلیم

خود را پوشیده در کو کو برزن به تجسس حال غربا و یتیمان و بیکسان و بیماران
بگردند و از پنهان گویان و سنهیان کیفیت حال خفیهٔ دریابند که خلق الله درین
خشک سالی چه سان میگذرانند و زمانه را چه طور بسر می برد و هر که را در زنجیر کلفت و اندوه
پابند یابند با وشان از صدق دل بدستگیری و معاونت و استمالت هرگونه که باشد
بگرایند نظر بر دوست و دشمن نیندازند هر که را درمانده یابند اگرچه تشنهٔ خون ما باشد بتیمارش
فرارسند و خار حزن و ملال را از مقتضی الفت و محبت بزودی برآرند ایزد توانا هم
دشمنان را پیوسته مینوازد و از مال و متاع ممتاز میسازد همه ذی هوش فرهنگ درا
را زیبا است که درین وقت هیبت افزا دوست و دشمن را در یک پلهٔ میزان موالفت و
مخالفت سنجد و از چشم دشمنی جانب کسی ننگرد کشاورزان تهیدست را دل بدست
دارند و از غله و زر و آلات کشاورزی تقویت دهند که از زور بازوی این گروه
همه مخلوق خدا رزق میابد و از جد و جهد و غیره وے ایشان جمهور انام مزید و آلات
کشاورزی را از فروخت و ضایع کردن باز دارند و آبپاشی اراضیات مزروعه از
آب نهر سازند و هنگام شام طعام لذیذ پزانیده بمسافران و محتاجان تقسیم سازند
چه در کاروانسرا و چه در مساجد و صومعه و خانقاه زنده روان و غیر مذاهب را نیز شکل انبارداران
و ناقوس نوازان هر طبقه و مشربیکه داشته باشند حسب پاس خاطر او
جنس خام داده بهر نوع یاری دهند زنهار کسی را در علاقهٔ خود گرسنه و تشنه
نگذارند و همه جمهور انام را آفرینش پروردگار جهان پنداشته به تیمارداری
او بجان و دل کوشند و عنان توسن دل بدست تعصب و هوای نفسانی نسپارند
و هر قدر غله که اندر قعر زمین پنهان است فوراً بیرون آرند و اندک اندک برآورده
صرف نمایند و قحط زدگان بیرونی را در جای امن بیرون از شارستان نگاه دارند
و اندرون عمرانات و بستیت و در کوچه و بازار گردیدن ندهند و گدایان کوی نورد
شهر خود را هم بجز که همین محتاجان منسلک کرده بیاحتیاج معاونت و استمداد نمایند [آبادی ۱۲]
غرضکه کسی را در بدر برای گدیه گردیدن ندهند هر که ازین امر گردن بتابد اورا از

علاقۂ خود پراشند و دگر بار اندرون سہیبت آمدن ندہند و لی را از ناخن ملامت و عقوبت نخراشند و چند پزشکان آگاه دل فروزان دانش نیز ملازم دارند و گرامی دستور شفاخانہ کہ از ہر نوع ادویات مرتب باشد مہیا کنند مبادا کہ یورش ہوائے وبا بر انام شود و امراض ستے فرسا شعلۂ مرگ برافروزد و درچنین طوفان مردم کش دقتے و صعوبتے نخواہد بود و ہیچ کلفتے و ترددے بفراہمی ادویات رو نخواہد نمود و پرستاران و کارداران زندہ درون و دیگر متعلقان عصمت و عفت مشحون را بگویند کہ بہ پردۂ شب از خواب نوشین یکسو بودہ بسجادۂ طاعت و وسادۂ عبادت اوقات خود بسر برند و پیش رب العالمین ناصیہ سائے عبودیت و پرستندگی باشند تا کاشانۂ دومی ہستی را از جاروب کردار پسندیدہ صاف و درست نخواہند نمود و رستگاری استخلاص از عذاب قحط و گرانی غلہ نخواہند دید خدا را ستودن و بر وخشور درود گفتن از عذابہا گوناگون سپر باند و از مکائب بوقلمون خلاصی می بخشد و درین زمان کسے را از وابستگان ما بے نماز نہ گذارند ہر تارک نماز را جبراً در محراب پرستش و عبادت آرند۔ والدعاء

رقعۂ دیگر ۔ ایزد بی ہمتا تارک آن سرمایۂ زندگی را از تاج سعادات دوجہانی مزین دارا د بیاپے میشنوم کہ ایشان براہ گرامی نیاکان و طریقۂ بزرگان تقدس نشان خود گام فرسا نمیشوند و طرز آن پاک نہادان را ہیچ و پرپیچ پنداشتہ گذاشتہ اند بلکہ انکار ندکہ شیوۂ گزین سلفان از دست رہاندن و رایات خود پسندی و خویشتن آرائی در زمین عقیدت و ارادت نصب کردن دیدہ و دانستہ غبار ناہنجاری و زبون کرداری بر روے خود مالیدن و سنگ نادانی بوالہوسی از ناخن دنارت کاویدنست زمانہ را ببین کہ با زمانیان چہ طور بازی میبازد و با مردمان چسان سلوک میسازد از کثرت ناہنجاری ناہنجاران از دیدۂ ابر قطرۂ باران نمی چکد و از بدکرداری بدکرداران غصون اشجار بار نمی آرد و از سیہ کاری سیاہ کاران سبزہ از زمین نمیروید و باران از رشتے زشتان غبار معصیت و بدحالی از سیماے

جهانیان نمیشوید علم عینک دوربین هست که از خوب و زشت دنیا و زندگی دوم مرئی میشود
وحسن وقبح صوری ومعنوی بدیده میدرآید امید که ازمیدان گفتار (مراد از آخرت ۱۲) در قصر کردار سرآمدند
وباب تکلم لایعنی را از آنزند خاموشی بیالایند هرکه درزندگی بحالت زشتی باربدنامی
برنهاده گشته است او در گرداب فنا وقعر انهماک (بیغفکار ۱۲) فتاد باید که بکار دنیا حسب ضرورت وقت
پردازند ودر رشته زندگی دوم از ته دل سازند درینولا چون بعض سیهان خودرا
از سهمی واجیبی شان جواب داده ودست تغلب وتسلط بر مال وانفال یتیمان ومسکینان
ظالمانه کشاده اند خوب نکردند وگزیده راه نرفتند حیف هزار حیف که روی درخشان
خودرا از سیاهی ناشایستگی سیاه کردند وبساط بدنامی وبدکرداری در کاشانهٔ زندگی
گستردند چون حیات دنیا مثل حباب است وکارخانهٔ این کارگاه کن فیکون سراپا
سراب وهمه زیب وزینت او عالم خواب وپیدایش از بس نا استوار وخراب باید که
مالیکه غصبا گرفته باز بده وخنجر ظلم وستم برگلوی مصیبت زدگان منه مبادا از آتش
آه وناله اوشان خرمن آبروی ایشان خاکستر گردد واز طوفان گریه نیم شبی
آنها کشتی اقبال جاه وجلال شان بگرداب عذاب تباه شود جوهر هوش وحواس
را از ملوثات حرص وهوا منزه دارند واز دود دناءت وقساوت قصر دماغ را تیره
نسازند وجویای وصل عروس حق پژوهی وراستی بوده شادکام باشند
وپای طمع وآز بدامن صبر وقناعت پیچیده دارند ودر میدان هوا وهوس
مضطربانه ومجنونانه دست وپا نزنند درین زمان نمی بینی که آسمان بر زمینیان چه قدر
نامهربان است وبجای آب سنگ آتش میبارد وعوض رحمت زحمت می آرد
باید که از صحبت زنده های مرده دلان پرهیز وبهمنشینی مرده های زنده روان
درآمیز وبرمیراث پدری خود که توبه از معصیت است واز آدم تا بما رسیده تکیه زن
اگر در عالم زندگی بکانون توبه واستغفار همه جرائم مستقبح را نسوزانی بروز رستخیز
در نار دوزخ ترا پاک بسوزانند نار را نور مدان ومثل پروانه براه بوالهوسی در
شعلهٔ جوالهٔ هوا وهوس خود را مسوزان وبرطریقهٔ بزرگان وگرامی نیاکان

گام زن باش وخار ناهنجاری وبدکاری در راه عقیدت مباش دیوار هوش و
حواس را از پشتیبان خرد و فرزانگی استوار دار و سرمایهٔ تحقیق حق و باطل بدست
آر پیوسته آئینهٔ صبر و قناعت پیش نظر کن و در چمن تحمل و بردباری عندلیب آسا
بترنم عیش و انبساط زندگی بسر کن و با کاملان و عاقلان و جهان نوردان تجربه کاران
عشرت پیرای نیکوسگالی و خرسندی شو و براه ناشایسته و ناآزموده مپو با هر
دردمند دردمندی کن و در بزم پاک سیجان و پیران ظاهر آباد درون پر صهبای
خرمی خرسندی کن ریشه دوانی حقد و کینه در خیابان سینه زنهار مکن و گریبان
عزت و آبرو را از پنجهٔ بیراه روی تار تار مکن دولت و حشمت روز افزون باد
رقعهٔ دیگر — نیر دوربینی و کوکب مآل اندیشی فروغ بخش و جهان افروز باد بگوش
نیاز نیوش رفت که یکی از فرمان فرمایان دکن آن سلالهٔ بهروزی و فرمندی را
به تنخواه دلخواه بخواست آن بهار باغ فرازبینی خواسته او شانرا نخواست این امر
اگر واقعی است بیشک دور از خردسگالی و خیراندیشی است بهتر آن بود که بیدرنگ
شادابی آن بلاد را گلگشت فرمودندی و بر عهدهٔ انجائی خود همشیره زاده را نصب کنانندی
چون چنان نکردند از خیابان خرد کیاست بوی گل بهروزی نه شمیدند ظاهر از
سفر هولناک خوف زده شدند و از صعوبات راه بترسیدند و همچو بید لرزیدند
عزیز من سفر کردن و سیاحت اقالیم دور و دراز فرمودن و صحرا نوردیدن و شام
در کاروان انس فرش بیت گستردن و شارستان جدیده و سمت قدیمه دیدن
و آب از چشمهٔ نو بنو چشیدن آیت از کتاب آفرینش آفریدگار عالم خواندن است
و لوای هوشمندی و تجربه کاری در ساحت فراست افراختن گرامی پیچان و
والا همتان از صعوبت سفر هرگز نترسند و خاک سفر را زداینده زنگ آئینهٔ ظفر
و فیروزی پندارند و از مشاهدهٔ گوناگون نعماء الهی بهرهٔ وافر برند و از طبع
شگرف ایجاد و تکوین آب نصرت و جلالت خورند هر که لذت سفر یافت بر اوج مدارج
و مناصب علیا شتافت از لذت سفر آسمان چه در سرگردانی است و آسمان را این همه

برتری و سربلندی از برکت حرکت است و زمین چون نمی جنبد پیوسته در لگدکوب و ذلت است و سبعهٔ سیاره که در حرکت اند دائما در خیر و برکت اند از غایت شرافت و عظمت بلقب آبای علوی ملقب اند مرد سیاح ملاح کشتی قدرت ایزدی است از دریای آفرینش گوناگون گوهر شگرف کاری پروردگار جهان می بیند و از گلستان اختراع و ابداع از گلهای بوقلمون روایح مفرح و دل کشا میشنود و از نهرهای خوشگوار آب میخورد اگر رشتهٔ کار از دست رفته باشد و چیزی سر او بدست چاره گر بود باز بچنگ آیند و بار سفر بر کمر همت بندند و بر کار بزرگ دستوده منصوب شوند شما را راحت و ما را فرحت خواهد بود شما از نشهٔ بادهٔ عشرت مخمور و ما از هوای انبساط و نشاط ایشان از دور مسرور خواهیم بود غنچهٔ کامرانی خندان و باغ زندگانی شاداب و ریان باد

رقعهٔ دیگر — عزیز ستوده تمیز سلمه ربه با نهالی منهیان و گروه خفیه نگاران راستی پرداز پیدا و منکشف شد که ایشان از روزیکه بعلاقه رفته اند و عروهٔ الوثقی نظم و نسق آن ناحیت بدست گرفته اند همگی رعایا برایا که بهین ترین ودیعت یزدانی و خاص امانت رحمانی است آزرده خاطر اند و از کج آهنگی ایشان همه ها آهنگ گریختن و بیخانه شدن دارند و زر سرکاری تغلبا میخورند و کانون رشوت ستانی از هیمهٔ فراز طمعی می افروزند و مخلوق خدا را از تیر زهر تاب جور و جفا از هم میدوزند و بسا بیگناهان را در شعلهٔ ستم و بیدادگری میسوزند دلی نیست که زخمی از خدنگ ستم ایشان بر سینه نداشته باشد و تنفسی نه که ناسور از خنجر ظلم و تعدی بر جگر نه یافته باشد بهر حال مال را عزیز دارند و آبرو را بر مومن شد لهذا نگارش پذیر است که از کردهٔ خود در گذرند و باز از مسند داوری برخیزند نمیدانی که اندوختن مال سوختن اعمال است و افزونی متاع نفسانی بر جان شیرین گران وبال است مال دنیا همراه کسی نمیرود و پس از مرگ دست کسی نگیرد چنانچه گفته اند که مردی هنگام نزع و وقت دم واپسین دولت بی پایان خود را پیش نظر آورده بکمال حسرت

وحرمان وبصد افسوس ودل بریان گریان میگفت که ای سرمایهٔ جان وایمان من
در فراهی تو مدتها سر وپا برهنه وتن عریان گوهر عمر گذرانیدم شب را در حفاظت
تو خواب نوشین بر خود حرام کردم مصایب شدید ومکایب مزید در اختفای تو
کشیدم واز گلستان عنفوان در ریگستان شیب در نگهداشت تو رسیدم در جو
وپاسداری تو از پرستش ایزد بی همال مقصر ماندم وتوسن تجمل ودنائت در میدان
انسانیت از عشق تو راندم واز بزم شایستگی واکرام ونوال ساغر بلند آوازگی بسبب
مؤانست تو نوشیدم وبباعث فرط مواخات تو از خاست خانهٔ مروت ووفا کسوت
بهروزی نپوشیدم اکنون مرغ روحم از قفس کالبدی بپر دانه است وکبکبت وانم
از مفارقت تو سخت در سوز وگداز است چرا از همراهی من رخ میگردانی ومصاحبت
ومشایعت مانمی کنی وچرا مارا تنها میگذاری وبی یار ومددگار بخاک می سپاری
دولت او بزبان حال گفت که ای صاحب والاجاه تو مارا مثل دختران با عفت وعصمت
داشتی وبچو صبیهٔ ذی وجاهت وصباحت انگاشتی وپرده در پرده وحجاب بر حجاب
بر روی روشن ما فرو هشتی وبر رخ جهان آرای من مقنعهٔ اختفا وپنهانی
انداختی واز جلوهٔ حسن خداداد ما کسی را بهره ندادی واز همه موجودات ایزدی یکسو
نمودی ودر بازگشت صاحبان جاه ومکنت بر ما نکشودی چون دختران بخانهٔ
پدران دائمی مانند ودر بستر استراحت خداوندان جود وکرم هم بستر میشوند لهذا
از معیت تو میگریزم وبدامن صاحب جود وکرم می آویزم واز سایهٔ مفارقت
دنی ولئیم می پرهیزم وبزیر دیوار اینچنین غنی طبع گوشهٔ سکونت می اندازم از من
امیدیاری ودستگیری مدار وبدر خیال بیهوده در زمین خام سگالی مکار کدام
دختر با پدر یاری نکرد وهیچ صبیه بخانهٔ مادر اوقات گذاری نکرد سخن بندهٔ عقل هم
پا بند زنجیر محبت یگانه وخویش مفارقت تو موجب بهار باغ نشاط ماست و
دوری از خانهٔ کلفت نشانهٔ تو سرمایهٔ شگفتگی غنچهٔ انبساط ماست عزیز من پدری
وفاداری مال ومنال وبی اعتنائی دنیای بدسگال دنیا همچو بوی گل جوش مل

است جائیکہ باغ و بہار و ہنگامۂ بادہ و خمار ست ہمو ینجا و را دار القرار است از ین
غفلت مآل کسل زو و ہوشیار شو و براہ راستے و دستے بر مرکب سعادت جوئے
عاقلانہ بدو رعایاے گریختہ را باز بخانہ شان نشان و بر جراحت نخچے دلان مرہم
استمالت بفشان و آو رو بیداد گر مانند گرگ گوسفند دراست و فرمان روای ستم پیشہ و
حاکم نفس پرست گویا در خرمن سلطنت سوزان اخگر است از گزیدن سگ ابلق
سخت گیر بپرہیز و پائیکہ داری از میان بگریز مبادا از آتش آہ مظلومان و شعلۂ فریاد
ملہوفان کا چال خانہ اقبال شان بسوزد و خدنگ نالہ مجروح دلان سپہر جاہ
و جلال را از ہم بدوزد اگر گوش شنوا داری و ہوش نکو ئی شناس ہستی بشنو
و درین راہ مستقیم بدو یعنی دل مردہ را زندہ کن از تریاق طاعت خدا و ستودن
انبیا و بنواز مسکینان و یتیمان و ژولیدہ حالان را از دولت حسن اخلاق و پایندہ بسر
مجمع فساقان و ستمگران ناپاک رو ن و خاک نشینان کوے فقر و غربت را بنظر
حقارت و ذلت منگر شاید کہ درین تودۂ خاک خزانۂ صلاح و بہبودی پوشیدہ
و پنہان باشد و دشت نوردان غمگین دل را از آب گلرنگ محبت و مروت
بنواز و اسباب معیشت و راحت شان مہیا ساز کہ دعای مسافران برشتہ دل
کلید گنج اسرار ربانی و فیض رحمانی است نیکوئی و دادشہ وہی بہتر از مال است
و در ہر ہنگام آفت پناہ و بر ہر تشنگے و ضیق ساز و برگ مناص و رستگاری بی منتہا ست
مناسب کہ پیوستہ خود را بہ نکوئی و خیر جوئی و بہین سگالی استوار باید داشتے
و این سگ ابلق را دشمن روحانی باید انگاشت اگر ازین اندرز دلاویز آگاہ نشو
تازیانۂ داوری ہوشیار و بیدار خواہد کرد و ردائے خود پسندی و
خود آرائی را از دوش فرو خواہد انداخت پنبۂ غفلت و ذہولت از گوش و دیا
و خانۂ دور اندیشی معمور باد

رقعۂ دیگر بخدمت عزیزی منشی محمد احسان الحق صاحب رئیس حال کول سلمہ اللہ العزیز

پیوسته از آب عافیت و خرسندی سیراب دهان تر زبان باشند از نگارش
بعض سوانح گذار آن سواد چنان بوضوح پیوست که آن شعشعهٔ آفتاب گیاست و
فراست بر تکالیف گردش آسمانی ما دل از بس نرم دارند و دگرگونی و کوایف اندوه
و حیرانی ما هیچ نیند ایزد توانا باین دردمندی و سعادت پژوهی دلها خرسند و شادما
داراد و بر کشور مآرب کوشی و آلهی کامران و منصور کناد صورت حالم اینست که
امسال ماه رمضان بکمال صعوبت و نکال بسر شد یاران صمیمی رخ از یاری باز
گردانیدند و متاع بی بهای مخالصت و موافقت را بغارت گران بی توجهی و بی التفا
رایگان دادند و هم وطنان پاک باطن هم از زشتی بخت نافرجام ما غبار تغافل
و تکاسل براه موالفت و موافقت برانگیختند و رشتهٔ مصادقت و معاطفت را
از کار دستبرد مهری از هم گسیختند از انجا که شیوهٔ ما شکوه شماری و شکایت نگاری
نیست از ین سبب از همه موجودات یکسو بوده بدرستی کردار خود مصروف ام و
در آراستگی ایوان فضائل و پیراستگی مشکوی شمائل خود از دل و جان مشغوف
از ین سنگ مصائب که بر سر میخورم و بار تصادم جانکاه که میکشم همه از بدی اعمال
ماست و هر موی ما بستهٔ زنجیر خطاست و بدانند اگر خوی ما خوب بودی هر کس
با من بدل مرغوب بودی هر کردار حکم پذیر دارد تخمیکه بر زمین افتاد نخلش بر ومند
پذیرفت چون آن تخم از ثمر خوشگوار و خوشی ذائقه است نهالش هم خوب و مرغوب
طبع است و اگر آن تخم بد و زبون است درخت بدی و زبونی میرویاند تخم
کردار را باید که در زمین خیرات مبرات و در کشت سعادات طیبات ریزند و
از آب طاعت و نیکوکاری بپرورند آه هزار آه که این روسیاه و بد بخت تیره شعار
گاهی قلبهٔ عاقبت پژوهی و عافیت جوئی در کشت نارستودگی و فرو هیدگی نه راند
و زمین نیکوکاری را افشار نه کرده و عمل صالح نه نموده گل خوی ما بوی بد دارد
لهذا در دماغ عالی فطرتان بیدار درون جا نمی یابد هر که خوی بد دارد سگ گزنده
آهنی چنگال پیش خود دارد گاهی از گزیدن او ایمن نباشد و خوی خوش گل خوشبودار است

بهر دماغیکه رسد فروغی بخشد و انبساطے آرد و خوشخوئی گلزاریست بخزان از چشمهٔ
سلسبیل آب خورده و سبزه زاریست شاداب و خندان گلزاریست نضارت و تازگی
یافته سایهٔ نخلش همچو شجر طوبے بهمه جا رسیده و مانند باران کرم دست تلطف و تعطف
بر هر کوی و برزن کشاده و تندخوئی باد سمومیست که بهر سبزه زاریکه رسد از آتش سوزان
خود خاکستر سازد و در هر نضارت آبادکه پرتو اندازد مانند برق جهانسوز شعله جواله
بتابد بهر ذی فهم زیباست که چمنستان خوشخوئی را از آب خوش خلقے و خوش تهذیبی
سرسبز و ریان دارد و از رشحات سحاب خوش طینتی و خوش لیاقتی شاداب و خندان
دارد خوشخو در هر جا که رسد مانند گل خوش رنگ آبرو یابد و بدخو جائیکه پا نهد سیلی ذلت
و خجالت خورد هر تکلیفیکه میکشم از گردش زبون خود میدانم و هر مصیبت را نتیجهٔ افعال
ذمیمه پندارم حیف است که کاروان عمر سپرد و لشکر اجل دوان دوان می آید از تهیهٔ سفر
واپسین غافل ام و در بزم لهو و لعب نفس اماره شامل یاران طرح هم جلیسان قدیمی انجمن
ما را آنچنان فراموش کردند که صدائے یادم را بگوش مروت نیوش جا نمیدهد و
قطرهٔ آب گلرنگ بنام این ناکام نمی ریزند و فراموشانه هم دریا دماغ از جا نمی خیزند
این همه نتیجهٔ شوربختی و زبون طالعی ماست و هر کلفتیکه فرا میرسد همه زیبا و بجا است
اگرچه نشانهٔ خدنگ بعض سخن گرایان بدگو ام و سنان تعدی اوشان بر پهلوی جان
میخورم لیکن هیچ غبار گله و شکایت در میدان بیان نمی افشانم و کسے را بزشتی و
زبونی نمیخوانم پیوسته منتظر نوایب واپسین ام و در همین اندیشه بزاویهٔ خمول گوشه گیر
بعض ذرهم خواهان ناپاک درون تنگ اندیشه و زبون سگال خدیعت پیشه متاع
و اثقال خانه را به یغما بردند و بعضے کاچال را همچو حلوا خوردند و اشجار باغات را بیخ
بخانهٔ خود آوردند و بر آراضیات زرعی و غیر زرعی دست تطاول دراز کردند من
با وجود نیروے خداداد بپرخاش این گروه تلبیس دوست نمی پردازم و لوائے
کاوش و عداوت در زمین کینه نمی افرازم و از شعلهٔ جوالهٔ جلالت و ایالت خود همه را
محفوظ میدارم و کسے را درین نائرهٔ جهان سوز آسیبے رسانیدن نمیتوانم

مخالف بدنیت براه دشمنی مرا کلوخ میزند من بخنده گو یا زری دو رمی افگنم و او سنگ
جفا می انداز دمن رنگ وفا و محبت بر وی می اندازم بد انزا به بدی زینهار یاد نمی کنم
بلکه از بوے دلاویز مروت و التفات مشام پریشان او شانرا مفرح و شاد میمایم
چراکه ذکر بدی چمنستان سینه را خار آگین کینه میکند و خیال بد سرشتان ریاض بخزان
همیشه بهار دل را سیاه تر از شب یلدا می سازد نهال امید را از خیابان یاری
یاران قلع و قمع کردم و ذخیره صبر و قناعت و تحمل و بردباری در کوشک طبیعت خود
جمع نمودم ابر رحمت ام مے بارم و کسے را نیازارم و شجر پر ثمر ام همه را بار خوش ذائقه
همی بخشم و قتیکه را تحکام نه نیازارم نیکو سیدانم که شجر تا ثمر جان بخش می بخشد و
وجه در گلزار تا ریاحین و گل خوش رنگ می شگفاند نخل آرا می چابک دست
او را در صحن گلستان جا دهد و از آب شیرین و هوا ے دلکشا سیرابی و تازگی دهد
و در چمن بندی و خیابان طرازی از همه آفات خشکی و هوائی مصئون دارد و قتیکه
لطمه پوسیدگی و کهنگی بر وی زیباے او خورد او را از سطح باغ بر آورده
بزیر دیگدان برد و خاکستر کرد همین سان انسان تا در باغ ریحان و چمنستان
عنفوان جلوه افروز است و از ثمر سخاوت و مروت و فتوت و محبت جهانیان را
خوش میدارد و همه جا آبمند است و هر جا که رو آرد خرسند است و قتیکه باد تند
پیری در بوستان خوش بهار شباب وزید و نخل اقبال را از تیشه افلاس
بتراشید درین حالت آرام کده او شگاف زمین است و ملجاے و ماوائے
همه عمر رسیدگان و کهنه سالان هیچ مرکب ما تخته تابوت است و خانه استقامت ما
گوشه گور که تنگ تر از شکم حوت است انیس ما ضعف و قلق ها نده و جلیس ما
حسرت است یا صبر بلند شکوه هر دم روی آسمان می نگرم و بر حال خود می گریم
درین تاریکی و تنگ جائی که می پرسند و حالم می جویند بهزار جان سپاس
گزارم و زیر قدم او شان جان سپارم تا ورق گنجفه زندگی می بازم از
آفتاب یاد آوری فروغ بخش خانه مروت باشند والدعا

رقعه دیگر بنام دوستی تحریر یافت

آفتاب شایستگی صوری و معنوی و نیر خجستگی ظاهری و باطنی پیوسته بر کشور
ضمیر خورشید تنویر پرتو افگن باد از شنیدن آوازهٔ آموختن علم و هنر ایشان
بسیار خرسندم و ستوده بسیار آن فرخنده خو هر دم در مرقعهٔ دل همت پذیر است
شایسته چنان می‌نماید که هر علمیکه خوانند باوج کمال رسانند چراکه بر سبز شاخ کمال
گل خوشرنگ اقبال می‌شگفد و کدام ذی علم غریب الوطن و محتاج نباشد
جائیکه گام فرسا شود تاج مباهات بر سر دارد و انسان بیعلم بدتر از کور است
و حقیر تر از مور و همه جا بیوطن و غریب اگرچه در خانه بر مسند امارت و ایالت متکی
بود دولت و آسودگی و سرمایهٔ بهبودگی از پختن دیگ خواهشات نفسانی
بهم نرسد و عالم شباب از رنگ خضاب جلوهٔ حسن عنفوان نبخشد و صحت
و تندرستی در همه حالت از خوردن دوای مقوی و مفرح دست ندهد و کور
از یاوری عصا راست نشود هر زیرک و هوشمند را زیباست که از دریای
علوم دینی و دنیوی گوهر بی بهای بهروزی و آبرو اندوزی فراهم آرد و همیشه
روشنی آب و تاب مباهات را از ابر ناستودگی نگاهدارد زینهار گاهی بی آب نشود
و از دیدهٔ لمعان نیفتد که قیمت لالی از آب است و ابروی تیغ دشمن گسار از
آب است و زیب و زینت حسن زن از آب شرم و حیاست اگر درین ها آب
نبودی کسی چرا آب تاب نه شدی یاد دارند که فساد در قلوب و الحاد در سینه
از کثرت جرائم قبیحه در کرده از قبیحه باامید توبه کردن است و بخیال هنگام پیری
درکار روان سرای استغفار رسیدن در همه حال از افعال ناملایم دور باید بود
و باب استکبار و در رعونت بر خلوت دل نباید کشود زشت ترین شیوه است
که علم خوانند و بر وعمل نکنند و کشت بکارند و در خرمن آتش زنند و در اطاعت
نفس عمر بی بها را رائگان دهند و قدر و منزلت انفاس طیبه نه پندارند و اگر
چیزی بر علم عمل کنند در آن بوی خلوص نبود و روزی بخشیده خدای برحق

خورند و شکر و سپاس بجا نیارند و مردگان را بزمین سپارند و از مرگ خود
هیچ یاد نه آرند و انقلاب زمان پیوسته از چشم اندیشه بنگرند و از خشم تنگی تقاضی
نترسند این چنین مردمان مانند درندگان و پوست کنان هستند و در بادهٔ غفلت
از بس مست اند یاد دارند که از دوستان ریالی و جلیسان واهی در همه جا
روسیاهی و صورت تباهی است دوست دانا حکیم طبع صوفی وضع خانهٔ اصلاح
را شمع و بی آزرو بی طمع باید که از یمن صحبت او نور دل نور ایمان و روشنی تهذیب
رو سپید هد و از نسیم ملازمت او ریاحین حسن اخلاق در گلستان فطرت و طبیعت
نیکو بشگفد علم تاجیست زوشن که بهر سر که رسد او رنگ آرامی ملک معانی گرداند
علم بلند لوائیست که در هر دست که آید کشور تهذیب و شائستگی را بزیر فرمان آرد
مرد بی علم در امور مالی و ملکی بسبب بی علمی و ناواقفیت متعلقات امورات
و ما الحق او خنجر رای زدن از نیام طبیعت آهیختن نمی تواند و شیر تدبیر را از بی
وکوری خود بر هدف مراد زدن نمی تواند و مرد دانا از بی علم رای نمی گیرد
و به پیشه هم نمی ستاند علم در همه حالت حافظ و حارس است عالم پیوسته در
میدان فضل و هنر فارس است عالم همه جا بر زر فضیلت دارد و اهل زر را عالم
هیچ و پوچ انکار و صاحب زر را در تسخیر حساب زر پیش داور محشر دادن است
و افراد انصاف او در میزان عدالت نهادن و از برکت علم دولت مغفرت از خدا تعالی از
از امر زگار خواستن و انبار گناه از راه خود کاستن است هر که جوهر علم در
جیب ذات دارد از خارستان تکبر و رعونت و بغض و عداوت مصئون و
محفوظ ماند علم زیبا عروسیست که در هر موقع جلوهٔ حسن خرد افروز بخشد و چشم خرد
را از نور فرزانگی روشنی دهد علمای خورشید ضمیر میگویند که سرگوشی حافظ
اسرار است و صدقه دادن برای حفاظت مال ارک استوار است صیانت
اعمال از اخلاص است و درستی اقوال از راستی و صدق اندیشی در مناصب
راهی از کثرت مشوره و النشوران استواری و صیانت پذیرد و متاع علم از

تجارت بحث و تکرار افزونی گیرد مال داران باین مصائب و مکائب دائما مبتلا باشند
واز ناخن محن چهرهٔ راحت و آرام از هم میخراشند یعنی دراندوختن و فراهم کردن مال
سخت جانکاهی و عرق ریزی است واز پرستش آفریدگار عالم از بس یکسوئی و
استغنائی است هردم بیم و هراس دزدان و سارقان است و روشناس بودن
بزمرهٔ بخیلان ولئیمان و مفارقت کلی از علما و صلحا است و مشارکت دائمی با رذل
وجهلا است و در مفلسی بهاییگی اطاعت رسولان و خشنودان است و راحت نفس
وحفاظت جان از صدمهٔ حرامیان و انفراغ خاطر برای یاد خدا و آراستگی دار
عقبی و تفرج و گلگشت گلستان امن و امان و منسلک بودن در سلک کریمان و
مقارنت علما و مفارقت جهلا است و اہل زر پابند سلاسل درازی امید فرا وانی
آزاند و با بخیلان ولئیمان بیشتر دم ساز و پیوسته اشتداد بخل و حسد و قلت
ورع و فراموشی عقبی در پیش است واز خنجر عشق دنیا سینهٔ عافیت و راحت
باید که ازین بلای جان و دافی بپرهیزند و برشتهٔ محبت خدا و رسول در آویزند و دست
خود را حباب بر سراب پندارند که بچشم زدن یکی می شکند و دیگر پیدا میشود همین
روش طرز دنیا است چشم عبرت بگشا و از هر آفرینش پندی دلپذیر بگیر و اگر
در گلشن بگذری بر رنگ و بوی گل و نغمه سرائی موسیقار و بلبل فریفته مشو
جانب نخل بند حقیقی از پای ارادت و عقیدت برو و اگر بر ساحل دریا بری
در زنجیر امواج پای اندیشه را مبند و بر روانی و سیلانی آب غافلانه مخند قدرت
صانع بی آله و اسباب به بین که در خلوت عمق او چه سان گوهرهای آبدار
آفرید و چه سان ذی روح را در پردهٔ دریا به پرورید که شمارش بی شمار
و تعدادش برتر از بلند پروازی طائر افکار ست ما در بزم شما مهمان چند روزه
هستیم و اسباب بندگی را در بغل بسته داریم آن هنگام در پیش است که ساغر
مصاحبت و مجالست ما بر سنگ دوری و مهجوری بشکند و این صهبای
مصادقت و معاطفت از صراحی مرافقت و ملاطفت بر ریگ مهاجرت و مباینت

برافتد والسلام مورخہ بستم ماہ اکتوبر ۱۸۸۳ء ع

رقعۂ دیگر ـ مردمک دیدۂ دانش و بینش گزنورد و ربینی روشن باد آہ ہزار آہ برخرد ست آفرین ایشان کہ از صحبت علما آفتاب پرتو رخ باز گردانیدہ گروہ جہلا شیطنت ستودہ را ملجا و ماوا ساختہ و گوے اوقات گزیدہ را در ساحت رقص و سرود ہی باکانہ باختہ درین زمان گرد آفت بر دامن طبائع مردمان از ہر رہگزر می نشیند و ہر بیدار اندیشہ بساط معاشرت خود از انجمن جلوت بگوشۂ خلوت می چیند و ہر دو بین بلند سگال بستر استراحت در زاویہ خفامی اندازد و تار تنہائے و یکسوئی در پردہ نہان می نوازد ایشان از عف عف سگ ابلق نمی ترسند و از گردش آسمان سخت گیر نمی ہراسند از روزیکہ ایشان مدرسہ را ترک کردہ و فرش درس علوم از انجمن سینہ در نوردید عقل کوچک ایشان ہزار گونہ افسوس دارم و بدتر از حیوان و چارپایان پندارم نمیدانی کہ درین زمان کالفت نشان داور جہاندار آفاق گیر بریست قانون نافذ فرمودہ کہ از سال آیندہ متنفسے غیر از تعلیم یافتہ مدرسہ سرکاری روزگار بارگاہ شاہی نخواہد یافت و کسے بی سند مدرسہ چہرۂ خود را در میدان لیاقت و لیاقت از غازہ بہروزی نخواہد یافت از گوش ہوش بشنو اگر زاہد خشک ہستی و در بزم عمامہ بندان قباپوش و طامت گویان اید رزفروش شیرہ و خواندنی او شان بخوان و دانش نامہای آن گروہ یادگیر و خاک زہد خشک بر ناصیۂ نورانی بیفشان و چون رغبت بہ نفس پروردن است و مانند سگ رند عوعو کردن و زاغ آسا دماغ جہانیان پریشان فرمودن بود دہان نطق را از کہنہ شربت عفونت خیز منطق بپیمانہ بدہ کہ مدتہاے فراوان دماغ یگانہ و بیگانہ خواہی خورد و در آرزوے عروس حور شمائل شائستگی و تہذیب اخلاق خواہی مرد و اگر تمناے انسانیت و حمیت و مردمی و فلاح و بہبودی باشد بزمرہ فقراے ظاہر خراب آباد باطن و حکماے بیدار دانش و آگاہ اندیشہ پرو مصاحبت و مجالست اوشان ازاہتراز اکسیر و کیمیا پنداشتہ آمبند و خرسند باش

صحبت نادانان دل مرده را از تن میکند و نفس زنده را مرده میفرماید و اگر هوای دولت دنیا
و آرزوی حکومت و فرمان پژوهی در سر متمکن باشد بر بنیاد حکام بنیاد کار بنه تا
عمارت دولت و علوی منزلت استواری ورزد تا آئین مروجه را حرز جان
نکنی از عفریت افلاس رستگاری نیابی وقت را در همه حالت غنیمت دان نقدی رائگان
مده ورنه سم حسرت فراوان خوری و اندوه پشیمانی بیکران بری وقت همچو خزانه است
اگر شیرازه صرف کنی اندک نماید و بر دل گرانی آرد و چون پس از امتداد عرصه
دراز همه زر صرف کرده را فراهم نمائی رقم کثیر گردد و انبار زر جمع شود و در بذل
او بر دل گرانی آید و تنگی رود همین سان لحظه لحظه و پاس پاس و یوم یوم را رائگان دادن
معلوم نمی شود چون بدیده حساب و اندازه انصاف نگریسته آید اعلی بهرهٔ زندگی
بر باد و رائگان داده باشی و بار متاع گران بهار عمر را از دوش فرزانگی و
دانش پژوهی فرو نهاده باشی وقت را مثل زر و جواهر با قیمت باید انگاشت
و هر دم را دولت لازوال باید پنداشت زر رفته وقت گذشته باز نیاید و
تیر جسته و کاسهٔ شکسته واپس نشود غفلت بنیاد مدرسه را مگذار پیوسته خود را
در تحصیل علم و هنر سرگرم دار علم نسیم باغ فرزانگی و دانش پژوهی و بهار بوستان
مردانگی و ستوده شکوهی ست آنچه نیکو پنداشتم در میدان گفت آوردیم پذیرفتن
نپذیرفتن با ختیار شماست والدعا سوخته السنیم ماه نومبر ۱۸۹۸ء

رقعهٔ دیگر به سید یعقوب علی اخگر

نگارین نامهٔ مسرت بخش دل غمگین چهره وصول افروخت و غبار اندوه را از
آب نشاط و انبساط از رخ خاطر پاک ساخت ترجمهٔ عرضی ده هزار زنان بیوه
که شوهران آنها در جنگ روم و روس تاج شهادت بر تارک زندگی نهاده اند
و بیرارک مغفرت و مباهات ایزدی دست تصرف کشاده اند بحضور سلطان المعظم
گذرانیده خواستگار آلات حرب و جنگ گردیده مع جواب سلطانی مستدعی شده اند
لهذا حسب ایمای آن تابش گوهر دانش و فرزانگی و لمعه جوهر بینش خرسندی

ومردانگی ترجمهٔ عرضی بزبان پارسی سلیس کرده میفرسیم ولی غالباً مبالغه می نویسیم
از دیدنش خلوص زنان بیوه وجوهر تیغ همت وحمیت مردانهٔ شان روشن ومبرهن بر
خاطر خورشید مناظر ایشان خواهد بود وخالی از عبرت واثر خلوص هم نیست -

پانچواں عرضی انیست

ای بادشاه گیتی پناه وخلیفهٔ رسول الله یا داور دادگر دادپسند ذات با برکات
تقدس آیات را در سایهٔ بلند پایهٔ خود همیشه سلامت باکرامت و با اقبال وتمکنت
دارا د بحرمت النون وآله الامجاد ولوای ابهت وجلالت را بر روی زمین
اصلها ثابت وفرعها فی السماء رامی وگرامی کناد وزراعت عمر ودولت وجاه ومنصب
را از ترشح سحاب عطاف یزدانی سرسبزی ونضارت جاوید دهاد واو تا دایمان
واستقلال را در زمین جد وجهد وبسالت ومردانگی مستحکم واستوار کناد وکوکب
اقبال واجلال را از روشنی فیروزی ونصرت جاوید جلوه جهان افروزی بخشاد
ما را وهمه خلق الله را بزیر سایهٔ دولت بیزوال تو با آبرو وباعز از تمام و با وقار دارا د
واین گروه بیوگان خسته درون عقیدت مشحون را در فرمان پذیری وجان نثاری
برقرار دود هواخواهی واطاعت بندگانه حمیا وجان سپار دارا د اکنون ما همه
کنیزان پای بوسان سریر عرش نظیر درگاه گردون اشتباه آرزوی دلی و
تمنای قلبی داریم وبگوناگون حسرت وافسوس عرض پرداز یم که درینولا روسیاهان
منحوس بدکردار زشت اطوار عهد شکن خونریز وپرفتن برین ملک ملک حیطه کجا
وما وای ما بیوگان وبیوارثان ست یورش مخالفانه وشورش معاندانه کرده
نطاق قلع وقمع این سلطنت آسمان رفعت که رشک ه باغ فردوس ست بر کمرها
بسته وشیشهٔ عهد وپیمان دیرینه را بر سنگ بیوفائی وپیمان گسلی درشکسته و
سر تاج ما را که سراج کاشانهٔ آبرو وحرمت ما ست وذات ملایک صفات او جو
ابر رحمت یزدانی وسایهٔ رحمانی ست رنگارنگ تکالیف مختلفه هستی خراش وآرام ربا
میدهد وادوار دوران دشمن را از مراد وانامراد کناد واز بین سرزمین نخل وجود

راہمچو ہستے قوم عاد از طوفان باد بُرّش تیغ لشکر اسلام بر باد کناد و بدست سپاہ
گردون پایگاہ لوای فتح و فیروزی دہاد و نصرت جاوید روزی باد آزین سبب از
تہ دل میخواہیم کہ باید دل گوہر جان خود را بر پاے غلامان وفادار تو نثار کنیم و از خون
عزیز خود غبار ملال و نکال از چہرۂ دولت علیہ جلالت تو بشوئیم اگر در ینوقت صعب
ما کنیز ان حق غلامی ادا نخواہیم کرد باز کدام وقت ادای این فرض خواہد بود آمی بادشاہ
ملایک سپاہ این اولاد ماکہ عزیز تر از جان شیرین ہست برای نثار کردن بر خاکپای
حضور حاضر است آین غلامان باوفا راسخ الانقیاد را قبول فرما و بمعرکہ جنگ کہ محک وفا و بند
آزمائی است روان کن ناصر المسلمین و حامی المومنین ناصر و فیروز دے بخش ایشان است
اگر اینہا از برکت اقبال سراپا جلال تو منصور بر اعداے دین شدند و سرخ رو از
نبرد گاہ آمدند موجب فراوانی آبرو و مفاخات ماست و سپہر عصمت و ناموس ہمہ
خلوتیان عفت گراست و چون از مشیت ایزدی کسوت شہادت در بر کردند و
براہ خدا نثار شدند ما ہمہ با بدل و جان سپاس گزار بارگاہ داور بیہمال ایم
و می پنداریم کہ فرزندان ما در حضور پر نور گرامی نیاگان و بزرگان فرخندہ خویان
خود رسیدند و در گلزار بیخزان جنت اعلی ہمچو عندلیب خوش نوا خرامیدند آمی سر تاج
آبرو ما ہمہ بیوگان تمنا داریم و از ہزار جان آرزو مندیم کہ ستودہ لشکری مانسوان
بیوہ ہم ترتیب یابد و آلات حرب و سلاح جنگ براہ کرم خسروانہ و عنایت شاہانہ
عطا شود کہ تا بطرفۃ العین پیش دشمن دل شکن رفتہ جوے خون از دیار عدوان دین
روان کنیم و زمین خشک را از دریاے خون مخالفان سیراب نمائیم و جگر بند کفار
از تیغ خارا شگاف بر آریم و تہمتنان کوہ پیکر مخاصمان را بقعر جہنم در سپاریم و روے
نامیمون او شانرا از سیاہی ہزیمت روسیاہ نمائیم و دشت جلالت و ایالت را از
پای دلیری و مردانگی بپیمائیم این کار ما شگرف نما و حیرت افزا نخواہد بود کہ از دیرینہ
زمان پیشہ بزرگان و شیوۂ گرامی نیاکان ما ہمین بودہ است و آبا و اجداد ما ہمین را
را بہ پیچ عقیدت و ارادت بیمودہ است عزت و مباہات ما پردگیان پاک

ودرجان دادن وخون خود ریختن مارا معراج عرش برین است چنانکه پیدا ایم که روزی
مردنیست واین غنچهٔ زندگی از صدمهٔ اجل افسردن واین کاخ فراخ هستی را بخاک
هلاک آمیختن وتسبیح این انفاس از کلک مرگ گسیختن هست ما مستمندان را اسباب
خورونوش ومرکب وسامان سفر هیچ نمی باید همه اشیای ضروری ولابدی از یمن
اقبال شاهی موجود است وحامی ما درهمه حال خدای معبود است صرف محتاج فرمان
شاهی ایم واسترضای خداوندانه میخواهیم چراکه شوهران والامنزلت ما براه خدا گام فرسا
شدند وازجام شهادت تردهان وعذب اللسان گشتند حالا تو خاوند ومالک
جان شیرین ماست واجازت از حضور خواستن مارا شایان وزیباست بی اجازت
بندگان عالی دم نخواهیم زد وبی حکم جهان مطاع امری نخواهیم کرد الهی بادشاه اگر
خدا نخواسته نصیب اعدا برملازمان درگاه ثریا جاه دگرگونی رونماید وتا ملائمی سینه خراش
عزت ربا پراسے العین گردد باز زندگی ما چه کار خواهد آمد واین بار هستی وبال دوش
آبرو خواهد بود ما زنده درخاک وخون خواهیم آمیخت وصهبای ننگ وناموس برخاک
مذلت خواهیم ریخت لهذا امیدواریم که فرگفت جنگ شرف نفاذ یابد وپای آرزوی ما
از پا تا به اجابت مقرون بعزت گردد تا که ما همه بیوگان مع پسران وفرزندان خود راه پیمای
میدان نبرد شویم وجوهر جانبازی وجان نثاری فرانمائیم زیاده ازین هیچ آرزوی
ومقصدے نداریم ما همه ها بدرگاه توانگری تعالی دست بدعا ایم که ایزد جلشانه پیوسته
تخت اقدس را از آفات زمان ومکروهات دوران محفوظ ومصئون داراد

آمین یارب العباد فقط

جواب از جانب حضرت سلطان عبدالحمید خان بهادر خلد الله ملکه وسلطانه

هزاران هزار سپاس آن یکتاے بی همتا راست که از بی پایان فضل وکرم
خویش این نیاز طراز بارگاه سبحانی را بادشاه ذی جاه بر شما پاک طینتان علی همتان

ساخت و از تاج شاهی تارک این نیازمند جناب ایزدی را بنواخت درحقیقت
شهنشاه ما و شما خداست و شهنشاهی او را زیباست که سلطنت لازوال و تا ابد
ماندنی است و آیت همیشگی بر پادشاهت او خواندنی ما و شما همه مخلوق بنده آفریده
عاجز و محتاج او هستیم و هر لحظه نظر طاعت و عبادت سوی او داریم جواب عرضی
آن گرامی تباران و بلند نسبان اینست که اگرچه داوران و پادشاهان سرتاج رعایا
برایا اند و بجای بزرگان و گزیده نیاکان و سرپرستان خلق الله هستند اما ای مادران
و خواهران دینی و عزیزان و وابستگان یقینی ما من فرزند خرد شمام شما بزرگ
من هستید من شما را ستوده بزرگ والا منزلت خود میدانم و بجای مادران خواهران
میخوانم آنچه که ایشان براه محبت دینی و جوش اسلامی خواهش نبرد با دشمن سیاه درون
ظاهر فرموده اند و راه خلوص محبت و ارادت از پای جلالت و ابهت خدا داد خود پیموده اند
از تحریر دلپذیر شما بهزار جان سرور و شادمان شدیم و سپاس بیقیاس بفرگاه داور
بیهمتا از ناصیه دل و فرق جان گذرانیدیم که او تعالی از عنایت بیمر و فضل بی شمار خود
کوکب اقبال ما را آنقدر لمعان و درخشان کرد که در عهد جلالت عهد ما نسوان پاک دامن
و عصمت گرایان خلوت نشین را جوش اسلامی و خروش دینی پیدا شد ای دینی خواهران
پرده نشین ما من از شربت شکر و سپاس شما شیرین دهان و رطب اللسان از [illegible]
بار احسانهای شما که بر گردن جان من است حق آن بپایان رسانیدن
نمی توانیم ایزد جلشانه همه گروه ایشان و فرزندان ایشان را دائما شادمان داراد
و برآرزوی دلی و بر مقاصد باطنی کامیاب کناد از گذرانیدن عرضی شما و همت
مردانه شما دل غمگین ما آنقدر فراخی و انبساط و وسعت و تقویت پذیرفت که
اگر خزاین همه عالم در قبض و تصرف ما بودی اینقدر مسرت و فرحی روی نمودی
و تقویتیکه از دلیرانه و مردانه خیرخواهی و همدردی شما دست داده از فراوان
گنوز روی زمین زنهار حاصل نشدی الله تعالی همه گروه سعادت پژوه
ایشان را بر قلعه دین و ایمان ثابت قدم و برقرار داراد و در گلستان عقبی از

بوی ریاحین گلکشای مغفرت و آمرزش معطر مشام و تازه دماغ کناد و در طیلسان عصمت
و عفت با عزت و حرمت و با عظمت و مکرمت مخفی و محتجب دارا دیرین همدردی جانفشانی
شما آفرین هزار آفرین با دونهال فراخ حوصلگی و بلند همتی در چمنستان همت مردانه و در
گلزار جلالت دلیرانه بار ور شود آزین همت گردانه و شهامت رستمانه شما که باهتمام
از نطاق استقلال محکم و استوار شده و دل لغزیده ما قرار گرفت این آرزوی دشمنکشی
شما گویا در معرکه جنگ رفته و بر لشکر کفار فجار فتح و نصرت یافته واپس آمد بمنت ایزد توانا
آفتاب قلوب ایشان را روشنی اتقا و تزکیه نفس شد و در دین و ایمان برکت بیکران
بخشد و بر شریعت مصطفویه مضبوط و استوار دارد و بر خانه شما که در آنجا با عفت
و عصمت مقیم هستید و بر دلهای شما که نمونه لوح محفوظ ست و بر جان و مال شما
هزاران هزار رحمت خدا باد و توفیق طاعت و عبادت دهاد حالا همه را آگاه میکنم و تنبیه
از نشیبه راز بر میدارم که این سپاس طراز درگاه الهی را از عنایت بیغایت او هیچ
ضرورت استعانت و استمداد نیست صرف معاونت یکتای بیهمتا کافیست تا
اینده هم انچه که شده و میشود از دستگیری و امداد ایزدی کشود کار شده و آینده
هم او کفیل جمله مهمات خفی و جلی ست و از فضل بی منتهای او بنیاد این سلطنت
عظمی قایم است و آینده هم قیام بر کرم بی پایان اوست هر حاجتیکه پیش می آید
و هر مطلبی که رو مینماید انجاح و افتتاح او از تنگری تعالی میخواهم داور دادگر
از فضل و کرم خود لباس انجام به نیکوترین وجه عطا میفرماید و بساتین آرزو را
از نسیم عنبر شمیم عنایت خود میشگفاند در دهان آن زبان ندارم که بپایه شکر و سپاس
شهنشاه حقیقی بجا آرم و شمار بی پایان انعام او برگزارم الله جلشانه مار الشکر
جرار قاتل کفار تهمتن رستم بدن تناور و بهادر کرشیر ژیان از نعره فلک شگاف
شان پناه در بر گوسفند چوید و پیل دمان از بیم گرز فولادی آنها از زبان الامان
گوید و سرداران با آن درجه سر بر نبرد کوه پیکر بخشید که عدیل آن جز عکس آینه
چشم چشمان خیال ندیده گوشی بگوش اندیشه نظیر و ثانی او شان نشنیده کسی از جوش جلالت و ایالت

وشہامت وبسالت خداداد خود از مقابلۂ دشمن کہ صعب تر از قہر آسمانی ولشکرۂ
از زہر کافی است روئی تابد وخون خود را در راہ خدا چو آب جو روان بسازد چون
ایزد بخشندہ نوالے گوناگون مارا ہمہ نعمت وعظمت ہا ایست وکرمت عطا فرمودہ
در رحمت از ہمہ سو بر بندگان این درگاہ جلالت شما بکشود از این سبب بالفعل
ہیچ حاجتے ندارم و در ہمہ حال سپاس آفریدگار عالم میگذارم اگر خدا نخواستہ از بد
و زشتی کردار ناستودہ ما کدامی وقت زندگی گسار رو داد آسمان سو ایخ شدہ و
زمانہ در قہر وغضب بر ما بکشاد ومرگ سرخ پیش آید ما ہمہ نخستین سینۂ خود را
بمقابلۂ وجہادلہ عدو دین خواہیم رفت و داد مردانگی وشجاعت خواہیم داد اکنون این امر
چگونہ شدن میتواند کہ فرزند شما عبدالحمید خان اندرون خانہ بعیش استراحت
نشستہ باشد برادران خود وخواہران و مادران بزرگ را اجازت معرکہ جنگ دہد
این امر در زندگی ما یکسے ہیچ از قوۃ بفعل آمدن نمیتواند اول بجانب گوہر جان را
بر شما بزرگان نثار خواہد نمود و دہان جوے خون خود خواہد کشود بعد از ریختن شراب
زندگی ما ہر کہ زندہ ماند وہرچہ در دلش آید بکند وہر جانبیکہ عنان دل بگرداند وبہ گرداند
وہر آستانیکہ خواہد بخواند اکنون حق ما بران پاک نہادان وعالی نژادان ہمین است کہ
ہمہ با اطمینان کما ینبغی با عصمت وعفت بخانہ متمکن باشند ودعای فتح ونصرت از ناصر حقیقی
جویند وفرزندان خوش کردار شما شما را مبارک باد وقلوب ایشان کہ مخزن حب خدا
ورسول است از نور ایمان روشن شواد ان شاء اللہ العزیز پس از بسر آمدن این ہنگامہ
کارزار کہ نمونۂ رستخیز است احکام حسب صحیح شریعت از این درگاہ کہ عہد کردہ بیان است
شرف نفاذ خواہند یافت وستارۂ جانفشانی وجہد وجہد ہمہ با مثل شما جلالتکیشان
بر آسمان حق پژوہی نیکو خواہد تافت وحق شما وشوہران شما کہ درین نبردگاہ دستیفہ
لباس شہادت پوشیدہ اند واز جہان سپاری ہیمانہ مرگ سرخ نوشیدہ اند
از ان غافل نیم وحقوق خیر خواہی ہمہ خیر طلبان این سریر خورشید تنویر بہ نہج بجا
خواہم آورد کہ دایما شما ونسل شما خرسند کامران خواہند ماند ودر حد راحت وآرام

درخیابان زندگی بگلزار آفرین جو خواهند فشاند آیدون سپاس شما بر دعا ختم
میکنم و هر لحظه در حق همه عافیت جویان دعا میگویم که پروردگار جمله دینداران پاک سرشت
را بر دین و ایمان برقرار دارا د بحرمت النون والصاد عزیز من دلیری زنان
بیوه دیدی و گفتار گهربار عصمتیان روپوش حیاپرور شنیدی افسوس بر زندگی
ناکسچو نامردان و بزدلان در زاویه تاریک خانه نهان باشند و زنان بشوهران
ستم خیز خنجر جهالت و بسالت بدست گیرند دریں زمان در گلستان سلطنت روم باد هم
روبها همتراز دار و ریاحین خوشنما و بساطین نازک د آئین باغ دلکشا از گرسنه ناهنجاری
و بیشعاری دشمنان خود را در حالت خمول و پژمردگی پندار و اگرچه روبیان چابک دست
شهامت مرتبت داد مردانگی بآنقدر داده که فلک سر دهم هم لب به آفرین و مرحبا
کشاده و افواج دشمن را که زیاده تر از مور و ملخ بودند و در دلیری و توانائی سخت و
تخ بودند از آب جوی خنجر خون آشام خود از آب زندگی تا گلو سیراب کرد و خرمن هستی
اوشانرا آتش سپ تیغ بیاسار سانید اما فوج دشمن بیشمار و بیرون از حیطه حصر است
و سپاه سلطان کمتر و خزانه اسلام خالی از زر است و همه لشکر کلمه گویان براه جوش
حمیت دین خود را در گوشه شهادت نشانده و فاتحه فنا بر جان شیرین خواند لهذا بر همه
کلمه گویان اعانت اسلام واجب و متحتم است عزیز من دیگر آنست که درین زمان بیشتا
توامان بتاریخ هشتم ماه نومبر [illegible]ء بوقت نواخت چهار گهنته شام سید احمد
افندی سفیر روم بمقام علی گڈه جلوه افروز شد و گروها گروه مسلمانان برای دیدن پیکر
همایونش فراهم شدند بسا دینداران بیدار درون از دیدن روی نورانی و از
فرط مسرت گل سا بشگفید و بعض مریضان مرض حسد بسبب ضعف بصر تاب دیدن جمال
در خود ندیده بیمان نقش پا از خاک انهماک نه برخاستند و رنگ رو را از فراوانی
کینه در کاستند سفیر روشن تدبیر از فرودگاه ریل تا مدرسه مسلمانان به ارابه دو اسپه
رونق بخش شدند و طلباء مدرسه را دیدند و خواندگی اوشان بگوش الهام نیوش
اصغا کردند و همه بر محک امتحان کامل العیار و سنجیده برآمدند و سپاس نامه نگاشته

آموزگاران مدرسه را هم بجمع همایون جا دادند و دعای خیر گفته باز بجرای ریل مراجعت فرمودند
و ره نورد جانب آگره شدند جناب مولوی سید احمد خان بهادر نجم الهند بانی مدرسه را
نیز تا آگره همراه بردند و از تلطفات بی پایان و عنایات فراوان شرف مباهات بخشیدند
این آمدن سفیر سلطنت عثمانیه بر گروه مسلمانان میمون و همایون باد آمین
مبارک ۱۳ مبارک ۱۲
یا رب العباد

نالهٔ آتشین بدرگاه کردگار جهان آفرین

ای پروردگار عالم ترا از کدام دلاویز نیایش و ستایش بستایم و از کدام عبارات
والفاظ وصف بی پایان تو ادا نمایم هر وصفیکه از خزانهٔ خیال و دفینهٔ فهم و ادراک بعرصهٔ
نطق می آرم از آن هزار گونه برتری و هر لفظیکه ترا یاد کنم همه بخشنده و آفرینت است
و هم پایه که مرغ اندیشه پران پر پرواز میگشاید از آن بلند تر هستی از اکرام بیحد و بی شمار تو
چه سرایم و از احسان بیکران تو چه نشید ترنم کنم که همه از حیطهٔ گفت و اندازهٔ گذارش بیرون
و افزون است آمرزگاری شان آمرزش تست که من بیباکانه ردای سیاه تره
بر دوش خود کشیدم و از خلعت خانهٔ تو کسوت بی بهای ستاری و پرده پوشی در بر پوشیدم
زراعت معصیت را از آب سیکاری سرسبز و ریان کردم تو از کرم خود بخطاب لا تقنطوا
من رحمة الله نواختی داور با دشاهی روزی تو داده تو خوردم و زندگی در فرمان دیو
نفس دشمن بسر بردم گناه بر گناه و جرم بر جرم علانیه کردم تو از فرط رحیمی خود تیغ انتقام
برسم نه آهیختی و رشتهٔ احسان و اکرام را از کار غضب از هم نگسیختی پروردگارا
تو چه پرورنده و گناه بخشنده و روزی دهنده هستی که من در خواب باشم و بر بستر راحت
و آرام غلطان ترنم تو در همه حالت حافظ و نگهبان باشی و نمک آزردگی بر جراحت جرم
ما نپاشیدی هزاران هزار احسان است که گوهر ایمان بر دستور پاک خود که لولاک لما
خلقت الافلاک در شان اوست بخشیدی و تاج محبت او بر تارک ما نهادی که
فرستادهٔ پاک پیشوای فرستادگان و رهنمای رسولان است ولیکه خالی از

عشق اوست لانهٔ زنبوران فسق در دست آمرزگار اچون و عار از دو بالن صعود ناله
دردمندان فرمود و دُشنوائی و فریادرسی عام بخشود هر ناله را بتو راه است و هر تهمتم نزد
راز تو پناه است ناله این خونابه نوش حوادث روزگار بشنو و خون از دهن ناسور راز
آب التفات بشو که از گردش فلک ریحان زندگی عصف ماکول است و از خنجر جور زمان
گلوی عروس آرزو مقتول آه هزار آه آن هنگامهٔ محشر آشوب سنه ۱۸۵۷ عیسوی که آذرگشسپ
قهر آسمانی و آتش غضب ربانی بر خرمن سلامتی دهلی افتاد و همه و استهار اچه قریات و چه
قصبات و توابع او برباد داد آه آن دهلی که فردوس برین از رشک زینت او طیلسان
خفا بر دوش بکشید و صوفی چرخ در تمنای زیارت او در وجد گردید آه آن باغ
دلکشای او که نوبهار بهشت از جاروبکشان صحن او بود و ابر نیسان سقای چمن طرازی
کار آبپاشی در خیابان چمن او سپهر بود و مساجد آن از خوش الحان قرآن خوانان با واز
بیت المعمور میداد و خانقاهش از صدای ذکر الله فرق سروشان پاک را جوهر را لیپچود
می نهاد معابد و مساجد طیبات و ماوای ابدالان و غوثان بود و مدارس و مکاتب
آن مهبط علمای ربانی فرودگاه حکمای خوش بیانی بود آه ناگاه تیغ قهر آسمانی بدرخشید
و صرصر نامرادی دفعةً بجنبید آن همه طلسم آباد جادو و فریب و خاک هلاک خرید و چراغ
عالم افروز بزرگی و دلپسندی او از هوای تند انقلاب زمان خاموش گردید اکنون
آن مدارس که دریای ناپیداکنار فضل و هنر بود وحشت کدهٔ حسرت آگین دیده شد
ساکنان جنت تزئین آن فرودگاه عشرت سراکناسان بیدین شدند مردمان مرده
و دوندگان و ظالمان جای شان گرفتند آتش جهل در هر گوشه افروخته و کالای
فضیلت همه را سوخته و خاک سیاه گردیده منبر مساجد در ماتم واعظان شیرین تقریر
عذب البیان فرشته تصویر و چو ستون خانه آه آه میگرید و محراب از هجران امام
قدسی فرجام خوش الحان قریشید نوحه میکشد خانقاه از تنهائی و معدومی غوثان و قطبان
در شور و فغان است و خلوتخانه دریا دخلوتیان پاک باطن ذکر خفی پرداز خراب و ویرا
و مجلس بانگ نماز شور سینه خراش نور بر باطلمت افزای ناقوس از هر سیه کیشان

وشب خیزان شب زنده دار و رزاویه‌ها هم پوشیده و نهان و دیده آبشار بهر که چمنستان
از فرط گریه کور و در هر گوشه باد نامرادی و هوای مخالف در شور است ماهرویان پری
تمثال و مه‌جبینان آفتاب جمال در گور و احوال گرامی نیاکان و بزرگ‌نژادان از سهم
بیدادگران کور اندیشه بطور بی‌شمار عالی‌نسبان بی‌نوا شدند و هزاران هزار ستوده
خصالان ذیجاه و ارجمند بجرم ایزدپرستی و کلمه‌سرائی بر رسن‌ها آویخته شدند و
گروها گروه هر دم از شعله غضب ستم پژوهان ناپاک درون در شگاف زمین خزیدند خانها
که از ریاحین گوناگون و گلهای بوقلمون همچو صفحه باغ ارم رنگین بود اکنون هر در و
دیوار در یاد مکینان والا تمکین بلبل آسا در شور و غمگین است و هر مسند بیدار دانشم
از خوف دار و گیر ظالمان و جفارسان ملک گوشه‌نشین و آواره هنگام داوری غیبی پیش
است و در پهلوی استقلال در بیقراری و اضطرار پیش بترین گروه آتش‌نشین که
تابش دل ست آب صبر پاشش و از دشنه حسرت و خار کلفت جگر و سینه را خراشش
آه صد هزار آه آفریدگار را آن بزم همنفسان آفتاب و درون تابان اندیشه را در کدام
پرده خفا نهفت و آن بزم یاران شگفته رو بکدام خلوتخانه راحت بخش نخفت که نه نامشان
پیداست و نه نشانش هویداست سوزان داغهای یاران که در گوشک سینه تابان
دارم از تابش جهانسوز او تاریک کنج لحد را تا روز رستخیز فروزان و درخشان خواهم
داشت و در هر قطعه خیال نهان خانه حجره سینه تصویر یاران گذشته تا یوم الحساب
از کلک آه خواهم نگاشت آه ای باد قهر آسمانی خاک یاران دیرینه را کجا بردی استخوان
نازک و شان را کدام دد و گرگ بخورد و بر مرقد و شان کدام گل و ریاحین خوشبو
افشاند و بر روان پاکش کدام بلبل خوشنوا فاتحه خواند کدام برگ گیاه بر گورشان
دست دعا افراشت و کدام بهار بر خاک آنها باغ سبزه ریان و چمن شگفته و
خندان کاشت نمیدانم که این آسمان حق نازنین اوشان زاد و کدام زمین سپرد
و از کدامی کلک جفاکاری نام آنها را از دفتر هستی سترد یارب وقتیکه این
کاخ آخشیج ما بخاک در آید تا زندگی از کار و مرگ بگسلد و سبزه فنا بر خاکم دمد

ونام سیاهم از جریدهٔ هستی حک شود و انبار استخوانم از هم بشکند و آرامگاه و
خوابگاه مادر و پدر بخاموشان قرار یابد و یاران روا از یاری بتابند و غمخواران از
غمخواری باز مانند و تن نازکم را کرمان بخورند و تودهٔ خاکم را مردمان بزیر پا مالند
و باد خاک را در صحرا و هامون و کوهستان پریشان گردانند و داغ بلند اندیشهٔ آسمان
سیر را مورچه ها بخورند و در خانهٔ دیدهٔ جهان بین کرمها در آیند و خشتهای گور از کهنگی
و فرسودگی از هم بپاشند و لغزند و کلالان از گل ناپاک ما سبو سازند و تشنگان
از آن سبو آب نوشند و نشانم بی نشان و وجودم در خاک پنهان شود در آن زمان
که وقت سخت بیچارگی و آوارگیست ما را بیامرز و از سیه کاری و ناهنجاری ما در گذر
و این روی سیاه را از نور آمرزش نورانی کن و کنج تاریک گور را که تیره تر از زلف
مشکمویانست از آفتاب مغفرت درخشان فرما یا رب من مجرم گناهان بیشمار و کردار
ناسزا سزاوار دوزخ ام و دوزخ از کدامی جرم سیاه سزاوار این و سیاه شد
آه در آن حال سراپا ملال که شیشهٔ کالبدی از گران سنگ فنا از هم شکسته در خاک آمیزد
و شراب زندگی در ریگ عدم ریزد و نفسی بر خاکم برای فاتحه نخیزد و کسی بر گور شکسته و
خشت ریختهٔ ما سبد گل نه بیزد در آن حالت بیچارگی توئی یار توئی مددگار توئی غفار توئی
ستار چون ما را بیافریدی و از قعر نیستی بر منصهٔ هستی آوردی ما به همه حالت چیز تو
هستیم و از مصیای رضای تو هستیم بطوری که خواهی ما را بدار و چیز خود را بهر که خواهی
بسپار

خاتمهٔ کتاب انشاء فیض رحمانی شروع گردید

فراوان فراوان شکر و ستایش است مر یزدان سپاس را که مور ضعیف
را بر مار خونخوار فیروزی دهد و نار جهانسوز را نور عالم افروز بخشد از بیکرانی
بخشش او انبار هزیان سرائی این سیاه کردار ژولیده دستار پیرایهٔ انجام
در بر کرد و تاج مرصع بجواهر زواهر آفتاب تاب اختتام بر سر نهاد از انجا که

کلید همه خزاین آغاز و انجام مهمات کون و فساد در دست کردار عالم است و هر بوی
گل آغاز را چون او خواهد بمشام عروس انجام رساند و اگر مشیت او نخواهد در هوای
نا سرانجامی منتشر و پریشان فرماید بخستین ید جای شادمانی و سپاس گرامی است
که این انشای فیض رحمانی بکرم حضرت یزدانی و تائید آسمانی و امداد ربانی
از حجله خفا و پردهٔ عدم صدر آرای انجمن شهود گردید و غازهٔ ظهور برروی زیبای خود
مالید و غنچهٔ آرزو را باهتزاز نسیم عنبر شمیم کرم عمیم خود خندان و شگفته گردانید اما چون
چشم تعمق و دیدهٔ خوض کشاده آید در دبستان نکمال کتابی استغراب و استعجاب
بنظر در می‌شود و موج حیرت از دریای اندیشه میخیزد یعنی لطمهٔ حزنی شورش افزا
و طپانچهٔ الم رابر رخ حال میخورد و تیغ اندوه گردن جانرا می‌تراشد باید دید که
از تحریر خیالات و تسطیر مقالات دوامر ره میدهند اول حال خصائل و شمائل فطرت
نویسنده که رذیل است یا جزیل سیرت او شریف است یا ذلیل دوم شهرت و نام آور
نگارنده در ابنای روزگار و منفعت و فائدهٔ او بر صغار و کبار این در دنامه
سن که جانگداز تر از آتش دوزخ است و سوزاننده تر از شعلهٔ آه خونین جگران نهفته
درون زینهار زینهار ازین لخلخهٔ هوش افزا و دستنبویهٔ فرهنگ بخش بوی
عام منفعت و هوای مسرت از و آمدن یکسی هیچ ممکن نیست و از دیدن او دل
هر تپیده یکی نوع خرسند و بهیج نیست اما کیمیای این انشا را انیس خلوت و جلیس جلوت
ساز و بهرهٔ هوشمندی و فرزانگی از و بردارد و رنه طومار هذیان است لاریب
برای عوام از رذائل ذمیمه و خصائل ناپسندیده ما مجتری است بدنام کننده
و نمامیست ذلت و خواری بخشنده چون نیکو میدانم که کردار نهفته ناستوده
و کم بضاعتی و تیره مایگی خود را آشکارا کرده ام و خفته عیوب بی علمی و بی هنری
را بیدار کرده در انجمن شهود و اعلان آورده ام و اسرار نهانی و راز درونی
را بر سر دکان شهرت نهاده ام و دیده و دانسته راه لعن و طعن خورده گیران نکته چین
که پوست کنی و عیب جوئی شیوهٔ ایشان است بروی خود کشاده ام و سبد عیوب

پوشیدهٔ خود را بر سر اظهار نهاده و رشتهٔ راز مخفی را بدست پوست کنان و گریبان
گیران خرده بین داده ام این همه نادانی و کوتاه اندیشی بالسبب امتثال فرمان واجب
الاذعان مدرک ویدهٔ فضیلت و هوشمندی و نور خورشید عالی فطرت و بلند اختری
و سعادت و شرافت پژوهی و الا منزلت کرامت نشان عظیم المرتبت گرو بی شان گوهر
دریاے علوم گوناگون و جوهر کان فضائل و بنائل بوقلمون یعنی

برادرم جناب شرافت مآب مولوی محمد اکبر
صاحب رئیس کاندیله سلیم ربه است ورنه سخن

(نام مقامیست که بضلع مظفرنگر واقع است ۱۲)

کجا و این هرزه درائی کجا ضمیر و سخنوار سخندان باریک بین و روشن
درونان مهر جبین پیدا باد که هر سخن آفرین سخن خود را خوشتر و عزیزتر از فرزند دلبند
میداند و ثمرهٔ زندگی و مایهٔ خرسندی و یاد بقای انگارد چراکه آفرینش فرزند از
آب ناپاک صلب است و پیدایش سخن از جوهر روح لطافت اشتمال اگر فرزند ذی لیا
قت است نام پدرش در صفحهٔ عالم خورشید وار نور افشان و سرمایهٔ سعادت است
ورنه موجب بدنامی و ندامت همین سان اگر سخن سنجیده و پسندیدهٔ خاطر بزرگان آفتاب
درون است تاج مباهات و اکلیل کرامات تارک سخن طراز است و اگر خاطر خراش
و فکر فرسا است نغمهٔ بی ساز و داستان جان گداز است ازین جهت التجا از سخن
ازین فرزندان روحی و اولاد قلبی اینست که ای فرزندان سخن شما را مدت مدید
و عرصهٔ مزید مانند نور جان و سرور روان در صندوق سینهٔ بی کینه پنهان داشته ام
و پردهٔ اخفا بر چهرهٔ آفتاب سیماے شما فروهشته ام و در ایوان دل و قصر جان
روح آسا از خون دل پرورده ام و فرش جان که لطیف‌تر از نسیم جنت است
بزیر پاے شما گسترده ام شما را نور دیدهٔ مفاخرت و مفاخمت پنداشته ام و
در سینه عزت و مکرمت انگاشته ام گاہے شما را از دادن خونابهٔ دل گرسنه
نگذاشته ام و پیوسته از شیر روح شیرین کام داشته ام از غایت سرگرمی حفاظت

گاهی بر سر شما آفتاب ناملائمی وگران دروئی نتافته واز فراوانی نگهداشت وحزم
واحتیاط ما گرگی اندوه وضرر بر نوائب آسمانی سوی شما نشتافته حالا از خانه دل اندوا
زده ما بیرون میروید ودر بازار جهان میشتابید وداغ هذا فراق بینی وبینک
بر سینهٔ آسودگی ما می نهید ونعرهٔ الوداع دائمی می زنید مناسب که این روسیاه را
زیاده ازین روسیاه که هستم در شارستان کن فیکون مکنید وپلاس بدنامی ولباس ننگ
در بر ودوش من منهید اکنون کار شما با بیگانگان زمان وزشت وخوب جهان وجهانیان
افتاده وکج کلاه قل سیروا فی الارض بر سر نهاده وپاتابهٔ سفر بپا کشیده
ونطاق سیاحت وگلگشت بر کمر جان پیچیده لهذا بکمال اندوه دل شما را درین
عالم ناپائدار میگذارم وخود را بخدای جهان آفرین میسپارم ومیگویم که در عالم
مفارقت ومهاجرت حق پرورش ما از یاد مدهید واز خاک ذلت وبی آبروئی ریش
سفیدم را از سیاهی بدنامی میالائید واین دعا هم بشما میدهم که یارب این
فرزندان روحانی را از خار زجر وتوبیخ آهو گیران حسد پیشه نگهدار ودر دشت هوا
حسد نکته چینان ویران اندیشه وعیب بینان شناعت شیوه مگذار یارب این
نونهالان باغ فرزانگی را از ابر کرم سیراب کن واز رشحهٔ سحاب الطاف واعطاف
شاداب یارب این چمن نشینان کنج خاطر محزون را آن فیروزی وسرفرازی
ده که در بزم عالی فطرتان فراخ دانش وبینش بر صدر عزت ومکرمت جا یابند ودر
انجمن صبح نفسان خورشید سیما کسوت تحسین پوشند یارب این زاویه نژادان
گوشهٔ دل را در محفل خلد مشاکل سخن سنجان بلند ادراک جا ده وتیشهٔ حسد حاسدان بر
پای نازک شان منه یارب وقتیکه کف خاکم بخاک هلاک ریزد وسبزهٔ فنا از
تودهٔ خاکم برخیزد این فرزندان روحانی وعزیزان جانی را حافظ باش وخاک خواری
وانکساری بر دامن عزت شان مپاش یارب وقتیکه جسم خاکی ام وقف طعمهٔ مار
ومور گردد واین تن نازنین آرام جو در کنج مزار پنهان ونا پدید شود ونمانم این
فرزندان را حامی توئی دگر واینده از لطف آسمانی توست اکنون هنگام وداع بر سر

وغبار مهاجرت وخار مفارقت پیش نظر جای شما در مجالس گوناگون جهان است وجای
ما در کنج لحد ظلمت فشان الوداع الوداع ای گزیده مخاطب آسمان پایه سن این یادداشت
واپسین ست از گوش جان باید شنید واین گوهر گفتار را در درج سمع جا باید داد
همانا دانا دل همانست که پست آسمانی وبرنهاد دیده دانی را رهنمای خود سازد ونمرد
صحبت ومجالست یار گزیدگان بارگاه کبریا باززند وستوده مرد آنست که از راه خشنود پاک
ریونه گرد اند وبا حکمای دانشمند وعلمای تقوی پسند مصاحبت ورزد ومارا
هنگام مردن وپیمانهٔ فنا خوردن بس نزدیک است واین زمان که بر سر ما هجوم آورده پرورد
از بس تاریک همه وقت خود را از آفات زمان وصدمات آسمان مصئون باید داشت
وهمگی انفاس انفس واپسین باید انگاشت خیابان زندگی را خزان در پیش است وبر هر
کلمه گو خدا پرست بارش اندوه واحزان بیش سفینهٔ مسلمانان این زمان در گرداب
بلا است وگوهر عزت وآبرو از گردش گردون وانقلاب دوران در خاک این مجلس
یاران وقهقهٔ غمگساران تکیه نباید کرد که بود این بزم هم چو بوی گل است وماند نشئهٔ مل زیاده
از دو یک لحظه بقائی نیست وشگفتگی ریاحین را وفائی نه وچون این پلاس پوش
خاک نشین سیاه کردار ازین باغ بی بقا عنقریب رفتنی است وشما را برای گلگشت
این چمن خرد افزا گذاشتنی است باید که از هر گل بوی آفرینندهٔ گل بویند واز هر سنگ
آب گلرنگ نشئهٔ محبت قادر مطلق بجویند ونقش یاد این فقیر پر تقصیر بر لوح ضمیر خورشید
تنویر ثبت دارند وکتاب موالفت ونسخهٔ مصادقت را بر طاق نسیان نگذارند
هزاران هزار سپاس است که ذات تقدس سمات شما بهمه اوصاف جمیله وخصائل
جزیله متصف است واز دولت شمائل پسندیده مالامال الله تعالی به این خوبی
واسلوبی را به پیرنگ کامرانی وسریر شادمانی دائما متمکن دارا د بحرمت النون والصاد
الٰهی چون این انشای پریشان ونسخهٔ درد واحزان را لباس فراهمی بخشیدی ودر رشتهٔ
شیرازهٔ اجتماع هم چو سلک مروارید درکشیدی واوراق پراگنده واجزای
منتشره را در جزودان یکجهتی فراهم گردی این همه از کرم بی حساب وعنایت بیکران

است ومسودات پاره پاره را در انجمن جمعیت ویکدلی جا دادی کمال مهر و افضال بی مر و
بی پایان تست فراوان سپاس گزارم برین فضل و کرم بی انتهای تو که دل مند انشا
وسپاس طراز دادی و تاج مباهات است وخشور پاک برتارک ما نهادی آمرزگارا بیامرز
عبد الرحمن سراپا عصیان را و رستگاری فرما برین بندهٔ ناپاک معصیت نشان بخش الهی
نام این مصنف کتاب [illegible]
روزی دادهٔ تو خوردم و طاعت هوا و هوس شیطانی کردم این ماضی هنجار را اگر تو نبخشید
دیگر بخشنده اگر تو بفریاد او نرسی دیگر که بفریادش رسد الهی در روز رستخیز آبرو وهم مرا الهی
روز قیامت
در گور تاریک برها تنگی سفر ما و آن کوی تنگ ظلمت آگین را فراخ تر از کاخ
جنت و روشن تر از خورشید خوش طلعت کن من عاصی ام تو غفار الذنوب من گنهگارم
تو ستار العیوب از عهد کودکی و آغوش صبی در گلشن زار عنفوان و از گلگشت شباب
که هنگام مستی و حسن پرستی بود در دشت صعوبت انتما شیب و پیری آوردی
درین صحرای پیری و کهن سالی نه قوای بدنی یارند و نه هوش و حواس غمگسار
ذلت و رسوائی مده و نیروی جوارح را از رگ و پی تن ناتوان من مگیر و این
کالبد آخشیجی را از لباس همت و صیانت عریان مفرما الهی دل مرده را زنده کن که
اسباب سفر واپسین فراهم کند و خواهش زنده را مرده فرما که از خزانهٔ یاد تو غافل
و بیخبر نسازد الهی از بازار دنیا بخلوت عقبی میروم اما سخت تهی دست و بی زاد و
توشه و بار عصیان بر سر می برم اما بی نیرو و کم طاقت در آخرت گوشه الهی رحم کن
و کرم نما برین عاصی دل سوخته و مرغ جان از تیر نافرمانی دوخته آمین یارب العباد
و نیز این همه بر دور بینان ژرف نگاه و سخن سرایان عرش پایگاه پنهان مباد که
همه سخن پژوهان بیدار درون و گرامی پیچان سعادت مشحون عروس فکر را از
زیور غرض و آرزوی ناپایداری آرایند و زیبا چهرهٔ سخن را از غازهٔ آز و تمنا
زر و جواهر زینت می بخشند این چنین جوهر فروشان خزف ستان و این چنین
گوهر ناشناسان نکوهش نشان با عالی فطرتان بلند بسیچ و فرهیده سگالان [illegible]
در میزان مباهات نسنجیده و از دیده مفاخرت و اعزاز ندیده اند سخن را بعوض زر

دادن گوهر انداختن و خذف بر داشتن است و گل و ریاحین افگندن و خار ندامت
فروچیدن قیمت گوهر سخن سخن آفرین شناسد نه صاحب زر و ارزش جواهر جوهریان
بازار لطافت و نظافت پندارند نه شیشه گر بسا پیشینان دانش پژوده و سخن سنجان
والا شکوه از دریای طبع و قادبی بها گوهر بر آورده بچارسوی غرض بعوض زر فروخته
اند و کاخ آبرو و شاخ عظمت سخن را از نائرهٔ دنائت و آتش آز و ذلت سوخته اند
از تراکم غبار حرص و طمع نظر بر شگرف کاری و نیرنگ سازی این دار فانی نکبت انتما
نه انداخته و دمے در پرداخت مخذرهٔ انجام کار نپرداخته اند کر بی بها متاع را از جیک
دل که مهبط نور خدا و جلوه گاه جناب کبریاست بر آورده بدست هوا پرستان هوس سگال
ارزان تر از شبه بفروخت و چراغ نادانی و زیانکاری در بزم جهان برافروختا این
فروختگی جواهر زواهر بعوض اندکے زر یاد از فرومایگی فروشنده خذلان پناه میدهد
و بازار پایه شناسی راکسادگی می بخشد از نجاست که ژولیده مو پلاس پوش خاک نشین
سخن خود را بنام نامی یکے سخن شناس تقدس اساس پاک گوهر عالی منزلت فضیلت
پناه طریقت پائگاه بلند آوازگے بخشید و همچو کهنه سخن فروشان هوس پیشه دامن گوهر
خود را از لوث سعاوضه ملوث نگردانید یزدان بی همه و با همه را نیایش و سپاس اُست
که گوهر مرا سخن بخش آفرید و پای همتم را از خار آز و حرص مجروح و زخمی نساخت و
بر ناصیهٔ پاک ما داغ دنائت دریوزه گری نه نهاد و دست گدائی زر و جواهر پیش
فراخ دستان بر کیسه نه کشاد اگرچه بظاهر فقیر حقیرام امادل غنی و باقناعت دارم و در
چشم دشمنان نگون طالع بدتر از خاک ام لیکن خاک اکسیر دارم گلے شگفته و شاداب ام
در گلستان ایجاد و تکوین مگر بویم غیر از عندلیب بیدار و درخشان ها دون صبح نفس
کسے دیگر نه شمید و صهبای ذی کیف و پر جوش ام در خم خمول که نشئه مذاق طبع سا
بیهزیمغ پاک باطن گزیده خصال دیگرسے ندید هر که دیده دوربین و اندیشه آسمان پرواز
وارد از ین دریاسے خوشگوار که شیرین تر از چشمهٔ زندگی است سیرابی یابد و هر
روشن ضمیر خورشید تنویر که دل جوهر شناس و خرد دوراندیش دارد از ین نگان معنی

که سراپا معدن جواهر بی بها است بهره اند و از خرمی و انبساط گردد و هزاران هزار سپاس
است که دل درون سینه دارم همچو دریا گوهر آگین و طبع روشن دارم معنی شناس
سخن آفرین بصورت گدا ام بسیرت مستغنی الحاجات و بی نوا ام بی حرص و آز از همه موجود آ[illegible]
بلبل ام گلستان صبر و توکل و طوطی شیرین مقال ام خیابان قناعت و تحمل کوه ام در دشت
رضا و تسلیم و نکته پژوه ام دبستان عنایت ایزد کریم تفضلی و تهیدستی سامان رسوخ من است
و از روشنی قناعت و فقر و تسلیم بزم دلم روشن انیس خلوت و جلیس جلوت خامهٔ
گوهر بار ماست و پیوسته شید معانی بلند بر طور دلم همچو تجلی کلیم الله پرتو فزاست گلیم
پوسیدهٔ ما بهتر از خلعت بی بهاست و پلاس کهنهٔ ما خوشتر از کسوت خز و دیباست
در گلیم خود گلیم آسا بسر میبریم دائما از عطاے یزدانی و کرم رحمانی روزی میخوریم الهی
لباس آن قناعت عطا کن که پسندیدهٔ درگاه تست و پلاس توکل آن مرحمت فرما که گزیدهٔ
درگاه همایون تست

درسنه ۱۲[illegible] مبارک ۱۲[illegible]

آمین ثم آمین

تقریظ نتیجهٔ خامهٔ سحر طراز منشی عبد العزیز صاحب سلمه الله تعالی

ای طوطی خامه ام کجائی شکر شکن و صفیر دلکش		در باغ سخن خمش چرائی بر گوش که کنم سخن سرائی

طلسم کشایان گنجینهٔ گفتار و نگار بندان جادو کار که بشگرف کاریهای سخن چشم بینا
وا داده اند و اعد که سخنور بشورش فکر معنی آفرین و جوشش طبیعت برجسته گزین
بی اختیار چون گل بهار پردهٔ غنچگی بجنبش نسیم از شگفتگی و شمیم ناچار گاهی بحمد و سپاس
آفریدگار لب کشایند گاهے بمدح و ستایش مقبلان روزگار خامه فرسایند
گهی به ناز و نیاز از رسوائی عاشق و زیبائی معشوق نقشبند و گهی از فسانهٔ دلپسند
شیرین و فرهاد و قیس و لیلی خرسند برخی از گل و بلبل رنگ ریز ترانه و بعضے

بزم افروز خیال از شمع و پروانه بهمین شیوه سنجیده زبان گو به شیوا بیانی
نپذیرد و بهمین گلگونه چهره سخن فروغ معانی و رنه من کیستم که طراز نیرنگیهائے برد یمنی چار
رازنگ چون دچار بندم و نقش نعت پیغمبر خیر البشر علیه السلام بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر
قالب چنین و چنان پسندم ما همه پیکر فانیئے که بهتان نفسے چند ناپایدار هوس
در کنار رائیتے نام نهاده ایم و همه کار این سرا هیچ و هر دم در رهگذر نابود بسیج
کجا حمد و ثنا و سخن کجا مگر آرزوئے را که آبگینه دل چون مینای باده در تراوش
بگوهر گرانمایه سخن پیرایه دهم و شگرف بیانی دلگزین هوائے به تردستی خامه سحر نگار
روئے صفحه بیارایم اگرچه پیشناختن اداهائے دلفریب سخن نازک خیالان کار
سخن شناسانست نه بیچو ماشوریده خاطر بیگان اما عمرے که بخدمت آشنایان
سخن گذرانیدم شمار از ستجیده رضیه و شعار پسندیده باده نوش میخانه دانش و آگاهے
مصرعه دیوان یکرنگی و یکتائی غازه رخسار علم و کمال تار گیسوے عذرای حسن مقال مایه
خوشخوئی و مهر جوئی محاسن نوع انسانی راجان حکیم عبد الرحمن متوطن جهنجانه
نزهت نشانه که مروتیست فرزانه سنجیده وضع پسندیده طبع اخلاق سرشت محبت سرشت
نکو نهاد خجسته نژاد از آلایش ناهموارانه آزاد و از مدتے بزاویه قناعت دل نهاد از
یافته خرسند و نایافته دردمند نباشد از کیش و منش آزادی که در نهادش سرشته
از بند امر معروف و نهی منکر وارسته و همدمیست که برفاقت و ملازمت
سید احمد خان بهادر رحمه الله که حالش از غایت وضاحت حاجت شرح و بیان
ندارد دل مربسته تا تحریر سطور هذا از خوان نوالش با متیاز تمام بهره میر باید و بدیگر
خواهش بیافتن وظیفه نقد بلا ادائے خدمت خوش میرساند خوبے
گویائیش از ان بهتر که ستوده آید و گره از سر زلف گفتارش کشوده مایه
نثرش ع الا و پایه نظمش از بالائے سرو قدان بالا خیالش چون کاکل عنبرین پیچان
سراپا رسا و فکرش چون ادای خوبان هوش ربا عذوبت کلامش شان
حسن شیرین رویان شکر و لب لهجه نمکینش شور نمک بر زخم گل ریخته هر کنایه اش

مانند اشارهٔ ابرو دلنواز و روشن نظر دیده در نگاه چشم نازنین نغمهٔ بلبل خامه
اش دلربا است و صریر قلمش برنگ آهنگ قمری دلکش خرامش نه چندان خوش ادا است
که نیرنگی خیال ستاید و ذهن رسا نه چندان رسا که به لفظ ادراک معنیش گراید
موزونی را با طبعش پیوندی که نسیم را با بهار و لطافت را با کلامش ربطی که زلف را
با رخسار فکرش صائب و استوار و فکر و ذهنش رسنده و هموار گوهر سخن از بحر طبعش
برنخاسته که آویزهٔ گوش بلند خیالان نباشد و جوهر معنی از کان قیافش سر بر آورد
که آرایش دکان خوش مقالان وجودش در چمن گیتی برای آشوبجان گلی است بهیا ریاشمیم
محبت و اخلاص است از هوای یگانگی برکنار حسن گفتارش دلفریب و دلاویز و
زبانش شسته و نمکریز درین روزها ماورای تالیفات دیگر انشا مسمی به فیض رحمانی
ریختهٔ کلک بهارین فراهم آورده بطبع ره آورد و نظر مشتاقان سخن رنگین کردن بمطلع
خواسته زهی انشا که عبارت سلیس و دلکش موج آب روان و فقرات ساده اش
مشابه حسن ساده رویان شوخی الفاظش فتنه خیز و رنگینی سخنش جلوه ریز از سلاسل
سطورش سنبل بخود پیچید و در بیاض بین السطورش نور سحر توان دید هر نگارے
ازان نگار حیرتکدهٔ ارژنگ مانی است و بر محاوره و اصطلاح پارسی آتشکدهٔ فرهنگ
و معانی هر نامه بمطالب دلچسپ و ارجمند بجواهر الفاظ فصیح مرصع و هر رقعه بمضامین
دلپسند برای رونمایان صور معنی مرقع مرا که دلدادهٔ طرز آزادانه او بودم بدین
سطرے چند رنگ نیرنگے سخن ریختم و عبیر بیدستگاهی در بزم سخن سنجان ریختم

الله بس ما بقی هوس

مثنوی تاریخ طبع انشار فیض رحمانی از فکر منشی فدا حسین
فدا تخلص در ریخته و بفارسی غریق سلمه الله تعالی

پس ز حمد باری و نعت رسول ‌ ‌ ‌ غریقا دعایت کند حق قبول

چو حیرت نوشت این کتاب جدید — که انشاء فیض است نامش سعید

چه انشاست پر فیض اید وستان — خداوار دش تازه چون بوستان

باکناف آفاق یابد رواج — کند بهر آزار عیبان علاج

پسندش نمایند ارباب فکر — خریدار گردند اصحاب فکر

زهی نسخهٔ فیض بخش انام — پر از نکته های نصیحت تمام

نه انشاست بل چشمهٔ فیضهاست — که هر فقراتش حاصل مدعاست

همه نظم و نثرش چنان دلپذیر — که چون لذت شهد و شکر به شیر

ندارم ز تشویشها فرصتی — که سازم رقم چیزی از مدحتی

مگر بسکه مجبورم از حال خویش — چه معنی برآرم بحال پریش

چو شد منطبع این گرامی کتاب — درین سال و ایام فرخ نصاب

کفایت بتاریخ طبعش کنم — چه در حال خود حرف بیجا زنم

بسال مسیحی نمودم عیان — کتاب عجیب و غریب جهان

۱۸۸۵ع

دگر بار از روی انصاف تام — بگفته خرد فیض بخش انام

۱۸۸۵ع

تقریظ کتاب انشاء فیض رحمانی بقلم منشی احسان الحق صاحب سلمه الله تعالی

ایزد یکتا می با همه و بی همه را ستایش بسیار از بسیار و بر جناب فخشو پاک درود و سلام هزاران هزار. اما بعد خاکسار احسان الحق متوطن قدیم دیبائی ضلع بلندشهر ساکن حال کول بخدمت سخنوران والا پایگاه و سخن سنجان سراپا دستگاه عرض مدعا مینماید که درین زمان فرخی توامان نسخهٔ لطیف و منیف که در حقیقت سرمایهٔ نکته دانیست مسمی به انشای فیض رحمانی مصنفهٔ جناب فیض مآب مخدومی و مکرمی حافظ حکیم

عبد الرحمن صاحب متوطن قصبهٔ جھنجانه متخلص به حیرت بذریعهٔ نقل اصل
مسودهٔ کتاب بینائی افروز خاکسار محرر این سطور رشد و بقلم شکسته رقم خویش تمام
و کمال نسخهٔ موصوفه را بانجام رسانیدم و بهنگام نقل کلماے معانیش خاطر خواه فرا چیدم
تشریح صفات این مجموعهٔ غریب از من هیچمدان چه آید فی الواقع این کتاب گنجینهٔ جواهر
نصائح گوناگون است و خزینهٔ اندرزهاے بوقلمون اگر بحر امواج معانی گفته آید بجاست
و اگر محیط اعظم مبانی نوشته آید پر سزاست بتقاضاے شفقت مربیانهٔ ایشان نیاز مندی
خویش بخدمت شریف مصنف ممدوح حاضر بوده ام و سوانح عمری ایشان و حالات شرائف
خاندان و بزرگان ایشان من کل الوجوه شنوده درین وقت بفقدان فرصت و پیچ چقمقیم
چیزے نوشتن نتوانستم حضرت موصوف از کبائر شرفاے جھنجانه اند از طرف
آبا و اجداد علوی النسب اند و از طرف دودمان جد مادری شیخ صدیقی درین
ایام بکول گوشهٔ عزلت اختیار نموده اند و جناب سید احمد خان صاحب
بهادر بکفیل مصارف ایشان بوده اند خداوند کریم تا دیرگاه سلامت باکرامت
داراد بحرمت النبی و آله الامجاد

خاتمة الطبع انشاے فیض رحمانی چکیدهٔ خامهٔ منشی جلال صاحب اندرابی مصحح مطبع اوده اخبار

آرزومندان جلوهٔ شاهدان سخن را مژده باد - که بستان سخن را چمن تازه گل کرده
که گلبن نوخاستهٔ مضمونش بآبیاری خون دل پرورده و آویزی الفاظش همچون
ریاحین و سنبل مایه بخش شگفتگی تازه بطبع سخن سرایان - و شکنجی معانیش
چون بوے گل سرمایه بخش فرحت بی اندازه بدماغ روشن رایان - لوحش الله
چنان گلشنے را که دیو رچه باشد * مرا این نامه را نامه گستر چه باشد *
گو از بن پیش هم آوازهٔ سخن سنجیش آویزهٔ گوش آرزومند گردیده و آنکاره

طبعش دیده افزونیاز مند شده که نامزد بسفینهٔ رحمانی بوده است و ہم
درین کارگاه سترگ در سال گذشته برنگ و آب طبع تازه رسیده عروس سخن را
آب و رنگی بخشیده است و نیک میدانستم که یکی از گزین کیشان شریعت سخن ویژه
درین زمان که زبان ابوہی ادا نافہمان سخن باشد فرہیده فرجام جناب مولوی
عبد الرحمن جهنجانوی ہم ہست که بخشش بکام و کارش ہمه نیکو سرانجام باد
ولیکن پرتو فروغ انشاء فیض رحمانی که ہر آئینه این سطری چند بحکم
اہتمام کار طبعش گزارش افتاده آنچنان بر دل زد که ایدون جناب موصوف را
یکی از غارتگران متاع صبر و قرار خویشتن بعرض جمال نو عروسان سخن بے انکار م
یار ہے ہرگاه دل ودیده حسن الفاظ بانشناس بمشاہدهٔ فروغ مضامین این
انشاء تازه کہ بتحریک و توسط جناب منشی فدا حسین صاحب وکیل عدالت علیگڈھ
حسب فرمایش حضرت مصنف باہمه صفای طبع و حسن صحت از مطبع اوده اخبار
جهان ہنرمندان جناب منشی نولکشور صاحب واقع لکھنو
در ماه نومبر ۱۸۸۵ عیسوی برآمد مصداق نور علی نور گردید تا بدلهای
دیده وران که آئینهٔ طبع شان صفا بخش سخن است چه رسد

رقعات بیدل - مصنفہ مرزا عبد القادر بیدل -

رقعات لچھمی نرائن - مصنفہ منشی لچھمی نرائن -

رقعات مظہری - سلیس عبارت کے رقعے مصنفہ شیخ محمد صلاح [illegible]

رقعات امان اللہ حسینی -

رقعات نظامیہ -

رقعات گلستان حکمت - از مولوی عبد العزیز آزاد [illegible]

پنجہ رقعہ ولایت - مصنفہ سید ولایت حسین -

رقعات فیض آگین - مصنفہ منشی نند کشور -

رقعات نامی مع تقریظات تصنیف مولوی حکیم الدین سید ہاشمی سیالکوٹی

دستور المکتوبات - مکاتیب ہین از منشی ولایت حسین

دستور الصبیان - مصنفہ منشی نو ندھ رائے

فیاض و بستان -

گلزار ولایت -

سلک مسلسل - مصنفہ منشی چندر کا پرساد -

لذۃ الافہام - مصنفہ سید محمد علی خان عرف نواب دولھا [illegible]

ستایش نامہ - مع فرہنگ لغات تصنیف منشی [illegible]

توقیعات کسریٰ - دستور العمل خسرویہ نوشیروان
مصنفہ و مدونہ مرزا جلال الدین طباطبائی -

ابو الفضل - ہر سہ دفتر محشی بتحشیہ مولوی ہادی علی
اشک - از ابو الفضل -

رسائل طغرا - مع رقعات طغرا محشی -

حسن و عشق - عبارت متین ہے کہ جسمین کتخدائی حسن و عشق
مین زور عبارت آرائی دکھایا ہے رتبہ نثاری کا بڑھایا ہے
مصنفہ نعمت خان عالی -

مینا بازار - رنگین عبارت مصنفہ از ادت خان [illegible]

شرح مینا بازار - نادر شرح ہے از مولوی امام بخش صاحب
صہبائی دہلوی -

سہ نثر ظہوری - مع مقدمات ثلثہ ظہوری مشہور نثر
ہے از ملا نور الدین ظہوری ترشیزی -

شبنم شاداب - از ملا طہرانی تفرشی بڑے رتبہ کی انشا
ہے جسکی فرہنگ لغات مولوی ہادی علی اشک نے تصنیف فرماکر
اُسکے ساتھ منضم کی -

کلیات سہ نثر - مرزا اسد اللہ خان غالب دہلوی تین نثر -
۱ - نثر پنج آہنگ -
۲ - نثر دستنبو -
۳ - نثر مہر نیمروز -

مظہر العجائب - فقرات والفاظ صفات ہر شے کے جو
کارآمد انشا نگاران ہین مصنفہ مرزا محمد حسن قتیل -

تاج الرائج - رنگین فقرات صفات مین بہت عمدہ کتاب
از مطبوعہ نظامی طبع زاد منشی انوار حسین تسلیم سہسوانی -

مفتاح الصفات - فقرات صفات ہے از منشی رام نراین

صفات کائنات - یہ بیمثل کتاب ہے اسمین سب
اساتذہ کی نثر و نظم کے فقرات ہر شے موجودہ کائنات کو انتخاب کرکے
ایک گنجینہ مرتب کیا ہے صفت کے ساتھ اول اساتذہ کے فقرے
لکھکر پھر مصنف نے اپنے فقرات لکھے ہین شائقین انشا نگار
کے واسطے یہ کتاب بمنزلہ ایک اُستاد کے ہے مؤلفہ سیالکوٹی [illegible]

صحیفہ شاہی - جسمین تمہید القاب آداب خاتمہ عربی فارسی
اشعار ہر قسم کے جسکا استحضار منشیون کے واسطے ضروری
مین مرتب ہین یہ وہ کتاب ہے کہ اسمین [illegible] واسطے انشا [illegible]
کے [illegible] ہین نہایت صفائی سے چھپی -

کتب انشاآت و منتخبات درس مبتدیان اُردو

انشاے خرد افروز ۔ رقعات و عرائض و پروانہ نویسی وغیرہ کا طریق آموزی مصنفہ منشی قمر الدین ۔

انشاے مادھو رام ۔ اُردو پورا ترجمہ ۔

انشاے بہار بیخزاں ۔ رنگین عبارت اُردو مسجع مصنفہ مولوی غلام امام شہید ۔

انشاے دلربا ۔ مصنفہ منشی ریوتی پرساد ۔

انشاے سرور ۔ بہت عمدہ انشاہی جسکی بول چال کا لطف موافق محاورہ اُردو ہی از مرزا رجب علی بیگ سرور صاحب فسانہ عجائب مرتبہ میر احمد علی ۔

رقعات اُردو ۔ ہر قسم مراتب کے رقعے مؤلفہ منشی عطا علی تخلص خاک ۔

دستور الصبیان ۔ اُردو ۔

حلواے بےدود ۔ دستور العمل نیک چلنی کے مع حکایات از حکیم محمد حسین ۔

عود ہندی ۔ رقعات چکیدۂ خامۂ حضرت نجم الدولہ میرزا اسد اللہ خان غالب دہلوی سلیس عبارت موافق محاورہ روزمرہ بول چال اُردو سے معلی کے مرتبہ چودھری عبد الغفور ۔

کتب اُردو درسی ابتدائی

الف باے فارسی ۔ خط ابتدائی تعلیم کی کتاب ۔

قواعد بغدادی ۔ جلی قلم خط نسخ مع اعراب ۔

ایضاً ۔ خرد ۔

ایضاً ۔ مع ترکیب نماز جنازہ وغیرہ ۔

خوشحال صبیان ۔ مؤلفہ منشی خوشحال راے ۔

خالق باری ۔ خوشخط و واضح مشہور از تصنیفات امیر خسرو بطور تعلیم علم در پیرایۂ نظم برنگ پسند اطفال کہ کہیں کچھ ہی کہیں کچھ ہی بحور اور اوزان مختلف ہین ۔

ایضاً ۔ قلم متناسب ۔

ایضاً ۔ ترسیم جدید ۔

ناصر الصبیان ۔ الف باے ناصری مؤلفہ مولوی ناصر علی غیاثپوری ۔

اللہ خدائی ۔ درس مبتدیان بطور خالق باری ۔

ہدایۃ العلوم ۔ حالات تعلیمی مؤلفہ منشی عابد حسین ۔

لڑکوں کا کھیل ۔ اخلاق و تہذیب آموزی مؤلفہ پنڈت راج بہادر ۔

دل بہلاو ۔ حصہ اول لائق استعمال مدارس تالیف راجہ شیو پرساد ستارۂ ہند سی ۔ ایس ۔ آئی ۔

رسالہ ذخیرۂ دانش ۔ دو لکچر تقریرات مولوی میر اولاد علی پروفیسر ڈبلن کالج واقع ایرلنڈ ۔

۱ ۔ تقریر مسمی بہ فوائد علم ۔

۲ ۔ تقریر مسمی بہ آداب انگلستان ۔

معیار الاملا ۔ تصحیح الفاظ غلط العوام قابل تحفظ اطفال مؤلفہ منشی دیبی پرشاد ۔

تشریح الحروف ۔ اُردو ناگری خط فارسی و ناگری مؤلفہ منشی ہنسالال ۔